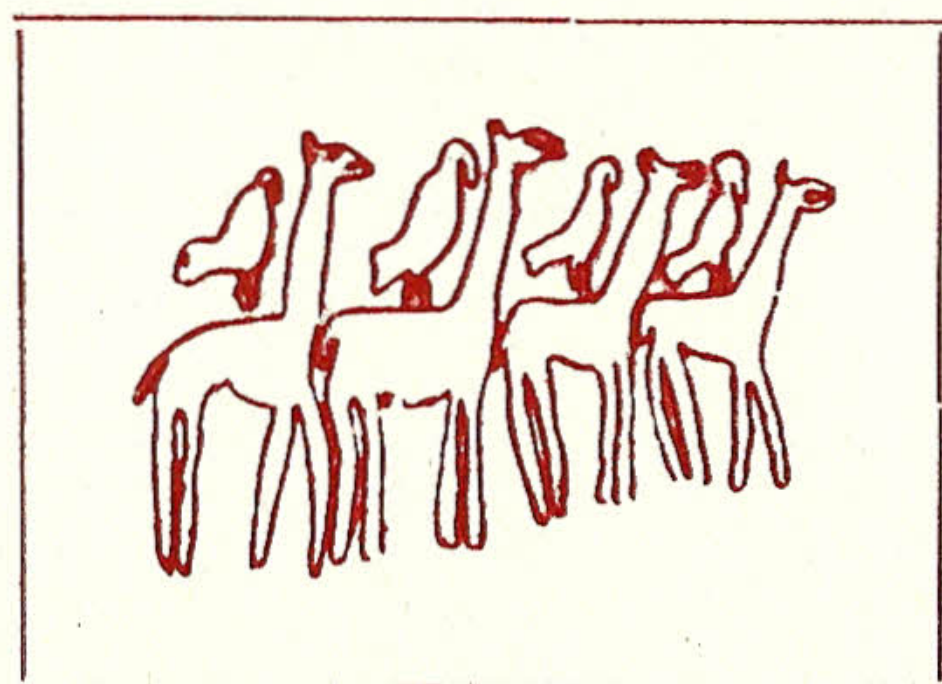

behar
književnoistorijska
monografija

muhsin
rizvić

BIBLIOTEKA KULTURNO NASLJEDE

Uređivački odbor:

ZDENKO LEŠIĆ
BRANKO MILANOVIĆ
MEŠA SELIMOVIĆ
AVDO SUČESKA
RISTO TRIFKOVIĆ

Urednik

RISTO TRIFKOVIĆ

Nacrt za korice
DRAGAN DIMITRIJEVIĆ

BIBLIOTHECA MUSEI HISTORICO-NATURALIS

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

1888

1889

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

1899

1900

1901

1902

1903

1904

1905

1906

1907

1908

1909

MUHSIN RIZVIĆ

BEHAR

KNJIŽEVNOISTORIJSKA MONOGRAFIJA

»SVJETLOST« IZDAVAČKO PREDUZEĆE, SARAJEVO
1971.

Monografija je urađena u Institutu za izučavanje
jugoslovenskih književnosti u Sarajevu uz fi-
nansijsku pomoć Republičkog fonda za naučni
rad BiH.

POKRETAČI I POKRETANJE
»BEHARA«

THE NATIONAL ARCHIVES
COLLECTION OF
THE NATIONAL ARCHIVES

Pojavom »Behara, lista za pouku i zabavu«¹ u maju 1900. godine otvara se razdoblje književnih listova kao snažan pokret u književnom stvaranju Muslimana Bosne i Hercegovine pod austrougarskom vladavinom, koji odražava i sve potrebe i težnje u njihovom prosvjetnom i kulturnom životu kao i značajnije pojave u njihovom društvenom, političkom i nacionalnom razvoju. Nakon »Behara«, u početku nacionalno indiferentnog, sa isticanjem muslimansko-slovenske narodne bitnosti i samosvojnosti, koji u završnoj fazi svoga izlaženja poprima hrvatsku nacionalnu boju, pokreće se 1907. godine list »Gajret«,² glasilo istoimenog prosvjetno-humanitarnog društva, kao plod nastojanja za muslimansko-srpskom nacionalnom protutežom, a 1912. godine »Biser«,³ kao pokušaj vraćanja nacionalno neutralnoj panislamskoj ideji. Ono što je zajedničko svim ovim listovima jeste književno i publicističko prikazivanje muslimanskog narodnog života, sa namjerom da se utiče na njegovo oblikovanje, na usmjeravanje u pravcu prosvjetnog i kulturnog usavršavanja i napretka. Takvo izražavanje života jednog određenog etničkog elementa i koncentracija dještva u pravcu isključivo njegovog kulturno-prosvjetnog preporoda, zatim, pokretači i urednici ovih listova te saradnici i čitalačka publika jedinstvene i strogo određene etničko-mentalne strukture daju ovim listovima i književnoj i publicističkoj građi u njima dugo vremena oznaku posebnosti, i pored svih nacionalnih etiketa i simpatija njihovih urednika i saradnika.

S obzirom na bujnost književnog razvitka, uz nizanjanje književnih rezultata i osvajanje svih oblika

književnog stvaranja, koju je omogućila pojava »Behara« sa kontinuitetom književnih listova do prvog svjetskog rata, od 1900. godine može se govoriti o organizovanom razvijanju i podsticanju književnog stvaranja bosanskohercegovačkih Muslimana i o stvaranju stalne muslimanske čitalačke publike, u odnosu prema dotadašnjim sporadičnim pokušajima individualne književne aktivnosti, koji su bili ograničeni na podliste zvaničnih i informativnih listova, na saradnju i gostovanje u srpskim i hrvatskim listovima u Bosni i Hercegovini i izvan njenih granica, ili su se pojavili u obliku malog broja zasebnih izdanja, knjiga, zbirki i brošura.

Pokretači »Behara« bili su Safvet-beg Bašagić,⁴ Edhem Mulabdić⁵ i Osman Nuri Hadžić,⁶ u to doba, oko 1900. godine, već poznati književnici, koji su aktivno sarađivali u tadašnjim bosanskohercegovačkim i hrvatskim listovima i časopisima, imali objavljene i zasebne knjige poezije, proze i publicistike.

Bašagić je od sve trojice bio najpriznatiji i najpopularniji među širokim muslimanskim slojevima, kao pjesnik *Trofande* (1896),⁷ koja je veoma brzo prodrla u muslimansku porodicu, dotad zatvorenu za knjigu pisanu evropskim pismom, i od nje načinila svojevrsnu čitalačku publiku, kao pisac *Kratke upute u prošlost Bosne i Hercegovine*,⁸ prvog domaćeg djela o ovim zemljama, koje nije bilo po volji Zemaljskoj vladi, ali je muslimanskim masama na popularan način otvorilo poglede u prošlost i pokušalo da im dade odgovore o porijeklu, istoriji i bivšoj junačkoj slavi, te najzad kao autor niza članaka istorijske i književne sadržine objavljenih u sarajevskim i zagrebačkim listovima.

Edhem Mulabdić je bio poznat kao pripovjedač, publicista i pedagoški radnik. Matica hrvatska mu je još 1898. godine izdala roman *Zeleno busenje*,⁹ čija se radnja zbiva u burnim danima austrougarskog ulaska u Bosnu, a 1900. godine, također u izdanju ove institucije, izlazi mu zbirka novela iz bosanskog muslimanskog života pod naslovom *Na obali Bosne*,¹⁰

koje su jezikom domaćeg čovjeka i tonom narodnog pripovijedanja iznosile nedoumice, sukobe i nesporazume dva vremena i dva svijeta na istom bosanskom tlu. Pored toga, u raznim sarajevskim listovima i časopisima, a najviše u »Bošnjaku«, »Nadi« i »Školskom vjesniku«, bili su razasuti nizovi njegovih popularnih napisa poučne, informativne i društvene sadržine, pedagoških članaka, narodnih umotvorina, tako da je Mulabdić u doba pokretanja »Behara« uživao ugled iskusnog pisca i publiciste.

Treći od pokretača »Behara«, Osman Nuri Hadžić, bio je u to doba poznat kao autor kulturnoistorijskog djela *Islam i kultura*,¹¹ koje je 1894. izašlo u Zagrebu i svojim polemičko-publicističkim tonom izazvalo pažnju i interesovanje javnosti, zatim kao pisac duže pripovijesti iz prošlosti Mostara pod naslovom *Ago Šarić*,¹² te nekoliko istočnih narodnih priča koje je pod pseudonimom »Osman Nuri« objavio u zagrebačkim pravaškim listovima i časopisima. Ali on je bio još poznatiji kao član jedinstvenog i zanimljivog književnog tandema »Osman-Aziz« (Osman Nuri Hadžić i Ivan Aziz Milićević), čiji su se prozni radovi još od 1894. godine nalazili na stranicama hrvatskih i bosanskohercegovačkih književnih listova i u izvještajima zagrebačkih izdanja. Godine 1895. Matica hrvatska im izdaje djelo *Bez nade*,¹³ roman o prvim okupacijskim danima Mostara, u kome su našli izraza pometenost duhova i intimne čežnje domorodaca zbunjenih novom upravom i novim vremenom; godine 1897. ista institucija im objavljuje roman *Bez svrhe*,¹⁴ djelo sa akcentima oštre kritike zaostalog muslimanskog sveštenstva i zastarjelih vjerskoprosvjernih zavoda u Bosni i Hercegovini; dvije zbirke pripovjedaka izlaze im u Zagrebu također u tim devedesetim godinama, prva 1896. pod naslovom *Na pragu novoga doba*¹⁵ u izdanju Matice hrvatske, druga 1898. u izdanju Društva svetog Jeronima pod naslovom *Pripovijesti iz bosanskog života*,¹⁶ obje sa realističkim slikanjem savremenog muslimanskog života. A uz to su bili autori čitavog niza crtica, dnevnih žanr-slika na prelazu iz novele u reportažu, sa

naturalističko-didaktičkim prilaskom stvarnosti, ljudima i zbivanjima u njoj.

Sva trojica ovih književnika, kao što se vidi, imala su i prije pokretanja »Behara« u centru svojih književnih nastojanja ideju društvenog osvješćivanja Muslimana Bosne i Hercegovine, njihovog suočavanja sa novim vremenima, i zadaću pripremanja za prihvatanje zapadnih kulturnih tekovina. Sa tim ciljem su nastojali da im dadu knjigu blisku narodnom mentalitetu, pisanu jezikom koji je proizišao iz narodnog govora, da im na taj način podignu moral i stvore samopouzdanje, upozoravajući ih kako na prošlost i tradiciju tako i na vlastite vitalne snage u sadašnjosti. Težeći tome idealu, oni su u svojim djelima i sadašnjost i prošlost u službi sadašnjosti doživljavali s nestrpljenjem entuzijasta i izražavali ponekad egzaltirano i dramatično: Bašagićeva poezija i rad na istoriji dobijali su tako akcente romantičarske emfaze, Mulabdićeva proza kretala se do prikazivanja smiješnih nespornazuma koji su proizvod primitivizma i zatucanosti, ili do melanholičnih tonova tragike propadanja starih životnih oblika pred surovim nasrtajima novog vremena, a romani i proze Osmana-Aziza bili su stvoreni u znaku beskompromisnog obračuna sa svim onim što vuče nazad u dubine srednjovjekovne mistike i inertnosti orijenta. Zato je zamisao o pokretanju jednog muslimanskog »lista za pouku i zabavu« kod sve trojice našla spontanog i prirodnog odziva i u idejnom i u psihološkom pogledu.

Dvojica od njih, Osman Nuri Hadžić i Edhem Mulabdić imali su i izvjesnog ranijeg iskustva u poslovima oko uređivanja lista. Hadžić je s Ivanom Milićevićem izdavao u Zagrebu kalendar »Mearif« (Prosvjeta),¹⁷ Mulabdić je od 1892. godine vodio uredništvo lista »Bošnjak«, pisao u njemu zabavne i poučne članke, do kraja 1893, kada se, uvjerivši se čemu list služi, zahvalio na uredništvu.¹⁸ Inicijativa za pokretanje »Behara« potekla je od Mulabdića. Pišući o »Beharu« i njegovim pokretačima, Osman Nuri Hadžić na prvom mjestu navodi njega,¹⁹ tako

isto i Alija Nametak u članku povodom Mulabdićevog jubileja,²⁰ a i Hamdija Kreševljaković također ističe da je ideja o muslimanskom beletrističkom listu potekla od Mulabdića.²¹ Konkretnije o svojoj ulozi u pokretanju ovog lista piše sam Mulabdić u članku »Behar« (prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja).²²

Kao knjižničar male biblioteke u školi za muslimanske vjeroučitelje, Darul-mualiminu, u kojoj je tada služio, Mulabdić se, kako navodi u članku, često susretao sa željama učenika, osobito onih koji su tek naučili da čitaju evropska slova, da im dađe na čitanje »knjige iz našega života«, kojima obično nije mogao udovoljiti jer je u to vrijeme takvih knjiga bilo veoma malo. Tako se u njemu još 1897. počela rađati misao da se stvara domaća lektira, da se na taj rad podstiču svi koji imaju smisla za pisanje, a da bi se ta akcija mogla organizovano izvoditi, bio je potreban jedan list, sedmični, polumjesečni ili čak mjesečni.²³ U godini 1898. zamisao o listu dobila je konkretniji oblik: Mulabdić je, prema vlastitom svjedočanstvu, već imao smišljen cio plan novoga lista, sa sadržinom, pravcem, formom, ali je, zauzet službom i pripremama za stručni ispit te radom na romanu *Zeleno busenje*, osjećao da je preslab da samostalno i bez tuđe pomoći pokrene akciju oko njega, dok za tu ideju ne zainteresuje bar jedan uži krug pomagača i saradnika.²⁴

Svoju zamisao o pokretanju lista Mulabdić je najprije povjerio Osmanu Nuri Hadžiću, u to vrijeme studentu prava u Zagrebu, obrativši mu se u januaru 1899. jednim pismom u kome je tražio njegovo mišljenje o tome poduhvatu i pozvao ga, ukoliko se slaže s time, u društvo koje bi taj zadatak izvelo.²⁵ Odgovor koji je odmah, već 20. januara, dobio od Hadžića bio je sav u tonu temperamentnog odobravanja što se tiče načelnog pristupa ideji. Prvi dio pisma u kome Hadžić govori o opravdanosti i potrebi jednog lista, i to isključivo muslimanskog, s obzirom na savremeno stanje i položaj bosanskohercegovačkih Muslimana, predstavlja u stvari ponovno

isticanje onih istih ideja za koje se Hadžić kao koautor niza romana i pripovjedaka iz muslimanskog života još ranije egzaltirano zalagao. On ističe činjenicu da su Muslimani, i pored svih umnih sposobnosti i materijalnih prednosti, ipak najzaostaliји elemenat u Bosni i Hercegovini, koji svakim danom neprirodno ali neumitno sve više propada i nazaduje, dok drugi napreduju, i dramatično upozorava na opasnost koja se nemilosrdno primače. O toj strašnoj i tužnoj činjenici morao bi svaki Musliman razmišljati i aktivno tražiti izlaza i lijeka, a nasuprot tome, i pored pune svijesti o teškom stanju i još težim perspektivama u budućnosti, niko se ne pokreće iz letargije. Konstatacije da Muslimani propadaju koliko zbog vlastite krivnje toliko i zbog okolnosti vremena Hadžić komentariše kritički, sasvim u duhu ideje o mobilizaciji snaga u okvirima mogućnosti savremene situacije, kojom je prožeto cijelo dotadašnje njegovo djelo: »Istina je, ali je istina i to, da mi još do danas ne pokušavamo da to prepričimo, da se okoristimo duhom i okolnostima vremena.«²⁶ »Duh i okolnosti vremena« u ovom kontekstu Hadžićeva pisma znače, kao i u njegovim prozama, pored usvajanja modernih zapadnjačkih pogleda na duhovnu sferu života, i savremenog pristupa tradiciji, religiji, običajnim shvatanjima, koji traži njihovo korjenito reformisanje, i realističan prilaz društvenoj i političkoj situaciji nastaloj austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine. U prelazu na drugi dio pisma, Hadžić kratko ističe pozitivan značaj dobro uređivanih novina, ponavljajući ponovno, kao uslov njihovog pravog i punog djeјstva, da »odgovaraju duhu vremena i potrebama naroda«.²⁷ Već spomenuti pojam »duha vremena« Hadžić na ovom mjestu upotrebljava u sprezi s pojmom »potrebe naroda«, a na što je pri tome mislio to se jasno pokazuje u drugom dijelu njegova pisma.

Shvatajući specifičnost duhovnog kompleksa Muslimana među ostalim stanovništvom Bosne i Hercegovine, koji su dotada sačinjavali posebni izvori prosvjetnog i duhovnog obrazovanja, tradicije, etike,

i u vezi s tim nepovjerenje prema svemu što je novo, zapadnjačko, inovjerno, i Mulabdić je zastupao mišljenje da novi list treba da bude isključivo muslimanski, tj. da mu saradnici budu Muslimani a sadržina namijenjena muslimanskim čitaocima. Hadžić također ističe posebnost duhovnog položaja Muslimana i potpuno se slaže s Mulabdićevom koncepcijom o sadržini lista, ali joj, u drugom dijelu svoga pisma, sasvim u skladu sa idejnim stavovima njegovih vlastitih proza, daje i svoju konkretizaciju, koja sadrži, prvo, distinkciju da list treba da bude »isključivo naš islamski, uređivan u čistom ali i razumnom islamskom duhu«²⁸ i, drugo, kao svrhu ovog oblika javnog književnog pristupa muslimanskoj čitalačkoj publici, iznosi dvojni idejni platformu — »prosvjetljenje i kulturni napredak našega elementa usporedo i nerazdruživo sa islamsko-moralnim odgojem. U jednu rječ: vjera i prosvjeta«.²⁹ Time on još jednom otkriva suštinu svoga shvatanja o preporodu i napretku Muslimana u savremenim uslovima društvenog i političkog razvitka, izraženu više puta u njegovoj vlastitoj publicistici i književnim djelima, posebno u romanu *Bez svrhe*.

Koliko je ova idejna koncepcija, sa isticanjem religije kao jednog od obrazovnih ciljeva lista, a ne kao opšteg kulturno-duhovnog supstrata, na koji treba računati s obzirom na mentalitet buduće čitalačke publike, odgovarala Mulabdiću, ne može se precizno odgovoriti, ali se može tvrditi da je Mulabdić i tada i kasnije religiji prilazio više literarno, kao dijelu realnosti savremenog muslimanskog života, što se može jasno vidjeti kako iz njegovog književnog rada tako i iz kasnijeg njegovog uređivanja samog »Behara«, i da mu je i ovog puta islamsko obilježje lista bilo više sredstvo da domaća pisana riječ dopre do muslimanske porodice, dok je Hadžić, koji je prije odlaska na studije prava u Zagreb, završio u Sarajevu teološke nauke, u cijelom svome javnom i književnom radu, pored ostalog, išao i za reformisanjem religije u praksi. No, bez obzira na svoje lične stavove, i Mulabdić je morao imati na umu da u akciji

oko pokretanja lista treba računati na otpor ili prihvatanje od strane sveštenstva, tada još uvijek snažnog intelektualnog sloja u muslimanskom javnom životu, koje se u tom vremenu, oko 1900, jednim dijelom aktivno angažovalo u borbi za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, dok je drugim dijelom ostajalo u konformističkom odnosu prema vlastima te, pored sveštenstva, i na raspoloženje ostale javnosti, naelektrisane u to vrijeme upravo na religioznoj osnovi. Ove početne dileme, dvojnost pristupa kulturnoj akciji i opreznost u odnosu prema manifestacijama i iskazima muslimanskog vjerskog života, koje su se rano javile u dušama kulturnih radnika oko »Behara«, nastavile su se kao stalno prisutni idejni korektiv, upozorenje i predmet opreznosti i u toku dalje konkretne akcije pokretanja lista, i u toku njegovog desetogodišnjeg izlaženja, i to u vidu suprotstavljanja, gloženja između svjetovnih i teoloških koncepcija njegovog uređivanja, uz naizmjenično preovlađivanje jednih ili drugih, pri čemu je svjetovna koncepcija ipak davala tenor listu, i uz stalnu obostranu budnost da se održi idejna linija domaćeg, muslimanskog narodnog duha u svim prilozima ovog lista.

Ovaj momenat »islamskog duha« kao književne i kulturne orijentacije budućeg lista, sa aspektom, s jedne strane, izraza suštine muslimanskog narodnog života, a s druge strane, sa aspektom respektovanja određenih društvenih snaga u muslimanskom javnom životu, koji u stvari sa današnjeg gledišta predstavlja čistu istorijsku sadržinu, bio je svakako, pored ostalih momenata, od odlučujućeg značaja i prilikom izbora urednika lista.

Nakon spomenutog Hadžićevog pisma Mulabdiću od 20. januara 1899, u kome je Hadžić na kraju savjetovao obazrivost da se ne bi pre naglilo u akciji pokretanja lista s obzirom na iskustvo sa »našim svijetom« koji se za jednu stvar brzo zagrije a još brže ohladi,³⁰ Hadžić je Mulabdiću još jednom prilikom poručio da se ne pre nagli, što u ovom slučaju isključivo govori o ozbiljnosti shvatanja same akcije

s njegove strane, iako se u drugim prilikama ova njegova karakteristična opreznost, inače u punoj suprotnosti sa njegovim naglim i vatrenim temperamentom, i sugestija da se čeka sazrijevanje situacije, kao što će biti u slučaju pokretanja društva »Gajret«, može tumačiti i kao smišljeno ometanje preduzetih priprema.

No i bez Hadžićevog upozorenja, Mulabdić je bio odlučio da počeka do ljeta te godine, s namjerom da plan o listu zajedno s Hadžićem izloži Safvet-begu Bašagiću, koji će u to vrijeme sa studija u Beču doći na ferije u Sarajevo.³¹ Do svršetka školske godine on je, kako sam iznosi u svome memoarskom članku o »Beharu«, razmišljao o tehničkoj i finansijskoj strani lista, pri čemu je došao na misao da bi za prvu godinu trebalo naći »tridesetak do četrdeset rodoljuba, koji će davati listu mjesečnu pomoć po 4—5 forinti«, što bi za opstanak lista u tom vremenskom periodu bilo dovoljno kad se ne bi javio ni jedan jedini pretplatnik.³² A ta prva godina predstavljala bi, prema Mulabdićevoj zamisli, pokusno razdoblje da se ispita ima li muslimanska sredina smisla za lijepu knjigu, može li se stvoriti čitalačka publika listu, i da se provjeri ima li dovoljno domaćih književnih radnika i saradničkih sila koji bi pisali i odgovarajućom građom ispunjavali list posvećen muslimanskoj porodici.³³ U vezi s usmjerenjem ove ankete kao probe sposobnosti književnih i kulturnih snaga muslimanske sredine Mulabdić napominje da je »isključivana iz zamisli svaka saradnja naše braće nemuslimana, kojih je bilo dosta, koji bi nas pomogli u svakom pogledu«. ³⁴ Ali uz to, s obzirom na tadašnju zatvorenost i nepovjerenje muslimanskog svijeta prema svemu što je imalo obilježje inovjerne kulturne tekovine, i s obzirom na samo Mulabdićevo neprekidno i obazrivo isticanje domaćeg muslimanskog duha u zamišljenom listu, bez sumnje je postojala i opravdana bojazan da list u kojem bi, pored Muslimana, saradivali i drugi književni radnici, ne bi ispunio svoju namjenu prodiranja u muslimanski obiteljski život.

Svi ovi književni, psihološko-običajni i društveno-politički momenti koji se tiču politike opreznog pristupa karakteru i sadržini lista s obzirom na njegov osnovni cilj, na prijem od strane publike i javnosti, na njegovo postojanje i budućnost, morali su se imati u vidu i prilikom izbora ličnosti za urednika, koji će voditi, reprezentovati i potpisivati list. Kao što se vidi iz Mulabdićevog memoarskog članka o »Beharu«, za tu ulogu bio je još odranije od strane Mulabdića i Hadžića predviđen Safvet-beg Bašagić, koji se na sastanku s njima, održanom uz ferije 1899. na Čengić-Vili kod Sarajeva, oduševio za list i, prema Mulabdiću, odmah prihvatio njihov prijedlog da preuzme njegovo uređivanje,³⁵ mada sam Bašagić iznosi da je oko preuzimanja dužnosti urednika bilo »dugog natezanja«.³⁶

Bašagić je među njima bio najugledniji i najpoznatiji, i kao pjesnik sa naglašenim idejama kulta domaće grude i plodnog spajanja istoka i zapada, i kao naučnik i istoričar koji je podizao klonulu samosvijest Muslimana ističući njihovo slovensko porijeklo i staru slavu, a s druge strane, u njegovom orijentalističkom bečkom obrazovanju bilo je makar prividno na neki način sjedinjeno i svjetovno i teološko, te je cjelinom svoje ličnosti predstavljao pogodnu osobu koja bi zadovoljila zahtjeve i svjetovnih i sveštenih krugova.

Na tom sastanku na Čengić-Vili pretreseni su i drugi problemi lista, pa mu je čak određeno i ime, piše Mulabdić,³⁷ ali uzgred iznosi i jedan podatak značajan za buduće odnose u redakciji: Bašagićevo držanje prema Hadžiću bilo je malo hladno, što se pokazivalo i kasnije u raznim prilikama. Šta je bilo uzrok toj Bašagićevoj hladnoći prema Hadžiću, na to se ne bi moglo preciznije odgovoriti. Da li je tome bio razlog neki raniji sukob privatne prirode iz saradnje u hrvatskim književnim listovima, ili nepodudarnost političkih načela, budući da je Hadžić dugo vremena stajao na pozicijama ekstremnog pravaštva, dok je Bašagić, pored simpatija prema hrvatstvu, pokazivao hercegovačko-bosanska domovinska

osjećanja, ili su to bili različiti pogledi na kulturno-prosvjetni preobražaj Muslimana, Hadžićevi do kraja negatorski, prevratnički, Bašagićevi reformatorski, sa postupnošću akcije, je li tome bio razlog Hadžićev princip jednake odbrane Muslimana ma s koje strane udarac dolazio i Bašagićev mekši i tolerantniji stav prema Hrvatima, ili je to, najzad, bio antagonizam temperamenata, Hadžićeve žestoke i Bašagićeve sabranije prirode. No, u svakom slučaju, sve ove suprotnosti su postojale i ranije, i u trenutku pokretanja »Behara«, i kasnije, u vremenu njegovog uređivanja i saradnje u ovom listu, tako da konstatacija njihova baca sasvim određeno svjetlo na mnoge dijelove njegove sadržine, članke, priloge i stavove u njima. Sam Mulabdić, koji je iznio ovo zapažanje o Bašagićevom držanju prema Hadžiću, nije se zadržavao na njegovom objašnjavanju i motivaciji, mada je, bez sumnje, i o tome imao šta da kaže, već je produžio u svojim sjećanjima na pokretanje i uređivanje »Behara«, jubilarno, svečarski, bez zamagljivanja slike o jedinstvu zanosa kulturnih stavova i književnih namjera njegovih pokretača, jednom jedinom prostom rečenicom: »Ali išlo se dalje.«

U cilju šireg angažovanja javnosti i konkretnijeg pristupanja izdavanju lista, pokretači su organizovali jedan širi sastanak muslimanskih intelektualaca u prostorijama ruždije na Bentbaši.³⁸ Tom prilikom, pored njih trojice, našli su se na okupu, kako navodi Mulabdić, »onaj mali skup naših činovnika iz vakufske direkcije«, zatim Ibrahim Repovac, profesor arapskog jezika na gimnaziji, koji je još ranije objavljivao orijentalne narodne pripovijetke u hrvatskim časopisima, nekoliko mladih kadija, zatim Fehim Spaho, te nekoliko učitelja.³⁹ U svojim uspomename o »Beharu« Spaho je konkretniji jer navodi i pojedinačno nekoliko imena učesnika ovog sastanka, i to Riza-bega Kapetanovića, tada već poznatog pjesnika, Hilmi Muhibića, novinara i nekadašnjeg urednika »Bošnjaka«, Saliha Alićehića, Hajdara Fazlagića, koji je već do tada sarađivao u domaćim listovima.⁴⁰

Na sastanku je vladala prilično hladna atmosfera i rezervisano držanje sazvanih učesnika, prema Mulabdićevom mišljenju zbog toga što je zamisao i inicijativa za pokretanje lista došla za ovaj skup suviše nenadno, bez ranijeg šireg pretresanja i priprema. I tom prilikom se isticala uobičajena malodušna bojazan za uspjeh akcije, te negativne posljedice i novo duže odlaganje pokretanja lista u slučaju njegovog početnog neuspjeha.⁴¹ U atmosferi sastanka bez sumnje je kod jednih bila prisutna, pored toga, i oportunistička nesigurnost državnih činovnika što je dolazila do izražaja prilikom svake samostalne akcije, politički neizvjesne, koja nije bila planirana od strane uprave, a pogotovo u tome trenutku rasplamsavanja Džabićevog pokreta, kada su se na sve strane čuli prigovori o vjerskoj i društvenoj intoleranciji prema Muslimanima od strane austrougarskih vlasti. Ne zadržavajući se duže na toku ovoga sastanka, istakavši samo primjedbe učesnika i zategnutost atmosfere, iz čega se može zaključiti da javnost nije bila jednodušna i odlučna u akciji, Mulabdić u svojim uspomenuama o »Beharu« rečenicom »ali se konačno ipak prodrlo i odlučilo pozitivno«⁴² nastavlja izlaganje o daljoj sudbini ovoga poduhvata. Zaključeno je da se održi još jedan sastanak, na koji će učesnici donijeti priloge za prvi broj, a u vezi sa finansijskom stranom lista usvojen je plan o potpori uglednijih ljudi za prvu godinu njegovog izlaženja, i ubrzo su razasлана pisma nekim rodoljubima s molbom za pomoć listu.⁴³

Odgovori koji su počeli stizati bili su povoljni. Prvi se javlja Ahmet Šehović iz Trebinja, zatim Hamdi-beg Džinić iz Krupe, gdje je u to vrijeme služio, Ibrahim-beg Defterdarević iz Dervente, tadašnjeg mjesta njegovog službovanja. U javnosti, koja je bila upoznata sa sadržinom i predmetom skupštine, radoznalo se očekivao novi list, ali su se čuli i skeptični glasovi nevjerice u uspjeh i nastanak lista i snage i sposobnosti njegovih saradnika. No između ovih malodušnika i zagovarača lista razvijao se dijalog, u kome su pobornici predbacivali skepti-

čarima njihovu tradicionalnu inertnost, neodlučnost i sumnje u uspjeh akcija drugih, u čemu je osobito temperamentno sudjelovao Osman Nuri Hadžić, odlučan u svojoj staroj i neprekidnoj mržnji prema letargiji i konzervativizmu muslimanske sredine i njenom otporu prema svemu novom.⁴⁴

U februaru 1900. godine⁴⁵ sazvan je u restauraciji hotela »Central« i drugi sastanak, sa manjim brojem učesnika, koji je protekao u punoj organizacionoj atmosferi. Na ovaj sastanak već su doneseni i neki radovi za budući list, o čijem pokretanju više nije bilo dvojbe i neizvjesnosti, mada su i ovog puta izražene bojazni i sumnje. Neki su zapitkivali i o cijeni lista, a jedan čak upita i kojim će se pismom štampati, na što mu je, nemogavši više izdržati, Hadžić oštro odgovorio da će list izlaziti bez obzira da li ga neko želi ili ne želi, jer je stvar zrela i dobro pripremljena.⁴⁶ Ovaj incident u vezi s pismom kojim će se list štampati, pri čemu kao alternativa dolazi u obzir samo arapsko pismo ili latinica, sa u to doba jedino mogućim, provokativnim akcentom zastupanja arapskog pisma, dobro ilustruje atmosferu teškoća i prepreka koje su stajale pokretaćima na putu, i posebno ukazuje na konzervativni tradicionalni duh jednog dijela muslimanske intelektualne javnosti.

Notu sumnje u budućnost i materijalni opstanak lista rastjerala je izjava Adem-age Mešića, koji je na ovom sastanku preuzeo njegovo vlasništvo izjavivši da će on nadoknaditi sve troškove koje prihvati lista ne budu mogli pokriti.⁴⁷ Kao vlasnik »Behara« Mešić će docnije više puta utjecati na smjer i orijentaciju lista, i promjene urednika u 1906. i 1908. godini, koje je pratio pad književnog nivoa lista, u prvom slučaju, i apstinencija većeg broja muslimanskih saradnika, u drugom, uglavnom su posljedice njegovog vlasničkog uplitanja u uređivanje »Behara«.

Na ovom sastanku u »Centralu« Bašagić je također konačno izjavio da prihvata uređivanje lista, kome je odmah dao i ime »Behar« (Cvijet) kao oznaku proljeća, doba u kome se pokreće, i kao simbol

književno-kulturnog djelovanja koje su pokretači htjeli da povedu u muslimanskoj sredini. Mulabdić je preuzeo administraciju lista, dok je Hadžić izjavio da će za svaki broj napisati bar jedan članak.⁴⁸ Da bi se list već u početku predstavio javnosti s ozbiljnim radovima i poznatim imenima, zaključeno je da se zamole za saradnju neke ugledne ličnosti kao Mehmed Teufik Azapagić, Esad Kulović i drugi.⁴⁹

Već sutradan nakon ovog sastanka upućena je Zemaljskoj vladi molba u kojoj se traži dozvola za izdavanje »Behara«, a u isto vrijeme ugovoreno je sa štamparijom Riste Savića u Sarajevu štampanje lista.⁵⁰ Molba Zemaljskoj vladi, iz koje se vidi motivacija i smjer »Behara«, u cjelini glasi:

Visoka zemaljska vlado,

smjerno potpisani, potaknuti željama muslimanskoga pučanstva iz Bosne i Hercegovine, mole visoku vladu, da im odobri izdavanje povremenoga časopisa pod imenom »Behar«, koji će izlaziti u Sarajevu, i to dva puta na mjesec. List će biti poučno-zabavni, a pretežito će se baviti moralno-vjerskim odgojem muhamedanskoga pučanstva, te će se prama tomu baviti svim u to zasiecajućim pitanjima i pojavama. Iz lista će biti isključena politika, te će dnevne novosti i svjetske događaje samo kako nuzgredno i kronološki registrirati.

Vlastnik i izdavalac lista biti će Adem aga Mešić, trgovac iz Tešnja, a odgovorni urednik Safvet beg Bašagić, dočim će glavni suradnici lista biti Edhem efendi-ja Mulabdić te Osman-Aziz (Osman Hadžić i I. A. Milicević).

U stalnoj nadi, da će visokoista dozvoliti izdavanje povremenoga časopisa »Behar«, lista za pouku i zabavu, te potvrditi u ovoj molbi navedene, i to Adem agu Mešića kao vlasnika i izdavatelja, te Safvet bega Bašagića kao odgovornoga urednika, bilježimo se

najponizniji

U Sarajevu, 14. februara 1900.

Adem Mešić
kao vlasnik i izdavalac »Behara«
Safvet beg Bašagić
kao odgovorni urednik »Behara«⁵¹

Nakon toga Bašagić je s Mešićem posjetio niz istaknutih ljudi, među kojima Azapagića, Sulejmana Šarca i druge moleći ih za saradnju u »Beharu«, što

svi obećaše na veliko zadovoljstvo Bašagića.⁵² Imena i funkcije vjerskih velikodostojnika spomenutih ljudi kojima su se pokretači obratili kako za saradnju tako i za moralnu podršku i naklonost prema novom listu pokazuju, s jedne strane, koliko su oni morali oprezno i sa puno taktiziranja voditi računa o raspoloženju sveštenstva, a, s druge, kao što je formulisano i u molbi Zemaljskoj vladi, još jedanput govore o kompromisu prosvjete i književnosti s poukom i vjerom u orijentaciji ovoga lista, koji je proizlazio koliko iz tadašnjeg uvjerenja pokretača da je to najbolji put narodnog uzdizanja, toliko i iz nužde prihvatanja saradnje i od strane teološki obrazovanih intelektualaca zbog skromnog broja svjetovno obrazovanih saradnika.

Molbu pokretača »Behara« Zemaljska vlada (Informations-Bureau) prosljedila je 19. februara Zajedničkom ministarstvu u Beč, s popratnim dopisom, u kome se ponavljaju glavni tehnički i programski elementi iz molbe, pri čemu se pogrešno navodi da će se list štampati na turskom jeziku, i daje se mišljenje o vlasniku i uredniku. Odjeljak iz dopisa u kome se govori o Bašagiću predstavlja malu sliku njegovog književnog i javnog lika, gledanu iz perspektive austrougarske uprave, u kojoj se ističe njegova darovitost i obrazovanje:

Što se tiče Bašagića, — kaže se u dopisu, — njegovo dosadašnje ponašanje i književnička djelatnost pružaju dovoljno jamstvo za to da će pravac »Behara« biti prema programu i da će publicistički poduhvat uspjeti.

Bašagić se ubraja neosporno u najnačitanije i najtemeljitije književnike među ovdašnjim mlađim muhamedovcima.⁵³

Od Zajedničkog ministarstva je 26. februara 1900. predmet, s odobrenjem koje je Kalaj lično potpisao, vraćen Zemaljskoj vladi u Sarajevo.⁵⁴ I iz ovog odgovora se, pored ostalog, vidi da se dalje nastavlja nesporazum u vezi s jezikom na kome će se »Behar« izdavati, jer se i u njemu spominje turski a ne »zemaljski« jezik. Ovaj nesporazum, koji na svoj način pokazuje koliko su bile jake inercije turske štampane

riječi kao asocijacije koja se vezivala uz književno-kulturnu djelatnost Muslimana u Bosni i Hercegovini, Zemaljska vlada razjašnjava u naknadnom dopisu,⁵⁵ u kome se ističe da se »Behar« »neće pojaviti, kako se prvobitno mislilo, na turskom, nego na zemaljskom jeziku sa latinskim slovima«, dok će se naslov lista štampati latinskim i turskim pismom, »čime se uostalom ni držanje ni tendencija lista neće izmijeniti«.⁵⁶

Zemaljska vlada je 4. marta 1900. godine izdala pokretačima »Behara« dozvolu za izdavanje lista, u kojoj se prihvata njegov program i sadržina, uz podvlačenje da se iz djelovanja lista isključuje politika, i iznose propisi preventivne cenzure u vezi s njegovim štampanjem. Tekst dozvole glasi:

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu

Broj: 630/I. B.

Usljed Vaše amo podnešene molbenice obnalazi zemaljska vlada podijeliti Vam dozvolu za izdavanje povremenoga tiskopisa, koji će pod naslovom »Behar« ovdje u Sarajevu dvaput mjesečno izlaziti.

Isti tiskopis biće po u molbenici označenom i ovijem odobrenom pravcu sadržajem svojim poučno-zabavni, namijenjen pretežno moralno-vjerskom odgoju muhamedanskoga pučanstva Bosne i Hercegovine.

Pošto se prema u molbenici označenome pravcu iz djelovanja lista isključuje politika, to će istomu ipak biti dozvoljeno da novinarske i ostale vijesti te svjetske događaje nuzgredno i kronološki redom bilježi.

»Behar« potpadaće u smislu postojećih propisa preventivnoj cenzuri, te će svaki broj istoga imati zemaljskoj vladi na uvid i predhodno odobrenje predložiti. Složeni sastavci svakog pojedinog broja lista imadu se dan prije izlaska, i to u dva jednaka otiska, zemaljskoj vladi na odobrenje podastrijeti. Za cenzuru opredijeljene otiske podastire zemaljskoj vladi tiskara u kojoj »Behar« izlazi, te su za tačno izvršavanje te dužnosti odgovorni poslovođa tiskare, izdavaoc i svakidašnji urednik lista.

Štampanjem lista smjeti će tiskara samo tad otpočeti kad budu na cenzuru podnešeni otisci odobrenjem zemaljske vlade oznakom »Imprimatur« provideni.

Od svakog izašlog broja »Behara« imade izdavaoc slati po jedan dužnostni primjerak visokom c. kr. zajedničkom ministarstvu, te ovogradskomu vladinomu povjereniku, po dva primjerka pak zemaljskoj vladi.

Izdavaoc, te odgovorni urednik »Behara« kao i poslovoda tiskare u kojoj taj list izlazi dužni su svaku oblastnu odredbu tačno izvršiti.

Svaka promjena u osobi odgovornog urednika lista imade ovogradskomu vladinomu povjereniku pravodobno obznaniti.

Isto tako dužan je i izdavaoc »Behara« oblasti obznaniiti svagdašnju tiskaru, u kojoj list izlazi, kao i ime tiskarskog poslovođe.

Svaki prekršaj označenih te cenzurom ustanovljenih propisa kazniće se novčanom globom.

Nazočnu dozvolu može oblast prema potrebi svagda opozvati.

Sarajevo, dne 4. marta 1900.

Gospodinu Ademu Mešiću,
Safvetbegu Bašagiću
(do rukuh prvoga)

Za poglavara zemaljske vlade
Odjelni predstojnik
Murko⁵⁷

U cijeloj ovoj korespondenciji između pokretača »Behara« i austrougarske administracije ponavljaju se stavovi iz programa budućeg lista navedeni u molbi: »pouka i zabava«, sa ciljem »moralno-vjerskog odgoja muhamedanskog pučanstva«, i neprekidno se podvlači da će iz lista biti »isključena politika«, što zaista i predstavlja osnovni profil ovog lista u toku niza godina. Pokretači su program lista formulisali u ovom politički neutralnom a oportunistički bezopasnom obliku u prvom redu kao rezultat vlastitog saznanja o prosvjetnom, književnom i vjerskoetičkom radu kao najprečoj i najpotrebnijoj akciji

za Muslimane Bosne i Hercegovine, zato što ni jedan od njih u tom trenutku a ni kasnije nije zastupao drukčije, opozicione, protuaustrijske stavove, već su svoje ideje o društveno-prosvjetnom preporodu muslimanskog stanovništva zasnivali u okviru postojećeg upravno-političkog stanja, tražeći mnogo više u samom muslimanskom elementu uzroke njegove duhovne, moralne, društvene, ekonomske i istorijske zaostalosti i propadanja, pristupajući mu, dakle, više psihološko-etički, a manje objektivno, politički, društveno-istorijski. Ovakav isključivo zabavno-poučni program lista osiguravao je uz to prikupljanje svih muslimanskih intelektualnih snaga, i, najзад, predstavljao je garanciju da će list bez ustezanja biti odobren od strane upravnih vlasti i da će moći nesmetano i neprekidano izlaziti.

Koncepcija »Behara« kao zabavno-poučnog lista, koji će se baviti moralno-vjerskim odgojem Muslimana, sasvim je odgovarala i Zemaljskoj vladi i Zajedničkom ministarstvu u političkom i istorijskom trenutku oko 1900. godine, i to iz više razloga. To je doba početka i rasplamsavanja borbe Muslimana za vjersko-prosvjetnu autonomiju. Vođe pokreta su još otprije u svojim predstavkama upućivale niz prigovora zbog diskriminacije austrougarskih vlasti prema Muslimanima, ističući osobito nepoštovanje muslimanskih svetinja a tolerisanje katoličkog prozelitizma, na što je Zemaljska vlada odgovarala da je tome kriv slab vjerski odgoj »islamskog naroda« u Bosni i Hercegovini.⁵⁸ Dozvoljavanje pokretanja »Behara«, u isto vrijeme kada Kalaj administrativnim mjerama i vrbovanjem muslimanskih vjerskih poglavara da se ograde od hercegovačke akcije organizuje razbijanje vjersko-prosvjetnog pokreta, trebalo je da pokaže toleranciju i susretljivost vlasti prema ovoj kulturnoj akciji, uz nadu da će ona prenijeti na sebe i dio interesovanja politički i vjerski naelektrisanе javnosti. S druge strane, pošto je »Behar« u svome programu imao moralno-vjersko vaspitanje Muslimana, dozvoljavanje pokretanja ovog lista predstavljalo je za Zemaljsku vladu akciju u smislu

njene vlastite teze da je za prozelitske incidente kriv nizak vjerskoprosvjetni nivo samih Muslimana.

Tako su u »Behar«, sa unaprijed formulisanom fizionomijom književno-poučnog i vjersko-prosvjetnog lista, i od strane pokretača i od strane austrougarskih vlasti ulagane nade, ali sa različitim pozicija. Dok su pokretači imali pred sobom u prvom planu književno-prosvjetnu reviju, Vlada je u njemu prvenstveno gledala list sa aspektom njegovog političkog neutralizma i indiferentnosti; dok su pokretači kao rezultat njegove akcije imali pred očima viziju muslimanskog prosvjetnog, književnog i kulturnog preporoda, Vlada je gajila nade formiranja konformističkog duha njegove čitalačke publike. S obzirom na položaj, budući razvoj i napredak muslimanskog elementa u centru »Beharove« akcije, želje njegovih pokretača i austrougarske uprave bile su različite i u krajnjoj analizi suprotne.

Program lista, razloge njegova izdavanja i ciljeve njegovog djelovanja »Beharovi« pokretači su, prije izlaska prvog broja iz štampe, još jedanput, ovog puta javno iznijeli u proglasu i pozivu na pretplatu, koji je objavljen u »Sarajevskom listu«,⁵⁹ »Bošnjaku«,⁶⁰ »Nadi«,⁶¹ »Školskom vjesniku«⁶² i »Osvitu«,⁶³ sa potpisima vlasnika i urednika i datumom: 20. marta 1900, te u nekim izvanbosanskim listovima u obliku glavnih izvoda i teza ovog teksta. U uvodnom dijelu proglasa govori se o aktivnosti koja se u posljednje vrijeme osjeća kod svih islamskih naroda u pravcu napretka i osobito u pravcu izdavanja knjiga kojima bi se »u islamskom duhu pružala duševna hrana narodu, a naročito mladeži«,⁶⁴ a zatim se u proglasu obraća pažnja na domaće prilike, koje su sve dosada bile takve da se na tome putu nije moglo ni za korak maknuti, uz isticanje nasušne potrebe da se jednom počne raditi na tom polju, »jer položaj, prilike i uzgoj kod nas iziskuju duševnu hranu odmah iza hljeba«. ⁶⁵

Dok je uvodni dio proglasa, kao što se vidi, bio posvećen razbijanju književne i kulturne letargije koja je vladala među bosanskohercegovačkim Mu-

slimanima, ali oprezno, bez prijekora i prigovora, uz pozivanje na buđenje drugih naroda, i upozoravanje na svu dramatičnost potrebe domaćeg književnog i kulturnog preporoda, centralni dio sav je u znaku afirmacije narodnog jezika i opreznog razbijanja ukorijenjenih uvjerenja da se pisati za Muslimane i u islamskom duhu može jedino na turskom ili nekom drugom orijentalnom jeziku. Pokretači »Behara« su dobro osjetili da bi strah od vjerskog otuđenja putem prosvjetiteljske akcije na narodnom jeziku i zapadnjačkom pismu mogao predstavljati glavnu prepreku na putu širenja lista i stvaranja čitalačke publike i argumenat u rukama »Beharovih« konzervativnih i klerikalnih protivnika. Zato su odmah u početku izlaganja kao jedan od izvora buduće »Beharove« građe naveli književnost Arapa, Perzijanaca i Turaka, koji su »kroz više vijekova mnogo privrijedili u svojim jezicima za nauku Islama i duševnu hranu Muslomana«,⁶⁶ da bi napravili potreban most i logično i prirodno pristupili pitanju narodnog jezika, sa naglaskom na pružanju duhovne hrane narodnim muslimanskim masama u Bosni i Hercegovini. »To nam sve stoji na raspolaganje, — kaže se u proglasu, — ali kako da se počne, kad te jezike u nas ne razumije ogromna većina islamskoga pučanstva, koja je s koljena na koljeno sačuvala jezik svojih otaca i želi, da ga preda potomcima.«⁶⁷ Ova istaknuta konstatacija o narodnoj slovenskoj tradiciji i srpskohrvatskom jezičkom kontinuitetu Muslimana Bosne i Hercegovine predstavlja poentu cijelog proglasa. U njoj se, s druge strane, krije i misao o tuđinskom i nenarodnom karakteru četiristoljetne turske vladavine i njihove kulture i civilizacije na području Bosne i Hercegovine, i lansira ideja o slovenskoj autohtonosti Muslimana na ovom području uz ostale slovenske narode koji na njemu žive i govore istim jezikom. Njome se, najzad, otvara demokratska platforma obrazovanja i kulture širokih muslimanskih slojeva, nasuprot dotadašnjoj prosvjetno-kulturnoj tradiciji u kojoj su ove vrijednosti bile isključiva privilegija orijentalno i teološki obrazovanog sve-

štenstva i uskog kruga muslimanske inteligencije, od kojih je, prema svjedočanstvu Osmana Nuri Hadžića, i tada i ranije svega stotinjak ljudi moglo da čita na turskom jeziku.⁶⁸ Precizniji podaci u pogledu znanja orijentalnih jezika dobijeni su, međutim, docnije prilikom popisa stanovništva 1910. godine, kada je utvrđeno da je od ukupnog broja domaćeg stanovništva svega 2 289 osoba znalo turski, dok je 448 lica znalo arapski jezik.⁶⁹

Koliko je, međutim, propagiranje kulture i obrazovanja na narodnom jeziku predstavljalo u to doba osjetljiv momenat, prema kome se, uostalom, može mjeriti i odvažnost pokretača »Behara« sa njihovim, uza svu vjersku osnovu, narodno-demokratskim književno-obrazovnim programom, pokazuje ponovno isticanje načela islama u tekstu programa i duhovne hrane na osnovi tih istih načela koju treba pružiti muslimanskim čitaocima, kao idejne baze u popularisanju narodnog jezika, iedinog prirodnog sredstva obrazovanja i vaspitanja muslimanskih masa. U tom kontekstu, u proglasu se logično ističe: »Samo se po sebi razumije, da je najlakši i najuspješniji način: uzgajati ga (muslimansko pučanstvo, M. R.) u onome jeziku kojim govori.«⁷⁰ A u daljem tekstu, uz ukazivanje na primjere ostalih pripadnika islama na svijetu a osobito islamske oaze u Engleskoj, koji već imaju listove i časopise na maternjem jeziku, još jedanput se, ovog puta egzaltirano, ističe kako »evo i u nama dozrijeva plemenita misao da u majčinom slatkom govoru pokrenemo jedan list pod imenom »Behar« i oko njega okupimo sve radine sile, kojih — hvala Bogu! — danas imamo dosta...«⁷¹

Međutim, i ovakav orijentalno-slovenski kompromis duha, sadržine i jezika još uvijek je predstavljao za »Beharove« protivnike izvorište prigovora, kritika i kleveta o profanisanju vjere i vjerskih učenja, što će se s vremena na vrijeme pokazivati kao smetnja u toku »Beharovog« izlaženja. Pored toga, u vremenu autonomne borbe i jačeg političkog isticanja Carigrada i sultana kao legitimnih zaštitnika Bosne i Hercegovine nasuprot austrougarskoj vla-

sti koja je u ovim zemljama samo privremena, »Behar« se štampan na narodnom jeziku i latinicom mogao tumačiti i kao provokativna težnja za slabljenjem veza s Turskom. Osnivači »Behara« u stvari nisu išli toliko za emancipacijom od Turske, koliko su težili da Muslimane Bosne i Hercegovine približe zapadu, da im otkriju njihovu pravu narodnu bitnost koja je slovenska uza sve vjerske inercije, da im ukažu na stvarno mjesto njihove egzistencije i na njihov položaj spona istoka i zapada među jugoslovenskim narodima.

U smislu toga povezivanja istočne kulture sa zapadnom, sa naglašenom notom kritičkog prilazjenja toj problematici, i razbistravanja predrasuda o istoku i njegovoj prosvjeti navedena je građa budućeg časopisa, ali je u cijelom tekstu istaknuta misao posebne uloge koju Muslimani sa »Beharom«, kao »susjedi« i »stari znanci« istoka i njegove prosvjete, mogu odigrati među svojim »suplemenicima«:

»Behar« će donositi izvorne i prevedene rasprave o Islamu i islamskom uzgoju, izvorne i prevedene beletrističke stvari u islamskom duhu i naše narodno blago i cvijeće, koje je pod uplivom Islama obrađeno na našoj grudi. Još ćemo u »Beharu« obratiti osobitu pažnju na Istok i njegovu prosvjetu kao susjedi i stari mu znanci, jer ni o čem možda ne ima više predsuda i hrđavijih nazora na slavenskom Jugu, ko što baš o tome. Za to će »Behar« po mogućnosti nastojati, da popravi te predrasude, razbistri pojmove i pobliže upozna svoje istovjernike i suplemenike s Istokom. Osim toga — i ako se isključuje politika iz djelovanja »Behara«, — ipak će donositi novinarske vijesti i svjetske događaje usput i kronološkim redom, da štovanim čitateljima pruži kratak pregled na razne zgode u domovini i u ostalom — naročito islamskom svijetu.⁷²

Time je još jedanput podvučena relacija: Muslimani Bosne i Hercegovine samo su susjedi istoka, a njihovi suplemenici su slovenski narodi koji žive na istoj grudi s njima i govore istim »majčinskim slatkim govorom«.

Navedena buduća sadržina »Behara«, sa izvornom i prevedenom beletristikom i narodnim umotvo-

rinama, podsjeća na sadržinu »Bosanske vile« i niza književno-poučnih listova druge polovine XIX vijeka. Ono po čemu se »Behar« specifično obilježava to je »islamski duh«, ili bolje, suštinski rečeno, domaći duh, koji uključuje mentalitet bosanskohercegovačkog muslimanskog stanovništva, muslimanske porodice, sa svim oznakama slovensko-orijentalnog duhovnog nasljeđa, običaja, tradicije, koji se zatvara prema negativnim produktima zapadne civilizacije, nespojivim sa domaćom etikom, ali, prema intencijama »Behara«, ne isključuje razumnu adaptaciju u novom modernom, evropskom dobu i savremen pristup naslijeđenim duhovnim vrijednostima.

Najava izvornih i prevedenih teoloških rasprava u budućoj sadržini lista predstavljala je tribut religiji i sveštenstvu, ali u savremenoj istorijskoj situaciji i način prodiranja kroz ograde konzervativizma i religioznog fanatizma kojima je bila okružena muslimanska porodica, na koju su pokretači »Behara« računali kao na potencijalnu čitalačku publiku. Religija je, pored toga, uz domaći duh, u tome vremenu naglog susreta sa stranom civilizacijom i kulturom i propagandnih prozelitskih nasrtaja katolicizma, kako kod Muslimana tako i kod Srba predstavljala sredstvo očuvanja narodne i domaće bitnosti, bila je izvjesno etnopsihološko utočište, i služila kao domaći etički korektiv. Sadržina »Bosanske vile«, na primjer, i drugih srpskih listova u to doba bila je također prošarana religioznim akcentima, donoseći vjerom prožete članke, obilježavajući vjerske praznike, te čak ističući sultana kao jedinog legitimnog suverena Bosne i Hercegovine, što je sve zajedno, slično situaciji u »Beharu«, u tome vremenu početnog okupljanja narodnih snaga za očuvanje narodne bitnosti a protiv odrođavanja, imalo značajnu istorijsku ulogu.

Pored toga, iz poziva za saradnju i širenje lista, na kraju ovog proglasa, koji pokazuje strukturu tadašnje muslimanske inteligencije, sastavljene jednim dijelom od učitelja, a drugim od pripadnika sveštenstva, kadija i vjeroučitelja,⁷³ na koju su u ovoj akciji računali pokretači »Behara«, izbija još jedna objek-

tivna okolnost i sva nužda ovog idejnog i sadržinskog kompromisa u tome istorijsko-kulturnom trenutku.

Najavu »Behara« neki krugovi su pokušali da iskoriste za svoje političke ciljeve. Tako je »Bošnjak«, u istom broju u kome je objavio proglas za »Behar«, donio i jednu anonimnu bilješku u kojoj je pozdravio pokretanje ovog lista kao »Bošnjakovog« saborca i političkog istomišljenika, kome će, pored ostalog, »glavna zadaća biti da brani naše islamske interese da odbija i suzbija navale na Islam« »na našem milozvučnom bosanskom jeziku«, ⁷⁴ a u narednom broju od 12. aprila 1900, objavio je jedno pismo iz Banjaluke uredniku, pisano iz jednostrane perspektive bosanstva-muslimanstva, u kome se emfatički dočekuje »Behar« i ističu njegovi urednici kao garancija njegovom uspjehu. ⁷⁵ »Behar« se, međutim, nije obilježavao »bosanstvom« niti je svoj jezik nazivao »bosanskim« sa ciljem isključivanja ostalih nacionalnosti iz Bosne i Hercegovine. Ostvarujući svoj program narodnog prosvjeđivanja, on se barem u prvom dijelu svoga izlaženja nije »nacionalno opredjeljivao«, držeći se neutralno i po strani, tražeći od svojih saplemenika jedino toleranciju, razumijevanje i poštivanje principa koegzistencije.

Nakon ovog proglasa i najave »Behara« i njegovog programa, pokretači su pristupili radu na prvom broju lista. U aprilu ⁷⁶ su se našle i prostorije za redakciju u maloj kućici, pokraj nekadašnje Policijske uprave, na Apelovoj obali, br. 34, gdje su se članovi redakcije sastajali dva do tri puta nedjeljno. ⁷⁷ Na molbu Bašagićevu profesor Ferdinand Velc ⁷⁸ dao je likovnu kreaciju naslovne glave lista ⁷⁹ u obliku kamenog portala prekrivenog arabeskama, na čijem čelu je ispisan naslov lista »Behar« latinicom a iznad njega isti naslov sitnijim arapskim slovima, ispod kojeg proviruje i upliće se grančica behara u cvatu, dok se s lijeve strane vidi Husrev-begova džamija sa pejzažom Trebevića u njenoj pozadini. Ovom kreacijom su simbolično označeni, pored imena, karakter lista, vrijeme i mjesto njegovog pokretanja: cvijet behara označavao je, s jedne strane, proljeće, prvo

godišnje doba kao simboličan početak književne i kulturne akcije ove vrste u životu bosanskohercegovačkih Muslimana i kao datum samog pokretanja lista, 1. maja 1900, a s druge, simbolizovao je poeziju, njenu nježnost, plemenitost i njenu lirsku narodnu svježinu; slika Husrev-begove džamije, koja u naslov ulazi samo fragmentarno, predstavljala je lokaciju lista i ujedno simbol nauke, čudoređa i vjere; a naslov, krupniji latinicom i sitniji arapskim slovima, označavao je slovensko-orijentalni duh lista i njegovu poziciju između istoka i zapada. Ispod ove likovne kreacije bila je složena odrednica »list za zabavu i pouku«, koja je govorila još konkretnije o sadržini lista i njegovoj namjeni.

Likovno-tekstualna simbolika naslova i tekstualna sadržina podnaslova podudarali su se tako u svim pojedinostima sa intencijama urednika i redakcije i sa idejno-umjetničkom orijentacijom »Behara« u toku niza godina njegovog izlaženja. U tom pravcu su djelovali urednici »Behara«, usmjeravali i stimulirali saradnike, ličnim kontaktom, preko pisma, putem programskih članaka i rubrike »Odgovori uredništva« te preko same sadržine lista, izuzev u vremenima kad je list dobijao isključivo konfesionalnu ili političku boju.

Jedno pismo Safvet-bega Bašagića upućeno Abdulahu Ajni Bušatliću još prije nego što je izišao prvi broj »Behara« jasnije i otvorenije od proglasa o »Beharu« pokazuje program, namjere i politiku urednika i njegovih bliskih saradnika osobito u vezi s narodnim jezikom i načinom pisanja u listu. Ono u cijelosti glasi:

Sarajevo, 1./IV. 1900.

Štovani prijatelju!

Oprosti što ti dosada nijesam mogao odgovoriti na tolika pisma. Vjeruj mi da sam imao toliko posla da nijesam znao kud udaram. Baš sinoć primio sam od tebe pismo i jedan pozdrav »Beharu«. Osobito mi je drago što te toliko zanima ovaj naš pokret u Sarajevu. Dakako trebala bi sva omladina da sudjeluje u ovom hajirli koraku, ali kako znaš naš je svijet čudnovat. Nu ništa za to, pređimo odmah na stvar. Ti znadeš

istočne jezike, a naročito turski, pa nađi kakvu lijepu raspravu o islamu ili pripovijedku u islamskom duhu. Hvala Bogu toga danas ima dosta u turskoj književnosti i to u raznim bibliotekama i beletrističkim listovima. Napokon pokušaj i ti što lijepo napisati, samo gledaj da bude čim narodnije, jer svi strani izrazi, koji su se preko švabskih škola uvukli u naš jezik, zaudaraju na prvi mah svakome tankočutnom prijatelju jezika, a naročito našem svijetu. Ako što napišeš budi veoma oprezan, da pišeš popularno, prosto, jednostavno, kako narod govori i razumije, pa si napisao najljepše.

Primi mahsus selam od

S. Bašagića⁸⁰

Iz uvodnog dijela ovog Bašagićevog pisma vidi se najprije da je on pojavu »Behara« tretirao kao »pokret«, dakle, šire i opštije od obične pojave jednog lista. Izraz »pokret« je višeznačan, ali je sigurno, s obzirom da taj izraz i kasnije Bašagić upotrebljava, u vezi s Mulabdićem, kao »kulturni pokret bosansko-hercegovačkih muslimana«, ⁸¹ da je Bašagić u njemu i u to vrijeme podrazumijevao obimnu književnu, prosvjetnu i kulturnu akciju, koja se prvi put u tako širokom zamahu pokreće među Muslimanima Bosne i Hercegovine i treba da dovede do njihovog narodnog preporoda. Drugi momenat koji pokazuje ovo pismo je otpor konzervativne i reakcionarne sredine ovoj akciji i Bašagićeva želja da za nju zainteresuje omladinu.

Glavni dio pisma pokazuje Bašagićev način stvaranja saradnika »Beharovih«, najprije podsticanjem na prevođenje iz stranih orijentalnih književnosti, kao što je, pored Bušatlića, bio slučaj i sa Fehimom Spahom⁸² i sa mnogim drugima tadašnjim početnicima koji su se razvili u ovom listu, zatim na bilježenje narodnih umotvorina, što se vidi iz brojnih »poruka uredništva« u »Beharu«, sa docnijim prelazom na samostalan i originalan rad. Ovo ujedno još jedanput pokazuje koliko se u to doba osjećao nedostatak originalnih stvaralačkih sila među Muslimanima i napor Bašagića i njegovih saradnika da ih pronađe, podstakne, formira i razvije.

Poseban značaj u ovom pismu ima pasus o jeziku, koji pokazuje Bašagićevu brižljivu pažnju prema

njegovoj izvornosti, jednostavnosti i čistoti, za uklanjanje iz njegovog organizma stranih izraza koje mu je donijela tuđinska škola, za stil koji, prema Bašagićevom shvatanju, treba da bude jednostavan, prost i popularan, istovjetan sa narodnim govorom. Pored svoje opšte principijelne lingvističke suštine, ove preporuke o jeziku i stilu budućem saradniku »Behara« još jedanput pokazuju usmjerenje samog lista prema širokim masama budućih muslimanskih čitalaca.

Rezultat takve koncepcije i orijentacije »Behara« bio je njegov prvi broj, koji je izišao 1. maja 1900. godine. O interesovanju i nestrpljenju s kojima je iščekivan ovaj list među inteligencijom pričao je docnije Hamdija Mulić:

Vidjeli smo kad je došao prvi broj Behara iz štamparije, a u onoj zgradici kod policije na keju bila je redakcija. Edhem efendija i Hasan ef. Hodžić su pisali adrese, a nas nekoliko mladih smo čekali pred zgradom, kad će nam doći list u ruke. Nismo imali kad čekati da nam ga pošta donese, nego ja povičem ispod prozora: »Dajte nam, ako Boga znate, jedan primjerak. Mi ne možemo više čekati.«⁸³

Prvi broj »Behara« je u potpunosti udovoljio željama i očekivanjima onih muslimanskih intelektualaca koji će se kao saradnici okupiti oko ovog lista: bio je bogat, raznovrstan, a iznad svega reprezentativan kao djelo, rezultat, koncepcija i uzorak daljeg uređivanja. Poslije programskog članka *Našim čitateljima i suradnicima*, u izvjesnom ritmu izmjenjivanja poučnih i književno-zabavnih radova dolazi pjesma Riza-bega Kapetanovića *Beharu*, svečana, simboličko-budnička, programska. Zatim slijedi članak Mehmed-Teufika Azabagića *Znamenite izreke*, o značaju i humanoj neograničenosti nauke u svjetlu religije, a poslije njega *Bijela medžidijska*, pripovijetka Edhema Mulabdića, živa i reminiscentna, vedra i maštovita uspomena iz djetinjstva sa parabolom sudbinskog završetka koji navodi na pouku i razmišljanje. Nakon članka Osmana Nuri Hadžića *Načela Islama i naš zadatak*, koncentrisanog oko koncepcije da je prosvjeta funkcija religije, dolazi početak Ba-

šagićevog dramskog spjeva iz osamnaestog vijeka *Abdullah paša*, sav u patetičnim romantičarskim akcentima bosansko-muslimanskog patriotizma i ponosa i izrazima prezira i otpora oportunističkoj politici Carigrada prema Veneciji preko leđa Bosanaca i Hercegovaca, u stvari simbolično-alegorijski prikaz situacije Carigrad—Bosna—Austroougarska iz vremena oko 1878. godine. Na završetku ovog originalnog dijela lista dolazi sentimentalna pripovijetka francuskog pisca D. Langaa *Topalasto scene* u prevodu Esada Kulovića. U rubrici »Narodne umotvorine« objavljena su dva priloga: jedna narodna pjesma, *Čelebija Mujo i njegova draga*, zabilježena od saradnika pod pseudonimom Tale, i jedna pripovijetka sa motivom iz narodne bajke, koju je zabilježio Sadik Ugljen pod naslovom *Halva ga izliječila*. U dodatku priložena je lirska sličica u stilu pjesme u prozi *Golubica* od Hajdara Fazlagića.

»Listak« prvog broja »Behara« također je bio obilan i raznovrstan. Sastavljen iz rubrika »Književnost«, »Kulturne bilješke«, »Pogled po svijetu«, »Svaštice« i enigmatskog dijela, on je obuhvatio neke od književnih i kulturnih novosti iz Bosne i Hercegovine, Turske i ostalog svijeta, zatim pregled značajnijih političkih i društvenih događaja, te pružio mali izbor zabave za svakoga u obliku anegdota, zanimljivosti i zagonetaka. Ovaj dio lista ispunili su najviše sam Bašagić svojim prikazom zbirke *Razbijene gusle* turskog pjesnika Teufik Fikreta, nekrologom Osman-paši, »junaku od Plevne«, malom zbirkom anegdota i drugim priložima, zatim Edhem Mulabdić prikazom nove arapske početnice, te Fehim Spaho svojim prilogom o gradnji džamije u Liverpulu, i drugi.

»Taj prvi broj »Behara«, — pisao je docnije Mulabdić, — bijaše jedna kita cvijeća, iz koje je svatko mogao da uzme po koji stručak: i intelektualac i čovjek iz naroda, i veliki i mali, i stari i mladi.«⁸⁴

Idejno-književna programska linija urednika i ostalih pokretača »Behara« provlačila se kroz svu

građu ovog prvog broja lista, ali je u nekim prilozi-
ma, počevši od uvodnog članka na početku preko
Kapetanovićeve pjesme *Beharu* do Hadžićevog član-
ka *Načela Islama i naš zadatak*, i eksplicitno izražava-
vala, uz ponavljanje poznatih ideja iz pripremnog
rada za ovaj list, i neke nove idejne dopune, razrade
i produbljenja.

Programski članak *Našim čitateljima i suradni-
cima* komponovan je i stiliziran sa obazrivom postup-
nošću iznošenja ideja, zadataka i namjera, koja je
bila nužna s obzirom na moguće psihološke kočnice
i tradicionalne inercije čitalačke publike i ideološke
i političke prigovore sveštenstva i konzervativnih ele-
menata. Neophodnost nauke i obrazovanja zacrtanu
u islamsko-religioznoj preporuci kao početnoj pre-
misi opšte uvodne koncepcije ovog članka pisac, ili
pisci, vješto vode, apliciraju i transformišu u ideju
savremenog svjetovnog obrazovanja, koje je, prema
njihovim riječima, za Muslimane uslov da bi se u
moralnom i materijalnom pogledu održali uporedo s
drugim narodima,⁸⁵ zaključujući ovu aktualizaciju
također religioznom izrekom: Naučavajte djecu svoju
za ona vremena u kojima će živjeti.⁸⁶

Druga ideja iz uvodnog dijela ovog programskog
članka je uloga lijepe i plemenite knjige, i posebno
»Behara« u premošćivanju obrazovnih i socijalnih
razlika. »... Knjigom ćemo dakle prenijeti znanje od
naučena nenaučenom, — kaže se u članku, — knji-
gom ćemo lakše saznati i najmanju potrebicu onog,
koji je žedan nauke, knjigom ćemo dakle dovesti u
svezu zgodna i siromaha u neposrednu blizinu, a tim
sastankom jedan će se okoristiti znanjem drugoga,
a drugi će učiniti lijepo i plemenito djelo...«⁸⁷

Treća misao iz ovog uvodnog dijela pokazuje
svu bojazan pokretača od moguće reakcije na »Be-
har« od strane konzervativnih krugova. Uz želju da
»Behar« postane središte oko koga će se svi okupljati,
gdje će svako moći iznijeti svoje znanje i iskustvo,
u članku se odmah dodaje da uredništvu »Behara«
nije namjera da poučava i dijeli lekcije starijim od
sebe, već želi da svak pametan i iskusan, bez obzira

na dob i godine, posluži svojoj braći vlastitim znanjem, iskustvom i naukom,⁸⁸ i u nastavku se podvlači da »Beharov« cilj predstavlja vjerska i opšta prosvjeta »našeg islamskog naroda u Bosni i Hercegovini«.⁸⁹

U drugom dijelu ovog programskog članka govori se o gradivu koje će »Behar« donositi. Najprije se daje informacija o čisto teološkoj, istorijskoteološkoj i teološkopravnoj materiji u tonu obzirnog objašnjenja koje ulazi u kontinuitet stava redakcije prema ovim osjetljivim pitanjima izvan kompetencije svjetovnjaka. A zatim se govori o književnoj građi koju će »Behar« objavljivati, sa naglaskom na njenom značaju i karakteru, pri čemu se otkrivaju književna shvatanja Bašagića i njegovih saradnika, koja predstavljaju katalog i malo zakasnjeli opšti odraz književnih strujanja na srpsko-hrvatskom terenu, u umjetničkom usponu od romantizma i folklora do realizma i naturalizma, i u idejnom registru od idealizma preko didaktike i moralističkih akcenata do istorizma, književnih shvatanja umnogome prilagođenih duhovnoj klimi i kulturnoj situaciji muslimanskog elementa u Bosni i Hercegovini i prosvjetiteljskom programu »Behara«. Uz nastojanje da se održi kontinuitet prosvjetarsko-utilitarne koncepcije i u ovom dijelu književne građe, u članku se kaže:

Zabavnu građu čovjek uopće slađe prima, a u ovoj može da se dosta pruži nauke. No koliko je pjesma sapeta svojom formom i silnim pravilima poetike, u pripovijetki su tako rekuć slobodne ruke. Dobar pripovjedač ispriča nam događaj ili istinit ili izmišljen, ali je na dlaku sve moguće, da se onako dogodilo, pa to nas zanesse, osvoji, a svaki događaj — razumije se — nosi u sebi i neko iskustvo, pouku za onog, koji je to doživio, možda prepatio nešto i t. d., a mi to njegovo usvojimo, jednom riječi bez ikakva troška. Lijepo je pripovijetki i romanu zadaća osim toga još i to: da mahane ljudske prikaže da su zle kao što i jesu, vrline da pohvali, a tim samo dvjema činjenicama navraćaju se čitatelji na pravi put. Pa i s druge strane, svakom je narodu mila njegova prošlost, uspomene iz ratova i t. d., što se punim pravom i od nas može tražiti. Ovaki se događaji, koji također kriju u sebi neku nauku, mogu i u drami obrađiti.⁹⁰

Mulabdićeva pripovijetka *Bijela medžidiya*, koja je zajedno s ovim programskim člankom štampana u istom broju »Behara«, u cjelini svoga teksta predstavlja realizaciju i primjer ovih umjetničko-didaktičkih stavova, dok Bašagićev dramski spjev *Abdulah-paša*, koji također počinje u ovom prvom broju lista, predstavlja ilustraciju romantičarsko-istorijskog shvatanja o drami.

Sad nam još preostaje, da spomenemo jednu zadaću i namjeru našeg lista, koja je isto tako važna i potrebna, a za koju ne treba ni osobite spremne ni znanja, — nastavlja se dalje u članku. — Prema našem malom narodu ogromno je naše narodno blago sačuvano u uspomenama našeg islamskog naroda, da se takvom građom malo koji narod može podičiti. Naše narodne pjesme kako muške tako ženske lijepe su i nježne, pune pouke i čiste narodne plemenitosti. Pripovijetke isto tako sadržaju mnogo zrnca ljepote jezika, mišljenja i shvaćanja naroda našeg; za tim priče, bajke, basne, zagonetke, poslovice, razne rečenice, riječi pune prostodušnosti i filozofije, sve je to naše, naš amanet od očeva nam ostao, pa je upravo šteta pustiti, da to tako i dalje ide od usta do usta, kojom prilikom mnogo zrnca lijepe pouke narodne i propaše. Opis kog kraja, povijest građine kakve, uspomene kog rata, ili junaka narodnog, kako je narod sačuvao osobito treba da sabiramo. To nas plemeni, oduševljuje, mi se dičimo svojim starim.⁹¹

Navedeni pasus uvodnog članka ima trojako značenje. On predstavlja najprije folklorni program »Behara«, čiji će rezultat i ispunjenje biti veliki broj narodnih pjesama, pripovjedaka, poslovice i izreka koje su u ovom listu prikupljene tokom njegovog desetogodišnjeg izlaženja. S druge strane, u nedostatku formiranih stvaralačkih snaga, on predstavlja način podsticanja mladih saradnika na književni rad. Najzad, njime se, pored narodnog jezika, još jedanput podvlači karakter narodne bitnosti Muslimana i slovenski kontinuitet njihove narodne tradicije i duha.

Programski članak u prvom broju »Behara«, sa ovako naglašenim književno-prosvjetnim karakterom budućeg lista, uza sve obzirne riječi o teološkom dijelu građe, zatim sav materijal prvog broja i nared-

nih brojeva lista, koji pokazuje prevagu književnosti nad teologijom, ili konkretnije, u kome književno-svjetovni prilozi stoje u petšestinskom omjeru prema teološkim priložima, koji su i sami potčinjeni humanističkoj i prosvjetarskoj koncepciji lista i prožeti aktualizacijama i ilustracijama iz savremenog života, najzad sam podnaslov lista u prvom broju, u kome se na prvom mjestu, omaškom ili namjerno, nalazi »zabava« pa tek onda »pouka«, iako u podnaslovu narednih brojeva ova dva pojma dolaze u obrnutom redu, — sve to pokazuje književnu politiku pokretača i urednika »Behara«, kojoj je idejni naslon na klerikalne krugove bio potreban u početku radi uspjeha same akcije osnivanja lista, i sve to otkriva tendenciju daljeg razvoja lista kao književno-poučne revije pretežno svjetovnog karaktera, sa onolikom mjerom religijskog duha koja je potrebna da se očuva naklonost domaćih čitalaca iz krugova muslimanske porodice zadojene tradicionalnim fanatizmom, da se odrazi život i mentalitet sredine i da se uspostavi most za iznošenje modernijih pogleda na život, obrazovanje, civilizaciju, kulturu, aktuelne socijalne i ekonomske probleme, najzad, da se privuče pažnja i očuva interesovanje za čisto književnu sadržinu »Behara«.

Brojni prikazi i napisi o »Beharu« u toku njegovog izlaženja i docnije, prilikom godišnjica njegovog pokretanja, zapažaju ovaj njegov karakter i upućuju na njegovu pravu sadržinu svojim većinom književno-prosvjetnim načinom prilaženja ovom listu, uz podsticanje ili isticanje autentičnog i originalnog duha sredine iz koje je ovaj list crpio svoju tematiku i svoje inspiracije, i kojoj je on bio i namijenjen. U anonimnom članku koji je objavljen u »Nadi« povodom prvog broja »Behara« Kranjčević je istakao potrebu upoznavanja preko književnog rada, videći u tome i društvenu ulogu »Behara«. Razvijajući ovu misao on je stavio akcenat upravo na zahtjev da osnova za ovo upoznavanje treba da bude »prava i nepatvorena«, »da »Beharovi« duševni pokretači što dublje zarone u lih svoju sferu, da nam

40

pokažu svoje srce, svoj duh»,⁹² i nastavio dalekovidno, vizionarski sagledavajući ishod ovakvog rada:

Ovakav posao značiće danas sutra u našoj kulturnoj povjesnici ono što i čist kristal, on će da bude u pregledu misli autentičan svjedok jednoga mišljenja, vrelo koje se nije zamutilo pristajanjem škola, pravaca i mode, krjepak otisak onoga lica, koje je na sveopćem udaru, što ga je naš narod imao da otrpi, ušćuvalo možda još najoriginalniji svoj pralik iza ograđenih avlija i zatvorenih prozorčića.⁹³

U narodu list je bio dobro primljen,⁹⁴ pretplata je počela odmah stizati a s njom priznanja i zahtjevi čitalaca da se list izdaje što češće. Od strane čitateljica stizale su primjedbe da su pjesme i priče u listu suviše kratke, da je *Abdullah-pašu* trebalo u cijelosti štampati u prvom broju itd.,⁹⁵ što je uredniku i pokretačima vrijedilo kao pohvala, priznanje i podsticaj, pokazujući im odziv i živo interesovanje čitalačke publike za list i književnu akciju ove vrste.

Ali bilo je i drukčijih prigovora, sa one strane konzervativno-klerikalne zavjese, podmuklih, skeptičnih i zlonamjernih. Redakciji se poručivalo da je suviše »sitna onaj turski behar gore u naslovnoj slici u onom mušepku, namjerno smo ga tako sitno napravili, dobacivalo nam se«, svjedoči Mulabdić.⁹⁶ Stari su prigovorili što u prvom broju nema pjesme sultanu, na što je Osman Nuri Hadžić, prema svjedočanstvu Mulabdićevom, kad se to u redakciji pročitalo, odmah reagovao srditim riječima: »Kad im je sjao s tahta kao sunce, onda mu nijesu bili u itaatu (pokorni, M. R.), a kad im ga Švabo zasjeni, onda kopne za njim. Miševi.«⁹⁷

Sva ova reagovanja, i ona s izrazima pohvale i podsticanja i ova s tonom podmuklosti, pakosti i zlobe, pokazivala su, međutim, da je prvi broj »Behara« izvršio svoju početnu zadaću: da je prodro u široke narodne slojeve, u muslimansku porodicu, i da je tu čitalačku publiku pokrenuo da sa svoje strane sudjeluje u književnoj i kulturnoj akciji koja je započeta.

Nakon Kapetanovićevog *Narodnog blaga* i Hermanovih *Narodnih pjesama*, koje su u kulturnom životu širokih muslimanskih slojeva predstavljale prvi pokušaj stvaranja čitalačke publike na tekstovima pisanim narodnim jezikom i evropskim pismom, poslije Bašagićeve *Trofande*, koja je po drugi put književno aktivirala muslimanske narodne mase, pokretanjem »Behara« takva čitalačka publika biće konačno formirana, čime su raskinuti okovi tradicionalne orijentalne pismenosti Muslimana u Bosni i Hercegovini i položeni čvrsti osnovi za književni i kulturni razvoj u znaku simbioze zapada sa istokom i dalje u pravcu punije evropeizacije.

---

¹ »Behar, list za pouku i zabavu«, izlazio je kao petnaestodnevni časopis od 1. maja 1900. do 1. februara 1911. godine u Sarajevu. Urednici su mu bili, u prvoj godini, Safvet-beg Bašagić, od druge do kraja šeste godine Edhem Mulabdić, u godini sedmoj Mehmed Džemaludin Čaušević, u godini osmoj Šemsi-beg Salihbegović, a u devetoj i desetoj godini Ljudevit Dvorniković, dok su od jedanaestog godišta izišla svega tri broja, koja je uredio dr Hamid Šahinović — Ekrem.

² »Gajret«, glasilo Gajreta, društva za potpomaganje đaka Muslimana na srednjim i visokim školama. Izlazio je u Sarajevu od 1907. do 1914. godine, zatim od 1921. do 1941, sa prekidom u 1923. godini. Uređivali su ga Edhem Mulabdić, Mustaj-beg Halilbašić, Osman Đikić (od 1909. do 1912), dr Murad Sarić, Avdo Sumbul, Šukrija Kurtović, Abdurezak Bjelevac, Hamid Kukić, Hamza Humo, zatim ponovno Hamid Kukić.

³ »Biser«, list za širenje prosvjete među Muslimanima u Bosni i Hercegovini. Izlazio je u Mostaru 1912/1913, 1913/1914. i 1918. godine u izdanju Prve muslimanske nakladne knjižare i štamparije Muhameda Bekira Kalajdžića. Brojeve od polovine prvog godišta i cijelo drugo godište uredio je Musa Čazim Čatić, ostale Redakcioni odbor.

⁴ Safvet-beg Bašagić rodio se 6. V 1870. u Nevesinju, umro je 9. V 1934. u Sarajevu.

⁵ Edhem Mulabdić se rodio 1862. godine u Maglaju, umro je 29. I 1954. u Sarajevu.

⁶ Osman Nuri Hadžić je rođen 28. VI 1869. u Mostaru, umro je 23. XII 1937. u Beogradu.

⁷ Safvet-beg Bašagić-Redžepašić (Mirza Safvet): *Trofanda iz hercegovačke dubrave* (1890—1894). Zagreb, vlastitom nakladom pisca, 1896. Str. 1—196.

⁸ Safvet-beg Bašagić-Redžepašić (Mirza Safvet): *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463—1850)*. Sarajevo, vlastita naklada, 1900. Str. 1—215.

⁹ Edhem Mulabdić: *Zeleno busenje*. Pripovijest. Zagreb, naklada »Matice hrvatske«, 1898. Zabavna knjižica Matice hrvatske, sv. CCXVI-CCXVIII. Str. 1—224.

¹⁰ Edhem Mulabdić: *Na obali Bosne*. Crtice. U Zagrebu, naklada »Matice hrvatske«, 1900. Zabavna knjižica Matice hrvatske, sv. CCXXXVII-CCXXXIX. Str. 1—210.

¹¹ Osman Nuri Hadžić: *Islam i kultura*. U Zagrebu, nakladom piščevom, 1894. Str. 1—113.

¹² Osman Nuri Hadžić: *Ago Šarić*. Pripovijest iz prošlosti Mostara. Zagreb, 1894. Hrvatska biblioteka, sv. 123—124. Str. 1—84. — Pripovijest je prethodno izišla u časopisu »Dom i svijet«, god. VII/1894.

¹³ Osman-Aziz (Osman Hadžić i Ivan Milićević): *Bez nade*. Pripovijest iz mostarskoga života. U Zagrebu, naklada »Matice hrvatske«, 1895. Zabavna knjižnica Matice hrvatske, sv. CLXXVI-CLXXVIII. Str. 1—262.

¹⁴ Osman-Aziz: *Bez svrhe*. Slika iz života. U Zagrebu, naklada »Matice hrvatske«, 1897. Zabavna knjižnica Matice hrvatske, sv. CC-CCII. Str. 1—204.

¹⁵ Osman-Aziz: *Na pragu novoga doba*. Pripovijesti. U Zagrebu, naklada »Matice hrvatske«, 1896. Zabavna knjižnica Matice hrvatske, sv. 193—195. Str. 1—223.

¹⁶ Osman-Aziz: *Pripovijesti iz bosanskoga života*. Na svijet izdalo Društvo sv. Jeronima. U Zagrebu, 1898. Str. 1—77.

¹⁷ »Mearif«. Muhamedanski kalendar. Izlazio u Zagrebu za godine 1894—1895, 1895—1896, 1896—1897, 1897—1898, 1898—1899. Prve dvije knjige imaju oznaku: Sastavili Osman-Aziz, ostale su izdane anonimno. Posljednju je anonimno uređio i gotovo u cjelini ispunio Edhem Mulabdić.

¹⁸ Alija Nametak: *Edhem Mulabdić*. 7/XI 1890—7/XI 1930. — Novi behar, 4/1930—1931, 14 i 15, 214.

¹⁹ Osman Nuri Hadžić: *Borba muslimana za versku i vakufsko-mearifsku autonomiju*. U knjizi: Vladislav Skarić, Osman Nuri Hadžić, Nikola Stojanović, *Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom*. Beograd, s. a. Str. 98.

²⁰ Alija Nametak: *Nav. čl.*, 215.

²¹ Hamdija Kreševljaković: *Život Dr. Safvetbega Bašagić-Redžepašića*. — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 273.

²² Edhem Mulabdić: »Behar« (prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja). — Narodna uzdanica (kalendar), 8/1940, 99—111.

²³ *Ibidem*, 100.

²⁴ *Ibidem*, 101.

²⁵ *Ibidem*, 101.

²⁶ *Ibidem*, 101. Pismo Osmana Nuri Hadžića iz Zagreba Edhemu Mulabdiću, od 20. januara 1899.

²⁷ *Ibidem*, 102.

²⁸ *Ibidem*, 102.

²⁹ *Ibidem*, 102.

³⁰ *Ibidem*, 102.

³¹ *Ibidem*, 103.

³² *Ibidem*, 103.

³³ *Ibidem*, 103. Te razloge iznosi Mulabdić i u članku *Moje uspomene iz saradnje sa merhum Safvetbegom*. — *Novi behar*, 7/1933—34, 19—21, 292.

³⁴ Edhem Mulabdić: *Ibidem*, 103. Isto i u članku *Moje uspomene iz saradnje sa merhum Safvetbegom*, 292.

³⁵ *Ibidem*, 103.

³⁶ Dr Safvet-beg Bašagić: *Edhem Mulabdić i kulturni pokret bosansko-hercegovačkih muslimana*. — *Novi behar*, 4/1930—31, 14 i 15, 212.

³⁷ Edhem Mulabdić: »Behar« (prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja). — *Narodna uzdanica (kalendar)*, 8/1940, 103.

³⁸ O ovom sastanku piše pored Mulabdića [»Behar« (prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja)] i Fehim Spaho u članku *Uspomene iz prve godine »Behara«*, — *Novi behar*, 7/1933—34, 19—21, 281—282, ali se ne podudaraju u podatku vremenskog datiranja toga sastanka. Mulabdić zapisuje da je sastanak sazvan »ubrzo«, »tih ferija« (str. 103) (1899. godina se vidi iz prethodnog teksta, — M. R.), a Spaho navodi da je to bilo »u rano proljeće 1900« (str. 281). Osim toga, Mulabdić zapisuje da je sazivanje toga sastanka bila zajednička inicijativa, dok Spaho navodi da je sastanak zakazao Bašagić.

³⁹ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 103—104.

⁴⁰ Fehim Spaho: *Uspomene iz prve godine »Behara«*. — *Novi behar* 7/1933—34, 19—21, 281—282.

⁴¹ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 104.

⁴² *Ibidem*, 104.

⁴³ *Ibidem*, 104.

⁴⁴ *Ibidem*, 104.

⁴⁵ Prema Svjedočanstvu Edhema Mulabdića u članku »Behar« (prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja) ovaj sastanak u kafani »Central« održan je u mjesecu martu 1900. Taj podatak se ne slaže sa svjedočenjem Adem-age Mešića, koji, govoreći o tome sastanku u članku *Sjećanje na Safvetbega*, — *Novi behar*, 7/1933—34, 19—21, 280, na kome je on primio finansijski patronat nad listom, piše: »Sutradan upućena je molba Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu da nam dozvoli izdavanje »Behara«, a isti dan ugovoreno je sa tiskarom Ristom Savićem štampanje lista.« Pošto molba za dozvolu, na kojoj su potpisani Bašagić i Mešić, nosi datum: 14. februara 1900, sastanak je morao biti održan 13. februara 1900. godine.

- ⁴⁶ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 104.
- ⁴⁷ *Ibidem*, 104.
- ⁴⁸ Adem-aga Mešić: *Sjećanje na Safvetbega*. — Novi be-
har, 7/1933—34, 19—21, 280.
- ⁴⁹ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 104—105.
- ⁵⁰ Adem-aga Mešić: *Nav. čl.*, 280.
- ⁵¹ Arhiv Bosne i Hercegovine. Zemaljska vlada, 630/I.
B. Molba Adem-age Mešića i Safvet-bega Bašagića za do-
zvolu za pokretanje »Behara«.
- ⁵² Adem-aga Mešić: *Nav. čl.*, 280.
- ⁵³ Arhiv Bosne i Hercegovine. Zemaljska vlada. 480/I.
B. Koncept popratnog dopisa Zemaljske vlade Zajedničkom
ministarstvu u vezi s molbom za dozvolu za izdavanje »Be-
hara«. Na konceptu nema datuma, ali se iz odgovora Zajed-
ničkog ministarstva vidi da je dopis nosio oznaku: 19. d. M.,
Z. 480/I. B. (vidi napomenu br. 54).
- ⁵⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine. Zemaljska vlada, 630/I.
B. Odgovor Zajedničkog ministarstva Zemaljskoj vladi (In-
formations-Bureau).
- ⁵⁵ Arhiv Bosne i Hercegovine. Zemaljska vlada, 630/I.
B. Koncept dopisa Zemaljske vlade Zajedničkom ministar-
stvu u vezi s jezikom i pismom »Behara«.
- ⁵⁶ *Ibidem*.
- ⁵⁷ Arhiv Bosne i Hercegovine. Zemaljska vlada. 630/I. B.
U dosijeu pod ovim brojem nalazi se koncept dozvole za iz-
davanje »Behara«. Alija Nametak je u *Bibliotekarstvu*, 12/
/1966, 4, 19—21, objavio prilog pod naslovom *Iz historije*
*»Behara« prvog časopisa bosansko-hercegovačkih muslima-
na*, u kome je donio prepis dozvole za izdavanje »Behara«,
sa napomenom da ne jamči da je prijepis kojim se služio
sasvim ispravan, s obzirom na pravopis koji nije ujedna-
čen. Tekst dozvole donosimo prema izvornom konceptu iz
Arhiva Bosne i Hercegovine.
- ⁵⁸ Osman Nuri Hadžić: *Borba muslimana za versku i*
vakufsko-mearifsku autonomiju. U knjizi: Vladislav Skarić,
Osman Nuri Hadžić, Nikola Stojanović, *Bosna i Hercegovina*
pod austrougarskom upravom, Beograd, Geca Kon, s. a.
Str. 64.
- ⁵⁹ *Poziv*. — Sarajevski list, 23/1900, 37, 3, od 17. marta
1900.
- ⁶⁰ *Poziv na pretplatu*. — Bošnjak, 10/1900, 14, 3—4, od
5. aprila 1900.
- ⁶¹ *Prijatelju*. — Nada, 6/1900, 8, 128, od 15. aprila 1900.
- ⁶² (*Pravac i smjer »Behara«*). — Školski vjesnik, 7/1900,
251—252.
- ⁶³ *Poziv*. — Osvit, 3/1900, 27, 7, od 4. travnja 1900.

⁴⁶ *Prijatelju*. — Nada, 6/1900, 8, 128, od 15. aprila 1900. Tekst proglasa je u svim listovima istovjetan. Radi lakšeg uvida, citiramo ga prema književnom listu »Nada«.

⁶⁵ *Ibidem*, 128.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Osman Nuri Hadžić: *Nav. dj.*, 95.

⁶⁹ *Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. 10. 1910. Sarajevo, 1912. Str. LXX.*

⁷⁰ *Prijatelju*. — Nada, 6/1900, 8, 128.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*. Na završetku proglasa daju se obavještenja o pretplati na »Behar«.

⁷⁴ Anonim: *Novi muslimanski list u Sarajevu*. — Bošnjak, 10/1900, 14, 2, od 5. aprila 1900.

⁷⁵ M.: (*Pismo uredniku*). — Bošnjak, 10/1900, 15, 3, od 12. aprila 1900.

⁷⁶ Edhem Mulabdić: »Behar« (*prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja*). — Narodna uzdanica (kalendar), 8/1940, 105.

⁷⁷ Dr Safvet-beg Bašagić: *Edhem Mulabdić i kulturni pokret bosansko-hercegovačkih muslimana*. — Novi behar, 4/1930—31, 14 i 15, 212.

⁷⁸ Ferdinand Velc, češki slikar, nastavnik crtanja u Sarajevu i saradnik i ilustrator »Nade«.

⁷⁹ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 105

⁸⁰ Hafiz A. Bušatlić: *Jedno Safvetbegovo pismo*. — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 311.

⁸¹ Dr Safvet-beg Bašagić: *Nov. čl.*, 212.

⁸² Fehim Spaho: *Uspomene iz prve godine »Behara«*. — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 282.

⁸³ A(lia) N(ametak): *Merhum Hamdija Mulić*. — Novi behar, 16/1944, 2, 32.

⁸⁴ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 105.

⁸⁵ Uredništvo i uprava »Behara«: *Našim čitateljima i suradnicima*. — Behar, 1/1900—1901, 1, 1.

⁸⁶ *Ibidem*, 1.

⁸⁷ *Ibidem*, 1.

⁸⁸ *Ibidem*, 2.

⁸⁹ *Ibidem*, 2.

⁹⁰ *Ibidem*, 2.

⁹¹ *Ibidem*, 2.

⁹² (Silvije Strahimir Kranjčević): »Behar. List za pouku i zabavu. Sarajevo. Stamparija Riste J. Savića. — Nada, 6/1900, 10, 157.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ Dr Safvet-beg Bašagić: *Nav. čl.*, 212.

⁹⁵ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 106.

⁹⁶ *Ibidem*, 106.

⁹⁷ *Ibidem*, 106.

PRVI PERIOD:

**PRVO GODIŠTE »BEHARA«
POD UREDNIŠTVOM
S. BAŠAGIĆA**

I. UREĐIVANJE I KNJIŽEVNO-IDEJNA ORIJENTACIJA LISTA

1. Uređivanje lista

Prva godina »Behara« odvijala se u skladu sa programskim oblastima, raznovrsnošću i kompozicijom gradiva kao što su one iznesene i pokazane u prvom, oglednom broju.¹ Najveći dio posla oko ispunjavanja lista obavljao je redakcijski kolegij koji su sačinjavali sami pokretači »Behara« Bašagić, Mulabdić i Hadžić.² Iako su oni još prilikom planiranja ove akcije bili svjesni da će, s obzirom na ograničen broj muslimanskih intelektualaca i malu tradiciju muslimanske posebno književne štampe, naići na teškoće u pogledu saradnika, ovaj problem se sada postavio u svoj ozbiljnosti, mada su ga urednici s Bašagićem na čelu nastojali otkloniti vlastitom književnom produkcijom, radnim zanosom i poletom. Da bi stvorili utisak bujnosti saradnje i širine saradničkog kruga i tako podstakli i druge na književni rad, oni su pored radova označenih punim imenom, objavljivali u »Beharu« i priloge potpisane pseudonimima, inicijalima i šiframa.³ Ali, pored njih, oko »Behara« se uskoro formirala i mala grupa saradnika koja im je pristizala u pomoć različitim književnim i publicističkim gradivom. Bašagić poimenično navodi Mehmed Teufika Azapagića, Esada Kulovića, Riza-bega Kapetanovića, Fehima Spahu, Sadika Ugljena, Hajdara Fazlagića, Mehmeda Spahu i Hamida Šahinovića-Ekrema,⁴ a Mulabdić osobito ističe Fehima Spahu, u to vrijeme početnika ali plodnog saradnika »Behara«, zatim navodi Ali ef. Kadića, Mehmeda Spahu, koji je još tada kao srednjoškolac sarađivao

pod raznim pseudonimima, a kasnije još više i češće, Teufik-bega Bašagića također skrivenog i anonimnog, te M. Ali ef. Dukataru.

Prema Mulabdićevim sjećanjima na prvu godinu »Behara«, Bašagić je u to doba pretežno boravio na svom imanju kod Sarajeva, »ali je zato tamo radio svoga Abdulahpašu i druge pjesme, a i nosio i čitao rukopise«,⁶ te često iznenađivao svoje saradnike snopovima rukopisa koji su ispunjavali prostor lista uoči samog njegovog izlaženja.⁷ Hadžić je 13. jula 1900. bio naimenovan za auskultanta kod suda u Mostaru,⁸ ali je odatle uredno slao svoje priloge.⁹ Sam Mulabdić je boravio u Sarajevu, i pošto je redakcija bila blizu škole i konvikta, gdje je tada sa službom bio vezan, a uz to je vodio i administrativne poslove lista,¹⁰ može se reći da je on i u to doba »Beharovog« ranog izlaženja predstavljao, pored Bašagića, glavni stub, centar i pokretački duh ovog lista.

Linija prosvjetiteljskog programa zacrtanog prilikom pokretanja lista u tezama o potrebi moralnog i materijalnog uzdizanja Muslimana u skladu sa »novim vremenima« i savremenom naukom, koje je moguće dostići jedino putem »lijepa i plemenite knjige« te opšteg obrazovanja, i posebno i specijalno pomoću lijepa književnosti sa estetsko-idealnim i moralističko-didaktičkim osobinama i sadržinom, sprovedena je dosljedno i brižljivo kako u književnim prilogima tako i u neknjiževnom gradivu »Behara«.

U tom pogledu posebno je značajan niz idejnih aktualizacija u člancima poučne i vjerskoprosvjetne sadržine, koje su uvijek predstavljale ponovan dodir sa programskim koncepcijama, adaptaciju građe u skladu s njima, i ponekad čak i reviziju tradicionalnih shvatanja i tumačenja. Komentar Mehmed Teufika Azapagića, na primjer, u članku u kome je pribrao i protumačio nekoliko izreka i anegdota o nauci, učenosti i pameti, izražava misao o čistoj, univerzalnoj i autonomnoj vrijednosti nauke, bez obzira na vjerske pa čak i etičke karakteristike njenih tvoraca. »Po svemu se dakle vidi, — piše on, — kad se tiče nauke, da ne treba gledati od koga je; primi je pa

makar ti je davao inovjerac ili čovjek, koji se ni sam ne drži onog, što tebe hoće da nauči.«¹¹ A to je u vremenu na prelazu iz devetnaestog u dvadeseti vijek, u ambijentu bosanskohercegovačke muslimanske sredine i u duhovnoj i društvenoj situaciji muslimanskog čitaoca predstavljalo krupnu i gotovo prevratničku riječ, pogotovo kad je bila izražena od strane jednog vjerskog poglavara.

Prema njoj je aktualizacija Osmana Nuri Hadžića o značaju vlastitog, čisto islamskog lista u članku *Načela islama i naš zadatak*¹² bila samo specijalna razrada jedne misli iz »Beharovog« programa i pokušaj da se putem religioznih osjećanja i učenja koja će se tretirati u »Beharu« provuče zapadni racionalni prosvjetiteljski duh u muslimansku sredinu, što ujedno upućuje i na Hadžićevo autorstvo te ideje u samom programu lista. U nekoj daljoj vezi sa akcijom okupljanja bosanskohercegovačkih Muslimana oko »Behara« kao njihovog književnog, kulturnog i društvenog organa, te neke vrste muslimanskog narodnog zastupnika i zaštitnika, prema Hadžićevom shvaćanju »Beharove« uloge, nalazi se i Hadžićev članak *Muslimani, a ne muhamedanci! — Poslanik, a ne prorok i propheta!*,¹³ u kome on predlaže naziv »muslimani« za bosanskohercegovačko stanovništvo islamske religije, umjesto naziva »muhamedanci«, koji je, po njegovom mišljenju, »uvredljiv« i neadekvatan suštini pojma »ni po svome etimološkome značenju, ni po svojoj prvobitnoj uporabi«.¹⁴ Slično mišljenje izraženo je u isto vrijeme i u »Bošnjaku«,¹⁵ ali je zasluga u predlaganju ovog naziva u istoriji razvitka bosanskohercegovačkih Muslimana pripala preko ovog članka i Hadžića i »Beharovom« književno-kulturnom krugu, mada je njime u to vrijeme iskazivana pretežno religiozna sadržina pojma, a narodnosna samo u onoj mjeri u kojoj je »Behar« bosanskohercegovačke Muslimane, pri podvlačenju njihovog slovenskog porijekla i slovenske narodne bitnosti, narodnosno i etnički diferencirao i distancirao od ostalih naroda u Bosni i Hercegovini. Prihvatanje ovog naziva u javnosti nakon ovog Hadžićevog član-

ka u »Beharu« kao pravog imena za njih svjedoči, s druge strane, koliko je »Behar« bio popularan i raširen među muslimanskom čitalačkom publikom, te koliko se pažljivo pratio i u ostalim, nemuslimanskim krugovima, koji su ovaj naziv također usvojili.

U vezi sa samim karakterom lista i njegovim zadacima Hadžić je bio mnogo određeniji u posebnom članku *Zadaca »Behara«*,¹⁶ u kome, uz retrospektivan pogled na njegovo izlaženje, iznosi i neke ideje o njegovom daljem uređivanju, koje odaju više publicističko-prosvjetiteljsku a manje literarnu orijentaciju ovog književnika, donekle suprotnu Bašagićevim književnim koncepcijama o profilu i suštini »Beharove« građe. Aktivistički podvlačeći etičko-utilitarne teze u programskoj koncepciji lista, koje su u onom dijelu »Beharovog« programa koji se odnosi na inovjerne suplemenike izražene više u smislu popravljavanja predrasuda, razbistravanja pojmova i upoznavanja sa istokom, Hadžić najprije ističe misao o »Beharu« kao listu koji će, pored ostalog, braniti islamske interese,¹⁷ identificirajući se tako sa stavom »Bošnjaka« u vezi sa pokretanjem »Behara« koji je u novom časopisu vidio polemičko-odbranašku muslimansku tribinu.¹⁸ Hadžićev članak je, istina, došao zajedno sa nizom njegovih književnih polemika, u kojima se on, pod vidom ispravljanja pojmova o muslimanskom narodnom životu, sporio i sa hrvatskim i sa srpskim piscima, i to mnogo više na činjeničko-idejnom negoli na književno-estetskom planu.

Ostali Hadžićevi stavovi u ovom članku, o »zdravoj i korisnoj duševnoj hrani« koja će muslimanski elemenat »moralno uzdići, koja će mu srce i dušu oplemeniti i u svetoj ga vjeri -Islamu učvrstiti«¹⁹ sasvim su na liniji proklamovane opšte programske koncepcije »Behara«, ali u Hadžićevom navodu najprikladnije građe koja bi oživotvorila tu zamisao može se pratiti njegova publicistička prosvjetiteljsko-utilitarna a manje književna vizija lista, uz to orijentacija prema usvajanju savremene evropske kulture i civilizacije. Sa ciljem da se u njemu nađu okupljene sve muslimanske radne snage bez obzira

na struku i domen, on želi da se u »Beharu« štampaju crtice i raspravice o Islamu i njegovoj prošlosti, životopisi pojedinih velikana, članci o odgoju, moralu, učenju, radu, sve iz arapske literature, zatim o »modernim institucijama, novovjekim napravama, izumima i društvenim uredbama; o raznim pokretima, obrtima, o novim naukama, sistemima«, najzad »o modernim zakonima, o novim uredbama država, o sistemima i sastavima pojedinih državnih tvorba, o raznim sistemima vladavina, o gospodarstvu i industriji, o ekonomiji, te o odgoju i obuci, o razvoju nastave i modernoj školi«. ²⁰

Književna građa dolazi tek uzgred i na kraju Hadžićeve programske ilustracije i to sa akcentom na moralnoj tendenciji njenoj: »... Tko pak zna i ko se u tome okušao nek piše liepu sa moralnom tendencijom pripoviest i novelu, pjesmu i dramu...« ²¹ Iskustvo, pouka, moralni efekat kao svrha i rezultat književnog stvaranja nisu bili strani književnim pogledima »Beharovih« pokretača i urednika. Ovi zahtjevi od književnosti provlačili su se i dotada, a biće prisutni i dalje, na određen način kroz sve dotadašnje programske članke, poruke uredništva, kroz anonimnu književnu kritiku i sve tekstove iza kojih se mogao nalaziti stav uredništva, pa je prirodno da su se makar marginalno našli i u Hadžićevom članku, koji ih je kao koncepciju vjerovatno i plasirao u program »Behara«, sasvim u skladu sa idejnom orijentacijom njegovog vlastitog dotadašnjeg književnog rada. I sama književna sadržina ovog lista predstavljala je dobrim dijelom oživotvorenje ovih moralističko-didaktičkih ideja. Ali ono što je djelovalo disonantno i prema odnosnom dijelu »Beharovog« programa i prema karakteru sadržine dotada objavljenih brojeva prvog godišta, to je bio Hadžićev stav prema narodnim umotvorinama, koje su predstavljale značajan dio u kontekstu književne građe ovog lista, ali za Hadžića nisu bile dovoljno određene u smislu moralne tendencije.

Narodne umotvorine, prema njegovom mišljenju, imaju za čitaoce »Behara«, među koje ubraja i

sebe, samo utoliko smisla ukoliko ih mogu »zabaviti i štogod podučiti«, te bi stoga rubrika »Narodne umotvorine« »morala biti točno odmjerena, a u pravcu i načinu pisanja strogo opredijeljena«, jer se ne smije zaboraviti »da je »Behar« u prvome redu poučna smotra, a ne folkloristički zbornik«. ²² Narodne umotvorine kao građa za proučavanje i poznavanje narodnog života i običaja za »Beharove« čitaoce su, po mišljenju Hadžićevom, potpuno irelevantne i on preporučuje njihovo izdavanje u posebnom etnografskom prilogu, koji bi se mogao izdavati periodično, van teksta »Behara«. ²³

Hadžićevo mišljenje o narodnim umotvorinama, originalnim književnim radovima i ozbiljnim prilogima u tekstu ovog lista pokazuje u prvom redu njegov racionalan i dinamičan duh, kome »Behar«, sa svojom širokom i mirnom linijom sprovođenja književno-obrazovnog programa, nije bio dovoljno efikasan, koncentrisan u djejestvu, moralističko-didaktičan u svojoj fizionomiji i bitnosti. Hadžić je, pored toga, u književnom životu bosanskohercegovačkih Muslimana bio predstavnik suhog realističkog ili tačnije naturalističkog shvatanja literature i kulture, kome je etički efekat bio glavni književni cilj, i nalazio se tako na suprotnom polu od Bašagićevih romantičarsko-narodnjačkih shvatanja i umjerenog realizma Mulabdićevog.

Možda je ovakav kritičan odnos Hadžićev prema Bašagićevom uređivanju »Behara«, uz druge nama nepoznate razloge, među kojima je svakako, pored krajnje desnih političkih shvatanja, jedan bio i Hadžićeva polemička žustrost i vehemencija ispoljena na stranicama »Behara« u odnosu prema hrvatskim i srpskim publikacijama koje su nevjereno, a po Hadžićevom uvjerenju i tendenciozno, prikazivale muslimanski narodni život i vjerske običaje, bio jedan od razloga da je Bašagić već od polovine prve godine počeo nagovještavati, prema Mulabdiću, svoje napuštanje redakcije, motivišući ga pripremanjem za neke

ispite i radom na disertaciji.²⁴ U svojim sjećanjima na »Behar« i Mulabdića Bašagić to odstupanje od uredništva objašnjava slabim zdravljem,²⁵ ali je nesumnjivo da je i njegovo neslaganje s Hadžićem, koje i Mulabdić u svome memoarskom članku na više mjesta, mada u blagom i obzirnom tonu, ističe, mnogo pridonijelo da se odluči na takav korak.

Bašagićeve namjere o odstupanju koincidiraju i vremenski sa početkom Hadžićevih kritičko-polemčkih napisa i osobito sa njegovim člankom *Zadaća »Behara«*,²⁶ u kome se on kritički osvrće na uređivanje lista. Niko od onih koji su pisali o »Beharu« ne govori konkretno o pravim motivima Bašagićevog odstupanja, možda čak ni sam Bašagić to nikada nije ni usmeno motivisao, nego se navode razlozi opštije prirode: studije, slabo zdravlje itd. Očito je da niko iz redakcije ni tada ni docnije nije želio da nanese štetu »Beharu« glasovima o neslaganju među njegovim pokretačima.

Nešto konkretnije o Bašagićevom odstupanju piše docnije Mulabdić na drugom mjestu, u svome nekrološkom članku povodom smrti Fehima Spahe. Bašagićevu odluku da napusti mjesto urednika, ne govoreći čak ništa ni o svojoj daljoj saradnji, on naziva »neprilikom«, koja je svojom iznenadnošću i odlučnošću djelovala na njega i Hadžića »kao grom iz vedra neba«.²⁷ Uzalud su bila sva njihova nastojanja i molbe da Bašagić povuče svoju odluku, on je ostao kategoričan u svojoj namjeri.²⁸

No Bašagić je na mjestu urednika »Behara« ipak ostao do završnog, dvadeset četvrtog broja prve godine, koji je, prema svjedočanstvu Fehima Spahe, predstavljao za njega izuzetan urednički i spisateljski napor. List je trebalo izdati, a materijala nije bilo. Dogodilo se da su svi važniji saradnici zatajili, a i rezerve u rukopisima bile se iscrpile. Gotovo čitav broj morao je Bašagić sam da napiše, a da se to u čitalačkoj publici ne bi zapazilo, priloge je potpisao različitim pseudonimima, šiframa i inicijalima: Terdžuman, Nazim, Mirza Safvet, N., M. S., Ibni Šir,

Mir.-vet, Nevres.²⁹ U ovom broju objavljena je od drugih samo jedna kratka proza Muhameda Emina Dizdara (M. Emin), dio malih priča od Teufik-bega Bašagića i Nazifa Hilmi, i narodne umotvorine od saradnika potpisanih kao Salih-i-Sabri i Hadže Zade (Hasan Deronja).

Kad je mislio da je list gotov, — zapisuje Spaho u svome memoarskom članku, — poručiše mu iz štamparije, da treba još rukopisa za tri strane. On nije vjerovao. Uzeo je metar, mjerio tekst »Behara«, pa onda otišao u štampariju i uzeo premjeravati slog. Iza toga bi često rekao:

— Da se nijesam na svoje oči uvjerio, ne bih vjerovao, da jedan jedini broj »Behara« onoliki rukopis može progutati!³⁰

Jedan savremenik i saradnik lista, Hamdija Muhić, docnije je pisao o muslimanskom intelektualnom sloju i o teškoćama u ovoj prvoj godini »Behara«:

Prva godina »Beharova« — to je čitava borba. Uzdaše se početnici lijepome odzivu u narodu, a naša stara generacija posvema apatična, nova nešto lijena, nešto nepouzdana u se, — primiše »Behar« vrlo hladno.³¹

U prvom broju druge godine lista, na kome je kao odgovorni urednik potpisan Edhem Mulabdić, Bašagić se oprostio sa čitaocima i prijateljima »Behara«, iznijevši razloge svoga odstupanja koji se svode isključivo na njegovo zdravstveno stanje.³² U ovom proglasu Bašagić toplim riječima preporučuje novog urednika, svoga »dobrog prijatelja i druga«, Edhema Mulabdića, odajući mu ujedno zahvalnost i priznanje na dotadašnjoj neumornoj i zdušnoj pomoći u radu oko »Behara«. Na sličan način on se izražava o Mulabdiću i kasnije, trideset godina nakon toga, smatrajući i tada da uredništvo lista nije mogao u bolje ruke predati »nego mome »Brki«, kojemu sam također bio vjeran suradnik dokle god je »Behar« uređivao.«³³ U proglasu Bašagić još kratko rezimira prvu godinu izlaženja lista podvlačeći njegov program i smjer i osobito njegov zadatak razbistravanja predrasuda i krivih shvatanja o Muslimanima, te uloge tumača između istoka i zapada.³⁴

2. Usmjeravanje saradnika

Smjer i sadržina lista za vrijeme Bašagićevog uređivanja u prvoj godini njegovog izlaženja bili su uglavnom u skladu s principima koji su izneseni prilikom pokretanja, ali se osjećala jača orijentacija prema književnoj građi, koja je u programu navedena na drugom mjestu, poslije strogo publicističkog, vjerskog i poučnog gradiva, a u tekstu »Behara« prve godine preovlađivala je i količinom i raznovrsnošću. Stanovište redakcije, ili bolje rečeno Bašagića kao glavnog urednika, o pojedinim književnim oblicima i stavovi o idejno-estetskim osobinama ponuđenih ili objavljenih priloga u »Beharu« mogu se jasno vidjeti u brojnim porukama uredništva upućenim saradnicima. Iz te korespondencije, pored ostalog, može se izvesti i zaključak da je veliki broj »Beharovih« saradnika spadao u red književnih početnika, prema kojima se redakcija odnosila blagonaklono a u isto vrijeme i kritički, nastojeći da ih posavjetuje šta »Behar« traži od originalnih književnih priloga i da ih usmjeri na one oblike književne saradnje kojima su oni dorasli.

Nakon iznošenja nedostataka poslanih priloga, u porukama uredništva početnik se najčešće podstiče da za »Behar« pošalje »koju narodnu stvarcu« ili »prevod s turskog«. Te dvije reproduktivne književne oblasti za uredništvo i Bašagića predstavljale su probni test i početnu platformu za docniji originalan književni rad, a u isto vrijeme su značile i golemu i neiscrpnu oblast gotove književne građe, na koju su od samog početka u svojim književno-idejnim koncepcijama pokretači »Behara« računali. Narodne umotvorine predstavljale su za njih autentičan narodni život i slovensku narodnu tradiciju, a prevodi kontinuitet orijentalnog duha, a na stranicama ovog lista predstavljale su književno-idejni raspon pogodan i kao program i kao orijentacija mladih saradnika, i konačno kao konkretan književni materijal.

Sugestije u vezi sa bilježenjem folklorne građe, narodnih pjesama i pripovjedaka i drugog u početku

su bile prilično uopštene, kao otvaranje književnog izlaza, kao zamjena jedne neuspjele književne aktivnosti drugom koja pruža više mogućnosti za uspjeh. Tako se Hamdiji Muliću, docnije poznatom piscu pedagoško-moralističkog smjera, poručuje: »Vi možete ljepše da nam poslužite s kakvom narodnom stvarcom.«³⁵ Od Ibrahima Dautovića, docnijeg plodnog skupljača narodnih umotvorina, također se traži: »Vi bi nam mogli iz tog kraja još što god zabilježiti, možda koji običaj narodni, koju frazu i tako što-god.«³⁶ Tako isto se poručuje i Fehimu Hadžibaščauševiću, koji će u »Beharu« i drugim muslimanskim listovima objaviti impozantan broj narodnih pjesama: »I pjesmu ćemo uvrstiti, dok joj reda dođe. Gledajte još koju ovaku, naročito žensku.«³⁷ Dok se narodne pjesme koje je zabilježio Abdulah-Hilmi Serhatlić dočekuju sa posebnim zadovoljstvom i narodnjačkim zanosom:

Ovu smo pjesmu primili od jednog našeg pretplatnika čak iz Ušaka (u Maloj Aziji). S oduševljenjem pozdravljamo našeg dalekog saradnika i s velikim zadovoljstvom ističemo činjenicu, da ni u tuđini ne zamire naša riječ, da i u dalekom svijetu sa šargije i gusala odjekuju zvuci naše narodne pjesme.³⁸

Ovo podsticanje saradnika od strane redakcije na skupljanje folklornog materijala nastavilo se i kasnije, samo što je poslije Hadžićevog članka o zadacima »Behara« postalo nešto strožije i kritičnije. »Volimo lijepih narodnih pripovjedaka nego pjesma«, poručuje se u broju 15. jednom saradniku,³⁹ a u broju 17. objašnjava se drugom saradniku, sa gotovo istim stavom koji je Hadžić u svome članku iznio, značaj narodnih umotvorina: »Pjesma makar da je narodna, ipak u njoj nema ništa, ni prave pouke ni događaja kakva.«⁴⁰

Poučna tendencija kao cilj i svrha književnog djela ističe se u ovim porukama uredništva i u vezi s originalnom i prevedenom umjetničkom književnošću. Pri tome se umjetnička strana djela shvata kao stilsko-događajni oblik u kome se iznosi moralističko-iskustvena sadržina sa didaktičkim akcentom. Kri-

tika u ovim redakcijskim uputama zasniva se na dovođenju ovih dvaju polova u skladan odnos budući da se najčešće radi o krajnostima i poremećaju njihove ravnoteže. »Ovaki bi predmet valjalo izraditi s malo više poezije«,⁴¹ primjećuje se Hamdiji Muću, a suština književne transpozicije životnog, u ovom slučaju etičkog materijala, kako ju je redakcija s Bašagićem na čelu shvatala idući za direktnim angažovanjem literature i to događajnom stilizacijom sižea, dade se nazreti iz objašnjenja koje je dato jednom drugom saradniku: »Svakako se more više naučiti kad se vidi recimo konac života jednog lašca, nego li kad se jednostavno kaže: ne valja lagati, to je grijehota i t. d.«⁴² Ali u pogledu tematike, sižea, fabule i radnje proznog djela redakcija nije zastupala naturalističke stavove kojima bi anticipirala temu i direktno potvrdila moralističku poruku u razvoju fabule i epilogu radnje. Iako se nastojalo da se održava linija ozbiljnosti i u književnim priložima koji se objavljuju u »Beharu«, redakcija je, sa izvjesnom dozom umjerenosti, svojim shvatanjem umjetnički lijepog, koje je pored formalnoestetskog mjerila podrazumijevalo i mjerilo emocionalne ugodnosti i korisnosti, korigovala naturalističke ispade i krajnosti. Tako se pored opšte preporuke pripovijednoj prozi da bira »ljepše teme: ozbiljnije i više poučne«,⁴³ koju redakcija upućuje jednom saradniku u ovoj »Beharovoj« rubrici, nailazi i na energičan stav odbijanja priloga u kojima dolazi do izražaja osjećanje užasa, izražen u jednoj ranijoj poruci upućenom drugom autoru: »Pripovijetka nije za nas. Ako imate koju lijepu, poučnu, bez ovakvih grozota, primićemo.«⁴⁴ Ali ne samo u vezi s izborom građe nego i od samog emocionalnog efekta koji predstavlja rezonancu pripovijednog materijala redakcija za rezultantu traži srednji ton, kojim se, uz osjećanje katarze, emocije vraćaju u stanje umirenja, to jest, uz tugu traži i utjehu, a time uz objašnjiv zaplet i cjelishodno rješenje. Ovo racionalno-sentimentalno gledište redakcije prema proznom djelu jasno izbija iz poruke u jednom od ranih brojeva »Behara«, koja

je upućena jednom saradniku-prevodiocu: »Osim toga pisac je udario u najosjetljivije žice da čitatelja samo rastuži, a nikakve utjehe. Bolesnica pati se, tuguje, a bolje joj nema u priči ni lijeka, a ni razloga.«⁴⁵ Kao uzor i ispunjenje zahtjeva koje je tražila od pripovijedne proze redakcija u jednoj poruci pozdravlja i način pisanja Muhameda Emina Dizdara riječima: »Crtica nam se sviđa, i doći će što prije. Možete nastaviti sličice ove ruke.«,⁴⁶ koje se odnose na crticu *Božji džez*,⁴⁷ objavljenu neposredno nakon toga, a u drugoj, docnijoj poruci istom autoru, uz izraze priznanja kojima se obuhvataju i druge dvije njegove crtice objavljene u međuvremenu u »Beharu«, *Očina kletva*⁴⁸ i *Proljetno jutro*,⁴⁹ daju se i neke jezičke upute i uz to opšta orijentacija piscima na tematiku iz vlastitog života i zavičaja:

Vaš način pisanja zbilja nam se sviđa. Jezik vam je upravo krasan, samo se više držite ijekavštine, jer kako Vam je poznato, tijekom se dijalektom danas služi apsolutna većina. Naša domovina je krasna i ima slika izobilja; naš život je zanimiv i neiscrpiv; naš jezik je slikovit i bogat, ima u njemu sve što treba; samo u nas ima nešto malo, a to je mi imamo malo pregalaca, radenika, koji imaju volje i spremu, da barataju s perom.⁵⁰

Većina zahtjeva od originalne književnosti iznesenih u programskom članku u prvom broju »Behara« provlači se tako i kroz poruke uredništva u prvom godištu lista, uz objašnjavanje i kritičke stavove prema ponuđenim prilogima i uz usmjeravanje mladih saradnika, sačinjavajući kontinuitet utilitarno-didaktične moralističke težnje, u koji je uključen i zahtjev za stilizovanim realizmom književne građe sa ciljem oplemenjavanja čitalaca, kao što se vidi, od programskih pretpostavki do praktičnog djeinstvovanja, te do samog izbora i objavljivanja priloga. Većinu ovih poruka uredništva pisao je bez sumnje sam Bašagić, ali nije isključeno da je, bar što se tiče pripovjedačkih priloga, u tome sudjelovao i Mulabdić kao član redakcije.

3. Drugi o »Beharu«

Reagovanja bosanskohercegovačkih hrvatskih, srpskih i drugih listova u vezi s pokretanjem »Behara«, njegovom sadržinom i smjerom u prvoj godini kretala su se od blagonaklonih, prijateljskih stavova prema ovoj književno-kulturnoj akciji bosanskohercegovačkih Muslimana, preko pokušaja njenog nacionalnog definisanja te privlačenja i prihvatanja ovog lista u određeni nacionalni krug, na jednoj strani, do iznevjerenih nada zbog »Beharove« neutralnosti i vlastitog posebnog smjera, na drugoj.

Vladinim zvaničnim i poluzvaničnim listovima sasvim je odgovarao kurs i program neutralnosti »Behara«, zato su ga dočekali isključivo kao znak i početak prosvjetnog, književnog i kulturnog buđenja Muslimana.⁵¹ »Školski vjesnik« je u osvrtu na proglas o pravcu i smjeru »Behara« čak i posebno podvukao »naročiti duševni život i zasebno mišljenje naše muslimanske braće«⁵² u akciji pokretanja lista koja ima za cilj njihovo dovođenje u dodir sa savremenom zapadnom kulturom, ali je istakao i njihov zadatak »da nam na lijepom svom materinskom jeziku protumače duh i razvoj bujne orijentalne kulture«,⁵³ poistovjećujući tako u potpunosti svoj stav prema »Beharu« sa osnovnim postavkama njegovog programa.

Hrvatski i srpski listovi i časopisi odnose se, međutim, prema ovom listu sa posebnih nacionalnih pozicija koje imaju za cilj da književno-kulturni pokret Muslimana u Bosni i Hercegovini uključe u okvire svojih nacionalnih kultura. Mostarski »Osvit« dočekuje pokretanje ovog lista s prisnošću koja govori o istovjetnosti nacionalnih uvjerenja.⁵⁴ Zagrebački »Vienac« u tome ide još dalje, poručujući »Beharu« da narodni jezik na kome će sprovoditi u djelo svoje prosvjetne ideje, imenuje, ali ne nazivom »bosanski jezik«, »koji je najnesretniji i najnespretniji pronalazak, što se je samo izmisliti mogao«,⁵⁵ već nazivom hrvatski jezik. Težnju za imenovanjem

jezika Muslimana u Bosni i Hercegovini, a time i za utvrđivanjem njihovog nacionalnog identiteta, izraženu u ovom osvrtu, pokazuje »Vienac« i u prikazu prvog broja »Behara« u kome izražava žaljenje što se u ovom listu jezik naziva »samo »našim« jezikom, bez narodnog obilježja». ⁵⁶

Sličnu težnju za pronalaženjem i određenjem nacionalne suštine »Behara«, sa formiranjem vlastitog pogleda, raspoloženja i odnosa prema njemu, imala je i »Bosanska vila«, ali u smjeru muslimansko-srpskog poistovjećivanja. Sa priličnim podozrenjem ona je propratila izlazak prvog broja ovog lista »naše jednokrvne braće muhamedove vjere«, ⁵⁷ dajući mu atribut »književno-vjerskog« lista, ⁵⁸ s tendencijom ignorisanja njegove neutralističke orijentacije prema srpstvu i hrvatstvu te prebacivanja ove idejne koncepcije na plan čiste religijske pripadnosti, koji je kao duhovna platforma pružao mogućnost i određenog nacionalnog etiketiranja. To nacionalno imenovanje u »Bosanskoj vili« čini se preko pisma i jasno se vidi iz rečenice u kojoj se izražava žaljenje što se »Behar« štampa latinicom, »i ako mnogi Muslimani u ovim zemljama, a osobito bezi, upotrebljuju bosančicu, a to je staru ćirilicu«. ⁵⁹ Preko jezika i pisma ka nacionalnom određivanju »Behara« i Muslimana teži i »Brankovo kolo«, koje u komentaru oglasa o pokretanju »Behara« također insistira da narodnom jeziku, na kome će se ovaj list objavljivati, treba »dati ime koje on vekovima nosi« ⁶⁰ i stavlja primjedbu na latiničko pismo kojim će se list štampati, »dok se zna da je u Bosni, od Kulina bana pa kroza sve vreme do eto najnovije doba, ćirilica bila pismo i pravoslavnih i Muhamedovaca pa i katoličkih fratar«. ⁶¹ Odsustvo »narodnosnoga obeležja«, »latinska pismena« te neke »nepodopštine« jezičke poslužice »Brankovom kolu« na drugom mjestu kao indikacija »uticaja sa neke strane ili nagnjanja na izvesnu stranu«, uz utvrđeni »čisto verski smer« ovog lista. ⁶²

»Što koji broj dalje, verski momenti sve više iskaču na površinu u ovom listu«, ⁶³ konstatuje se

dosta jednostrano na uvodnom mjestu prikaza »Behara« u »Letopisu Matice srpske«, sa ciljem da se preko uopštenog presjeka kroz književno-publicističku građu ovog lista, koja, prema prikazivaču, u cjelini pokazuje koncepciju buđenja i održavanja vjerske svijesti, napravi prilaz književno-polemičkoj kritici koja je u novije doba u ovom listu »dobila odlučno versku boju«,⁶⁴ i sve to bez udublјivanja u problem da religija kao duhovno-etnička oznaka u tom istorijskom trenutku nacionalnog omeđivanja znači za Muslimane u Bosni i Hercegovini, pored svijesti i saznanja o slovenskom porijeklu, ono isto što predstavlja i za srpski narod u ovoj pokrajini. U vezi sa zaoštrenim stavom odbrane u književno-polemičkoj kritici u »Beharu«, »Letopis« pokazuje, međutim, pored opravdanih prigovora njenom tonu i načinu raspravljanja, i maksimum vlastite književne objektivnosti i samokritičnosti, nazivajući »površnim romantizmom u našoj književnosti« sve one »nastranosti u shvatanju islamskoga sveta« i »deklamacije o »kletom Turčinu««⁶⁵ i zahtijevajući da se, umjesto toga, dade mjesto »ozbiljnom i realnom shvatanju našega odnošaja prema sunarodnicima islamske vere«.⁶⁶

Isticanje »vjerskog« karaktera »Behara« u osvrtima srpske štampe bilo je, s jedne strane, sasvim u skladu s nacionalno-političkim odnosom prema bosanskohercegovačkim Muslimanima i njihovom kulturnom, književnom i prosvjetnom razvoju u tom istorijskom trenutku, s težnjom njihovog obuhvatanja u korpus srpskog nacionaliteta i odricanjem bilo kakve muslimanske posebnosti izvan sfera srpske, ili čak hrvatske narodnosti, s posebnim stavom u ovom drugom slučaju. S druge strane, ovakva karakterizacija »Behara« kao »vjerskog« lista bila je i rezultat izvjesne nedoumice nad dijelom religioznog gradiva u »Beharu«, bez sličnog primjera u drugim književnim listovima u Bosni i Hercegovini i na Slovenskom jugu, osim publikacija koje su izdavale stručne vjerske organizacije, te nad priličnim brojem bilježaka o kulturnom životu istočnih naroda. Ali u

isto vrijeme ona je predstavljala i rezultat neshvatanja istorijske situacije bosanskohercegovačkih Muslimana, njihovog duhovnog života, razvoja i kontinuiteta kroz vijekove, a posebno istorijskog trenutka u kome je pokrenut »Behar«, po mnogo čemu otvorenog kompromisima i konformizmima za ostvarenje kulturnih akcija. Hrvatska štampa je, međutim, dijelu religioznog gradiva u ovom listu prilazila prirodno, sa manje apostrofiranja osjetljivosti i sa više razumijevanja, i odnosila se kao prema književnim i duhovnim tekovinama istočne kulture i civilizacije.

Cjelina »Beharovog« teksta u prvom godištu sa omjerom književnog i kulturnog gradiva prema »vjerskom« pokazuje pravi karakter lista. Književno-svjetovno gradivo, izračunato po broju stranica, prema vjerskoj građi u »Beharu« stoji u odnosu od približno šest naprama jedan. Čak i ako bi se i članci iz oblasti istorije i kulturne istorije islamskih država i naroda, koji sa vjerom nemaju nikakve veze osim izvjesnog duhovno-kulturnog istorijskog određenja, te napisi u kojima su vjerske dogme i principi samo povod za aktualizacije iz savremenog života, ubrojali u oblast »vjerske« tematike, omjer između svjetovnih i vjerskih priloga ne bi išao dalje od odnosa tri i po naprama jedan, a takav rezultat odlučno opredjeljuje »Behar« kao književni list, sa onolikom količinom religiozne građe kolika je bila potrebna za njegovo egzistiranje u savremenoj muslimanskoj sredini.

Iako još jedanput ponavlja već upotrijebljeni atribut »Behara« kao »vjersko-književnog« lista, sa poznatim završnim akcentom na pismu kojim se on štampa, i sama »Bosanska vila« se u jednom prikazu kritički bavi na prvom mjestu njegovim isključivo književnim priložima, a tek poslije toga uopšteno tretira članke sa religioznom tematikom.⁶⁷ Ovaj prikaz »Behara«, koji je napisao »Vilin« saradnik Bogdan Marković, predstavlja i prvi mada sumaran pokušaj književnog presjeka njegove sadržine, sa isticanjem nekoliko najznačajnijih književnih imena u njoj, ali i sa prisustvom nacionalističke note u kritičkom vrednovanju. »Vilin« prikazivač Bogdan Mar-

ković ističe na prvom mjestu mali broj pjesama u »Beharu«, dobro uočavajući da je »malo Muslimana koji pjevaju«⁶⁸ kao jednu od bitnih karakteristika književnog stvaranja Muslimana u tim vremenima ozbiljnog prosvjetarsko-kulturnog rada i shvatanja same književnosti kao duhovno-umjetničke djelatnosti, pri čemu je proza, koja je najčešće identificirana s »poukom«, odnosila prevagu nad poezijom i lirikom, koje su predstavljale manje ozbiljnu književnu vrstu i smatrane nekom vrstom »zabavne« aktivnosti. Osim toga, veći broj muslimanskih pjesnika izjašnjavao se još odranije za srpsku narodnost i srpsku književno-kulturnu sferu, kao što Marković u ovom prikazu »Behara« ističe za Osmana Đikića, navodeći ga uz Bašagića kao jednog od dvojice boljih pjesnika koji pjevaju u »Beharu«.⁶⁹ Za Bašagićevu dramu *Abdulahpaša*, koja je objavljena u ovom godištu »Behara«, prikazivač ne daje nikakve vlastite kvalifikacije ni vrednovanja već se oslanja na konstataciju da se srpska kritika nije povoljno izrazila o ovom djelu.⁷⁰ U vezi s pripovijetkama u ovom listu Marković zapaža da u ovoj godini gotovo sve potječu iz pera Edhema Mulabdića, ističući novelu *Tri šehita* kao primjer njegovog lijepog pripovjedačkog dara, dok za ostale kaže da su početničke, i pored Mulabdićevog uredničkog udjela u njihovom konačnom oblikovanju.⁷¹ Ovim tehničkim primjedbama koje zaista otkrivaju pravo stanje književne aktivnosti oko »Behara«, te strukturu i tehnički nivo saradničkog kadra njegovog, prikazivač dodaje još jednu u vezi s narodnim umotvorinama u ovom listu. Za njih kaže da su »posve slabe«, a kao razlog takvog njihovog kvaliteta navodi njihove nevješte i nedozrele skupljače, koji su većinom đaci nižih gimnazija pa i osnovnih škola.⁷² Među prevodiocima poučnih vjerskih članaka navode se u ovom prikazu Bašagić, Hadžić i Fehim Spaho,⁷³ i na taj način se uokviruje uprošćena, ali u nekim crtama dobro pogođena, shema strukture priloga i saradnika »Behara«, viđena sa strane i okom inovjernog, nemuslimanskog kritičara.

II. KNJIŽEVNA SADRŽINA

1. Kritika

Dok književni stavovi sadržani u kolektivnim programskim člancima i anonimnim porukama saradnicima pokazuju shvatanja glavnog urednika i saglasnost redakcije te se mogu smatrati kao određena književna orijentacija lista, književna kritika ako je potpisana pokazuje i individualna shvatanja svojih autora, ali već samim tim što se objavljuje u određenom listu ona ulazi i u književne težnje redakcije kao njihova razrada, dopuna, konkretizacija i književna politika i teorija u praksi. Nepotpisana književna kritika usvaja u potpunosti ideje i smjer redakcije.

Za »Beharovu« književnu kritiku shvaćenu kao cjelinu može se utvrditi da u odnosu na tretiranje i vrednovanje djela polazi, u prvom redu, sa širih pozicija, karakterističnih i za samu orijentaciju »Behara«, sa kojih se književnost posmatra više kao knjiga, prosvjetarski, kao pisana društvena aktivnost, utilitarno, koja djeluje u smislu opšteg kulturno-prosvjetnog, moralnog pa čak i društvenog i ekonomskog napretka, a tek poslije toga, na drugom mjestu, nešto uže i specijalnije, sa pozicija književno-zabavnih, pri čemu se iste ideje daju u posebnom obliku, ne direktno nego sugestivno i uz pomoć stiha, pripovijedanja ili dijaloga. Treća pozicija za književno vrednovanje, koja se javlja u »Beharovoju« kritici, je kada se djelo posmatra kao ekskluzivno stvaranje, koje je poseban oblik ličnog doživljavanja i kao dojam zatvorenog zadovoljstva, ugodnosti koja je rezultat estetskog savršenstva i emocionalno-idejne suptilnosti. I najzad, kao četvrta pozicija ove kritike javlja se vrednovanje i kritičko posmatranje djela sa filološkog stanovišta.

Ova četiri pogleda na književnost predstavljaju ujedno četiri nivoa »Beharove« književne kritike:

opšteprosvjetarski, književno-utilitarni, estetski i filološki. U horizontalnom smislu kritička aktivnost na stranicama ovog lista može se podijeliti na prikaze djela jugoslovenskih književnosti, i na prikaze djela iz stranih, u ovom slučaju uglavnom orijentalnih književnosti.

Jedini prikaz u prvom godištu »Behara« o bosansko-muslimanskom književnom stvaranju je anonimni napis o Bašagićevom dramskom spjevu *Abdullah-paša*,⁷⁴ djelu koje je neposredno prije toga objavljeno u »Beharu« kao prva muslimanska drama u ovom listu. Prikaz je pisan emfatično i dosta nevješto, sa naivno-romantičarskim shvatanjem književnosti i estetike, u koje se miješa istorizam i misao o korisnosti i efikasnosti ideje, ali je karakterističan kao pogled i književna reakcija. Te dvije komponente, prva izražena u uvodu prikaza u vezi s Bašagićevom zbirkom *Trofanda*, druga sa polazištem od Bašagićevog djela *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, koncentrišu se u književnom pristupu *Abdulah-paši*, koji je prema prikazivačevom tretmanu sinteza poezije i istorije i uzor djela koje može i da »pouči i zabavi a i oduševi«. »Pouka« i »tendencija« djela identificirane su za prikazivača i tiču se teme i motiva o hrabrom rodoljubu koji stoji na braniku svoje domovine i pada kao žrtva izdaje onih koji vladaju zemljom, a vrijednost oba ova elementa prikazivač naslućuje u plemenitom patriotskom zanosu koji je rezultat njihovog spoja. »Zabavu« kao književnu kategoriju on osjeća u oštrim krizama i krajnostima dramske radnje, do kojih dovode, na jednoj strani, »spletka« i »izdajstvo«, »podlost« i »zli čini«, a na drugoj, uzvišenost hrabre riječi, duhovna krasota glavnog junaka, sve sami elementi romantičarski žive, kontrastne bipolarne događajnosti, zasnovane na čistim crtama prirode i karaktera i manihejskoj odijeljenosti dobra i zla, sa katarzom u obmanutom i zavedenom sultanu na kraju. »Oduševljenjem« prikazivač imenuje blagougodnu reakciju koju u čitaocu izazivaju Bašagićevi »glatki« i »topli« stihovi, forma spjeva koja je uzvišena i bliska.

A iz cijelog teksta se osjeća prihvatanje Bašagićevog rodoljubivog motiva, tematike i katarze koji odgovaraju raspoloženju muslimanskih čitalaca kao primjer tragične istorijske sudbine bosansko-hercegovačkih Muslimana na krajnjoj tački Turskog carstva koja je ujedno bila i njihova domovina. Tu istorijsku sudbinu karakterisala je uvijek razdvojenost nagnuća: krvi i tla, jezika i porijekla, od duha i vjere, državnog pripadništva i socijalnog položaja, pojačavajući i u ovoj drami i u doživljavanju njenog prikazivača silinu kojom su vukli, osjećanje, na jednoj strani, i pokornost i obaveze, na drugoj, te plimu katarze koja počinje dještiovati već na samoj sceni.

Pored ovog prikaza, o književnom stvaranju bosanskohercegovačkih Muslimana piše se u ovoj godini »Behara« još u dva navrata: Prvi put, marginalno, povodom članka o bosansko-hercegovačkoj štampi i književnosti u publikaciji *La Bosnie-Herzégovine à l'exposition de Paris 1900* Osman Nuri Hadžić, među ostalim, stavlja prigovor što u pregledu periodike nije spomenut i »Behar« i osporava tvrdnju piščevu da pojava mlađih bosanskohercegovačkih pisaca spada u zasluge časopisa »Nade«, napominjući da »i Tugomir Alaupović i Osman Hadžić i Safvet beg Bašagić i Ivan Milićević — radili su i pisali kud i kamo prije nego je »Nada« i pokrenuta, i glavna njihova djela štampana su drugdje, a ne u »Nadi«.⁷⁵ Hadžićeve primjedbe su značajne ne toliko zbog svoje sadržine koliko zbog svog duha i svijesti o sopstvenom radu i listu koji predstavlja vlastiti književni prostor i tribinu, a time i neovisnost od drugih listova u kojima su muslimanski pisci gostovali.

Stvaranje muslimanskih književnika uzima se, drugi put, kao predmet književne analize u više polemički i negatorski intoniranom Hadžićevom osvrtu, u 17. broju prve godine »Behara«, na *Pobratimstvo*, zajedničku zbirku pjesama Omer-bega Sulejmanpašića Skopljaka, Osmana A. Đikića i S. A. Karabegovića.⁷⁶ Ni stav ni ton ovog napisa, međutim, nije moguće razumjeti ako se on ne sagleda u kontekstu opšteg »Beharovog« stava izraženog u ostalim osvrti-

ma u ovom listu koji razmatraju i ocjenjuju djela sa tematikom muslimanskog života, mentaliteta, istorije, realizovana sa namjernim ili nenamjernim otklonom od činjenica ili sa stilizacijom u pravcu srpskih ili hrvatskih nacionalnih simpatija. A tako isto nije moguće formirati pravi pogled na »Beharove« odnose prema hrvatskoj i srpskoj kulturno-književnoj, a time i političko-nacionalnoj sferi, bez upoznavanja sa prikazima pojedinih djela iz ovih književnosti koji su objavljeni u »Beharovoju« rubrici »Književnost«.

Književne bilješke i prikazi u ovoj rubrici izlazili su najčešće anonimno ili, rjeđe, sa Bašagićevim inicijalima. Ali se i kod anonimnih prikaza po kritičkim kvalifikacijama književnog kvaliteta koje su postale konvencionalne u kontekstu ostalih, poznatih, Bašagićevih književnih osvrti i zapažanja, može sa priličnom sigurnošću odrediti autorstvo njihovo, isto kao i po čestim poređenjima iz orijentalnih književnosti, te po duhu i stilu, karakterističnim za Bašagićev način književnog pristupa, najzad i po tome što se najveći broj ovih napisa odnosi na poeziju. Kritike koje je pisao Hadžić i uglavnom potpisao pseudonimom ili punim imenom, razlikuju se od ovih i po tonu, koji je više polemičan, koji se odnosi prvenstveno na sadržinu, i to s pozicija racionalnog shvatanja bez književnoestetskog kriterija i doživljavanja. Mulabdićeve književne kritike, ukoliko su : štampane anonimno, nisu mogle imati, s obzirom na njegove poznate književne napise, ni Bašagićevih ni Hadžićevih karakteristika, već su se u mirnom i konvencionalnom tonu morale kretati u okvirima poznate domaće uglavnom prozne literature. Napisa koji bi se na taj način mogli pripisati Mulabdiću sasvim je malo u prvom godištu »Behara«, ili su sasvim beznačajni.

Književne ocjene u »Beharu« nalaze se uglavnom na liniji prosjeka kritičkog vrednovanja u bosanskohercegovačkim književnim listovima, sa razdvajanjem misli i čuvstva od jezika i stiha, i fondom konvencionalnih umjetničkih kvalifikativa, ali u po-

jedinim slučajevima književni sud, posebno Bašagićev, pokazuje i crtu ozbiljnijeg kategorisanja i odvajanja umjetnički manje vrijednog djela, te isticanja, pohvale i kvalifikacije autentičnog poetskog ostvarenja.

Tako se »Beharov« anonimni kritičar, za kojeg se ne bi sa sigurnošću moglo reći ni da je Bašagić ni da je Hadžić, kategorički suprotstavlja sudu Koste Hermana izraženom u djelu *Bosnien und Hercegovina in Wort und Bild* o Grgi Martiću kao »svjetskom pjesniku«, smatrajući, s dobrim osjećanjem suštine Martićeva stvaranja ali i sa izvjesnom ironičnom primisli, da je Martić »dobar narodni guslar, koji umije s retoričkom vještinom živo prikazati patnje raje i nasilja turska« i da bi on u tome »zgodopripovijedanju« »bio prvi majstor na Slavenskom Jugu« da nije Mažuranića i Jakšića.⁷⁷

Sa sličnom kritičnom budnošću anonimni prikazivač pristupa i zbirci pjesama *Staze i putevi* od Josipa Milakovića, izražavajući oprezno mišljenje o emotivnom prihvatanju knjige od strane čitaoca »koji ima smisla i zanosa za obiteljsku sreću, za »Uvelo lišće« i za »Pjesme mojih tića«, dok ciklus »Pjesnik i svijet« karakteriše kao mudrovanje i »brahmansku mudrost« koje je promašilo poetski oblik i koje bi izgledalo mnogo ljepše u nevezanom govoru, dodajući: »Mnogi su pjesnici na slavenskom jugu pokušali u tome sreću a uspjeli su samo Kranjčević i Vojislav Ilić.«⁷⁸

O zbirkama pjesama I. K. Ostojića *Suze i osmjesi* i Mate Ostojića *Ugarci* anonimni prikazivač, po svemu sudeći Bašagić, sudi sa konvencionalnim određenjima, kratko i formalistički, ističući kod prve »čuvstvo« i »polet« te glatkoću i dotjeranost stihova,⁷⁹ a kod druge »žarke iskre usijanih čuvstava za narod i domovinu«, koja »nijesu ishitrena kao u mnogim patriotskim pjesmama, nego izlivena iz vatrene duše Dalmatinca u žarkim i zvonkim stihovima«.⁸⁰ U potpisanom prikazu zbirke pjesama Nikole Ostojića *Čuvstva i poleti* Bašagić se o samom djelu također izražava veoma škrto, ali polemiše sa predgo-

vorom Tresića—Pavičića zalažući se za »modernu poeziju«, u kojoj Tresić vidi poetske porive koji su daleko od plemenitosti i jednostavnosti, i braneći generaciju »mladih sila« »jer ne zaslužuju rečenoga spočitovanja«. ⁸¹

Time se Bašagić i sam odredio i poistovijetio s modernom poezijom i mladom generacijom pjesnika, ali je suprotstavljajući se Tresićevim prigovorima ujedno zauzeo položaj umjerenosti i sredine, daleko od ekstremnih pozicija sadržine i forme, koje sam Tresić vulgarizuje i uopštava. U anonimnom prikazu *Knjige Boccadoro* Milana Begovića, za koji se sa punom izvjesnošću može tvrditi da je Bašagićev, on se, međutim, potpuno opredjeljuje za ovu vrstu poezije, nalazeći u njoj sličnosti sa modernim težnjama u turskoj poeziji, konkretnije, sa turskim pjesnikom Fikretom, s primjedbom da je »u Turskoj probijen led za moderno, a u Hrvatskoj istom su mlađe sile počele probijati«. ⁸² Ali se u isto vrijeme iz osobina i crta koje u njoj ističe može izvesti i zaključak kako ju je sam shvatio, i čime je ona ostavljala utisak na njega. Odgovor na to oslanja se na dva elementa, jedno je forma, blještavilo i izvjestan marinizam stila, ili kako Bašagić kaže: »sklad boja u istočnoj raskoši jednoga Haruna ili jedne Semiramide«, ⁸³ a drugo je — epikurejstvo, ili kako Bašagić emfatično ilustruje: »I Ibnul-Mutez, taj glasoviti vladar iz dinastije Abasovića i pjesnik prirodnog i umjetnog sjaja, ostao bi zapanjen pred knjigom Boccadoro, gdje se grli ljubav s pjesmom u čarobnom skladu perzijske mašte, arapske djevičanske poezije i grčke prirodne umjetnosti.« ⁸⁴ Prikaz u cjelini pokazuje izvjesnu hibridnu kritičku osnovu svoga autora, koja se jednim krajem oslanja na domaće srpsko-hrvatske izvore, a drugim na orijentalne književne uzore.

Jedna od karakteristika »Beharove« kritike poetskog stvaranja je odsustvo političko-nacionalnih kriterija i podaci koji govore o nepristrasnom vrednovanju književnih djela ma s koje strane ona dolazila, čak izvjesna težnja povezivanja sa književnim

stvaranjem kako Hrvata tako i Srba, samo ako udovoljavaju zahtjevima poštovanja muslimanskog narodnog života. Anonimni kritičar u ovom listu prigovara Jovanu Maksimoviću što u njegovoj antologiji »srpskog, hrvatskog i stranog pjesništva za škole i domaću upotrebu« nema Vojislava Ilića, »koji je najvrsniji pjesnik prirode i pejsaža među srpskim pjesnicima i više njih, koji su lijepih pjesmica spjevali o prirodi i njezinim krasotama«. ⁸⁵ Sa sličnim priznanjem, i čak otvorenim simpatijama prema pjesniku, u »Beharu« se komentariše i Zmajeva zbirka *Međnevenče*, pri čemu se on naziva starim znancem i prijateljem djece. ⁸⁶ Utoliko će disonantnije odjeknuti u ovom listu pojava Zmajevog *Devesilja*, i žestoka kritika sadržine ove zbirke, koja po ocjeni »Beharovog« prikazivača nosi oznake nacionalističke tendencioznosti.

Dok su prikazi djela hrvatske književnosti bili slučajno više iz oblasti poezije, prikazi djela iz srpske književnosti odnose se pretežno na prozu. Prema ovim dvjema književnim vrstama postoji u »Beharovoju« kritici izvjesna dvojnost stava. Prema poeziji vidljiv je stav izvjesne tolerancije, neinsistiranja na racionalnoj angažovanosti i praktičnoj umirenosti, koji je proizišao iz shvatanja poezije više kao »zabave«, kao književne vrste koja je pomoću specifičnih sredstava izraza usmjerena prema osjećanjima ljepote i »blagougodnog čuvstva« i prema duhovnim ciljevima koji sadržavaju opštu i vazdušastu etiku dobrote i plemenitosti. Ovakav više artistski prilazak poeziji svakako je, pored vladajućih ustaljenih shvatanja, rezultat i ličnog Bašagićevog angažovanja u ovoj oblasti i njegovog sasvim određenog usmjeravanja prikazivačkih kriterija. Dok je, nasuprot tome, u prikazivanju i ocjenjivanju djela iz oblasti proznog stvaranja preovlađivao kriterij moralne angažovanosti, utilitarizma, činjeničkog odražavanja stvarnosti, sa uočavanjima razlika iluzije i zbilje, te vjernog prikazivanja prošlosti na osnovi istorijskih istina, čiji je nosilac bio žustri, polemički i jetki Osman Nuri Hadžić.

Sasvim u skladu sa ovom kritičkom platformom, anonimni prikazivač *Seoskih fotografija* Jovana Protića prigovara piscu što u ovim crticama »o kakvoj lijepoj tendenciji nema ni govora«,⁸⁷ iako im priznaje vještinu u prikazivanju seoskih tipova, osobito inteligencije na selu, na karikaturalan način, pri čemu »žališ ona sela, u kojim taki ljudi vode glavnu riječ«. ⁸⁸ Odrednica u sintagmi »lijepa tendencija« u kontekstu »Beharovih« književnih pogleda znači moralno-odgojnu sadržinu, koja se za »Beharovog« prikazivača znatno razlikuje od Protićevog humorističkog odnosa prema svojim likovima, koji je, prema ocjeni prikazivača, u književnosti i inače već preživio, banalizovan dugom upotrebom.

Ovaj kriterij praktične angažovanosti proze sprovodi se i u prikazu pripovijetke Damjana Đ. Omčikusa *Disjecta*. Odmah u početku ističe se kao pozitivna iznesena »razlika između teorije i zbilje«, otkrivajući prikazivačev princip racionalnoumjetničkog posmatranja života, a na završetku kritika se, uz pejorativnu intonaciju prema onome što dolazi sa zapada, svodi na racionalnoetički zahtjev od književnosti da iznosi problematiku domaćih prilika i domaćeg života i da se prema toj problematici odnosi aktivno. »I ako je ova crtica prilično uspjela, — kaže se u prikazu, — ipak je veći dio izvan nas. Tu se više govori o propalici Lizi, čijoj je stranputici kriv onaj modernizam, a gdje smo mi i naše potrebe. Ta ima ove građe i na pretek što gotova dolazi sa zapada, a od Omčikusa i od mostarske štamparije more se drugo što tražiti.«⁸⁹

Blagonakloni odnos prema djelima srpske književnosti mijenja se, međutim, u prikazu drame Branislava Nušića *Knez Ivo od Semberije* u polemičko-kritički stav prema prikazivanju istorijskih događaja koji u interpretaciji književnika bacaju tamno svjetlo na bosanskohercegovačke Muslimane. U takvim slučajevima, pa i u vezi sa ovim djelom, »Beharova« kritika ostavlja umjetničke osobine po strani analize, a bavi se prvenstveno razmatranjem istorijskih istina, zauzimajući unaprijed stav odbrane, koji

rjeđe ostaje u tonu pomirljivosti, a češće prelazi u polemičan protunapad, istina bez težnje za iznošenjem istorijskih primjera za drugu stranu, ali obično sa tonom u kome se izmjenjuju razbor i žestina. U ovom prikazu preovlađuje razbor sa zaključnom insinuacijom koja teži za uopštavanjem prakse nepoštovanja istorijske istine u književnosti. »Što se tiče dramske strane, — kaže se u prikazu, — nema se šta prigovoriti Nušićevu djelu, ali historijska činjenica, kako se to u predgovoru veli, nije niti je mogla biti, nego prava legenda.«⁹⁰

Ovaj smjer polemičko-faktografske kritike, koji se u »Beharu« javlja negdje od polovine prvog godišta, pokreće, uspostavlja i zastupa Osman Nuri Hadžić, ali se njemu donekle priklanja i Bašagić. Od književne kritike ovaj polemički oblik se širi i pretvara docnije u rubriku pod naslovom »Papirnatih križari«,⁹¹ u kojoj se sa naglašenim muslimanskim stavom komentarišu svi napisi u štampi koji daju iskrivljenu i neprirodnu sliku muslimanskog narodnog života i istorije koja se odnosi na Muslimane. Sa ove polemičke tribine sa podjednakom žestinom upućuju se primjedbe i kritike na književna i publicistička djela obiju nacionalnih strana, bez političke popustljivosti ili pristranosti prema nekoj od njih, i u isto vrijeme formira se stav prema muslimanskim književnicima koji, prema shvatanju ove kritike, usvajajući nacionalističke ideje stilizuju i iskrivljavaju muslimanski narodni duh i život u smislu vladajućih idejnih shvatanja na strani prema kojoj su se opredijelili.

Hadžić ovu kritiku započinje pod punim imenom prikazom pjesme Branislava Klaića *Smrt Sulejmana II. Sjajnoga*, objavljene u zagrebačkom književnom listu »Pobratim«. Otkrivajući kao intimnu i načelnu premisu već u samom početku članka svoj preziran odnos prema stihotvorstvu, koje se, po njegovom mišljenju, širi u najnovije vrijeme kao dosadna zaraza u literaturi, Hadžić iznosi u nastavku ove misli motive zbog kojih se osvrće na jednu od tih pjesama: »Ali dok je strpljiva papira i rodoljubiva občinstva,

mi našim »pjesnicima« ne bi ništa zamjerili makar njihove »pjesme« bile kako dosadne, niti bi uzeli pera u ruku, da o tome što pišemo, kada u tim »pjesmama« ne bi bilo i takovih stvari, koje nam vrijeđaju naša estetska i vjerska čuvstva.«⁹² Navedene Hadžićeve pobude predstavljaju u stvari idejnu osnovu i uprošćeni program ove polemičko-faktografske kritike.

Istina, životna, vjerska ili istorijska kao princip književnog rada, i još preciznije, životna istina koja nije brutalna, kao dalje produbljenje principa, istovjetno su u Hadžićevoj kritici sa estetskim kategorijama, mada ovaj drugi primjer o životnoj istini bez brutalnosti općenito protivuriječi njegovoj vlastitoj književnoj aktivnosti sa obilježjima ekspresivnog naturalizma. Sa te kritičke osnove Hadžić posmatra *Kulu od uzdaha, historički događaj iz prve polovine XVII vijeka*, novelu koju je napisao Josip-Virgil Perić, odričući joj u cjelini književne kvalitete. »Čemu u ovo današnje doba, — poručuje on piscu u tonu pomirljivosti, — izvlačiti pretjerane i često puta izmišljene događaje prošlih vjekova? Inače svijet nastoji, da se među pojedinim narodima i plemenima izglađe sve opreke i staninske zađevce i da se ljudstvo mirno i miroljubivo razvija na polju uljudbe i napretka...«⁹³

Ovaj pomirljivi i prijekorni ton koji se u prvim prikazima Hadžićevim izmjenjuje sa odbijanjem neistina sve više se u njegovim daljim književnopolemičkim priložima zaoštrava prelazeći u napad stilom žučnosti, pogrde i svađe. Tako su pod njegovim perom do kraja stradala u »Beharu« i bila odbijena od njegovih čitalaca djela kao što je zbirka *Devesilje Zmaja Jovana Jovanovića*⁹⁴ i pripovijetka *Mejrima Frana S. Gundrama Orebićanina*.⁹⁵

Hadžićeva polemičko-faktografska kritika, sa svojim jednostranim pozitivističkim, religijskim uglom posmatranja djela, predstavljala je književno nastranu disonancu i otklon u opštem kontekstu »Beharove« kritike, ali je očigledno da je bila pisana uz saglasnost redakcije, što se vidi iz napomena koje

su date na kraju Hadžićevih kritičko-polemičkih priloga. U jednoj od njih redakcija je uključila i prilog »jednog drugog našeg saradnika« u kome se negativno kritički komentarišu uz *Devesilje* i pripovijetka *Almasija* od tobožnjeg Rizvan-bega Kulinića, a u stvari Sime Krajinića, tada skrivenog i nepoznatog piscu tih redova, te *Dahire* Jovana Ilića.⁹⁶ A uz drugi članak redakcija objavljuje ispod teksta napomenu u kojoj kao rezultat racionalnog doživljavanja i usvajanja Hadžićevog članka, upućuje u mirnom i staloženom tonu zahtjev hrvatskoj i srpskoj štampi za tolerancijom muslimanskih narodnih osjećanja.⁹⁷

Polemička oštrica ove kritike koncentrisala se, međutim, u punom djejestvu na *Pobratimstvo*, zbirku pjesama Omer-bega Sulejmanpašića-Skopljaka, Osman A. Đikića i Avde Karabegovića,⁹⁸ ali sa prelazom od ranije poznate vjerske premise na otvoreni nacionalno-politički stav. Bez razlikovanja, odvajanja i specificiranja poezije ovih triju pjesnika u spomenutoj zbirci, tretirajući samo njenu romantičku formu i ton i nacionalno-političku sadržinu, kritika ove zbirke dobija obilježje suprotno deklarativnom isključenju politike iz programa ovog lista i intonaciju pamfleta. U pjesmama ove trojice pjesnika Hadžić uočava egzaltirani ratnički zanos, potenciran epski ton poziva na svetu borbu i osvetničko raspoloženje, sve izraženo sredstvima patriotske lirike Jakšića i Kaćanskog, na ivici paroksizma i verbalizma, ali ga doživljava ne kao poeziju nego kao konkretan izraz nacionalističke politike, suprotstavljajući mu se sredstvima polemičke publicistike.

Đikićevo pjesničko izlaženje pred javnost u okviru zajedničke zbirke *Pobratimstvo* i Hadžićeva pamfletsko-polemička osuda njena u »Beharu« bili su nesumnjivo glavni razlog da je ovaj list promijenio svoj odnos prema Đikiću kao svome saradniku, koji je u toku prve polovine godišta objavio u njemu dvije balade i jednu pjesmu iz islamske tradicije. U predgovoru svoje zbirke *Muslimanskoj mladeži*, koji predstavlja ilustraciju nacionalističke i političke po-

dijeljenosti muslimanskih književnika u to vrijeme, Đikić je opisao ovu promjenu stava »Beharovog« uredništva prema njemu i razloge promjene svog vlastitog odnosa prema ovom listu nakon toga. Motivirajući svoju saradnju u »Beharu« u početku prve godine iskrenim oduševljenjem prema njegovom pokretanju i povjerenjem u proglas uredništva »da će »Behar« imati samo i isključivo muslimanski karakter i da se neće obzirati ni na kakva politička ni partijska načela«,⁹⁹ Đikić iznosi svoje iznenađenje kad »Behar« ne htjede štampati njegovu pjesmu *Hazreti Ibrahim* niti ga uredništvo o tome izvijesti, nego mu u isto vrijeme obustavi i slanje saradničkog primjerka lista.¹⁰⁰ Ne spominjući zbirku *Pobratimstvo* ni njen prikaz u »Beharu«, kojim je grubo iznevjereno programsko načelo političkog nemiješanja i indiferentnosti, i vjerovatno još više podstaknuto Bašagićevo prešutno neslaganje s Hadžićem, započeto još od Hadžićevog članka *Zadaća »Behara«*, ali aludirajući između redova upravo na Hadžićevu kritiku *Pobratimstva*, Đikić je taj postupak odgonetnuo »da je »Behar« sa ostavkom svoga starog urednika (...) otkazao mi daljnje primanje mojih radova i to samo radi toga što se ja u svojim nacionalnim nazorima ne mogu da složim ni sa Beharovim urednikom Mulabdićem ni sa njegovim glavnim saradnikom Vamikom, kao ni sa većinom njegovih »inih« saradnika«. ¹⁰¹ Đikić je na kraju ovog komentara, uvrijeđeno ali nacionalistički određeno, podvukao da ne može preporučiti Muslimanima »Behar« kao čisto muslimansko glasilo.¹⁰²

Ma koliko da je bio, kao urednik »Behara«, trezveniji, tolerantniji i umjereniji od Hadžića, i Bašagić je načelno usvajao koncepciju i usmjerenje Hadžićeve faktografsko-polemičke kritike, bar njenih odbrambenih pozicija, što se vidi kako u tolerantnom objavljivanju Hadžićevih priloga tako i eksplicitno u Bašagićevom osvrtu na djelo Antuna Hangija *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*. Povodom toga djela, prema kome se on općenito s odobravanjem odnosi, Bašagić je iznio svoj kritički stav pre-

ma netačnom prikazivanju muslimanskog narodnog života. Hangijeva knjiga je, za Bašagića, »prava slika života i običaja bosanskohercegovačkih muslimana« i nije »ishitrena« kao neka djela Tresić—Pavičića, Đure Turića, dra Radića i Milene Mrazović.¹⁰³

Ali i pored ilustracije Bašagićevog opšteg slaganja s Hadžićem u pogledu odbrane muslimanskog narodnog života, u ovom članku se vidi i nešto sasvim drugo: Bašagićev pozitivan romantičarski odnos prema narodnoj muslimanskoj tradiciji uopšte, prema narodnom životu u svim njegovim vidovima, pa i onim koji se razilaze od njegovog savremenog religioznog opredjeljenja, nasuprot Hadžićevom realizmu i prakticističko-moralističkim shvatanjima književnosti i tradicije izraženim u članku *Zadaća »Behara«*.¹⁰⁴ U vezi s narodnim muslimanskim običajima koji nose staroslovensko-bogumilska obilježja Bašagić u ovom prikazu postavlja i otvoreno pitanje: »šta bosanski muslimani imaju danas zajedničkoga sa Kulinovim savremenikima«¹⁰⁵ i odgovor nalazi u »puno zajedničkih krijeposti i vrlina, zajedničkih običaja i navika i zajedničkih obreda prilikom raznih svetkovina«¹⁰⁶ i drugih narodnih amaneta koji su se, prema Bašagiću, formirali u mentalitet fanatičnog poštovanja tradicije, konzervativizma i tvrdoglavnog neodstupanja od naslijeđenih oblika života, »makar se oni protivili vjeri, kulturi i svakome napretku«.¹⁰⁷ Na ovom mjestu dolazi do posebno oštrog razdvajanja Bašagićevih od Hadžićevih shvatanja. U skladu sa vlastitim romantičarsko-istorijskim nagnućima, Bašagiću, uza sve njegove racionalne zaključke o štetnosti tih tradicionalno-konzervativnih inercija za savremeni razvoj Muslimana, kao da se sviđa to tvrdoglavo pristajanje uz narodne tradicije, čak i u suprotnosti s kulturom i religijom, videći u njemu dokaze i zalogu narodne snage i koherencije. Hadžićevo shvatanje, s obzirom na cjelokupni njegov književno-publicistički rad, moralo je biti drukčije: on je bio protiv robovanja tradicijama, za vitalističku elastičnost u pristupu modernim zapadnim tekovinama, ali sve na osnovama racionalnog tumačenja

religije. U krajnjoj liniji, dakle, ipak sukob romantičkog istorizma i praktičnog realizma u odnosu na život, narod i književnost.

Među ilustracijama tvrdokornog čuvanja narodnih tradicionalnih obilježja i običaja Bašagić u navedenom članku spominje Sokolovića i »njegovu okorjelu ljubav za materinski jezik«, ¹⁰⁸ iskorištavajući i ovog puta priliku da podvuče činjenicu narodnog jezika kao kontinuiteta slovenskog porijekla bosanskohercegovačkih Muslimana. Jezik kao dokaz narodne bitnosti manifestirao se u »Beharu« i u podtekstu skrupulozne brige prema njegovoj izvornosti i čistoti koja probija i u »Beharovoju« književnoj kritici dajući jednom njenom dijelu izrazito filološko obilježje. Kada je u pitanju jezik, u »Beharu« se ne pravi razlika između književnih i neknjiževnih tekstova, već se ovoj strani djela pristupa sa istom kritičkom budnošću. Odnos prema izražavanju u »Beharovoju« kritici prostire se na dva nivoa: na planu jezika, čiste leksike, i na planu stila, gramatičkog uobličavanja.

Prikazujući »Vrtlarsko-pčelarski list« koji je izlazio u Sarajevu, u »Beharu« se traži »ljepši, jasniji jezik« i stil u kome treba da bude sve »kratko, jasno i razgovijetno«. ¹⁰⁹ Uz pogreške koje su se piscima nametnule pod uticajem stranih jezika, koje se u ovom listu ističu u komentaru jezičkog priručnika Skendera Fabkovića, ¹¹⁰ ove dvije primjedbe čine osnovne tipove jezičkih zamjerki u »Beharovoju« kritici. Osnovu za ovakav kritički pristup jeziku pisane riječi i primjer za ugled onima koji griješe ovaj list nalazi u narodnom izrazu, koji ističe i u bilješci povodom lista »Luča« ¹¹¹ i u svakoj prilici gdje je potrebno izraziti polazište u shvatanjima jezika, zatvarajući tako krug jedinstvene eksplikativne koncepcije narodnog jezika i izraza započet programskim člancima, nastavljen u korespondenciji sa saradnicima i završen u kritici.

Oblici kritike književnosti srpskohrvatskog jezičkog područja u »Beharu« pokazuju se tako, kao što se iz primjera i analize vidi, u nekoliko vidova: u

opšteprousvjetarskom, u književno-utilitarnom u koji spada i oblik polemičko-faktografske kritike, u estetičkom i u filološkom vidu. Kritika orijentalnih književnosti, i to uglavnom turske književnosti, u »Beharu« ne pokazuje, međutim, sve navedene oblike: u njoj nema utilitarnog prakticizma ni moralizma, već se, naprotiv, pri vrednovanju djela obraća veća pažnja njegovom čisto umjetničkom vidu, poetskoj ekspresiji. Ova druga oblast kritike u »Beharu« pokazuje karakter estetizma. Ova pojava nije rezultat nekih složenih odnosa i uzroka, već se svodi na prostu činjenicu što je prikaze iz turske književnosti pisao sam Bašagić, isto kao i estetičku kritiku jugoslovenskih književnosti, te je ovaj pogled na književno stvaranje rezultat njegovog vlastitog univerzalnog kritičkog sistema, koji je, s jedne strane, imao izvore u strujanjima hrvatske i srpske literature na prelazu iz XIX u XX vijek, a, s druge strane, sažimao vjekovno poetsko iskustvo perzijske, arapske i turske književnosti u trenutak savremenog turskog književnog izraza, koji mu je služio kao drugo kritičko uporište. Previranja u savremenoj hrvatskoj književnosti Bašagić je u zagrebačkom »Životu« porodio sa smjenom generacija u turskoj književnosti, uočavajući bitne sličnosti, koje su se svodile na pojam »modernog« kao skupa poetskih sloboda i umjetničkog individualizma, kao udaljenja od tradicionalnih umjetničkih oblika i ideja.¹¹² Razlike između tradicionalnog i modernog Bašagić je vidio u jazu između generacija, suprotstavljajući u hrvatskoj i srpskoj književnosti, na primjer, Hektoroviću Đalskog i Simi Milutinoviću Vojislava Ilića, za kojeg je smatrao da je »najbolji i najmoderniji pjesnik na slavenskom jugu«, ¹¹³ a u turskoj književnosti poredeći mladu generaciju savremenih književnika, kojoj pripadaju Halid Zija, Teufik Fikret, Husein Džahid i drugi, sa predstavnicima turske književnosti prije preporoda, Fudulijom (1563), Nef'ijom (1634), Nerkesijom (1634), Nedimom (1729) Sabitom (1712), ali i sa predstavnicima preporodne turske književnosti, u koje spadaju Akif-paša, Pertev-paša i Šinasija, koji

su reformisali i pročistili jezik, unijeli lagani izraz misli i nove forme u književnost, te Zija-paša, Namik-Kemal, Midhat, Abdulhak-Hamid, Ekrem, Nadži, koji su na tim osnovama stvorili značajna umjetnička djela.¹¹⁴

U prvom godištu »Behara« Bašagić se bavi djelima trojice najpoznatijih turskih modernista, koji su svojim knjigama što su izišle u seriji »Biblioteke nove književnosti« otvorili novu epohu u turskom književnom životu. U prikazu zbirke pjesama Teufik Fikreta *Razbijene gusle* (Ribab-šikeste), koji predstavlja sažetak Bašagićevog opširnog prikaza ove zbirke u »Životu«, Bašagić kao glavne karakteristike navodi »nove forme, nove misli, nov način izvijanja pjesničkih čuvstava«,¹¹⁵ ističući njegove pjesme kao ugledne primjere »kako treba pomladiti poeziju«,¹¹⁶ ali ih nigdje ne poredi sa oblicima tradicionalne poezije, koju tretira kao poznatu književnu lektiru. Izvjesnu bližu karakterizaciju mladog turskog modernističkog pokreta, uz razlučivanje kriterija evropske i jugoslovenske moderne od književnih principa turskog modernizma, Bašagić daje na drugom mjestu u »Beharu«, u prikazu romana Huseina Džahida *U mašti* (Hajal ičunde).

Kad se govori o modernizmu u Turskoj, — piše Bašagić, — ne smije se zamjenjivati sa modernizmom, koji danas vlada u Evropi i kod nas na slavenskome jugu. Turski modernisti nisu se otresli i, što više, ne mogu se otresti od upliva Kemala, Abdulhak Hamida i drugih, koji su preporučili tursku lijepu knjigu. Njihov fini ukus, duboko poznavanje zapada i vještina u izboru nuanca daje višu eleganciju jeziku i obliku djela. U tome natkriljuju svoje pretšasnike, koji su radili svoja djela po kalufima Dumas-fils-a (Kemal) ili Poppe-a (Abdulhak Hamid). Turske moderniste ne podražavaju slijepo francuskim dekadentima, nego od njih uzimaju ono što je lijepo, pa prema svome istočnjačkom ukusu nadopunjuju sve nezgrapnosti decadente-e sa istočnjačkom veselosti i sjetom. To je živo obilježje njihove pjesme i pripovijetke, a to godi čitalačkoj publici, koja ima svoj posebni ukus neizobličen francuskim ukusom, koji regbi izdiše od dosade stvarajući uvijek nešto novo, a istinu ne stvara ništa novo, nego se nateže u oponašanju Kaldejaca, Kineza, Aleksandrijske škole i Bocacijeva ukusa.¹¹⁷

Pored odnosa turskih modernista prema francuskim dekadentima, Bašagić indirektno pokazuje i svoj stav prema hrvatskoj »moderni« i srpskom simbolizmu, slijedeći i praktično, u svojoj vlastitoj poeziji, više pravac turske moderne poezije, koja spaja istok sa zapadom u skladu sa domaćim poetskim duhom i senzibilitetom, i izbjegavajući raspoloženja dosade, bezizlaznosti i splina. Taj pojam »spajanja istoka sa zapadom«, kao proces i kao književni, duhovni i kulturni rezultat, koji je Bašagić upotrijebio kao kvalifikaciju moderne turske književnosti u prikazu Teufik Fikretove zbirke *Razbijene gusle*, u njegovom vlastitom poetskom opusu i u cjelini njegovog kulturnog rada ostajao je i dotada a nalaziće se i kasnije kao ključna tačka književnog sistema i prosvjetno-kulturnog programa.

O djelima turskih modernista Bašagić, inače, u »Beharu« govori sumarno, ističući više opšte težnje pokreta, a manje govoreći o njihovim individualnim osobinama i značajkama. Kada treba razabrati i imenovati određenu karakteristiku književnog djela Bašagić se i ovdje kao i na drugim mjestima u svojim kritičkim prikazima služi ili gotovim kritičkim izričajima ili konvencionalno estetskim klišeima, ali ovdje, zbog ograničenosti prostora, ne citira i ne prepričava ono mjesto iz djela na koje želi da upozori, kao što je to naširoko činio u »Životu«.

Dok je u prikazu Teufik Fikretove zbirke *Razbijene gusle* dao nekoliko sažetih i karakterističnih zapazanja o modernoj turskoj lirici, istaknuvši još jednom prilikom, povodom drugog izdanja ove knjige,¹¹⁸ njenu »modernu« bitnost, Bašagić je u »Beharu« dao i prikaze dviju knjiga turske moderne proze: jedan o zbirci novela *Povijest jednog ljeta* (Bir jazin tarihi) od Halid-Zija-a, i drugi, već spomenuti, o romanu *U mašti* (Hajal içunde) od Husein-Džahida.¹¹⁹ U ovom drugom prikazu Bašagić je dao više pogled na turski moderni pokret u književnosti, pošavši od Husein Džahidovog romana kao od povoda i polazišta, a ne rekavši ništa o samom romanu. U prikazu Halid Zijaovih novela on se, međutim, zadržao pr-

venstveno na njihovim umjetničkim karakteristikama posmatrajući ih u kontekstu »nove književnosti«, te u upoređenju sa Husein Džahidovom zbirkom proza *Idealni život* (Hajati muhajjel). Zastupajući mišljenje da Halid Zija kao pripovjedač daleko nadmašuje Huseina Džahida, Bašagić ističe »blistavi stil« i zanimljivu naraciju ovih novela, koje u svojoj simbolici sjedinjavaju »umjetnost« i »poeziju«, odnosno formu i sadržinu, te muziku i boje stila i izraza. Iako u njegovim djelima Bašagić ne nalazi filozofskog pristupa životu i društvu, on ističe njihov veliki uticaj na obrazovanu publiku, koju ona osvajaju svojim »modernim« načinom književnog uobličavanja.¹²⁰ Ali sve ove kritičke kvalifikacije Bašagićeve prilično su opštene i apstraktne da bi mogle pokazati konkretne značajke proze i lirike novog pokreta u turskoj literaturi. »Nove forme«, »nove misli«, »nov način«, pa i »blistavi stil« i »zanimljivo pripovijedanje« ne kazuju kvalitet i osobinu, već samo otkrivaju razliku u odnosu prema tradicionalnom načinu književnog izražavanja, nagovještavajući izvjestan marinizam stila i simbolizam sadržine. Opšta suština kvaliteta dade se, međutim, razabrati tek iz Bašagićevog upoređenja književnog pokreta u Turskoj sa jugoslovenskom modernom literaturom, koje je dato u »Životu«, i iz distinkcije između nove turske književnosti i francuske dekadense, izražene povodom Husein-Džahidove zbirke *U mašti*.

Ostali osvrti u »Beharu« na djela turske i drugih orijentalnih književnosti više su bilješke, informacije, preporuke, bez književnog stava i bez kritičke vrijednosti. Oni se uklapaju u oblast »Beharove« književne pažnje, interesovanja, usmjeravanja, i predstavljaju, zajedno s bilješkama o djelima jugoslovenskih književnosti, izvjestan književni milie, opšti plan i atmosferu za konkretnu književnu akciju ovog lista.

U tom pogledu zanimljiv je i pregled bilježaka o književnim i drugim listovima koje »Behar« registruje u svojoj rubrici »Književnost«. U devetom broju prve godine »Behara«, u vezi s oglašavanjem

pojedinih listova, objašnjava se ta akcija, s jedne strane, kao akt publicističke kolegijalnosti, a s druge, i kao orijentacija čitaocima da se koriste njihovom sadržinom.

Kad je naš »Behar« prije četiri mjeseca počeo izlaziti, mnogi su listovi, koji su nam u neposrednoj blizini ili inače gaje neke simpatije prema nama, pozdravili »Behar«, prikazali ga svojoj čitalačkoj publici i stupili u zamjenu s nama. Da se i mi odužimo kako treba za taj kolegijalni susret, evo uhvatismo priliku, da i mi njih u ovoj prilici pokažemo, te ćemo i u buduće osvrnuti se prigodice naročito na poučne listove, kojim se i naš narod može da okoristi.¹²¹

Prije devetog broja štampan je u »Beharu« samo poziv na pretplatu za »Vienac«, i to u obliku proglasa Matice hrvatske koja je preuzela izdavanje ovog književnog lista.¹²² Od devetog broja i navedene uvodne riječi uredništva šampaju se u »Beharu« sistematski bilješke o pojedinim listovima, češće samo sa osnovnim podacima o listu, njegovom sjedištu, izlaženju i uredniku, nekad sa informativnim izvještajem o sadržini pojedinog broja, a rjeđe sa kritičkim ili polemičkim osvrtom na nju. Bez nekog određenog grupisanja, jedan za drugim registruju se i prikazuju, po abecednom redu u »Beharovoju« rubrici »književnost«, od devetog do zaključno petnaestog broja, listovi iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slovenije, Srbije, Vojvodine, Crne Gore, zatim, uporedo s njima i među njima, turski, arapski, njemački i drugi listovi. Od listova iz Bosne i Hercegovine: »Bosnische Post«, »Bosanska vila«, »Bošnjak«, »Nada«, »Osvit«, »Sarajevski list«, »Škol-ski vjesnik«, »Zora«; od listova iz Hrvatske: »Crvena Hrvatska«, »Dom i svijet«, »Hrvat«, »Hrvatska pčela«, »Hrvatsko pravo«, »Hrvatski trgovac«, »Obzor«, »Prosvjeta«, »Starohrvatska prosvjeta«, »Svjetlo«, i u devetnaestom broju »Život«; od listova iz Srbije, Vojvodine i Crne Gore: »Brankovo kolo«, »Budućnost«, »Golub«, »Luča«, zagrebački »Neven« i cetinjska »Prosvjeta«; od slovenačkih listova: »Ljubljanski zvon«. U istom nizu objavljuju se informacije i o turskim i arapskim listovima i ostaloj muslimanskoj

periodici na stranim jezicima. Tako se registruje: »El-Muejjed« (Misir, na arapskom jeziku), »Enisul-Dželis« (Misir, Alksandrija, na arapskom), »Grescent« (Liverpul, na engleskom), »Sabah« (Istanbul, na turskom), »Sandžak« (Kairo, na turskom), »Serveti funun« (Istanbul, na turskom), Slavisches Echo« (Beč, na njemačkom), »Terdžuman« (Krim, Bakče Saraj, na turskom i na ruskom jeziku).

Ovaj pregled listova po svome sastavu odražava početnu orijentaciju »Behara« u odnosu prema nemuslimanskoj i prema izvanbosanskoj književno-publicističkoj aktivnosti. Zadržavajući princip zatvorenosti lista za priloge nemuslimanskih saradnika, »Behar« je sebi ostavio pravo da u rubrici »Književnost« komentariše, ocjenjuje, oglašava, preporučuje i time informiše svoje čitaoce o književnim događajima kod drugih kulturnih naroda na slovenskom jugu i na orijentu, a osobito u Turskoj. Pri tome se vodilo računa da se u vezi s književnom aktivnošću Hrvata i Srba dosljedno sprovodi stav neutralnosti i tolerancije te izvjesnog pariteta i ravnopravnosti, sa izražavanjem književnih simpatija prema svim ostvarenjima koja su odgovarala književnom i kulturno-prosvjetnom programu i smjeru »Behara«, i antipatija prema onome što je odudaralo od njega, ma s koje strane dolazilo. Prema djelima islamskih naroda »Behar« se odnosio s naklonošću i slaganjem na osnovi duhovno-religiozne srodnosti, uz naglasak na svemu što ima obilježje novog, savremenijeg pristupa kako književnosti tako i tradiciji.

2. Poezija

U prikazu lista »Behar« koji je objavljen u »Bosanskoj vili« dobro je zapažena slaba zastupljenost poetskih priloga,¹²³ što je prikazivaču posebno upalo u oči s obzirom na književnu situaciju u Bosni i Hercegovini i na vrijeme u kome je poezija imala posebnu psihološko-umjetničku ulogu, te s pogledom na

časopise srpske i hrvatske, domaće i izvanbosanske, koji su zasipani više poetskim nego proznim prilogima. Prirodno je bilo i to da mlad časopis kao što je Behar«, u sredini bez velike književne tradicije, obiluje poetskim prilogima. Poznato je, međutim, da je književna grupa, izuzev Bašagića, koja je pokrenula ovaj list, kao i ona koja se od početka okupila oko njega, više bila zaokupljena proznim stvaranjem, pa i to sa neposrednim zadatkom odgoja, prosvjetnog i kulturnog razvijanja i preporođaja. Drugo što je moglo uticati na broj originalnih poetskih priloga u prvom godištu »Behara« svakako je i odnos čitalačke publike prema lirici više kao prema zabavno-književnom obliku i kao sasvim ličnom duhovnom doživljaju, koji je uredništvo moralo imati u vidu prilikom usmjeravanja lista. Najzad, izvjesnu ulogu mogao je imati i kriterij prihvatanja pjesama koji je onaj mali broj ponuđenih početničkih priloga svodio na neznatnu mjeru, ostavljajući samo pjesme afirmisanih pjesnika.

U prvom godištu »Behara« objavljeno je svega petnaest originalnih pjesama, i to od pjesnika koji su još prije 1900. godine bili stekli književno ime. Od toga je šest pjesama objavio Bašagić, pet pjesama Riza-beg Kapetanović, tri pjesme Osman A. Đikić, i jednu, i jedinu u svom književnom radu, Osman Nuri Hadžić.

Posmatrajući Bašagićevu liriku objavljenu u »Beharu« u kontekstu njegovog dotadašnjeg rada može se zapaziti da su u »Beharu« zastupljeni glavni idejno-emocionalni vidovi njegove poezije. Samo što nema Bašagića bekrije i pustopašnika, nema hedoniste koji svojim epikurejskim sistemom etike i poetskog humanizma dovodi u pitanje mnoge vjersko-moralne principe i dogme. Očigledno je da tom vidu Bašagićeve poetske prirode nije bilo mjesta u »Beharu«, koji je pored ostalog bio i porodični list i želio da djeluje na razvoj konkretnih etičkih osjećanja svoje čitalačke publike sa polazištem u tradiciji i običajnim i religioznim shvatanjima. Ozbiljnom etičko-didaktičkom programu ovog lista mnogo je

bolje odgovarala ona Bašagićeva poezija kao što je *Na kurban-bajram. (Sabahski ezan)*,¹²⁴ pjesma sa intonacijom psalma i laganom linijom događaja uz sinhronizaciju reminiscenci iz islamske tradicije sa motivom prazničkog raspoloženja u dječaku, u kojoj je pjesnik, sa osjećanjem tople ekstaze, izrazio svoje shvatanje boga kao sveopšte i vječne ljubavi, milosti i spasa, dajući joj lični akcenat a ujedno formulisao i svoje razumijevanje vjere kao koegzistenciju rada i molitve, ostavljajući time i didaktični trag. Ili kao što je pjesma *Na Turi-Sina*,¹²⁵ koja spada u poeziju religioznog tronuća i pravovjerja, koja se kod Bašagića razvija do mističkog zanosa i rastapanja, a u ovoj pjesmi i dalje — od biblijsko-kuranske legende do saznanja boga kao duhovno-estetskog savršenstva.

Mada »Behar« u prvoj godini nije posebno imenovao granice bosansko-hercegovačkog područja, niti se označavao imenom nekog drugog pripadništva osim vjerskog sa posebnošću slovenskog etnosa, držeći se tako bez utvrđenog mjesta u geografskom i nacionalnom prostoru, Bašagićeva pjesma *Brat sestri (u spomenar)*,¹²⁶ u kojoj se osjeća poetsko-patriotska artikulacija *Trofande* — konkretno hercegovačko domovinsko osjećanje u kome se golost i siromaštvo krajolika nadoknađuje svijetlim spomenom junačke prošlosti i ponosa podignutog na najviši etički stepen — ne narušava i ne konkretizuje ovu »Beharovu« geografsko-nacionalnu liniju, već se u završnici koncentriše oko didaktičke koncepcije sveopšte zemaljske ljubavi ovaploćene u liku idealnog oca.

Iz pjesama koje je Bašagić objavio u prvoj godini ovog lista izbijaju i dva vida iz kompleksa njegove erotike, od kojih jedan drži vezu s narodnom lirikom, i ne odudara disonantno u opštem književnom kontekstu lista, a drugi je dat u tonu lepršavosti i nevinog odnosa prema ženi kao djetetu. *Slatko spominjanje*¹²⁷ izražava dramatičku ljubavnog blaženstva koje graniči sa smrću i nirvanom, ali je dato u intonaciji balade u kojoj se razočarenje zbog nestalnosti drage potiskuje refrenom sjećanja na bivšu

ljubavnu sreću. Mada nestašnost, i hirovitost žene u pjesmi *Što da ti pjevam*¹²⁸ predstavlja predmet i mamac pjesnikove erotike, cjelinu pjesme za »Beharovo« početno shvatanje erotike spasava infantilni i nježni prilazak ženi.

I, najzad, u ovom godištu je objavljena i pjesma *Čeif*,¹²⁹ u kojoj Bašagić preko tona bezbrižnosti i atmosfere spokojstva te orijentalno-romantičkih poetskih simbola otkriva i jedno svoje shvatanje poetskog stvaranja koje je u suštini lično i larpurlartiističko, sa društvenim značajem samo u onoj mjeri koliko u mašti stvoreni pjesnikov ideal može odgovoriti senzibilitetu njegove poetske publike.

Sličan tematski dijapazon — religiozna mistika-rodoljublje-ljubav — pokazuje i poezija Riza-bega Kapetanovića objavljena u »Beharu«, samo u konvencionalnijem poetskom uobličenju. Njegova pjesma *Ramazanija*¹³⁰ također je religiozna prigodnica kao i Bašagićeva *Na kurban-bajram*, u kojoj i kolorit i atmosfera i poruka sa neskrivenom patetikom teže mističkoj ekspresiji na planu romantičke scenerije. Pjesma *Beharu*,¹³¹ objavljena u prvom broju povodom pokretanja ovog lista, izražava u stihovima cio njegov književno-kulturni program, i po tome dobija na važnosti u okviru ovog lista. Njen uvodni stih »s istoka rujna zora se rudi«, mada po konvencionalnoj simbolici predstavlja opšte mjesto rodoljubive lirike koje je s Preradovićem došlo u našoj književnosti do najsvježijeg i najpunijeg izražaja, na planu ove konkretne kulturne akcije znači i nešto specifično — težnje i nade duhovnog preporoda, novog životnog podsticaja, koji će doći preko istočnjačke civilizacije, kulture i književnosti, kao novi mladi izdanak svježine i ljubavi. Romantička simbolika se nastavlja i u sljedećoj strofi sa prelazom u punu alegoriju, u kojoj se simbolična slika i idejni podtekst prate i slažu u svim pojedinostima. Glas mujezina, kao zvukovni dio atmosfere zore, daje cjelini pojmovnog utiska konkretan orijentalno-islamski akcenat, ali njegov poziv, potpuno svjetovnog karak-

tera, predstavlja budnicu slovenskog rodoljublja, kojom se potpuno opredjeljuje karakter ove književno-kulturne akcije:

Dodi, o dođi, — moj rode časni,
Sa grude tvoje evo ti dara,
Dodi, o dođi, — primi dar krasni,
Od brata primi granu Behara.

— — — — —
Na našem tlu je rasla i cvala, —
Nama je miraz od našeg roda:
Naša je majka nama je dala,
Pa gdje je sloge biće i ploda.

Zavičajno-domovinsko osjećanje sa korijenima u sadašnjosti i sa projekcijom i perspektivom u tradiciju i prošlost, simbolika majčinske veze, koja implicira kontinuitet krvnog i jezičkog srodstva, sa romantičko-mističkim doživljavanjem »rodne grude« u sljedećoj strofi i oznakom konkretnog cilja »napretku sreći svega islama« — sasvim određeno definiše sadržinu slovensko-muslimanskog patriotizma i osjećanje bitnosti bosanskohercegovačkih Muslimana, na način kako ih je zastupala grupa oko »Behara«. Ovo osjećanje bitnosti neopredijeljeno je u srpsko-hrvatskom smislu, ali je u suštini kao supstrat koliko otvoreno toliko i odvojeno, što, pored ostalog, pokazuje i upotreba prisvojne zamjenice »naš« umjesto imenovanja tla, roda i jezika.

Romantične rekvizite, ali i izrazitiji romantički duh pokazuju i ostale tri Kapetanovićeve pjesme objavljene u »Beharu«. Jedna od njih *Slijepi miši*¹³² također spada u pjesme sa društvenom tematikom, ili, preciznije, sa temom odnosa pojedinca prema sredini. Ona odaje daleki prizvuk bajronovskog osjećanja distance između pjesnika i opskurnih, pretvornih i zlobnih ljudi, pod kojim se bez sumnje krije i stvarna životna situacija kao podsticaj poetskog obračuna. Druge dvije pjesme su ljubavne, samo dok je prva, *Džemili*,¹³³ sastavljena iz tri dijela, primjerak sasvim subjektivne, sentimentalno-romantičke poezije, ispjevan po shemi: povodna tema (intriga)-konstatacija-komentar sa asocijacijama, i sa poetskim motivima o suzi kao izrazu ljubavnog trnuća,

o udaji drage za drugoga, ali vjerovanju da ona i dalje voli pjesnika, te o molbi za njenu sreću uz vlastito pregaranje, izraženim u konvencionalnom obliku i tonu, — druga, *Pošljednji traci*,¹³⁴ je balada koja djeluje kao reminiscenca narodne epsko-lirske pjesme, ali bez toka radnje, već data samo kao lirski početak-poruka, u kome je koncentrisana sva sila ljubavne čežnje koja navodi na akciju.

Epsko-lirski poetski oblik u prvom godištu »Behara« njegovao je i treći pjesnik, Osman A. Đikić, docniji autor *Ašiklija*.¹³⁵ Već sami naslovi ovih pjesama, *Ćerka cara krvopije*, *Derviš*, *Hazreti Omer*, odaju epsku sadržinu, događaj, tradiciju, legendu. Pjesma *Ćerka cara krvopije*¹³⁶ predstavlja baladu-povjesticu, sa sadržinom koja se izlaže u tri kompoziciona dijela, koje sačinjavaju: okvirno pričanje savremenog odjeka legende, izlaganje događaja u dvije sekvence — hvatanje junaka, i scena u dvoru u kojoj careva kćerka ubija oca-krvopiju. Pjesma je potpuno romantična, data sva u kontrastima atmosfere i radnje, a osnovno obilježje joj predstavlja izvjestan avertinjsko-jezivi prizvuk, koji ne može da oplemeni ni ljubavno-osvetnički podvig careve kćeri izveden sa ciljem da se uspostavi ravnoteža.

Pjesme *Derviš* i *Hazreti Omer* imaju religiozno-mističku poentu. *Derviš*¹³⁷ je balada koja nosi poruku na kraju, a u njenom se događajnom, idejnom i emocionalnom žarištu nalazi čudo, natprirodna transformacija koja svjedoči o postojanju, moći i ljubavi boga. Organizovana je u tri etape: opis derviševog batrganja po usijanoj pustinji; njegovo utjecanje bogu, nakon čega se njegova okolina preobražava u oazu sa studencem; pouka da u boga ne treba gubiti nadu, jer mnoge patnje su samo njegova kušanja.

Preobražaj, ali ovog puta u čovjeku, koji djeluje kao čudo s obzirom na njegovu namjeru i njen sasvim suprotan rezultat, nalazi se u centru Đikićeve pjesme *Hazreti Omer*,¹³⁸ koja ima motiv iz islamske tradicije. Obje pjesme su izraz poznatog Đikićevog

religioznog osjećanja koje se često razvija do derviške ekstaze, ili dobija prizvuk toplog očitovanja kao pokajničke težnje za spasom duše. Nekad ova njegova religiozno-mistička poezija ima karakter vjerskog prosvjećivanja, ali je najčešće izraz autentičnog mističkog osjećanja samog pjesnika kome se ne može odreći doživljenost i iskrenost.

U upoređenju sa poezijom turskih, arapskih i perzijskih pjesnika prevedenom u ovom godištu »Behara«, originalno poetsko stvaranje, osobito Bašagićevo, pokazuje težnju za približavanjem i dostizanjem izvjesnih oblika duha i senzibiliteta ove poezije, koja je imala ustaljenu i uobličenu tradiciju, i za upotpunjavanjem i obogaćivanjem domaće, jugoslovenske poezije oblicima egzotičnih stilsko-sadržajnih struktura. Prevedena poezija iz orijentalnih književnosti imala je zadatak da otvori vidike na te za bosanskohercegovačke Muslimane malo poznate riznice duha i izraza, zatim, da fundira i potvrdi orijentalne rezonance i poetske formulacije domaćih muslimanskih pjesnika, najzad, da ispuní poetske prostore »Behara« u nedostatku domaće pjesničke saradnje.

Sve prevode-prepjeve poezije iz turske, arapske i perzijske književnosti u prvom godištu ovog lista dao je sam Bašagić kao dobar poznavalac orijentalnih jezika i književnosti i kao pjesnik po nervu i duhovnom opredjeljenju. Pri tome je došla do izražaja izvjesna Bašagićeva težnja za orijentalnoknjiževnim obrazovanjem »Beharove« publike, koja će biti prisutna i u njegovim daljnjim prevodima, jer su uz neke pjesme davane bilješke sa objašnjenjima orijentalnih poetskih oblika, sa podacima o pjesnicima i drugim ličnostima čija se imena u pjesmi spominju, u obliku kratkih pogleda na određenu situaciju književnoistorijskog toka. Cilj je bio da se objasni drukčiji duh, poetska struktura, asocijacije, stilsko-umjetničke vrijednosti ove poezije, koja se razlikuje od domaćih poetskih tradicija i navika.

U izboru pjesama za prevod nije se išlo sistematski niti po nekom određenom planu i programu, ali je u njemu ipak dat pregled oblika duhovnih i poetskih vrijednosti orijentalaca, njihovog senzibiliteta, a osobito poetskog izraza, koji i u prevodu zadržava šarenilo, precioznost i kićenost forme te duhovitost, obrte i stilizacije sadržine. Deset prepjeva koje je objavio Bašagić, pored sve ograničenosti broja pjesama, predstavljaju ipak mali katalog poetskih tema i njihovih artikulacija, iz kojih izbija duhovna tradicija, mentalitet, etika, senzibilitet istoka, kao i nekoliko vječnih tema koje ne poznaju granica ni sfera civilizacije i duha. U njima je došla do izražaja visoka cijena i poštovanje poezije kao istaknute duhovne aktivnosti, koja »kao sveta iskra mira« uljepšava život i opčarava biće čovjekovo (Nef'ija);¹³⁹ zatim socijalno osjećanje sa oštrim sagledavanjem suprotnosti projicirano u sliku ravnodušnosti i nehaja bogatih nad bijedom siromaštva (Teufik-i-Fikret);¹⁴⁰ te idealne kvalitete plemenitosti, poštenja i ponosa koji rese junaštvo u borbi protiv nasilja (Šenfera el Azdi).¹⁴¹ Ima u njima teškog osjećanja relativnosti i mijenjanja života, koje dobija vrijednost odsudnog životnog zapažanja i stoljetne mudrosti (sultan Tugril Selčuković);¹⁴² ima pretpostavljanja užitka patnji kao etičkoj kategoriji, pročišćenju, jedinstvenog za Hafiza,¹⁴³ i doživljaja nevine ljubavne igre uz teško osjećanje pjesnikove strasti koje ide do samouništenja (Hajjam).¹⁴⁴ One sadrže, najzad, i osjećanje prolaznosti sile i moći pred smrću i ustupanje pred bogom sa tonom skrušenosti (sultan M. Selčuković);¹⁴⁵ zatim, na drugoj strani, izvjestan praktični pristup životu, uz demistifikaciju čuda i legende (Ibni Jemin Ferjumed),¹⁴⁶ te etičku poruku, razvijanje plemenitih osjećanja, otvaranje pogleda na ljude i na razlikovanje dobra i zla, dato u obliku gnomske kristalizacije (hazreti Alija, halifa IV).¹⁴⁷ U svemu, čitav jedan katalog životnih, filozofskih i etičkih tema.

3. Proza

Originalna proza u prvom godištu »Behara« mnogo je bujnija od poezije i zastupljena je većim brojem priloga, uglavnom novela i crtica, te sa nekoliko pripovijedaka i dva-tri prozna zapisa koji se po lirsko-emocionalnoj sadržini približavaju obliku pjesme u prozi. Zasluga za to pripada Mulabdiću, koji je podsticao i dobrim dijelom nosio ovaj književni rod u »Beharu« bilo objavljivanjem vlastitih pripovijednih priloga, koji su u neku ruku služili kao obrazac mladim pripovjedačima, budući da su izvirali iz samih programskih propozicija ovog lista a u isto vrijeme sadržavali i obilježje pišćeve vlastite pripovjedačke originalnosti, bilo staranjem oko prikupljanja proznih priloga, savjetovanjem, usmjeravanjem njihovih autora, pa i vlastitim doradivanjem ili čak prerađivanjem tih početničkih radova.

Gotovo svi poznatiji muslimanski pisci, koji su svoje pripovijetke i zapise objavljivali i prije pojave »Behara«, javljaju se sa saradnjom u ovom listu, razvijajući svoj pripovjedački dar na njegovim stranicama. Tu su, pored Mulabdića, i Riza-beg Kapetanović, i Hajdar Fazlagić, i Hamdija Mulić, i Muhamed Emin Dizdar, i Safvet-beg Bašagić i Sadiik Ugljen. Izuzetak čine jedino Osman-Aziz, dotada vrlo plodni pisci pripovjedaka i romana, za koje bi se gotovo moglo reći da ih je pojava »Behara« razdvojila i otuđila od zajedničkog pripovjedačkog rada. Glavni razlog zašto se Osman-Aziz ne pojavljuju sa svojim prozama u »Beharu«, iako su u molbi za dozvolu pokretanja izričito spomenuti kao budući saradnici ovog lista, leži svakako u književnoj orijentaciji uredništva i njegovom striktnom pridržavanju načela da u listu sarađuju isključivo Muslimani. Sam Hadžić, bez Milićevića, nije se u ovom listu htio baviti pripovjedačkim radom, već se posvetio drugim, više publicističkim oblicima književne djelatnosti, što sve zajedno predstavlja i podatak o intenzitetu uzajamnosti njihove kolaboracije u nekadašnjem

proznom radu pod zajedničkim pseudonimom »Osman-Aziz«.

Od dvadeset i osam proznih priloga u prvom godištu »Behara«, Mulabdić je objavio šest novela i pripovjedaka, Riza-beg Kapetanović pet novela i crtica, Hamdija Mulić i Muhamed Emin Dizdar po tri crtice, Hajdar Fazlagić tri kratke proze, A. Ajni Bušatlić i Murat Hajrović po dvije proze, te Bašagić i Sadik Ugljen po jednu kraću crticu i Edhem Bahtijarević jednu dužu pripovijetku.

Mulabdić je sa svojih šest pripovjedaka dao malu antologiju svojih pripovijednih tema, životnih oblasti iz kojih je crpio inspiracije i književnu građu, te primjera vlastitog književnog, emocionalnog i etičkog pristupa ljudima i životu. Hronološki prve tri objavljene Mulabdićeve pripovijetke kao zajedničku crtu pokazuju ozbiljan prilazak životnoj građi, sa težnjom da se iz razvoja radnje i preobražaja likova u njoj, te iz odnosa i stavova junaka prema vremenu, zbivanjima i konkretnoj dinamičkoj situaciji, navede na pouku kao životni zaključak i iskustvo trezvenog čovjeka. *Bijela medžidija*¹⁴⁸ predstavlja svijetlo, živo i nostalgično sjećanje na događaj iz djetinjstva, koji je za jednog dječaka bio sudbonosan jer ga je skrenuo sa njegovog životnog puta i usmjerio stranputicom jedne negativne strasti — kockanja, sa etičkom poentom koja izvire iz samog toka radnje. *Šehiti*¹⁴⁹ su pripovijetka u čijoj se atmosferi izmjenjuju romantična simbolika smrti majke sa sentimentalnim odnosom prema siročetu, realističnost scene sa kiridžijama, od kojih jedan preuzima staranje o životnoj sudbini dječaka, sa finalom o plemenitom gestu odraslog junaka koji nakon smrti ostavlja novce za izgradnju džamije u svome selu, zadužbine njegove i njegovih roditelja, čime događaj i istorija prelaze u tradiciju i legendu.

Dok su ove dvije novele više memorijalnog karaktera, u kojima se život daje u perspektivi sjećanja i nostalgije, pričanja i spominjanja, pripovijetka *Dva trgovca*¹⁵⁰ predstavlja sam život u njegovom neposrednom predočavanju, i to jedan od njegovih dru-

štveno-ekonomskih vidova: prodiranje kapitalističkih oblika trgovine u strukturu primitivne prirodne ekonomije Bosne pod okupacijom. U ovoj uspjeljoj Mulabdićevoj pripovijeci, u kojoj se uvodna simbolična slika stihije okupacije i novog života neosjetno kao atmosfera koncentriše oko glavnog lika preobražavajući ga u trgovca, koji ipak ne može da se mjeri sa višim oblicima trgovanja, o kojima stiče iskustvo u događajima koji su predmet daljeg toka radnje, — došli su do izražaja svi elementi kapitalističke trgovine: konjunktura, spekulacija, konkurencija, nemoćan odnos prema sitnim proizvođačima. Ali u živom tkivu životne sudbine jednog bosanskog čovjeka, koji nakon propasti ostaje opet što je i bio, sa jednim životnim iskustvom više, sa ovakvom sadržinom, idejnom orijentacijom i završetkom, ova pripovijetka predstavlja primjerak posebne, bosanskomuslimanske varijante realizma.

Realizam kao umjetničko-pripovjedački prilazak stvarnosti predstavlja zajedničku crtu i drugih triju pripovjedaka Mulabdićevih objavljenih u »Beharu«, ali u njima je prisutna i težnja za otkrivanjem unutrašnjeg nesklada ljudi i pojava na humorističan način, na osnovi razvijanja i pripovjedačkog oblikovanja anegdote, sa prizvukom lakog šaljivo-ironičnog tona koji nikad ne prelazi granice naklonosti i dobre volje. U noveli *Bez glave*,¹⁵¹ iz poznate Mulabdićeve epske atmosfere koja je koncentrisana oko konjske trke izvija se anegdota sa humorističkim završetkom. Humoristički rasplet, koji djeluje komično svojom neočekivanom običnošću, predstavlja unutrašnju crtu i novele *Zekonja*,¹⁵² organizovane oko motiva o nestanku jednog vola. I dok je humoristički momenat u ove dvije novele funkcija same radnje, u noveli *Kućni rahatluk*¹⁵³ on je koncentrisan oko lika, njegove prirode, navika i ustaljene atmosfere koja ga okružava, a otkriva se u nizu nesaglasnosti pro-uzrokovanih privremenom promjenom sredine.

Slika Mulabdića kao pisca prezentiranog sa ovih šest pripovjedaka, i pored toga što one odaju karakteristične crte njegove pripovjedačke proze, sa real-

nim tretiranjem života bilo u stilizaciji pripovjedačke ravnodušnosti bilo sa težnjom upozorenja, isticanja i pouke (koju ono implicira, ipak se razlikuje od Mulabdića kakav se pokazuje u cjelini njegovog pripovjedačkog rada. Jer joj nedostaje onaj strogo usmjereni, zaoštreni i patetični vid njegove proze koji tretira problematiku sukoba vremena, mentaliteta i puteva egzistencije, sa pišćevim direktnim otvaranjem perspektiva, koje čekaju jedino na putevima prilagođavanja, školovanja, savremenog gazdovanja, ličnog rada, odvajanja od preživjelih oblika orijentalnog feudalno-esnafskog društva i prihvatanja oblika zapadne buržoasko-kapitalističke civilizacije, makar i u izvjesnim hibridnim formama.

Uz realističku liniju Mulabdićeve proze, sa manje-više romantično-sentimentalnim otklonima ili moralističkim nastojanjem drže se i ostale proze u »Beharu«. U skicoznoj noveli *Vračara*¹⁵⁴ Riza-beg Kapetanović daje pripovjedački hibrid romantizma i realizma i sižeom i likovima i atmosferom pokazujući uticaj praznovjerja na stvarni život, ali sve ostale njegove pripovjedačke skice proizlaze iz realističkog doživljavanja života i vuku humanom zaključku savremene idejne vrijednosti. Skica *Budalasti Haso*¹⁵⁵ nosi ton sućuti, socijalne i ljudske, i ideju nerazumijevanja imućnih prema sirotinjskoj bijedi. Fragmentirana skica *Knez*¹⁵⁶ ishodom svoje radnje ukazuje da seljak, kad se povaroši, propada. A fragment *U zgodan čas*¹⁵⁷ sračunato vodi na primjer plemenitog zavještavanja kao traga koji će jedino ostati iza smrti čovjeka. Sentimentalno-simbolična skica *Lepir*¹⁵⁸ odvaja se od ovih proza tonom i sadržinom ličnog karaktera koji teži da se univerzalizira kao opšte iskustvo i pouka o prolaznosti i istaknuće ideje o slijepoj ljubavi koja ni smrti nije svjesna.

Ove krokirane proze, kratkog daha, nose uvijek samo jednu misao, pouku, refleksiju, kojoj su podređeni svi stilsko-kompozicioni elementi proze. Kapetanović u ovim prozama nije pokazivao sposobnosti pripovijednog uobličavanja lika, opisa, atmosfere,

dijaloga, nego je išao za efektom pripovijedne koncepcije, ostajući u nacrtu i shemi proznog kazivanja.

Ovaj oblik kratke, sažete proze upotrebljava u ovom godištu »Behara« i Hajdar Fazlagić. Njegove proze *Golubica*,¹⁵⁹ *Skromna želja*,¹⁶⁰ *Bez svojih*,¹⁶¹ *Kućne neprilike*¹⁶² pokazuju formalno-pripovjedni raspon od sličice-pjesme u prozi do slike-crtice i slike-anegdote sa poučnom rezonancijom, a u sadržajnom vidu kreću se od sentimentalnih akcenata do težnji za prizvukom gnomske poente, refleksije u vremenu, i pouke trenutka.

Nasuprot Kapetanoviću i Fazlagiću, koji u književnom tkivu »Behara« idu više za univerzalnim ekspresionističko-simboličkim oblicima, druga dva pripovjedača, Hamdija Mulić i Muhamed Emin Dizdar, bliži su Mulabdićevom načinu proznog kazivanja, sa obilježjima lokalne boje, domaćeg mentaliteta i tonom narodnog govora. Ovaj momenat uz »poruke uredništva« i priznanja samih pisaca, iz kojih se vidi uloga Mulabdićeva u oblikovanju ovih proza, pokazuje da dodirne tačke i sličnosti sa Mulabdićevim pripovijedanjem nisu samo plod čitanja i ugledanja, već i direktne dorade, retuša pa čak i prerade.

Mulićeva prozna slika *Iz sužanjstva*¹⁶³ sadrži isti motiv kao i Mulabdićeva novela *Bajram*: otac je otišao u rat i čulo se za njega da je poginuo, ali prve noći ramazana, dok su bili u svečanom mističnom raspoloženju i predavali molitve za njegovu dušu, on bane, kao božija milost. Crtica *Mladost-ludost*,¹⁶⁴ sa tankom šaljivo-ljubavnom radnjom, također nosi oznake Mulabdićevog pripovjedačkog postupka, a pored toga i atmosferu mladosti, proljećne radosti i zanosa koju sadrže Mulabdićeve uspomene iz djetinjstva, *Biela medžidija* na primjer. Proza *Uspomena u narodu*,¹⁶⁵ mada sadrži više oznaka docnijeg pravog Mulićevog stila, sa izrazima moralizma, pobožnosti, blagog ganuća zbog dobrih djela koja čine junaci u pripovijeci, svojom koncepcijom pokazuje dodir sa Mulabdićevom novelom *Šehiti*. Proze *Iz sužanjstva* i *Uspomena u narodu*, po svojoj sadržini i

idejnoj težnji, otvaraju, međutim, pogled na buduće pripovijedno stvaranje Hamdije Mulića, koje će se kretati u okvirima tradicionalno-religiozne moralke i ideologije odgoja, poštenja, sentimentalne plemenitosti, čovjekoljublja.

Ono što drugog od ove dvojice pisaca, Muhameda Emina Dizdara, povezuje sa Mulabdićem nalazi se više u naraciji koja teče govorom i jezikom nalik na izlaganje narodnog pripovjedača, ali sa više opisne karakterizacije, slično Mulabdićevom pripovijedanju. Ono što ga u pripovijetkama *Božji džez*¹⁶⁶ i *Očina kletva*¹⁶⁷ odvaja od Mulabdića a čvršće vezuje za narodnu tradiciju, to je nizlazni tok fabule i sudbine junaka čiji uzrok leži u mističko-tradicionalnim vjerovanjima, u izvjesnoj božanskoj kazni i humanom uvjerenju u primat dobra nad zlom, pri čemu svako rđavo djelo mora biti okajano žrtvom i nesrećom. U motivisanju svojih kobnih sudbina Mulabdić se, međutim, služi više racionalnim životnim razlozima, videći uzroke propasti pretežno u socijalno-ekonomskim momentima, a rijetko u ispunjenju više božanske sile, pa i takve slučajeve daje više kao pripovijedne projekcije običajnih vjerovanja. Uskraćivanje nasljeđa u crtici *Božji džez* i nepokornost ocu u crtici *Očina kletva* i rezultati božije kobi, u shematskom odnosu uzroka i posljedice, dati su kod Dizdara s punim uvjerenjem, u tonu pouke koja proizlazi iz tog patrijarhalnofatalističkog vjerovanja. Jedino treća crtica *Proljetno jutro*,¹⁶⁸ koja nije ni data u ovoj uzročno-kompozicionoj povezanosti, već više kao fragmentarna slika života, ne sadrži etičku shemu božanstva kobi već se vezuje više uz konkretne socijalne aspekte alkoholizma. Mulabdićeva intervencija u ovim Dizdarovim crticama svodi se tako uglavnom na stilsko-pripovjedački zahvat.

Stilsko-pripovjedačke sličnosti sa Mulabdićevim prozama pokazuje i crtica Abdulaha Ajni Bušatlića *Ramina brada*,¹⁶⁹ koja, pored njih, sadrži i nakalemljenu moralku o propadanju usljed alkohola i rastrošnog života iz Mulabdićeve idejne sfere, ali se na koncu ipak svodi na siže i efekte zanimljive aneg-

dotske zgode. I crtica *Ale bajraktar*,¹⁷⁰ potpisana pseudonimom »Murat« vjerovatno i zbog veličanja domovinskog bosanskomuslimanskog otpora prema tuđinskoj vlasti i mogućih asocijacija na otpor pri okupaciji Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, također ima mulabdićevske atmosfere i dijaloga te polarizacije na zagovarače i protivnike oružane akcije, koji se pri tom služe istim argumentima kao Mulabdićevi junaci u romanu *Zeleno busenje*, ali je data skicozno i bez pripovijedne organizacije. Ona po svojim proznim osobinama ne bi ni bila značajna, da u njoj, pored riječi koje zvuče kao savremeno proročanstvo da onaj koji svom caru odrekne pokornost valja da se drugom pokori, na kraju nije sadržana apoteoza junaku Ali-bajraktaru, koga Turci objesiše zbog njegove buntovnosti.

Ni duža pripovijest Edhema Bahtijarevića *Mladenacka krv*¹⁷¹ ne izdvaja se po svome opštem književno-umjetničkom nivou od navedenih proza Mulabdićevih epigona. Ali donosi sa sobom neke konvencionalno formalne i sadržinsko-idejne karakteristike po kojima se u proznoj građi »Behara« izraziti je zapaža. Kao dnevnička sentimentalno-memoarska proza, ona je nova po obliku i tonu; kao proza iz carigradskog života, ona je nova po ambijentu. Njena teza da odvajanje od škole i nauke i prihvatanje lakog raspusnog života u rđavom društvu vodi propasti ne bi bila nova s obzirom na poznate proze Osmana-Aziza i Mulabdića s takvom tezom, objavljene još prije pokretanja »Behara«, da ona u ovoj pripovijeci nije aplicirana na mladoturski pokret, koji se njome kompromituje kao društvo neradnika, pijanica i razvratnika, »pokvarene inteligencije«, od koga se pisac i njegov junak-moralizator užasavaju i distanciraju. Ovakav idejno-politički stav predstavlja važno svjedočanstvo ne toliko za samog pisca, koji je pripovijest napisao pod očiglednim uticajem turske lektire, koliko za tadašnji oportunizam pokretača i urednika »Behara« koji se objavljivanjem ove proze a time akceptiranjem ovakvog stava spuštaju na nivo konzervativaca, i pored propagiranja nove,

napredne turske generacije u književnim prikazima i prevodima njihovih djela.

Po obliku i tonu pripovijetka anticipira unekoliko romane turskih autora koji će kasnije biti prevedeni u »Beharu«, a prosvjetiteljsko-odgojnom tezom sasvim ulazi u idejnu sferu »Behara« i Mulabdića, urednika proznih priloga u njemu.

Prevodna proza u ovom godištu »Behara«, osobito ona s turskog jezika, svojim izborom, književnim odlikama i kvalitetom prevoda ne pokazuje, međutim, onu traženu tipsku ujednačenost duha, mentaliteta i osobito sličnosti sa patrijarhalnim životom »Beharove« sredine i čitalačke publike, pa čak izvjesne podudarnosti stila koji je domaćem prevodiocu bio pogodan za prevođenje akcionom naracijom koja vuče porijeklo iz naše narodne pripovijetke, kao što će pokazivati u narednim godinama ovog lista. Od sedam prevedenih proznih priloga dva su prevodi francuskih autora, *Topalasto scene*¹⁷² od D. Langaa i *Kandaharski ljubavnici*¹⁷³ od grofa Gobinoa, dok su ostali prevodi proza iz turske književnosti. Sa književnoidejnom orijentacijom »Behara« novelu *Topalasto scene* u prevodu Esada Kulovića, inače sentimentalnog tona i sadržine, vezuje etičko-moralistička ideja preporoda i preokreta u životu jednog zabudjelog čovjeka, ogrezlog u pijanstvu i besposlenjaštvu, i njegovog povratka porodici. *Kandaharski ljubavnici*, pripovijest Žozef Artir de Gobinoa, koju su u »Beharu« preveli Salih Emin Alićehić pod pseudonimom »Salih Emin« i Mehmed Teofik Azabagić, svojom oporom i reskom sadržinom i jakim osjećanjima prilično odudara od psihološko-umjetničke linije »Beharovih« proza, koja se pokazuje kao prilično ujednačena oko jednog srednjeg nivoa razloženosti i etičke argumentacije. Kao isječak iz gorštačkog života afganskog naroda, u kojemu se gaji junaštvo i ponos, ona ima neke dodirne veze s duhom muslimanske narodne epike, ali je po ambijentu i ostalim značajkama mentaliteta prilično daleka, nova

i strana duhovnoj sferi »Beharovih« čitalaca, koju su urednici ovog lista nastojali da zadovolje linijom svoga književnog programa. Za domaći mentalitet, koji je zadržao ravnotežu slovensko-orijentalnih crta, sve je u njoj prenaplašeno: i linija prenapete dinamične radnje, i egzaltacija osvete i slijepe nagonske ljubavi koja stvarno ne preza ni od smrti, i onaj ratoborni duh sa karakteristikama surovosti i brutalnosti, najzad, nagli obrti hirovite, zapletene fabule, slučajni susreti i nepredvidive intervencije, te psihoza stalne životne ugroženosti glavnih junaka.

Prevedene pripovijetke iz turske književnosti pokazuju dvije sadržajno-stilske linije, koje su svakako u vezi s afinitetom prevodilaca, a u književnom tkivu »Behara« pokazuju dvije tendencije u izboru prevoda iz turske književnosti. Jedna linija je prevođenje proza koje se dodiruju s muslimanskom narodnom pripovijetkom po duhu, istinama i životnim zapažanjima koje iznose, po rezonovanju junaka koje je pučko, usmenopripovjedačko, te, s mentalitetom formiranim na marginama religije, pokazuju isti daleki prazvor duha. To su u ovom godištu »Behara« dvije pripovijetke bez označenih autora, *Kućne tajne*,¹⁷⁴ koju je preveo Fehim Spaho, i *Svakom svoje*,¹⁷⁵ koju je preveo Murat Hajrović. Prva pripada onom tipu pripovjedaka sa anegdotskim poretkom događaja, u kojima se iznosi neka čovjekova karakterna mana da se zatim slijedom događaja pokaže njeno štetno djelovanje na okolinu i na sam život junaka, sa raspletom koji je ujedno i preporodaj i životno-etička pouka. Druga je pripovijetka sa narodnom shemom dva svijeta, svijeta bogatstva i svijeta siromaštva, koji imaju svoje posebne vrijednosti, shvaćanja i životni moral, uz isticanje zadovoljstva u siromaštvu zasnovanog na prostim prirodnim načelima.

Druga linija u prevođenju proza iz turske književnosti predstavlja težnju da se muslimanskoj publici predstave savremeni turski autori i pokažu moderna strujanja u turskoj prozi i kao ilustracija i

kao uzor. Sa svoja tri prozna prevoda savremenih turskih autora tu liniju je u ovom periodu »Behara« ocrtao Bašagić, sasvim u skladu sa eksplicitnim zalaganjem za modernu tursku književnost koje je izrazio u svojim kritikama. Ni jedna od tri turske novele koje je u ovom godištu preveo Bašagić ni po književnom nivou, ni po duhu ni po stilskim oblicima ne odgovara praktično-didaktičkoj liniji proze koja je zacrtana u programu »Behara« ni smjeru novele vezane za tok životnih događaja kakvu je u »Beharu« počeo da piše Mulabdić. *Osmanova vojna*¹⁷⁶ Halid Zijaa, i pored patetike rata i dramatičnog vezivanja čovjeka uz oružje, koncentriše se više oko prenošenja stvari i pojava u simboličku sferu, asociirajući takvom konstelacijom proznog izraza svu životnu zabludu, besmislenost i cinizam podređivanja čovjekove sudbine ratnom poretku stvari, ideja i emocija. *Suhoparni život*,¹⁷⁷ također od Halid Zijaa, predstavlja koncentraciju socijalno-psihološke simbolike u introspekciji psihe zaturenog, malog čovjeka, koji doživljava trenutak svođenja života i otkrovenja njegove besadržajne i beznadne suštine. *Moj stari hrast*¹⁷⁸ od Husein-i-Džahida, sa svojom simboličkom animacijom stvari, koje superiorno dominiraju nad čovjekovom duhovnom egzistencijom i njegovim životnim trenutkom u vremenu i prostoru, sa paralelnom linijom čovjekovog lirskotragičnog prisustva, koje se očituje u neopredijeljenim željama i potrebama i neizvjesnim prazninama tuge i brige u srcu, te porukom o relativnosti čovjekovog bitisanja, — još manje od ostalih prevedenih proza odgovara književnoj ideologiji dnevnog moralno-vaspitnog zadatka i zahtjevima zabave u strogoj službi pouke koje su formulisali ili zastupali domaći saradnici. Kratke simbolično-lirske proze nekolicine »Beharovih« početnika svojim književno-ekspresivnim postupkom, ako se može reći, simbolikom sažete forme u koju se zbija čist pojam kao emocionalna refleksija, nalaze u književnom tekstu »Behara« više dodira sa ovom vrstom prevedene turske proze negoli Mulabdićeve i mulabdićevske novele u ovom listu. Ra-

zlog ovoj neprirodnoj proznoj situaciji u »Beharu« bio je u tome što su početničke i nevješte simboličko-refleksivne proze u »Beharu« hvatale književne tokove savremenih jugoslovenskih i preko njih evropskih književnosti na prelazu iz XIX u XX vijek jednačeći se tako sa savremenom turskom prozom koja se napajala na istim zapadnim književnim izvorima, dok je mulabdićevska novela išla za prevaziđenim prozaistima ranije hrvatske književnosti, stvarajući uz to poseban muslimanski patrijarhalno-provincijalni prozni tip.

4. Drama

Od dramskih djela u prvoj godini »Behara« objavljen je samo jedan »dramski spjev u 4 čina iz 18. vijeka«, *Abdullah-paša*¹⁷⁹ od Safvet-bega Bašagića. Objavljivanje ovog djela počelo je anonimno u prvom broju ovog lista da se završi u šestom broju s potpisom autora. Za načitanije i posvećenije čitaoce, međutim, nije bilo sumnje ni dvoumljenja u pogledu autorstva ove drame zbog toga što su u njoj došli do izražaja svi oni rodoljubivi akcenti, oblici bosanskohercegovačko-muslimanske zavičajne odaynosti, sa korijenima u tradiciji, istoriji, i izrazima u aristokratsko-starosjedilačkom ponosu, krvnoj vezanosti uz rodnu grud u i fanatičnom i prkosnom otporu prema svim diplomatsko-administrativnim nagađanjima bez znanja Muslimana, koji su nekoliko godina ranije bili dobili svoju poetsku formulaciju u Bašagićevoj zbirci pjesama *Trofanda iz hercegovačke dubrave*.

Ali pored koncentrisanja svih ovih rodoljubivo-poetskih elemenata, Bašagićev *Abdullah-paša* svojim oživljavanjem i stilizacijom jednog istorijskog događaja iz druge polovine XVIII vijeka gotovo alegorijski tretira istorijsku situaciju nastalu u vezi s austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine, rezimirajući osjećanja bosanskohercegovačkih Musli-

mana prema Turskoj i sultanu u toku i nakon te političke akcije. Rezultat drame nije nikakvo pozivanje na bojkot austrougarske vlasti, ali jeste izvjesno objašnjavanje nepristajanja bosanskohercegovačkih Muslimana na odluke berlinskog ugovora, te motivacija otpora prema Carigradu.

Na drugoj strani, ona svojom cjelinom predstavlja predočavanje hladnog političkog nagađanja turske administracije i trgovanja s teritorijama koje su historijski bile dio Bosanske krajine, i to bez pitanja Muslimana. Ali iako iznosi svu trulost, korumpiranost i izdajničku djelatnost jednog dijela dvorske kama-rile, u ovoj drami se lik sultanov ostavlja nedirnut, kao simbol zaštite, strogosti i pravednosti, i kao psihološki oslonac muslimanskih masa, kojeg bi u savremenom društveno-istorijskom trenutku kako je Bašagić dobro osjetio, bilo sasvim nerazložno i neuputno negirati i zamjenjivati nečim drugim.

Kao drama ovo Bašagićevo djelo nosi čitav niz tehničkih slabosti: sekvencioniranje dramske radnje sa usponima i padovima umjesto kontinuiranog toka sa klasičnom krivuljom dramske linije, smjenu protagonista u službi jedinstvene dramske akcije, mjestimičan prelazak u epsku tehniku izlaganja događaja, neke nefunkcionalne epizodne ličnosti, nedostatak psihološke pa ponegdje i formalne motivacije akcija pojedinih junaka. Svojom umjetničko-strukturalnom fakturom ova drama je bila pogodna u prvom redu za recitovanje, zbog toga što je sadržavala patetično-slobodarski ton, koji je u tom trenutku sasvim odgovarao epskom mentalitetu muslimanske publike, a i zbog toga što je predstavljala jednu vrstu političkog govora kojim se pothranjivalo razočarenje u Carigrad i ujedno održavalo povjerenje u sultana kao legitimnog suverena Bosne i Hercegovine. Ovi momenti predstavljaju ujedno i objašnjenje velike popularnosti ovog Bašagićevog djela, koje se dugo vremena izvodilo na muslimanskim diletantskim pozornicama.

5. Narodne umotvorine

Kao nadoknada po obimu ograničenog originalnog stvaralaštva, da bi se upotpunio opšti književni dio »Beharove« građe i odsudno prevagnuo nad publicističko-teološkim materijalom, u ovom listu se objavljuju narodne umotvorine, pjesme, većinom lirske i lirsko-epske, i pripovijetke. Ova konstatacija pokazuje svoju aktuelnost i odgovara stanju književne situacije »Behara« u toku cijelog njegovog jedanaestogodišnjeg izlaženja, sa izuzetkom sedmog godišta, u kome nema narodnih umotvorina. Kvantitativno poređenje broja jedinica narodnih umotvorina sa brojem jedinica priloga originalnog književnog stvaralaštva pokazuje da narodne umotvorine objavljene u ovom prvom godištu lista ne zaostaju mnogo za originalnim književnim stvaranjem. Na 26 originalnih pjesama u ovom godištu (od kojih je 15 domaćih i 11 prevedenih) dolaze 23 narodne pjesme; na 35 originalnih proza (od kojih je 28 domaćih i 7 prevedenih) dolazi 19 narodnih pripovjedaka (12 domaćih i 7 istočnih). Narodne umotvorine na taj način bitno utiču na strukturu »Behara«, orijentirajući list više u književnom smjeru. Obilje narodne građe predstavljalo je i nužan izlaz na koji se odlučila redakcija u svome nastojanju da se osloni samo na muslimanske saradnike a da u isto vrijeme pruži muslimanskoj čitalačkoj publici što više književno-zabavnog gradiva. Pri tome su »istočne narodne pripovijetke« predstavljale otvor prema stranom folkloru, prirodan u opštoj književnoj orijentaciji ovog lista, koji je među Muslimanima Bosne i Hercegovine živio uporedo sa domaćom narodnom tradicijom odgovarajući narodnom mentalitetu.

Saradnici »Behara« na sakupljanju narodnih umotvorina uglavnom su bili mlađi ljudi, učenici srednjih škola, medresa i darul-mualimina, učilišta na kome je predavao Edhem Mulabdić, zatim, muallimi i učitelji i nastavnici, u rasponu starosnog do-

ba od petnaest do dvadeset i tri godine, gotovo sve amateri u skupljačkom poslu, sa dvojicom-trojicom nešto starijih, kao što su bili Murat Hajrović i Jusuf Bajrević, koji su se književnim radom bavili i prije pokretanja »Behara«. Neki od ovih saradnika potpisuju se inicijalima i pseudonimima, koji su razriješeni prilikom obrade folklorne građe iz »Behara«,¹⁸⁰ ali je ostao izvjestan broj pseudonima i šifara koje danas nije moguće razriješiti.

Zanimljivo je da najveći dio ovih saradnika osim narodnih umotvorina ne objavljuje drugih priloga u ovom listu, što sa svoje strane govori o isključivo reproduktivnom, skupljačkom karakteru njihovog rada, na koji ih je uostalom usmjeravala i sama redakcija »Behara«. Tokom vremena jedan dio ovih saradnika preći će i na originalne oblike književnog i publicističkog izražavanja, dok će drugi ostati u istoriji književne aktivnosti bosanskohercegovačkih Muslimana kao značajni skupljači narodnih umotvorina.

Folklornu građu »Behar« je donosio u stalnoj rubrici »Narodne umotvorine«, ali su neke kraće narodne anegdote štampane i u rubrici »Male priče i dosjetke«. Narodne pjesme u prvoj godini ovog lista bilježili su: Hasan Deronja (Hadže Zade), Mehmed Spaho, Enver Muftić, Fehim Hadžibaščaušević, Ibrahim Dautović, Hamdija Mulić (Ata Nerćes), Abdulah Hilmi Serhatlić, Muhamed-beg Bašagić (Muja, M. B.), Jusuf Bajrević (B. J.), zatim saradnici pod pseudonimima i šiframa Tale, Naš Haso, Salih-i-Sabri, **. Među narodnim pjesmama u ovom godištu »Behara« preovlađuju lirsko-epske i lirske pjesme, dok su po porijeklu, životu i mentalitetu sve isključivo muslimanske. Do pojave »Behara« objavljene su četiri knjige muslimanskih narodnih pjesama, dvije Hermanove (1888) i dvije »Matice hrvatske« (III 1898, IV 1899), koje sadržavaju muslimanske epske pjesme. »Beharova« folklorna akcija orijentisana je više na lirsko-epske i lirske pjesme, s jedne, praktične strane, zbog ograničenosti njihove dužine, što je bilo pogodno za list, a s druge strane,

da ispuni prazninu koja je vladala u ovoj vrsti muslimanskog narodnog stvaralaštva.

Dok su narodne pjesme iz »Behara« izražavale više erotsko-emocionalnu stranu muslimanskog narodnog mentaliteta, iskazujući svu gustoću ovih osjećanja u sukobu patrijarhalno-etičkih ograničenja muslimanske porodice i života i mladalačke sile i strasti, te zgođe djevovanja, udaje, bračnog življenja u združnoj porodici u obliku živih sižetsko-emocionalnih scena, podviga i obrta, punih narodne dosjetljivosti i mašte, — narodne pripovijetke su se uklepale u didaktičko-moralistička književna shvatanja ovog lista svojim sinhronitetom događanja i etičkog usmjerenja, poentiranjem životne, božanske i ljudske pravde, preovlađivanjem dobra nad zlom, kažnjavanjem zla i nagrađivanjem dobra.

Narodne pripovijetke u ovoj godini »Behara« bilježili su Hamdija Mulić (Ata Nerćes), Enver Muftić, Mustafa (Abdul-) Vehabović, Jusuf Bajrević, M. Muhamedi Sami (?), Hakija (Hadžić), Ahmed Hasededić i Safvet-beg Bašagić (Nevres). Istočne pripovijetke u prevodu ili čak u preradi objavili su Salih Šeherijsa (?), Murat Hajrović, Safvet-beg Bašagić (Nazim), M. A. Dukatar i Mehmed (?). Narodne muslimanske pripovijetke i istočne narodne pripovijetke u »Beharu« dodiruju se, prelivaju, miješaju svojim moralom, duhovnom sferom, ambijentom, sličnošću života, a u srpskohrvatskom prevodu i obradi i fakturom naracije, pripovjedačkim klišeima, metaforikom, tako da se osjeća strujanje iz jedne oblasti u drugu.

Kao poseban kratki prozni oblik na prelazu iz anegdote u malu priču, u kome se siže i pouka često veže uz poznatu ličnost i događaj, obrt, dosjetku u vezi s njome, a autorstvo dijeli između nje same kao tvorca dosjetke i usmjerivača događaja, i usmenog ili pismenog prenosioca, čiji konačan oblik male priče znatno zavisi i od kolektiva u kome je ona prepričavana, »Behar« je gotovo tokom cijelog svoga izlaženja njegovao »male priče i dosjetke« otvorivši i rubriku pod ovim imenom. Ove kratke proze obično

su prevođene sa stranih jezika, istočnih i zapadnih, neke od njih predstavljaju šale i humor u opštijem smislu riječi, ali je među njima bilo i domaćih kratkih priča sa duhovitom sažetom poentom koja je na prelazu iz tradicije i predanja u gnomskoposlovičku formu.

U vezi sa uspostavljanjem ove rubrike, koju su svojim priložima otvorili Bašagić (Nazim) i O. N. Hadžić (Vamik), prvi prevodima sa istočnih, drugi sa zapadnih jezika, redakcija je ispod teksta dodala objašnjenje u kome se pokazuje karakter i namjena priloga u ovoj rubrici:

Rado otvaramo rubriku člancima ove vrste. Ovakih i još ljepših i duhovitijih crtica puna je naročito istočna literatura, pa bi mogli naši poznavaoi istočnih jezika prevoditi i pretočiti po koju u naš »Behar« i na taj način upoznati naš svijet s bogatstvom duha, dosjetljivosti i vesele čudi istočnih naroda.¹⁸¹

U ovom godištu »Behara« rubriku »Male priče i dosjetke« ispunjavali su: Bašagić (Nazim, Seradžudin), Osman Nuri Hadžić (Vamik), Fehim Spaho, Murat Hajrović, Salih Demirović, te Hasan Deronja (Hadže Zade), Hazim Muftić, Hasan Nametak (H. N.) i Šemsudin Sarajlić (Šemsuddin).

»Beharov« folklorni program u prvom godištu prostirao se, pored navedenih, i na druge oblasti narodno-tradicionalnog duha: na narodne poslovice, od kojih je čitavu zbirku od 188 primjera objavio Hasan Deronja (Hadže Zade); na narodnu frazeologiju, koju je kao rubriku otvorio svojim priložima Edhem Mulabdić, a koju su nastavili Hasan Nametak, Falan (?), Mehmed Hadžimujagić, Hamdija Mulić (Ata Nerćes), Hakija Hadžić (Hakija) i Sulejman Mursel (Poslanik); zatim na narodne zagonetke, koje su bilježili Edhem Mulabdić (Selim), Ahmed Hasandedić, Mehmed Spaho, Mehmed Hadžimujagić, Hasan Deronja (Hadže Zade), Fehim H. Baščajušević, Fehim Bektašević, Hamdija Mulić (Ata Nerćes) i Mehmed Zildžić; te najzad na narodna vjerovanja pod zajedničkim nazivom »Šta ne valja«, od kojih je objavljeno 255 primjera, koje su prikupili Edhem Mulabdić

(Edhem), Riza-beg Kapetanović Ljubušak (Riza), Hamdija Mulić (Ata Nerćes), Ibrahim Dautović, Abdulah-Hilmi Serhatlić, Hasan Deronja (Hadže Zade), Hamdia (?), Salem (E. Mulabdić?) Fehim H. Baščajušević i Hakija Hadžić (Hakija).

Otvarajući rubriku narodnih vjerovanja sa početkom »šta ne valja« uredništvo »Behara« je pokušalo i da objasni karakter i cjelishodnost ovog posla, ističući poučno usmjerenje ovih rečenica, njihovo davno porijeklo i paganske izvore,¹⁸² i iznoseći razloge za njihovo prikupljanje koji su čisto etnografske ili etnografsko-didaktičke prirode:

Ali makar da su i praznovjerice, makar da se protježu čak i od paganstva, vrijedno je da se vidi, šta sve bezazleni narod tvrdo vjeruje i kao tako predaje s koljena na koljeno. Dok se ovo i ovako narodno gradivo ne iznese, ne može se proučiti narodno mišljenje pa da se onda prema tom ili utvrđuje u tom ili da se liječi od tog.¹⁸³

Pravi uzroci objavljivanja ove uže i šire folklorne građe, poslovice, frazeologije, vjerovanja, koja proširuje karakter lista, ležali su u namjeri redakcije da na očigledan način, na osnovu primjera istakne i predoči slovensko porijeklo Muslimana i da svoje čitaoce poveže sa njihovom slovenskom predislamskom tradicijom, odnoseći se u isto vrijeme knjižki prema njenom praznovjerju.

---

¹ Vidi str. 35—39 ovog rada.

² Edhem Mulabdić: »Behar« (Prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja). — Narodna uzdanica (kalendar), 8/1940, 106. — Dr Safvet-beg Bašagić: *Edhem Mulabdić i kulturni pokret bosansko-hercegovačkih muslimana*. — Novi behar, 4/1930—31, 14 i 15, 212.

³ Safvet-beg Bašagić: *Nav. čl.*, 212.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 106.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Fehim Spaho: *Uspomene iz prve godine »Behara«*. — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 282.

⁸ Državni arhiv Bosne i Hercegovine. Zemaljska vlada, 10. 322, pres. 1919. Službenički dosije Osmana Nuri Hadžića.

⁹ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 106.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ Mehmed-Teufik Azabagić: *Znamenite izreke*. Sabrao i protumačio — . — Behar, 1/1900—01, 1, 4.

¹² Osman Nuri Hadžić: *Načela Islama i naš zadatak*. — Behar, 1/1900—01, 1, 6.

¹³ Osman Nuri Hadžić: *Muslimani, a ne muhamedanci! Poslanik, a ne prorok i propheta. Jedan predlog*. — Behar, 1/1900—1901, 11, 168—171.

¹⁴ *Ibidem*, 168.

¹⁵ M. Muhamedovac: *Muslim*. — Bošnjak, 10/1900, 37, 2.

¹⁶ Osman Nuri Hadžić: *Zadaća »Behara«*. Pismo uredništvu, — Behar, 1/1900—01, 13, 206—209.

¹⁷ *Ibidem*, 206.

¹⁸ Anonim: *Novi muslimanski list u Sarajevu*. — Bošnjak, 10/1900, 14, 3—4, 2, od 5. aprila 1900.

¹⁹ Osman Nuri Hadžić: *Zadaća »Behara«*, 206.

²⁰ *Ibidem*, 207.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, 208.

²⁴ Edhem Mulabdić: *Nav. čl.*, 106.

²⁵ Safvet-beg Bašagić: *Nav. čl.*, 212.

²⁶ Osman Nuri Hadžić: *Smrt Sulejmana II Sjajnoga (Na adresu »Pobratima«)*, — Behar, 1/1900—01, 11, 174; *Kula od uzdaha, historični događaj iz prve polovine XVII vijeka*, napisao prof. Josip-Virgil Perić, — Behar, 1/1900—01, 12, 193; *Zadaća »Behara« (Pismo uredništvu)*, — Behar, 1/1900—01, 13, 206—209; *Devesilje. U pesmi Zmajova*, — Behar, 1/1900—01, 15, 240—241; itd.

²⁷ Edhem Mulabdić: *Moje uspomene o merhum Fehim ef. Spahi i početku njegova književnog djelovanja*. — Novi behar, 16/1944, 4, 50.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Fehim Spaho: *Uspomene iz prve godine »Behara«*. — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 282. Među pseudonimima Bašagićevim Spaho navodi i pseudonim »Hadže-Zade«, koji nije Bašagićev nego skupljača narodnih umotvorina Hasana Deronje. Spaho smatra da su »dobrim dijelom« i narodne umotvorine u ovom broju bile iz Bašagićeve zbirke. To se može prihvatiti samo za narodnu pripovijetku potpisanu pseudonimom »Nevres«.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Hamdija Mulić: *M. Šemsudin Sarajlić; Razija. Pripovijest*. — Školski vjesnik, 15/1908, 938.

³² Safvet-beg Bašagić: *Čitateljima i prijateljima »Behara«*. — Behar, 2/1901—02, 1, 16.

³³ Dr Safvet-beg Bašagić: *Edhem Mulabdić i kulturni pokret bosansko-hercegovačkih muslimana*. — Novi behar, 4/1930—31, 14 i 15, 212.

³⁴ Safvet-beg Bašagić: *Čitateljima i prijateljima »Behara«*. — Behar, 2/1901—02, 1, 16.

³⁵ *Naše poruke*. Ata Nerćes. — Behar, 1/1900—01, 2, 36.

³⁶ *Naše poruke*. I. D. B. — Behar, 1/1900—01, 8, 132.

³⁷ *Naše poruke*. F. H. B. Sar. — Behar, 1/1900—01, 8, 132.

³⁸ S. A. Hilmi: *Naza Nazić-begova*. — Behar, 1/1900—01, 16, 256. Ispod teksta.

³⁹ *Naše poruke*. S. P. z. p. — Behar, 1/1900—01, 15, 244.

⁴⁰ *Naše poruke*. M. A. m. L. — Behar, 1/1900—01, 17, 276.

⁴¹ *Naše poruke*. Ata Nerćes. — Behar, 1/1900—01, 2, 36.

⁴² *Naše poruke*. H. M. — A. D. — Behar, 1/1900—01, 2, 36.

⁴³ *Poruke uredništva*. Posl. u Lj. — Behar, 1/1900—01, 23, 372.

⁴⁴ *Naše poruke*. M. S. — Behar, 1/1900—01, 17, 276.

⁴⁵ *Naše poruke*. H. M. B. — Behar, 1/1900—01, 5, 84.

⁴⁶ *Poruke uredništva*. M. Emin. — Behar, 1/1900—01, 21, 340.

⁴⁷ M(uhamed) Emin (Dizdar): *Božiji džeza*. — Behar, 1/1900—01, 22, 344.

⁴⁸ M(uhamed) Emin (Dizdar): *Očina kletva*. — Behar, 1/1900—01, 23, 360—361.

⁴⁹ M(uhamed) Emin (Dizdar): *Proljetno jutro*. — Behar, 1/1900—01, 24, 382.

⁵⁰ *Naše poruke*. M. Emin u D. — Behar, 1/1900—01, 24, 388.

⁵¹ Vidi str. 27 poglavlja *Pokretači i pokretanje »Behara«*.

⁵² Anonim: (*Pravac i smjer »Behara« i pripomena uredništva »Školskog vjesnika«*). — Školski vjesnik, 7/1900, april, 252.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ F. V. Vrbančić: *»Behar«*. — Osvit, 3/1900, 37, 6.

⁵⁵ — 1 — : *»Behar«*. — Vienac, 32/1900, 13, 207.

⁵⁶ Anonim: *»Behar«* — Vienac, 32/1900, 18, 287.

⁵⁷ Anonim: *»Behar«*. — Bosanska vila, 15/1900, 9 i 10, 133.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Anonim: (*Komentar uz oglas za »Behar«*). — Bran-kovo kolo, 6/1900, 13, 415.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Anonim: Safvet-beg Bašagić: *Abdullah paša*. — Bran-kovo kolo, 6/1900, 33, 1050.

⁶³ Anonim: *Behar (Sarajevo)*. God. I, br. 13—17. — Letopis Matice srpske, 1901, 205, 1, 111.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, 111—112.

⁶⁶ *Ibidem*, 112.

⁶⁷ B(ogdan) M(arković): »Behar«, list za pouku i zabavu. — Bosanska vila, 16/1901, 11—12, 220.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Anonim: Abdullah-paša, dramski spjev u 4 čina iz XVIII. vijeka, iz bosanske prošlosti, napisao Safvetbeg Bašagić-Redžepašić... — Behar, 1/1900—01, 8, 129—130.

⁷⁵ Osman Nuri Hadžić: *La Bosnie-Herzègovine a l'exposition de Paris 1900*. — Behar, 1/1900—01, 13, 211.

⁷⁶ Vamik (Osman Nuri Hadžić): »Pobratimstvo«. (Pismo uredništvu). — Behar, 1/1900—01, 17, 271—273.

⁷⁷ Anonim: Bosanska književnost — Behar, 1/1900—01, 16, 258.

⁷⁸ Anonim: Josip Milaković: *Staze i putevi. Pjesme od god. 1898—1900*. — Behar, 1/1900—01, 17, 275.

⁷⁹ Anonim: *Suze i osmjesi*, — Behar, 1/1900—01, 6, 98. Bilješka o knjizi pjesama izdanoj u D. Tuzli, 1900.

⁸⁰ Anonim: Ugarc. Mato Ostojić. *U Spljetu 1900*. — Behar, 1/1900—01, 10, 162.

⁸¹ M. S. (Safvet-beg Bašagić): *Čuvstva i poleti. Zbirka pjesama Nikole Ostojića*... — Behar, 1/1900—01, 4, 67.

⁸² Anonim (sigurno S. Bašagić): *Knjiga Boccadoro. Xeres de la Maraja. Zbirka pjesama 1898—1899. Zagreb 1900*. — Behar, 1/1900—01, 9, 145.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Anonim: *Pesnički zbornik*. — Behar, 1/1900—01, 5, 82.

⁸⁶ Anonim: *Mednevenče. Čitančica za veću i manju decu. Priredio: Čika Zmajova. Zagreb, 1900*. — Behar, 1/1900—01, 10, 162.

⁸⁷ Anonim: *Seoske fotografije*. — Behar, 1/1900—01, 5, 82.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Anonim: *Disiecta*. — Behar, 1/1900—01, 11, 177.

⁹⁰ Anonim: »Knez od Semberije« (istorijska scena) od Branislava Nušića. — Behar, 1/1900—01, 11, 177—178.

⁹¹ Pod naslovom *Papirnati križari* štampan je niz polemičko-odbranaških priloga Osmana Nuri Hadžića u Beharu, 2/1901—1902.

⁹² Osman Nuri Hadžić: *Smrt Suleimana II. Sininoga*. (Na adresi »Pobratima«). — Behar, 1/1900—01, 11, 174.

⁹³ Vamik (Osman Nuri Hadžić): *Kula od uzdaha, historijski događaj iz prve polovice XVII vijeka, napisao prof. Josip-Virgil Perić*. — Behar, 1/1900—01, 12, 193.

⁹⁴ Vamik (Osman Nuri Hadžić): *Devesilje. U pesmi Zmajova*. — Behar, 1/1900—01, 15, 240—241.

⁹⁵ Hajrudin (Osman Nuri Hadžić): *Križarske vojne?* — Behar, 1/1900—01, 17, 273—274.

- ⁹⁶ Behar, 1/1900—01, 15, 241.
- ⁹⁷ Behar, 1/1900—01, 17, 274.
- ⁹⁸ Vamik (Osman Nuri Hadžić): »Pobratimstvo«. (Pismo uredništvu). — Behar, 1/1900—01, 17, 271.
- ⁹⁹ Osman A. Đikić: *Dvije tri riječi u mjesto predgovora*. U zbirci *Muslimanskoj mladeži*, Dubrovnik, 1902, str. 3.
- ¹⁰⁰ Ibidem, 4.
- ¹⁰¹ Ibidem.
- ¹⁰² Ibidem, 4—5.
- ¹⁰³ Nazim (Safvet-beg Bašagić): »Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini«, napisao Antun Hangi. — Behar, 1/1900—01, 20, 322.
- ¹⁰⁴ Vidi fusnotu br. 16 i str. 52 ovog rada.
- ¹⁰⁵ Nazim (Safvet-beg Bašagić): Nav. čl., 323.
- ¹⁰⁶ Ibidem.
- ¹⁰⁷ Ibidem.
- ¹⁰⁸ Ibidem.
- ¹⁰⁹ (Edhem) M(ulabdić): *Vrtlarsko pčelarski list*. — Behar, 1/1900—01, 5, 82.
- ¹¹⁰ Anonim: *Moje zabavice*. Razložio Skender Fabković. Zagreb 1900. — Behar, 1/1900—01, 10, 162.
- ¹¹¹ Anonim: »Luča«. — Behar, 1/1900—01, 12, 193.
- ¹¹² Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Tevfik-i-Fikret, moderni turski pjesnik*, — Život, 1900, II, 1, 26—29.
- ¹¹³ Ibidem, 27.
- ¹¹⁴ Ibidem, 26—27.
- ¹¹⁵ M. S. (Safvet-beg Bašagić): *Rebab-šikeste. Razbijene gusle. (Zbirka pjesama) od Tevfik Fikret bega. Carigrad, ćanumi sani 1315*. — Behar, 1/1900—01, 1, 17.
- ¹¹⁶ Ibidem.
- ¹¹⁷ Anonim (Safvet-beg Bašagić): »Hajal ičunde«. (U mašti). *Husein-i-Džahid*. — Behar, 1/1900—01, 24, 386—387.
- ¹¹⁸ Anonim (Safvet-beg Bašagić): *Teofiki Fikret. Razbijene gusle (Rebab šikeste) drugo izdanje*. — Behar 1/1900—01, 6, 99.
- ¹¹⁹ Vidi fusnotu br. 117 ovog poglavlja.
- ¹²⁰ Anonim (Safvet-beg Bašagić): *Bir jazın tarihi. (Povijest jednoga ljeta)*. — Behar, 1/1900—01, 14, 225—226.
- ¹²¹ Behar, 1/1900—01, 9, 145.
- ¹²² *Poziv na pretplatu »Vienca«*. — Behar, 1/1900—01, 6, 98—99.
- ¹²³ Vidi fusnotu br. 57 ovog poglavlja.
- ¹²⁴ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Na kurban-bajram. (Sabahski ezan)*. — Behar, 1/1900—01, 23, 357.
- ¹²⁵ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Na Turi-Sina*. — Behar, 1/1900—01, 24, 377—378.
- ¹²⁶ Nazim (Safvet-beg Bašagić): *Brat sestri (u spomenar)*. — Behar, 1/1900—01, 18, 282.
- ¹²⁷ Nevres (Safvet-beg Bašagić): *Slatko spominjanje. »Nezira« rumunjskoj narodnoj pjesmi*. — Behar, 1/1900—01, 10, 155.

- ¹²⁸ Nevres (Safvet-beg Bašagić): *Što da ti pjevam...* — Behar, 1/1900—01, 12, 186.
- ¹²⁹ M. (u sadržaju: Nevres — Safvet-beg Bašagić): *Čeif. Prikazao M.* — Behar, 1/1900—01, 24, 383.
- ¹³⁰ Riza-beg Kapetanović: *Ramazanija.* — Behar, 1/1900—01, 18, 277.
- ¹³¹ Riza-beg Kapetanović: *Beharu.* — Behar, 1/1900—01, 1, 3.
- ¹³² Riza-beg Kapetanović: *Slijepi miši.* — Behar, 1/1900—01, 12, 188.
- ¹³³ Riza-beg Kapetanović: *Džemili.* — Behar, 1/1900—01, 5, 77.
- ¹³⁴ Riza-beg Kapetanović: *Pošljednji traci.* — Behar, 1/1900—01, 15, 233.
- ¹³⁵ Osman A. Đikić: *Ašiklije.* Mostar, 1903.
- ¹³⁶ Osman A. Đikić: *Čerka cara krvopije. (Priča iz starina).* — Carigrad, 15. juna 1900. — Behar, 1/1900—01, 6, 90—91.
- ¹³⁷ Osman A. Đikić: *Derviš.* — Behar, 1/1900—01, 8, 119.
- ¹³⁸ Osman A. Đikić: *Hazreti Omer. (Sličica iz prvih dana Islama)* — Behar, 1/1900—01, 11, 165—166.
- ¹³⁹ (Nef'ija): *Dželaluddini Rumiji.* Odlomak iz Nef'ine »kaside-i medhijje«. S turskog preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 1/1900—01, 14, 217—218.
- ¹⁴⁰ Teofik-i-Fikret: *Ramazanska sadaka.* Preveo Nazim (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 1/1900—01, 16, 248—249.
- ¹⁴¹ (Šenfera el Azdi): Odlomak iz »Lamijjetul-areb«. Šenfera el Azdi. S arapskoga preveo Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 1/1900—01, 13, 202—203.
- ¹⁴² Sultan Tugril Selčuković: *(Pri sastanku juče koliko veselja).* — Behar, 1/1900—01, 7, 110. Pod naslovom *Istočni parnas.* S perzijskoga preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić).
- ¹⁴³ Hafiz: *(Nije vr'jedna kobi ovog sv'jeta sreća).* — Behar, 1/1900—01, 7, 110. Pod naslovom *Istočni parnas.* S perzijskog preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić).
- ¹⁴⁴ Hajjam: *(Od tebe nauči gazela).* — Behar, 1/1900—01, 7, 110. Pod naslovom *Istočni parnas.* S perzijskog preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić).
- ¹⁴⁵ Sultan M. Selčuković: *(S mahom sablje svjetodržca).* — Behar, 1/1900—01, 7, 110. Pod naslovom *Istočni parnas.* S perzijskog preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić).
- ¹⁴⁶ Ibni Jemin Ferjumendi: *Alkemija.* Perzijski ispjevao —, preveo M. S. (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 1/1900—01, 24, 380.
- ¹⁴⁷ (Hazreti Alija halifa IV): *Iskrice hazreti Alije halife IV.* Preveo: Mir. — vet (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 1/1900—01, 23, 362—363; 24, 381—382.
- ¹⁴⁸ Edhem Mulabdić: *Bijela medžidiya. (Uspomena).* — Behar, 1/1900—01, 1, 4—6.

- ¹⁴⁹ Edhem Mulabdić: *Šehiti*. — Behar, 1/1900—01, 3, 39—42.
- ¹⁵⁰ Edhem Mulabdić: *Dva trgovca. (Iz kronike)*. — Behar, 1/1900—01, 7, 103—107.
- ¹⁵¹ Edhem Mulabdić: *Bez glave. Uspomena*. — Behar, 1/1900—01, 18, 279—281.
- ¹⁵² Edhem Mulabdić: *Zekonja. Crtica*. — Behar, 1/1901—01, 15, 231—233.
- ¹⁵³ Edhem Mulabdić: *Kućni rahatluk. (Crtica)*. — Behar, 1/1900—01, 8, 119—122.
- ¹⁵⁴ Riza-beg Kapetanović: *Vračara*. — Behar, 1/1900—01, 2, 22—23.
- ¹⁵⁵ Riza-beg Kapetanović: *Budalasti Haso*. — Behar, 1/1900—01, 4, 55—56.
- ¹⁵⁶ Riza-beg Kapetanović: *Knez*. — Behar, 1/1900—01, 6, 89—90.
- ¹⁵⁷ Riza-beg Kapetanović: *U zgodan čas*. — Behar, 1/1900—01, 17, 264—265.
- ¹⁵⁸ Riza-beg Kapetanović: *Leptir. Uspomena*. — Behar, 1/1900—01, 12, 189—190.
- ¹⁵⁹ Hajdar Fazlagić: *Golubica*. — Behar, 1/1900—01, 1, 15.
- ¹⁶⁰ Hajdar Fazlagić: *Skromna želja*. — Behar, 1/1900—01, 4, 64.
- ¹⁶¹ H(ajdar) Fazlagić: *Bez svojih*. — Behar, 1/1900—01, 17, 267.
- ¹⁶² H(ajdar) Fazlagić: *Kućne neprilike*. — Behar, 1/1900—01, 18, 282—283.
- ¹⁶³ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Iz sužanjstva. Uspomena*. — Behar, 1/1900—01, 17, 262—263.
- ¹⁶⁴ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *»Mladost — ludost«*. (Crtica). — Behar, 1/1900—01, 19, 296—297.
- ¹⁶⁵ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Uspomena u narodu. (Iz putničke bilježnice)*. — Behar, 1/1900—01, 22, 346—347.
- ¹⁶⁶ M(uhamed) Emin (Dizdar): *Božiji džeza. (Crtica)*. — Behar, 1/1900—01, 22, 344.
- ¹⁶⁷ M(uhamed) Emin (Dizdar): *Očina kletva*. — Behar, 1/1900—01, 23, 360—361.
- ¹⁶⁸ M(uhamed) Emin (Dizdar): *Proljetno jutro*. — Behar, 1/1900—01, 24, 382.
- ¹⁶⁹ Hafiz Ajni (Bušatlić): *Ramina brada (Istinit događaj)*. — Behar, 1/1900—01, 5, 74—75.
- ¹⁷⁰ Murat: *Ale Bajraktar. Crtica iz nedavne prošlosti*. — Behar, 1/1900—01, 16, 251—252.
- ¹⁷¹ Edhem Bahtijarević: *Mladenačka krv. Pripovijetka iz života*. — Behar, 1/1900—01, 10, 152—154; 11, 166—168; 12, 184—186; 13, 199—202; 14, 216—217.
- ¹⁷² (D. Langat): *Topalasto šćene. Napisao —, s francuskog preveo Esad ef. Kulović*. — Behar, 1/1900—01, 1, 12—13.
- ¹⁷³ (Joseph Arthur de) Gobineau: *Kandaharski ljubavnici. Od grofa —, prevađa Salih Emin (Salih Emin Alićehić) i Mehmed Teofik (Azabagić)*. — Behar, 1/1900—01, 2, 28—30;

3, 47—49; 4, 62—64; 5, 77—79; 6, 94—95; 8, 124—126; 9, 138—140; 10, 156—157; 11, 171—172.

¹⁷⁴ Anonim: *Kućne tajne. Crtica iz carigradskog života*. Preveo Fehim Spaho. — Behar, 1/1900—01, 20, 312—314.

¹⁷⁵ Anonim: *Svakom svoje*. Pripovijetka iz anadolskog života. Preveo M(urat) Hajrović. — Behar, 1/1900—01, 21, 327—328.

¹⁷⁶ Halid-i-Zija: *Osmanova vojna*. Napisao —, S turskog preveo Nazim (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 1/1900—01, 21, 330—331.

¹⁷⁷ Halid-i-Zija: *Suhoparni život*. Napisao —. S turskoga preveo Nazim (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 1/1900—01, 23, 363—364.

¹⁷⁸ Husein-i-Džahid: *Moj stari hrast*. — Preveo Ibni Šir (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 1/1900—01, 380—381.

¹⁷⁹ Safvet-beg Bašagić: *Abdullah paša. Dramatski spjev u 4. čina iz 18. vijeka*. — Behar, 1/1900—01, 1, 9—11; 2, 26—28; 3, 44—47; 57—61; 5, 71—73; 6, 87—89.

¹⁸⁰ [Alija Nametak]: *Bibliografija folklorne građe u deset godišta »Behara«*. Institut za proučavanje folklora u Sarajevu, 1957.

¹⁸¹ Behar, 1/1900—01, 10, 158.

¹⁸² Ured. »Behara«: *Šta ne valja?* — Behar, 1/1900—01, 7, 111.

¹⁸³ *Ibidem*.

DRUGI PERIOD:

»BEHAR« OD DRUGOG
DO ŠESTOG GODIŠTA
POD UREDNIŠTVOM
E. MULABDIĆA

BRITISH MUSEUM

DEPARTMENT OF MINERALOGY
AND EARLY HISTORY
OF THE
MUSEUM OF
NATURAL HISTORY

I. UREĐIVANJE I KNJIŽEVNO-IDEJNA ORIJENTACIJA LISTA

1. Uređivanje lista

Iako je započeo Bašagićevim apelom saradnicima da ustraju i dalje na sprovođenju »Beharovog« programa i s toplom riječju i preporukom novog odgovornog urednika, drugi period »Behara« nema one širine, bujnosti i raznovrsnosti gradiva, niti ima izrazitosti književno-estetskih određenja i oštrote idejnih opredjeljenja iz prve godine njegovog izlaženja, u kojoj je to postignuto najvećim dijelom upravo Bašagićevom zaslugom — uređivanjem lista i vlastitom obilatim saradnjom u njemu. Ova dva momenta koja su bila od bitnog značaja za dotadašnje izlaženje lista predosjetili su i sam novi urednik Mulabdić i Osman Nuri Hadžić, kao član redakcije, i ozbiljno su prokomentarisali situaciju nastalu Bašagićevom odlukom o odstupanju.¹ Da bi koliko-toliko popunili Bašagićevo mjesto u redakciji i u samom listu, oni su pozvali u svoje kolo Fehima Spahu,² ali on, uza svu svoju marljivost, koja je ipak bila ograničena i svedena na prevodilačko-publicistički djelokrug rada, ni izdaleka nije mogao nadomjestiti Bašagića, jer mu je nedostajalo i Bašagićeve širine, i njegovog obrazovanja, i sugestivno-komunikativnog odnosa prema ljudima, da se i ne spominje Bašagićev pjesnički, književni i publicistički dar. »Osokoljeni uspjehom I. godine mi nastavljamo s listom, — pisao je kasnije Mulabdić uz iskreno priznanje Bašagiću, — mada nam manjka Safvetbeg, njegova saradnja i njegov glas kao prvog našeg književnika i pjesnika.«³ Odstupanje Bašagićevo osjetilo se kao

praznina i depresija osobito u drugoj i trećoj godini lista, dok se od četvrte godine pa do kraja ovog perioda osjeća nešto sigurnije i odvažnije kretanje u kreiranju i utvrđivanju književnog i idejnog smjera lista.

Od početnog programa i smjera »Beharovog« ostala je u toku druge i treće godine prosvjetiteljska i folklorna linija, sa produžetkom polemičko-odbranaškog muslimanskog stava u drugoj godini, koji se, onako žustar, nerazborit i temperamentan kakav je bio, s tom godinom i gasi da se više nikad u takvom obliku i ne pojavi u »Beharu« do kraja njegovog izlaženja. Osobita kriza osjeća se u drugoj i trećoj godini ovog lista u oblasti originalne poezije i proze. Tako u drugoj godini nema ni jedne pjesme ni originalne ni prevedene, a u trećoj su objavljene samo tri: dvije od Muse Ćazima Ćatića i jedna, početnička, od H. Bušatlića. Broj originalnih pripovjedaka u drugoj i trećoj godini se tako isto vidljivo smanjuje u odnosu na početnu godinu »Behara«. Što se tiče drame, u drugoj godini je objavljena Ekremova aktovka *Đavo pod čergom*, dok u trećem godištu nema domaće originalne drame. Da bi se nadoknadio i ublažio nedostatak priloga originalnog književnog stvaralaštva, Mulabdić štampa u nastavcima obimne proze i drame prevedene većinom s turskog jezika i posvećuje osobito veliku pažnju rubrici narodnih umotvorina starajući se da u svakom broju bude objavljena bar po jedna narodna pjesma i po jedna narodna pripovijetka. I u dijelu neknjiževne »Beharove« građe, sve do kraja ovog perioda »Behara«, osjeća se opadanje broja saradnika u odnosu na prvu godinu i orijentacija na obimnije priloge, čijim nastavcima se ispunjava poučni dio lista.

Opadanje književnog nivoa, sužavanje idejnog raspona i redukcija saradnika u prvoj polovini razdoblja u kome Mulabdić uređuje list, svakako je, u prvom redu, posljedica odstupanja Bašagića, koji je svojom popularnošću, vlastitom književnom saradnjom i organizacionim sposobnostima privlačio saradnike, školovao ih za spisateljski posao i vezivao

za »Behar«, i pored politički neutralnog, neizrazitog i više oportunističkog stava ovog lista u vremenu u kome su se budili i muslimanski duhovi, aktivirali se za političku borbu postavljajući osnove jednog programa koji će gotovo do početka prvog svjetskog rata uzbuđivati muslimanske mase. Odstupanje Bašagićevo iz uredništva »Behara« poremetilo je ravnotežu, koju je dotada održavao na jednoj strani on sa svom pozitivnom težinom svoje privlačne ličnosti, a na drugoj »Beharovo«, za mnoge odbojno, neutralno-oportunističko stanovište prema pokretu za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju. Književno-kulturna aktivnost ovog lista, sa ostalim programskim pojedinostima koje se uz nju vezuju, morala je, na planu pobune protiv katoličkog prozelitizma koja je sve više prerastala u kritiku opšte unutrašnje politike i prakse austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini, mnogima izgledati, a nakon Bašagićevog povlačenja pokazati se u pravom svjetlu, kao uljuljivanje u pouku, zabavu i književnost, kao neka vrsta izdaje te zataškavanje istina bitnih za savremeni život, egzistenciju, budući razvoj i opstanak muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. U tome je ležao glavni psihološki uzrok »Beharove« književne stagnacije, ili čak opadanja saradnje i književnog nivoa, umjesto jačeg zamaha, i bujnijeg procvata, koji bi bio prirodan u drukčijoj političkoj situaciji. Istodobnost pojave ovog lista sa rasplamsavanjem muslimanske autonomne borbe za »Behar« je bila sudbonosna jer je osula književne snage, razdvojila do kraja duhove koji su mogli sarađivati u istoj književnoj, prosvjetnoj i kulturnoj akciji. U svome memoarskom članku o »Beharu« Mulabdić iznosi i stanovište ovog lista, tj. njegovih pokretača, prema Džabićevom pokretu:

»Behar« je u tom bio indiferentan, drugačije se nije ni moglo, što smo ja i Safvetbeg uporno i branili, tj. da se o tom pokretu uopće ništa u »Beharu« ne piše, jer nepovoljno nećemo pisati, a drugačije nam se ne bi ni dalo.⁴

I zaista, čitajući ovaj list od prvog do kraja šestog godišta, ni na jednom mjestu ne osjeća se ni

najmanji odjek muslimanskih političkih borbi, književna atmosfera je upravo idilično mirna i spokojna, didaktično-utilitarna, sa povremenom dramatikom prosvjetarsko-kulturne težnje. U opštem toku muslimanskog javnog života prvih godina dvadesetog vijeka, »Behar« predstavlja mirni rukavac, daleko od opasnih i vrtoglavih struja i virova, u kome se upornim, sitnim radom sprovodi u djelo jedan kulturni program, koji predviđa, pored uzdizanja i preporoda narodnog duha, i ekonomski prosperitet i napredak, i to putem usvajanja znanja i tekovina savremene civilizacije. Sa svojim programom, fizionomijom i smjerom akcije, »Behar« je predstavljao poseban, svjesno odabran oblik djelatnosti na putu preobražaja Muslimana, pogodan i jedino moguć za malo-građansku inteligenciju koja se tada formirala i okupljala, koji je u potpunosti odgovarao njenom mentalitetu, uslovljenom i opterećenom okolnostima, granicama i mogućnostima njenog društveno-ekonomskog činovničkog položaja.

U cijeloj drugoj godini Bašagić se nije pojavio ni s jednim prilogom u »Beharu«. Pored zaokupljenosti svojim poslovima, kao razlog ovoj Bašagićevoj apstitnenciji Mulabdić navodi i članak Osmana Nuri Hadžića *Željeznica Mostar—Trebinje—Dubrovnik*, u kome je provučena uvijena aluzija na Džabića pokret. Nasuprot tihom i korisnom radu uprave na kulturnom i ekonomskom podizanju zemlje i naroda, Hadžić je, kao vladin odanik, ovaj pokret nazvao »vikom i bukom«, »koju bi htjeli dizati po gdje koji zavoditelji koji prijekim i nazadnim okom gledaju, kako se Bosna i Hercegovina u svakom pogledu svakim časom sve više dižu nad svoje susjede na Balkanu«. ⁵ Ova aluzija nije bila po volji ni Mulabdiću, a Bašagiću pogotovo, kojega je potpuno odbila od saradnje s Hadžićem u listu koji su zajedno pokrenuli. ⁶

Osipanje saradnika nakon Bašagićevog odstupanja, popuštanje u književnom zamahu, sužavanje horizonta i snižavanje nivoa lista osjetilo se najprije u redakciji, iako je list izdavan redovito i na vrijeme.

U dvanaestom broju drugoga godišta »uredništvo i uprava »Behara« upućuje jedan apel čitaocima i prijateljima lista s pozivom na pretplatu i posebno na saradnju, iz kojega se vidi koliko je saradnička grupa oko »Behara«, sastavljena od članova redakcije i malog kruga odanijih saradnika, ostala usamljena, orijentisana isključivo na svoje sile, bez veće pomoći sa strane, u ispunjavanju prostora »Behara«.

»... Moramo se potužiti s pravom, da se mnogi i ne ganuše, da svojim lijepim znanjem i vrijednim perom koriste svom rodu«,⁷ kaže se u ovom proglasu uz prilično pojednostavljeno konstatovanje da je tome uzrok »samo nemar i ništa drugo« i uz izbjegavanje istine da se kriza »Behara« započeta još za Bašagićevog urednikovanja samo probudila još više i ozbiljnije. Svodeći »Beharov« program na didaktično-prosvjetiteljsku popularnu težnju, redakcija u proglasu još jedanput podvlači »da »Beharova« nije namjera, da nekolicina kiti njegove stranice svojim znanjem, a korisnom građom, već da prodre u što šire slojeve, da potakne svakog, ko se osjeća, da bi mogao manjeg nasavjetovat, mlađeg poučiti«. ⁸ Zanimljivo je pri tome da se u ovom apelu, za razliku od ranijih programskih članaka u ovom listu, čisto književni akcenat uopšte ne osjeća, ili se možda samo podrazumijeva pod uopštenim podsticanjem da se putem saradnje u »Beharu« »pokaže pravi put«. ⁹ Saradnja na kojoj uredništvo insistira razumijeva se više kao poučna publicistika, mada pouka kao sadržina i koncepcija karakteriše i veći dio »Beharove« čisto književne građe.

»... Napisati nešto ili kao svoje znanje i mišljenje o nekom predmetu, događaju ili pitanju — ili to napisati prolistavši nekoliko omašnih knjiga«¹⁰ — to su konkretni oblici priloga koji se u ovom apelu traže. Oni ukazuju ujedno i na onu oblast gradiva koja je u »Beharu« u to vrijeme bila deficitarna, a to su bili »poučni članci«, i na onu vrstu saradnika koji su se nalazili izvan književnih krugova i predstavljali sponu sa širom muslimanskom intelektualnom javnošću, posebno na klerikalno-teološke krugove, koje je uredništvo željelo

da privuče u interesu budućnosti lista, a oni su ostajali indiferentni, pasivni, ili su čak pokazivali stav neskrivene opozicije.

U toku cijelog drugog perioda »Behara«, i pored stvarnog preovlađivanja književne građe u njegovom tekstu, osjeća se nedostatak življe književne formulacije u apelima i programskim člancima uredništva. Još ranije, na samom početku drugog godišta, uredništvo je ukinulo rubriku »naše poruke«, u kojoj je davalo obavještenja saradnicima i upute za književni rad, zadržavši kao sredstvo komuniciranja oblik pismenih poruka,¹¹ a pošto je i rubrika književne kritike u ovom periodu dosta siromašna i svedena na najmanju mjeru, književni smjer redakcije nije moguće u potpunosti eksplicitno pratiti, nego više preko samih književnih priloga koji se u listu objavljuju.

U vezi sa siromašnom i slabo razvijenom rubrikom »Književnost« samo je uredništvo u desetom broju drugoga godišta dalo jedan anoniman pokušaj objašnjenja čitaocima, koji je pisan vehementnim stilom Osmana Nuri Hadžića. Iz njega izbija optužba upućena nakladnicima i samim književnicima što svoja djela ne šalju i »Beharu« na oglas, prikaz i ocjenu, kao ostalim književno-poučnim listovima. Podozrijevajući političku pozadinu ove pojave, koja dolazi do izražaja s obzirom na neutralni stav »Behara«, uredništvo još jedanput podvlači kriterij svoga vrednovanja djela, koji proizlazi iz samog programa lista: »sve što je dobro i korisno za naš muslimanski elemenat činili smo i činimo po mogućnosti i našim sposobnostima; sve što se kosi sa tim interesima odbijali smo i odbijaćemo koliko možemo i kako umijemo«.¹² Bez obzira na stav i odlučnost na putu sprovođenja »Beharovog« programa, i ovaj napis, međutim, svojim povodima i suštinom samo svjedoči dalje o krizi lista.

Što se tiče odnosa prema nacionalnim pokretima u Bosni i Hercegovini, »Behar« i u ovom razdoblju zadržava stav neutralnosti prema njima, ističući ideju muslimanske narodne i vjerske samosvojnosti.

Osvrćući se na »Pregled« Male biblioteke, koji je »Behar« po nacionalnom opredjeljenju izjednačio s mostarskim »Osvitom«, anonimni kritičar postavlja otvoreno pitanje: »kada i kako i po čemu oni zaključuju da je »Behar« hrvatski list? Svak je do sad vidio i razumio »Beharov« pravac, da je to list čisto islamski...«¹³ O neutralnom »Beharovom« stavu još otvorenije svjedoči sam Bašagić u četvrtom godištu ovog lista, u koji se u to vrijeme ponovo uključio svojom saradnjom, ističući »da smo se mi gdje je trebalo s islamskog gledišta oborili više puta i na Hrvata kao i na Srbina«.¹⁴

2. »Beharova« anketa

Da bi sveo rezultate »Beharovog« djelovanja, ispitao raspoloženje čitalaca i mišljenje saradnika u vezi s listom, i da bi ujedno oživio interesovanje za list i podstakao saradnike na širu i intenzivniju saradnju, Mulabdić je pri kraju druge godine organizovao jednu širu anketu među čitaocima i aktivnim i potencijalnim saradnicima lista, koju je u cjelini ili u pregledu objavio u »Beharu« počevši od 21. pa do završnog 24. broja pod naslovom »Behar« na kraju druge godine.¹⁵

U uvodnom članku ankete Mulabdić iznosi kratak istorijat »Behara« sa bilansom njegovog djelovanja. Iako je list bio dobro primljen u muslimanskoj javnosti, bez i jedne riječi prigovora, ističe on u članku, zbirni rezultat saradnje i čitalačkog odziva na kraju prve godine bio je takav »da pokretače doduše nije oduševljavao za budućnost, no nije im davao ni prava, da klonu i prestanu s listom«.¹⁶ Ishod druge godine »po prilici je isti kao lanjski, t. j. list bi trebao da ima više odziva, a naročito bi trebalo, da ima više radnika«, koji bi mogli »»Behar« okititi lijepim perom«, zaključuje on u članku, navodeći to ujedno i kao razlog organizovanja ankete o budućnosti i opstanku lista.¹⁷ Osvrćući se docnije na ovu

akciju, Mulabdić je priznao da je pored ovog nominalnog povoda, koji je on nazvao »popuštanje u prvom elanu kojim se radilo«,¹⁸ prava namjera njegova bila »da se o »Beharu« govori, da se tako indirektno njegova potreba i važnost ističe«,¹⁹ dakle, propaganda, širenje, oglašavanje, promicanje, popularizacija lista. No i ova namjera se svakako svodila na osnaženje »Behara« injekcijom intenzivnije, življe i raznovrsnije saradnje.

U pismu koje je Mulabdić, ispred uredništva »Behara«, početkom februara 1902. uputio aktivnim i potencijalnim saradnicima i prijateljima lista, on je najprije iznio stvarnu situaciju »Behara« u drugoj godini, naglasivši da se u listu izmjenjuju imena pet-šest saradnika, što nije ni pravo, da se oni sami žrtvuju radeći za list od opšteg javnog značaja, a drugi da miruju u svojoj učmalosti, a nije ni lijepo »i radi vanjskog svijeta da se ista imena viđaju u listu«, otkrivajući nemar ili nedozrelost muslimanske sredine za izdavanje takve publikacije. Za Mulabdića, koji je prilikom samog pokretanja »Behara« akciju izdavanja lista postavio ujedno i kao ispitivanje i probu ima li muslimanska sredina smisla za lijepu knjigu i postoje li čitaoci za takav list, te najzad ima li dovoljno domaćih radnika koji su u stanju pisati za list posvećen muslimanskoj porodici,²⁰ u ovom trenutku nije bilo sumnje o čitalačkoj publici i prihvatanju lista među Muslimanima, jer se na pretplatu nije mogao potužiti,²¹ ali se problem gradiva, književne saradnje, šireg kruga saradnika, otvarao u svojoj punoj ozbiljnosti koja je graničila s krizom i dovodila u pitanje unutrašnji opstanak lista.

U nastavku pisma on je to otvoreno, dramatično, sa tonom zdvojnosti i s prijekorom iznio: »Dosadnji su se suradnici već i iscrpili, smalaksali, osobito videći, kako je slab odziv onih, koji su pozvani, koji bi mogli da svojim radom okite »Behar«. Dakle, listu sad manjka — ako bi ovako ostalo — i ono sila, što je imao, pa mu uslijed toga manjka naravno i onog što je najglavnije, manjka mu gradiva.«²² I postavio

je u zaključku alternativno pitanje daljeg opstanka »Behara«, smisla i razloga njegovog izlaženja, u neposrednom pozivu saradnicima i prijateljima da se odlučno izjasne: šta će biti s »Beharom«, hoće li dalje izlaziti, može li da izlazi i treba li da izlazi.²³

Na ovo pismo redakcija je primila trideset odgovora, od kojih je petnaest objavila u cjelini u kontekstu Mulabdićevog članka a ostale u izvodima.²⁴ Ovi odgovori najprije pokazuju strukturu onih saradnika i prijatelja »Behara« na koje se redakcija obratila s pitanjem sudbine lista i koji su u tom trenutku osjećali svojom dužnošću da iznesu svoje mišljenje i svoje sugestije o listu, jer su bili svjesni njegovog značaja u bosanskohercegovačkoj muslimanskoj sredini. U njima je, zatim, sadržan i niz prijedloga, ali i neke kritike u vezi sa uređivanjem lista i njegovom sadržinom, ali što je najvažnije, oni u cjelini pokazuju raspoloženje čitalaca prema »Beharu«, njegovu popularnost i dobar prijem u čitalačkoj publici. U cjelini su u listu objavljeni odgovori Hifzi Muftića, šerijatskog sudije u Fojnici, Ali-Riza Karabega iz Mostara, Mehmeda Kadrispahića, studenta prava (»pravnik«) u Beču, pismo od anonimnog K. M. iz Posavine, pismo Mehmeda Spahe, maturanata iz Sarajeva, Mehmeda H. Sejdovića iz Varcar-Vakufa, Abdulaha Ajni Bušatlića iz Sanskog Mosta, Ahmed Hifzi Karabega iz Mostara, Halida Sarana Trebinjca, učitelja u Županju, Mehmed Teufika Azabagića, reis-ul-uleme, Mehmed Ali-bega Kapetanovića iz Vitine, Mustafa-bega Kapetanovića iz Vitine, Hasana Hodžića, učitelja na trgovačkoj školi u Brčkom, Abdul-Fettaha Sadikovića iz Bihaća i Ešrefa Azabagića iz Donje Tuzle. Odgovore koji su u »Beharu« samo spomenuti ili navedeni u izvodima zbog završetka godišta poslali su i Mehmed Hadžimujagić iz Doboja, hafiz M.-Alija Dukatar iz Tešnja, Sulejman Mursel, učitelj u Ljubinju, Ibrahim Čokić, učitelj na Velikoj gimnaziji u Donjoj Tuzli, Edhem Bahtijarević, realac iz Banje Luke, Ali ef. Kadić, profesor Velike gimnazije u Mostaru, Ahmed Hasandedić, učitelj, i Hasan Nametak, mu-

alim, oba iz Mostara, Hakija Hadžić, gimnazijalac iz Mostara, Abdulah Bukvica, gimnazijalac iz Sarajeva, Uzeir Emin efendić, učitelj u Donjoj Tuzli, Salih Demirović, kadija iz Sarajeva, Omer Mehić, učitelj u Brčkom, Abdulah-Hilmi Serhatlić iz Ušaka (u Maloj Aziji) i Hamdija Mulić, učitelj u Čapljini.

U gotovo svim pismima izražava se iznenađenje, neugodan dojam i žalost koju je izazvala vijest o mogućnosti prestanka izlaženja »Behara« usljed krize gradiva i saradnika. Svi ističu neprocjenjivu korist koju muslimanska sredina ima od ovog lista, potrebu njegovog daljeg izlaženja i štetu ako bi se prestao izdavati. »Golema bi bila šteta, ako bi — ne do dragi Bog — »Behar« prestao, — piše Hifzi Mufić. — Od njega je korist velika, to svatko mora priznati. Uz to svijet ga sve više čita, očekuje od njega dosta i goji u njegovu nadu u svog jedinog braniča.«²⁵ Mehmed Kadrispahić sa zanosom opisuje prvi izlazak lista i nastavlja: »Koliko je »Behar« koristio našem milletu u ovim zemljama, o tome nije nužno govoriti. Njegova temata i pravac pisanja se svuda u našoj domovini općenito odobravaju.«²⁶ Anonimni K. M. ističe da je »»Behar u ovih dvadeset godina jedna pojava, vrlo rijetka pojava u našem kulturnom razvitku, pa ne smijem ni pomisliti da bi jedan put bili bez njega.«²⁷ Mehmed Spaho navodi činjenicu da je »sav muslimanski narod širom Bosne i Hercegovine najvećom ljubavi prigrilio »Behar« kao pravu narodnu knjigu«, i uvjerenje da bi prestanak njegovog izlaženja bio »koban i velik nazadak u kulturnom pogledu naših muslimana Bosne i Hercegovine.«²⁸ Iznoseći svoju žalost zbog dileme njegovog opstanka, Mustafa-beg Kapetanović ističe dvostruku ulogu »Behara«, koji je s jedne strane narodni islamski učitelj, i s druge, branitelj muslimana i njihovih svetinja.²⁹ Ibrahim Čokić se zalaže za dalje izlaženje »Behara«, »jer je to zbilja skroz naš list, poučan, bez ikakve političke boje, pa ga čovjek može preporučiti svakoj muslimanskoj kući.«³⁰ Hasan Hodžić ocjenjuje pokretanje »Behara« kao »preznameniti korak u našem kultur-

nom nastojanju i napretku«, odaje mu priznanje što se kroz dvije godine svoga izlaženja »održao na dostojnoj visini, ostao vjeran svome programu« i uzvikuje na kraju u vezi s pitanjem o potrebi njegovog opstanka: »A kako ne bi trebao jedan zabavno-poučni list narodu od pô milijuna duša, kad malo prije rekosmo da je za nas od neprocijenjene vrijednosti, do sad najveća naša kulturna tečevina u ovo dvadesetak godina.«³¹ Vjernost »Behara« svome programu i neophodnost njegovog daljeg opstanka ističe i Ešref Azabagić, koji smatra da bi prestankom njegovim »izgubili tako lijepo vrelo naše duševne hrane, a i cijelom bi svijetu pokazali, da smo za svaki napredak nesposobni«.³² Čitava mala retrospektiva utisaka izazvanih dotadašnjim izlaženjem »Behara« i bilans njegovog književnog i kulturnog djelovanja izneseni su u ovim odgovorima kao svjedočanstvo koje govori o kontaktu koji je ovaj list uspostavio s čitalačkom publikom i o njenoj širokoj popularnosti, te najzad o duhovnom stanju muslimanske sredine, željne svoje knjige kao odraza vlastitog života i inicijatora kulturnog razvitka. To je ujedno predstavljalo i pravi rezultat ankete kako ju je zamislio novi urednik Edhem Mulabdić.

Prilikom istraživanja uzroka koji su doveli do krize »Behara« velika većina učesnika ove ankete općenito ističe u prvom redu lijenost i nemar muslimanske inteligencije da sarađuje u listu, nedostatak energije, odlučnosti, principa kod nje. Među onima koji su krivicu bacali na muslimansku inteligenciju u cjelini, bez odvajanja svjetovnjaka od teološki obrazovanih intelektualaca, bio je Hifzi Muftić, a slično se izražava i Halid Šaran Trebinjac, Abdul-Fetah Sadiković i drugi. Neki među njima su bili i konkretniji, kao, na primjer Ajni Bušatlić, koji stavlja akcenat odgovornosti i krivnje na mlađu generaciju, »koja će ti svakom zgodom ovake misli potvrditi, al — slabo sama šta radi«,³³ ali pismo ipak zaključuje nadom u bolje dane: »Naš mlađi svijet, razni naučni zavodi daju nam ipak svake godine koliko toliko mladih naobraženih ljudi, eto nam na

prvom redu naše akademičke omladine, eto nam mladih kadija, učitelja, pak ostalih rodoljuba, koji će htjeti i moći pomagati svoj rod koliko im od ruke ide.«³⁴ Iako smatra da budućnost »Behara« zavisi »od cijele muslimanske inteligencije bosanskohercegovačke«, Mehmed Spaho, na drugoj strani, pored njene općenite lijenosti i nemara, vidi u njenim redovima i one koji, »kad oni ne mogu zbog lijenosti ništa da rade, nastoje, da i druge čestitije muslimane od toga odvrate«.³⁵ To je bila jedna od invektiva na stariju konzervativnu generaciju. A još otvoreniji prigovor uputio joj je Hamdija Mulić, odbacujući pri tom jedan od argumenata njene neaktivnosti: »Iluu sahibijama ne može se nikako ukabuliti onaj uzur što vele, da ne znaju jezika. To nije uzur, nek napišu što mogu turski, arapski, persijski kako bilo, pa će se to sve lijepo pretopiti u naš jezik a eto onda koristi narodu.«³⁶

Tako se, zavisno od idejne bitnosti i opredijeljenosti učesnika, već u vezi s tim utvrđivanjem ko snosi krivicu za takvo stanje lista, vršila diferencijacija dva intelektualna sloja bosanskohercegovačkih Muslimana: progresista koji su bili orijentirani savremenom opštekulturnom, prozapadnom i više svjetovnom programu lista, ali su u »Beharu« htjeli aktivirati i angažovati i teološki obrazovanu muslimansku inteligenciju, i konzervativaca, koji su bili i protiv njegovog pokretanja, a kada je već pokrenut, zalagali se za teološko-klerikalnu njegovu fizionomiju, a u stvari sami apstinirali od bilo kakve saradnje u njemu.

Prvi kritički glas s te druge strane potekao je od Ali-Riza Karabega, koji je priznao da su razlozi krize »Behara« izneseni u urednikovom pismu »dosta nepobitni«, ali je istakao »da postoji krivnja i u osnovateljima »Behara«, kao i u uređivanju, o čemu ćemo gdje god kasnije koju prozboriti.«³⁷ Iz prijedloga koji Karabeg iznosi kao sredstvo da bi list prebrodio teškoće, i iz invective koja se između redova upućuje pokretačima »Behara« vidi se, međutim, kako pisac ovih redova i jedan od predstavnika kleri-

kalne inteligencije zamišlja sadržinu i pravac ovog lista: »Nabavite poučnih islamskih novina, misirskih itd., pak prevađajte iz njha za neko vrijeme. Nađe se više puta i u »El-Muejjedu« i drugoj kojoj novini, što se može za »Behar« upotrebiti. Ponovo vas molim, da ne biste i Vi, koji ste se fatili i zapadnog uzgoja, bili nestrpljivi, kao što zapadnjaci time prikoravaju istočne narode, osobito Muslimane.³⁸ On na kraju predlaže da se sazove jedna skupština muslimanskih intelektualaca na kojoj će se donijeti odluke o budućnosti lista.

Ideju o konsultativnom sastanku podržava i drugi klerikalac, Ahmed Hifzi Karabeg, koji također ima kritičan stav prema dotadašnjem izlaženju »Behara«. Naglašavajući odnos distance prema pokretima lista i prema »Beharu« stilskim diferenciranjem u svome pismu, on skeptički konstatuje odmah u početku: »Mi imamo taj prosvjetni list »Behar«, ali na žalost (nešto nedostaje u tekstu, M. R.) da je na vrlo klimavim nogama počeo hodati, pak hoće da se izgubi.«³⁹

Ali pored ovih konzervativnih klerikalnih elemenata koji su predstavljali opoziciju svjetovnom i zapadnjačkom smjeru u »Beharovom« programu, iz ove ankete saznajemo i za one ultrakonzervativne klerikalne, fanatične i reakcionarne protivnike i »Behara« i svih drugih oblika riječi pisane »natrag-pisanjem«. Anonimni K. M. saopštava tako u pismu svoj razgovor sa »čestitim starim efendijom«, kod kojeg je učio u najranijoj svojoj mladosti, kome je sada došao na savjet i razgovor kako da se pomogne »Beharu«. »Kad čestitom svome efendiji priopćih rad šta sam došao, — piše on, — a on: mjesto, da me osokoli i pohvali, te mi pomogne, on — na me vatru: ni po što da to nijesam uradio. Pa što više, reče mi: i taj, koji se bavi tim novinama, ako je Turčin, nek se kani tog posla.«⁴⁰ Odavno prisutna polarizacija muslimanske inteligencije u odnosu na puteve književnog i kulturnog razvitka Muslimana osjetila se oštro i u ovoj anketi o »Beharu« kao posljedica duhovnih tradicija, naslaga i opredjeljenja, položaja u

društvu pod dominacijom austrougarske uprave, pa i političkih opredjeljenja i težnji na kraju devedesetih godina XIX i početku XX vijeka.

Većina učesnika ove ankete izrazila je, međutim, žilavu odlučnost da se »Behar« održi, obećavajući književnu pomoć listu i moralnu podršku uredniku i redakciji. Hifzi Muftić obećava »dva, tri sastavka« za treće godište »Behara«, Mehmed Kadrispahić također izražava svoju spremnost »da Vam štogod napišem za »Behar««, tako isto i K. M., zatim Mehmed Spaho, Ajni Bušatlić, Halid Šaran Trebinjac, Mehmed Ali-beg i Mustafa-beg Kapetanović, Hasan Hodžić, Ešref Azabagić, Mehmed Hadžimujagić, M.-Ali Dukatar, Sulejman Mursel, Ali ef. Kadić, Hakiya Hadžić, Abdulah Bukvica, Salih Demirović, Hamdija Mulić i drugi.

Povedeni prijedlogom dvojice Karabegsa iz Mostara, neki se učesnici ankete slažu da se održi skupština muslimanskih intelektualaca, na kojoj će se odlučiti o daljoj sudbini lista, ali većina ih bodri i poziva same pokretače, urednike kao i dosadašnje saradnike »Behara« da ne klonu duhom, već da upregnu sve svoje radne sile dok se kriza ne prebrodi, jer bi prestanak lista djelovao kobno i destimulativno i na svaku buduću akciju slične vrste. Neki među njima su u svojim prijedlozima za održanje lista i konkretniji. Tako Mehmed H. Sejdović predlaže da se u »Beharu« preštampaju neki radovi Ibrahima Repovca, Osmana Nuri Hadžića, Bašagića i drugih koji su objavljeni u raznim listovima još prije pokretanja »Behara«, ⁴¹ napominjući, na osnovu iskustava sa izdanjima Hermanovih muslimanskih narodnih pjesama, Kapetanovićeva *Narodnog blaga*, *Avdije* i *Boja pod Banjomlukom*, koja su rasprodana do posljednjeg primjerka, da se »ni pisac ni nakladnik ne može da tuži na slab odziv publike« »kad se nešto napiše, da se pogodi žica narodna«. ⁴² Sejdović dalje predlaže da se u »Beharu« uvede i rubrika domaćih vijesti, da se u listu ponekad osvrne »i na »privrednu« stranu uopće«, te da se uvede honorisanje priloga. ⁴³ Halid Šaran Trebinjac predlaže ured-

ništvu: »Ako momentano izvornim temama ne bi mogli puniti stupce njegove, za što ne bi segnuli za valjanim prevodima drugih literatura?«⁴⁴ itd. itd. A među svim tim glasovima čuli su se i glasovi trezvenosti, strpljenja i realnog osjećanja situacije, koji nisu bili lišeni optimističnog gledanja na budućnost »Behara« i muslimanske knjige:

»Svaki je početak težak, a i »Behar« je još u početku, svijet se naš još nije naučio ni čitati knjige a kamo li pisati.« — pisao je Abdulah Bukvica, gimnazist iz Sarajeva.⁴⁵ »Malo ih je koji mogu i hoće da rade i radom potpomognu list kakav je »Behar«. No treba znati, da je bilo nedavno vremena, kad ih ni toliko nije bilo. — poručivao je Omer Mehić, učitelj iz Brčkog.⁴⁶

U odgovorima učesnika »Beharove« ankete izražena je u dobroj mjeri književna i kulturna atmosfera među bosanskohercegovačkim Muslimanima na početku XX stoljeća i položaj prvog muslimanskog književnog lista u njenom okviru. Ona govori o teškom širenju zapadnog obrazovanja i književne i javne riječi na zapadnom pismu, o ograničenosti broja nosilaca ove istorijske kulturne akcije, o kompromisima koji su činjeni samo da zamah ne bi stao, u strahu da se on tada nikad neće obnoviti. Ali upravo time pokazuje i nešto drugo: čvrsto uvjerenje o potrebi i opravdanosti lista kao što je »Behar«, i u vezi s tim, težnju za daljim usvajanjem savremenih kulturnih, obrazovnih i književnih tekovina. »Behar« je za muslimansku sredinu predstavljao u to doba dokaz njene duhovne i životne vitalnosti, afirmaciju muslimanske narodne svijesti, potvrdu vlastite književne i kulturne tradicije i izraz savremenog književnog trenutka, on je bio isključivo *njihov* list i simbol posebne narodno-vjerske samosvojnosti.

Svodeći i zaključujući rezultate, uredništvo »Behara« je u završnoj riječi pokazalo da je dobro osjetilo svu širinu književnog i kulturnog raspoloženja izraženu u ovoj anketi. Ideju sastanka muslimanskih intelektualaca u vezi s budućnošću »Behara« uredništvo je uopštilo i proširilo u misao o »sastanku ot-

mjenih muslimana i rodoljuba, da se razgovore i posavjetuju o svom stanju i svojim potrebama»,⁴⁷ odloživši je za jednu narednu priliku i time vješto izbjegavši opasnost miniranja i diverzije koja je ležala u podtekstu prijedloga klerikalaca. A ta naredna prilika doći će uskoro, već u početku 1903. godine, kada je došlo do osnivanja društva »Gajret«, kome je »Behar« pružio punu i iskrenu podršku. Tako je ideju sastanka muslimanskih intelektualaca, predloženu sa skrivenim namjerama, uredništvo prihvatilo i dalje razvijalo kao način razmjenjivanja misli o zajedničkim kulturnim potrebama.

U završnoj riječi, pored toga, uredništvo izražava neskriveno zadovoljstvo zbog odgovora, punih rodoljublja, svijesti i ponosa, u kojima se odlučno ističe misao o potrebi održanja »Behara«. Navodeći još jedanput oskudicu u gradivu i potrebu šireg okupljanja saradnika kao glavne razloge pokretanja ankete, i, s druge strane, odgovore pune topline i obećanja kao njen rezultat, uredništvo objavljuje da će »Behar« »produžiti svoj život u pravcu u kom je i do sad izlazio«.⁴⁸ »Osim toga pismo je naše uz ona obećanja imalo i materijalnog uspjeha, — konstatuje se u završnoj riječi i posebno ističe, — al nas više okrepljuje onaj sud naše inteligencije, ona topla molba da se ne prestane izdavanje »Behara« iz čega zaključismo još veću potrebu njegovu, nego smo i mislili.«⁴⁹

Moralnu i književnu podršku ovakve vrste, kao što je bila ova anketa sa postavljanjem pitanja o opstanku lista, Mulabdić do kraja svog uređivanja »Behara« više nikad nije tražio. Programski članci uredništva koje je »Behar« objavljivao na početku i na završetku godine kao rezime onoga što je postignuto u prošlom razdoblju i kao najava buduće aktivnosti pokazuju crtu konkretnosti, odnose se isključivo na sadržinu lista i na planove uredništva u vezi s ispunjavanjem te sadržine i osvježavanjem novim priložima. Tako se na početku treće godine objavljuje radnja Osmana Nuri Hadžića o Muhamedu kao jedan od priloga meknjiževne sadržine, od prevede-

nih književnih priloga najavljuje se drama turskog pjesnika Namik Kemala i roman *Tajne* od turskog pisca Ahmed Midhata, uz nastavljajanje *Hiljadu i jedne noći* i pored obećanja da će list donijeti i »po koji prevod i iz zapadnih literatura«, a od domaćih priloga najavljuje se niz »manjih i većih crtica iz našeg života« te stalna rubrika »narodne umotvorine«. ⁵⁰

Bašagić se ni u cijeloj trećoj godini nije pojavio u »Beharu« ni sa jednim prilogom. Ali završetak ove godine donosi novu promjenu u redakciji lista: pod kraj godine dolazi, na inicijativu Bašagićeve, do osnivanja društva »Gajret«, za koje se »Behar« založio svim svojim uplivom, otvorivši svoje stranice prethodnoj agitaciji za njegovo osnivanje, te izvještajima o toku osnivačke skupštine, i, kasnije, svim akcijama koje je ovo društvo preduzimalo, zbog čega Osman Nuri Hadžić, koji nije bio za to osnivanje, odstupa od »Behara«, a Bašagić, već i kao predsjednik »Gajreta«, ponovo pristupa listu i od početka četvrte godine nastavlja sa svojom saradnjom na njegovim stranicama. ⁵¹ Od toga vremena, tj. od početka četvrte godine, počinje i druga polovina razdoblja Mulabdićevog uređivanja »Behara«, u kojoj je ovaj list bujniji i stabilniji, sa više saradnika, što je svakako, uz ostalo, i posljedica Bašagićeve reaktivacije u njemu.

3. Bašagićeva kritičko-didaktička radnja kao izraz idejne orijentacije lista

U redakcijskom članku na početku četvrte godine ⁵² ističe se pouzdanje s kojim »Behar« ulazi u ovu godinu, i u najavi građe koju će list donositi na prvom mjestu se navodi Bašagićeva radnja iz islamske tradicije *Sto i jedan hadisi šerif*, ⁵³ pored prevoda romana *Razgovor* od turske spisateljice Fatime-Alije, i nastavljajanja *Hiljadu i jedne noći*. Uvjerenje u trajan opstanak »Behara«, koje je tom prilikom izraženo, nije samo proizlazilo iz nešto većeg odziva saradnika i veće raznovrsnosti građe, već je bilo i po-

sljedica ponovnog Bašagićevog pristupanja »Beharu« sa kompleksom popularnosti, stimulacije i podrške koju je njegovo ime donosilo listu. U ovoj godini Bašagić, međutim, nije bio ni izdaleka onako plodan kao u prvoj, kada je na sebi nosio glavnu odgovornost, saradnje i obaveza prema »Beharu«. Ali njegova obimna radnja iz islamske tradicije, koja je, prema Mulabdićevim riječima, bila »za našu širu javnost jedna lijepa i jako potrebna radnja«, ⁵⁴ postavila je problem »Behara« ponovno kao temu dana, izazvavši reakciju na drugoj strani, na strani sveštenstva. ⁵⁵

Bašagićev cjelokupan rad u »Beharu« isticao se od priloga ostalih saradnika svježinom misli i pogleda i izvjesnom njihovom vehementnom i provokativnom težnjom na putu budućeg napretka, zatim zanosom poetskog osjećanja i originalnošću te živom posebnošću poetsko-književnog oblika. Tako i navedena radnja u kojoj on u komentarima povodom pojedinih vjersko-etičkih izreka otkriva u stvari svoje savremene poetske, etičke, rodoljubive i društvene poglede, relevantne osobito za »Behar« u to doba, za zbivanja u vezi s »Gajretom« i za samo Bašagićevo tradicionalno neslaganje sa sveštenstvom, te posebno za odbranu patriotskog tona i vlastite i opšte poetske riječi, koja je u konzervativno-klerikalnim krugovima muslimanske sredine bila izložena i obasuta prigovorima. Ovaj Bašagićev članak predstavljao je ujedno ponovni manifest idejnih i poetskih shvatanja u čijem je znaku uređivano prvo godište »Behara«.

Pojam, značaj i manifestacije društvenosti Bašagić na ovom mjestu vezuje neodvojivo i uslovno uz pojam prosperiteta kulturnog, materijalnog i socijalnog, ali na prvom mjestu i konkretno uz prosvjetivanje, kao prevlađivanje tradicionalne prosvjetne zatucanosti, ali se ne zadržava na tome nego se, spomenuvši ovlašno »Gajret« kao konkretan korak na putu nauke, zbliženja i sloge, usmjerava patetičnim, izazovnim propovjedničkim riječima na reakcionare i konzervativce, koji su ovo pozitivno kretanje kočili, otkrivajući u njima, u pasažu indignacije, crte sum-

njičenja, zavisti i mržnje, uobraženje da su »najpametniji ljudi i kao takovi pozvani, da budu prvaci naroda«,⁵⁶ pri čemu se služe različitim sredstvima da stvore jaku stranku u narodu, udešavajući program »da se može povući narodna masa za nos«.⁶⁷ Nasuprot ovakvoj vrsti demagoškog okupljanja naroda, pri čemu se u Bašagićevom tekstu ovog puta osjeća jaka aluzija i na vođe autonomnog pokreta, pored klerikalaca i konzervativaca, Bašagić preporučuje javna društva i čitaonice kao zadruge i oblike masovnog okupljanja, čija je svrha obrazovna i prosvjetiteljska. Prosvjetom, a ne politikom, htio se Bašagić, kao što se vidi, boriti za narodni napredak.

Na udruživanje i posebno na društvo »Gajret« Bašagić se osvrće još na jednom mjestu ove radnje sa istom prosvjetiteljsko-socijalnom argumentacijom koju je upravo u to vrijeme iznosio u aktivnoj agitaciji za osnivanje i potpomaganje ovog društva, ali sa otvorenijim stavom prezira prema klerikalcima i protivnicima »Gajreta« i raskrinkavanjem njihovih razloga odgađanja, odugovlačenja, lažne brige, i čisto klasnih motiva.⁵⁸ Dok se u isto vrijeme muslimanska djeca »skitaju po ulicama i kahvama bez zanata i rada«, a samo zanatstvo kao i obuka po vjerskim školama tavori bez dodira sa novim vremenom.⁵⁹

I drugi idejni kompleks, poezija i rodoljublje kao jedan od njenih motiva i podsticaja, koji je Bašagić eksplicirao u komentarima tradicionalno-etičkih izreka u ovoj radnji, usmjerava se svojom oštricom na primitivne pripadnike konzervativno-klерikalnog sloja i njihovo obezvređivanje poetske riječi, potcjenjivanje njenog djeјstva u nesposobnosti da se pojmi »onaj silni doјam, koji pjesma ostavlja u srcima plemenitih ljudi«.⁶⁰ »Mi smo se naučili od naših starih slušati uvijek hrđav sud o pjesmi i pjevanju«,⁶¹ — piše Bašagić misleći na stariju muslimansku generaciju, i nastojeći da to shvatanje ispravi, iznosi, sa žarom uvjerenja i odbrane, prilično opširno i određeno, svoje poglede na poeziju, u stvari svoju vlastitu poetiku, svoje viđenje poezije, zasnovano na nekoliko relacija i identifikacija poezije — sa mu-

drošću, čovječnošću, plemenitošću, ljubavlju, samilošću i humanom mržnjom, sa istinom i etikom, intimnom osjećajnošću, te rodoljubljem i patriotizmom. U opštoj analizi i definisanju Bašagićevog shvatanja poezije pored imanentnih i eksplicitnih formulacija u samim njegovim pjesmama, pored poetskih mjesta i ilustracija u istorijskim radovima njegovim, pored eseja, kritika i njegove docnije disertacije, i ovaj pasaż o poeziji predstavlja nezaobilazan materijal.

»U pjesmi imade mudrosti« je izreka od koje Bašagić polazi, ali je odmah razvija na nekoliko razina čovjekovog psihološkog života i aktivnosti duha, dajući znakove jednakosti, stvarajući postavke za deduktivnu argumentaciju primjerima i shvatanjima drugih. Jednačenje poezije sa humanizmom i plemenitošću, koje je prva postavka Bašagićeva, mada se u suštini svodi na njen etički vid, izraženo je sa lirsko-emocionalnim primislom.

»Svaki čovjek imade srce od krvi i mesa, — piše Bašagić, — a mnogo ljudi ne imade poezije u srcu, koju mi drukčije zovemo: ljubav, čovječnost i samilost prema ljudima i životinjama. Za to slobodno možemo reći mjesto izraza »taj nema srca« »taj nema poezije u srcu« ili još kraće i izrazitije: taj je bešćutan.«⁶² Primjeri koji nakon ovog poetičkog jednačenja slijede uzeti su iz istorije, u njima se dijele velikani na bešćutne pojedince, koji manje ili više nijesu imali srca-poezije, kao, što su Nero i Hadžadž, Atila i Holagu, i na one kao što su Aleksandar Veliki i Selim I. Javuz, koji su, iako su prolili mnogo krvi za slavu svoga naroda i domovine, imali i veliki um i veliko srce, a s obojicom gospodovala je poezija.⁶³ Ali ne samo da ljubav izvire iz srca i poistovjećuje se s poezijom, po Bašagiću i mržnja ako predstavlja humanu reakciju izbija iz dna srca, iz izvora poezije.⁶⁴ Poetska struktura i kvalitet, dakle, usko su vezani i uslovljeni za etičku osnovu poriva i pobude. U Bašagićevoj poetici ova jednačina, izražena jasno odnosima funkcije, predstavlja najširu platformu sa koje se otvaraju poetske kvalifikacije kako osjećanja i zbivanja u samom čovjeku tako i među-

ljudskih odnosa u savremenosti i istoriji. Bašagić se, međutim, u ovom osvrtu ne bavi intimnim poetskim stanjima, jer tu i nije bilo mjesta takvim produbljeljima, već se bavi isključivo javnim i opštim vidovima poezije, utvrđujući njene zasluge i uticaj na zajednički narodni život.

Šta je kod Arapa u doba — poznato pod nazivom »džahilijet« — na onoj visini držalo narodnu samosvijest, čuvalo uspomene na junačku prošlost, naučalo vrline i propovijedalo im, da čine plemenita djela, gostoljubivost prijateljstvo i vitešku vjeru? Ništa drugo, nego pjesma, koju je majka uz kolijevku pjevala svome čedu i otac je iz usta u usta namirao svojoj djeci, da joj u zanosnoj riječi, začinjenoj poezijom, pokaže, kako treba da kao plemenit čovjek postupa s ljudima i živi u svijetu.⁶⁵

Humanistički smisao suštine poezije Bašagić povezuje sa praktičnim aspektom njenog umjetničkog izraza (kao formulacije etičkih sadržinskih vrednota. »Suhoparni savjet ne može dirnuti, uznijeti i dojmiti se čovjeka, koliko u pjesmi živo prikazana zgoda iz života ili iz viteške prošlosti«, — piše on sa namjerom da ukaže na onu osobinu poetskog kazivanja koja predstavlja neposrednu istinitost i nosi percepciju konkretnosti, direktnog saopštajnog rezultata. To je druga jednačina ovog Bašagićevog razmatranja o poeziji koja bi se mogla formulisati riječima: pjesma je neposredna istina. On ju je preuzeo iz poetike arapske poezije predislamskog i početnog islamskog perioda, koja to formuliše opisno: »Pjesma je govor, u kojem je lijepo lijepo, a ružno ružno.«,⁶⁶ razvijajući dalje u svome komentaru kvalitet poetskog pojma ne u estetsko-likovnom ili estetsko-emocionalnom, nego, shodno ranije zacrtanom stavu, u etičko-estetskom smislu:

U pjesmi je lijepo ono, što čovjeka oplemenjuje, potiče na dobra djela, budi u njemu samilost prema drugijem stvorenjima i poučava ga sve ostale ljudske vrline, a ružno je u pjesmi ono, što čovjeka kvari, izaziva na nedjela, potiče na mržnju i poučava ga druga nemoralna djela, koja osuđuje Islam.⁶⁷

Krug ove poetike arapskog porijekla pokazuje na ovom mjestu tendenciju zatvaranja u etičko-estet-

ski sistem, u koji se uklapaju i svi primjeri koji slijede o nepotkupljivosti i autonomnosti poezije i sve definicije iz spomenutog izvorišta kao što su: »Kazujte djeci pjesmu, da im govor lahko teče, jer je najbolji ljudski zanat pjesma«,⁶⁸ »Pjesma je dar arapskoga jezika: s njom se ublažuje mržnja i gasi srdžba«,⁶⁹ »Pjesma je znanost Arapa i njihova povijest, učite je«,⁷⁰ — da nije otvora koji Bašagić u njemu pravi zajedno sa arapskim pjesnikom Ibni Revahom, koji je dao ovakvu definiciju pjesme: »To su čuvstva, koja ispunjuju ljudsko srce i izlijevaju se u stihovima na jezik.«,⁷¹ uspostavljajući novu jednačinu: identičnost osjećanja i poezije, i unoseći emocionalni odnos prema istini i u ranije izloženi etičko-estetski sistem. »Zar to nije definicija pjesme, koja bi mogla doći na čelo svih aforizama o pjesmi«, uzvikuje Bašagić na kraju.⁷²

Kao primjere nepotkupljivosti poezije i punog odsustva poetskog panegirizma Bašagić navodi noviju generaciju turskih pjesnika, onu istu koju je propagirao u vrijeme svoga uređivanja »Behara«: Namik Kemala, Arif Hikmeta Stočevića i Teufik Fikreta.⁷³

Slijedeći komentar organski se nastavlja na razmatranja o poeziji i predstavlja dio njene inspiracije i tematike, osobito u konstelaciji ovakvog poetskog sistema koji uzima za svoju osnovu humanistički smisao i istinitost poetskog čuvstva i iskaza. To je patriotizam, ljubav prema domovini, kojoj pjesnik daje veoma visoku cijenu među poetskim inspiracijama i definiše je ustreptalim i patetičnim riječima:

Plemenit čovjek kad tu riječ spomene mora ustati na noge iz dva razloga, i to prvo: iz poštovanja prama velikoj svetinji, i drugo: da mu se na nogama stojeći smire uzvišena čuvstva prama tome slatkome imenu, da mu se utiša zanos i uzbuđenje, koje mu okupi cijelo biće. Istom kad se umiri, može da sjede za stol i iscijedi na pero spomen-slike na ta čuvstva, zanos i uzbuđenje, jer prava poezija te ljubavi ostaje za uvijek na pjesničkom srcu i ona se ne može prikazati ni u pjesmi ni u prozi.⁷⁴

Ljubav prema domovini predstavlja romantičarski aspekt Bašagićeve poetike izražene u ovoj radnji, u kojoj nema poetske inspiracije ljubavi prema vjeri, što bi bilo prirodno u ovakvoj konstelaciji izvora i komentara, kao što je nema ni u drugim Bašagićevim tekstovima koji otkrivaju njegova shvaćanja poezije. Ona je definisana uopšteno, ali egzaltirano, s povišenim tonom, i prikazana s oreolom svetosti kao osnovna ljudska emocija. Ali je istovremeno lokalizovana na Bašagićevu domovinu, onako isto kao što ju je on izražavao u svojoj patriotskoj poeziji: sa jakom dozom istorijske tradicije junaštva, žrtvovanja i ponosa, sa čvrstom vezanošću za rodnu grud, ovdje datom aktualizovano, sa osvrtnom na seobe, inače rijetkim kod Bašagića, i najzad, sa jasnim diferenciranjem svojih sunarodnika i od istoka i od zapada, i njihovim situiranjem u južnoslovenski narodni element. Ono što je Bašagić pjevao to je u ovom radu eksplicitno kazao:

Domovina je blago neodređene vrijednosti, koje je zamijenjeno hiljadama glava naše otaca i djedova, dragi kamen, na kome je napisana povjesnica naše prošlosti, u kojem se ogleda naša sadašnjost, na kojem su urezana proročanstva naše budućnosti.

Domovina je gruda zemlje pod našim nogama, koja nama mišćem miriše, cvijećem cvate i nježnom ljubavi diše. Tu smo mi izišavši iz majčine utrobe najprije ugledali žarko sunce, blijedi mjesec i sjajne zvijezde tu smo najprije svojom nogom stanuli na zemlju, tu nas je majka prvi put zadojila slatkijem mlijekom, tu smo prvi put čuli mili glas:

Buji, paji moje čedo drago,
Buji, paji tebe čuva majka

(...)

Pa bila tvoja domovina pokrivena samim klisurama i pustim pijeskom, pa stanovala u njoj predrta sirotinja, pa radala samo dračom i trnjem, treba da se sjetiš Preradovića riječi:

Domovina kakva bila,
Rođenom je sinku mila.

(...)

Idi brate, idi preko bijela svijeta, idi u one krajeve, gdje nikad nećeš čuti imena svoje domovine, opet će ti na um panuti svaki dan, svaki sahat, pa možda i svaki

časak. Šta misliš o ovim riječima, koje Preradović ispjeva vraćajući se u svoju domovinu:

Tuđa zemlja ima svoje,
Ne poznaje jade tvoje.
Tuđa ljubav ljubi svoga.

Seli brate u najljepše krajeve širokog svijeta, seli u zemlje, gdje tropsko voće raste, gdje lotosi i bajne ruže cvatu, ne će ti to voće rasti, ni to cvijeće cvasti kao naše šljive i jabuke, kao naše ljubice i smilje, na tvojoj rođenoj grudi; sve — sve se tamo tvom oku drugačije čini, jer ga neka tajna ljubav veže za domovinu i njezine skromne bašče i gajeve.

(...)

Šta je domovina? Je li selo ili grad, u kojem si se rodio? Je li država, pod koje se vladom nalaziš? Je li kopno Evropa, Azija i t. d.? Nije ni jedno ni drugo, nego kolijevka jednoga te istoga naroda, s kojim dijeliš radost i žalost, s kojim pjevaš i jadikuješ u istom jeziku i po istoj kajdi.⁷⁵

Ovaj odnos prema domovini nastavak je jednog vida »Beharove« početne programske ideologije, koji je pored definisanja narodne posebnosti bosanskohercegovačkih Muslimana, i to isključivo u duhovnom smislu i u okviru njihove regionalnosti, izražavao i činjenicu otvaranja prema slovenskim suplemenicima i prirodnog povezivanja s njima putem zajedničkog materinskog jezika, iste pagansko-slovenske tradicije, istorije. Argumentacija koju Bašagić u ovom radu upotrebljava u potvrdu domovinske odanosti kreće se od citata iz Preradovića, preko isticanja naših narodnih pjesama, i primjera rodoljublja iz istorije bliskih Muslimanima, koja je, prema Bašagiću, puna »odličnih velikana kao Sokolović i Ibrahim paša Novošeherlija«⁷⁶ te poznati Abdullah-paša, čiju je patriotsku odvažnost Bašagić još ranije opjevao, i prostire se sve do poetskih iskaza i mišljenja turskih književnika starije i mlađe generacije, nekih porijeklom iz Bosne i Hercegovine, koje je Bašagić prevodio i citirao: Selima I Javuza, Fudulije, Derviš paše Mostarca, Nerkesije, zatim Namik Kemala, Abdul-Hak Hamida, te do niza svjetskih klasičnih pjesnika, čije stihove o domovini Bašagić u obliku male antologije donosi u prevodu (Homer, *Odyssea*; Sofo-

kle, *Antigona*; Euripid, *Elektra*; Horacije, *Carmina*; Hafiz, *Divan*; Kasiodor; Petrarca, *Sonetti*; Kerner, *Zriny*; Konfučije, *Ši-King*; Kerner, *Gedichte*; Šiler, *Jungfrau von Orleans*; Šiler, *Wilhelm Tell*; Gete, *Egmont*; Klinger; Grabe, *Don Juan und Faust*; Bodenštet, *Gedichte*; Bajron, *The Islands*; Pruc, *Gedichte*).⁷⁷

Ovako uvjerljiva argumentacija Bašagiću je u ovom trenutku bila potrebna da se osvrne i na domaće prilike, na stanje rodoljublja među bosanskim Muslimanima, koji neće da shvate veliku važnost domovinskog uzgoja, nego s nekom hladnokrvnošću gledaju na svoju rođenu grud, kao da joj nijesu pravi sinovi već pastorčad,⁷⁸ i ujedno da oštricu kritike usmjeri na nedostatak kućnog odgoja i na sveštenstvo koje »ni samo nemajući pojma ni o islamskom moralu a kamo li o domovinskom i političkom uzgoju« i ne poznavajući riječi »domovina, vrlina, pristojnost, ljudstvo, bratstvo, sloga, gajret«⁷⁹ snosi punu odgovornost za ovakvo stanje omladine.

Ovo konstatovanje odsustva rodoljublja te poetskog sljepila i sirovosti kod pripadnika konzervativne muslimanske generacije i svešteničkog staleža, spojiće se u daljem tekstu ovog rada sa Bašagićevim prigovorom istom staležu što ne digne svoj glas zbog zapostavljanja muslimanskog ženskinja i nehumanog postupka prema njemu,⁸⁰ i sa Bašagićevom, ranije razmatranom optužbom da ovi slojevi svjesno ometaju razvijanje društvenosti kod Muslimana, u jedinstvenu kritičku težnju da se ustanove uzroci stagniranja i propadanja Muslimana, da se istaknu kočnice muslimanskog napretka i optuže njihovi reakcionarni protagonisti. Ulema, prema Bašagićevim riječima, »ne poznaje svijeta i nijedne druge civilizacije osim arapske, i nju poznaje samo koliko se može poznati preko jezikoslovnih i pravoslovnih knjiga«,⁸¹ i u tome leže razlozi ne samo odsustva svake stručne, književne i kulturne aktivnosti kod svešteničkog staleža, nego i uzroci njihovog suprotstavljanja svakoj djelatnosti koja potječe od drugih, od pripadnika svjetovne inteligencije.

Ovakvo svođenje idejnog podteksta Bašagićeve radnje izazvalo je negodovanje i reakciju i među sveštenstvom i među konzervativnim svijetom, dakle, u krugovima upravo onih ljudi na koje je on i bio usmjeren,⁸² dok je radnja u cjelini među čitaocima bila prihvaćena s interesovanjem i odobravanjem.⁸³ Kao glavni prigovor Bašagićevoj radnji istaknuto je nepovjerenje u način i sposobnost tumačenja religiozne tradicije od strane Bašagića kao laika i svjetovnjaka.⁸⁴ »Da jedan nepozvani izvan kruga uleme piše o ovim stvarima...«⁸⁵ — komentarisalo se u tonu osuđivanja, s prividnom principijelnošću kojoj je kao osnova služilo Bašagićevo navođenje i zapadnih, kršćanskih autora u analizi ovih religiozno-etičkih izreka. Ali ispod ovog teološko-dogmatskog stava krila se sujeta jednog sloja povrijeđena oštrinom Bašagićeve kritike, koja je, pored ukazivanja na stručnu nesposobnost i neaktivnost sveštenstva, otkrivala i njihove prizemne ljudske crte i tipske osobine jednog konzervativnog i reakcionarnog staleža koji pod izlikom vjerske ortodoksije teži da zadrži muslimansko stanovništvo na stvarnom stepenu fanatizma, neznanja i zaostalosti. Kako je Bašagićeva kritika sveštenstva zadirala sve dalje, uz ukazivanje šta bi pozvani trebalo da rade, a oni to ne rade, i isticanje javne odgovornosti ovog sloja zbog savremenog stanja Muslimana, poprimajući iz broja u broj karakter žestoke optužbe, raslo je sve više negodovanje na pogođenoj strani. Najzad je u vezi sa izlaženjem ove radnje zatražena intervencija Zemaljske vlade, koja, da bi udovoljila zahtjevima klerikalnih krugova, uvodi za »Behar«, pored redovne cenzure u »crnom kabinetu«, kroz koju su prolazili i svi drugi listovi, i drugu, posebnu cenzuru: nakon pregleda u Vladi, list se nosio na drugu cenzuru u islamsko starješinstvo — Rijaset i Ulema medžlis,⁸⁶ zbog čega je »Behar«, koji je dotle uredno izlazio, počeo zakašnjavati.⁸⁷ Redakcija »Behara« dobijala je nazad svaki pregledani broj preko Vlade, a za cenzuru od strane

klerikalne administracije formalno se, barem službeno, nije ni znalo, ali je privatno cijela stvar bila poznata te se govorilo kako se »Behar« najmarljivije čita u Rijasetu.⁸⁸

Svođeci antiklerikalnu koncepciju svoje radnje, Bašagić je u nastavku za 22. broj »Behara« postavio oštar paradoks mjesta, uloge, dužnosti i odgovornosti sveštenstva i njihovog savremenog stanja, mogućnosti i aktivnosti, i to bez uvijanja, jasnim i argumentovanim riječima kritike i optužbe, koje potpuno razotkrivaju i nesaglasnost teorije i prakse, lica i naličja sveštenstva kao institucije. Ovaj članak je, međutim, zaplijenila cenzura⁸⁹ na prijedlog iz Rijasetu, a na omotu 22. broja »Behara« ostao je samo naslov radnje. Bašagić tada prestade objavljivati svoje komentare, tako da je ovaj njegov rad ostao nezavršen, sa posljednjim, tada zaplijenjenim nastavkom koji je Edhem Mulabdić docnije, nakon trideset godina, objavio u svome članku *Dvostruka cenzura radi Safvet-bega*.⁹⁰ Iako je u uredničkom članku na kraju četvrtog godišta rečeno da se Bašagićeva radnja prekida na neizvjesno vrijeme, a da će se »opet u svoje vrijeme nastaviti i dovršiti«,⁹¹ ona u stvari nikad nije završena.

Beskompromisno antiklerikalan stav Bašagićev, iznesen u ovoj radnji, kao izraz sukoba shvatanja o putevima napretka između svjetovne i klerikalne inteligencije, pored širokog spektra njene sekundarne i posebne problematike, predstavljao je za »Behar« injekciju aktivnosti, intenzivnijeg tretiranja društvenih pitanja, koje se nastavilo u zalaganju ovog lista za niz društvenih, prosvjetnih i kulturnih akcija. Nakon kratkog perioda prosječnosti, književne postranosti, koju su prekidali samo Hadžićevi polemičko-odbranaški članci, »Behar« se ponovno nalazi u centru muslimanske kulturno-prosvjetne i književne aktivnosti, preuzimajući na sebe ulogu podsticanja i usmjeravanja njenog.

4. Od početka četvrtog godišta prema svršetku razdoblja

Ističući primat kulturno-prosvjetne i književne akcije među Muslimanima, »Behar« se i dalje dosljedno držao svoga neobilježenog, neutralnog političkog stava, najprije u odnosu prema strujanjima nacionalnih simpatija i antipatija među samim Muslimanima u Bosni i Hercegovini, intenzivnije podstaknutim Džabićevim pokretom i borbom za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju, u kojoj se muslimanski autonomni pokret politički približavao srpskom pokretu i s njime sarađivao, pri čemu su se svi postrani i indiferentni Muslimani kao i hrvatski simpatizeri proglašavali izdajnicima i Vladinim odanicima. Bez obzira na to što joj je svojom postranošću u autonomnoj borbi mogao koristiti, sličan odnos političkog neobilježavanja »Behar« je održavao i prema Zemaljskoj vladi, odupirući se svim pokušajima da pisanom riječju potpomogne Kalajev režim. Tako je godine 1903. načelnik opštine pozvao i »Behar«, uz tada tri postojeća lista, i zahtijevao da se u njima napišu prigodni članci o Kalaju povodom dvadesetogodišnjice njegovog stupanja na tlo Bosne i Hercegovine u funkciji zajedničkog ministra finansija i vrhovnog upravnika ovih zemalja. »Treballo je muke, — pisao je docnije Mulabdić, — dok sam spasio »Behar« od te napasti. »To mogu da rade politički listovi, a »Behar« je književni list.« — »Baš zato, što je književni«, prihvaća domaćin. Ja tada povukoh u pomoć »Bosansku vilu«, makar da mi nijesmo bili baš ni brat ni sestra, i to me spasi, jer domaćin se nije ni sjetio, da i nju pozove, pravije rečeno nije ni pokušao da »Vilu« pozove, jer je znao da mu ne bi ni došla.«⁹²

Kako se odnosio prema Vladi, imajući političko čulo za njenu nepopularnost među muslimanskim masama, posebno u savremenom političko, društvenom i istorijskom trenutku, »Behar« se pod Mulabdićevim uređivanjem odupirao davanju publiciteta i popularnosti i svima predstavnicima njenog

administrativno-upravnog aparata. »Jednom prilikom dolazi mi zahtjev iz naše sredine, — pisao je Mulabdić, — da se u »Beharu« piše o jednom nižem činovniku, inače strancu, koji sada penzionisan odlazi iz Bosne. »A zašto da se piše o njemu?« — »Jer je bio ispravan činovnik.« — »Pa to mu je i dužnost bila.« — »A osim toga vrlo je volio nas muslimane.« — »Šta je učinio za nas?« Nema odgovora.«⁹³ Pored književnih, kulturnih i prosvjetnih razloga, i ovakav politički stav je bio jedan od momenata koji su utjecali na jačanje popularnosti »Behara« među čitalačkom publikom.

Od početka četvrte godine prema završetku razdoblja u kome je Mulabdić uređivao list zapaža se i porast »Beharovih« saradnika i ujedno povećanje broja i raznovrsnosti originalnih priloga iz lijepe književnosti, uz izvjesnu pratilačku ravnomjernost priloga iz narodnog stvaralaštva, koji su dotada služili kao nadoknada u krizi originalnog književnog stvaranja. Pri tome se osobito vidi porast broja originalnih pjesama, dok se, ne računajući male priče i dosjetke, priloge u rubrici »Listak« i aforizme, osjeća usaglašavanje odnosa svih književnih vrsta i publicističkih priloga, tako da šesto godište »Behara«, završeno pod Mulabdićevim uređivanjem, predstavlja najveći saradnički i urednički domet ovog lista, po kvalitetu i kvantitetu ravan prvom godištu pod uredništvom Bašagića, s jedinom razlikom što je to prvo godište u cjelini imalo nešto orijentalniju fizionomiju, osobito u oblasti prevedene poezije, što je isključivo bila zasluga urednikova.

U člancima uredništva na početku i na kraju pojedinog godišta nema više principskih i programskih proklamacija, nego se uglavnom govori o građi, najavljuje se ili rezimira konkretna književna saradnja, sa naglaskom na obimnijim i značajnijim priložima, koji nose ostalu »Beharovu« građu. Tako se na kraju četvrte godine izražava opšta zahvalnost Bašagiću za radnju *Sto i jedan hadisi šerif*, te Muhamedu Eminu Dizdaru za prevod romana *Razgovor* i Fehimu Spahi za prevođenje *Hiljadu i jedne noći*,

istim saradnicima koji su najavljeni na početku godine, i najavljuju se novi prilozi u petoj godini, među ostalim roman turskog pisca Ušaki-zade Halid Zijaa Ferdi i drugovi, u prevodu A. Dž. Šerića.⁹⁴ Tako se urednički članci s početka i s kraja godine dodiruju u svojim najavama značajnijih priloga i osvrtima na njih. U tom pogledu se jedino urednički članak na početku šeste godine i urednikova zahvala na kraju ovog godišta razlikuju od dotadašnjih uredničkih članaka, i to prvi po optimističnoj i trijumfalnoj najavi većeg broja priloga »Beharovih« saradnika, a drugi po sadržini urednikovog opraštanja s »Beharom«.

Uz radnju Muhamed-Seida Serdarevića *Kratka povijest islama*, najavljuje se u prvom članku *Istočni parnas* Safvetbega Bašagića, *Anđelija* Hamida Šahinovića Ekrema, te nastavak *Hiljadu i jedne noći* u prevodu Fehima Spahe, a pored njih se obećava »ciklus manjih turskih, a možda i zapadnih pripovijestica i crtica« u prevodu Muhameda Emina Dizdara, Ahmeda Šerića, Sulejmana Mursela, Osmana Sabrije, Abdulaha Ajni Bušatlića, Hifzi Muftića, Mehmeda Spahe, Hasana Hodžića i drugih.⁹⁵

5. Pobuna saradnika i odstupanje Mulabdićevo

Drugi urednikov članak, na završetku šestoga godišta, u kome se on oprašta od »Behara«, ima i svoju predistoriju i predstavlja samo završni akt povlačenja sa mjesta urednika. U svome memoarskom napisu o »Beharu« Mulabdić malo sentimentalno i gorko, ali bez ikakvih optužbi piše:

Šesta godina »Beharova« primicala se kraju. Zadnje dvije su prošle bez mojih prvih drugova, a tada dolazi potreba da se i ja uklonim. U januaru 1906. tražili su neki saradnici jednim cirkularnim pismom upućenim na sve saradnike i na vlasnika, da ja otstupim od »Behara«, jer da list očevidno opada, a kriv je tomu bezobzirni postupak urednika, koji guši svaku misao koja nije nikla u njegovoj glavi.⁹⁶

Kao što se vidi, Mulabdić ni tada ni docnije nije imenovao ko su bili ti saradnici koji su tražili njegovo povlačenje, jedanput se samo uopšteno izrazio da su to bili »nekoliko mlađih prerevnih saradnika« neraspoloženih prema njemu lično kao uredniku lista,⁹⁷ ali se iz sadržine narednog sedmog godišta »Behara«, koje je nakon odlaska Mulabdićevog uređivao drugi urednik, može zaključiti da su među tim pobunjenicima bili Šemsudin Sarajlić, Osman Nuri Hadžić i Musa Ćazim Ćatić, koji su pružili podršku novom uredniku i novom usko islamskom programu »Behara«. Spominjući ovaj događaj, Alija Nametak tvrdi da je predvodnik ove grupe nezadovoljnika bio upravo Šemsudin Sarajlić,⁹⁸ dok sam Sarajlić nigdje to nije ni izjavio ni napisao, iako je između njega i Mulabdića, petnaest godina kasnije, nastao spor i polemika upravo o uređivanju »Behara«, mada preko leđa Muse Ćazima Ćatića.

Za samog Osmana Nuri Hadžića Mulabdić je, istina indirektno, naveo da mu je »nezadovoljstvo i ono cirkularno pismo dobro došlo«, jer je i on »također želio ovu promjenu«,⁹⁹ što je i razumljivo s obzirom na Hadžićeve ranije izražene suprotne stavove kako prema orijentaciji i uređivanju lista tako i prema kulturnim akcijama Beharovog« kruga, tj. Bašagića, Mulabdića, Fehima Spahe i drugih. Nezadovoljstvo Muse Ćazima Ćatića s Mulabdićevim uređivanjem »Behara« bilo je više literarne, a manje idejne prirode i ono će se pokazati tek kasnije, nakon njegove smrti, iz jednog njegovog pisma upućenog Sarajliću.

Cirkularno pismo u kome je iskazano nepovjerenje Mulabdiću nije objavljeno niti je sačuvano do danas pa su tako ostale nepoznate pojedinosti prigovora Mulabdićevom vođenju lista, ali koncepcija nove programske linije koja je sugerisana tom prilikom kao i neki prigovori Mulabdiću kao uredniku mogu se vidjeti u *Otvorenom pismu vlasniku »Behara«*, koje je objavila spomenuta grupa saradnika u »Bosansko-hercegovačkom glasniku« početkom mar-

ta 1906. godine, nakon najavljene Mulabdićeve ostavke.¹⁰⁰

U uvodnom dijelu ovog pisma najprije se rezimira početni program »Behara« sa naglaskom na islamskoj osnovi njegove sadržine, na islamskom karakteru njegovog prosvjetiteljskog usmjerenja, i na težnji da se u listu okupe sve muslimanske radne sile, a zatim se vlasniku upućuje sugestija o liku budućeg urednika i o svojstvima koja bi se kod njega morala nalaziti.¹⁰¹

Iz ocrtanog lika budućeg urednika »Behara« sasvim se jasno vidi programska i idejna koncepcija predlagača, sa isticanjem islamskog karaktera i obilježja, ali se u antipoziciji nazire i suština njihovog neslaganja s Mulabdićevim vođenjem lista i njime kao urednikom. U pozadini ove koncepcije kao i u naglašavanju težnje za ponovnom integracijom podijeljenih muslimanskih sila osjeća se, međutim, i klerikalni prizvuk. Predlagači traže za urednika »Behara« čovjeka koji »prilično poznaje Islam i njegove propise, kako bi pri potrebi mogao i sam u tom pravcu za »Behar« napisati«,¹⁰² a ako se ne bi mogao naći takav urednik, zahtijevaju da njegovo odlučivanje o primanju i odbijanju vjerskih članaka bude ograničeno i regulisano ocjenom ljudi »koji su u tom sposobni«, čiji bi sud »morao biti za njega obavezan, pa makar se on sa člankom i ne slagao«. ¹⁰³ U ovakvom postupku prema građi koja se objavljuje u »Beharu« autori pisma vide način »da se počnu bistriti pojmovi i da se počnu riješavati pitanja, zbog kojih smo se gotovo podijelili u dva tabora«, ¹⁰⁴ a u zaključku koji nakon toga slijedi osjeća se jasna invektiva na Mulabdića kao urednika i na njegov odnos prema radovima navedene vrste i stavovima u njima koji su se sukobljavali s linijom »Behara«: »Polemikom, potkrijepljenom razlozima i čistom od svake osobnosti, sigurno bi se više postiglo, nego li preziranjem i bagatelisanjem.« ¹⁰⁵

Druga primjedba koja je Mulabdiću indirektno upućena u ovom pismu i koja zvuči kao cinizam u kontekstu njegovog uredničkog djelovanja, i u su-

štini odaje dob i uzrast potpisnika, jest isticanje potrebe za posebnom pažnjom urednika prema mlađim saradnicima »Behara«, koji su »većinom početnici, među kojima ima i mladih talenata«, koje bi trebalo pomno odgajati, ispravljajući im pogreške, upućujući ih i bodreći.«¹⁰⁶

Treća sugestija ili, u odnosu prema Mulabdiću, prigovor tiče se »narodnosnog osvjedočenja« pojedinih saradnika i svodi se na stav što šireg okupljanja svih muslimanskih elemenata,¹⁰⁷ bez uredničke pristranosti, pravljenja razlike i prikraćivanja saradnika sa drukčijim nacionalnim simpatijama.

Otvoreno pismo u cjelini bilo je usmjereno koliko protiv Mulabdića toliko i protiv načina dotadašnjeg uređivanja »Behara«, i s obzirom na onaj dio »Beharove« programske linije koji je isticalo, a naročito s obzirom na ostale komponente linije koje nije istaklo, ideju zapadnog obrazovanja i opšteg prosvjećivanja, te osobito liniju »Beharove« književne aktivnosti u koju se uključuju sve vrste književnog stvaralaštva sa poznatim akcentom na domaćoj izvornosti i istinskom izrazu muslimanskog narodnog života, vidjelo se jasno da ono teži sužavanju »Beharovog« programa sa potcrtavanjem integralnog islamskog vjerskog obilježja. U suštini to je bio idejni prevrat i pokušaj vraćanja unazad, na stare klerikalne obrazovne oblike.

Ovo pismo anonimne grupe saradnika »Behara« izazvalo je negodovanje i reakciju. U jednom od narednih brojeva »Bosansko-hercegovačkog glasnika« objavljena su jedan iza drugog tri odgovora. Prvi odgovor je iz pera samog Edhema Mulabdića, koji se u njemu ne upušta ni u odbranu ni u diskusiju. On samo konstatuje da nije mogao saznati koji su to saradnici što se kriju iza ovog potpisa i s izvjesnom gorčinom ističe da je shvatio negativnu aluziju koja se odnosi na njega u liku budućeg urednika ocrtanog u pismu i da je više volio da su otvoreno iznijeli njegove pogreške nego što su postupali ovako uviđeno i iza busije.¹⁰⁸

Mnogo značajniji su drugo, branilačko *Otvoreno pismo vlasniku »Behara«* i *Očitovanje*, koji slijede iza Mulabdićevog odgovora, sa riječima odbrane i podrške Mulabdiću od strane glavnih saradnika »Behara«. U prvom napisu, koji su potpisali redom Ekrem, Sejdović Mehmed, Muhamed Behlilović, D. M. Emin, Muradbašić Osman, Nuri (Osman Sabri [A. Dž. Šerić]), Ata Nerćes, A. Kadić, A. H. Bulić, Hajdar Fazlagić, M. Hajrović, odbacuju se insinuacije upućene Mulabdiću, »kome mi i naš narod dugujemo zahvalnost i priznanje na njegovom dosadašnjem radu za prosvjetu i napredak islamskog naroda u ovim zemljama«, ¹⁰⁹ i traži se da on i dalje ostane na mjestu odgovornog urednika lista. U drugom napisu, potpisanom od strane četvorice drugih saradnika »Behara«, Mirze Safveta, Alićehića, Teofik bega Bašagića, R. Kapetanovića, također se izražava negodovanje i neslaganje s prigovorima upućenim Mulabdiću i osuđuje se naročito anonimni način njihovog iznošenja, sa pokušajem obmane javnosti, kojim su se autori poslužili. ¹¹⁰

U odgovoru koji je u ime »više saradnika« potpisao Salih, »bivši saradnik »Behara«« i objavio poslije toga u istom listu, ne doprinoseći ni malo izlasku iz anonimnosti ove zavjereničke grupe, odbacuje se osuda Mulabdićevih branilaca i, s prijetvornim tonom uvrijeđenosti, ponavlja se da sastavljače prvog *Otvorenog pisma* nije vodila misao podmetanja Mulabdiću, nego isključiva namjera da se iznesu dužnosti budućega urednika, ali se u izjavi na kraju, da neće nastavljati polemiku s braniocima, vješto provlači novi podatak, da se govori »u ime sastavljača našeg »otvorenog pisma« kao i u ime onih koji se tom našem pismu priključiše«, ¹¹¹ koji treba da posvjedoči o brojnosti grupe.

Na branilačko *Otvoreno pismo* saradnika »Behara« iz 13. broja »Bosansko-hercegovačkog glasnika« odgovorio je i vlasnik lista Adem-aga Mešić u napisu datiranom 23. aprila 1906, a objavljenom tek u prvom broju sedmog godišta »Behara«. U odgovoru on je podvukao da list ne oduzima Mulabdiću

ni iz kakvih osobnih razloga, nego zbog promjene »Beharovog« programa i proširenja njegove sadržine, pored ostalog i u pravcu društveno-gospodarske problematike, zbog budućeg dijela njegove građe na turskom jeziku i potpunije vjersko-panislamske orijentacije, što sve traži drugog urednika, »koji potpuno pozna turski jezik i koji je temeljito upućen u islamske propise«. ¹¹² Na kraju motivacije ove uredničke promjene, iznesene tačno prema programskom članku u istom broju lista, Mešić napominje da mu je više puta i sam Mulabdić govorio »da je preopterećen javnim poslima i da mu je teško«. ¹¹³

Polemika o Mulabdićevom uređivanju »Behara« nastavila se docnije na stranicama »Novog vijeka«, ali opet indirektno, sa isturanjem drugih ispred sebe, u ovom slučaju davno umrlog Muse Čazima Čatića. Priređujući izbor *Iz Čazimovih pisama* ¹¹⁴ za treći broj »Novog vijeka« posvećen Musi Čazimu Čatiću, Šemsudin Sarajlić je objavio i jedno pjesnikovo pismo pisano u proljeće 1906, u kome se govori o »Beharu« i krivica za njegovo tadašnje stanje u potpunosti svaljuje na urednika. U pogledu idejne orijentacije lista kao ni u pogledu koncepcije njegove sadržine ono se, međutim, ne podudara sa *Otvorenim pismom* Sarajlićeve grupe, ali se slaže s njime u kritici Mulabdićevog stava prema početnicima. Pošto ono otkriva i pjesnikove književne poglede o načinu uređivanja lista, koji su zanimljivi s obzirom da će i on sam docnije sudjelovati u uređivanju »Behara«, a, s druge strane, pošto svojim negativnim konstatacijama o »Beharu« iz toga vremena oko 1906, dakle o njegovom šestom godištu, odudara od stvarne sadržine toga godišta, koja je bujnija i raznovrsnija od ranijih godišta pod Mulabdićevim uređivanjem, te bi se one više mogle odnositi na drugo i treće godište, — pismo Muse Čazima Čatića značajno je u cjelini:

Sravnimo li današnje »Behare« s prijašnjim godištima, opazićemo veliku razliku. Dok je prije list bio pun poučna, lijepo pisana, svakovrsna štiva, danas je tako mršav, da se nema štogod vrijedna naći za čita-

nja: Tome je uzrok u samom uredniku, jer on je zaposlen mnogim drugim poslovima kao ekonom i nastavnik šer. škole, te mu nedozvoljava vrijeme, da više pažnje posveti listu, kako bi ga bolje opremao; da uloži truda malo oko popravka početničkih i valjano nedotjeranih radova, te ih onda u »Beharu« iznese, a ne kao što danas biva s takovim radovima — u koš, jer tim se ubija u mnogom volja za daljni rad, tako u mnogom saradniku zamre dar, koji bi se mogao po vremenu lijepo razviti. Tako list ne bi oskudjevaao s gradivom. Osim toga više je puta bilo vrlo lijepih stvari, da su poslane »Beharu«, ali ih urednik nije htio iznijeti, postavljajući se tobože na stanovište s koga bi publika taj rad ocijenila, i kako bi ga ona shvatila. To ne bi smjelo biti, u samom uredniku nije utjelovljena cijela čitalačka publika. »Behar« ima lijep prihod i zar ne bi bilo bolje, da se po gdjekada siromašni saradnici honoriraju? Ta svaki bi više volje imao štogod napisati i list bi bio uvijek jedriji. Mnogi bi se talenat po vremenu razvio, koji bi produktom svog pera doprinio mnogo koješta našoj književnosti.

Urednik bi morao biti čovjek, koji nije opterećen drugim poslovima, čovjek koji bi mogao svoje vrijeme upotrijebiti u rad oko »Behara«.

Kad bi »Behar« bio uređeniji, boljeg gradiva, sigurno bi i njegov materijalni opstanak bio osiguraniji, jer više bi pretplatnika bilo, a ovako se mnogo put čuje u narodu, kako će ovaj ili onaj odustati od pretplate, jer veli, mršavo izlazi, pa bi moglo doći vrlo lahko do tog, da taj jedini naš list bez materijalne pomoći propa.

»Behar« mora na vrijeme izlaziti, a ne kao što danas biva. Današnji urednik trebao bi sam predati list u čije slobodnije ruke, jer kako rekoh on ima i preveć drugog posla; ne bi smio, — ako mu na srcu leži opstanak ovog lista — u svoju korist izrabljivati »Behar«. Urednik bi se mogao s primjernom platom naći, a ostali prihod u honorar saradnicima dijeliti.

»Behar« bi trebao iznositi svakovrsno gradivo; u svakom broju morala bi biti najmanje po jedna umjetna pjesma; uvodni članak iz najvrijednijeg pera odnosno najbolji rad; originalnih pripovijesti i crtica više, također prevoda po nešto. Stupci za narodne priče i pjesme malo manji, jer to je gradivo uzgredno, glavno je, da se što više umjetnih pripovjedača, pisaca, steče.¹¹⁵

Ni polemika koja se razvila nakon objavljivanja ovog pisma nije razjasnila do kraja prave idejne i političke razloge Mulabdićevog smjenjivanja sa mjesta urednika »Behara«. Klerikalizacija lista i njegovo

političko aktiviranje u narednom periodu ostaju tako kao opšta konstatacija o razlozima ove izmjene urednika. U odgovoru na objavljivanje Čatićevog pisma Mulabdić je zauzeo stav lične odbrane, i tako skrenuo mogući rasplet pravih okolnosti oko ovog događaja na privatnu stranu, nagovijestivši samo jednom aluzijom političke prilike vremena oko 1906. On odmah u početku svoga odgovora konstatuje da objavljivanje Čatićevog pisma, nakon ovoliko vremena, ima za cilj da njega kao urednika okriví zbog nemara, samovolje pa čak i zloupotrebe,¹¹⁶ da bi na kraju istakao poteškoće »s kojim je onda bilo skopčano uređivanje jednog onakog lista« i ponovio da smatra da je princip koji mu je tada služio kao osnova u uredničkom poslu i danas »posve jasan i opravdan za one prilike«.¹¹⁷

U nizu odgovora, izjava, primjedaba uredništva koji slijede nakon ovog Mulabdićevog napisa, protežući se sve do broja 10/11 »Novog vijeka«, cijeli spor se prebacuje više na privatnu liniju, tretiraju se više lični motivi i lično nezadovoljstvo kojima se mogao rukovoditi Čatić da se onako kritički izrazi o Mulabdiću kao uredniku, pri čemu redakcija »Novog vijeka«, ili konkretnije urednik Abdurezak Hifzi Bjelevac djeluje tolerantno i objektivno prema učesnicima polemike: Šemsudin Sarajlić izjavljuje da je pismo objavio kao dokumenat književne kritike, koja je »dozvoljena za svakog književnika (pa makar se on zvao i Mulabdić)«, ali da je čak i uza sve te principe »i u njemu na dva mjesta brisao ono, što bi urednika »Behara« moglo jače pogoditi«;¹¹⁸ Mulabdić ostaje pri svome uvjerenju da je objavljivanje Čatićevog pisma poteklo iz niskih motiva, s napomenom da o samom Čatićevom stavu neće zauzimati nikakvog stanovišta jer je njegov odnos prema Čatiću bio odnos funkcionera i nastavnika u zavodu prema đaku i pitomcu tog zavoda;¹¹⁹ uredništvo se u napomenama uz ovu polemiku slaže da je Čatićevo neraspoloženje prema Mulabdiću moglo nastati za vrijeme njegovog školovanja na Šeriatskoj školi,¹²⁰ ali također, s mnogo obzira prema Mulabdiću, i s

ograđivanjem prema uzrocima »Beharove« promjene, napominje:

Mi ne možemo zaboraviti zasluge g. Mulabdića, koje je učinio prema mladima, jer je nekad »Behar« bio naš vodič, naša najmilija i najpopularnija knjiga. Uzroci za što je propao i za što nismo mogli zajedno raditi druge su naravi, a ne oni, koji su iznešeni u pismu r. Čazima.¹²¹

Ni polemika u 1906. ni polemika iz 1920. godine nisu tako izdiferencirale do kraja pozadinu Mulabdićevog smjenjivanja, iako je pobuna grupe saradnika u 1906. godini postigla svoj cilj: Mulabdić je morao da odstupi sa uredničkog položaja. Trenutak kada je donio odluku da se povuče Mulabdić opisuje u svome memoarskom članku u obliku scene između njega i vlasnika lista, u kojoj je vlasnik nabacio nezadovoljstvo saradnika, a Mulabdić bez komentara ponudio ostavku, koju je vlasnik odmah prihvatio.¹²² Rezimirajući događaje koji su uslijedili nakon toga, Mulabdić je u svojim uspomenama spomenuo bezuspješnu intervenciju nekih saradnika kod vlasnika, s traženjem da ne dozvoljava nikakve promjene u listu, zatim svoj vlastiti pokušaj da otkupi list od njega, priznao rezignirano da su nezadovoljstvo saradnika i cirkularno pismo dobro došli i Osmanu Nuri Hadžiću, koji je također bio za ovu promjenu, te najzad zaključio, jednostavno, bez pravdanja ili optuživanja:

I šesta godina je završena s istim uspjehom i moralnim i financijskim kao i sve pređašnje. List je svojim prihodom podmirivao sve svoje potrebe, štampu, administrativne troškove, a i honorirao pogdjekojeg saradnika koji je na to reflektirao.¹²³

Ali u ono doba, 1906, kada su ova zbivanja još živo rezonirala u njemu, uputio je na kraju posljednjeg broja šestoga godišta »Behara« jedno pismo svojim »prijateljima, saradnicima i čitateljima«, toplo, srdačno, ali i pomalo rezignirano:

Prije pet godina primih se teške ali i časne zadaće da uređujem ovaj list, mili naš »Behar«, čiju sam ideju osjetio u srcu svom ima i deset godina. Za to vrijeme mog uređivanja dođoh tako do poznanstva s mnogim prijateljima, sa saradnicima i čitateljima, koji mi iska-

zaše svoje povjerenje i svoju ljubav i susretljivost, pa pošto evo dođe vrijeme da prestanem uređivati ovaj list, osjećam osobitu dužnost, da se na rastanku oprostim s vama, da Vam najsrdačnije zahvalim za vašu iskazanu mi ljubav i pomoć u mom teškom radu. Kratko je vrijeme pet godina; al ja se osjećam sretan i zahvaljujem milostivom Bogu, što me je uzdržao u snazi, da s vašom pomoći i povjerenjem makar i toliko poradim u listu, koji kao prvi pionir krči pute narodnoj prosvjeti.¹²⁴

Pozitivna rekapitulacija šestogodišnjeg izlaženja »Behara«, nakon Mulabdićevog napuštanja uredničkog mjesta, učinjena je izvan Bosne i Hercegovine, i to od strane bosanskog nemuslimanskog književnika: u »Glasu Matice hrvatske« Stjepko Ilijić napisao je članak o »Beharu«, u kome je ovaj list okarakterisao kao rezultat blagotvornog dještva zapadne kulture koja je prenula muslimanski svijet »iz dugotrajnog nemara i potakla ga da stane ozbiljno raditi na kulturnom polju. Iz toga sudara vrcne iskra: književni časopis »Behar« (Cvijet)«. ¹²⁵ U rezimeu književnog i kulturnog rada ovog lista, koji je Ilijić ocijenio kao koristan i plodonosan, on je osobito istakao zasluge »Behara« što je »otkrio mnoge mlade i inteligentne sile i potaknuo ih na ozbiljan rad na prosvjetnom polju i tim bjelodano dokazao, da je kultura dobra stvar, ma odakle došla«, ¹²⁶ a posebno »što je mnogima od nas neupućenima u vjerske i kulturne odnošaje Istoka razgalio mnoge svijetle tačke arapske povijesti i tim doprinio mnogo sbliženju istočne i zapadne kulture u Bosni i Hercegovini«. ¹²⁷

Koliki je bio, s druge strane, konkretan doseg i uticaj »Behara« u muslimanskoj čitalačkoj publici, kojoj je bio ovaj list i namijenjen i koja ga je, može se reći, isključivo konzumirala, svjedoči podatak o njegovom tiražu krajem 1905. godine, odnosno u šestom godištu njegovog izlaženja. Naklada »Behara« u to vrijeme iznosila je osam stotina primjeraka, što je za muslimanske književno-kulturne prilike predstavljalo visok broj, po čemu se ovaj list izjednačavao sa »Školskim vjesnikom«, »Glasnikom Zemaljskog muzeja«, »Učiteljskom zorom«, »Osvitom«, dok je za

stotinu primjeraka zaostajao za »Bošnjakom«. ¹²⁸ O popularnosti ovog lista u širokim slojevima muslimanskih čitalaca, koje je uspio da pokrene i zainteresuje, pisao je tridesetak godina docnije Osman Nuri Hadžić. Prema njegovim riječima, čak »i mlađe i starije žene i djevojke, koje nisu pohađale školu, pregnule su da što pre nauče latinicu da mogu čitati »Behar«, a one što su pohađale školu marljivo su sakupljale narodne umotvorine i slale ih »Beharu«. ¹²⁹

6. »Gajret« i ostale akcije i podrške uredništva

Osnivanje društva »Gajret« predstavlja u neku ruku nastavak akcije pokretanja lista »Behar«, najprije stoga što se ono nadovezuje i proizlazi iz onog dijela »Beharovog« programa koji govori o potrebi intenzivne obrazovne djelatnosti među Muslimanima, o neophodnosti škole i nauke na zapadnim osnovama, kojoj se vjera ne protivi nego je čak podstiče, zatim stoga što je osnivanju »Gajreta« »Behar« pružio punu podršku, te najzad i zbog činjenice da je osnivanje ovog društva, i pored toga što je prva inicijativa došla od grupe mladih muslimanskih akademika, ¹³⁰ a konkretan povod dala grupa učitelja, ¹³¹ u stvari djelo i rezultat nastojanja gotovo iste grupe intelektualaca i kulturnih radnika s Bašagićem na čelu koja je 1900. pokrenula »Behar«. ¹³²

Prije osnivanja »Gajreta« jedino društvo sarajevskih Muslimana bila je Muslimanska čitaonica (kiraethana) u novoj kući na Bentbaši, koju je 1888. godine osnovala grupa oportunistički raspoloženih Muslimana. ¹³³ Čitaonica je osnovana s ciljem da djeluje na prilagođavanju Muslimana novim prilikama i da okuplja muslimansku inteligenciju i ugledne pojedince objašnjavajući im akcije, stavove i poglede nove vlasti u pitanjima tradicije, kulture i javne djelatnosti. U čitaonici su, osobito u prvo vrijeme, držana predavanja iz raznih oblasti, u prisustvu predstavnika uprave, i vođene rasprave o značajnijim

javnim pitanjima, tako da je ona izvršila znatan uticaj na onu muslimansku inteligenciju koja će se okupiti oko lista »Bošnjak«.

»Gajret« je osnovan samostalno, bez uplitanja od strane upravne administracije i bez prizvuka režimskog raspoloženja u njegovom programu i djelovanju. U njegovom osnivanju je sudjelovao i dio onih muslimanskih intelektualaca i uglednih javnih radnika koji su prošli kroz Kiraethanu kao prvi oblik udruženja Muslimana u Sarajevu, a njihova pojava i aktivizacija u »Gajretu« predstavlja svjedočanstvo pozitivne evolucije svijesti Muslimana i emancipacije od režimskih uticaja ka osjećanju vlastite narodne bitnosti i pravih muslimanskih interesa koji se razilaze od interesa uprave, te oslanjanja na vlastite snage na putu svoga kulturnog razvoja i materijalnog napretka. U tom pogledu osjeća se jedan paralelizam sa prvim muslimanskim književnim listom. Kao što se »Behar« po svome programu i aktivnosti razlikovao od »Bošnjaka«, predstavljajući veliki korak naprijed na putu idejnog osamostaljivanja, tako se »Gajret« razlikovao od Kiraethane. A taj napredak je postignut za list u razdoblju od jedne decenije, a za društvo u razdoblju od petnaest godina.

Vođe muslimanskog pokreta za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju, međutim, nepovjerljivi prema svemu što se ne odnosi na autonomnu borbu, nisu dali podršku ideji za osnivanje »Gajreta«, kao što uostalom nisu potpomogli ni kulturno-prosvjetni rad muslimanske inteligencije koji je razvijan kroz »Behar«.¹³⁴ Kada je u ljeto 1902. održan prvi sastanak za osnivanje društva »Gajret«, Ahmed-aga Henda, jedan od prvaka pokreta koji je na ovaj sastanak došao u pratnji Mustaj-bega Halilbašića, dao je izjavu sljedeće sadržine: »Muslimanski narod ima svoje zastupnike u Stambolu koji rade na jednom programu u kojem je sadržana i jedna ovakva ustanova. Zato mi nećemo ni u kakav rad dok naši zastupnici ne svrše u Carigradu.«¹³⁵

Pripreme za osnivanje društva »Gajret« započele su, dakle, još polovinom 1902. godine sastankom nekolicine uglednijih Muslimana i intelektualaca, uprkos apstinenciji vođa autonomnog pokreta. I pored mučnog utiska nakon izjave predstavnika pokreta, na ovom sastanku je osnovan i privremeni odbor koji će izraditi pravila društva i podnijeti ih Zemaljskoj vladi na odobrenje. »Behar« je zabilježio ovu akciju tek 1. februara 1903, neposredno pred osnivačku skupštinu, jednim nepotpisanim člankom, koji je nesumnjivo napisao Mulabdić, dok je u sadržaju na kraju godine označen potpisom »Uredništvo«. Tom prilično dugom periodu šutnje, prije nego što će se »Behar« zauzeti oko osnivanja »Gajreta«, svakako je razlog kolebanje, dvoumljenje i nejedinstven stav u samoj redakciji lista u vezi s pružanjem podrške akciji osnivanja ovog društva, pogotovo kad se zna da će Osman Nuri Hadžić otvoreno istupiti protiv osnivanja »Gajreta«, a time i protiv Bašagića kao inicijatora, te istovremeno odstupiti i iz »Behara«, koji se, s urednikom Mulabdićem na čelu, založio za ovo društvo i pozdravio njegovo osnivanje.

U članku pod naslovom »Gajret«, koji je kao prvi glas ove vrste objavljen u »Beharu«, Mulabdić je iznio koncepciju ovog društva koja se u to vrijeme svodila na potpomaganje muslimanskih đaka, istakavši istovremeno i savremenu antinomiju muslimanskog društva koja je glavni uzrok ograničenom broju muslimanske omladine na školama: da ne uči ko bi mogao, a ne može da uči onaj ko bi htio.¹³⁶ »Na one prve teško je uplivisati, da se late nauke, — istakao je Mulabdić sasvim u skladu sa svojim saznanjem koje je već dotada više puta iznio u svojim prozama, — jer su oni u rukama svojih roditelja, koji još nijesu svjesni, da je nauka potrebna i bogatu i siromahu. S toga je nama lakše, a i više smo zaduženi, da okrenemo na pravi put onoga, koji je siromah ili bez ikoga svog, ko bi ga potpomogao i uputio na nauku.«¹³⁷

Zdušnost angažovanja »Behara« u ovoj kulturno-humanitarnoj akciji od tog vremena raste sve

više iz broja u broj. U uvodnoj bilješci za Bašagićev poziv za upisivanje u društvo, koji je štampan u narednom broju od 15. februara, buduće društvo se naziva »naš lijepi »Gajret«, a odziv u ovoj akciji kvalifikuje se kao izraz rodoljublja.¹³⁸ Sam Bašagićev apel ispred privremenog odbora stiliziran je u rasponu od stimulativno-konkretnog apela do zano-sno-romantičkog zazivanja. Osnova u njemu je hu-mana i sasvim realna: »da se siromašnim i darovi-tim mladićima pruži materijalna pripomoć, da mogu pohađati moderne škole u što većem broju«:¹³⁹ ka-rakter, razvoj, aktivnost i budućnost društva izloženi su sa težnjom najšireg obuhvatanja muslimanske društvene i političke situacije, sa vizionarskom per-spektivom restauracije nekadašnjeg muslimanskog ugleda i položaja: »Uzdižući se nad sve stranačke i ljudske slabosti (...), koraćaće neustrašivo rame uz rame sa sličnim društvima u zemlji, da u domovini zauzme ono mjesto, koje je ide po društvenom po-ložaju i narodnoj predaji«;¹⁴⁰ a objašnjenje ideje obrazovanja koja leži u osnovi ovog društva dato je sa tonom realizma, sa punom sviješću o pravom i jedinom putu napretka i uzdanjem u vlastite snage, i u isto vrijeme sa osjećanjem odanosti prema svojoj sredini: »Pitanje o obrazovanju mladeži za nas je životno pitanje, jer je s njime skopčana naša bolja budućnost. Ako ga riješimo sad, kroz neko vrijeme izvešćemo na put više sila, organiziraćemo četu ra-denika, koji će bolje shvatiti svoj položaj nego mi danas svoj što shvaćamo, koji će više učiniti za svoju mladež, nego li mi danas možemo učiniti za svoju.«¹⁴¹

Cijeli naredni 21. broj »Behara« uredništvo po-svećuje osnivanju »Gajreta«, objavljujući redom: »Gajretovu« himnu, koju je spjevao Bašagić i obja-vio pod pseudonimom »Muhibbi »Gajret«, a zatim pjesmu Riza bega Kapetanovića »Gajret«, te ano-nimni uvodnik pod naslovom »Gajret«, u kome se izlažu ciljevi društva i potreba njegovog osnivanja, te pozdravlja njegovo ustrojavanje 20. februara 1903. kao »dokaz naše dozrele svijesti, dokaz iskre našeg života«,¹⁴² ali i priznaje da se » s velikom

bojazni, s velikom napetošću očekivao taj dan»,¹⁴³ koji je predstavljao probu muslimanske svijesti, rodoljublja, osjećanja zajedništva i ispitivanje reagovanja javnosti na ponovno odsudno postavljeno pitanje: treba li nam nauke?¹⁴⁴ »Teoretički i u javnosti ne bijaše niko protiv nauke, — pisalo se u članku, — al u praksi malo naše mladeži na naukama, a po zakutcima čula bi se po koja u prilog nazatku».¹⁴⁵ Dramatičnost pitanja o potrebi zapadne prosvjete i nauke među Muslimanima BiH izražena je i u ovom članku kao rezime toka skupštine, na kojoj je sve ovisilo o mišljenju vjerskih velikodostojnika, koji dadoše svoj pozitivan sud i uvjerenje »o šerijatskoj dozvoli nauke svake ruke»,¹⁴⁶ kao pomalo tragično svjedočanstvo snažnog uticaja klerikalaca na kulturna i društvena kretanja Muslimana i na samom početku XX vijeka. Zato usklik na završetku prvog dijela ovog uvodnog članka: »»Gajret« je dakle svršetak naše dvojbe, on je prelom dvojbe i rada, on je korak u kulturni rad...»¹⁴⁷ predstavlja i trijumf i olakšanje inicijatora ove kulturne akcije.¹⁴⁸

Prava dramatika osnivanja »Gajreta« vidi se, međutim, iz izvještaja o toku glavne skupštine 20. februara 1903, koji je objavljen u ovom istom broju »Behara« nakon uvodnog članka. Pozdravni govor Bašagićev, u kome je iznesena predistorija ovog sastanka, sa punim priznanjem inicijativi mladih ljudi, i istaknut značaj nauke i obrazovanja, pri čemu su eventualni prigovori njenoj zapadnjačkoj orijentaciji unaprijed odbačeni argumentima iz islamske dogmatike i tradicije, predstavljao je samo mirni i razložni uvod u žučnu debatu, u kojoj su Esad Kulović i Osman Nuri Hadžić ustali protiv osnivanja »Gajreta« »iz nepoznatih razloga«, kako je to kasnije komentarisao Mulabdić nagađajući i ujedno sumnjajući: »ili po intencijama zemaljske vlade ili možda zbog toga, što u toj akciji ne sudjeluje Eksekutivni odbor, s kojim su oni još manje imali veze».¹⁴⁹ Oni su predložili da se cijela akcija odgodi na neodređeno vrijeme, s motivacijom da to čine iz političkih razloga, budući da inicijativa, kao djelo nekoliko mla-

dića, ne uživa podršku cijelog muslimanskog naroda i svih slojeva muslimanske inteligencije, te da bi zbog toga moglo doći do većeg razdora. »Beharov« izvještaj o toku osnivačke skupštine »Gajreta« zabilježio je i svu žestinu zalaganja za osnivanjem društva, koju su izrazili govornici s Bašagićem, Mulabdićem i Hasanom Hodžićem na čelu, obarajući argumentaciju Kulovića i Hadžića, te dramatično odlučnog časa u kome je reis-ul-ulema M. Teufik Azabagić, kao vjerski poglavar, presudio spor u korist osnivača, i konsternaciju među njihovim protivnicima nakon toga.

»Beharov« izvještaj ostao je tako jedini autentični izvor i dokument teškoća prilikom osnivanja »Gajreta« i podvojenosti između većine muslimanske inteligencije i jednog njenog dijela koji je oportunistički pristajao uz Vladu. Vladi očigledno nije odgovaralo da se u tom trenutku, u jeku teškoća koje je imala s muslimanskom autonomnom borbom, organizuje jedno, makar i prosvjetno-humanitarno, društvo, koje bi okupljalo Muslimane i povezivalo njihove akcije, jer se, pored sve lojalnosti njegovih osnivača i anacionalnosti njegovog programa te protivljenja vođa autonomnog pokreta njegovom osnivanju, bojala krijumčarenja političke ideologije u njegovu djelatnost.

Hadžić je docnije sasvim drukčije prikazivao osnivanje društva »Gajret« kao akciju u cjelini saglasnu političkim interesima Vlade, »kojoj je svakako bilo više u interesu da muslimanska mladež prima pomoć od anacionalnog Gajreta, nego od Prosvete i Napretka«, ¹⁵⁰ koji su bili čisto nacionalna društva, uzimajući kao argumentaciju stav vođa autonomnog pokreta, koji su bili protiv osnivanja ovog društva, ispoljen u ljeto 1902. na sastanku održanom u Darul-mauliminu, te njihovu docniju akciju preuzimanja društva u svoje ruke u julu 1907. godine.

Epizoda u vezi sa osnivanjem »Gajreta« odvojila je Osmana Nuri Hadžića konačno od »Behara«, sve do sedmog godišta, u kome se on, pošto je list promijenio i urednika i dotadašnju orijentaciju, po-

novno aktivira pišući pod raznim pseudonimima političke i socijalne članke, koje je preventivna cenzura nemilosrdno plijenila.¹⁵¹ Za to vrijeme »Behar« nastavlja sa publiciranjem »Gajreta« i njegovih potpornih, humanih i kulturnih akcija, donošenjem pravila društva, te nizom članaka, apela, poziva, izvještaja o skupštinama i sastancima, o upisivanju u društvo i priložima poklonjenim njemu. U prostorijama redakcije »Behara« smješta se i uprava društva.¹⁵² Prema podršci koju »Behar« sve do kraja šestog godišta pruža »Gajretu«, rad ovog društva osjeća se kao organski dio »Beharove« kulturne djelatnosti. Književni radnici oko »Behara« sve do 1907. godine, ujedno su bili i članovi »Gajretovog« Glavnog odbora i najvredniji aktivisti ovog društva. Bašagić je bio neprekidno predsjednik u toku prvih pet godina njegovog postojanja, Edhem Mulabdić i Fehim Spaho bili su za to vrijeme stalni članovi Glavnog odbora, s tim što je Mulabdić ostao na toj dužnosti i poslije 1907, sve do kraja 1909. godine, Hajdar Fazlagić i Hasan Hodžić također su bili članovi »Gajretove« uprave.¹⁵³

Peti broj u četvrtom godištu redakcija »Behara« posvećuje prvoj skupštini ovog društva, koja je održana 19. juna 1903, nakon četiri mjeseca njegovog opstanka, ističući u uvodnom članku da je dosadašnji uspjeh društva pokazao rezultate upravo suprotne sumnjama, prigovorima i bojaznima protivnika njegovog osnivanja,¹⁵⁴ te da je potrebno ideju »Gajreta« pronijeti »čak do siromašne kolibe« s punom sviješću da se u tome treba osloniti isključivo na vlastite snage. »Nas upravo nema ko ni moralno da okrijepi, da ohrabri, da nas osokoli i potakne na rad za naš hajr. I ako nam se ko i nasmiješi kad ikad, to je ipak razlog u nečem drugom, a ne što nam je prijatelj i našem dobru rad. Ova okolnost treba da nas osvijesti, da jedanput progledamo očima, da vidimo kako smo zaista sami na se upućeni.« — kaže se u članku s gorčinom i samosviješću.¹⁵⁵

A govor Bašagićev na skupštini, objavljen u istom broju »Behara«, nadahnut, razložan, zanosan,

ali i kritičan, imenujući dramatični sukob na osnivačkoj skupštini kao »jedan prizor one borbe (...) u kojoj napredna ideja mora pobijediti«,¹⁵⁶ a dan rođenja »Gajreta« kao »prvi trzaj kulturnog života u našoj islamskoj zadruzi«,¹⁵⁷ još je otvoreniji u obračunu s protivnicima »Gajreta«: »... Žalimo one, koji — makar pod kojom izlikom ne stupiše u zajednicu oko obrazovanja sirotinje, a preziremo one, koji se digoše tajno ili javno proti ovoj svetoj i uzvišenoj misli i nabaciše se na nju raznim izmišljotinama i farizejskim klevetama.«¹⁵⁸ — kaže se u Bašagićevom govoru sa otvorenim distanciranjem, bez brige i bojazni prema daljim otporima, kao rezultat saznanja i iskustva da postoji narodni oslonac u koji društvo može imati povjerenja u svome daljem djelovanju. »Bacite pogled preko »Gajretovih« članova, pa ćete naći — izuzam nekoliko časniha lica — sve samu sirotinju: učitelje, kadije, male činovnike, posjednike, trgovce i seljake, sve same ljude, koji daju od svoga zalogaja iz uvjerenja, a to je dobar znak, da naše društvo stoji na čvrstom temelju.«¹⁵⁹ — konstatuje Bašagić otkrivajući malograđansku strukturu »Gajretovih« članova, ili onaj »srednji sloj naroda, ljudi ponajpristupačniji novim idejama«, kako se u svome izvještaju izrazio sekretar društva Hasan Hodžić.¹⁶⁰

Inteligencija i sitno građanstvo bili su u stvari nosioci književnog i kulturnog zamaha među Muslimanima BiH, počevši od devedesetih godina devetnaestog vijeka. S vremenom će ovom sloju pristupiti i predstavnici građanstva u formiranju i osvajanju društveno-ekonomskih, a ujedno i književno-kulturnih oblasti javnog života, kao i pojedinci iz feudalne klase koja se počinje aktivirati na političkom i javnom polju u odbrani svojih posjedničkih interesa.

»Behar« izvještava i o drugoj »Gajretovoj« godišnjoj skupštini, na kojoj je predložena izmjena pravila proširenjem potpore i na one učenike iz BiH »koji pođu na Istok primjerice u Carigrad ili Kairo na viša vjerskoprosvjetna islamska učilišta nakon svršenih humanističkih pripremniha škola«,¹⁶¹ te proširenjem paragrafa o članstvu u društvu, pored Mu-

slimana, i na »prijatelje muslimanskog napretka rodom iz Bosne i Hercegovine i Austro-Ugarske monarhije«, te na korporacije sa područja BiH i Austro-Ugarske.¹⁶² U drugoj osnovi pravila ovog društva, štampanoj u »Beharu« 1905. godine, nema, međutim, formulacije prve izmjene, dok je druga zadržana u cjelini.¹⁶³ I tok treće »Gajretove« skupštine od 7. jula 1905, objavljen je u »Beharu«, a među ostalim bilješkama o ovom društvu karakteristična je bilješka o kalendaru »Gajret« u kome će kalendarski i službeni dio »bit i turski, od zabave ili pouke kojim jezikom ko napiše, onako će se štampati, dakle biće izmiješan turski i našim jezikom«¹⁶⁴ kao svjedočanstvo napora oko okupljanja svih slojeva muslimanske inteligencije, i uz cijenu tolerisanja i turskog jezika u društvenim publikacijama, i kao dokaz još uvijek nepotpune koherentnosti svih predstavnika muslimanskog javnog života na osnovi narodnog jezika.

Pored »Gajreta«, u čijem je osnivanju i aktivnosti »Behar« imao značajnu ulogu, ovaj list je otvorio svoje stranice, nešto ograničenije i u manjoj mjeri, i drugim muslimanskim kulturno-prosvjetnim društvima, poimenično »Zvijezdi«, društvu muslimana akademičara u Beču, te »El-Kameru«, kulturnom društvu u Sarajevu. Društvo »Zvijezda« je osnovano 20. februara 1904, na samu godišnjicu osnutka »Gajreta«, kao rezultat jedne ranije nerealizovane ideje, s ciljem »duševnog obrazovanja svojih članova«.¹⁶⁵ U 21. broju 1904. godine »Behar« objavljuje izvještaj sa osnivačkog sastanka i poziv novog društva upućen Muslimanima BiH, u kome se iznosi istorijat zamisli o ovom društvu te svrha njegovog osnivanja i ciljevi njegove djelatnosti. »Nije tomu davno — ima valjda kojih desetak godina od kako se na bečkim visokim školama počeo pokazivati muslimani iz Bosne i Hercegovine, nu na žalost uvijek u razmjerno vrlo malenom broju«. — navodi se u proglasu, s napomenom da je tek u 1904. godini njihov broj

narastao toliko («Behar» navodi da ih je u to vrijeme bilo 25)¹⁶⁶ da se rodila misao o osnutku čisto muslimanskog društva. Ime društva izabrano je kao oduženje »uspomeni jednog znamenitog čovjeka u najbližoj kulturnoj historiji bosansko-hercegovačkih Muslimana«.¹⁶⁷ »Mnogi će se mlađi roboljubi muslimanski u Bosni i Hercegovini još sjećati neprežaljenoga merhum Ibrahim ef. Repovca, — kaže se u proglasu, — koji je sam svojim zamjernim silama radio oko osnutka društva pod našim imenom, a komu je i svrha bila slična svrsi našega društva.«¹⁶⁸ Svrha »Zvijezde« kako je izložena u proglasu, jest da ona postane »središte, oko kojega će se okupljati svi Muslimani akademičari u Beču i tu međusobno misli izmjenjivati, tu se razgovarati o potrebama i ranama svog islamskog naroda u Bosni i Hercegovini, tu tražiti lijekove našim ranama, jednom riječi tu raditi i pripravljanje se za rad oko napretka ehli islama u koliko nam prilike i slabe sile dopuštaju.«¹⁶⁹ Vijest o osnivanju ovog društva naišla je na živo odobravanje osobito u krugovima članova oko »Gajreta«, što se vidi iz »Behara«, koji u toku četvrtog, petog i šestog godišta prati i izvještava o radu ovog akademskog društva, gledajući, saglasno svojim stavovima prema obrazovanju, u njegovim članovima buduće pionire kulture, prosvjete i napretka u Bosni i Hercegovini. Bliskost ovog društva s »Gajretom« vidi se i iz pravila, štampanih u »Beharu«, koja predviđaju da društvena imovina, po raspuštanju društva, pripadne »Gajretu«,¹⁷⁰ te iz njegove neutralne orijentacije, iz koje je svaka politika isključena.¹⁷¹ »Svrha se društva sastoji u nastojanju oko podizanja duševnoga obrazovanja i društvenosti svojih članova, a postizava se priređivanjem društvenih sastanaka, predavanja iz raznih znanstvenih struka i zabava.«¹⁷² — kaže se u pravilima »Zvijezde« objavljenim u »Beharu«.

Nešto manji publicitet »Behar« daje i »El-Kameru«, čije osnivanje, prema komentaru ovog lista,

pokazuje da »ideja društvenosti sve više prodire u našu omladinu«. ¹⁷³ U odbor muslimanskog biciklističkog društva »El-Kamer« izabrani su, pored ostalih, za predsjednika Safvet-beg Bašagić, koji se istina 17. marta 1905. zahvalio na toj dužnosti, ¹⁷⁴ a za odbornika Edhem Mulabdić, što, uz riječi izrečene na ovoj skupštini: »Neka i El-Kamer« uz žarke zrake našeg »Gajreta« i naše »Zvijezde« zasja na našem obzorju.«, ¹⁷⁵ kao podatak svjedoči da je i ovo društvo bilo dio jedinstvenog zamaha društvenog života među Muslimanima čiji su inicijatori bili grupa oko Bašagića i Mulabdića.

Podrška i publicitet koje je »Behar« ukazivao radu muslimanskih društava predstavljali su dio njegovog vlastitog prosvjetno-kulturnog programa, u kome je posebno mjesto zauzimalo stimulisanje školovanja muslimanske omladine. Osobito u periodu Mulabdićevog uređivanja »Behara« posebna se pažnja posvećuje publiciranju podataka o broju, učešću i procentima muslimanskih učenika prilikom završetka školske godine u pojedinim srednjim školama Bosne i Hercegovine, sa isticanjem broja muslimanskih učenika, koji je bio procentualno malen, ali je sve više rastao, dok se završavanje studija na visokim školama i promocije obilježavaju u ovom listu posebno, sa čestitkama za svakog pojedinog Muslimana, kao novi koraci ka napretku i uspjehu cijele muslimanske zajednice. Među abiturijentima i apsolventima koje »Behar« bilježi nalaze se često i neki njegovi mladi saradnici: tako 1902. završavaju sarajevsku gimnaziju, pored ostalih, Mehmed Spaho, Hamid Šahinović i Abdulah Bukvica, o čemu »Behar« izvještava u bilješci pod naslovom *Radostan znak*; ¹⁷⁶ iste godine završavaju Šerijatsku sudačku školu »Beharovi« saradnici Muhamed Emin Dizdar (i Mehmed Kurt); ¹⁷⁷ 1905. godine »Behar« bilježi završetak pravnih studija u Beču svoga saradnika Mehmeda Kadrispahića, ¹⁷⁸ te završetak studija filozofije Šukrije Alagića. ¹⁷⁹

Pored propagiranja školovanja i prosvjetnog rada, pokretanje »Behara« i osnivanje »Gajreta« podstakli su među Muslimanima i jedan drugi oblik kulturno-društvene djelatnosti, čije je manifestacije Behar« bilježio na svojim stranicama od drugog do kraja šestog godišta redovito i hroničarski. To je organizovanje kulturnih priredbi i diletantskih zabava širom Bosne i Hercegovine, i to u okviru muslimanskih čitaonica (kitaethana), koje su u to doba, i prije osnivanja društva »Gajret«, među Muslimanima imale priličnu tradiciju, ili u okviru same »Gajretove« djelatnosti. Po uzoru na omladinu drugih nacionalnih grupa u Bosni i Hercegovini, i muslimanska mladež je prihvatila ovaj oblik kulturnog života, koji je svojim prihodima ispunjavao i humanitarne ciljeve.

Program ovih priredaba obično je bio sastavljen od recitacija, govora ili predavanja, te muzičkih tačaka i dramskog djela na kraju. Prije pokretanja »Behara«, međutim, Muslimani nisu imali dovoljno dramskih djela prikladnih za muslimansku publiku, kojima bi ispunili program takve priredbe, i tek je ovaj list sa svojom književnom građom stvorio povoljne uslove za sastavljanje njihovih programa. S druge strane, vijesti o ovim priredbama koje je »Behar« objavljivao prelazile su ponekad okvire obične informacije i svojim zapažanjima o kvalitetu izvođenja formirale se u jednu vrstu početne, primitivne pozorišne kritike.

Iako ne mogu poslužiti kao prava i potpuna statistika, izvještaji »Beharovi« u kojima se gotovo redovito, pored vijesti, donosio i program ovih priredaba, daju značajne podatke o repertoaru muslimanske scenske i recitatorske djelatnosti u razdoblju od 1903. do 1906. godine, u kojemu je izvršena nagla ekspanzija priredaba ove vrste u muslimanski društveni život, kao što se može vidjeti iz sljedećeg pregleda:

Djelo	Godina i mjesto izvođenja
<i>Drame</i>	
Hamid Šahinović: Đavo pod čergom	1903 Visoko 1903 Prijedor 1906 Janja
Fehim Spaho: Varalica Hamza	1903 Bihać 1906 B. Luka 1908 Tuzla
Namik Kemal: Domovina	1904 Bileća 1904 Stolac
Edhem Mulabdić: Miraska	1904 Tešanj 1905 B. Novi 1905 Dubica 1906 Šamac 1906 Bugojno
Hamid Šahinović: Orden	1904 Prijedor 1906 Tešanj 1907 Stolac
Safvet-beg Bašagić: Abdulah-paša	1903 Bileća 1904 Ljubuški 1905 Odžak 1905 Petrovac 1906 Trebinje 1906 Gacko
Hamid Šahinović: Punica	1904 Doboj 1904 Zenica 1905 Prijedor
Riza-beg Kapetanović: Hadžibeg Rizvanbegović (Hadžun)	1906 Sarajevo
Namik Kemal: Sirota dijete (u prevođu Hilmi Muhibića)	1904 Mostar 1906 Žepče
Safvet-beg Bašagić: Boj pod Ozijom	1905 Sarajevo 1906 Nevesinje 1906 Bijeljina 1906 Brčko
Hamid Šahinović: Hifzibeg	1906 Sarajevo 1908 Sarajevo
Hamid Šahinović: Dva načelnika	1907 Trebinje 1908 Bugojno

Recitacije

Safvet-beg Bašagić: Pogibija Smail-age Čengića	1904 Bileća 1906 Janja
Safvet-beg Bašagić: Mehmed paši Sokoloviću Velikomu	1904 B. Novi 1905 B. Novi 1905 Dubica
Riza-beg Kapetanović: Djed i unuci	1904 B. Novi
Safvet-beg Bašagić: Iz Zapisaka Zmaja od Bosne	1904 Tešanj
Safvet-beg Bašagić: Hercegovini	1905 Mostar 1906 Trebinje
Riza-beg Kapetanović: Šta je piće	1905 B. Novi
Safvet-beg Bašagić: Na rastanku ili Ardišir	1904 Ljubuški 1905 Petrovac 1906 Bugojno 1906 Doboj
Ljubomir Nenadović: Šetnja jednog stenografa po vašaru	1905 Petrovac
Safvet-beg Bašagić: Prokletstvo Dželal paše	1904 Doboj 1905 Gacko 1906 Nevesinje
Safvet-beg Bašagić: Divane Husrev paša	1904 Stolac 1905 Bileća 1905 Sarajevo 1906 Žepče 1906 Gacko 1906 B. Luka 1907 Stolac
(Vasa Krstić): Iz Kazbulbuojada	1906 Brčko
Safvet-beg Bašagić: Gajretova himna	1905 Sarajevo 1906 Bugojno 1906 Tešanj 1906 Sarajevo 1906 Žepče 1906 Doboj

Safvet-beg Bašagić: Savjet očevima	1906 Sarajevo 1907 Stolac
Safvet-beg Bašagić: Smrt Mahmut paše	1906 Bijeljina 1906 Šamac
Petar Preradović: Braća	1906 Šamac
Riza-beg Kapetanović: Gajret	1906 Janja
Safvet-beg Bašagić: Na grobu Dede paše Čengića	1906 Žepče
Safvet-beg Bašagić: Proslov	1905 Sarajevo 1908 Bugojno
Safvet-beg Bašagić: Spomen gazi Husrevbega godišnjici	1908 Bugojno

Pregled ovih podataka pokazuje najprije da većina izvođenih dramskih djela potiče od domaćih muslimanskih autora i da im je sadržina iz bosanskohercegovačkog muslimanskog života. Dvije prevedene drame turskog autora Namik Kemala i Spahin prevod turske adaptacije Molijerovih *Skapenovih podvala*¹⁸⁰ također su se uklapale u ovu repertoarsku težnju jer su u potpunosti odgovarale duhu domaće publike. Sva ova dramska djela, izuzev Namik-Kemalove drame *Sirota dijete*, objavljena su u »Beharu« u originalu ili u prevodu, prije nego što su počela svoj hod po muslimanskim diletantskim pozornicama, a sadržina im se prostire od istorijsko-patriotske herojsko-tragične tematike do komedije, burleske i farse. I recitacije pokazuju gotovo iste podatke o porijeklu i opštem karakteru kao i dramska djela: izuzev jedne šaljive pjesme Ljubomira Nenadovića, jedne pjesme Petra Preradovića i jednog humoriističkog teksta Vase Krstića Kazbulbuca, sve ostale pjesme su djela dvojice domaćih autora — Safvet-bega Bašagića i Riza-bega Kapetanovića. Pregled ovih recitacija pokazuje da je Bašagić kao pjesnik na diletantskoj sceni bio popularniji od Kapetanovića. Većina njegovih pjesama koje se recituju u ovom periodu objavljena je u njegovoj zbirci *Trofanda* još prije pokretanja »Behara«, dok su ostale ispjevane

upravo za prosvjetiteljske potrebe »Gajreta«. Poetska izvorišta su im, s jedne strane, istorijsko-patriotske reminiscence heroizma starenika koje pokazuju težnju da postanu primjer savremenoj muslimanskoj generaciji, a s druge, aktuelna prosvjetiteljska poruka. I Kapetanovićeve pjesme pokazuju u malom sličan rodoljubivo-poučni raspon.

Poseban podstrek muslimanskoj diletantsko-zabavnoj aktivnosti dala je »Gajretova« zabava, koja je održana 17. aprila 1905. i ocijenjena kao prvora-zredan kulturni događaj u Sarajevu. Tok organizovanja i priprema ove zabave »Behar« je sa svoje strane pratio nizom najava i vijesti da bi na kraju njenom izvođenju posvetio detaljan izvještaj. Program zabave, sav u znaku snažne književne ličnosti Bašagićeve, najavljen je u »Beharu« još 15. marta 1905:

Zabavu će otvoriti naš pjesnik Safvetbeg Bašagić krasnim prologom, za tim će zbor omladine otpjevati »Gajretovu« himnu. Iza tog će biti deklamacija spojena sa krasnom živom slikom, koja će sjajno oživiti jednu našu historijsku scenu. Osim toga će zbor opet otpjevati još jednu pjesmu, a onda će se davati drama u 5 činova od našeg pjesnika Safvetbega Bašagića »Pod Ozijom«.¹⁸¹

U broju od 1. maja 1905. »Behar« je donio opširan izvještaj sa ove »Gajretove« zabave, u stvari prvu pozorišnu recenziju u ovom listu, u kojoj su među glumcima u Bašagićevom komadu zabilježeni i Teufik-beg Bašagić i Edhem Mulabdić.¹⁸² »Gajretove« zabave su od ovog vremena postale veoma popularan oblik muslimanskog kulturno-društvenog života. S vremena na vrijeme bi se samo kao prolazna ali mračna sjenka na fonu poletnog i uzbudljivog raspoloženja, koje je pred ovu kulturnu manifestaciju vladalo u muslimanskoj javnosti, začuo i glas sa druge strane, kao kada je 1906. godine od strane muslimanskog vjerskog starješinstva, Ulema medžlisa, izdata zabrana polaznicima medresa da posjete ovu zabavu, čime je još jedanput podvučen negativan stav sveštenstva prema muslimanskom kulturnom pokretu.¹⁸³

Pregled društvenih kulturno-prosvjetnih akcija koje je »Behar« podsticao pokazuje da one sve padaju u vrijeme intenzivne djelatnosti ovog lista, tj. u prvu polovinu prve decenije XX vijeka, i da se manifestiraju i nižu kao dijelovi jedinstvenog, smišljenog i organizovanog programa kojemu je cilj kulturni napredak muslimanskog stanovništva putem vlastite inicijative i angažovanja sopstvenih sila. Činjenica da se u prvim redovima svih tih akcija nalazila mlada muslimanska inteligencija, pokretači i bliži saradnici »Behara« s Bašagićem na čelu, direktno angažovani kao inicijatori, ili indirektno kao oni koji su svojim djelovanjem omogućili pojedine društvene, socijalne i kulturne poduhvate, ukazuje na jedinstveno jezgro ove javne inicijative, pri čemu se list »Behar« pokazuje kao rasadnik niza za ono vrijeme progresivnih ideja, koje su prouzrokovale pravi preokret i preobražaj u muslimanskom životu.

Kao dio i nastavak ovog jedinstvenog kulturno-prosvjetnog pokreta bilo je osnivanje Islamske štamparije u Sarajevu, čija se hronika može pratiti preko stranica »Behara«, koji se i sam počinje štampati u ovom zavodu čim je on bio otvoren. Misao o muslimanskoj štampariji koja se rodila još prilikom pokretanja »Behara«, ¹⁸⁴ uzeta je u pretres i aktualizovana početkom 1904. godine. »Behar« je tim povodom, sa više sigurnosti nego u drugim akcijama, kada nije bilo kulturne tradicije na koju se mogao osloniti, pisao: »Mi ćemo se moći ponositi tim zavodom isto tako kao i »Gajretom«, kao kakvom zakladom (vakufom) našom...« ¹⁸⁵ Za razliku od drugih kulturnih akcija, kao što su bili list »Behar« i društvo »Gajret«, u ocjeni neophodnosti osnivanja ovog zavoda bili su jedinstveni i zapadnjačka liberalna muslimanska inteligencija i klerikalni muslimanski krugovi, koji su ovu ideju prihvatili naročito stoga što je štamparija, pored zapadnih slova, trebalo da bude opskrbljena i arapskim pismom, što je omogućavalo štampanje tiskanica i knjiga na tim

jezicima, umjesto dotadašnjeg njihovog slanja u Carigrad.¹⁸⁶ U članku posvećenom pokretanju ove štamparije, prvom koji je objavljen u »Beharu«, ovaj momenat je posebno podvučen da bi se dobilo na opštoj popularnosti poduhvata i da bi se ublažilo i unaprijed razbilo moguće protivljenje i suprotstavljanje sveštenstva. Ali je u isto vrijeme, naporedo sa izazovom za budućnost, nabačena i primjedba, invektiva na književni nerad klerikalaca i na njihovo izgovaranje da nemaju tehničkih mogućnosti za to:

Mnogi bi od našeg učenog svijeta priredio i izdao što god za naš svijet, ali kad pomisli, da to valja slat u Carigrad ili Misir, odmah odustane, jer je taki posao strašno otežčan. A kad štamparija ima u neposrednoj blizini ona te sama opominje, da bi trebalo ako si kadar, da nešto uradiš.¹⁸⁷

Ali se, pored ove primjedbe, navodi još jedno obrazloženje potrebe ove štamparije i orijentalnog sloga u njoj, koje predstavlja ilustraciju savremenog prosvjetnog stanja jednog dijela muslimanskih čitalačkih slojeva:

Jer u nas ima dosta svijeta, koji radije čita i novine i knjige na turskom jeziku, a bilo bi tog svijeta i više i treba da ga bude, kad bi mu se dalo lijepa gradiva na tom jeziku.¹⁸⁸

U odnosu na nekadašnje »Beharovo« probijanje orijentalnih barijera i pravljenje puteva zapadnoj pismenosti ovaj argumenat prividno predstavlja popuštanje, prilagođavanje situaciji i korak nazad u naporu koji je išao za evropeizacijom bosanskohercegovačkih Muslimana, ali je on na ovom mjestu u stvari manifestacija snage zapadne pismenosti, koja je u to doba već bila uhvatila prilično čvrstog korijena osobito među omladinom, tako da se spominjanje ove činjenice odnosi uglavnom na stariju intelektualnu generaciju i sveštenstvo i svodi više na taktičko-propagandni momenat i komercijalne interese budućeg zavoda. Slično isticanje turskog jezika koje je zabilježeno u istom godištu »Behara« i u komentaru povodom završetka romana *Ferdi i drugovi* svodi se također na iste motive, možda jedino sa

odsustvom neposrednih komercijalnih interesa prisutnih u slučaju Islamske štamparije.¹⁸⁹

Ti komercijalni interesi pokazani su uostalom i u nastavku članka o Islamskoj štampariji, u kojem se objašnjava ekonomska organizacija ovog zavoda kao akcionarskog preduzeća, i poziva muslimansko stanovništvo na anketu o ovoj akciji u kojoj se obećava materijalna dobit,¹⁹⁰ kao i u narednoj bilješci »Behara« u kojoj se ističe da se akcionari neprestano javljaju »i to između nižeg i odličnijeg staleža«,¹⁹¹ te u nizu bilježaka i članaka u sljedećem godištu u kojima se objašnjava ekonomska suština koja je, prema »Beharu«, »zasad... do duše s gledišta našeg obično trgovačko poduzeće«,¹⁹² a pored toga »još i zavod kulturni, te nosi ime cijele zajednice«. ¹⁹³ No i pored toga pretežno komercijalnog pogleda na štampariju, »Behar« se zdušno angažuje na širenju publiciteta o ovoj instituciji te prati i pozdravlja, kao prilikom osnivanja »Gajreta«, svaki korak te akcije, objavljuje dokumente i statut ovog dioničkog društva,¹⁹⁴ obavijesti štamparije njenim akcionarima, poziv na osnivačku skupštinu, članak uredništva o toku osnivačke skupštine, u kome se na kraju izvještava da se prijave za upis dionica mogu slati na članove upravnog odbora društva, a tako isto i na uredništvo »Behara« ili »Bošnjaka«, ¹⁹⁵ te izvještaj o glavnoj skupštini »Islamske dioničke štamparije« 8. aprila 1905. U ovom izvještaju je zabilježeno da su u odbor za osnivanje lista »Zeman«, što će ga štamparija izdavati, pored ostalih, izabrani i neki članovi iz »Beharovog« kruga: Mešić, Edhem Mulabdić i Fehim Spaho.¹⁹⁶ Da zamisao o ovom listu, koji bi izlazio na dva jezika i bio politički organ Muslimana u BiH u to vrijeme nije ostvarena vidi se iz jednog docnijeg »Beharovog« izvještaja.¹⁹⁷ Politički list pod imenom »Zeman« počeo je izlaziti tek 1911, i to kao organ Ujedinjene muslimanske organizacije.

Na skupštini koja je održana 8. aprila 1905. bilo je govora i o osnivanju knjižare u režiji Islamske dioničke štamparije, ali je ovaj prijedlog odgođen za godinu dana.¹⁹⁸ »Behar«, međutim, 15. marta 1906.

donosi bilješku pod naslovom *Islamska knjižara*, ali se u njoj radi o privatnoj akciji braće Bašagića, koji su pod ovim imenom preuzeli u svoje ruke sarajevsku knjižaru braće Rajkovića.¹⁹⁹

Kada je 10. jula 1905. štamparija otvorena, »Behar« je taj događaj pozdravio jednom pjesmom Muse Čazima Čatića²⁰⁰ i jednim člankom uredništva, u kom se ona, za razliku od dotadašnjih »Beharovih« članaka sa akcentom na ekonomsko-komercijalnom značaju ove institucije, ističe kao kulturna tekovina i simbol moderne prosvjete, uz evokaciju onih dana kada se rodila prva ideja o njenom osnivanju koji ujedno spadaju i u istoriju samog »Behara«:

Kako su nam ugodno zujale u ušima ove slatke riječi »Islamska štamparija«, kad smo ih prvi put čuli. A čusmo ih prvi put još prije pet ravni godina, upravo kad osnivasmo naš »Behar«. Tada se prvi put osjetila potreba za ovu našu instituciju, a ovaj nas je momenat uzdizao i uzvisivao — pokretanje jednog poučnog i zabavnog lista znak je, da narod naš osjeća potrebu za lijepom knjigom, a islamska je štamparija pak još veći dokaz, da narod islamski osjeća još veću potrebu, da se knjiga već dobrano širi i u njem prohode nalazi.²⁰¹

U pokretu muslimanskog prosvjetno-književnog i intelektualnog buđenja, koji predstavlja manifestacije procesa prelaza od ideja prosvijećenog feudalizma do buržoaskog formiranja, osnivanje Islamske dioničke štamparije predstavlja izrazit hibridni, prelazni oblik kulturno-ekonomskog karaktera, zamišljen kao samostalan način usmjeravanja kulturno-prosvjetne djelatnosti, a u isto vrijeme i kao način direktnog eksploatisanja kulturnih i prosvjetnih potreba muslimanskog stanovništva. Ali pored ovih kulturno-prosvjetnih i prelaznih oblika udruživanja Muslimana, kojima »Behar« daje podršku, gotovo istovremeno sa osnivanjem Islamske dioničke štamparije, ali kao akcije čisto kapitalističkog karaktera, koje se mogu pratiti iz napisa u »Beharu«, pokreće se osnivanje Kreditne zadruge u Tešnju kao »islamskog novčanog zavoda«, pozdravlja se osnivanje Bijeljinskog trgovačkog društva i drugih trgovačkih poslovnih udruženja. U prvom napisu o kreditnoj za-

druzi u Tešnju u »Beharu« se popularno objašnjavaju dviju svrhe ovog zavoda: jedna je brži rast kapitala i mogućnost kreditiranja, a druga je »što svak može da bude sudionik toga zavoda«, dakle, njegov akcionarski karakter.²⁰² U drugom napisu *Naše gospodarsko preporadanje*,²⁰³ koji je napisao Edhem Mulabdić pod šifrom uredništva, iznosi se opšti pogled na kulturno-prosvjetni i na ekonomski pokret Muslimana u BiH kao na logički povezanu akciju: »Mi se moramo organizirati, — kaže se u članku, — mi moramo kako intelektualno (umno) biti složni, tako moramo složiti i naš kapital, da se odupremo tuđoj kapitalističkoj navali.«²⁰⁴ i nakon isticanja Kreditne zadruge u Tešnju i Trgovačkog društva u Bijeljini kao dviju pojava koje idu u pravcu savremenog ekonomskog razvoja, zaključuje se na kraju u skladu sa početnom postavkom o jedinstvu prosvjetno-kulturne i ekonomske djelatnosti:

Da i ovom prilikom naglasimo: svaka naša organizacija, pa bila to obična čitaonica, bilo ma kakvo društvo, trgovačka organizacija, naš »Gajret«, ili makar i zabavno društvo, štamparija i t. d. sve ide za našim ujedinjenjem a mi samo ujedinjeni možemo odoljet svacemu pa bilo to prirodni elemenat kao što je džehalet (neznanje, M. R.), bilo najezda tuđinskog kapitala za našim dobrom.²⁰⁵

Kao što se među inicijatorima književnih i prosvjetnokulturnih akcija počevši od »Behara«, preko »Gajreta« do Islamske dioničke štamparije vide isti književni i kulturni radnici, tako se od »Behara«, čiji je bio vlasnik, pa do Kreditne zadruge u Tešnju vidi djelatnost Adem-age Mešića (i njegovog poslovnog kruga), koji se od posjednika razvija u trgovca i krupnog kapitalistu, dajući određeni ton, orijentaciju i pravac i svim kulturno-prosvjetnim akcijama u kojima je učestvovao. Taj sinhronitet činjenica ukazuje da je i književni, intelektualni i kulturni pokret bosanskohercegovačkih Muslimana toga pravca i toga vremena u stvari imao za podlogu napor građanstva koje se radalo za afirmacijom, koju prati i nacionalno buđenje i određivanje, i to u ovom slu-

čaju između nacionalno afirmisanih kršćanskih grupa, hrvatske i srpske, te okupljanje na kulturno-ekonomskoj osnovi, kao osnovnom obliku definisanja bosanskomuslimanske narodne posebnosti.

Od početka prve decenije XX vijeka sve više se tako otkriva i potvrđuje buržoaska suština ovog kulturno-društvenog pokreta, koja se nazire još od »Beharovog« zalaganja za narodni jezik i zapadnu pismenost te za veću emancipaciju od istoka i približavanje evropskoj civilizaciji, a vidi se još otvorenije u osnivanju »Gajreta«, društva za stvaranje građanske inteligencije, te u osnivanju Islamske dioničke štamparije. Ona će, kao što se vidi, sasvim otvoreno biti naglašena u osnivanju muslimanskih banaka i trgovačkih organizacija, koje se također stvaraju u ovom istom razdoblju, u prvoj deceniji XX vijeka.

II. KNJIŽEVNA SADRŽINA

1. Kritika

Polemičko-faktografski smjer »Beharove« književne kritike, započet u prvoj godini ovog lista, nastavlja se još intenzivnije u drugoj godini, da bi malaksao i sasvim prestao negdje oko polovine treće godine »Behara«. Nosilac ovog zaoštrenog smjera »Beharove« kritike, koja u drugom godištu prerasta u rubriku pod polemičkim naslovom »Papirnati križari«, uzetim iz polemičke formulacije u jednoj od ranijih kritika ove vrste iz prvog godišta, bio je i u drugom i u trećem godištu Osman Nuri Hadžić, koji se potpisivao pseudonimom »Vamik«. Polemičko-faktografski smjer ove kritike u »Beharu«, žustar, polemičan, brz u reagovanju, ostrim formulacijama, uprošćen u definisanju koncepcije, tendencije i osobito

političkog podteksta djela, sa istim pristupom i prema lijepoj književnosti i prema publicistici, on traje dokle i saradnja Osmana Nuri Hadžića, i uglavnom se gasi od vremena kada on napušta »Behar«. Vremenski period ove kritike predstavlja ujedno i glavno razdoblje »Beharovog« podjednakog, ravnotežnog odnosa kako prema hrvatskoj tako prema srpskoj književnosti, istog otkrivanja književno-političkih i književno-vjerskih incidenata u štampi i književnosti jedne i druge nacionalne strane i njihovog tretiranja sa istih pozicija samobitnosti bosanskohercegovačkog narodnog života, istorije i mentaliteta. Nakon Hadžićevog povlačenja neće se pojaviti na stranicama »Behara« ni ona oštrina polemičkog tona, sa prizvukom ravnopravne snage disputa, otpora i suprotstavljanja, koji prelazi u intonaciju pogrde, vrijeđanja i svađe. U ovom periodu Hadžić ne ide samo estetskoteorijski za životnom istinom djela, filtriranjem od mogućih istorijskih i realističkih pojedinosti koje izazivaju vjerske i narodne osjetljivosti, on u svim ispadima na koje se osvrće prvenstveno vidi smišljenost dještva, tendenciozno usmjerenje i političko-nacionalno negiranje muslimanske posebnosti i samostalnosti.

Najpotpuniji iskaz svoga književnokritičkog sistema Hadžić je iznio u polemici oko *Đulse*, »historijske pripovijesti u versovima« od Ivana Lepušića, koja je izašla u zagrebačkom »Viencu«, čiji sadržaj Hadžić označava »izmišljotinom iz srednjega vijeka«²⁰⁶ a cijelo djelo kvalifikuje pejorativnim epitetima koji izviru iz etičkog i vjerskog gnušanja. Kao rezultat Hadžićevog reagovanja razvila se čitava polemika: Lepušić je odgovorio u »Obzoru« nastojeći, prema Hadžićevim riječima, »da nam na temelju »historije« (?!?) i — Tomićeve stilistike dokaže da je sujet »pjesme« istinit, a sama pjesma skladna i da odgovara svim zakonima stilistike i poetike«.²⁰⁷ Hadžićev odnos prema književnoj građi bio je, međutim, drukčiji: ne istorijski i stilistički, nego politički, sa probitkom savremenog trenutka u centru ocjenjivačkog polazišta, koji je on iznio upravo u

vezi s Lepušićevim djelom, kao svoju književnokritičku platformu:

Dozvolimo za časak, da je zbilja »pjesnik« našao građu za svoju »pjesmu« u nekoj knjizi koja se »historijom« nazivlje, — mi ipak pitamo poštovani »Obzor«, da li je shodno i umjesno podgrijavati stare rane? Mi držimo, da nije. Šta je bilo u srednjem vijeku, da li su »turci« zarobili jednu »kaurkinju« ili »kauri« jednu »turkinju« — to sada iznositi i u pjesmi pripijevati, mislimo da nema nikakve ni odgojne ni literarne svrhe. To je bivalo nekoč, kad je svijet drugojačije bio razdijeljen i raspoređen, kad su vladali drugi nazori, ali danas to nema smisla. Danas i moćniji i kulturniji, među sobom udaljeniji i tuđi narodi rade i nastoje, da izglađe sredoviječne opreke i nastale nesuglasice, da se tako uzmognu mirno i solidno razvijati duševno i materijalno; oni se zbližuju i bratime da uzmognu lakše i koristonosnije raditi za sreću i dobrobit naroda i domovine.²⁰⁸

Sa sličnih kritičkih pozicija Hadžić je prokomentarisao i knjigu *Fatme kaduna*, koja je objavljena u Novom Sadu iz pera srpske spisateljice Mile.²⁰⁹ U ovoj pripovijeci je na romantičarski način prikazana istorija Omera i Fatime, čija je majka bila kći cara Lazara i žena sultana Bajezida. Hadžićevom kritičkom peru zasmetala je, međutim, njihova u pripovijeci prikazana žudnja da se vrate na staru vjeru, što Omer na kraju, na smrtnoj postelji i dočeka, a Fatima ode u manastir i postane kaluđerica Ana, i izazvala uopšten zaključak o ovoj literaturi iz muslimanskog života kao o »vjersko-političkoj propagandi«. Na ovoj tački Hadžićevog književnog ocjenjivanja osjeća se da književnokritičko zalaganje za istorijskom i etničkom istinom kao realističkom osnovom narodnog muslimanskog života neknjiževno ustupa pred političko-vjerskom odbranom u službi određene Hadžićeve i »Beharove« koncepcije savremenog društvenog trenutka bosanskohercegovačkih Muslimana, izvjesnog političkog neutralizma i narodno-vjerske samosvojnosti kao zamjene za puno nacionalno-muslimansko osjećanje koja izvire iz Hadžićevog uvjeravanja da je »Behar« »isključivo islamski organ bez ikakve političke boje«.²¹⁰

U tim vremenima na prelazu u XX vijek, kada je i kod Hrvata i kod Srba nacionalizam predstavljao oblik hibridnog osjećanja s vjerom, a nacionalna kultura bila dobrim dijelom zasnovana upravo na vjerskim idejnim tradicijama, ovakav Hadžićev i »Beharov« muslimansko-odbranaški stav imao je uspjeha i u svome kritičkom usmjerenju i u odzivu kod muslimanske čitalačke publike i predstavljao tako izraz savremenog istorijskog trenutka.

Općenito, Hadžićeva kritika, polemičko-faktografska po metodi, obliku i tonu, muslimansko-narodna po sadržini, svodi se u idejnom pogledu na etičko-vjersku osnovu, proklamovanu kao opšti princip »Beharove« kritike anonimno na jednom mjestu u drugom godištu »Behara«, možda čak upravo i iz Hadžićevog pera, sa nekoliko osnovnih postavki: književna kritika je »javni sudija, neka vrsta javne i nepristrane kontrole«, njeno prikazivanje i ocjenjivanje predstavlja, s jedne strane, »put kako se može raširiti i rasprostraniti jedna knjiga ili jedan spis među šire slojeve općinstva«, a s druge strane, kako se može, »ako je knjiga hrđava i nemoralna, odvratite svijet, da se čuva take knjige«, ²¹¹ najzad, pošto »Beharova« kritika ne pravi razlike u vezi s političkom bojom i opredjeljenjem pisca, kaže se u ovoj proklamaciji, »jedino mjerilo i stanovište, sa kojega polazimo jest naš program, to jest interesi našega muslimanskoga naroda: sve što je lijepo i poučno, što se ne kosi sa propisom Islama i vjerskoga morala, to ćemo i preporučiti i zagovarati; a što se tome protivu zabaciti i osuditi.« ²¹²

Kao dodatak, rezime i izvjesna pozitivna konkretizacija ove kritičke platforme može poslužiti i docnija Bašagićeva formulacija u polemici sa Lukom Grdićem Bjelokosićem oko Hangijeve knjige *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*. Kao princip kojim se je rukovodio u ocjeni i preporuci ove knjige Bašagić je u stvari sažeo Hadžićevo i »Beharovo« kritičko stanovište: »jer je napisana dosta istinito, a što je glavnije simpatično za nas, a ponajglavnije: što smo naučili čitati o sebi grdobe, izvraćanja i

uvrede, a ovo ne bi knjiga te vrste, već u tom smislu upravo rijetkost.«²¹³

Etičko-vjerska odbranaško-polemička idejna osnova ove kritike vremenom, osobito poslije Hadžićevog odstupanja od »Behara«, sve više se zamjenjuje etničko-regionalnom idejnom osnovom, težnjom za autentičnim poznavanjem i realističkim iznošenjem bosanskohercegovačkog muslimanskog života, sa svim domaćim značajkama, običajnim i etičkim verizmom, istorijskom podudarnošću. Sa te osnove i Hadžić je odbacio dramu *Knjeginja Jelena, bosanska legenda u četiri čina* od Ivanova, ne nalazeći u njoj »ništa bosanskog — ni historijskog ni sadašnjeg«. ²¹⁴ Sa tog idejnog polazišta kome u osnovi leži nepoznavanje muslimanskog narodnog života i bračno-pravnih propisa, i kritičar pod pseudonimom »Vehbija«, možda sam Mulabdić, negativno ocjenjuje *Staru priču* Svetozara Ćorovića, objavljenu u »Brankovom kolu«, u kojoj je pisac, umjesto razvijanja prilika iz jedne neprirodne bračne veze, skliznuo u formalizam, ocrtavajući neke trenutke iz bračnog života »koji bi pristajali za Francuze, da ih pokojni Zola piše«. ²¹⁵ To nepoznavanje muslimanskih narodnih običaja, kao izvjesna blaža forma kritike djela koje pišu nemuslimanski pisci, izražene u obliku prigovora, a ne u obliku optužbe, vidljivo je, najzad, i u Mulabdićevom anonimnom osvrtu na prevedenu pripovijetku *Mejra*: »Musliman momak da se grli i ljubi s djevojkom u ašikluku, to može napisati kakav glupan iz daljine, koji ne pozna nas i naših običaja, ali domaći kad to učini, onda je to još veći grijeh protiv istine.« ²¹⁶ Kao dokaz za utvrđivanje Mulabdićevog autorstva ovog prikaza služe, pored ostalog, i njegova tipična zapažanja o jeziku književnog rada. Sa sličnim zapažanjima o muslimanskom narodnom mentalitetu i istorijskoj situaciji iz vremena pred okupaciju, te na osnovi analize jezika, Mulabdić pristupa i ocjeni vjerodostojnosti autorstva jedne narodne pjesme koja je pod naslovom *U oči okupacije* izašla u »Obzoru«, i izvlači zaključak da nije vjerovatno »da bi ona i onaka pjesma izišla iz usta jednog

Muslimana«. ²¹⁷ Etika ovakve kritike, u krajnjoj liniji, pored odbranaško-ispravljačkog smisla u odnosu na nemuslimanske pisce, imala je i domaći didaktički cilj: ispravljanje u samom začetku mogućih devijacija narodnog duha i mentaliteta koje ne bi bile u skladu sa moralno-narodnosnim shvatanjima »Behara« i njegovog kruga.

Mulabdić je nakon odstupanja Hadžićevog preuzeo rubriku književne kritike, sa izvjesnim nastavkom Hadžićeve odbranaške pozicije, ali i sa situiranjem kritičke platforme na stručno-književnom tlu i na postavkama realističkog odražavanja života, s posebnom pažnjom prema pretresanju jezika i utvrđivanju njegove izvornosti, po čemu se Mulabdićeva kritika karakteristično izdvaja. Nastavak same Hadžićeve polemičko-odbranaške linije u Mulabdićevoj kritici vidi se, međutim, u seriji članaka povodom jedne pjesme Avde Karabegovića posvećene Jevremu Stankoviću, u kojoj se nalazi po Mulabdiću blasfemična parafraza riječi iz islamske tradicije, ²¹⁸ te u osvrtu pod naslovom *I opet zabadanje*, u kome se posebno kritikuje jedna pjesma-rugalica objavljena u »Brankovom kolu« zato što se u njoj, kako Mulabdić kaže, »bez potrebnog poštovanja« dotiču i muslimanske svetinje. Ono što je u ovom posljednjem osvrtu zanimljivo kao stav i podatak za kritiku i programsku orijentaciju »Behara«, to je jedna primisao dosad neizrečena u polemičko-faktografskoj kritici ovog lista, i jedna indikacija južnoslovenskog bratstva kao superstrukture i preovlađenja regionalnih, vjerskih i nacionalnih ograda. To je isticanje nacionalne ideologije »neumrlog pjesnika«, »velikana« i »rodoljuba« Branka Radičevića izražene u njegovom *Kolu*, koja se navodi kao prihvatljiva za »Behar« i njegovog urednika. ²¹⁹ Sam Mulabdićev kritički stav upotrijebljen pri tome svemu, koji se svodi na »odbranu naših svetinja«, ²²⁰ jasno odaje svoje izvorište, koje se, istina, nalazi i u programu »Behara«, ali ga je formulisao i odjelotvorio uglavnom Hadžić u svojim polemičkim člancima.

Iz istog izvorišta potječe i prikaz petog izdanja Šenoinog romana *Zlatarovo zlato*, koji je u »Beharu« potpisan pseudonimom »Salih«, ali se po uredničkom kontekstu jedne druge bilješke u istom godištu lista potpisane istim pseudonimom, kao i po obazrivim izrazima poštovanja prema Šenoi pripovjedaču i prigovorima izdavačima, te po nekim drugim indikacijama vidi da je prikaz pisao Mulabdić. Osnovni prigovor Šenoinom djelu je piščev negativan odnos prema muslimanima, ali je uz njega data i njegova istorijska motivacija i savremeni apel za tolerancijom i koegzistencijom sasvim u hadžićevskoj stilizaciji, zatim je u nastavku teksta, pretpostavljena dilema sa pozicija hrvatske javnosti, sasvim netipična za kategoričnog Hadžića, između opšteg umjetničkog značaja Šenoinog djela i »sredovječnih gnjusoba« u njegovom tekstu sa konačnim hadžićevskim zaključkom da kritika ne smije ustupati ni pred djelima jednog velikana.²²¹ Sličan kriterij ali sa više dokumentacije upotrijebljen je i u osvrtu, potpisanim pseudonimom »Salih«, na knjigu *Moderna kolonizacija i Slaveni* od Stjepana Radića.²²²

Zahtjevi za realističkim slikanjem života zasnovani osobito na poznavanju lokalnih običaja i tradicija predstavljaju opšte mjesto »Beharove« kritike ovog perioda. Vjernost opisa koja proizlazi iz proučavanja života, autentičnost govora i dijaloga, to su najčešće pozitivne kvalifikacije književnih djela, a njihove opozicije predstavljaju tipske zamjerke djelima na drugoj strani i uzroke njihovog neuspjeha. Ovi postulati ujedno ukazuju i na još jednu bitnu karakteristiku ove kritike: predmet njene analize su uglavnom prozna djela ili šire, djela epskog karaktera, dok se na poeziju, koje u ovom periodu kao predmeta kritike i nema, oni svakako adekvatno ne bi mogli ni primijeniti. Nosilac ove razborite realističko-verističke kritike umjerenog tona bio je Edhem Mulabdić, s punim imenom ili u uredničkoj anonimnosti. Principe svog kritičkog gledanja na književnost on je implicitno iznio u prikazu zbirke pripovjedaka *Bosanke* od Mihajla Milanovića, u nizo-

vima kritičkih kvalifikacija, koje se same teorijski razotkrivaju:

U crticama svojim Milanović prikazuje život i običaje naroda, a naročito Sarajlija pravoslavnih građana pretežno nižeg esnafskog staleža, a taj život crta on dosta vjerno. (...) Milanović ne obrađuje teških društvenih problema, ali ono što crta, obične naše domove, domaćice, muževe i djevojke i t. d. to dosta lijepo prikazuje. Stvari se njegove lahko čitaju, a osobito kao da je u fonograf hvatao dijalog narodni.²²³

U svome traženju »vjernog« prikazivanja života u književnosti Mulabdić smatra književnim slabostima romantičnost i naivnost, koje su, prema njegovoj ocjeni, rezultat »nedovoljnog proučavanja života«,²²⁴ dok protuslovlja pripovijednog izlaganja koja su rezultat odsustva unutrašnje logičnosti sižea kategorički i s razlogom ocjenjuje kao književne greške, kao što se izrazio u vezi s nekim pripovijetkama u zbirci *Bosanke*, i u povodu Milanovićevog spjeva *Kaluđer*. U vezi sa osvrtom na ovaj spjev došla je do izražaja i Mulabdićeva trezvenija priroda u odnosu na moguće reagovanje Hadžićevo. Iako Milanovićev spjev sadrži antiturski motiv, na koji bi Hadžić kao kritičar vehementno polemički reagovao, Mulabdić svoju kritiku u osvrtu na njega više zasniva na utvrđivanju protuslovlja, idući više putem logičke analize, da bi siže negirao u osnovi kvalifikujući ga kao »romantično smiješan«.²²⁵

Sa istih kritičkih pozicija ocjenjivanja vrijednosti djela zavisno od vjernosti prikazivanja života u njemu, ali nešto žustrije, osvrće se Mulabdić i na dramu *On* od Svetozara Ćorovića, u izvođenju Srpskog pozorišta iz Novog Sada. Predmet Mulabdićevih prigovora Ćoroviću u ovoj drami je prikazivanje života Muslimanki po uzoru na predstave evropskih slikara o haremu kao ambijentu izležavanja, nerada, čulnih ekstaza, koje Mulabdić naziva »zolzizmom«,²²⁶ komentarišući Ćorovićevo djelo riječima da o muslimanskom narodnom životu takvu predstavu može imati pisac koji je gledao Turke, »a ne oni koji žive s nama na stoljeća«.²²⁷ Dok je, međutim, Ćorovićevoj

drami samo prigovoreno zbog nevjernog prikazivanja života muslimanskih žena, pripovijetka A. Tentora *Beg Mirko*, sa radnjom iz vremena okupacije BiH sasvim je negirana zbog »naznanja naših prilika, života i običaja« i »neistina« u njegovom iznošenju i odbijena kao djelo za muslimansku čitalačku publiku.²²⁸

Kada nije bilo u pitanju književno tretiranje muslimanskog narodnog života, običaja i istorije, Mulabdićeva i »Beharova« kritika je prema djelima iz srpske a osobito iz hrvatske književnosti bila elastičnija, mekša, naklonjenija i objektivnija. Iz nje je bio izlučen onaj oštri, reaktivni supstrat, koji je u odbranbenoj i protuudarnoj zanesenosti, zanemario sve ostale književne kvalitete. Umjetnička forma književnog djela, estetski utisak, plemenita ideologija njegova dolaze do izražaja u kritikama ovih djela koja »Beharove« recenzente nisu vrijeđala iskrivljenim prikazivanjem muslimanskog života. Iako su kvalifikacije iz ove kritičke oblasti u »Beharu« izricane sumarno, bez posebne suptilnosti i razlikovanja nijansi, ponekad klišetizirano i uprošćeno, one u »Beharovoju« kritici ovog drugog perioda predstavljaju vraćanje na prave književne norme u vrednovanju djela. Razumije se da i pri tome probije ponekad stilizacija kritičkog principa i realistički zahtjev dnevnog trenutka, sa praktičnim upotrebnim ciljem. No to je ipak daleko od apodiktčnosti, isključivosti i težnji polemičko-faktografske hadžićevske kritike.

Osvrćući se na neka djela iz hrvatske književnosti u prikazima u »Beharu« anonimni kritičar, najvjerovatnije sam Mulabdić, istakao je njihove kvalitete sa simpatijama, tako da oni djeluju kao puna preporuka muslimanskoj čitalačkoj publici i kao uzorak uspjelih književnih djela izrađenih po ukusu samog prikazivača, čime i on sam otkriva svoje književne afinitete pa donekle i svoje književne uzore. Pišući o Kumičiću, Tomiću, Đalskom, on polazi od njihove književne slave kao od neosporne činjenice, sa strašću odanog čitaoca, naglašavajući da su najbolja preporuka za njihova djela sama imena nji-

hovich autora. Ali u vrednovanju svakog djela posebno ističe bitne umjetničko-idejne crte njihove koje mogu imati značaja i za domaću muslimansku duhovnu i književnu situaciju. U Kumičićevim djelima, pored slikovite i umjetnički dotjerane forme, on ističe rodoljublje kao osnovni idejni supstrat koji ih zadahnjuje i prožima²²⁹ i čak polemiše sa kritičarima koji toj ideji osporavaju mjesto u djelima čiste umjetnosti, pri čemu probija primisao regionalnih muslimanskih narodnih potreba sa širinom odobravanja patriotizma kao opšte ideje ma s koje strane ona dolazila:

... Radi toga neki umjetnički puristi zamjeraju njegovim književnim radnjama, jer da je patriotizam na uštrb čiste umjetnosti, što je po našem skromnom mišljenju posve neopravdano. Što više nama se čini, da je to u književnosti naroda koji se tek kulturno počeo razvijati, vrlo potrebno. Literatura srbska i hrvatska može se reći, da je tek u začetku, a čitalački svijet u prvom razvoju, te je svako djelo srbske i hrvatske literature koje je zadahnuto čistim i razumnim patriotizmom kud i kamo prikladnije za čitatelje, nego li ono, koje je pisano isključivo radi umjetnosti, ono, kako se veli: »l'art pour l'art«.²³⁰

Kritičar, kao što se vidi, povodom Kumičića izlaže i precizira i svoj stav prema moderni, kao i prema umjetnosti uopšte, sa jasnom opredijeljenošću na stranu književnosti koja je izraz praktičkog života i njegov dio, a protiv literature koja teži za imanentnim duhovnim i čistim umjetničkim ciljevima.

Prikazujući pripovijetku *Udovica* od Josipa Eugena Tomića, Mulabdić je istakao autora kao jednog od prvih pripovjedača u Hrvatskoj, »poznatog po krasnoj pripovijeci iz našeg života »Zmaja od Bosne«²³¹ uspostavljajući između njega i Šenoe pripovjedački kontinuitet po načinu pripovijedanja, po istorijskoj građi njegovih romana te »po krepku prikazivanju lica i epizoda«.²³²

Posebna novost Mulabdićevih književnih prikaza jest kritičko komentarisanje likova djela, više impresionistički, kao što je to kratko učinio u prikazu Tomićeve *Udovice*, ali na ponekim mjestima i sa

očito upotrebom izvjesne humanističke logike, kao u prikazu *Đurđice Agićeve*, pripovijesti Ksavera Šandora Đalskog, i sa težnjom za etičkom stilizacijom sudbinske linije negativnih lica. »Trebalo bi bar prividno da se pokaje ta inkarnirana pakost, — kaže on za Lisičku, koja govori s pakošću o Đurđici nakon sve njene plemenitosti, — makar koliko prekaljena u teškoj boljetici, trebalo bi bar, da se pokaje i da dalje ne govori o njoj ništa. Zar su na svijetu baš samo vragovi i anđeli?²³³

Ali pored ovoga stava etičke stilizacije koja probija u ovom prikazu odajući Mulabdićeva intimna književna shvatanja, značajna je i njegova komparacija bosansko-muslimanske intelektualne situacije koja rezultira krizom idealizma:

Koliko i naše mladeži poleti u svijet pun idejala, — piše Mulabdić svodeći Đalskijeve pripovijesti, — a pogledaj ga za koju godinu!... Prisiljen je da društva traži, sam ga ne može stvoriti po svojoj želji, pa hoćeš nećeš povada se za većinom. A naš je svijet ogrezao u raskalašenosti ili u besposlenu sjedenju, malo se ko bavi višim mislima. Tako i naše mlade idealiste za kratko vrijeme su obični dnevni radnici. Tako teže preteže i mnogi idejali ginu jedan za drugim, nestaje ih poput dima na jakoj buri. Da se oni bar mogu održati, pa bi tek onda ostalo jedno pitanje: da se popravlja svijet.²³⁴

Kritički potez rodoljublja razmatranog na planu istorijske i savremene situacije naroda, koji kao aktuelna tendencija postoji u »Beharovoju« kritici kao i u člancima publicističke prirode, ispoljen je i u prikazu *Probranih pjesama* Tugomira Alaupovića koji je u »Beharu« objavljen pod pseudonimom »Kermal«.²³⁵ Budući da se Mulabdić nije bavio kritikom poezije, kao što je kao književnu građu nije mnogo ni podsticao u ovom listu za vrijeme svoga uređivanja, nije sasvim vjerovatno da je on autor i ovog prikaza. Ostaje, međutim, kao zajednička crta sa njegovim kritikama proze, težište na razmatranju rodoljubive sadržine i ovih pjesama, uz pokušaj njenog istorijskog objašnjenja, sa karakterističnim tretiranjem jezika kao formalne strane ove poezije. Nov je i originalan u »Beharovoju« kritici glas protiv pre-

tjeranog pesimističkog duha ovih pjesama i zagovaranje poleta mladosti.

Isticanje krepkog, jedrog i originalnog jezika, koji ukazuje na Mulabdićevo autorstvo, još se vidi u bilješkama o kalendaru *Hrvoje*²³⁶ i o knjizi Hinka Hinkovića *Misli i dojmovi*.²³⁷ Odnos Mulabdićev prema književnim listovima također se vidi iz bilježaka u »Beharu« koje je on napisao: prema »Viencu«, za koji konstatuje da je zastupao konzervativan pravac, zbog čega su ga mlađi književnici nerado gledali,²³⁸ i prema »Nadi«, povodom prestanka njenog izlaženja, za koju ističe da se »osobito odlikovala originalnim gradivom«, ali da se »povisoko držala u narodu, gdje se još početnice najviše troše«.²³⁹

I za djela srpske književnosti u kojima se nije tretirao muslimanski život »Beharova« kritika, koju je kao suđenje o djelima uglavnom pisao Mulabdić, imala je pogled koji je bio bez polemičke kritičnosti, sa više stručnog književnog socijalno-impresionističkog pronicanja. Komentirajući izdanja mostarske »Male biblioteke« i u kratkim bilješkama je sadržavana ocjena pisca ili djela, sa ponekad i dosta preciznom formulacijom, kao što je, na primjer, ocjena Matavuljeve pripovijetke *Pošljednji vitezovi*: »Matavulj je jedan od najpoznatijih pripovjedača srpskih, — kaže se u toj bilješci, — pa mu se i ova priča odlikuje lahkim štilom, a tipovi su mu su malo riječi jasni i simpatični, i ako su ulogom svojom odvratni.«²⁴⁰ Ili je pisana sa pozicija vlastite čitateljske impresije, kao što je prikaz *Humoristikona* »Male biblioteke«,²⁴¹ sa konstatacijom da ni Nušićeva ni Stanojevićeva pripovijetka ne mogu da izazovu smijeh na koji pretenduju.

Osobitu pažnju Mulabdićevu uvijek su privlačila djela čija se poruka može primijeniti i na Muslimane i njihov život. U komentarima ovih djela on je i sam odavao svoje vlastite težnje u literaturi, shvatanja u čemu se, po njegovom mišljenju, sadržava vrijednost književnih djela i kakve su njihove javne obaveze i zadaci. U cjelini njegovog književno-kritičkog pogleda može se ustanoviti aktivna

didaktičko-moralistička koncepcija. To se vidi u Mulabdićevom anonimnom prikazu romana Boška Petrovića *Za rođenim ognjištem*, u kome se iznosi »otrovan i pokvaren zapadni život« u koji upada naša studentska omladina u Beču, nemoćna da mu se odupre. Iako ostavlja mogućnost primjedbe na pretjeranost propadanja junaka ovog romana, Mulabdić kao glavnu vrijednost i preporuku ovog djela ističe piščevu poruku budućoj generaciji »da se čuva avantira i ljubavnih pustolovina«, smatrajući da »pokvarenost gnjilog morala ženskog i muškog«, koja je tu u tančine ocrtana, može da bude od interesa i za Muslimane, »da se još više zgražavamo«. ²⁴² Iako deklarisan kao pristalica zapadnog obrazovanja i kulture, Mulabdić je u ovom prikazu faktički izvršio distinkciju negativnih vidova evropskog urbanog života i ogradu svoga shvatanja prema zapadu.

U cjelini gledano, »Beharova« rubrika »Književnost«, u kojoj su objavljivani književnokritički prikazi, ni u ovom kao ni u prvom periodu izlaženja lista ne pravi razlike između djela umjetničke književnosti i djela iz oblasti publicistike i humanističkih nauka. »Književnost« se još uvijek generalno i općenito tretira kao »knjiga«, kao pisana riječ, u koju spada sve što je objavljeno na domaćim i stranim jezicima. Iako u ovom periodu nema, proporcionalno uzevši, kao u prvom, za vrijeme Bašagićevog uređivanja »Behara«, toliko književne kritike djela lijepe književnosti, posebno onih na orijentalnim jezicima, koja su i tada bila sistematski propagirana uglavnom iz Bašagićevog pera, postoje nizovi bilježaka o pojedinim orijentalnim izdanjima, koje rubrici »Književnost« množinom svojom daju nešto od orijentalnog tona, usmjerenja, propagiranja i orijentacije samog lista. Tu se većinom registruju djela iz islamske civilizacije i kulture, iz savremenog života muslimana na svim stranama svijeta, iz islamske tradicije, prava, osvrta na muslimanske listove i publikacije itd. Ove bilješke i prikaze piše uglavnom, nakon Bašagićevog odlaska, kooptirani član redakcije Fehim Spaho, publicista orijentalističkog obrazovanja.

Intimniji dodir s orijentalnim književnostima ostvaren je u ovom periodu lista preko *Pregleda arapske književnosti*,²⁴³ koji su napisali Mehmed Spaho i Muhamed Dizdar, služeći se, kako sami navode, djelima: Abdurahman Fehmi, *Medreset-ul-Areb* (Carigrad, 1903), Alfred fon Kremer, *Kultur-Geschichte des Orients unter den Chalifen*, II (Beč, 1877, Vajl (Weil), *Poetische Literatur der Araber*, i objavili u nastavcima od prvog do desetog broja druge godine »Behara«. Nekoliko prikaza djela arapske lijepe književnosti razasuto je još od drugog do šestog godišta »Behara«, među kojima se po dobrom poznavanju književne materije i živom impresionističkom zapažanju ističu napisi Fehima Spahe o knjigama Muslim ibni Muhameda *El-Hubb* (Ljubav) i *Kjitaab-errebi* (Knjiga proljeća), te Abascul Hana *Bačaji hub* (Dobro dijete), u kojima on nastoji da dočara čitaocu svu šarolikost, sjaj, fantastičnost i vedrinu arapskog književnog marinizma, uz interpretaciju ljubavnih osjećanja i strastvenih nemira njihovih junaka.²⁴⁴ U toku treće godine došlo je između redakcije »Behara« i egipatske revije »Medžellet-ul-medžellat-il-arebije« i do prisnih dodira, pri čemu su urednici »Behara« tražili od urednika spomenute revije da im šalje najnovija izdanja iz arapske književnosti, koja bi oni prikazivali u »Beharu«, te novije knjige arapskih pripovjedaka i romana za prevođenje na srpskohrvatski jezik.²⁴⁵

O arapskoj lijepoj književnosti objavljena su u »Beharu« do kraja ovog perioda još dva eseja, jedan o pjesniku Ebualai Mearriji od Muhamed-Seida Serdarevića,²⁴⁶ i drugi pod naslovom *Prevod prve Haririjeve mekame*²⁴⁷ od poznatog »Beharovog« prevodioca A. H. Bulića, oba informativna, sa dobrim poznavanjem materije i literature o njoj.

Esejski pristup materiji, stil i ton imaju i napisi Fehima Spahe i Safvet-bega Bašagića o djelima i piscima turske književnosti. Pri tome dolazi do izražaja donekle publicističko gledanje Fehima Spahe na književnost, u upoređenju sa Bašagićevim poetskim prilaskom literaturi, sa mnogo razumijevanja prema

njenim intimnim slobodama, nagnućima i obuzetostima. U anonimnom osvrtu na sadržinu jednog kairskog lista Spaho, sasvim u skladu sa težnjama »Behara«, stavlja primjedbu na savremene težnje turske književnosti da se više bavi temama i sižeima iz tuđeg, osobito francuskog života, nego svojom vlastitom stvarnošću. Iako im priznaje originalnost izraza, on tu pojavu povodenja za »tuđinštinom« kvalifikuje kao »bolest današnje turske književnosti«, ²⁴⁸ smatrajući je, kao što se po svemu vidi, književnim pomodarstvom i imitacijom, i zaključujući riječima povjerenja u noviju generaciju turskih književnika oko »Servet-i-Fununa«, koji nasljeđuje književno pokoljenje »tanzimatske« epohe, upravo onih koje je i Bašagić propagirao u prvom godištu »Behara«: »Ako Turci danas i nemaju Kemala, imaju Midhata, Dželala, Samibega, Ekrema i dr. koji bi umjeli da nam prikažu svoj život.« ²⁴⁹ Jednom od tih začetnika novije turske književnosti, Šemsudin Sami-bēju, Spaho je u petom godištu »Behara« napisao i nekrolog, sa riječima priznanja njegovom radu na leksikografiji turskog jezika, u kome je posebno istakao i njegovu beletrističku aktivnost iz života Albanaca, s vlastitim obećanjem da će prevesti za »Behar« njegovu dramu *Besa*. ²⁵⁰

Bašagić se u »Beharovoju« kritici orijentalnih književnosti javio u ovom drugom periodu sa dva priloga: s nekrologom turskom pjesniku Arif Hikmetu, i sa esejom o turskoj pjesnikinji Fitnet. Kratki nekrolog je pisan u originalnoj kombinaciji podignutog retoričko-nekrološkog orijentalnog stila i pjesničko-ljudske karakterizacije umrlog književnika. Početak mu podsjeća tonom i sadržinom na epitaf sa nišana, u kome se opštim poetsko-etičkim retoričkim klišeima daje lik umrlog, a koji i posebno u Bašagićevom književnom radu predstavljaju idealne crte čovjekove: »Taj čovjek ne spada među obične smrtnike, koji se svaki dan rađaju i mru, nego u red ljudi, koji se odlikuju gospodskim rodom, odličnim umom, bistrim duhom, visokim poletom i čistim značajem.« ²⁵¹ A nastavak mu se orijentiše na konkretan

dodir umrlog pjesnika sa njegovom poetskom i državničkom biografijom, s težnjom dostizanja vlastite identifikacije s njegovim pjesničko-ljudskim likom: »Bio je među učenima — učen, među pjesnicima — pjesnik, među harabatijama — harabatija, među mladeži — mladić, među sudcima — sudac i zaštitnik pravednosti, među Midhatom, Kemalom, Zijaom, Suavijom i drugim propovjednicima naprednih ideja u Turskoj neustrašivi pobornik.«²⁵²

Centralni dio ovog nekrologa može poslužiti i kao ključ za odgonetanje Bašagićevih vlastitih pjesničkih i životnih principa, jer se u njemu vide istaknute sve dotadašnje i docnije crte Bašagićeve javne prirode: ustrajnost stanovišta, čvrstina nazora, vjernost načelima, uprkos nepovoljnim vremenima, javnome mišljenju i svim napadima na »čovječanska i državna prava naroda, kome je vjerno služio, i za to pojeo mnogo gorkih pilula«;²⁵³ jetko satiričko šibanje svakoga bez obzira, »pa bio dotični njemu pretpostavljeni ili podređeni«;²⁵⁴ rodoljublje i odanost istoj hercegovačkoj domovini i kult njenog jezika, koji je nosio u srcu,²⁵⁵ i pored položaja u prvim redovima turske književnosti.

Bašagićev esej o turskoj pjesnikinji Fitnet nije toliko ličan kao nekrolog Arif Hikmetu, ali odaje njegove poetske afinitete i vlastitim zapažanjima i citiranjem Fitnetinih proučavalaca. Ističući nježnost, dosjetljivost i duhovitost Fitnetinih stihova, saglašavajući se sa »poletom i finom dikcijom« i umijećem da pjesnik majstorski rekne ono »što čuti i osjeća« kao sa visokim poetskim kvalitetima, Bašagić se suprotstavlja i turskom antologičaru Zija-paši koji Fitnetine stihove nije uvrstio u svoj *Harabat*. Sa očitim poetskim simpatijama, ali i sa priznanjem da se služi djelom savremene turske spisateljice Fatime Alijje, on izlaže, u nastavku eseja Fitnetin život u književnoj atmosferi njenog vremena, prilažući na kraju nekoliko svojih prevoda njenih gazela.²⁵⁶

Poseban vid »Beharove« kritike turske književnosti predstavljaju urednički, sigurno Mulabdićevi, komentari romana koje je »Behar« svake godine u

ovom drugom razdoblju svoga izlaženja donosio u prevodu. U ovim osvrtima, pored izvjesnog publiciteta samog romana, iznošen je i odnos redakcije prema ovim djelima turske književnosti, s težnjom da se uspostavi upoređenje muslimanskog domaćeg života s turskim, da se sugerira analogija neriješene problematike domaćeg života sa rješenjima, stavovima i gledanjima koje su napredniji turski prozaiisti zauzeli prema turskom životu u svojim djelima, te da se domaćoj muslimanskoj čitalačkoj publici objasne i neke složenije savremene romaneskne forme.

Nakon duže prevedene proze grofa Gobinoa Kandaharski ljubavnici, koja je objavljena u prvom godištu »Behara«, u drugom periodu je objavljeno pet turskih romana, svake godine po jedan, a njihov redoslijed pokazuje strukturalnu gradaciju od prostijih oblika romaneskne proze ka složenijim. Osim Mulabdića koji je u drugom godištu preveo roman *Sudbina jedne porodice* od Mehmed Dželala, izvršivši pri tom i neke prerade teksta, jer je roman bio veristički pisan pa je donekle bio neprikladan za čitaoce koji su se iz »Behara« učili čitati,²⁵⁷ kao prevodioci turskih romana u narednim godinama izmjenjuju se A. Dž. Šerić i Muhamed Emin Dizdar: Šerić prevodi u trećem godištu roman *Tajne* od Ahmeda Midhata i u petom godištu roman *Ferdi i drugovi* od turskog spisatelja Uşaki Zade Halid-Zijaa, a Dizdar u četvrtom godištu *Razgovor*, roman turske spisateljice Fatime Alije i u šestom godištu od iste autorke roman *Uudi*. Neki od ovih romana objavljeni su u »Beharu« bez ikakvog komentara, dok su drugi, kao *Tajne*, *Razgovor* i *Ferdi i drugovi*, najavljeni, ili ocijenjeni, objašnjeni i rekapitulirani na kraju.

Tako je na samom početku romana *Tajne*, ispod teksta, štampana napomena u kojoj redakcija iznosi karakter ove proze i svoje razloge njenog objavljivanja:

Čuveni turski spisatelj Ahmed-Midhat napisao je ovaj roman s lijepom tendencijom. Kad je došlo vrijeme, da se staro tursko sudstvo reformira, zamijeni

novim, on je to napisao i razjasnio tu dobre strane novog i zle strane starog sudstva. Roman sam po sebi izgleda više kriminalan, ali ga uzemo u »Behar« s te njegove tendencije. Kao lektira pobuđuje silan interes u čitatelju, te krasno opisuje, kako to umije samo Midhat na svoj način, ondašnje odnošaje.²⁵⁸

U nekim redakcijskim najavama i komentarima pojedinih turskih romana koji su objavljivani u »Beharu« pokazuje se, pored objektivnog isticanja osnovne stilske linije djela, i izvjesna stilizacija idejne procjene njegove sadržine, koja teži za boljim uklapanjem djela u opštu programsku liniju lista, i uz cijenu mimoilaženja prave idejne osnove romana. Konkretna analiza djela upoređena sa ovim komentarima redakcije pokazuje da je »Behar« prvenstveno išao za svojim širokim programom prosvjećivanja muslimanskog društva od kulture i obrazovanja do porodičnih i bračnih odnosa. To se vidi u »Beharovoju« najavi romana *Razgovor*. U redakcijskom članku na početku četvrte godine ovaj roman je najavljen kratkim formalno-sadržajnim rezimeom zasnovanim na identičnosti života i običaja: »Ovdje ne samo što je događaj zanimiv i nešto romantičan, nego se tu lijepo ocrtavaju običaji naše braće Osmanlija u raznim krajevima turske carevine«,²⁵⁹ ali je završetak romana opširnije prokomentarisan, s težnjom da se istakne i objasni kako idejna podloga njegove fabule tako i književna metoda realizma. Uzimajući u razmatranje otklon radnje romana od linearnog usmjerenja koje bi vodilo romantično-sentimentalnom završetku, i razočarenje »Beharovih« čitalaca zbog toga što se roman ne završava svezom Mukdima i Fadile, glavnih osoba u romanu, koje su bile izložene nizu životnih i sudbinskih nedaća, Mulabdić popularno objašnjava književni postupak pisca:

Ali da je autorica Fatima Alije hanuma tako svršila roman, to bi onda bilo kako mi hoćemo; ali ona ne će tako, ona hoće kako je pravo i kako treba da bude, pa makar ljudima i ne bilo po volji.²⁶⁰

Piščev kompozicioni postupak Mulabdić povezuje, stavljajući se potpuno na stranu pisca, sa kon-

cepcijom djela koja je protest protiv neravnopravnih odnosa muškarca i žene u biranju onog supružnika koji odgovara njihovim osjećanjima i idealu:

Muškarci imaju neku premoć nad ženskinjem, — nastavlja Mulabdić, — i je l se samo momku svidjela djevojka, to je dosta, on nju prosi, roditelji mu je daju, i on je vjenčava. Niko sad ne pita nju, koja će živjeti s njime, je l to njoj u volji, a kako je ženi živjeti uz muža, koga ne ljubi, makar da on nju voli, to je spisateljica htjela da pokaže obijesnim muškarcima preokrenuvši uloge, davši da Mukdim živi uza ženu, koju ne ljubi, a ona gine za njim.²⁶¹

A u stvari, niti je u romanu glavni akcenat na ovoj koncepciji niti radnja koja se vezuje uz Mukdima i ženu koju on ne voli a ona gine za njim zauzima te dimenzije i pravac koji bi pružali razloga za ovako određen zaključak »Beharovog« recenzenta.

Opšta etičko-prosvjetarska linija romana, koja se provlači kroz sentimentalnu sadržinu radnje, sasvim je odgovarala stavovima »Behara«, kao što se vidi iz Mulabdićevog komentara, koji je ujedno svakako predstavljao i određujući razlog za prevođenje ovog romana u list. U ovu etičko-prosvjetarsku intenciju uklapa se i opšte upoređenje likova Džalibe, u kojoj je personificirano neznanje, siromaštvo inteligencije i morala, i Fadile, koja je ovaploćenje inteligencije i krijeposti, sa zaključkom u uskoj vezi između naobraženosti i karaktera,²⁶² ali i korektivom da karakteri u romanu nisu statički, nego da se oni razvijaju i »tokom romana u raznim borbama bruse i tociljaju«,²⁶³ s pobjedom krijeposti na kraju, i pored iznevjerenog završetka.

Još izričitija redakcijska težnja za realizmom sadržana je u anonimnom Mulabdićevom komentaru povodom završetka romana Ušaki-zade Halid-Zijaa *Ferdi i drugovi*, u kome se, pored isticanja psihološke strane ovog djela, pravi ujedno i diferencijalno upoređenje između metode romantičarske i realističke škole u vezi sa njihovim odnosom na radnju i umjetničku atmosferu djela:

Dok naši romani prijašnjih godina bijahu stare romantičke škole, ili iz doba preokreta u turskoj literaturi, ovaj je novog realističkog doba, te se od onih bitno razlikuje. U onim je pretežan događaj, a u ovom ljepota pjesničkog izlaganja građe, anamo interes za konac djela, a ovdje užitak u samom opisu, mislima i osjećajima pojedinih lica, koja je pjesnik u najizrazitijim bojama naslikao. Eto za to smo ove godine i odabrali ovaj roman da učinimo i u ovom neku promjenu.²⁶⁴

Od orijentalnih književnosti, »Behar« je u ovom razdoblju, kao što se vidi, najviše bio okrenut turskoj literaturi, zbog njene psihološke bliskosti sa muslimanskim bosanskim životom, zbog ne tako davnog njenog uticaja na kulturni i prosvjetni razvoj Muslimana, ali je u svom savremenom plasiranju ove literature išao za novijom generacijom turskih književnika, donekle korigovanom kritičkim odnosom prema tuđinštini u njihovim djelima i isticanjem zahtjeva za domaćim turskim životom u njihovoj sadržini, u čemu se, pored ostalog, može utvrditi i zahtjev savremenog »Beharovog« programskog trenutka u kulturnom i književnom razvoju Muslimana Bosne i Hercegovine.

Kritika perzijske književnosti u ovom razdoblju »Behara«, nasuprot tome, bila je siromašna, ali vrijedi istaknuti obiman esej Muhameda Seida Serdarića *Muslihuddin šejh Sadija*²⁶⁵ zbog izuzetno uspjelog spoja pjesnikove biografije, atmosfere njegovog vremena te sadržine i oblika njegove poezije, datog u čistom, lakom i skladnom obliku, koji u »Beharovoju« kritici, osobito nakon Bašagićevih eseja, u čijoj je školi i ostvaren, predstavlja osvježenje, ot-krovenje i afirmaciju još jednog iz mlađe generacije muslimanskih orijentalista.

Znatno manju pažnju posvećivala je »Beharova« književna kritika djelima iz zapadnih književnosti, budući da je u to vrijeme s obzirom na ograničen broj evropski obrazovanih Muslimana njen otvor izvan bosanskohercegovačkih i jugoslovenskih književnosti bio uglavnom istok, njegova književnost i kultura. Ova orijentacija predstavljala je i nužan dio ravnoteže ovog lista, pošto su se urednici zala-

gali za savremen, zapadnjački pristup životu, prosvjetiti, pa čak i izvjesnoj reformi religije i običajnih shvatanja. Borba za jezik i pismo bila je dobijena, a tako isto i težnja za afirmacijom slovenskog porijekla bosanskohercegovačkih Muslimana, i to su već bili krupni doprinosi zaokretu prema zapadu u povratnom pogledu na svoju narodnu bitnost, istoriju, mentalitet. Religijske veze i običajni život diktirali su posebne obzire prema istočnoj kulturi, koja je kao dio duhovno-etničkog života predstavljala upravo specifikum određenja etničke posebnosti Muslimana među ostalim narodima Bosne i Hercegovine.

Zbog te ravnoteže, političke i vjerske, s jedne strane, a s druge, zbog spomenutog ograničenog broja evropski obrazovanih intelektualaca koji bi imali interesa za književni tretman zapadnih djela, »Beharova« kritika se na njih osvrtna samo marginalno, i to više na njihove prevode kod nas. Pri tome je ispoljavala onu istu polemičku kritičnost poznatu iz prikaza domaćih djela koja su iskrivljeno prikazivala muslimanski život, samo što se ovdje ta kritičnost proširuje na muslimanski život u širem, vjerskom smislu, izvan granica Bosne i Hercegovine, na prikazivanje Turaka od strane onih naroda s kojima su oni dolazili u dodir. Pa iako je u »Beharu« pravičljiva oštra razlika između bosanskohercegovačkih Muslimana i Turaka, u ovim kritikama se osjeća nota identifikacije, koja sa svoje strane svjedoči o tadašnjem živom vjerskom osjećanju te osjećanju vjerske povezanosti s Turcima kod Muslimana BiH, tim prije što je u nazorima javnosti na slovenskom jugu u to vrijeme još uvijek pokazivana inercija njihove istorijske identifikacije s Turcima pa je svaki napad na Turke i nehotično psihološki rezonirao i kao napad na bosanskohercegovačke Muslimane. Primjer za ovaj kriterij predstavlja prikaz romana Henrika Sjenkjeviča *Na polju slave*, koji je u »Beharu« objavljen pod naslovom *Fanatizam u literaturi*.²⁶⁶

Ako nije bilo osnove za ovakvu polemičku vrstu kritike, »Behar« je zadržavao stav poštovanja i div-

ljenja prema priznatim evropskim književnim veličinama, kao u osvrtu na Tolstoja koji, kako anonimni komentator ističe, »spada među prve umove svih vijekova, on je filozof neprolazne slave i danas je on glavni predstavnik sitnoga prosvjeda proti nezdravoj ukočenosti, koja je glavni biljeg današnje Rusije«. ²⁶⁷ Sa sličnim odnosom priznanja Mulabdić u anonimnom prikazu pristupa prevedenom romanu *Straža* Boleslava Prusa, ²⁶⁸ posebno ističući život pun žrtava i patnje, ali i rodoljublja i moralne snage poljskog naroda u dodiru sa najezdom germanskog elementa. Ovaj prikaz je, pored svoje rodoljubive note inače karakteristične za Mulabdićevu kritiku, značajan i po tome što se u njemu, prvi i valjda jedini put u istoriji »Behara«, osjeća otvoren antigermanski ton na fonu socijalne i patriotske kritičke sadržine.

Didaktičko-moralistička linija »Beharove« kritike također se osjeća u prikazu djela strane književnosti, ali sa izvjesnom višom kritičnošću prema tematici pouke i odgoja. Tako se *Knjiga mogega sina* italijanske spisateljice Nere, u prevodu Ivana Vassina Popovića, u »Beharu« kvalifikuje kao suha, zamorna i dosadna prodika, bez iznošenja slučajeva koji bi čitaoca mogli i zabaviti i poučiti, ²⁶⁹ što svjedoči o »Beharovom« življenju i vitalnijem shvatanju ove problematike, koja je općenito spadala i u osnovni program ovog lista.

Pored ovih izrazito kritičkih linija »Beharove« književne kritike, zacrtana je u rubrici »Listak« još jedna linija, koja nije izrazito pripadala književnoj kritici, ali je s njome bila u vezi, više književno-biografska, i to sadržana u nekim bilješkama o životnom putu ili konkretnije o školovanju pojedinih muslimanskih književnika-saradnika »Behara«, u davanju publiciteta posebnom objavljivanju njihovih djela, većinom prethodno štampanih u »Beharu«, zatim u nekrolozima muslimanskih književnika, sa biografskim i bibliografskim podacima o njima. »Behar« tako prati školovanje Mehmeda Spahe, Abdulaha Bukvice, Hamida Šahinovića i drugih, ²⁷⁰ te Muhameda Dizdara, ²⁷¹ Hazima Muftića, ²⁷² daje publicitet

Hadžićevom djelu *Islam i kultura*,²⁷³ Bašagićevom *Abdulah-paši*,²⁷⁴ Ekremovim komadima *Punica*²⁷⁵ i *Anđelija*,²⁷⁶ objavljuje nekrologe Jusufu Bajreviću,²⁷⁷ Hifzi Muftiću²⁷⁸ i Mehmed-begu Kapetanoviću Ljubušaku,²⁷⁹ upotpunjavajući sferu kritičkog prilaženja književnosti i posebno književnom stvaranju Muslimana Bosne i Hercegovine.

2. Poezija

Pored uzmicanja za prozom i zaostajanja za njom na početku drugog razdoblja izlaženja »Behara«, da bi prema kraju razdoblja pokazala luk porasta i znakove bujanja, poezija u ovom periodu pokazuje i nesrazmjer između originalnog i prevedenog stvaranja u odnosu na prvo godište ovog lista. U drugom godištu »Behara« nije objavljena ni jedna ni originalna ni prevedena pjesma, a ovaj nedostatak nadoknađen je književnom sadržinom drugih vrsta, prozom originalnom i prevedenom, dramom originalnom i prevedenom, te posebno narodnim umotvorinama svih oblika. Razlog ovom odsustvu poezije u drugom godištu svakako je najviše u vezi sa odstupanjem Bašagića, koji je u prethodnoj godini lista predstavljao najplodnijeg i najvažnijeg saradnika i prevodioca u ovoj književnoj oblasti, i sa preuzimanjem uredničkog položaja od strane Mulabdića, koji, kao prozni prevashodno utilitarni kritički pisac, nije imao ličnog afiniteta za pravu i izvornu poetsku riječ. Taj prozni utilitarno-kritički stav Mulabdićev, uz činjenicu aktivnog angažovanja »Behara« na nizu prosvjetno-odgojnih akcija među Muslimanima BiH, može poslužiti i kao objašnjenje vidnog prodora idejne orijentacije ove vrste i u samu poeziju »Behara« u narednim godinama ovog razdoblja.

Poetski kontinuitet lista u trećem i narednim godištima nastavlja prvenstveno Musa Ćazim Ćatić, novo pjesničko ime u »Beharu«, koji na izvjestan način, mada ostvarenjima u početku početničkog ka-

raktera, zamjenjuje Bašagića i kao originalan stvaralac i kao prevodilac orijentalne, ili konkretno turske poezije. U trećem godištu objavljeno je samo pet originalnih pjesama, od kojih su dvije Čatićeve, jedna sasvim početnička H. Bušatlića, i dvije prigodne, posvećene »Gajretu«, Bašagićeva i Riza-bega Kape-tanovića, dok prevedenih pjesama u ovom godištu nema.

Od četvrtog do šestog godišta zapaža se vidan porast originalne poezije u »Beharu« uz aktiviranje starih pjesničkih imena i pojavljivanje novih pjesničkih saradnika. U četvrtom godištu, u kome je objavljeno dvadeset i pet originalnih pjesama, poeziju ovog lista predstavljaju Musa Ćazim Ćatić sa jedanaest i Šemsudin Sarajlić sa šest pjesama, nadmašujući ostale sporadične saradnike pa i Bašagića, koji je, ponovno se vrativši »Beharu«, objavio u ovom godištu samo dvije pjesme. Ova dva saradnika nose poeziju ovog lista i u narednim godinama ovog razdoblja: od dvadeset i četiri objavljene pjesme u petom godištu, jedanaest je Čatićevih a pet Sarajlićevih; a od trideset i šest pjesama šestog godišta, Ćatić je objavio pet a Sarajlić šest pjesama. U ove dvije godine »Behara« Bašagić je, međutim, objavio samo po jednu pjesmu i javlja se tako samo marginalno u ovom listu. Kao četvrto značajno pjesničko ime pojavljuje se Hamid Šahinović sa jednom dužom epsko-lirskom pjesmom-spjevom u petom godištu, da u šestom preuzme poetsko vodstvo u ovom listu sa ciklusom *Uspomene*, koji se sastoji od osamnaest pjesama jedinstvene poetske sadržine, i nizom epskih i epsko-lirskih spjevova. Ostala pojedinačna imena koja se javljaju u ovoj oblasti nisu značajna ni kao lične ni kao pjesničke ni kao kulturne pojave, zanimljiva su samo kao svjedočanstvo o niskom poetskom prosjeku savremenog književnog miljea, u kome su pjesnici srednje kategorije mogli da se jave kao vrijednosti.

Šest pjesama Safvet-bega Bašagića objavljenih u »Beharu« u periodu od trećeg do šestog godišta pre-

zentiraju samo jednu stranu ovog pjesnika, u cjelini inače raznovrsnog po tematici, inspiraciji i poetskom uobličanju. Izuzev konvencionalne pjesme *Moje pjesme*,²⁸⁰ koja je ispjevana kao krug erotske tuge i poetskog izražaja koji se prostire kroz poetsku suštinu niza simbola poznatih iz romantične i narodne lirike pjesme (iz tuge za izgubljenom dragom rađaju se pjesme — rosno cvijeće, pjesnik ga sadi među ruže, i zasipa svojom krvlju, zalijeva đul-jagom, uzdišući kao golub za dragom), ostale njegove pjesme su javnog društvenog sadržaja, bilo da predstavljaju otvorenu, prkosnu ličnu riječ bačenu u lice protivnicima i svijetu, bilo da su upućene muslimanskoj sredini kao usmjerenje, orijentacija, otvorenje novih vidika na putu napretka, kulture i preporoda. Budnička omladinska *Gajretova himna*²⁸¹ komponovana je kao podsticajna pjesma u službi javne ideje i sastavljena iz dva dijela, od kojih je u prvom izražen pjesnikov poziv omladini da ustaje, da se visoko diže, ispunjen ponosom kao pokretačkom silom na putu »prosvjetom slobodi«, a u drugom je izražen odziv omladine, svjesne ponosa i stare tradicije i svoje vlastite savremene misije na zadatku uspostavljanja slobode i stare moći pomoću prosvjete kao sredstva sveopšteg preporodaja. I u pozivu i u odzivu vidljiva je istovjetnost spajanja tradicije i savremenih ciljeva u jedan patriotsko-prosvjetarski hibrid, koji čini suštinu kako Bašagićeve kulturno-humanitarne akcije tako i njegove poezije javnog karaktera. Ispjevana sa oslonom na nekoliko poznatih Bašagićevih poetsko-emocionalnih i istorijsko-psiholoških simbola i formulacija, sa opredjeljenjem za skromni i marljivi rad nasuprot bučnoj ali praznoj političkoj borbi u hadžićevski izraženoj formulaciji zbog koje je Bašagić ranije negodovao, (»ne voli viku, prezire strast«), ova pjesma je ujedno predstavljala i »Beharovu« tradicionalnu političko-etičku artikulaciju nasuprot političkoj borbi Muslimana za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju, poziciju odbrane »djedovskih prava«, ali prema »Beharovom« i Bašagićevom principu: sad se ne ratuje sabljom i

oružjem, tj. političkom borbom, nego naukom i knjigom.

Idejne formulacije Bašagićeve humanitarno-podsticajne pjesme *Savjet očevima*²⁸² također proističu iz »Beharovog« i »Gajretovog« programa, ali su ovom prilikom izražene još dinamičnije patetički-apelativno, sa onim žarom kako ih je Bašagić postavljao i plasirao u svojoj poeziji javne i patriotske sadržine. To je u prvom redu povezivanje prosvjete sa budućnošću Muslimana (»Narod bez djece obrazovane, / Narod je koji budućnosti nema«), zatim konkretna misao borbe za opstanak u novom vremenu pomoću ličnog rada duhovnog ili fizičkog, popularna argumentacija prosvjetarskim izrekama iz islamske tradicije, te najzad, ponovno, realističko-pomirljiva misao o »novom oružju« koje će u novim prilikama adekvatno nastaviti tradiciju stare slave:

A nama novog oružja treba:
Zanata, znanja, da čuvat znamo
Slavu i ponos vremena davnih,
Moć i gospodstvo djedova slavnih —
Prosvjete nama treba ko hljeba.

I ovim idejama i završnicom, koja predstavlja početni emocionalni apel očevima da dižu škole izražen u negativnoj viziji sirotinje i neznanja, sa etičkom apostrofom, ova pjesma je stihovana, pjesnička artikulacija ideja koje je lansirala ona muslimanska politički konformistička ali kulturno i književno aktivna intelektualna generacija na početku dvadesetog vijeka s Bašagićem na čelu.

Druge dvije Bašagićeve pjesme nisu agitacione sadržine, nego predstavljaju pjesnikov dodir sa životom i saznanje o njemu. *Mala poslanica (Za utjehu svima koji su promašili cilj)*²⁸³ u suštini izražava nepriznatost pravih kvaliteta u životu, i kao po pravilu nagrađivanje i favorizovanje osrednjosti, no i pored duhovitog kritičkog tona, ova pjesma krije i fatalističku racionalizaciju nelogičnosti i nepravdi života i društva. Pjesma *Očitovanje (Fahrijja)*²⁸⁴ je, međutim,

čisti prkos, izazov, obračun, dat sa visine pjesnikovog nadmoćnog stava prema svijetu, i prezirnog odnosa prema protivnicima, s uvjerenjem da su oni koji ga napadaju duboko ispod njegovih, etičkih, poetskih i akcionih načela. Da bi još više dobila na udarnoj moći, pjesma je strukturirana u kontrastu dva svijeta, svijetlog svijeta pjesnikovog i mračnog svijeta njegovih protivnika. U njoj je sažeta sva oštrina, težina i bespoštednost idejne borbe Bašagića i njegovih saradnika sa silama reakcije prema njihovoj djelatnosti, konzervativizma, mračnjaštva, fanatičkog klerikalizma i političke zasljepljenosti njihovih protivnika. Dok je prvi dio pjesme ispjevan u poetskom maniru isticanja ličnih vrлина, plemenitosti porijekla i čvrstine karaktera, dok je drugi dio rezime pjesnikovih obračuna s protivnicima, sa ekspresivnim podvlačenjem vehemencije vlastitih udara koje je zadao tim zastupnicima farizejskog odnosa prema životu i njegovim radostima, tim licemjernim bogomoljcima, zatornicima zdravog razuma, opsjenarima proste mase, pretvornim mučenicima, — završetak je konkretna, djelatno svođenje na pojedinačan udarac, alegorijski data persiflaža poznatog duhovnika Pandže, koji je Bašagića prokleo s džamijske propovjedaonice zbog njegove kritike klera u »Beharu«.

Kod Muse Ćazima Ćatića nema ovog udarnog otpora, nema ove istaknute moralne čvrstine i samouvjerenosti, niti ima smjelog propovijedanja budilačkih ideja, uz pozivanje na istorijsku tradiciju i osjećanja junačke nadmoći i prvenstva kao u Bašagića, nema ni one hedonističko-senzualne erotike kao što je imao Bašagić istina više na drugim mjestima nego u »Beharu«. Ćatić je bio više trpeća ličnost, komentator i meditator u društvenoj poeziji, izložen u to vrijeme formiranja različitim pjesničkim uticajima, da se tek pod kraj ovog »Beharovog« razdoblja usmjeri preciznije u vlastitom stvaralačkom kretanju.

Dok je, na primjer, Bašagićev doživljaj domovine oštar, borben, konkretan, muški, Ćatićev doživljaj je više nježan, nostalgičan, više apstraktan, ženski. Jedna od rijetkih Ćatićevih pjesama bosansko-domo-

vinskog osjećanja *Domovini na rastanku*²⁸⁵ ispunjena je bolom zbog odvajanja od rodnog bosanskog tla, koji prati vidljivu dinamiku odlaska, u kojoj se tanji konkretan dodir s njime i ostaje apstrakcija, sjećanje, ali svijetlo i životvorno. U »Beharovoju« poeziji ova pjesma, iako poetski neuravnotežena, donosi nov poetski dah i više zapadnjačku poetsku simboliku i metaforiku, ali i kasniji poznati sumor Čatićeve poetske rezonance u dekoru sumraka i noći. Njoj komplementarna je pjesma *Domovini*,²⁸⁶ objavljena docnije: osjećanja čežnje i boli zbog rastajanja od domovine u prvoj, zamijenili su akcenti sreće oduševljenja zbog povratka u drugoj pjesmi. Metaforika i simbolika ove pjesme, koja je preuzeta iz hrvatske lirike patriotskog prosjeka, spada u sferu svjetlosti, zanosa i vedrog poetskog doživljaja.

U sjeni standardnih, konvencionalnih poetskih uzora i posredno u idejnom pogledu Bašagića, Čatić je ispjevao i tri svoje društveno-prigodne pjesme: »Beharu« (*Na pragu četvrte godine*),²⁸⁷ »Gajret«. *Na pragu druge godine*,²⁸⁸ *Islamska štamparija (Prilikom otvorenja)*.²⁸⁹ U pjesmi »Beharu«, koja je pisana u desetercu kao pjesnička poslanica u službi opštedruštvene djelatnosti, izražene su poetskim, lirskim sredstvima glavne misli programa ovog lista, ali nešto mekše, suptilnije nego što je bio ton dotadašnjih »Beharovih« prigodnica. Osjeća se u njoj poetsko-lirska transpozicija, kao ideologija propuštena kroz lirski filter pjesnikovog osjećanja, mada na nekim mjestima nije mogao umekšati saopštajnu objektivnost ideje. Komponovana u dva dijela kao retrospektiva i kao perspektiva, ali bez prekida, sa slivanjem ideja i tona, ova pjesma je zanimljiva, s jedne strane, kao poetsko svjedočanstvo »Beharove« kulturne akcije, sa isticanjem blagotvornog uticaja ovog lista na zaletenu i zatvorenu muslimansku sredinu, njegovog duhovnog zračenja koje je oblikovalo svijest i ulivalo žar samobitnosti, njegove funkcije »putokaza«, književnog posrednika, bratskog spajatelja, i branioca vjere i običaja; ali, s druge strane, ona predstavlja i stimulativnu kristalizaciju i spoj ideja ro-

doljublja, prosvjetno-književnog rada i pravovjerja, poznatih iz »Beharove« ankete saradnika.

Ovoj pjesmi slična je prigodnica »Gajretu«, također sastavljena od niza opštih mjesta vezanih uz agitaciju za ovo društvo. »Gajretova« aktivnost u ovoj pjesmi je metaforizirana i etički i istorijski uopštena, a sam »Gajret« je predstavljen kao romantički simbol zvijezde, koja »razgani oblačine tmaste«, »sliku ljepših dana šara«, »rasvjetljava našeg roda staze pomrčane«. U sličnom tonu i stilu, sa opštom simbolikom kulturno-prosvjetne akcionosti, ispjevana je i prigodnica *Islamska štamparija*, koja nosi izraze svijetle vizije i poleta, predstavljajući cjelinom svojom apoteozu ovom »simbolu prosvjete-slobode«, kao putokazu budućnosti, i kao dokazu da je muslimanski narod dio kulturnog svijeta. Sve tri prigodnice Čatićeve zanimljive su više zbog svoje društveno-idejne sadržine nego zbog poetske artikulacije. One predstavljaju svjedočanstvo o kulturnoj klimi i afirmisanju osjećanja narodne samobitnosti prelomljenih u doživljaju jednog pjesnika. U ovim pjesmama patriotsko-društvenog karaktera pjesnikov doživljaj bio je dio šireg, kolektivnog osjećanja određenog dijela muslimanske intelektualne javnosti prema pothvatima od opšteg javnog kulturnog značaja.

Čatić je u »Beharu« objavio i nekoliko pjesama također društvene sadržine, ali nešto drukčijeg karaktera, izražene u obliku iznošenja konkretnih ljudskih poroka, ali sa pjesnikovim pojedinačnim stavom prema njihovim akterima, koji se uklapa u opšte etičko-socijalne idejne okvire, i intonacijom u kojoj pjesnikovo lično osjećanje podliježe kolektivnim etičko-socijalnim normama. Mračan je tako i naturalističan, prikazan kao griješni porok, Čatićev doživljaj krčme u pjesmi *U mejhani*,²⁹⁰ izražen sa aktivnim prizvukom savjesti i svijesti o alkoholu kao zlu i grijehu. On se bitno razlikuje od Bašagićevog hedonističkog, bezbrižnog i svijetlog doživljaja alkoholnog zanosa izraženog u *Trofandi*, možda i zbog »Behara« u kome se objavljuje pjesma, gdje nije bilo mjesta ni Bašagićevom eufemističkom shvatanju

ovih vjerom zabranjenih pojmova. Sva simbolika u ovoj pjesmi uzeta je iz demonske sfere, i njen utisak i svrha bitno se razlikuju od docnijeg doživljaja jedne isto tako griješne strasti, opijuma u pjesmi *Afijundžija*.²⁹¹ Jedno osjećanje i jedan stav izmjenjuju se, bore i miješaju u ovoj drugoj pjesmi dajući joj dvije dimenzije: jednu, koja je negativan doživljaj naromanije, strasti koja je prešla u porok, mračno, naturalistički i pomalo didaktički intoniran; drugu, koja je razumijevanje prema trenucima opojnosti i ekstaze, u podsvijesti kojih se ipak nalazi poetski san o sreći i svjetlosti. Snažna socijalno-etička intonacija potire, međutim, u glavnini pjesme reminiscentni otklon razumijevanja, identičnosti i simpatije. Izrazito socijalno-etičke sadržine i intonacije je i Čatićeva pjesma *Turdica*,²⁹² objavljena u »Beharu«, stilizirana sa tendencijom negativnog isticanja čovjeka obuzetog strašću tvrdičenja, bez osjećanja prema bijedi i siromaštvu.

Ovaj Čatićev pozitivistički socijalno-etički stav velikim dijelom ima svoje korijene u islamskoj religioznoj moralki i u muslimanskim običajnim shvatanjima, te se veže uz Čatićevu religiozno-mističku poeziju. Religiozna mistika Čatićeve po emociionalnom obojenju i tonu utjecanja bogu otkriva se intimno i originalno u cjelini i posebnim poetskim mentalitetom, kao neka tragička krivica pjesnikova i kao neko njegovo lično iskupljenje od grijeha. Osim toga, nije slučajno što jedan znatniji dio Čatićeve poezije objavljene u »Beharu« ima religiozno-mistički karakter zbog književnog ambijenta samog lista, zbog atmosfere sredine kojoj je on bio namijenjen i književne politike njegovih urednika. Ova religiozno-mistička linija poezije ovog lista započeta Bašagićem nastavljena je Čatićem, Sarajlićem i drugim »Beharovim« saradnicima.

Prva Čatićeva pjesma objavljena u »Beharu« nosi naslov *Islamu*.²⁹³ Data u rasponu od ličnog do angažovanog, ona u suštini predstavlja apoteozu islamu, koja nosi, s jedne strane, lične akcente religioznog spoznanja i pokajnička osjećanja griješničkog

utočišta, a s druge, izraze pozitivističko-etičke i patriotsko-kosmopolitske primjene na dnevne trenutke savremenog muslimanskog života, dosta ishitrene na planu religije, ali imanentne »Beharovom« etičkom programu. Nakon ove, Čatić je u Beharu objavio čitavu seriju pjesama ovakve inspiracije i sadržine, u kojima se kao idejna konstanta zadržava duboko odaništvo religiji, njenim dogmama i njenoj tradiciji sa aktivnim uvjerenjem u njenu preporoditeljsku moć, a kao nijanse i produbljenja u okviru ove poetske koncepcije javljaju se aktualizacije na život, ili lirske humanizacije sviješću pjesnikovog intimnog sagrješenja.

Nat²⁹⁴ je apoteoza Muhamedu i islamu, ostvarena sva u blještavim izrazima divljenja, poštovanja, odanosti, vjerništva, te bacanja u prašinu, utjecanja i isposništva. Muhamed i islam iskazani su himničkim simbolima veličine, sjaja, svetosti, koji se slivaju u jedinstven kićeni ton bez distinkcije, u panorami istorije i ekspanzivnog širenja ove vjere. A kao paralelan produženi kontrast date su sile mraka i otpora, u uzmicanju i porazu. Na ovom opštem fonu tradicije i mitologije sadržane su i dvije aktualizacije-konkrekcije: jedna opštedruštvena — isticanje prosvjete, znanja i napretka kao suštinskih oznaka islama, druga, lična — nada u oprost grijeha u podtekstu odanosti i pravovjerja.

Retrospektiva ekspanzivnog širenja ove vjere, sa marginalnim akcentom na islamskoj prosvjeti te završnim osjećanjem panislamskog zajedništva u okviru memorijalne noći Muhamedovog rođenja data je i u epilogu Čatićeve pjesme *Lejlei-Mevlud*,²⁹⁵ koja glavninom svojom znamenito i široko opijeva ovaj događaj u intonaciji psalma i himne, u atmosferi čudesa i pojmova islamske mitologije i tradicije. U mističkom dodiru s ovom pjesmom stoji i docnija pjesma *Lejlei-Kader*.²⁹⁶ Osnovno osjećanje i u njoj je topla pobožnost kao sveopšta emocija svetog trenutka koji zahvata i pjesnika zanosom svoje ekstaze, otvarajući pred »okom njegove duše« viziju božanske objave, a završnica i u njoj je data u opštim

etičko-kulturnim simbolima narodnog razvoja izloženim izrazima božije milosti.

Dok je dotada u »Beharu« religija bila više sredstvo plasiranja prosvjetarsko-kulturnih ideja, nešto pomjerena u stranu i zadržana na tački klerikalne bezopasnosti, neutralnosti između zapadnjaštva i fanatizma, — Đikić a posebno Čatić svojom mističkom poezijom, i pored prosvjetarskih marginalija, unose intenzivno osjećanje religiozne ekstaze, opasno blisko fanatizmu i sugestivno zbog svoje doživljenosti, kao poetsku, vještačku artikulaciju i lično doživljenu obradu mitologije i tradicije; ono je ujedno predstavljalo ipak korak naprijed, makar u umjetničkom smislu, od slijepog i suhog klerikalizma, koji se nije kretao dalje od vjerom ozakonjenog božijeg slova.

Pjesma *U majskom jutru (Temdžid)*²⁹⁷ nije tako neposredno vezana za islamsku dogmatiku, mitologiju i tradiciju, nego je panteistički, filozofsko-mistički doživljaj prirode u kojoj se očituje supstancija boga. U cjelini ovaj doživljaj je rezultat duboke poetske pobožnosti, koja proističe iz pjesnikovog ushićenja i zanosa pred nepojamnom monumentalnošću, savršenstvom i moći božanstva. U krajnjoj analazi ovo shvatanje boga kao etičkog savršenstva, fizičke nadmoći i vrhunaravne nepojamne sile, mada proizlazi iz religije, ipak predstavlja izvjesnu težnju u pravcu panteizma u pjesnikovoj artikulaciji osjećanja zapanjenosti i mističke skrušenosti.

I dok navedene pjesme predstavljaju kontinuitet svedenog i ekspanzivnog religiozno-mističkog Čatićevog osjećanja datog više na planu univerzalnog vremena i života u njegovoj opštosti, tako da se aktualizacije doimaju kao slučajne marginalije, pjesma *Griješnik (Pokajanje)*²⁹⁸ sadržava spregu socijalne i mističke ideje, izražene u ambijentu i ugođaju grada, čime se, sa nizom drugih Čatićevih i Sarajlićevih pjesama, otvara nova etapa muslimanske lirike urbanog senzibiliteta. Doživljaj grada u ovoj lirici je bez vedrine, maglovit i mračan, u njemu caruje socijalna bijeda i porok, razočarenje, otuđenost i odsustvo sreće. U ovoj pjesmi, po idejama u osnovi manirskoj u

»Beharovoju« lirici sa težnjom žigosanja grijeha, moralnih mana i poroka, Čatić je dao sliku grijешnika u dekoru noći i tmine, u prizoru pokajanja. Atmosfera u ovoj pjesmi djeluje ekspanzivno, miješa se simbolično s »crnim grijehom grješnikove duše«, a ono što je razvedrava to je pokajanje, utjecanje bogu za oprost apstraktnog, do simbola dovedenog grijeha, te svijetla nada kojom potiskuje glase savjesti.

Punije i intimnije Čatićevo približenje savremenom životu i socijalnoj stvarnosti ogleda se u nekoliko pjesama verističke sadržine objavljenih u »Beharu«, koja se u nekima sublimira u objektiviranu, otvrdnutu simboliku, dok u drugima poprima iskaze meke lične ispovijesti, pokazujući duhovno-emocionalni i stilsko-kreativni raspon Čatićeve poezije. Dok je u pjesmi *Težaku*²⁹⁹ dat tvrdi hibrid vizije radnika u kombinaciji slike žarkog sunca, vreline i težaka i polju, i obraćanja trudbeniku riječima poštovanja i pozitivističke socijalne etike, — u ranijoj Čatićevoj pjesmi *Brat sestri (Na dan svadbe)*³⁰⁰ započeta je pjesnikova reminiscentna socijalna melanholija djetinjstva, porijekla i života, organski povezana sa njegovom naklonošću sumornom pejzažu, sklonošću povezivanja lika i prirode u jedinstven turobni štimung. Dok se u pjesmi *Požar u Tešnju*³⁰¹ realističke slike i tonovi panike izmjenjuju sa simboličnom demonškom dramatikom elementa, koju pjesnik humanizuje akcentima socijalne sućuti nad bijednim, ognjem zahvaćenim kućistima sirotinje, — u nekrološkoj pjesmi *Na grobu moga učitelja*³⁰² nižu se etički kvalifikativi i topli izrazi učeničke zahvalnosti u reminiscencama dječastva i ranog školovanja, boreći se sa objektiviranim podignutim tonom sakralne eufemiističke simbolike.

Težnja realizovanja i socijalizovanja poezije zapaža se i u ljubavnoj Čatićevoj lirici koja je objavljena u »Beharu«. Četiri pjesme *Ašiklije*,³⁰³ koje je on objavio kao prve svoje ljubavne pjesme u ovom časopisu, ispjevane su pod primijetnim uticajem Bašagićeve ljubavne lirike i svih nanosa koje je sam Bašagić poetski asimilovao: konvencionalne i verbal-

ne romantičarsko-idilične erotike, istočnjačkog poetskog inventara i motivike, te elemenata naše narodne lirike. Ali je u četvrtoj pjesmi, i pored poznate simbolike, dao i svoj vlastiti poetski doprinos lirskom artikulacijom nježnog doživljaja ženine ljepote koja se koncentriše u prefinjenom mirisnom dahu cvijeta. *Ašiklije*³⁰⁴ u petom godištu ostale su bez tog individualnog odskoka, više u verbalističnim rezonancama Bašagićeve lire, u suznim doživljavanjima erotskog neispunjenja, i sa kičeno-simboličnom završnicom u intonaciji pohvale. Mali ciklus *Slike sa sela (Mojoj Lejli)*,³⁰⁵ objavljen u istom godištu, prožet je idilom prirode i sela, čiste ljubavi i slobode, kao kontrasta besvjesnom metežu gradskog života, i nosi rezonancu pjesnikovog istinskog doživljaja rustikalno-erotskog oslobađanja i rasterećenja. Istinski poetski doživljaj erotike, različit od dotadašnjih njenih interpretacija u njegovoj poeziji, Čatić je izrazio u pjesmi *Jednoj bogatašici*,³⁰⁶ objavljenoj u šestom godištu »Behara«, u obliku tragične poetske artikulacije vlastitog gorkog odbijanja ljubavi. Ova pjesma predstavlja potresnu dramu socijalne svijesti o samom sebi i žrtvujuće erotike prema ženi koja stoji visoko iznad njega. I ovom pjesmom otkriva se idejno-emocionalna tendencija Čatićevog poetskog razvoja u pravcu poezije zapadnjačkog urbanog senzibiliteta, dalje od orijentalno-bosanskih inercija i privlačenja, i unatoč vlastitih dinamičkih poetskih poenti u kojima se istočnjačkoj tradiciji daje isključivi primat u razvoju Muslimana u BiH (*Na obali Didžle*).³⁰⁷

Na tradicijama Bašagića i Čatića, ali sa etičkim, religioznim i društvenim izoštrenjem koje se iskazuje potpuno angažovano kao didaktika, agitacija i kritika, javlja se s poezijom u »Beharu« Šemsudin Sarajlić, kao potpuni produkt poučno-odgojne težnje iz programa ovog lista koja je za vrijeme Mulabdićevog uređivanja osobito isticana i sprovedena. No mora se primijetiti da njegova društvena kritika po svojoj žestini i oštirini prelazi ponekad okvire opšteg »Beharovog« i Mulabdićevog idejnog programa, i

djeluje kao šibanje, kao temperamentan ispad iz linije prosjeka, ravan Bašagićevoj društvenoj kritici u najzaoštrenijim njenim trenucima, ali nešto uopšteniji, bez Bašagićeve konkretnosti. Najčešći stilsko-poetski oblik ove poezije je zato kontrast, paradoks, kao najimpresivniji način prednošenja ideje i njenog apsurdnog upoređenja sa stvarnošću, a vladajuća gama ove poezije je tmina i mrak, sa osjećanjima tjeskobe i simbolima zla i demonizma, koji prate ovu atmosferu, potpuno potčinjenu ideji. Tako je Sarajlićeva pjesma *Opsjenitelji savjesti*³⁰⁸ data kao niz kontrasta, kosmičkih, životnih, socijalnih slika, sračunatih na idejni efekat, koji se ekspanzivno prostiru stvarajući sliku čovjekove tamne socijalne i duhovne egzistencije u sudbinskoj i božanskoj projekciji. U pregledu »Beharove« poezije, a osobito u Sarajlićevom poetskom stvaranju zapaža se i inače kao opšta linija izvjestan sistematski poetski tretman negativnih etičkih kategorija, socijalnih, moralnih i vjerskih, koje se tretiraju na dva načina: konkretno, afirmacijom pozitivnih komponenata, ili negacijom, stavom, žestinom, kao što je to činio Bašagić, ili, na drugoj strani, negativnim uopštavanjem, kao što to čine Čatić i Sarajlić. U tome se svakako vidi politika i vođenje redakcije, ali i odgojni način prilaznja društveno-kulturnoj problematici od strane savremene književne generacije. U Sarajlićevoj pjesmi *Grob izdajice*,³⁰⁹ u kojoj su atmosfera i ideja date u sinhronitetu i prelivanju, osjeća se pjesnikova težnja, koja čini i glavni stilsko-poetski kvalitet ove poezije, da etički negativne kategorije realističke osnove, lične i društvene poroke, grijeh i sagrešenje, simbolizira, da ih uopšti i stilski i etički uzvisi do romantičarskog simbola zla. I pojam izdaje tako je u ovoj pjesmi dat kao opšteetetička negativna kategorija, sa jedinom, i to opštom, specifikacijom njenog nosioca kao izdajnika roda, što ga je »predo tuđoj ruci«. Možda se u ovome krije aluzija na saradnju učesnika muslimanske autonomne vjersko-prosvjetne borbe sa sličnim pokretom Srba u BiH, ali je to u svakom slučaju tako apstraktno i uopšteno da kao

etičko-poetska kreacija može važiti za sva vremena i sve narode.

Poetsko uopštavanje na etičkom planu kod Sarajlića prati poetsko uopštavanje u društvenom smislu, prelaz od kritike pojedinca nosioca moralnog zla na kritiku društva sa specifičnim simptomima niza-
dovanja, propadanja, indolencije, onih negativnih etičkih kategorija protiv kojih se bore sve generacije napredne inteligencije, pa i muslimanska u BiH u to doba. Pjesma *Zimski san*³¹⁰ je oštra satira i kritika savremenog indiferentnog pokoljenja, mada ono nije lokalizovano, pjesma o »mrtvom moru« jednog naroda, koji spava dok vrijeme prolazi i gazi, slika nehaja i neosjetljivosti, zanimljiva kao dramatizovani pokazatelj krize, u koju je Sarajlić uveo čitav niz humano-etičkih simbola da bi odsustvom reagovanja na njihovu pojavu do kraja stilizirao letargični mentalitet društva. U pjesmi *Rane*³¹¹ on se još konkretnije pokazuje kao moralno-patriotski pjesnik svoga roda, ispoljavajući se protiv sebičnosti, nehaja, razdora i mržnje, takmičenja za bogatstvom i moći. Ali je opšti ton ove poezije siv i tmuran, bez optimizma i perspektive. U njoj egzistira samo ocrnjenje, kritika i završnica u obliku kazne, ili mučnog nedoumičnog utiska.

Kao poseban kvalitet osjeća se u Sarajlićevoj poeziji integracija patriotskih i socijalnih osjećanja, koja se posebno ispoljava u pjesmi *Domovini*,³¹² kao posljedica uzročno-posljedičnog povezivanja socijalnih i patriotskih problema i fenomena. Time je on, uostalom, potpuno odgovorio i idejnim intencijama »Behara«, uklapajući se u kritički realizam novije muslimanske književne generacije.

Sve je u njegovoj poeziji usmjereno u pravcu didaktike i moralnog ozdravljenja u užem i širem smislu, i to naturalističko-kritičkim insistiranjem. Pjesma Sarajlićeva *Pjanac*³¹³ stilski u cjelini svojoj jeste mračna naturalistička slika pijanice i alkoholne atmosfere, didaktičke koncepcije sa melanholično-preobražajnom završnicom, koja pokazuje smišljeni, samo stilski poetizovani, usmjereni realizam. U pje-

smi *Vražije prokletstvo*³¹⁴ etičko-didaktička koncepcija prebačena je u sfere religijske mitologije, a etičko-prosvjetiteljska tendencija pjesme *Pokajanje*³¹⁵ situirana je na sižeu jave i sna. Tematika i težnja i atmosfera u Sarajlićevoj poeziji društvenog smjera ostaje tako općenito uvijek ista, a također i simboličkostilsko nagnuće, mijenjaju se samo motivi kao negativni primjeri teze.

Atmosfera tame širi se kao osnovni stilski supstrat i u Sarajlićevoj mističkoj poeziji, a rezignacija i skepsa kao posljedice životnog saznanja nalaze utočište, slično kao i kod Čatića, u bogu. Misao o varljivosti, nestalnosti i prolaznosti nade u sreću i vedrinu svijeta izražena na simboličkoj slici nevremena i duge u pjesmi *Na kiši*³¹⁶ predstavlja Čatićevo načinjanje ideje o biti života kao nestalnog sna, koju pjesnik šire varira u pjesmi *U tišini ramazanske noći*.³¹⁷ Ali i u ovoj, iako se u njoj na niz egzistencijalnih pretpostavki nalazi odgovor, kritički izlaz i životna svrha u slavljenju božije ljepote, završnica, sa skeptičnim rezimeom pjesnikovog života i njegovog odnosa prema svijetu, uspostavlja ponovni most sa prethodno postavljenim egzistencijalnim pitanjima, tako da pjesma ostaje i bez onog optimizma sadržanog u mističkom rješenju.

Izvjestan idejni humanizovani odskok od spoznajnog kruga koji se završava u pesimizmu predstavljen je u pjesmi *U ponoći*.³¹⁸ Iako se ona u suštini svodi na islamsku apoteozu boga, dramatiziranu intonacijom pokajanja, u pjesmi je izražena i jedna lična poetska formulacija, koja unosi ton ljudske relativnosti u Sarajlićevu mističko-poetsku shemu: pjesnik se osjeća čudno, jer ne može da moli tako vruće, pošto ga sada ispunjava mlada ljubav, vjera i nada, ali je svjestan da će moći da moli

Valjda kad srcem praznoća zavlada,
S grijesima kada okiti se duša,
A iz nje padne čuvstvo, ljubav, nada.

Egzaltacija etike, socijalnih osjećanja i mistike izražena u navedenim oblastima Sarajlićeve poezije

ima svoj pandan u egzaltaciji erotike u ljubavnoj poeziji ovog pjesnika. Ostavljajući po strani nekolike ljubavne pjesme Sarajlićeve, sa konvencionalnim motivom i formom, kao svježa Sarajlićeva poetska artikulacija ističe se ciklus *Sabah-zorski vjetrovi*, koji on počinje objavljivati u ovom razdoblju »Behara«. U njemu pjesnik pokazuje intenzivan sadržajni, emocionalni i formalni naslon na muslimansku narodnu lirsku pjesmu, ali asimilira i uticaje drugih poznatih originalnih pjesnika. Pjesmama *Djevojački jadi*³¹⁹ i *Udri pobro u sićane žice*³²⁰ Sarajlić je zacrtao dva smjera i dva osnovna raspoloženja ovog ciklusa. U prvoj je motiv djevojačkog vraćanja zaruka momku jer ne može iščekati da je on privede, uz namjeru da umre i da je zakopaju pokraj puta kojim će njegovi svatovi proći, dat širokom melanholičnom intonacijom i ritmom narodne pjesme, te njenom živom slikovitošću, duhom, mentalitetom i ljubavnom psihologijom istovremenog odbijanja i privlačenja. Druga je ispjevana u brzom narodnom igrivom ritmu, sa ugođajem pustopašnog raspoloženja i vedre pastoralne erotike. Ove ljubavne pjesme, međutim, ne potiru onaj tjeskobni psihološki utisak koji ostavlja ostala, moralističko-didaktička poezija Sarajlićeva u ovom periodu »Behara«. Ton uzbuđujuće prisutnosti zla i nemogućnost otkinuća od njega kao kob i ispaštanje nekog praiskonskog grijeha, i pored romantičarsko-pozitivističkog svođenja, idejne stilizacije na kraju, i pored pjesnikovih egzaltiranih odaničkih utjecanja bogu, ostaje u ovom periodu kao osnovna vladajuća intonacija Sarajlićeve, a uz nju i Ćatićeve poezije moralističko-socijalnog karaktera.

Njima se od petog godišta ovog lista priključuje i Hamid Šahinović sličnim tonalitetom, emotivnom i idejnom sadržinom, nastavljajući osobito onu liniju mističko-avetinjskih atmosfera, koji su i kod Ćatića i kod Sarajlića bile rezultat ekspresivno-naturalističkog i simboličkog doživljavanja i reproduciranja svijeta i života. S tom razlikom što se završna simbolična formacija kod Ćatića i Sarajlića dostiže obično linijom realističko-naturalističkog punjenja, dok u

Šahinovićevoj poeziji ona zadržava stilsko-emotivne kvalitete romantizma. U tri balade, *Žrtve*,³²¹ *Grob prokletnice*,³²² *Ranjenik*,³²³ od četiri koje je Šahinović objavio u »Beharu« u ovom periodu, romantična simbolika predstavlja u potpunosti osnovnu stilsko-sadržinsku strukturu, dok se i u četvrtoj, koja nosi naslov *Zlata, pjesnička pripovijest iz prošlosti*,³²⁴ pisanoj u maniru narodne epsko-lirske pjesme, ona osjeća u tragu u trenucima dramatičnosti radnje.

Romantična simbolika u baladi *Žrtve* očituje se u dramsko-patetičnoj suprotstavljenosti i samim likovima nosioca brutalnog upokorenja Bosne i ponošnog neukrotivog zastupnika otpora, te u likovima osvjetnika i njegove drage, koji sve troje padaju kao uzastopne žrtve na liniji otpora, osvete i ljubavne žalosti. Balada kao cjelina dobija obilježje pasivne idejne patetike: zlo se predočava u tragičnosti njegovih rezultata, radnja se formalno završava, ali se idejno i emocionalno ne rješava, nego ostaje kao simbolični memento u kontinuitetu svoje nesavršenosti.

Ova atmosfera nedorečenih zbivanja i nejasnih pokreta kobi manifestuje se i u baladi *Grob prokletnice*, čije simboličko-poetsko trajanje pjesnik postiže elementima iz romantičarskog motivskog inventara kao što su: zaricanje mladih na vjernost, uz slutnje zavjere i zle kobi; neobjašnjiva osveta formulisana demonskim polazištem »zašto sreća kad za ljudi nije /osveta je što no ljudstvo grije«; griža savjesti i dramatična snoviđenja koji progone vinovnika smrti oklevetane djevojke; te epilog u obliku slike ukletog i napuštenog groba prokletnice.

Simbolično-romantična struktura u Šahinovićevoj baladi *Ranjenik* data je u rasponu od mistike do rodoljubive patetike: koncepcija anonimnog ranjenika, obavijenog velom tajanstvenosti u prvom dijelu, atmosferom noćnih sjena, neizvjesnog kretanja i cilja, na koga hajduk poteže pušku, poetsko-simbolički se iščauruje u drugom dijelu u viziju slavljenog junaka nad kojim vila spušta lovor-vijenac, pred kojom hajduk ostaje zapanjen. Patriotska poruka pjesme

i etičko izmirenje grijeha u kajanju ostaje tako kao epilog romantičarskog razrješenja početne misterije stilski spletene oko junaka. U osnovi stilske strukture i simboličnog izvlačenja likova i atmosfere ovih Šahinovićevih balada nalazi se, pored svega, etičko polazište, svrha i težnja.

Iako se Šahinovićeva balada *Zlata* slobodnijim rezonancama narodne poezije odvaja od ovih razmatranih, propovijed patriotizma sa vizijom vile koja slavi junaštvo i žrtve ratnika, Jašar-agino spoznanje grijeha na kraju, te slika groba u samoći, »iznad kojeg uzdah težak lazi«, dakle, sve elementi romantičarske simbolike, vezuju i ovu pjesmu uz ostale njegove balade, iako u njoj nema atmosfere tajanstva, zla i mraka. Na drugoj strani, usvajajući stilske i emocionalne formulacije narodne epske i epsko-lirske pjesme, ona se vezuje i uz dramsko-sižetsku simboliku njenu, u kojoj junaci patetično izrastaju do znamenja a njihovi dramatični životni postupci kristaliziraju se u čistu emociju koja traje.

Romantičarsku stilsko-emocionalnu suštinu pokazuje i Šahinovićev lirski ciklus *Uspomene*³²⁵ već samim razvojem osnovne poetske linije. Od uvodne antipozicije uspomena negdašnjih srećnih dana kao utočišta od sadašnjih životnih nevolja i iskušenja, koja se iskazuje kao unutrašnji razlog stvaranja ovog ciklusa, može se pratiti bipolarnost poetske linije karakteristična za romantičarsko-manihejski princip dobra i zla. Ona se u daljem toku manifestuje kao razvedrenje u obliku žene uz istovremenu mističku svijest kobi i nesreće, koji se kao dva emocionalna tona prate sve do jedanaeste pjesme, kada počinje intenzivna kumulacija pesimističkog osjećanja, sa nizom pjesnikovih pitanja upućenih svijetu i nebesima, i sa izrazima mističke zavjere neba. Jedini razlog ovoj suprotstavljenosti sreće i njene negacije sadržan je u sudbinskom određenju, koje predstavlja krajnji domet pjesnikove romantičko-mističke koncepcije života, koja se prema završetku ciklusa opet vraća uspomenama i ženi, sa novim optimističkim tonom vedrog rasterećenja i uspostavljanjem

ideje o moralnoj čvrstini, ponosu i dostojanstvu čovjeka.

Pregled aktivnosti glavnih predstavnika poetskog stvaranja u ovom periodu »Beharovog« izlaženja, uz koje se vežu, izuzevši Riza-bega Kapetanovića koji se u ovom razdoblju javio samo dva puta, još neka manje značajna pjesnička imena sasvim sporadičnom saradnjom konvencionalnog nivoa i sadržine, kao što su U. beg G., A. Hamdi beg Bušatlić, Muharem Dubravić, Omer Hifzi Bostandžić, Salih Zeki Bakšić, Garib, Asim, A. Ćurić, Hatidža Đikićeva, A. A. S., — pokazuje uglavnom tri tematsko-idejne linije poezije u ovom listu. Na prvom mjestu je linija društvene poezije u koju se slivaju idejno-poetske težnje kulturno-prosvjetarskog, istorijsko-tradicionalnog, te didaktičko-etičkog karaktera, sa istaknutom kritičkom crtom u svim oblastima ove poezije. Na drugom mjestu je linija mističko-religiozne lirike, koja se jednim dijelom motivski vezuje za religioznu islamsku mitologiju, tradiciju i dogmatiku, sa himničkom intonacijom poetskog izraza, ili sa dramatičnim doživljavanjem čovjeka u okruženju mističkih simbola i pokajničko-griješničkih raspoloženja, dok se drugim dijelom približava slobodnijem, filozofsko-mističkom saznavanju života i svijeta na pesimističkim osnovama. Erotska linija, kao treća u »Beharovoju« poeziji, u doživljaju i izrazu prilično je sputana moralističko-odgojnim normama sredine, te programom i smjerom lista i reducirana je uglavnom na idiličko-platonski nivo, sa konvencionalnim akcentima čežnje, tuge i bola, od koga je dozvoljen samo uznos do intenziteta narodne pjesme sevdalinke. »Behar« je svojim pjesničkim saradnicima, kao što se vidi, uspio nametnuti pozitivističko-moralističke idejne norme svoga programa u specifičnoj Mulabdićevoj uredničkoj primjeni, manje širokoj i manje slobodnoj od početne Bašagićeve uredničke politike.

Prevedena poezija u »Beharu« po tradiciji s orijentalnih jezika, u ovom drugom razdoblju ne pokazuje bujnosti, raznovrsnosti, množine, iako ono po

vremenu koje obuhvata daleko nadmašuje prvi, jednogodišnji period ovog lista. U oblasti originalne poezije javili su se, nakon Bašagićevog odstupanja, drugi novi pjesnici; u oblasti prevedene poezije, međutim, duže je trajala praznina koju je ostavio odlazak Bašagića kao vrsnog prevodioca-pjesnika, širokog orijentalnofilološkog dijapazona i obrazovanja, a novi prevodilac-pjesnik koji će jednim dijelom, u oblasti prevodenja poezije s turskog jezika, zamijeniti Bašagića u »Beharu«, afirmisao se tek docnije. To je bio Musa Ćazim Ćatić, koji se sa svojim prepjevima iz turske poezije javlja marginalno tek u četvrtom godištu, i ozbiljnije u šestom godištu »Behara«, tek kao vjesnik budućeg značajnog prevodioca-pjesnika, koji će puni intenzitet svoga rada na prepjevima obuhvaćenim naslovom *Sa osmanlijskog parnasa* razviti u »Beharu« u narednim godištim, posebno u osmom godištu ovog lista.

Istočni biser,³²⁶ koji je Ćatić objavio u četvrtom godištu, predstavlja malu zbirku prepjevanih aforizama raznih turskih pjesnika, Sirri-paše, Sujjur-beja, Sadullah-paše, Ebu-Zija Tefvika i Namik Kemala, koje veže pozitivistička afirmacija etičkih životnih vrednota, rada, slobode, humanosti. Ali ona ujedno odaje i simpatije prevodioca, koje su bile na strani nove generacije turskih književnika. Ćatić će se u narednom svome prevodilačkom radu pokazati, kao iskren poklonik novih inspiracija i težnji u turskoj poeziji i kao najznačajniji prenosilac, poveziivač, propagator novije turske literature kod nas u to vrijeme, poetske ali isto tako i prozne.

Prepjevima Teufik-Fikretove pjesme *Na šadrvanu*³²⁷ objavljene pod pjesnikovim pseudonimom »Esad Nedžib« i Dželal Sahirove *Mome ocu*³²⁸ u šestom godištu Ćatić je otkrio i neke od izvora emocionalnih rezonanci u svojoj vlastitoj originalnoj poeziji, koja se stvarala koliko na tradicijama domaće toliko i na sazvučjima strane, turske lirike. Patetična lirika naturalistički doživljene socijalne bijede, na čijoj se strani nalaze plemenite humanističke vred-

note i osjećanja pjesnikova, izbija iz prve pjesme, dok se u drugoj u uspomeni oca koncentriše doživljaj tužne i mračne pjesnikove otuđenosti u svijetu i vremenu nakon očeve smrti, jedna sinovska potreba za podrškom i osjećanje ostavljenosti vezano sa saznanjem da ga više nema. Blisko ovim poetskim raspoloženjima je Čatićevo osjećanje nostalgije za porodicom i saučešće nad bijedom, izraženo u vlastitoj, originalnoj poeziji.

Poetski afiniteti Bašagićevi, kao što se moglo vidjeti iz prvog godišta »Behara« i kao što se može pratiti u njegovoj daljoj prevodilačko-poetskoj djelatnosti, imali su širi raspon i u dijahroničkom i u sinhroničkom pogledu, obuhvatajući poeziju triju orijentalnih književnosti i pjesnike od klasike do najnovije generacije. U nekoliko prevedenih pjesama koje je objavio u ovom periodu »Behara« on je, kao i Čatić, otkrio i neke elemente iz svoje vlastite poetike. Objavljujući u šestom godištu prevod Namik Kemalove pjesme *Dva druga na jednoj slici*,³²⁹ sa napomenom kojom se i sam intimno opredjeljuje:

Zija paša i Namik-Čemal, pored Midhata najveći pobornici preporoda u Turskoj, kad su pobjegli iz Carigrada, slikali su se zajedno u Parizu, pa kad je kasnije Zija paša umro, Čemal na istoj slici s leđa napisao slijedeće stihove.³³⁰

— on se vezivao za mlađu generaciju turskih književnika iz vremena »tanzimata«, tj. doba reformi, koji su zastupali ideje kako poetske tako i društvene obnove. Rodoljubivim akcentima iz ove pjesme, te iz prevoda pjesme arapskog pjesnika Ibni Ebi Hukaika *Glasi iz smrtne postelje*³³¹ Bašagić je varirao i vlastitu tematiku požrtvovanja za narod, u izrazima apoteoze vlastite ličnosti *Ponosne pjesme*³³² arapskog pjesnika Ebu Firasa on je otkrivao daleko nadmašene izvore svoje fahrije koju je pod naslovom *Očitovanje* objavio u petom godištu »Behara«, najzad, u poetskim formulacijama preovlađivanja ograničenosti, lukavosti i prevarnog karaktera svijeta hedonizmom, alkoholom i erotikom, koje su izražene u

njegovom prevodu Ibni Jeminove perzijske pjesme *Svijet*,³³³ on je ponavljao opšta mjesta iz vlastite epikurejske lirike.

3. Proza

Ravnomjernije od poezije raspoređuje se originalna proza u drugom razdoblju »Behara«, osobito u drugom i trećem godištu, kritičnim godinama »Beharove« poezije, u kojima ona nadomješta odsustvo ili veoma ograničen broj poetskih priloga. Porast broja poetskih priloga prema kraju ovog perioda prati izvjestan ujednačeni broj originalnih proza, koji je u početku perioda bio nešto veći. Kao nosilac i inicijator proznog rada i u ovom razdoblju javlja se Edhem Mulabdić sa svojim novelama i crticama, a uz njega Hamdija Mulić, koji u ovim godinama formira svoju didaktičko-moralističku prozu nalazeći vlastitu tematiku i izraz koji će zadržati u svom docnijem književnom radu. Uz njih se pojavljuje i jedno novo književno ime, Hamid Šahinović, originalno u oblasti »Beharove« proze kao što se pokazalo i u oblastima poezije i drame u ovom periodu »Behara«. Po broju svojih priloga, ova tri književnika predstavljaju dobru polovinu proza u ovom listu, dok drugu polovinu sačinjavaju povremeni prilozima ostalih saradnika, potpisanih imenom ili pseudonimima, stvarani uglavnom na pripovjedačkim tradicijama Mulabdića i Osmana-Aziza. Neke od ovih pseudonimom potpisanih proza i po sadržini i po izrazu mogle bi se pripisati Mulabdiću, osobito u trećem godištu u kome se Mulabdić ne pojavljuje s pripovjedačkim prilozi ni pod punim imenom ni pod poznatim pseudonimom »Selim«. Pored prisustva novih imena u oblasti proze, u ovom drugom periodu zapaža se i odsustvo nekih ranijih »Beharovich« saradnika kao što su Riza-beg Kapetanović, Muhamed Emin Dizdar, Sadik Ugljen i Abdulah Ajni Bušatlić, koji su se u prvom godištu javili u ovom listu novelama i crticama. Hronološko-bibliografski

pregled proze u »Beharu« u ovom razdoblju pokazuje u potpunosti sljedeća tabela:

Godište II/1901—1902

E. Mulabdić: *Ihtijar Sejfo; Bumbar*
H. Šahinović: *Poslije deset godina*
H. Mulić: *Radi mejnika; Dert; Jašar-bajraktar*
M. H. Muftić: *Bura*
F. Spaho: *Mladi kućanik*
A. Čatić: *S kabura*
R.: *Telefon*
H. Hadžić: *Agina vižlad*

Godište III/1902—1903

H. Šahinović: *Na iftaru*
H. Mulić: *Pod kulom Ali-paše Rizvanbegovića*
M. Kadrispahić: *Muhadžir*
Š. Sarajlić: *Šta se Avdagi dogodilo u Stambolu*
M. Vehabović: *Dedina lula*
Husein: *Roditeljski blagoslov*
H. Hadžić: *Otmica*
H. Buljušmić: *Vrijedan sin*
Zija: *Zimski razgovori*
Bahtijaraga: *Slobodno selo*

Godište IV/1903—1904

E. Mulabdić: *Prvi ezan; Slikar; Novo vrijeme*
H. Šahinović: *Na sijelu*
H. Mulić: *Kolar*
Seid: *Nevina žrtva*
H. Muftić: *Guska*

Godište V/1904—1905

E. Mulabdić: *Na Ilidžu; Jedna rotacija*
H. Mulić: *Pod motikom*
A. Dž. Šerić: *Današnji naraštaj*
M. Islamović: *Gorka opomena*
H. Fazlagić: *Pod Vlašićem*

Godište VI/1905—1906

H. Mulić: *Naš pjevač; Na bunjištu; Crvaci; Kradljivac*
A. Dž. Šerić: *Kader*
M. H. Muftić: *Halilov preporod*
M. H.: *Kućni zabun*

Proze koje je Mulabdić objavio ne čine neku cjelinu niti predstavljaju neki određen kontinuitet koji bi imao obilježje nekog užeg tematsko-stilskog perioda. Prije bi se moglo reći da one zahvataju ra-

zličite oblike, različite događaje, različite ljude, ali iz jednog života, da one daju izvjesnu dosta šaroliku, živu i mozaičku sliku života bosanskohercegovačke muslimanske sredine Mulabdićevog vremena, viđenu okom jednog pisca i izraženu u različitim duhovnim nastrojenjima, od sentimentalno-patrijarhalnog raspoloženja, preko humorističko-bezazlenog vedrog posmatranja, do kritičko-upućivačkog pronicanja u vidove savremenog života. Dakle, raspon od emocionalnog do idejnog određenja. Ono što se može, međutim, reći za Mulabdićev pripovjedački pristup ljudima i stvarnosti u ovim prozama u odnosu na njegovu zbirku *Na obali Bosne*, to je da u njima nema onako nametljivo izražene teze ni istaknutih piščevih rezonera, već umjesto toga osjeća se u nekima (*Novo vrijeme*, *Na Ilidži*, *Jedna rotacija*) prisustvo pisca kao interpretatora događaja i likova, što prozi daje ozbiljniji ton.

U crtici *Ihtijar Sejfo*³³⁴ Mulabdić je s toplinom dao lik jednog starog seljaka, ali i sa izvjesnom sentimentalnom simpatijom koja se ima prema ljudima koji, ne izišavši dotle nikud iz svoga sela, ostanu najednom zapanjeni pred šarolikošću, metežom i raznovrsnošću gradskog života, gubeći se pred samim sobom kao individue dotad cjelovite i u sebi značajne. Mulabdićeva novela *Bumbar*, po pripovijednom tonu slikovitog i živog sjećanja iz djetinjstva, datom sa ilustracijama nestašnosti i lagane dječje šale, i osobito po tome što i u ovoj noveli događaj iz djetinjstva ima presudnu ulogu u usmjeravanju života junaka, vezuje se donekle sa njegovom ranijom novelom *Bijela medžidija*, samo što se, za razliku od ove proze, u noveli *Bumbar*³³⁵ radi o šaljivom događaju i pozitivnom životnom razvoju nakon njega. Ton familijarnosti, ličnog obraćanja, šeretskog odnosa prema opisima likova u ovoj noveli, uz pripovijedni dojam piščevog ličnog sudjelovanja u dječijim nestašlucima, i upravo po ovom posljednjem razlikuje se od pripovijedanja u noveli *Slikar*,³³⁶ u kojoj je pisac onaj koji sa strane posmatra likove i sami događaj. Novela *Slikar*, objavljena u četvrtom go-

dištu, obrađuje istu temu i pisana je istim tonom kao i novela *Telefon*,³³⁷ objavljena ranije, u drugom godištu lista, i potpisana šifrom »R«; to je dodir primitivnog čovjeka sa tehničkom napravom, pred kojom ostaje zbunjen kao pred đavolskim djelom, dovodeći se u situaciju komike koja izvire upravo iz tog dodira, s jedne, i civilizacijskog iskustva i time psihološke nadmoćnosti pisca i čitalaca, s druge strane.

Ostale Mulabdićeve proze iz ovog perioda »Behara« sadržavaju izvjestan pozitivistički idejni ton već u tome što se pisac određuje prema sižeu i prema temi već samim njihovim izborom, ali i pripovjedačkim uglom gledanja na njih. Crtica *Prvi ezan*,³³⁸ pisana sentimentalno-patrijarhalnim tonom, sračunatim da dirne i pobudi saučešće, sadrži etičko-didaktičku poruku izraženu u trenutku odluke sina da na dužnosti zamijeni svog umrlog čestitog oca. Crtica *Novo vrijeme*,³³⁹ pored atmosfere nepovjerenja u novu poljoprivrednu tehniku, koja na svoj način kritički predstavlja mentalitet sredine, sadrži i poentu kako sinovi ipak prihvataju novine kojima su se očevi opirali, kao sugestivnu perspektivu adaptacije u vremenu. Proza *Na Ilidžu*³⁴⁰ predstavlja vizuelno-realističku sliku iz koje izbija atmosfera novog vremena, dok je crtica *Jedna rotacija*³⁴¹ koncentrisana oko jednog realističnog lika iz kojeg izbija psihologija i mentalitet jednog sloja savremene muslimanske sredine.

U ovoj posljednjoj prozi Mulabdić je, u ponešto shematski postavljenoj konfrontaciji dva svijeta, orijentalnog, koji je jalov, isprazan, pun etikecije, i zapadnjačkog, koji je praktičan, neposredan, pun aktivnosti, dao jedinstven lik poklonika osmanlijskog, istočnog, lagodnog stila života, negativnog, praznog frazera, sa fasadom lažne elegancije i naobrazbe i staranjem da se stvori svoj vlastiti privid namijenjen fasciniranju okoline, koji je kao čovjek jalov, parazit, indiferentan prema svim korisnim društvenim akcijama.

Dodir sa Mulabdićevom prozom osjeća se u crticama Hamdije Mulića i u ovom periodu njegove saradnje u »Beharu«, ali ta Mulićeva proza predstavlja više iščaurenje iz okvira Mulabdićevog pripovjedačkog postupka i načina, jednog opšteg dijela tematike, realističko-sentimentalnog prilaska stvarima, uz istovremeno odvajanje i kretanje putem vlastitog pripovjedačkog formiranja. Da li je i koliko je i u ovoj fazi bilo Mulabdićeve lične intervencije na Mulićevim crticama, ili se Mulić držao Mulabdića, makar i na odstojanju, kao razvijenijeg pisca, to se ne može pojedinačno utvrditi ni općenito zaključiti, mada za crticu *Kolar* postoji Mulićevo priznanje da ju je Mulabdić preradio.³⁴² Ali se može reći da u prozama koje je objavio u »Beharu« ovog razdoblja on tretira sličnu, iako ne tipičnu, tematiku i problematiku kao i Mulabdić, sa težnjom pripovjedačke emancipacije: motiviku patrijarhalnog susjedstva i nesporazuma koji se završavaju rješenjima tople sentimentalne etike koju Mulić produbljava do ganutljivosti (*Radi mejnika*), ljubavne zaplete stvorene patrijarhalnim tradicijama pokornosti roditelju, u Mulićevom originalnom dekoru svježine, živosti i slikovitosti, sa dertom koji ostaje na kraju kao rezultat ljubavnog neispunjenja (*Dert*); epske uznose u prošlost bez kritičkog ili satiričkog stava, sa karakterističnom prisutnošću novog vremena na koje se prostiru etički normativi starog poštenja i starog načina života u tonu sentimentalne afirmacije (*Jašar-bajraktar*; *Pod kulom Ali-paše Rizvanbegovića*; *Naš pjevač*); motive socijalne stvarnosti novog doba, ali izražene kontrastno, sa naturalističkom oštrinom slika u nizovima krokiranih scena (*Kolar*; *Pod motikom*); simboličnoetičke scene-slike sa didaktičkom poentom i moralističkim direktnim komentatom, koje u odnosu na Mulabdića predstavljaju Mulićev vlastiti pripovijedni oblik sličan basni sa ljudskim akterima (*Na bunjištu*; *Crvaci*; *Kradljivac*).

Crtica *Radi mejnika*³⁴³ je u pogledu Mulićevog docnijeg razvoja vrlo instruktivna, u njoj se naslućuju sve glavne crte docnije Mulićeve proze: osobito

izvjestan tronuti, pobožni ton u opisu, blagost i humanost stava i etička sadržina pripovijedanja koje teži za odgojnim efektom, za razvijanjem karakternih crta marljivosti, pobožnosti, uljudnog ophođenja, samilosti i čovjekoljublja, sve uz književno prisustvo izvjesnih pedagoško-andragoških metoda.

U crtici *Dert*³⁴⁴ pokazuje se odsustvo srazmjera između opisa i atmosfere praznika koji služe kao uvod, i razvijanja sižea, koji je reduciran na pripovijednu skicu, iako sadrži dramski potencijal koji je prozi mogao dati sasvim drugi karakter. Ali zato opis izražava sve stilske mogućnosti Mulićeve, koje u njegovom pripovijednom radu nisu iskorištene i razvijene, onaj sinhronitet izražajnih sredstava u kome se miješaju leksika, ritam, usklici, piščeve napomene.

Crtica *Jašar-bajraktar*,³⁴⁵ u kojoj dominira lik naslovnog junaka, pokazuje kako skladan spoj piščevog spoljašnjeg i unutrašnjeg karakterisanja junaka, tako i njegovo dramatično situiranje u vremenu. Problem lika Jašar-bajraktara svodi se na tragično-humanističku suprotnost sa vremenom: epsko vrijeme je nestalo, a epski čovjek je ostao da živi. Epsko vrijeme u Mulićevoj prozi dato je ponekad nostalgично vezano uz likove kao doba karakternosti, pravednosti, junaštva, dobročinstva, na primjer u skici »iz putničke bilježnice« *Pod kulom Ali-paše Rizvanbegovića*,³⁴⁶ ili u crtici *Naš pjevač*.³⁴⁷

Novo doba je Mulić davao, uostalom kao i Mulabdić i Osman-Aziz, sa isticanjem njegovog društvenog vida i sa naglašenom socijalnom intonacijom, ali ponešto shematski, naturalistički, sa završnim kontrastima humanosti i etičke apoteoze, kao u crtici *Kolar*³⁴⁸ ili u crtici *Pod motikom*,³⁴⁹ ili u obliku sceniranih pripovijedno-simboličnih apela patetičnog društveno-etičkog buđenja, kao u slikama *Na bunjištu*,³⁵⁰ *Crvaci*,³⁵¹ *Kradljivac*.³⁵²

Sa prozom *Poslije deset godina*,³⁵³ zasnovanom na pripovjedačkim tradicijama Mulabdića i Osmana-Aziza, pojavljuje se u drugom godištu »Behara« i Hamid Šahinović Ekrem, ali za razliku od svojih pripovijednih uzora, on zahvata u njoj socijalno-eko-

nomsku problematiku sela, kmetskih odnosa i prelaznja zemlje iz ruku muslimanskih posjednika u tuđi posjed. Kmetski odnosi su u »Beharu« zaobilazeni, a u muslimanskom književnom stvaranju uopšte posmatrani su isključivo kroz prizmu muslimansko-begovskog posjeda, koji vlasnici prepustaju drugima prodavanjem da bi se iselili ili zbog potreba rastrošnog neradnog života. Šahinović je u ovoj pripovijeci uzeo u vizir sudbinu jednog muslimanskog kmeta, čiji beg prodaje čifluk gazdi-nemuslimanu, koji ga tjera sa zemlje. Ali on, zahvaljujući savjetima žandarskog narednika-stranca, nalazi utočišta u Posavini kod drugog, čestitog bega. Sama pripovijetka ima kritičko-didaktički cilj koji se sastoji u poruci ekonomsko-socijalnog i političkog karaktera upućenoj muslimanskim zemljoposjednicima da žive trezveno, čuvajući starinu koja im je ostala iza djedova, jer je i kmetovima u njihovim rukama položaj ipak lakši nego u rukama gazde. Ostvarena romantičko-sentimentalnim sredstvima, kompozicijom, koja saglasno njihovim moralnim osobinama, svodi sudbine junaka na epiloge nagrade i kazne, ova pripovijetka ostaje više kao racionalna etička poruka, sa prošnjucima književnog opisa i atmosfere.

Druge dvije proze bitno se razlikuju od ove pripovijetke. One su humoreske, sa komikom koja izvire iz realističkog doživljaja života, bez druge stilizacije, izuzev izvlačenja komičnog elementa u likovima, u životnim situacijama. Ove pripovijetke nemaju tendencije, ideje. One su idejno neutralne, sa težnjom da izluče situacije i opise smijeha iz života, da izraze vedrinu spontane komične reakcije, da nasmiju životom i dobroćudnim stavom prema ljudskim slabostima. Prva crtica *Na iftaru*³⁵⁴ predstavlja kombinaciju realističkog opisa likova, okoline i atmosfere sa komikom situacije koja se zasniva na podvali. Ono što u njoj predstavlja pripovjedački kvalitet to je eufonija pripovijedanja, spontanost iznošenja života. Cijela pripovijetka je scenična, sa dosta dijaloga, autentičnog govora čaršije. Ležernost je osnovno obi-

lježe atmosfere ove pripovijetke, ona izvire kako iz govora, tako iz opisa likova sa usporenim reakcijama, iz spokojstva čaršijskog ramazanskog dana, koje treba da razbije šala sa Šehom. Njega pozivaju na iftar, natovare mu lažni lonac da nosi i upućuju na suprotnu stranu, a kasnije se smiju njegovim reakcijama. A on je tipičan lik malog čaršijskog čovjeka, koji služi za šalu jer oprašta, ali kome i čaršija uzvraća pomaganjem jer ga voli.

Druga pripovijetka, *Na sijelu*³⁵⁵ u cjelini je komična. Komika izvire kako iz likova, tako iz situacije. Opisi Rame i Suljaka, priglupih seoskih mladića, predstavljaju prave karikature. Kao premise buduće komike, dato je, s jedne strane, njihovo junačenje i želja da otmu makar jednu djevojku sa sijela, a s druge, atmosfera vremena poslije hercegovačkog ustanka, kad se bježalo i drhtalo pred »Švabama« i »škutorima«. Zaplet radnje i vrhunac komike je kad dvojica obijesnih momaka Avdan i Bećir zaustave u mraku Ramu i Suljaka i počnu da ih ispituju i muštraju, pri čemu se njihova »hrabrost« pokazuje kao kukavičluk i strah. A rasplet je kada im na sijelu kažu da to nisu bili žandari, već oni. Dijalog centralne scene u ovoj humoreski pokazuje komedio-grafsko-farsističko nastrojenje Ekremovo i vezu s njegovim komedijama ranije objavljenim u »Beharu«.

Po svome pripovjedačkom kvalitetu ove humoriističke novele Ekremove mogu se mjeriti sa najboljim Mulabdićevim pripovijetkama šaljivog tona, čak ih i nadmašuju sceničnošću dijaloga i radnje i urođenim komičnim čulom pisca. Ovim novelama Ekrem je samo potvrdio glas humoriste stvoren komedijama *Đavo pod čergom* i *Orden*.

Ostala proza u »Beharu« kreće se dvjema linijama pripovjedačkog prikazivanja života: jednom koja ide za redukcijom i stilizacijom životnih zbivanja u pravcu angažovanja kritičkih idejnih ciljeva, pri čemu prozno-književni oblik služi samo kao sredstvo pogodnijeg, zabavnog saopštavanja, i drugom, koja ide za zgodama, događajima iz života u kojima se samo u tragu osjećaju piščevi ideali, ili idejno

indiferentnim i neutralnim, sa mišljenjem da sve što se u životu zbiva zaslužuje i da se književno iskaže. I u jednom i u drugom slučaju čisto umjetničkog ima malo, kako zbog opšteg prosječnog ili čak početničkog nivoa ove proze, tako i zbog vladajuće poetike u tadašnjem književnom stvaranju Muslimana, u kojoj je akcenat stavljen pretežno na pozitivističko-odgojne ciljeve i na praktično-utilitarne mogućnosti koje pruža literatura, svakako u skladu s društveno-kulturnim i prosvjetnim nivoom muslimanskog bosanskohercegovačkog društva, s težnjama građanske intelektualne generacije da ga podigne na viši stepen, kojima su bila podređena sva sredstva društvene nadgradnje, pa i književnost.

Na liniji ovog prvog, angažovanog vida proze u »Beharu« pisane su dvije proze A. Dž. Šerića (Osman-Sabrije) *Današnji naraštaj*³⁵⁶ i *Kader*,³⁵⁷ koje navodimo kao ilustraciju. Prva crtica je pisana konvencionalnim stilom i opštim jezikom bez književno-slikovnih pripovjedačkih kvaliteta, sa dosta turcizama koji predstavljaju lokalno obilježje muslimanske sredine. Po svemu se vidi da piscu nije bilo ni stalo da dade književno-umjetničku prozu, nego mu je bilo važno da izrazi uz ilustraciju iz života kritiku »današnjeg naraštaja« u negativnom upoređenju sa starim dobrim vremenima, naraštaja koji više teži za bogatstvom, kićenjem nego za čestitim i poštenim osjećanjima. Po ovoj svojoj težnji ona ipak spada u kritičko-realističku prozu »Beharove« pripovjedačke sredine i prosjeka, ističući se, pored toga, još i time što ova pripovijetka predstavlja prvu kritiku savremenog mentaliteta muslimanske ženske omladine u književnom stvaranju »Beharovih« saradnika.

U upoređenju sa ovom prozom, crtica *Kader* znatno je življa, nije suha, ima dosta pripovjedne radnje, i dijaloškog teksta, te iako je sračunata na pouku, da se ni u čemu ne prenagli, osobito u poklanjanju nasljeđa i razbaštinjavanju ženske djece, ona ne djeluje kao teza, nego više kao sudbina, dakle, više pripovjedački nego didaktički. Ispričana je više kao ilustrativan ali samostalan događaj, koji u kon-

tekstu »Beharovog« gradiva idejno izvire iz jednog fragmenta Bašagićeve radnje *Sto i jedan hadisi šerif*,³⁵⁸ u kojem se govori o postupku prema ženama i kritikuje razbaštinjavanje ženske djece: »A ja vas sada pitam: koliko imade Bošnjaka i Hercegovaca, koji samovoljno proti šeriata liše sve kćeri baštine u prilog sinovima? Je li de da ih imade puno, a naročito begova?« Na ovoj postavci izgrađen je pripovijedni zaplet u crtici *Kader*, u kojoj se razvoj događaja sudbinski postavlja protiv takvog postupka.

Društvenu angažovanost pripovijedne svrhe i cilja pokazuju i crtice Muhameda Hifzi Muftića, iako su pisane početnički, bez književnog iskustva, kao proze samo po tome što predstavljaju događaje iz života. Crtica *Bura*,³⁵⁹ bez jasne etičke linije, stilizirana između biografije čovjeka i simboličnog bijesa elemenata, pri čemu on postaje svjestan svoga života, iznosi podatke o prosječnom propalom muslimanskom intelektualcu koji se degradira na zabavljača u društvu. A crtica *Halilov preporod*³⁶⁰ spada u one »Beharove« proze u kojima se sa piščevom naklonošću i angažovanjem ističu etičke vrednote čestitosti i radljivosti nasuprot neradnom životu. No i pored tih tipskih moralističkih oznaka, u ovoj crtici u emocionalnoj i socijalno-etičkoj prepreci koju mora da preovlada njegov junak, pisac iznosi u stvari opšte zapažanje o uzroku stagnacije muslimanskog društva na prekretnici iz feudalnog u kapitalistički poredak — koji predstavlja anahronični kompleks stida da se rade svi poslovi za koje se pruža mogućnost.

Angažovana linija »Beharove« proze u kojoj pojedinačna problematika junaka, događaja ili uže sredine dobija egzistencijalnu važnost za muslimansko bosanskohercegovačko društvo uopšte uobličava se posebno u pripovijeci Mehmeda Kadrispahića *Muhadžir* i u pripovijednoj hronici *Zimski razgovori*, koja je objavljena pod pseudonimom »Zija«.

Pripovijetka *Muhadžir*³⁶¹ potpuno proizlazi iz Mulabdićeve pripovjedačke škole i po stilsko-likovnoj interpretaciji života i po muslimanskoj proble-

matici njegove sadržine, s tom razlikom što u njenoj pripovijednoj kreaciji ima više dijaloško-sceničnog nego kod Mulabdića, i što se u njoj tretira problem sudbine muslimanskih iseljenika koji Mulabdić u svojoj prozi nije obrađivao. Idejno-kopmoziciona osnova ove proze svodi se uglavnom na dva kompleksa: na argumentaciju za savremeno zapadnjačko školovanje, koju život potvrđuje, i na razloge protiv iseljavanja, koje život također potkrepljava. Pripovijetka se sastoji dakle iz dva sloja, tipična i za Mulabdićevu angažovanu prozu: idejnog i interpretativno-pripovijednog, koji se realizuju u strukturi opoziciono postavljenih junaka, jednih koji se prema ovoj problematici odnose afirmativno, noseći u sebi piščevu tezu kao razlog svoga egzistiranja u kompoziciji proze, i koji se svojim likovima i svojim djelovanjem kao proroci slažu sa porukom njenom, i drugih koji se odnose prema problematici negativno, odbojno, i zbog njenog neusvajanja fatalistički, ali i sa akcentom društveno-ekonomske nužnosti, stradavaju, ukoliko intervencijom pisca ne dožive svoj psihološki, a time i životni preobražaj.

U ovoj pripovijeci ta je intervencija izvršena: ne htijući dati sina u školu, Mula Adem se, pošto je prodao imanje, s porodicom iseljava preko bosansko-turske granice, gdje vodi život stranca, koji ne može da se snađe u tuđem svijetu, a tuđa sredina ga ne prihvata, ali tamo ne propada do kraja, već se posredstvom pisca i dobrih ljudi vraća natrag u svoj zavičaj, preobražen gorkim iskustvima i saznanjima. Mada se svojim razvojem u cjelini te shematski postavljenim ličnostima slaže s piščevom istaknutom idejnom postavkom, ova pripovijetka, mali roman po dužini i obimu vremena koje zahvata, doima se kao razložna, konkretna, životno logična pripovijedna cjelina, prirodno uklopljena, jer je motivisana, otvarajući u »Beharu« a nastavljajući u muslimanskoj prozi problematiku sudbine bosanskohercegovačkih iseljenika u Turskoj, koju su započeli Osman-Aziz, a koju će produžiti Šemsudin Sarajlić. Poslije ove pripovijetke, u četvrtom godištu »Behara« objavljuje

se na ovu temu sudbine iseljenika jedna alegorija koja liči na basnu, crtica *Guska*³⁶² od Hazima Muftića, u kojoj se na završetku kaže: »... Svoj sa svojim se može kojekako prometati, ali teško tuđinu s tuđim.«

Pripovijedna hronika *Zimski razgovori*³⁶³ od pseudonimom »Zija« potpisanog autora objavljena je upravo u vrijeme osnivanja »Gajreta«, kada se uveliko vršilo kako idejno raslojavanje muslimanske inteligencije tako i kulturno raslojavanje muslimanske sredine, te služi kao književna potpora ideji ovog društva, a u mnogome nagovještava pripovjedačko pero nekog od »Gajretovih« pobornika, možda čak i samog Mulabdića, koji se i kao jedan od organizatora ove akcije i kao urednik »Behara« posvetio popularisanju ove zamisli. Elemente i scene ove proze u idejnom pogledu povezuje misao o potrebi nauke, školovanja mladih, udruživanja s ciljem otvaranja humanitarno-socijalnih ustanova, misao praćenja vremena i društvenog razvoja bez zaostajanja. Ovaj idejni kompleks pisac je situirao u pripovijedno-kompozicionom dodiru dvaju suprotnih, nešto shematski postavljenih ali živih likova, Mujage i Mehage, potpuno različitih kako po prirodi tako po gledanju na stvari. Suprotnost priroda Mujage i Mehage ne dovodi, međutim, do rezultata u radnji pripovijetke, kako bi se moglo očekivati, nego samo piscu pruža mogućnost da se protivljenjem Mehaginim reljefnije istaknu Mujagine misli. Bez piščeve direktne osude, oni su ipak predstavljeni, Mujaga kao naprednjak, trezven čovjek, koji prihvata razumnu adaptaciju u vremenu, Mehaga kao konzervativac, koji sve odbija tonom vajkanja za starim vremenom i osude novog doba. Pripovijetka bi ostala u cjelini hronika, niz scena i razgovora, da je, makar i ovlašno, u sižetsko-fabularnom pogledu ne povezuje uznemirenost drugih junaka oko Mehine ženidbe, krađom sa sijela na kojemu se i vode ovi razgovori.

Ostale proze objavljene u ovom periodu lista nisu nametljivo angažovane, već su više rezultat određene prosvjetiteljsko-književne klime, u njima

se pouka osjeća više kao težnja predstavljenog životnog razvoja, ili je uopšte i nema te se proza slobodno oblikuje kao reprodukcija životnog događaja, zanimljive zgode, ili šaljivog slučaja iz života. Opšta klima ovih proza je ekonomsko-socijalno kretanje u novim uslovima, sa etičkim kvalitetima koji se vežu uz njega, vrednoće, čestitosti itd. Među piscima ovih proza ima pojedinaca i sa izrazitijim pripovjedačkim talentom, koji se mogao razviti da su ustrajali u tome radu. Većina od njih je, međutim, dala jednokratni svoj prilog opštem književnom naponu ovog lista, izrazila misao ili zgodu koja im se u tom trenutku nametnula, i nestala zauvijek sa književnog horizonta.

Fehim Spaho je tako u svojoj crtici *Mladi kućanik*³⁶⁴ potpuno dosegao prosjek muslimanske savremene proze, koji se situirao na liniji Osmana-Aziza i Mulabdića. I pored direktnog etičko-socijalnog komentara na kraju, ova crtica o dječaku koji ostavši siročić s majkom iza očeve smrti, po nalogu jednog dobrog čovjeka, počinje da zarađuje i preuzima na sebe brigu domaćina, ispričana je živo, neposrednim tonom sa oznakama familijarne bliskosti, sa likom dječaka u svome središtu ocrtanim prisno i emocionalno, ali i sa nizom svježih psiholoških momenata koji podstiču čitalačke simpatije.

Proze ostalih pisaca, pored tematike savremene muslimanske sredine koja ih vezuje, pokazuju u kompozicionom i stilsko-izražajnom pogledu prilično šarenilo. Svoju crticu *S kabura*³⁶⁵ Alija Čatić daje u dva pripovjedačka zamaha-slike, suprotne u idejnom i događajnom pogledu: jedna je meditacija na povratku s groblja, druga je krađa djevojke i uzbudjenje u kući, s rezonancom praktičnog života koji ih povezuje. Sentimentalno-etička situacija djece prema roditeljima u atmosferi čestitosti i roditeljskog blagoslova povezuje crtice *Roditeljski blagoslov*³⁶⁶ od Husejina i *Otmica*³⁶⁷ od Hakije [Hadžića], date skicizno, sa konvencionalnim zapletom, te crticu *Vrijedan sin*³⁶⁸ od Hakije Buljušmića, ispričanu opširno, sa opštim životnim zapažanjima i tragovima Mulab-

dićeve sentimentalno-patetične proze na sebi. Crtice *Nevina žrtva*³⁶⁹ od Seida i *Gorka opomena*³⁷⁰ od M. Islamovića spadaju u niz »Beharovih« antialkoholičarskih sentimentalno-didaktičkih proza, od kojih se događaj u prvoj iznosi sa dosta patetične dramatike, dok se tema druge koncentriše oko događaja zasnovanog na dječjoj psihologiji oponašanja, u ovom slučaju oca alkoholičara koji sakriva svoj porok. Crtica *Kućni zabun*³⁷¹ od M. H. prilično skicozno se reducira na poruku da žena svojim gazdovanjem može i da unaprijedi i da raskući muža; proza *Dedina lula*³⁷² M. Vehabovića, mada u liku glavnog junaka ima neke sličnosti sa Mulabdićevom novelom *Garib*, svodi se na kraju na primjer okrutne šale nad malim, bespomoćnim čovjekom. Proze Šemsudina Sarajlića *Što se Avdagi dogodilo u Stambolu*³⁷³ i Bahtijarage *Slobodno selo*³⁷⁴ imaju motivsko-sižetsku vezu sa narodnom tradicijom: prva po fantastičnosti fabule, po nemotivisanosti situacija, podsjeća na narodnu pripovijetku; druga predstavlja samu narodnu predaju vezanu uz lokalitet. Etičko-didaktička misao ostaje tako najvažnija povezujuća crta ovih »Beharovih« proza pisanih u većini slučajeva s praktičnom namjenom preobražavanja i uzdizanja muslimanske sredine, suzbijanja zastranjenja koja imaju negativan društveni karakter.

Iako prevedena proza u drugom razdoblju »Behara« po broju bibliografskih jedinica daleko zaostaje iza originalne proze (26 prevedenih naprama 41 originalna), svojim ukupnim obimom ona čini da u pregledu proznog gradiva ovog perioda ostaje opšti utisak preovlađivanja prevedene proze, i to iz turske književnosti. Bibliografska struktura proznih prevedenih priloga pokazuje u suštini ovakvu sliku: od ukupnog broja priloga, šesnaest ih je iz turske uglavnom novije i savremene književnosti, dok je samo po jedan iz arapske i iz perzijske književnosti, a ostatak od osam proznih priloga predstavlja prevode s njemačkog jezika. Međutim, među prozama iz turske književnosti nalazi se pet velikih romana, od kojih

je u svakom godištu objavljen po jedan, koji su obimom svojih nastavaka i kontinuiranim izlaženjem iz broja u broj nadmašavali ostalu kako originalnu tako i prevedenu prozu. Forsiranje prevedenih romana u »Beharovom« književnom gradivu bio je za redakciju izlaz, ponekad uslov da bi list uopšte mogao redovito izlaziti na određenom broju stranica, osobito u vremenu saradničke i književne krize u početku ovog perioda. Snažnije oslanjanje na prevedenu književnost u ovom periodu, pored toga, pokazuje ne samo kurs literarnog usmjeravanja čitalačke publike i saradnika kad je bila u pitanju strana književnost, nego i siromaštvo, slabost i ograničenost produkcije domaćeg originalnog stvaranja.

Redoslijed i idejno-stilska struktura objavljenih romana u »Beharu« pokazuje, uz sazrijevanje književnog ukusa čitalačke publike, i napor redakcije da taj ukus kanališe i usmjeri pravcem savremenijeg književno-idejnog percipiranja problema, da publiku privede od romantičke književne tradicije ka realističkom shvatanju života.

Osnovne stilsko-idejne crte Mehmed-Dželalovog romana *Sudbina jedne porodice*,³⁷⁵ koji je kao prvi turski roman u »Beharu« preveo Edhem Mulabdić, jesu romantičnost fabule, te emocionalnost i sentimentalnost situacija, opisa i pripovijednog tona. Sadržina mu je sentimentalno-romantična već po svoje karakteru: Radi se o jednoj sirotoj ženi (Fatimi), koju je zaveo jedan beskrupulozan tip (Safet) i gurnuo je na put bijede i sirotinje, te o njeno dvoje djece koja prose i potucaju se. U jednom susretu žene i njenog zavodnika, ona se onesvijesti, a djecu joj ukrade jedan trgovac robljem (Salim), koji je još ranije izvršio ubistvo djevojke da bi se domogao njenog nakita. Ženu prihvati jedan dobri čovjek (Sidki), koji također ima porodičnu nesreću: sestru mu je zaveo jedan mladić i ona je nestala, a on ga je ubio. — Na drugoj strani su pozitivni likovi, koji idu za zaštitom poniženih i bijednih (»da nevine štitimo, da pokvarene popravljamo«, kaže Zija-beg definišući svoj romantično-humani zadatak): Zija-beg i Dže-

mal-beg, prvi poetski drugi empirički nastrojene prirode. Zija-beg s društvom preuzima traganje za ovim silnim izgubljenicima, sve ih na kraju otkriva, ali sprečava kažnjavanje zločinaca, naročito Safeta, nego u jednom govoru na kraju rekapitulira cijelu priču, na što se Safet pokaje i umre, a Salima uhapse.

Književno-idejni karakter ovog romana obuhvata niz osobina: romantičnost fabule i situacija po uzoru na Igoa (*Jadnici*); fabuliranje bez psihološke ili kakve druge motivacije, golo, izuzev emocionalno-sentimentalnih opisa pojedinih dirljivih ili ljubavnih scena, koje su podignute u tonu; iznenadni susreti, uvijek kada su potrebni fabuli, sudbine se isprepliću jedna s drugom, odvajaju i gube, ali se nalaze, dodiruju između sebe, i razrješavaju u sinhronitetu opšteg toka romana; tu je, zatim, do apsurdna doveden sistem tajne između junaka; aktivnost pozitivnih junaka ravna je radoznalosti, sva je u traganju za izgubljenim, sakrivenim i nestalim licima, za otkrivanjem tuđih istorija; uvodni opisi siromaštva i bijede sračunati su da ganu zajedno sa situacijom prevarene ostavljene žene, i sirote djece, oni, dakle, u osnovi imaju elementarni humani princip; socijalni akcenti su ovdje također veoma istaknuti sa podvlačenjem socijalnog jaza, a u ovom početnom sentimentalnom kompleksu doprinose i instinktivna humana nastrojenja i reakcije na bezazlenu dječju psihologiju, s kojom se tretira socijalni jaz bez pravog saznanja o njemu, te na ljubav patničke majke i žalost za izgubljenom djecom.

Kao optužba poretka, društva, socijalna ideja u ovom romanu je daleko zaoštrenija nego u originalnim »Beharovim« prozama. Kao stilska metoda, ovo je romantika zločina, zavođenja, krađa, ropstva, osvete, noža i mraka, dakle sve negativnih, demon-skih simbola. Roman ima izvjestan avanturistički ton koji izvire upravo iz dinamičnog niza sudbina. Sve je uglavnom svedeno na fabuliranje, koje pisac emocionalno prati, uvijek na strani dobra, u ovom romanu aktivno suprotstavljenog zlu, kao što su suprotstavljeni i likovi obojenjem svojih karaktera. U

neku ruku ovaj roman predstavlja stilski nastavak Gobinoovog romana *Kandaharski ljubavnici*, objavljenog u prvom godištu »Behara«, ali sa manje brutalnog i sirovog mentaliteta i tona.

Zanimljiva je piščeva poetika, posebno poetika romana, utilitarno-romantična, suprotstavljena materijalističkom shvatanju duha, koju on izražava u dijalogu Zijaa i Džemala: Zija zastupa mišljenje da pročitati roman »znači vidjeti jedan novi svijet, koji nijesi dotle znao, znači upoznat se s novim društvom, s novim narodom«;³⁷⁶ romani oplemenjuju čovjeka, njegovu misao, narav; ako se istina, recimo u svakog čovjeka ima sebičnosti, samo kaže, »to nema tolikog zamašaja ko kad se to iznese recimo u romanu, pa se još vide i sve zle posljedice neobuzdane sebičnosti«;³⁷⁷ — Džemal, pozitivističko-empirički suprotstavljen tome, smatra da su romani »puka izmišljotina i laž«;³⁷⁸ — Zija smatra da pjesma »jedina čovjeka diže u beskrajne visine«; — dok Džemal vjeruje samo u prirodne nauke i matematiku. Poetski nastrojeni Zija, međutim, uvijek pobjeđuje i to tako da sam život, odnosno romaneskna fabula, potvrđuje njegove postavke, a ruši Džemalova uvjerenja. U kontekstu programa, orijentacije i same sadržine »Behara« ova utilitarno-pozitivistička poetika sasvim se lijepo uklapala, i na izvjestan način sa strane potpomagala i dopunjavala idejno-književnu orijentaciju ovog lista.

Književnu tajnu i interesovanje kao posljedicu njenu, insistiranje na zapletenoj fabuli, izvjestan avanturistički duh radnje ovog romana nastavlja se kao kompoziciona crta i u narednom »Beharovom« romanu *Tajne*³⁷⁹ od Ahmed-Midhata, koji je preveo A. Dž. Šerić. Roman je sastavljen iz dva dijela. Prvi, u kome se iznosi zaplet radnje koncentrisane oko dva ubistva, oko istrage i sila korupcije i birokratske samovolje koje se u vezi s njom javljaju, pisan empirijski, prozaičnim stilom izvještaja, kombinovano s novinskim člancima, pošto štampa u ovoj istrazi igra veliku ulogu, predstavlja u stvari interpretaciju kriminalističke istrage, sračunatu da izazove intere-

sovanje postepenim otkrivanjem *tajni*, ponekad toliko zapletenih da namjerno upućuju na druge ličnosti. U njemu se ističe lik Osman-Sabrije, poštenog istražitelja, koji se bori za pravdu, protiv korumpiranog sudstva i miješanja visokih ličnosti u istragu. Ovaj dio je do te mjere realističan, da je književno suh, sveden samo na činjenice, sa psihologijom potpuno u službi istrage, sa dobrim poznavanjem kriminologije. Ne bi se moglo reći da je u prevođenju i objavljivanju ovog romana, sa direktnom kritikom korumpiranog sudstva, igrala ulogu neka namjera redakcije »Behara« da se skrene pažnja na savremeni austrougarski sudski aparat, više je vjerovatna težnja isticanja Turske kao uređene evropske države u cilju zadovoljavanja duhovne inercije čitalačke publike ovog lista.

U drugom dijelu roman postaje dijelom epistolaran, jer se u toku fabule odnosno procesa upliće izvjesni Kalpozan Mustafa svojim pismima iz inostranstva koji razjašnjava tajne. Ovaj dio je literarno puniji, književniji, nije onako suh, ima i opisa i emocije i psihologije, predstavlja u stvari jedan samostalan sentimentalno-ljubavni roman, retrospektivnog karaktera, čije su posljedice krivotvorenje novca i zločin iz prvog dijela.

Od svih prevedenih turskih romana u ovom periodu najveću popularnost doživio je roman turske spisateljice Fatime-Alije *Razgovor*,³⁸⁰ objavljen u četvrtom godištu »Behara« i docnije i posebno izdan. I ovaj roman ima etičko-didaktičku osnovu: u jednoj sceni spisateljica i sama kroz usta jedne svoje junakinje iznosi svoju poetiku romana kao poučne knjige o čudorednosti. Ovaj roman je, međutim, prvenstveno sentimentalno-ljubavni, sa vještim zaplitanjem i dovođenjem dviju sirota, brata i sestre, u bolne situacije, a u daljem toku, kada se radnja koncentriše oko Fadile i Mukdima, sa krivudanjem i variranjem sudbine ljubavnog neispunjenja. Ima u njemu igranja sa prirodnim osjećanjima saučešća, samilosti i humane erotske solidarnosti čitalaca, jer su zanimljivost i napetost dominante njegove fabule. Ima tu

suprotstavljenja dobra i zla, i apela na urođeno osjećanje pravde, ljubavi prema progonjenim sirotama i nesretnim ljubavnicima.

Ali iznad svega, tu je došla do izražaja pripovjedačka vještina vođenja ljubavne radnje, vještina variranja ljubavne psihologije i njenog sučeljavanja sa etičko-patrijarhalnim duhovnim nastojanjima. Bliskost ove proze sa bosanskohercegovačkim muslimanskim životom nalazi se u onoj familijarno-patrijarhalnoj atmosferi ovog djela, u bračnoj, humanoj i socijalnoj potčinjenosti žene, pri čemu se roman manifestuje i kao izvjestan protest feminističkog karaktera.

Pored ovoga, ono što plijeni u njemu to je ona širina života, bogatstvo životnih i psiholoških pojedinosti, te veliki raspon vremena koje zahvata. Roman je pisan hroničarski, epski, ležerno, zanimljivo, sa mnoštvom detalja, u opširnim dijalozima, u širokoj piščevoj naraciji, koja je ispunjena toplinom i bliskošću prema glavnoj junakinji. I pored snažno izražene realističke težnje opisa, života, stvarnosti i običaja, djelo predstavlja jedan vid romantičarskog sentimentalizma. Romantičarskog zbog slobodnog fabuliranja, sračunatog na zaplet i zanimljivost, zbog vođenja junaka iz jedne uzbudljive situacije u drugu, zbog niza fabularnih šokova, susreta, tajni, zbog oštrog ocrtavanja i retuširanja crnih i bijelih, zlih i plemenitih junaka, — čime se, kao i koncepcijom sadržanom u fabuli, iskazuje etičko-didaktička opšta osnova navedene spisateljčine poetike.

Nasuprot ovoj, u krajnjoj liniji hibridnoj realističko-romantičarskoj sentimentalnoj formi ovog romana, roman *Ferdi i drugovi*³⁸¹ turskog pisca Uşakî-zade Halid-Zijaa, koji je objavljen u narednom, petom godištu »Behara« u prevodu A. Dž. Šerića, predstavlja stilski primjer direktnog, kritičkog realizma, koji se na nekim mjestima kreće do simbola. Ovaj roman, u kome se priča dramatična povijest jednostrane ljubavi jedne žene i otpora mladića na pokušaj njenog oca da ga svojim bogatstvom kupi svojoj jedinici, i pored njegove naklonosti prema

drugo, sirotoj djevojci, po atmosferi i krivulji radnje sastoji se iz dva dijela. Prvi dio je prožet oštrom socijalnom kritikom, isticanjem socijalnog jaza između bogatog trgovca Ferdi je i službenika njegove kancelarije, nadničara, koji za malu platu uvećavaju njegovo bogatstvo. Ovaj dio odlikuje se oštrom realističkom atmosferom i pripovjedačkim postupkom u kome se stvari, okolina opisuju egzaktno, detaljno, a ljudi daju pomalo shematski, kao robovi brojki, i pored dijaloških psiholoških očovječenja. Sam Ferdi je dat je kruto, sa dominacijom jedne crte: nagona sticanja, novca, kojim, kako smatra, može kupiti sve, pa i ljudske duše, osjećanja. Iz svega se vidi da roman započinje sa određenom socijalno-naturalističkom stilizacijom i ciljem, jer se stvari, ljudi i pojave daju iz određenog ugla, sa dominacijom socijalnog zapažanja, dakle, jednostrano, uz osjećanje jasnog izbijanja teze i piščevog zauzimanja za nju.

Zaplet romana počinje od onog trenutka kad Ferdi, da bi udovoljio osjećanjima svoje kćerke Hadžere, saopštava mladom službeniku Smailu-Tajfuru da ga uzima kao učesnika u dobiti trgovine. U njemu, koji voli sirotu Sanihu, otvara se od toga časa moralna dilema, ponor između bogatstva i siromaštva, između erotske kupovine, davanja u posjed, i prirodnog nagnuća. U tome je idejna suština romana. Atmosfera romana od toga trenutka dobija, pored socijalne, i jednu novu, drukčiju erotsko-romantičku i sentimentalnu boju, koja se koncentriše oko Hadžerinog lika i oko trougla Hadžera — Smail-Tajfur — Saniha. Ovaj drugi, ljubavni dio dat je u nizu zapleta koji dostižu svoj klimaks kada se, nakon Sanihinog odstupanja, Smail-Tajfur ženi Hadžerom, ali ostaje hladan prema njoj.

Roman u ovom tragično-ljubavnom dijelu ima jedan sentimentalni ton, čak svjesno idenje na takvu stilizaciju. Preko Hadžere vrši se intenzivna erotizacija romana, izvjesna senzualizacija djela, u kome se prikazuju ljubavne strasti jake kao smrt, koje idu do ljubavnog samozaborava, tako da one preovlađuju sve druge oblike života bacajući ih u zasjen. Strasti

u dekoru romantično-dramatične simbolike, egzaltirani ljubavni poetski zanos karakterističan za turski roman, i erotika sentimentalne, tragične, bolne suštine.

U ovom romanu je pokazana vještina pripovijedne postupnosti, punjenja atmosfere, držanja temperature preživljavanja. On se završava u bijesnom tragičnom furiozu požara, smrti, ludila. Socijalni momenat koji stoji kao osnova cijele radnje, i ovog ljubavnog nesporazuma, pokazuje se tako kao bitan momenat života, sreće i ljubavi.

Udi,³⁸² posljednji turski roman u »Beharu«, u prevodu Muhameda Emina Dizdara, ponovio je neke »Beharovim« čitaocima poznate pripovjedačke crte svoje autorke Fatime Alije. To je u prvom redu široki zahvat turskog porodičnog života sa akcentom na zapletu oko ljubavne sreće, to je žena kao glavni junak proze, oko koje se koncentriše radnja, etika, emocije romana, zatim izvjestan pogled na život, ljude, društvene i etičke institucije iz ženskog posmatračkog ugla. No on, pored toga, sadrži i neke nove stilsko-sadržajne karakteristike. Roman se, na primjer, odlikuje jedinstvenom stilsko-sadržajnom crtom koja se penje do simbola dominirajući u romanu: to je strast za muzikom, koja postaje cio život, uslov za egzistenciju i opstanak, koja se vezuje za ljubav, također strastvenu, i nadoknađuje je u trenucima saznanja o laži i nevjerstvu. Ovom strašću prožeta je glavna junakinja Bedia, po kojoj je i nazvan roman, *Udi* znači »tamburašica« ili preciznije »sviračica na lauti«, a to je Bedia, jer se u romanu priča njena istorija.

I ovaj roman je karakterističan za tursku literaturu toga doba: u njemu se interpretiraju jake strasti, osobito, ljubav, senzualno, sudbonosno, strasno do samozataje i smrti. Pun je karakteristične erotske psihologije, psihološkog variranja ljubavnih zbivanja. Ali sve se kreće i svodi u granice zakona i običaja. Sve vodi običajnoj patrijarhalnoj etici na kraju i djeluje kao pouka i sudbinska pravda.

Ovi turski romani odigrali su veliku ulogu u formiranju muslimanske čitalačke publike, osobito ženske, u tome periodu kulturnog i književnog razvoja Muslimana, kada su se sukobljavale folklorne tradicije i religiozni nanosi te djela romantičarske sentimentalne proze, sa prozom realizma i naturalizma. U nedostatku bogatije originalne književne proizvodnje domaćeg porijekla, muslimanskim čitaocima pružana su djela turske literature, i to najviše zbog duhovne srodnosti kojoj je u suštini dala ton religija, kao mentalno-običajna vododjelnica u naslijeđenom mentalitetu slovenskog porijekla, zbog sličnosti života, naročito domaćeg, morala, običaja itd.

U okviru muslimanskog književnog stvaranja u Bosni i Hercegovini, turski romani upravo iz ovog vremena izvršili su kompleksniji uticaj jedino na A. Hifzi Bjelevca, te donekle na prozu Šemsudina Sarajlića. No oni su ostavili više konkretnih pojedinačnih tragova: U romanu *Sudbina jedne porodice* postoji dijalog Salim-efendije i Hajri-efendije o ženskom obrazovanju, iz kojeg je ključne misli (»naučiti žensko pismu... znači dati bodež djetetu u šake«; »ako vi njemu uskratite jedno sredstvo, ono će se latiti drugog«),³⁸³ sa gotovo doslovno istim riječima Mulabdić upotrijebio u svojoj noveli *Tajno pismo*. Ime suca-istražitelja iz romana *Tajne*, Osman-Sabri, sam prevodilac ovog djela A. Dž. Šerić uzeo je za svoj književni pseudonim.³⁸⁴ U Mulabdićevoj noveli *Otčinsko srce* postoji izreka jednog junaka koja čini poentu proze, gotovo identična sa piščevom rečenicom u romanu *Ferdi i drugovi*: »Ako išta imade na svijetu, da se ne može za novac kupiti, to je srce.«³⁸⁵ Riječi plemenitog tragičnog ustezanja koje Saniha upućuje Smail-Tajfuru u romanu *Ferdi i drugovi*³⁸⁶ predstavljaju socijalno-psihološku erotsku situaciju pjesme M. Ć. Ćatića *Jednoj bogatašici*, koja će izići u narednom, šestom godištu »Behara«.

U cjelini svojoj muslimanska bosanskohercegovačka proza austrougarskog perioda pokazuje više realne životne oporosti od turske romaneskne proze u to doba prevođene u Bosni i Hercegovini, koja

posjeduje istaknute težnje za zanimljivom fabulom, za senzualnom sadržinom i sentimentalnom etikom.

Novelistička turska proza koja je prevedena u »Beharu« tematski i stilski prilično je raznovrsna, ali se osjeća težnja za prevođenjem novijih autora, koja se manifestuje u dva vida. Jedan izražava težnju za savremenosti njihovog književnog tretmana, koji je ujedno sadržavao simbolizaciju predmeta na osnovama emocionalnog i estetičkog intenziviranja, te je tako evropski modernizam prodirao u književni život bosanskohercegovačkih Muslimana ne samo preko hrvatske i srpske književnosti nego i preko turske literature. Drugi, još važniji, išao je za identičnošću goruće problematike turskog i bosanskohercegovačkog muslimanskog društva, sredine. U tome je sadržan jedan razlog afiniteta muslimanske književne generacije prema savremenoj turskoj prozi uopšte, koja je pokazivala iste težnje za preporodom, reformom duha i svakidašnjeg života, formiranog na osnovama religije, a bila duhovno i tradicionalno bliska, prihvatljiva i preporučljiva muslimanskoj sredini.

Među prozama estetičko-emocionalističnog vida Sahirova crtica *Pripovijest srca*³⁸⁷ predstavlja prodor neurotizovane poetske proze u »Behar«, novog, bolesnog senzibiliteta, poetske filozofije nemira, tjeskobe, neutješnosti, nezadovoljstva sreće, skepticizma, kao oznaka turske i preko nje zapadnoevropske moderne. U književnom tkivu »Behara« ovaj senzibilitet se vezuje za tragičnu intonaciju prevedenih sentimentalno-romantičnih turskih romana, čineći tako jedinstvenu stilsko-emocionalnu cjelinu. Kratka proza *Sila*³⁸⁸ Husein-Džahida, koja predstavlja projekciju scene iz dječjeg života na društvo, sa jakim aluzijom, koja se proširuje kao uznemirujuća činjenica na nasilje i dominaciju jakih, na mentalitet njihovog slavljenja od strane mase, dodiruje se sa akcentima »Beharove« socijalne lirike. *Kap krvi*,³⁸⁹ emocionalno-poetska priča Ahmeda Hikmeta, zapisana kao ispovijest i data sva u unutrašnjem preživljavanju, te sentimentalna priča-medaljon Aiše-

-Džavid *Ninika*,³⁹⁰ po svome lirskom humanizmu sračunate su da dirnu žicu plemenitosti, onu istu prema kojoj je upravljena i većina originalnih proznih i poetskih priloga u ovom listu.

Za razliku od prevedenih proza sa obilježjem ovog lirsko-poetskog humanizma, u »Beharu« se prevode i proze etičko-odgojne sadržine, koje se još bolje uklapaju u kontekst »Beharovog« književnog tkiva, ovog puta idejni, i preovlađujuće pozitivističke poetike. Ali-Suadova crtica *U oči Kurban-bajrama*³⁹¹ ima sentimentalno-pobožni karakter, sve je u njoj čedno i čestito, a akcenti bijede utapaju se u akcentima pobožnosti, baš kao što i u »Beharovoju« originalnoj književnosti preovlađuje kompleks zaoštrenih socijalnih suprotnosti čije se rješenje traži u samilosti na osnovama religioznih osjećanja. Pripovijetka Makbule Lem'am *Opametio se*,³⁹² sa svojom punom prosvjetiteljskom fabulom i koncepcijom potpuno se slaže sa linijom »Behara«, kao da je pisana namjenski za njegovu čitalačku publiku. Potreba ženskog obrazovanja motivisana je u njoj događajem, životom, iskustvom, dakle, argumentovano, i ona u tom pogledu nije prazni emotivni apel, nego logička činjenica. I druga pripovijetka iste spisateljice koja je prevedena u »Beharu«, *Pokajanje*,³⁹³ kao i prva, već samim svojim naslovom pokazuje pozitívni etički rezultat. Sva je u službi etičkih ideala porodičnog života, u kome muž i žena čine skladnu radnu i emocionalnu cjelinu. Problem neobrazovane žene, i sve negativno što tu pojavu prati sa životnom nesrećom na kraju, iznesen je u događajnoj formi u pripovijeci Maksud-zade Mehmed Džemala *Dobra prilika*,³⁹⁴ na isti praktično-književni način kojim su napisane mnoge originalne idejno-angažovane proze u ovom listu. Iz činjenice prevođenja niza ovih i drugih, obimnijih turskih proza u ovom listu osjeća se posebno jaka težnja redakcije i književnog kruga oko nje za prosvjećivanjem žene, za prilazom kako njenim emocijama tako njenoj psihi, razboru, osjećaju se ciljevi i razlozi upravo njihovog izbora za približavanje muslimanskoj čitalačkoj publici. Posljednja

u nizu pozitivno-etičkih turskih novela u »Beharu« je *Veledušje*³⁹⁵ Halil-Ediba, u kojoj je također književna forma samo sredstvo iznošenja ideje, potpuno se uklapa u generalnu idejnu liniju ovog lista, koja je u potpunosti etičko-humanistička. U ovoj noveli to je stimulacija humanizacije životnim primjerom beskonačne dobrote.

Proze *Dobročinstvo Ibni Džaferovo*³⁹⁶ i *Ogledalo*,³⁹⁷ prevedene s turskog jezika, ne ulaze direktno u originalnu tursku prozu, jer je prva na granici narodne tradicije i narodne pripovijetke, a druga je u stvari narodna priča iz japanskog života, na turski jezik vjerovatno prevedena.

Od proza iz ostalih orijentalnih književnosti, pored *Ženidbe*³⁹⁸ koja predstavlja u stvari narodnu pripovijetku prevedenu s arapskog jezika, treba spomenuti *Vječni čas (Perzijska priča)*³⁹⁹ koju je preveo Salih Bakamović ne zna se s kojeg, ali vjerovatno s nekog evropskog jezika. Ona je u stvari originalna, iako autor nije označen, po perzijskim motivima napisana proza, koja predstavlja spoj umjetnički iskorištene tradicije u razvoju do životno-filozofske skeptične simbolike, a kreće se oko pitanja produženja sreće kada se na nju naiđe u životu. Izvorima, motivima, mentalitetom ona se skladno uklapa u liniju orijentalne poetske tradicije ovog lista.

Nevelik izbor proza prevedenih s njemačkog jezika ne pokazuje ni u opštim linijama idejni sinhronitet s programom »Behara« kao što ga pokazuju proze prevedene iz turske književnosti. U njihovom prevođenju očito nije bilo smišljenog izbora, čak ni u pogledu zapadne kulture i zapadnog načina života koji su one pozitivno mogle da interpretiraju, nego su uzimane nasumce, s jedinim ciljem da se njima čitalac zabavi. To su većinom feljtonske proze iz listova, svedene na novelističko fabuliranje i na duhovite obrte. Samo jedna od njih, *Plava ptica*⁴⁰⁰ od anonimnog autora, predstavlja umjetnički ozbiljniju prozu, u ovom slučaju simbolično-alegorijsku priču o biću koje se vanjstinom razlikuje od ostalog svijeta i time izaziva izrugivanje okoline, ali se odlikuje

izuzetnom pjesmom koja ostaje da živi kao neprolazno djelo. Ostale *Čudotvoran doktor*⁴⁰¹ Valentina Ferna, *Život ili smrt*⁴⁰² Leonarda Merika, *Pretrga*⁴⁰³ Feliksa Holendera, *Hiljadu srebrnjaka*⁴⁰⁴ anonimnog autora, ne izuzimajući ni *Amnestiju*⁴⁰⁵ M. Brea, spadaju u laku lektiru, reduciranu na događaj i zaplet, duhovit, zanimljiv, poučan ili patetično emotivan. U zavisnosti od toga koja od ovih osobina preovlađuje u njima, ove proze se uklapaju u opšti idejni zamah »Behara« ili ostaju izvan njega.

4. Drama

Dramska književnost u ovom drugom razdoblju »Behara« doživljava vrijeme svoga intenzivnog razvoja i bujanja. Dotada ograničena na Bašagićevog *Abdulah-pašu* i jednu dramsku sliku Riza-bega Kapetanovića, ona u ovom periodu dobija još tri nova originalna autora, jednog adaptatora i nekoliko prevodilaca. Ovaj razmah dramske književnosti rezultat je, s jedne strane, razvoja i jačanja književnog stvaranja Muslimana, a s druge, i još više, naraslih književnih potreba muslimanske sredine koje su se očitovala u osnivanju »Gajreta« i drugih muslimanskih kulturno-prosvjetnih društava i čitaonica, te napora muslimanske književne generacije da im dađe domaće dramske tekstove i one strane koji su odgovarali duhu muslimanske sredine i idejnim težnjama organizatora kulturnog života, za izvođenje na društvenim sijelima i diletantskim zabavama. Može se slobodno reći da je upravo drugi period »Behara« dao najveći broj dramskih tekstova u relativno kratkom vremenu za repertoar muslimanskih diletantskih pozornica koji će se dugo izvoditi na njima. Kako svjedoče savremenici, i ranije je bilo pokušaja da se izvedu neka djela srpske i hrvatske dramske književnosti na muslimanskim društvenim sijelima, ali su se uvijek javljali otpori kako duhovno-idejne tako i čisto formalne prirode: po koncepciji često

antiturske i antimuslimanske, sa nedovoljnim i navičnim prikazivanjem muslimanskog života domaćeg i javnog, istorije Turaka i bosanskohercegovačkih Muslimana, romantičarske drame ovih književnosti nisu bile pogodne za muslimansku konzervativnu i patrijarhalnu sredinu, koja je u njima vidjela neprirodnu sliku svog života ili je čak u identifikaciji osmanlijskog i muslimanstva osjećala neprijateljski stav prema sebi. One su, pored toga, izazivale otpor i svojim formalnim elementima, jer su sami diletanti odbijali da igraju uloge nemuslimana i moralno negativnih likova. Zbog toga je trebalo stvoriti domaće dramske tekstove, koji bi u svemu odgovarali duhu, mentalitetu, književnoj tradiciji i nivou muslimanske sredine na prelazu iz XIX u XX vijek, a koji bi u isto vrijeme vršili određenu prosvjetnu, društvenu, patriotsku, kulturnu i književnu ulogu u smislu opštih napora savremene književno-kulturne generacije za preporođajem muslimanskog društva u Bosni i Hercegovini i njegovim približavanjem novom vremenu i savremenom zapadnom životu.

Od dvanaest dramskih tekstova koji su objavljeni u drugom periodu »Behara«, osam je originalnih domaćih, dok su četiri strana, od kojih jedna dramska adaptacija. U drugom godištu objavljena je jedna originalna drama i jedna adaptacija s turskog odnosno s francuskog jezika. U trećem su štampane dvije prevedene drame, jedna iz novije turske književnosti, druga iz nordijske literature. Četvrto godište sadrži samo jednu domaću dramu, dok je u petom, po drami najbogatijem godištu objavljeno pet domaćih dramskih tekstova. Šesto godište sadrži jedan domaći te jedan prevedeni dramski tekst iz francuske književnosti. Pregled drame u drugom periodu »Behara« u konačnoj tabelarnoj rekapitulaciji izgleda ovako:

Godište II/1901—1902

Hamid Šahinović — Ekrem: *Đavo pod čergom*. Šala u jednom činu

Fehim Spaho: *Varalica Hamza*. Komedijska u tri čina. (Po turskoj adaptaciji Molijerovih *Skapenovih podvala*)

Godište III/1902—1903

Namik Kemal: *Domovina* (Boj na Silistri). Preveli Ahmed Naim (Naim Kadić) i Muhamed Behlilović
Henrik Ibzen: *Neprijatelj naroda*. Drama u pet činova. Preveli Mehmed (Spaho?) i Hasan (Hodžić?)

Godište IV/1903—1904

Hamid Šahinović — Ekrem: *Orden*. Šala u jednom činu

Godište V/1904—1905

Hamid Šahinović — Ekrem: *Punica*. Šala u jednom činu. *Na uranku*. Dramatski spjev u dvije slike. *Na planini*. Dramatski spjev u dvije slike

Adem Mešić: *Ismet i Almasa*. Pozorišni komad u četiri čina

Riza-beg Kapetanović: *Hadžibeg Rizvanbegović*. Historička tragedija u pet činova

Godište VI/1905—1906

Hamid Šahinović — Ekrem: *Anđelija*. Dramatski spjev u tri čina

Skrib i Lemoan: *Put kroz prozor*. S njemačkog od Ota Randolfa, preveo Sulejman Mursel

Kao najpotpuniji dramski autor, izrazit dramski talenat, i jedan od najznačajnijih u muslimanskom dramskom stvaranju za vrijeme austrougarske vladavine, javlja se u ovom periodu »Behara« Hamid Šahinović — Ekrem, pjesnik, prozni pisac i prevashodno dramatičar. Svojom komičnom jednočinkom *Đavo pod čergom* on je osvojio muslimansku publiku, a narednim jednočinkama *Orden* i *Punica* on je konačno stvorio originalnu domaću muslimansku komediju. Dramatskim spjevovima *Na uranku* i *Na planini* on je napravio pokušaj simbolično-patriotske poetske drame, dok je u *Anđeliji* dao romantičnu dramu u stihovima na motivima muslimanske narodne epike.

Aktovke *Đavo pod čergom*,⁴⁰⁶ *Orden*⁴⁰⁷ i *Punica*⁴⁰⁸ predstavljaju ciklus malih komedija iz muslimanskog seoskog života. Sve zasnovane na zapletu nesporazuma, odnosno nerazumijevanja pojma i zamjeni ličnosti, koji otkrivaju dubine zatucanosti i primitivizma muslimanskog seljaštva, one u komično-lakrdijskom obliku pokazuju odnos te sredine prema austrougarskoj vlasti i birokratiji, prema po-

javama i elementima nove evropske civilizacije, koja je s okupacijom ušla u Bosnu. Komika Ekremova ide do groteske, pa čak i tragike na račun naivnih i primitivnih seljaka, namećući se antipozicijom o apsurdnosti i neodrživosti takvog stanja i potrebi dublje prosvjetno-civilizatorske akcije. Humoristični ali i društveno-tragični momenat jednočinke *Đavo pod čergom* sadržan je u seljačkoj nedoumici šta je to »učitelj« i nizu zamjena i situacija koje izviru iz toga, pri čemu seljaci, i nakon upoznavanja s njim, dugo i tvrdoglavo drže da je on došao ili radi poreza ili radi duhana. Zaplet druge aktovke *Orden* također je zasnovan na nerazumijevanju pojma »orden« koji kao s neba pada u seosku sredinu, i za koji u ovoj drami drže da je neka važna osoba kojoj treba poslati konja u susret, zatim da je to šejtan i, na kraju, da je to neka divlja životinja koja je poslana muhtar-u da je pripitomi. U centru radnje svih triju komedija, a posebno u jednočinki *Punica*, nalazi se muhtar, kao najvažnije lice u selu i kao veza s vlašću, kojeg je Ekrem dao živo, u spoju oholosti, sujete i u isto vrijeme ograničenosti, tuposti, primitivizma, pužanja pred vlastima, po čemu se on nimalo ne izdvaja od svojih suseljana. Komika situacija usko je povezana, uslovljena te kod Ekrema i izvire iz komike karaktera. Komika govora, u kojoj je dovedena u dodir živa frazeologija narodnog duha sa iskvarenim govorom stranaca, posebno sa svoje strane oživljava ambijent i doprinosi punom efektu dramske komike.

Ekremovi dramski spjevovi *Na uranku*⁴⁰⁹ i *Na planini*⁴¹⁰ dati su u obliku koji je na formalnom prelazu iz epske u dramsku strukturu. *Na uranku* predstavlja djelo patriotsko-moralističke sadržine, u kome se pored romantično-budničke vizije zore kao vijesnice novih dana nasuprot dotadašnjem mrtvilu i apatiji, koju otvara djed svome unuku, izražava i specifična etičko-patriotska poenta, kao opšte mjesto savremene bosanskohercegovačke muslimanske poezije, u kojoj se etička poruka daje u spoju opštih i religioznih pozitivnomoralnih momenata, dok je patriotska poruka apstraktna, bez konkretnih istorij-

sko-etničkih narodnosnih oznaka, zasnovana samo na uopštenom kultu predaka. Simbolična figura muslimanskog sveštenika koji stupa s mladićima na rad, u drugoj slici ovog spjeva, može se shvatiti saglasno »Beharovim« stavovima, samo kao idealna a ne stvarna vizija o ulozi klera u društvenim kretanjima.

Spjev *Na planini* predstavlja simboličnu viziju dvaju svjetova, jednog romantičarski zamračenog hladnoćom i zlobom, drugog ozarenog slikom pastorage, i svjetlošću harmonije, ljubavi, plemenitosti. Lik sveštenika koji dominira i u ovom spjevu ima ulogu usmjerivača u pravcu etičkih ideala.

Ekremova *Anđelija*,⁴¹¹ dramatski spjev »po narodnoj pjesmi«, spada u istu književnu kategoriju u kojoj je i godinu dana ranije u »Beharu« objavljena »historička tragedija« *Hadžibeg Rizvanbegović* Riza-bega Kapetanovića. Najviše po tradicionalno-epskim izvorima, po formi bliskoj narodnom epskom desetercu, po umjetničkim klišeima, slikama, formulacijama muslimanske narodne epike, najzad, po izvjesnoj epskoj strukturi koja se uvlači u dramsku kompoziciju i razara je iznutra, razbija joj dinamičku koherentnost, dajući djelu karakter pripovijedanja šireg toka, one široke događajne linije razvoja, uspona, klimaksa, i razrješenja koja je karakteristična za epsku narodnu pjesmu.

Iako *Hadžibeg Rizvanbegović*⁴¹² ima čišću liniju dramske fature u početku, koja je intenzivnija od dinamičke fature narodne epske pjesme, nego *Anđelija*, ona stagnira i rasplinjuje se u daljem razvoju, a sam završetak se daje dosta naglo, nepripremljeno, ne kao tragički klimaks i finale, nego kao istorijski kraj bez tragičnog momenta. Drama o zavađenoj, vlastoljubivoj braći, koji se otimaju o posjed radeći jedan drugom o glavi, posebno o Hadžunu — Mehmed-begu i Ali-begu — Ali-paši, ostaje tako obična istorijska epizoda, do čije tragičko-umjetničke suštine pjesnik nije uspio da prodre, iako se sam etički aspekt bratoubilačke zavade nudio kao okosnica tragičke linije. Ekspresivni nadomjestak tragike u njoj predstavlja herojska, epska, romantička intonacija i

patetika, mentalitet borbe i junaštva, te epski likovi junaka, sa jednodimenzionalnim prirodom, bez psihološke složenosti. Popularnost ove drame, međutim, i nije se zasnivala na zapletu i radnji, nego upravo na tom epskom duhu koji je izbijao iz nje.

Ekremovu *Andeliju* također prožima i epski stilskoslužetski šablon i epski duh, ali nejednako. U prvom činu oni su poslužili samo kao osnova za jedan zgusnutiji poetski izraz refleksije, zapažanja, simbolike, izvjesnog dužeg i dubljeg zadržavanja na stvarima i momentima nego što je to karakteristično za narodnu epsku naraciju, sa osnovnim čvorištem zapleta u djevojčinom odbijanju da pođe za nedraga i slobodnom izboru junaka-očevog zarobljenika. Ali drugi i treći čin su življi, bez refleksivnog opterećenja, sa tipskom epskom radnjom o izbjavljenju zatočenika iz tamnice u kojeg je zaljubljena kćerka zatočitelja, raspoređenom samo formalno u scene. Iz djela u cjelini izbija patriotska stimulacija epskom tradicijom, romantičarskom apoteozom krajiškom junaštvu, stilizovana etičko-religioznim akcentima sveštenika, koji se kod Ekrema često javlja kao regulator duhovnog i fizičkog života.

Kao druga strana na tezulji epskoherojske — senzualnolirske bipolarnosti muslimanskog narodnog mentaliteta u dramskom stvaranju, objavljen je u petom godištu pozorišni komad u četiri čina *Ismet i Almasa*⁴¹³ Adema Mešića, sentimentalnoerotične sadržine, pun romantičnih susreta, transformacija, nemotivisanih preokreta, prepoznavanja, koji podsjećaju na istočnjačku pripovijetku iz *Hiljadu i jedne noći*, sa likovima crnim i bijelim, bijelim koji su idealno čestiti i pozitivni kao uzor-ljudi, bez preciznije individualizacije. Radnja u ovom komadu ima samo formalnu liniju, ona se odnosi na ljubav između bivšeg roba Ismeta i vezirove kćeri Almase i raspliće se u trenutku kada se veziru otkrije Ismetov plemićki identitet Sokolovića. Utisak komada, međutim, ne ostavlja toliko dramska linija, koja je troma, indirektna, sa dramskim zbivanjima već da-

tim iza scene, nego lirsko-sevdalijski monolozi i pasazi Ismeta i Almase, ispunjeni ljubavnom čežnjom, egzaltiranom i ujedno nemotivisanom, podignutom do strasti ali i do retorike, koji su pisani pod očitim uticajem turske ljubavne proze. Zanimljiva je, u završnim akcentima blagoslova koji djed upućuje Ismetu, zakletva bosanske patriotske odanosti, koja se s ranije izraženim riječima o službi Turskoj carevini slaže u dvojnu patriotsku ideologiju — primarne, uže i sekundarne, šire zajednice. U istorijskoj situaciji kad je drama pisana, jedna od njih predstavlja savremeno usmjerenje, druga ustupak tradiciji.

Kao svojevrstan kompromis i u neku ruku prelazan oblik između prevoda drame iz strane književnosti i potreba i zadovoljenja mentaliteta sredine kojoj je ona namijenjena javljaju se prevodi-adaptacije ili prevodi-prerade. U drugom periodu »Behara« to je bila komedija *Varalica Hamza*⁴¹⁴ koju je »po turskom priredio« Fehim Spaho, u stvari slobodan prevod jedne turske adaptacije Molijerovih *Skapenovih podvala*.⁴¹⁵ Ovu komediju je Spaho preveo ne znajući čak ni ime njenog stvarnog autora, kao ni ime njenog turskog prevodioca Ali-beja,⁴¹⁶ s jedinim ciljem da je prevede s turskog i objavi u »Beharu«, kako sam ističe, stoga što je ovaj list »oskudijevao u gradivu, a budući da su se tada (godine 1901) počele priređivati po provincijskim mjestima Bosne i Hercegovine zabave s pokojim kazališnim komadom«. ⁴¹⁷ Pored slobodnog odnosa prevodilaca prema svome izvorniku, nesretnog ili netačnog prevoda pojedinih mjesta, upoređivanje francuskog originala sa turskom preradom i njenim prevodom pokazalo je priličan broj izmjena koje su rezultat moralnih i regionalno-običajnih tendencija: turski adaptator, a nerijetko i Spaho kao srpskohrvatski prevodilac vodili su računa o nivou, običajima i mentalitetu muslimanske sredine i čitalačke publike, te su mijenjali, prekrajali, dodavali ili ublažavali satiričnu žaoku, otupljivali erotizam, stilizirali ili reducirali

mjesta koja su mogla vrijeđati religiozno-moralna osjećanja muslimanskog čitaoca i gledaoca.⁴¹⁸

Dok je *Varalica Hamza* ulazio u »Beharu« potpuno u program književne zabave, Namik-Kemalova *Domovina (Boj na Silistri)*,⁴¹⁹ objavljena u narednom, trećem godištu ovog lista u prevodu Ahmed Naima (Naima Kadića)⁴²⁰ i Muhameda Behlilovića,⁴²¹ imala je zadaću patriotske stimulacije i rodoljubive poruke. Turski autor je dramu napisao 1873. godine, a predmet njene radnje je borba Turaka s Rusima i opsada tvrđave Silistrija.⁴²² Drama počinje izrazima egzaltacije strastvene ljubavi između dvoje glavnih junaka, Islam-bega i Zekije, i lirsko-simboličkim akcentima, ali unošenjem novog emocionalnog motiva, domovine, strastvene riječi ljubavi u Islam-begovim ustima zamjenjuju plemeniti izrazi odanosti domovini, koja se diže do kulta zanosno, kao osnovni životni smisao, fanatizam, dogma i filozofija. Na osnovi ovih emocionalnim motiva gradi se romantična dramska radnja, sva zasnovana na preoblačenjima, na iznenadnim susretima izgubljenih osoba. *Domovina* je u akcentima apoteoze uopštena, uzdignuta do čistog simbola, nelokalizovanog, primljenljiva na patriotizam svakog naroda, iako se iz razvoja radnje vidi da se radi o domovini turskoj, osmanlijskoj. Interesantno je ali i sasvim prozirno zašto se ova drama prevodi, objavljuje i izvodi u vremenu austro-ugarske okupacije. Svojim akcentima ona igra stimulativnu ulogu u formiranju bosanskomuslimanskog patriotizma, baš kao i izvorne Baćagićeve drame; svojom patriotskom situacijom i motivima odbrane domovine ona je identična istorijskim otporima bosanskohercegovačkih Muslimana, i posebno otporu austrougarskoj okupaciji, na kojima muslimanska književna generacija pokušava izgraditi domovinsko rodoljublje. Sam prevod je, međutim, prilično slobodan i nije u potpunosti vjeran originalnom tekstu drame. Prevodiocice je očito više interesovala ideja, motivika i sadržina drame, koji su ih opredijelili da je izaberu za prevođenje, nego preciznost i adekvatnost samog prevođenja. Prevodilac je pored

toga izmijenio i sam završetak drame i umjesto završne rečenice: »I mi smo spremni da umremo na tom putu! Živjela domovina, živjele Osmanlije!« — metnuo svoju stilizaciju, pokazujući da mu je pojam osmanlijske domovine stran, mutan i neodređen, pribjegavajući samo molitvi za sultana:

»Hajdemo svi zajedno dovu za našeg cara!«

(Bubnjevi udare a sva vojska viče):

»Padišahum čok jaša!«

(Zastor pada.)⁴²³

Književni prevodi sa stranih jezika u »Beharu« uslovljeni su, pored ostalog, obrazovanjem njegovih saradnika. Većina književnih prevoda u njemu je s turskog jezika, koji je od sviju orijentalnih jezika bio najpopularniji među tadašnjom muslimanskom intelektualnom generacijom u Bosni i Hercegovini, koja je u svome školovanju prošla kroz ruždije, iako je sposobnost prevođenja s ovog jezika bila ograničena u ovom listu na jedan uzak krug saradnika. Većina prevoda iz zapadnih književnosti u »Beharu«, na drugoj strani, je sa njemačkog jezika, koji je bio sastavni dio nastavnog programa srednjih škola u Bosni i Hercegovini otvorenih nakon okupacije. Većina laički obrazovanih saradnika »Behara« mogla je da se služi ovim jezikom, a samo pojedini književni saradnici, kao što su Esad Kulović, Osman Nuri Hadžić, Salih Bakamović, prevodili su još i sa francuskog jezika. Zbog toga nije čudo što su obje drame iz zapadnih književnosti, objavljene u ovom razdoblju »Behara«, prevedene s njemačkog jezika.

Ibzenov *Neprijatelj naroda*,⁴²⁴ objavljen u prevodu Mehmeda (Spahe?) i Hasana (Hodžića?), prilično je izuzetno djelo u ovom listu po umjetničkom nivou, po zamašnosti i složenosti problema koje raspravlja i osobito po intelektualnom karakteru radnje, dosta strane i nerazumljive čitalačkoj publici ovog lista, tako da ono u izvjesnom smislu odskače i odudara od prosječne književne linije »Behara« pa i od njegovog više porodičnog programa, od domaće atmosfere njegove, podešene prosvjetnom uzrastu savremene muslimanske sredine. Sve do devetog i desetog

godišta, kada se »Behar« potpuno evropeizira, neće se ponoviti na stranicama ovog lista prevod ovakvog književnog karaktera i značaja, što sa svoje strane ne svjedoči o popularnosti ovog prevedenog djela u širokim slojevima muslimanskih čitalaca. Etička dilema Ibzenovog djela: da li živjeti u spokojstvu i čuvanju starih vrijednosti koje osiguravaju relativno blagostanje i uz cijenu saznanja atmosfere laži, ili ići za duhom buntovnog nezadovoljstva, za rušenjem licemjernih tradicija, i stremljenjem za novim vrijednostima i uz rizik opšteg društvenog žrtvovanja, ma koliko bila aktuelna, čak sinhronantna vidu idejnih, društvenih i političkih kretanja među Muslimanima u Bosni i Hercegovini toga vremena, nije mogla naći prisnijeg odziva ni među muslimanskom intelektualnom generacijom najviše zbog intelektualne nepodudarnosti između njihove duhovne sfere i idejne sfere djela.

Njoj je mnogo bliža bila lakša evropska lektira, zabavnog i duhovitog karaktera, iz koje je u oblasti drame ovog razdoblja »Behara« prevedena vesela igra u jednom činu *Put kroz prozor*⁴²⁵ francuskih autora Skriba i Lemoana, koju je s njemačkog prevoda Ota Randolfa na srpskohrvatski preveo Sulejman Mursel, u ovom listu inače poznat prevodilac proza i poučnih članaka s ovog jezika. Površno zabavna po svome karakteru, ova komedija je zasnovana na pitanju dominacije u braku i na zapletima koji proizlaze iz toga, zadržavajući frivolan i lakomislen ljubavni ton i u zalaganju za tradicionalnu superiornost muškarca. Lagana kao književni tekst, više feljtonskog karaktera, strana po duhu, ali negativno instruktivna po zahvatu plitkog zapadnjačkog života, ova jednočinka je na svoj način ostajala po strani idejno-etičkog i prosvjetiteljsko-poučnog zamaha »Beharovog« književnog tkiva, svrstavajući se u onu kategoriju tekstova prevedenih sa zapadnih jezika koji su u »Beharu« prevedeni bez koncepcije i prave namjene.

5. Narodne umotvorine

Primjedbe o pretežno folklorističkom profilu »Behara« u prvom i drugom periodu, za vrijeme Bašagićevog i Mulabdićevog uređivanja, koje su upućivane uredništvu s težnjom promjene odnosa između priloga izvorne i narodne književnosti, idući i do potpunog potcjenjivanja ovog drugog stvaralaštva, kako je to činio Hadžić u svojoj kritici Bašagićevog uređivanja lista, ili do svođenja ove građe na manju mjeru, za što se zalagao Čatić pišući Sarajliću o Mulabdićevom načinu uređivanja »Behara«, imale su i svoga osnova u stvarnoj invaziji i množini narodnih umotvorina u ovom listu, ali se nisu obazirale na nedostatak originalnih priloga, koji je bio posljedica malog broja originalnih muslimanskih stvaralaca u tom vremenu, i na uredničke teškoće u prikupljanju književne građe za »Behar«. Ako se to i ne može reći za razdoblje Bašagićevog uređivanja, za drugi period »Behara« može se sasvim određeno ustvrditi da list ne bi mogao izlaziti u uobičajenom obimu, na šesnaest stranica formata četvrtine, dva puta u mjesecu, da nije ispunjavan tekstom prevedenih romana u nastavcima i da nije u svakom broju donosio narodne umotvorine. Pri tom je bilo brojeva u ovom periodu u kojima su narodne umotvorine, uz nastavak prevedenog romana, predstavljale glavni a ponekad i jedini književni materijal. »Behar« je takvom građom nadoknađivao skromne rezultate izvorne produkcije u svome tekstu. A on je, zahvaljujući upravo tom materijalu, ipak izlazio redovito i na vrijeme, na utvrđenom broju stranica.

Ostavljajući po strani utisak raznovrsnosti koji su upravo narodne umotvorine davale »Beharu«, te njihov značaj za sve slojeve čitalačke publike, počevši od starijih i intelektualno razvijenijih, kojima su one živo predočavale izvore porijekla i kontinuitete prave narodne bitnosti, izvršavajući time svoju narodnosnoidejnu ulogu, do onih mlađih, kojima je uz pismenost bilo potrebno i odgajanje u narodnom duhu i sticanje pojmova određene životne etike, —

»Behar« je svoju književnu fizionomiju mogao održati upravo priložima iz narodne književnosti, koje su vrijedni sabirači, podstaknuti inicijativom ovog lista, bilježili a koje je redakcija kontinuirano objavljivala.

Da bi se stekla predstava odnosa između broja izvornih književnih priloga i priloga iz narodne književnosti u drugom periodu »Behara«, a s tim u vezi da bi i neki vidovi redakcijske, književne i idejne problematike postali jasniji, može poslužiti sljedeći pregled:

	II	III	IV	V	VI	Svega
Poez. izv.	—	5	25	24	36	90
Poez. prev.	—	—	5	—	6	11
Nar. pj.	41	24	15	25	39	144
Proza izv.	11	10	7	6	7	41
Proza prev.	8	4	3	1	10	26
Nar. prip.	19	16	5	18	12	70
Ist. nar. prip.	6	4	2	2	6	20
Male pr. i dosj.	21	24	28	13	48	134

U navedeni broj narodnih pripovijedaka ušle su sve one pripovijetke koje je autor u podnaslovu označio kao »narodne« i koje je redakcija objavila u rubrici »Narodne umotvorine«, mada je čitav niz kratkih narodnih priča, koje se obično svode na šaljivu, duhovitu ili poučnu poentu, objavljen pod zajedničkim naslovom »Narodne pošalice« ili u tradicionalnoj rubrici »Male priče i dosjetke«, u kojoj su one pomiješane sa anonimnim anegdotama jugoslovenskih i drugih, nejugoslovenskih naroda, starijeg ili mlađeg postanka, vezanih često uz istaknute i poznate ličnosti. Istočne narodne pripovijetke ubrojane su u posebnu skupinu, a njihov karakter je određen također prema autorovom podnaslovu »istočna pripovijetka«, ili prema oznaci prevođenja, iako ih ima dosta koje su, jednom donesene sa istoka putem starih zbornika ili putem usmenog pripovije-

danja, adaptirane narodnom životu bosanskohercegovačkih Muslimana, gotovo asimilirane, i na taj način postale njihova tradicionalna, duhovna i književna svojina.⁴²⁶ *Hiljadu i jedna noć*, osim toga, kao djelo posebne strukture, nije ubrojana u ovaj pregled.

Navedena tabela pokazuje preovlađivanje narodne poezije nad izvornim umjetničkim pjesmama domaćih i stranih autora uzetim ujedno, dok u prvoj fazi ovog perioda predstavlja i jedini ili gotovo jedini poetski materijal. Narodna proza, u koju su, uz domaće narodne pripovijetke, ubrojane i istočne narodne pripovijetke te »male priče i dosjetke« također anonimnog porijekla, po broju naslova višestruko nadmašuje izvornu umjetničku domaću i prevedenu prozu. Kada bi se omjer proze uspostavljao prema obimu, prevedeni turski romani kompenzirali bi odnos u korist umjetničke proze u širem smislu, ali bi ubrajanje *Hiljadu i jedne noći*, koja je izlazila tokom cijelog ovog perioda, a u ovaj pregled i zbir nije ušla, i zbog toga što u »Beharu« nije završena, kao teksta iz oblasti istočne narodne književnosti, ponovno uspostavilo opšti odnos preovlađivanja narodne nad izvornom umjetničkom prozom.

Sam pregled imena saradnika »Behara« u oblasti narodnog folklora pokazuje da se njihov broj u ovom periodu znatno povećava. Pored imena Fehima H. Baščauševića, Abdulaha Hilmi Serhatlića (Abdulah-Hilmi), Hamdije Mulića (Ata Nerćes), Hasana Deronje (Hadže Zade) i Ibrahima Dautovića, poznatih iz prvog godišta »Behara« kao sakupljača narodne poezije, u ovom periodu javljaju se i imena novih saradnika: Šemsudina Sarajlića (Šemsuddin), Abdur-Rezaka Bjelevca, Hazima Muftića, Halida Šarana Trebinjca, Esada Salihbegovića, Edhema Mulabdića (Selim Sabit), Mustafe Baščauševića, Hasana Rebca, Ahmeda Aliefendića, Akifa Sahanije, Ibrahima Gradišćanca, H. Dedića, Mustafe Natika, Mahmuda Mehmedbašića, Hasana Alibašića, Mehmeda Kadrispahića, Muhameda Slinića, Mustafe Kurtagića, Alije Aliefendića, Fehima Bajraktarevića, Muhameda

Fazlibegovića, Mustafe Hajdarevića, Mustafe Muratagića, Ibrahima Slinića, Suljage Salihagića (S. S.; Kotorlija S. S.), A. Dž. Šerića (Osmana Sabri), Hadžirakanović Safije, Mustafe Mehmedbašića, Džemala Zildžića, te saradnika pod pseudonimima i šiframa: Salem, **, S. M., Hamdija, Mehmed (Spaho?), Latif, Omer (M. Č. Čatić?), N. N., Sarim, Emin, A., A. S., O. K., Ahmed Hamdi, M. K., Fehim H. Baščaušević se među ovim skupljačima izdvaja kao najvredniji, odajući već u tom vremenu budućeg fanatičnog odanika narodne lirike i lirsko-epske pjesme, koji će cijelog svog života ostati njen marljivi zapisivač, sa posebnim smislom za estetski i lirski kvalitet, svođeći svoj književni rad isključivo na oblast narodnih umotvorina, prvenstveno narodne poezije.

I u ovom periodu »Behara« daleko preovlađuje lirsko-epska i lirska narodna poezija, i samo po izuzetku nađe se i pokoja kraća narodna epska pjesma, uglavnom južnog tipa. Narodna poezija ovih određenih vrsta izražavala je i muslimanski narodni život predodčen iz posebnog ugla. U njemu je istaknuta uloga žene i djevojke, njeno pretežno emocionalno shvatanje i rješavanje životnih situacija, ponajviše ljubavnih, sa mnogo ličnog doživljavanja i maštovitog izražavanja radnje, stvari, pojava i stanja, sa maštovitim i duhovitim obrtima, koji joj daju psihološko, etičko i emocionalno preovlađivanje nad muškarcem.

Narodne pripovijetke, na drugoj strani, svojom sadržinom i etikom i u ovom periodu doprinose realizaciji »Beharovih« moralističko-didaktičkih programskih načela, za koja bi se, obrnuto gledajući, gotovo moglo ustvrditi da su za osnovu imala narodno tradicionalno iskustvo i sedimentiranu narodnu životnu mudrost. Patrijarhalna etika, odgoj u narodnom duhu sa istaknutom crtom religioznosti, poštenje, zatim čudotvorstvo i vidovitost omogućena kako mističkom ekstazom tako i dosljednom dobrotom i poštenjem kao principima života pojedinaca, sve što ulazi u opštu kategoriju dobra, istaknuto je u ovim muslimanskim narodnim pripovijetkama. Opšti okviri nji-

hove etike podudaraju se sa etikom ostalih, srpsko-hrvatskih narodnih pripovjedaka. Ono što muslimanske narodne pripovijetke izdvaja u posebnu skupinu i specijalno karakteriše, to je islamsko-orijentalna primjesa u atmosferi, ambijentu i narodnom duhu, te priličan broj orijentalnih folklornih motiva. U »istočnim« pripovijetkama taj orijentalni duh, ambijent i atmosfera su cjeloviti i potpuni, mada postoje u »Beharu«, kao međuvrsta, i bosanskomuslimanske adaptacije kao nenaturalizovani primjerci istočnih narodnih pripovjedaka.

Muslimanske narodne pripovijetke su u ovom periodu »Behara« bilježili, pored ranijih skupljača Mustafe Abdul-Vehabovića i Hakiye Hadžića (Hakija), još i Šemsudin Sarajlić (Šemsuddin), Hazim Muftić, Abdur-Rezak Bjelevac, Halid Šaran Trebinjac, Hasan Deronja (Hadže Zade), Ibrahim Slinić, Ahmed Mahinić, Fehim H. Baščaušević, Mahmud Mehmedbašić, Husein Đogo, Ibrahim Đulbegović, Mehmed Kurspahić, Dž. Mesihović, Ibrahim Dautović, Džemal Fejzagić, Salih H. Salihović, Mustafa Hodžić, Hamdija M. Kreševljaković, Murat Hajrović, Mustafa Islamović, Fehim Bajraktarević, Hajdar Fazlagić (H. F.), Sejfudin Huseinagić, Osman Drljević, Ahmed Aliefendić, Fadil Kurtagić, Haki-beg Zulfikarpašić-Čengić, Alija Aliefendić, te Hamdija, Omer, Jedanaestaković, Esed, N. N., A. M. Istočne narodne pripovijetke skupljali su također isti saradnici »Behara«: Ajni Bušatlić, Edhem Mulabdić (E. M.), Šemsudin Sarajlić (Šemsuddin), M. Hajrović, Salih Kazazović (S. K.), Abdur-Rezak Bjelevac, Fehim H. Baščaušević, Hasan Deronja (Hadže Zade), Ibrahim Slinić, Hazim Muftić, Nasihudin Repovac, te Ragib, A. M., a redakcija ih objavljivala u istoj rubrici »Narodne umotvorine«.

Tradiciju objavljivanja kratkih priča i anegdota, često prevedenih i sa stranih jezika, u rubrici »Male priče i dosjetke«, koju su osnovali Safvet-beg Bašagić i Osman Nuri Hadžić u prvom godištu »Behara«, nastavili su u ovom razdoblju: Osman Nuri Hadžić (Vamik), Muhamed Emin Dizdar (M. Emin),

Šemsudin Sarajlić (Šemsuddin), Fehim H. Baščaušević, A. Dž. Šerić, M. Hajrović, Server, Salih Kazazović (S. K.), Hifzi Mostari, M. Islamović, Muharem Dubravić, Softa, Hasan Rebac, Hamdija Mulić (Ata Nerćes), H. B., Haki ibni Sulejman, H. G. P., Ahmed Aliefendić, Ševkija Karabdić, Ibrahim Slinić, Fehim Bajraktarević, Hamdija. Redakcija je u ovoj rubrici objavljivala svu anonimnu prozu koja je bila jezgrovita i kratka, poučna i duhovita, bez diferenciranja malih šaljivih priča od anegdota vezanih uz poznate ličnosti. Deset anegdota Safvet-bega Bašagića ipak je objavila izvan te rubrike, pod zajedničkim autorovim naslovom *Uzgredne bilješke*, kao i deset narodnih anegdota Hamdije Mulića (Ata Nerćes) pod zajedničkim naslovom *Narodne pošalice*.

Ostale folklorne vrste manje su zastupljene u ovom periodu »Behara«: narodne poslovice objavljuje jedino svestrani »Beharov« sakupljač Fehim H. Baščaušević, a manju zbirku turskih narodnih poslovice objavljuje Edhem Mulabdić; zagonetke sakupljaju, pored Fehima H. Baščauševića, još i Halid Šaran Trebinjac, Selim-Sabit (E. Mulabdić), A. Hilmi Serhatlić, Hamdija Mulić, Salih Džemal Dizdar i M. Kreševljaković, dok u rubrici »Iz narodne frazeologije«, koja se u »Beharu« gasi, jedino Alija Čatić objavljuje jednu manju zbirku primjera.

Pored ovako široke folklorističko-skupljačke aktivnosti »Behara« i interesa za narodnu književnost začuđuje činjenica da ovaj list nije prikazao zbirku lirsko-epskih i lirskih narodnih pjesama jednog muslimanskog skupljača, Mehmeda Dželaluddina Kurta, koja je 1902. godine izašla u Mostaru kao izdanje Hrvatske dioničke tiskarne pod naslovom *Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske)*. Ali kada se uzmu u obzir »Beharovi« neutralni politički i nacionalni stavovi u ovom razdoblju, svedeni isključivo na afirmaciju muslimanskog istorijsko-etničkog integriteta, neupuštanje u ocjenu i odsustvo bilo kakvog kritičkog prikaza Kurtove zbirke, čiji je predgovor pisan sa krajnje ekstremnih nacionalističkih pozicija pravaškog hrvatstva, sa napadnom i fanatič-

nom težnjom da se bosanskohercegovački Muslimani podvedu pod hrvatsko nacionalno ime, a u isto vrijeme sa nizom optužbi o prekrajanju i posrbljavanju muslimanskih narodnih pjesama i mijenjanju imena u njima, upućenih srpskim skupljačima, pokazuje i potvrđuje dosljednost opšte književne politike ovog lista.

Posebno mjesto među priložima iz narodne istočne književnosti u »Beharu« zauzima *Hiljadu i jedna noć*, znameniti zbornik istočnih priča i bajki, koja je u njemu počela izlaziti počevši od trinaestog broja drugog godišta u prevodu Osmana Nuri Hadžića i Fehima Spahe s arapskog originala. Djelo i njegovi prevodioci najavljeni su još u prethodnom, dvanaestom broju lista, tom prilikom istaknuta je i njegova umjetnička vrijednost i popularnost kod svih »naobraženih naroda« na svijetu, a za prevode ovog zbornika na srpskohrvatski jezik anonimni pisac ove bilješke, vjerovatno sam urednik Mulabdić, naglasio je da oni nisu prevedeni s arapskog jezika nego da predstavljaju prevode prevoda.

No bolje i tako nego nikako. — nastavio je pisac. — Ali ipak samo poštovanje prema tom dragocjenom djelu istočnom pobudilo nas je, da ga priredimo za čitatelje »Behara«, te nas veseli, što unaprijed možemo javiti, da će ga s *originala* prevoditi naši vrijedni i neumorni suradnici gg. Osman Nuri ef. Hadžić i Fehim ef. Spaho.⁴²⁷

Od prvog broja trećeg godišta *Hiljadu i jednu noć* preuzima i nastavlja da prevodi sam Fehim Spaho »pošto je naš vrijedni suradnik g. Osman Nuri ef. Hadžić opterećen drugom jednom radnjom u »Beharu«, kako uredništvo napominje u bilješci ispod teksta.⁴²⁸ Spaho je ovo djelo prevodio u »Beharu« vrlo uredno i redovito iz broja u broj u toku cijelog drugog perioda i samo ponekad po izuzetku, zbog obilja drugog gradiva, nastavak *Hiljadu i jedne noći* mogao je izostati. U posljednjem, šestom godištu »Behara« pod Mulabdićevim uređivanjem prevod je prekinut sa jedanaestim brojem, bez ikakve posebne

obavijesti od strane uredništva. Ali se on od početka sedmog godišta opet pojavio, bez obzira na promjenu urednika i programa lista i unatoč krizi koja je njime izazvana, da se nešto neredovitije nastavi i u toku osmog i devetog godišta, u kojemu se, najzad, u petom broju, sa početkom »sto i devete noći«, gasi, bez ikakvog komentara, pomalo zapostavljen kao književni prilog od strane novog uredništva, bez ijedne riječi priznanja djelu ili prevodiocu, da se više nikad ne nastavi.

Ovaj prevod *Hiljadu i jedne noći*⁴²⁹ od strane bosanskomuslimanskog književnika bio je od posebnog značaja kako za »Beharovu« čitalačku publiku tako i za književnu generaciju okupljenu oko ovog lista. Pored visokih prozno-poetskih kvaliteta koje je sadržavalo, ovo djelo je zračilo vrijednostima svoje opšteljudske etike i optimizma, koje su se manifestovale u pobjedi pravde i istine na završetku svih pripovjedaka u njemu, kao poruke didaktičkog usmjerenja. Vječne humane teme ljubavi, odanosti, plemenitosti i iskrenosti, sa njihovim suprotnostima, izdajom, nevjerstvom, nezahvalnošću i zlobom, te ljubomorom, zavišću i lažju, i najdublje životne istine izražene su u njemu jednostavno, zanimljivo i lako, sa neposrednim ulaženjem u događaj i konkretan doživljaj, bez otežujuće postupnosti i zamorne motivacije. Svojim umjetničko-idejnim elementima *Hiljadu i jedna noć* u »Beharu« otvorila je sa svoje strane nove mogućnosti i prostore u književno-odgojnim djelstvima redakcije u odnosu na čitaoce ovog lista. Ona je uz to svojom pripovijednom jednostavnošću i plemenitom idejnošću bila namijenjena da posluži i kao jedan od stilsko-umjetničkih uzora za književne početnike koji su se u njemu javljali i formirali.

---

¹ Edhem Mulabdić: *Moje uspomene o merhum Fehim ef. Spahi i početku njegova književnog djelovanja*. — Novi behar, 16/1944, 4, 50.

² *Ibidem*.

³ Edhem Mulabdić: *Moje uspomene iz saradnje sa merhum Safvet-begom*. — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 292.

⁴ Edhem Mulabdić: »Behar« (prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja). — Narodna uzdanica (kalendar), 8/1940, 107.

⁵ (Osman Nuri Hadžić): Željeznica Mostar—Trebinje—Dubrovnik. — Behar, 2/1901—02, 7, 106. Članak je u »Beharu« izišao nepotpisan, a u sadržaju je na mjestu autora štampana oznaka »Uredništvo«.

⁶ Edhem Mulabdić: »Behar« ..., 107.

⁷ Uredništvo i uprava »Behara«: Našim čitateljima i prijateljima. — Behar, 2/1901—02, 12, 192.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Naše poruke. — Behar, 2/1901—02, 3, 48.

¹² Anonim: Jedan običaj u prosvijetljenom svijetu i — naši književnici i nakladnici. — Behar, 2/1901—02, 10, 159.

¹³ Anonim: »Pregled«. — Behar, 2/1901—02, 22, 351.

¹⁴ Nazim (Safvet-beg Bašagić): Jedno razjašnjenje. — Behar, 4/1903—04, 3, 47.

¹⁵ Uredništvo »Behara«: »Behar« na kraju druge godine. — Behar, 2/1901—02, 21, 324—326; 22, 340—343; 23, 356—358; 24, 374—377.

¹⁶ Ibidem, 324.

¹⁷ Ibidem, 324—325.

¹⁸ Edhem Mulabdić: »Behar« ..., 107.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, 103.

²¹ Uredništvo »Behara«: »Behar« na kraju druge godine. — Behar, 2/1901—02, 21, 325. Mulabdićevo cirkularno pismo. Jedan štampani primjerak Mulabdićevog cirkularnog pisma, koje je razaslanu potencijalnim saradnicima i prijateljima »Behara«, nalazi se u posjedu dr Muhameda Hadžijahića. Uz pismo je bio priložen i popis tema za obradu u »Beharu«, koji nije sačuvan.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ U svome memoarskom članku »Behar« (Prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja), na str. 107, Mulabdić piše da je došlo 27 odgovora. U članku »Behar« na kraju druge godine navedeno je, međutim, 30 odgovora.

²⁵ Uredništvo »Behara«: »Behar« na kraju druge godine. — Behar, 2/1901—02, 21, 325. Pismo Hifzi Muftića.

²⁶ Ibidem, 340. Pismo Mehmeda Kadrispahića.

²⁷ Ibidem, 341. Pismo K. M.

²⁸ Ibidem, 342. Pismo Mehmeda Spahe.

²⁹ Ibidem, 358. Pismo Mustafa-bega Kapetanovića.

³⁰ Ibidem, 376. Izvod iz pisma Ibrahima Čokića.

³¹ Ibidem, 373. Pismo Hasana Hodžića.

³² Ibidem, 375. Pismo Ešrefa Azabagića.

³³ Ibidem, 356. Pismo Ajni Bušatlića.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, 341. Pismo Mehmeda Spahe.

³⁶ Ibidem, 377. Pismo Hamdije Mulića.

³⁷ Ibidem, 326. Pismo Ali-Riza Karabega.

- ³⁸ *Ibidem.*
- ³⁹ *Ibidem*, 357. Pismo Ahmed Hifzi Karabega.
- ⁴⁰ *Ibidem*, 341. Pismo K. M.
- ⁴¹ *Ibidem*, 342. Pismo Mehmeda H. Sejidovića.
- ⁴² *Ibidem.*
- ⁴³ *Ibidem.*
- ⁴⁴ *Ibidem*, 357. Pismo Halida Šarana-Trebinjca.
- ⁴⁵ *Ibidem*, 377. Izvod pisma Abdulaha Bukvice.
- ⁴⁶ *Ibidem*, 377. Izvod pisma Omera Mehića.
- ⁴⁷ Uredništvo »Behara«: »Behar« na kraju druge godine.
— Behar, 2/1901—02, 24, 377.
- ⁴⁸ *Ibidem.*
- ⁴⁹ *Ibidem.*
- ⁵⁰ Uredništvo »Behara«: *Riječ dvije na početku treće godine.* — Behar, 2/1901—02, 1, 16.
- ⁵¹ Edhem Mulabdić: »Behar« (Prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja). — Narodna uzdanica (kalendar), 8/1940, 108. — Edhem Mulabdić: *Moje uspomene iz saradnje sa merhum Safvet begom.* — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 292.
- ⁵² (Uredništvo »Behara«): *Na pragu četvrte godine.* — Behar, 4/1903—04, 1, 16.
- ⁵³ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Sto i jedan hadisi šerif.* Skupio po muteber kitabima i protumačio — . — Behar, 4/1903—04, br. 1—21.
- ⁵⁴ Edhem Mulabdić: »Behar«... — Narodna uzdanica (kalendar), 8/1940, 108.
- ⁵⁵ *Ibidem.*
- ⁵⁶ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Sto i jedan hadisi šerif.* — Behar, 4/1903—04, 3, 35.
- ⁵⁷ *Ibidem.*
- ⁵⁸ *Ibidem*, 242.
- ⁵⁹ *Ibidem*, 242—243.
- ⁶⁰ *Ibidem*, 49.
- ⁶¹ *Ibidem*, 50.
- ⁶² *Ibidem*, 49.
- ⁶³ *Ibidem.*
- ⁶⁴ *Ibidem*, 50.
- ⁶⁵ *Ibidem.*
- ⁶⁶ *Ibidem*, 81.
- ⁶⁷ *Ibidem.*
- ⁶⁸ *Ibidem*, 82.
- ⁶⁹ *Ibidem.*
- ⁷⁰ *Ibidem.*
- ⁷¹ *Ibidem.*
- ⁷² *Ibidem.*
- ⁷³ *Ibidem.*
- ⁷⁴ *Ibidem*, 82.
- ⁷⁵ *Ibidem*, 82—83.
- ⁷⁶ *Ibidem*, 97.
- ⁷⁷ *Ibidem*, 113—114.
- ⁷⁸ *Ibidem*, 99.

- ⁷⁹ *Ibidem.*
- ⁸⁰ *Ibidem*, 194.
- ⁸¹ *Ibidem*, 273.
- ⁸² Edhem Mulabdić: »Behar«... — Narodna uzdanica (kalendar), 8/1940, 108. — Edhem Mulabdić: *Dvostruka cenzura radi Safvetbega*. — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 308.
- ⁸³ Edhem Mulabdić: *Dvostruka cenzura radi Safvetbega*. — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 308.
- ⁸⁴ Edhem Mulabdić: »Behar«..., 108.
- ⁸⁵ Edhem Mulabdić: *Dvostruka cenzura*... — 308.
- ⁸⁶ Edhem Mulabdić: »Behar«..., 108. — Edhem Mulabdić: *Dvostruka cenzura*..., 309.
- ⁸⁷ Edhem Mulabdić: »Behar«..., 109.
- ⁸⁸ Edhem Mulabdić: *Dvostruka cenzura*..., 309.
- ⁸⁹ *Ibidem*, 309. — Edhem Mulabdić: »Behar«..., 108.
- ⁹⁰ Edhem Mulabdić: *Dvostruka cenzura*..., 309—310.
- ⁹¹ Uredništvo »Behara«: *Na kraju četvrte godine*. — Behar, 4/1903—04, 24, 369.
- ⁹² Edhem Mulabdić: »Behar«..., 109.
- ⁹³ *Ibidem.*
- ⁹⁴ Uredništvo »Behara«: *Na kraju četvrte godine*, 369—370.
- ⁹⁵ Uredništvo »Behara«: *Na pragu VI godine*. — Behar, 6/1905—06, 1, na omotu.
- ⁹⁶ Edhem Mulabdić: »Behar«..., 110.
- ⁹⁷ Edhem Mulabdić: *Među »Beharima«*. (Jedna uspomena). — Novi behar, 10/1936—37, 23—24, 295.
- ⁹⁸ Alija Nametak: *Iz historije »Behara«, prvog časopisa bosansko-hercegovačkih muslimana*. — Bibliotekarstvo, 12/1966, 4, 19.
- ⁹⁹ Edhem Mulabdić: »Behar«..., 110.
- ¹⁰⁰ Više saradnika: *Otvoreno pismo. Velepoštovanom gosp. Ademagi Mešiću, vlasniku »Behara« u Tešnju*. — Bosansko-hercegovački glasnik, 1/1906, 10, 5, od 5. marta 1906.
- ¹⁰¹ *Ibidem.*
- ¹⁰² *Ibidem.*
- ¹⁰³ *Ibidem.*
- ¹⁰⁴ *Ibidem.*
- ¹⁰⁵ *Ibidem.*
- ¹⁰⁶ *Ibidem.*
- ¹⁰⁷ *Ibidem.*
- ¹⁰⁸ Edhem Mulabdić: (*Pismo*). — Bosansko-hercegovački glasnik, 1/1906, 13, 5, od 25. marta 1906.
- ¹⁰⁹ (Hamid Šahinović) Ekrem, Sejdović Mehmed, Muhamed Behlilović, D. M. Emin (Muhamed Emin Dizdar), Muradbašić Osman, Nuri (Osman Sabri [A. Dž. Šerić], Ata Nerćes (Hamdija Mulić), A. Kadić, A. H. Bulić, Hajdar Fazlagić, M. Hajrović: *Otvoreno pismo*. — Bosansko-hercegovački glasnik, 1/1906, 13, 5, od 25 marta 1906.

¹¹⁰ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić), Alićehić, Teofik beg Bašagić, R. Kapetanović: *Očitovanje*. — Bosansko-hercegovački glasnik, 1/1906, 13, 5, od 25. marta 1906.

¹¹¹ Salih: *Izjava*. Bosansko-hercegovački glasnik, 1/1906, 14, 5, od 1. aprila 1906.

¹¹² Ademaga Mešić: *Otvoreno pismo saradnicima »Behara«*. Tešanj, 23. aprila 1906. — Behar, 7/1906—07, 1, 12.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ Šemsudin Sarajlić: *Iz Čazimovih pisama*. — Novi vijek, 1/1920, 3, 27—30.

¹¹⁵ *Ibidem*, 28.

¹¹⁶ Edhem Mulabdić: *Jedno objašnjenje*. — Novi vijek, 1/1920, 4, 44.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Šemsudin Sarajlić: *(Iz prošlosti »Behara«)*. — Novi vijek, 1/1920, 5, 53.

¹¹⁹ Edhem Mulabdić: *(Iz prošlosti »Behara«)*, — Novi vijek 1/1920, 6, 71.

¹²⁰ Uredništvo: *(Iz prošlosti »Behara«)*, — Novi vijek, 1/1920, 8, 96.

¹²¹ Uredništvo: *(Iz prošlosti »Behara«)*. — Novi vijek, 1/1920, 5, 54.

¹²² Edhem Mulabdić: *»Behar«*..., 110.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ Edhem Mulabdić: *Dragi moji prijatelji, saradnici i čitatelji!* — Behar, 6/1905—06, 24, 384.

¹²⁵ Stj(epko) Ilić: *»Behar«*. — Glas Matice hrvatske, 1/1906, 9, 93.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ Đorđe Pejanović: *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850—1941*. Sarajevo, Veselin Masleša, 1961. Predgovor, str. 11.

¹²⁹ Osman Nuri Hadžić: *Borba muslimana za versku i vakufsko-mearifsku autonomiju*. U knjizi: Vladislav Skarić, Osman Nuri Hadžić, Nikola Stojanović: *Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom*. Beograd, s. a., str. 99.

¹³⁰ *Ibidem*, 100. — To su bili, kako Hadžić navodi, braća Defterdarovići, Ahmed-beg i Ibrahim-beg, iz prve generacije fakultetski obrazovanih Muslimana.

¹³¹ Dociji kulturni radnici oko »Gajreta« iznijeli su svoju verziju predistorije ovog društva: Još u zimu 1901/1902. godine, »u maloj, prizemnoj i zadimljenoj sobici«, sastalo se nekoliko mlađih ljudi: Salih Alićehić, Hilmi Muhibić, Izet Pertev, Ibrahim Topić, Hajdar Fazlagić, Ešref Uzunić, te Riza-beg Kapetanović, Omer Muftić, Hamdi-beg Mutevelić, Mehmed Berberović i još neki. Između ostalog razgovaralo se o brigama i iz bečkog, tzv. Kalajevog Konvikta za Bosansko-hercegovačke visokoškolce, nazivanog posprdno od strane nekih austrijskih studenata »Čušenhajm« i »Bosnischer Azyl«. Na tom sastanku se, na inicijativu Salih Alićehića,

hića, rodila misao o osnivanju jednog muslimanskog đačkog potpornog društva i donesen je zaključak da se pokretačka skupština sazove prilikom konjskih trka u Butmiru, kada se najveći dio uglednih ljudi iz Bosne i Hercegovine okupljao na Ilidži i u Sarajevu. Na ovom sastanku su se kupili i prilozi za neke đake koji su izgubili stipendije, na što je Riza-beg Kapetanović podsticao riječima: »Ha, gajret, braćo, ako boga znate!« Na to je neko iz društva uzviknuo: Znate li, braćo, kako ćemo nadjenuti ime ovom našem potpornom društvu? ... Eto, braćo, Riza-beg mu je možda i nehotice ime dao, vičući »Gajret, braćo«, pa stoga ja predlažem da se društvo nazove »Gajret«. Nakon toga su u krug inicijatora pozvani i drugi viđeniji Muslimani, osobito predstavnici mlađeg naraštaja i inteligencije. (Hadži Hamid Svrzo: »Gajret« Gajret, 6/1913. 1—3, 1—3. — Anonim: *Dvadeset i pet godina Gajretova djelovanja u riječi, slici i broju*, Gajretova spomenica 1903—1928, str. 70). A. Mešić, međutim, u članku *O osnivanju Gajreta* (Gajret, 12/1928, 23—24, 372) iznosi da je ime društva dao Bašagić.

¹³² U prvom odboru »Gajreta«, koji je izabran na skupštini od 20. februara 1903, nalazi se kao predsjednik Safvet-beg Bašagić, kao potpredsjednik dr Halid-beg Hrasnica, kao tajnik Hasan Hodžić, kao blagajnik Hajdar Fazlagić, zatim članovi revizionog odbora Mehmed Berberović, Izet Pertev, Mustafa Hadžihrustanagajić, kao odbornici Edhem Mulabdić, Hilmi Muhibić, Riza-beg Kapetanović, Salih Alićehić, te kao odborski zamjenici Fahim Spaho, Hilmi Hatibović i Fehim Čurčić.

¹³³ Todor Kruševac: *Sarajevo pod austro-ugarskom okupacijom*. Sarajevo, 1960, str. 414.

¹³⁴ *Ibidem*, 328.

¹³⁵ Osman Nuri Hadžić: *Borba muslimana za versku i vakufsko-mearifsku autonomiju*, 100.

¹³⁶ Uredništvo: »Gajret«. — Behar, 3/1902—03, 19, 292.

¹³⁷ *Ibidem*, 292—293.

¹³⁸ Anonim: »Gajret«. — Behar, 3/1902—03, 20, 318.

¹³⁹ *Ibidem*, 318. Bašagićev poziv.

¹⁴⁰ *Ibidem*, 318—319.

¹⁴¹ *Ibidem*, 319.

¹⁴² Anonim: »Gajret«. — Behar, 3/1902—03, 21, 323.

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 324.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 324—326. U drugom dijelu uvodnog članka izloženi su istorijat i faze ideje o muslimanskom prosvjetno-kulturnom društvu: od osnivanja konvikta za muslimansku mladež nekoliko godina nakon okupacije i osnivanja kiraethana i čitaonica, preko ideje da se osnuje čitalačko-literarno društvo »Zvijezda« i zamisli o dobrotvornom fondu »džemij-

jeti hajrijje«, do zamisli koja se rodila među akademičarima o pomaganju muslimanske omladine na raznim naukama te konkretne inicijative islamske akademske omladine u Beču, koja se 1902. godine obratila uglednim pojedincima i intelektualcima posebnim pismom s molbom da vrše agitaciju »za bolji polazak na nauku«. Na posebnom sastanku »do duše sve mlađih sila« zaključeno je da se preko ferija ispita postoji li interesovanje i dobra volja za potporno društvo, a u septembru 1902, za vrijeme konjskih trka u Butmiru, bijaše organizovan sastanak uglednih ljudi, na kome je izabran privremeni odbor sa zadatkom da izradi pravila »za društvo, što će se zvati »Gajret«, za potpomaganje mladeži islamske na srednjim i visokim školama Bosne i Hercegovine i Austro-Ugarske monarhije«.

¹⁴⁹ Edhem Mulabdić: *Moje uspomene iz saradnje sa merhum Safvet-begom*. — Novi behar, 7/1933—34, 29—21, 293.

¹⁵⁰ Osman Nuri Hadžić: *Borba muslimana za versku i vakufsko-mearijsku autonomiju*, 101.

¹⁵¹ *Ibidem*, 99.

¹⁵² Uredništvo: »Gajretova« skupština. *Izvještaj tajnika Hasan ef. Hodžića*. — Behar, 4/1903—04, 5, 77.

¹⁵³ Članovi Glavnog odbora Gajreta od 1903—1928. (Tabela I). Gajret 1903—1928. Izdao Glavni odbor, uredio Hamza Humo, u Sarajevu 1928.

¹⁵⁴ Uredništvo: »Gajret«. (Prilikom prve mu skupštine). — Behar, 4/1903—04, 5, 65.

¹⁵⁵ *Ibidem*, 66.

¹⁵⁶ Uredništvo: »Gajretova« skupština. (Govor predsjednika S. Bašagića). — Behar, 4/1903—04, 5, 67.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ *Ibidem*, 68.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ Uredništvo: »Gajretova« skupština. (Izvještaj tajnika Hasan ef. Hodžića). — Behar, 4/1903—04, 5, 75.

¹⁶¹ Osnova pravila društva »Gajret«. — Behar, 5/1904—05, 3, 46.

¹⁶² *Ibidem*, 47.

¹⁶³ Pravila društva »Gajret«. — Behar, 6/1905—06, 5, 78—80.

¹⁶⁴ Anonim: *Kalendar »Gajret«*. — Behar, 6/1905—06, 12, 191.

¹⁶⁵ Anonim: »Zvijezda«. — Behar, 4/1903—04, 20, 318.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ »Zvijezdin« poziv. — Behar, 4/1903—04, 21, 334.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁰ Pravila muslimanskog akademskog društva »Zvijezda« u Beču. — Beha, 5/1904—05, 1, 16.

¹⁷¹ *Ibidem*, 15.

¹⁷² *Ibidem*.

¹⁷³ Anonim: *El-Kamer*. — Behar, 5/1904—05, 4, 59.

- ¹⁷⁴ Anonim: »Eh-Kamera« I glavna skupština. — Behar, 5/1904—05, 23, 365.
- ¹⁷⁵ Anonim: *El-Kamer*. — Behar, 5/1904—05, 4, 60.
- ¹⁷⁶ Anonim: *Radostan znak*. — Behar, 3/1902—03, 6, 96.
- ¹⁷⁷ Anonim: *Ispit u šerijatskoj sudačkoj školi*. — Behar, 3/1902—03, 7, 112.
- ¹⁷⁸ Anonim: *Naši akademičari*. — Behar, 6/1905—06, 8, 128.
- ¹⁷⁹ Anonim: *Naši akademičari*. — Behar, 6/1905—06, 9, 143.
- ¹⁸⁰ Midhat Šamić: *Jedna prerada Molijerovih »Skapenovih podvala« u Bosni početkom XX stoljeća*. — Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, I, 1963, 139—159.
- ¹⁸¹ Anonim: *Naša zabava*. — Behar, 5/1904—05, 22, 348.
- ¹⁸² Uredništvo: *Naša zabava*. 17. aprila 1905. — Behar, 6/1905—06, 1, 8—11.
- ¹⁸³ Anonim: *Jedna primjedba*. — Behar, 6/1905—06, 24, 382—383.
- ¹⁸⁴ Anonim: *Islamska štamparija u Sarajevu*. — Behar, 4/1903—04, 19, 301.
- ¹⁸⁵ *Ibidem*.
- ¹⁸⁶ *Ibidem*.
- ¹⁸⁷ *Ibidem*.
- ¹⁸⁸ *Ibidem*.
- ¹⁸⁹ Anonim (Edhem Mulabdić): *Ferdi i drugovi*. — Behar, 5/1904—05, 20, 320.
- ¹⁹⁰ Anonim: *Islamska štamparija u Sarajevu*. — Behar, 5/1905—06, 19, 302.
- ¹⁹¹ Anonim: *Za našu štampariju*. — Behar, 4/1903—04, 20, 318.
- ¹⁹² Anonim: *Islamska štamparija*. — Behar, 5/1904—05, 4, 59.
- ¹⁹³ *Ibidem*.
- ¹⁹⁴ *Društvena osnova (Islamske dioničke štamparije)*. — Behar, 5/1904—05, 4, 62—64; 6, 94—96.
- ¹⁹⁵ (Uredništvo): *Islamska dionička štamparija*. — Behar, 5/1904—05, 11, 166.
- ¹⁹⁶ — h — (Fehim Spaho): *Skupština »Islamske dioničke štamparije«*. — Behar, 5/1904—05, 24, 381. — Vidi i anonimnu bilješku: »Zeman«. — Behar, 6/1905—06, 16, 254.
- ¹⁹⁷ Anonim: *Glavna skupština Isl. dion. štamparije*. — Behar, 6/1905—06, 22, 350.
- ¹⁹⁸ Fehim Spaho: *Nav. čl.*, 381.
- ¹⁹⁹ Anonim: *Islamska knjižara*. — Behar, 6/1905—06, 22, 350—351.
- ²⁰⁰ Musa Ćazim Ćatić: *Islamska štamparija. (Prilikom otvorenja)* — Behar, 6/1905—06, 6, 85.
- ²⁰¹ Uredništvo: *Islamska štamparija* (10 jula 1905). — Behar, 6/1905—06, 6, 84.
- ²⁰² Anonim: *Islamski novčani zavod*. — Behar, 5/1904—05, 15, 237—238.

²⁰³ Uredništvo (Edhem Mulabdić): *Naše gospodarsko preporadanje*. — Behar, 5/1904—05, 18, 282—283.

²⁰⁴ *Ibidem*, 282.

²⁰⁵ *Ibidem*, 283.

²⁰⁶ Vamik (Osman Nuri Hadžić): *Papirnati križari*. — Behar, 2/1901—02, 5, 76.

²⁰⁷ Vamik (Osman Nuri Hadžić): *Papirnati križari*. — Behar, 2/1901—02, 7, 109.

²⁰⁸ *Ibidem*, 110.

²⁰⁹ Vamik (Osman Nuri Hadžić): *Papirnati križari*. — Behar, 2/1901—02, 14, 223.

²¹⁰ *Ibidem*, 15, 238.

²¹¹ Anonim: *Jedan običaj u prosvjetljenom svijetu i — naši književnici i nakladnici*. — Behar, 2/1901—02, 10, 159.

²¹² *Ibidem*.

²¹³ Nazim (Safvet-beg Bašagić): *Za razjašnjenje*. — Behar, 4/1903—04, 3, 46.

²¹⁴ Vamik (Osman Nuri Hadžić): *Knjeginja Jelena, bosanska legenda u četiri čina, napisao Ivanov*. — Behar, 2/1901—02, 9, 143.

²¹⁵ Vehbija: *Kratkovidni i dalekovidni*. — Behar, 3/1902—03, 16, 254.

²¹⁶ Anonim (Edhem Mulabdić): *»Hrvoje«*. — Behar, 3/1902—03, 17, 272.

²¹⁷ Anonim (Edhem Mulabdić): *»Podvala«*. — Behar, 4/1903—04, 1, 14.

²¹⁸ m. (Edhem Mulabdić): *»Čudo i sramota«*. — Behar, 3/1902—03, 24, 382.

²¹⁹ Anonim (Edhem Mulabdić): *I opet zabadanje*. — Behar, 4/1903—04, 24, 383.

²²⁰ Anonim (Edhem Mulabdić): *Još jedno čudo i sramota*. — Behar, 4/1903—04, 1, 14.

²²¹ Salih (Edhem Mulabdić): *»Zlatarovo zlato«*. *Historička prip. Augusta Šenoe, peto izdanje 1904*. — Behar, 5/1904—05, 10, 158.

²²² Salih (Edhem Mulabdić): *Opet jedna podvala*. — Behar, 5/1904—05, 19, 296—298.

²²³ Selim (Edhem Mulabdić): *M. Milanović: »Bosanke«*. — Behar, 3/1902—03, 20, 318.

²²⁴ *Ibidem*.

²²⁵ Anonim (Edhem Mulabdić): *»Kaluder«*. — Behar, 4/1903—04, 11, 173—174.

²²⁶ Anonim (Edhem Mulabdić): *Srpsko pozorište iz Novog Sada*. — Behar, 6/1905—06, 8, 128.

²²⁷ *Ibidem*.

²²⁸ Anonim (Edhem Mulabdić): *Beg Mirko*. — Behar, 6/1905—06, 9, 142.

²²⁹ Anonim (Edhem Mulabdić): *Petar Zrinski, historička drama u pet činova, napisao Evgenij Kumičić*. — Behar, 2/1901—02, 1, 14. Anonim (Edhem Mulabdić): *»Kraljica Lepa«*.

Istorijski roman, napisao Eugenij Kumičić, Zagreb 1902. — Behar, 3/1902—03, 14, 222.

²³⁰ Anonim (Edhem Mulabdić): *Petar Zrinski*..., 14.

²³¹ Anonim (Edhem Mulabdić): *Udovica, pripovijetka XVIII vijeka*, napisao Josip Eugen Tomić, u Zagrebu 1902. — Behar, 4/1903—04, 9, 142.

²³² *Ibidem.*

²³³ Anonim (Edhem Mulabdić): *Đurđica Agićeva, pripovijest od Ksavera Šandora Đalskog*, naklada »Matice hrvatske«, 1903. — Behar, 5/1904—05, 1, 13.

²³⁴ *Ibidem.*

²³⁵ Kemal (Edhem Mulabdić?): *Tugomir Alaupović: Probrane pjesme*. — Behar, 3/1902—03, 23, 366.

²³⁶ Anonim (Edhem Mulabdić): *(Primili smo na prikaz kalendar »Hrvoje«...)*. — Behar, 2/1901—02, 15, 238.

²³⁷ Anonim (Edhem Mulabdić): *»Misli i dojmovi«*. — Behar, 2/1901—02, 21, 336.

²³⁸ Anonim (Edhem Mulabdić): *»Vienac«*. — Behar, 3/1902—03, 19, 302.

²³⁹ Anonim (Edhem Mulabdić): *»Nada«*. — Behar, 4/1903—04, 17, 270.

²⁴⁰ Anonim (Edhem Mulabdić): *»Mala biblioteka«*. — Behar, 3/1902—03, 23, 366.

²⁴¹ Anonim (Edhem Mulabdić): *»Mala biblioteka«*. — Behar, 2/1901—02, 22, 351.

²⁴² Anonim (Edhem Mulabdić): *Za rođenim ognjištem*. — Behar, 6/1905—06, 6, 94.

²⁴³ Mehmed Spaho i Muhamed Dizdar: *Pregled arapske književnosti*. Napisali —. — Behar, 2/1901—02, br. 1—10.

²⁴⁴ — hm. (Fehim Spaho): *Iz novije arapske književnosti*. — Behar, 2/1901—02, 18, 287.

²⁴⁵ Anonim: *O napredovanju misirskih muslimana*. — Behar, 3/1902—03, 22, 351.

²⁴⁶ Muhamed Seid Serdarević: *Ebul-alai Mearri*. — Behar, 5/1904—05, 12, 179—181.

²⁴⁷ A. H. Bulić: *Prevod prve Haririjeve mekame*. — Behar, 6/1905—06, 18, 279—280.

²⁴⁸ Anonim (Fehim Spaho): *Šarki Musawer (Ilustrovani Istok)*. — Behar, 2/1901—02, 11, 174.

²⁴⁹ *Ibidem.*

²⁵⁰ — h — (Fehim Spaho): *Šemsuddin Sami bey*. — Behar, 5/1904—05, 7, 110—111.

²⁵¹ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Arif-Hikmet beg*. — Behar, 4/1903—04, 3, 45.

²⁵² *Ibidem.*

²⁵³ *Ibidem.*

²⁵⁴ *Ibidem.*

²⁵⁵ *Ibidem.*

²⁵⁶ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Stambolska pjesnikinja*. — Behar, 5/1904—05, 1, 4—6.

²⁵⁷ Hamdija Kreševljaković: *Bibliografija (radova E. Mulabdića)*. — Novi behar, 4/1930, 31, 14 i 15, 224.

²⁵⁸ (Redakcijska napomena ispod teksta na početku romana Ahmeda Midhata Tajne). — Behar, 3/1902—03, 1, 8.

²⁵⁹ Anonim (Edhem Mulabdić): *Na pragu četvrte godine*. — Behar, 4/1903—04, 1, 16.

²⁶⁰ Anonim (Edhem Mulabdić): *Razgovor*. — Behar, 4/1903—04, 24, 382.

²⁶¹ *Ibidem*.

²⁶² *Ibidem*.

²⁶³ *Ibidem*. — Koliko je interesovanje ovaj roman pobudio među »Beharovim« čitaocima vidi se iz jednog Bašagićevog prisjećanja. Njegov brat Teufik-beg Bašagić morao je, čim bi izišao novi broj ovog lista, čitati nastavak romana *Razgovor* njihovoj majci Almasi, koja je s najvećim nestrpljenjem iščekivala nastavak sudbine glavnih junaka. »Često bi prstom uprla u list, dok joj je Tevfik-beg čitao, i upravo kao izvan sebe doviknula: »Eno Mukdim, eno Fadila«, kao da ih gleda uslikane, i po nekoliko joj se puta morala ista stvar pročitati.« (Alija Nametak: *Safvetbeg Bašagić u anegdotama*. — Novi behar, 8/1934—35, 20—23, 363).

²⁶⁴ Anonim (Edhem Mulabdić): *Ferdi i drugovi*. — Behar, 5/1904—05, 20, 319.

²⁶⁵ Muhamed Seid Serdarević: *Muslihuddin šejh Sadija*. — Behar, 6/1905—06, 10, 150—151; 11, 167—168; 12, 183—186.

²⁶⁶ Anonim: *Fanatizam u literaturi*. — Behar, 6/1905—06, 5, 77.

²⁶⁷ Anonim: *Rusija*. — Behar, 2/1901—02, 2, 32.

²⁶⁸ Anonim (Edhem Mulabdić): *Straža*. — Behar, 4/1903—04, 12, 189—190.

²⁶⁹ Anonim: Neera: *Knjiga mojega sina. (Il libro di mio figlio)*. Da te naučim misliti, sa dozvolom spisateljice preveo Ivan Vasin Popović. Sarajevo 1901. — Behar, 2/1901—02, 13, 207.

²⁷⁰ Anonim: *Radostan znak*. — Behar, 3/1902—03, 6, 96.

²⁷¹ Anonim: *Ispit u šerijatskoj sudačkoj školi*. — Behar, 3/1902—03, 7, 112.

²⁷² Anonim: *Šerijatska škola*. — Behar, 5/1904—05, 6, 91.

²⁷³ Anonim: *Islam i kultura*. — Behar, 2/1901—02, 11, 175.

²⁷⁴ Anonim (Edhem Mulabdić): »*Abdullah paša*«. — Behar, 4/1903—04, 20, 317.

²⁷⁵ Hamid Šahinović: *Prijatelju!*. — Behar, 5/1904—05, 8, 128.

²⁷⁶ Hamid Šahinović: *Dragi prijatelju!* — Behar, 6/1905—06, 4, 61.

²⁷⁷ Anonim: *Rahmetullahi alejhi!*. — Behar, 3/1902—03, 1, 13—14.

²⁷⁸ Anonim: *Hifzi ef. Muftić*. — Behar, 3/1902—03, 24, 381—382.

²⁷⁹ Anonim: *Mehmed beg Kapetanović Ljubušak*. — Behar, 3/1902—03, 7, 112.

²⁸⁰ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Moje pjesme*. — Behar, 4/1903—04, 1, 8.

²⁸¹ Muhibbi »Gajret« (Safvet-beg Bašagić): »Gajretova« himna. — Behar, 3/1902—03, 21, 321.

²⁸² Safvet-beg Bašagić: *Savjet očevima*, od —. — Behar, 6/1905—06, 24, 372—373.

²⁸³ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Mala poslanica*. (Za utjehu svima koji su promašili cilj). — Behar, 4/1903—04, 7, 104.

²⁸⁴ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Očitovanje*. (Fahrijja). — Behar, 5/1904—1905, 1, 2—3.

²⁸⁵ Musa Ćazim (Ćatić): *Domovini na rastanku*. — Behar, 3/1902—03, 6, 85—86.

²⁸⁶ Musa Ćazim Ćatić: *Domovini*. — Behar, 4/1903—04, 11, 164.

²⁸⁷ Musa Ćazim Ćatić: »Beharu«. (Na pragu četvrte godine). — Behar, 4/1903—04, 1, 4.

²⁸⁸ M(usa) Ć(azim) Ćatić: »Gajret«. Na pragu druge godine. — Behar, 4/1903—04, 21, 333.

²⁸⁹ Musa Ćazim Ćatić: *Islamska štamparija*. (Prilikom otvorenja) — Behar, 6/1905—06, 6, 85.

²⁹⁰ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *U mejhani*. — Behar, 4/1903—04, 20, 317.

²⁹¹ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Afijundžija*. — Behar, 5/1904—05, 6, 83.

²⁹² M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Turdica*. — Behar, 4/1903—04, 24, 370—371.

²⁹³ Musa Ćazim Ćatić: *Islam*. — Behar, 3/1902—03, 1, 3.

²⁹⁴ Musa Ćazim Ćatić: *Nat*. — Behar, 4/1903—04, 5, 66—67.

²⁹⁵ Musa Ćazim Ćatić: *Lejlei-mevlud*. — Behar, 5/1904—05, 3, 35—36.

²⁹⁶ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Lejlei-Kader*. — Behar 5/1904—05, 15, 226—227.

²⁹⁷ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *U majskom jutru*. (Temdžid). — Behar, 6/1905—06, 2, 24—25.

²⁹⁸ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Griješnik*. (Pokajanje). — Behar, 5/1904—05, 14, 211.

²⁹⁹ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Težaku*. — Behar, 6/1905—06, 13, 195—196.

³⁰⁰ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Brat sestri*. (Na dan svadbe). — Behar, 4/1903—04, 18, 276.

³⁰¹ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Požar u Tešnju*. (20 augusta 1905). Behar, 6/1905—06, 11, 164.

³⁰² Musa Ćazim Ćatić: *Na grobu moga učitelja*. (Merhum Mahmudi Mesud ef. Smailbegovića, muftije tešanjskog). — Behar, 5/1904—05, 10, 155.

³⁰³ Musa Ćazim Ćatić: »Ašiklije«. Pjeva —. — Behar, 4/1903—04, 9, 135.

- ³⁰⁴ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Ašiklije*. — Behar, 5/1904—05, 13, 198.
- ³⁰⁵ Musa Ćazim Ćatić: *Slike sa sela. (Mojoj Lejli)*. — Behar, 5/1904—05, 9, 131.
- ³⁰⁶ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Jednoj bogatašici*. — Behar, 6/1905—06, 16, 243.
- ³⁰⁷ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Na obali Didžle*. — Behar, 5/1904—05, 21, 323.
- ³⁰⁸ Šemsuddin (Sarajlić): *Opsjenitelji savjesti*. — Behar, 4/1903—04, 3, 38.
- ³⁰⁹ Šemsudin (Sarajlić): *Grob izdajice*. — Behar, 4/1903—04, 8, 16.
- ³¹⁰ Šemsudin [Sarajlić]: *Zimski san*. — Behar, 4/1904—05, 21, 323—324.
- ³¹¹ Šemsuddin (Sarajlić): *Rane*, — Behar, 5/1904—05, 4, 51—52.
- ³¹² Šemsudin Sarajlić: *Domovini*. — Behar, 5/1904—05, 17, 259.
- ³¹³ Šemsuddin (Sarajlić): *Pjanac*. — Behar, 4/1903—04, 6, 86.
- ³¹⁴ Šemsudin (Sarajlić): *Vražije prokletstvo*. — Behar, 4/1903—04, 19, 293.
- ³¹⁵ Šemsuddin (Sarajlić): *Pokajanje*. — Behar, 6/1905—06, 10, 151—152.
- ³¹⁶ Karanfilaga (Šemsudin Sarajlić): *Na kiši*. »Post nubi Phoebe«. — Behar, 5/1904—05, 11, 162—163.
- ³¹⁷ Šemsuddin (Sarajlić): *U tišini ramazanske noći*. — Behar, 6/1905—06, 14, 210.
- ³¹⁸ Šemsudin (Sarajlić): *U ponoći*. — Behar, 6/1905—06, 19, 295.
- ³¹⁹ Karanfilaga (Šemsuddin Sarajlić): *Djevojački jadi*. Iz zbirke pjesama »Sabah-zorski vjetrovi«. — Behar, 6/1905—06, 20, 308—309.
- ³²⁰ Karanfilaga (Šemsudin Sarajlić): *Udri pobro u sićane žice*, iz zbirke pjesama »Sabah-zorski vjetrovi«. — Behar, 6/1905—06, 21, 323.
- ³²¹ Sejjah (Hamid Šahinović): *Žrtve*. — Behar, 5/1904—05, 7, 99—101.
- ³²² Ekrem (Hamid Šahinović): *Grob prokletnice*. — Behar, 6/1905—06, 22, 340—341.
- ³²³ Ekrem (Hamid Šahinović): *Ranjenik*. — Behar, 6/1905—06, 24, 374—377.
- ³²⁴ Ekrem (Hamid Šahinović): *Zlata, pjesnička pripovijest iz prošlosti*. Posvećena N. N. od Ekrema. — Behar, 6/1905—06, 13, 203—206; 14, 212—215; 15, 232—235; 16, 246—248; 17, 259—262.
- ³²⁵ Sejjah-Ekrem (Hamid Šahinović): *Uspomene*. — Behar, 6/1905—06, 6, 83—84; 7, 100—101; 8, 116; 9, 134; 10, 149.
- ³²⁶ Musa Ćazim (Ćatić): *Istočni biser*. Preveo — . — Behar, 4/1903—04, 7, 102.

³²⁷ Teufik Fikret: *Na šadrvanu*. S turskog preveo (Musa) Ćazim (Ćatić). — Behar, 6/1905—06, 3, 35. Pjesma je u »Beharu« pogrešno pripisana Es'ad Nedžibu. Vidi: Ljubinka Rajković, *Turski pesnici i pripovedači kod Srba i Hrvata*, Beograd 1968, str. 58.

³²⁸ (Dželal) Sahir: *Mome ocu*. Preveo Ćazim (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 6/1905—06, 18, 279.

³²⁹ Namik-Čemal: *Dva druga na jednoj slici*. S turskoga preveo Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić), — Behar, 6/1905—06, 1, 4.

³³⁰ *Ibidem*, 4. Napomena ispod teksta.

³³¹ Ibni Ebi Hukaik: *Glasi iz smrtne postelje*. S arapskoga preveo Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 6/1905—06, 1, 4.

³³² Ebu Firas: *Ponosna pjesma*. S arapskog preveo Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 6/1905—06, 2, 19.

³³³ Ibni Jemin: *Svijet*. S perzijskoga preveo Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 6/1905—06, 1, 5.

³³⁴ Edhem Mulabdić: *Ihtijar Sejfo*. Crtica. — Behar, 2/1901—02, 2, 20—21.

³³⁵ Edhem Mulabdić: *Bumbar*. Crtica. — Behar, 2/1901—02, 14, 212—214.

³³⁶ Mujo (Edhem Mulabdić): *Slikar*. Jedna zgodica iz života. — Behar, 4/1903—04, 12, 180.

³³⁷ R.: *Telefon*. — Behar, 2/1901—02, 24, 370—373.

³³⁸ Edhem Mulabdić: *Prvi ezan*. (Crtica). — Behar, 4/1903—04, 1, 4—6.

³³⁹ Edhem Mulabdić: *Novo vrijeme*. Crtica. — Behar, 4/1903—04, 20, 308—309.

³⁴⁰ Edhem Mulabdić: *Na Iliđžu*. Slika. — Behar, 5/1904—05, 6, 83—84.

³⁴¹ Selim (Edhem Mulabdić): *Jedna rotacija*. Crtica. — Behar, 5/1904—05, 11, 163—165.

³⁴² Hamdija Mulić: *Kroz život čovjeka učitelja*. (Prilikom četrdesetogodišnjice kulturnog rada Edhem ef. Mulabdića). — Novi behar, 4/1930—31, 14—15, 221.

³⁴³ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Radi mejnika*. (Crtica). — Behar, 2/1901—02, 1, 4—5.

³⁴⁴ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Dert*. (Crtica). — Behar, 2/1901, 1901—02, 7, 99—100.

³⁴⁵ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Jašar-bajraktar*. Crtica. — Behar, 2/1901—02, 15, 226—228.

³⁴⁶ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Pod kulom Ali-paše Rizvanbegovića*. (Iz putničke bilježnice). — Behar, 3/1902—03, 8, 115—116.

³⁴⁷ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Naš pjevač*. Crtica. — Behar, 6/1905—06, 9, 133—134.

³⁴⁸ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Kolar*. Crtica. — Behar, 4/1903—04, 3, 36—37.

³⁴⁹ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Pod motikom*. Crtica. Behar, 5/1904—05, 1, 3—4.

- ³⁵⁰ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Na bunjištu*. — Behar, 6/1905—05, 20, 310—311.
- ³⁵¹ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Crvaci*. — Behar, 6/1905—06, 20, 311.
- ³⁵² Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Kradljivac*. — Behar, 6/1905—06, 20, 311.
- ³⁵³ Ekrem (Hamid Šahinović): *Poslije deset godina*. Pri-povijest iz života. Napisao Ekrem. — Behar, 2/1901—02, 16, 243—245; 17, 259—261; 18, 275—278; 19, 291—293; 20, 307—309; 21, 323—324.
- ³⁵⁴ Ekrem (Hamid Šahinović): *Na iftaru*. Šaljiva crtica. — Behar, 3/1902—03, 7, 99—101.
- ³⁵⁵ Ekrem (Hamid Šahinović): *Na sijelu*. Šaljiva crtica. — Behar, 4/1903—04, 15, 228—229.
- ³⁵⁶ Osman Sabri [A. Dž. Šerić]: *Današnji naraštaj*. Crti-ca. — Behar, 5/1904—05, 2, 19—20.
- ³⁵⁷ Osman Sabri [A. Dž. Šerić]: *Kader*. Crtica — Behar, 6/1905—06, 18, 276—278.
- ³⁵⁸ Vidi fusnotu br. 53 ovog poglavlja.
- ³⁵⁹ Muhamed Hifzi Muftić: *Bura*. Crtica. — Behar, 2/1901—02, 6, 83—84.
- ³⁶⁰ M[uhamed] H[ifzi] Muftić: *Halilov preporod*. — Be-har, 6/1905—06, 23, 357—359.
- ³⁶¹ Mehmed, K(adrispahić): *Muhadžir*. Pripovijetka iz ži-vota. — Behar, 3/1902—03, 9, 131—133; 10, 147—149; 11, 163—164; 12, 179—180; 13, 195—198.
- ³⁶² Hazim Muftić: *Guska*. — Behar, 4/1903—04, 8, 117.
- ³⁶³ Zija: *Zimski razgovori*. Napisao —. — Behar, 3/1902—03, 17, 258—260; 18, 275—277; 19, 291—292; 22, 340—342.
- ³⁶⁴ Fehim Spaho: *Mladi kućanik*. (Crtica). — Behar, 2/1901—02, 4, 51—53.
- ³⁶⁵ A. Čatić: *S kabura*. (Crtica). — Behar, 2/1901—02, 23, 354—356.
- ³⁶⁶ Husejin: *Roditeljski blagoslov*. (Crtica). — Behar, 3/1902—03, 2, 19—20.
- ³⁶⁷ Hakija [Hadžić]: *Otmica*. Istinita crtica od —. — Be-har, 3/1902—03, 3, 51—53.
- ³⁶⁸ Hakija Buljušmić: *Vrijedan sin*. Crtica iz duvanjskog života. — Behar, 3/1902—03, 16, 243—244.
- ³⁶⁹ Seid: *Nevina žrtva*. — Behar, 4/1903—04, 14, 211—213.
- ³⁷⁰ M. Islamović: *Gorka opomena*. Crtica iz života. — Behar, 5/1904—05, 4, 52.
- ³⁷¹ M. H.: *Kućni zabun*. (Crtica). — Behar, 6/1905—06, 22, 341—342.
- ³⁷² M. Vehabović: *Dedina lula*. (Slika iz života). — Behar, 3/1902—03, 3, 35—36.
- ³⁷³ Šemsuddin (Sarajlić): *Što se Avdagi dogodilo u Stam-bolu*. Istinit događaj. — Behar, 3/1902—03, 1, 3—4.
- ³⁷⁴ Bahtijaraga: *Slobodno selo*. (Crtica iz prošlosti). — Behar, 3/1902—03, 6, 83.

³⁷⁵ (Mehmed Dželal): *Sudbina jedne porodice*. Roman iz carigradskog života. S turskog preveo Selim (Edhem Mulabdić). — Behar, 2/1901—02, br. 1—19.

³⁷⁶ *Ibidem*, 70.

³⁷⁷ *Ibidem*, 71.

³⁷⁸ *Ibidem*.

³⁷⁹ Ahmed Midhat: *Tajne*. Roman iz carigradskog života. Napisao —. (S turskog preveo A. Dž. Šerić). — Behar, 3/-902—03, br. 1—24.

³⁸⁰ Fatima — Alije hanuma: *Razgovor*. Roman iz turskog života. Napisala —. (S turskog preveo D. M. Emin (Muhamed Emin Dizdar)). — Behar, 4/1903—04, br. 1—24.

³⁸¹ Uššaki zade Halid-Zija: *Ferdi i drugovi*. Roman. Napisao —. Preveo A. Dž. Šerić. — Behar, 5/1904—05, br. 1—20.

³⁸² Fatima Alije hanuma: *Udi*. Napisala —. (Preveo D. M. Emin (Muhamed Emin Dizdar)). — Behar, 6/1905—06, br. 4—19.

³⁸³ (Mehmed Dželal): *Sudbina jedne porodice*, 170.

³⁸⁴ Vidi str. 152 ovog rada i *Bibliografiju književnih priloga u »Beharu«*.

³⁸⁵ Uššaki zade Halid Zija: *Ferdi i drugovi*, 41.

³⁸⁶ *Ibidem*, 234.

³⁸⁷ (Dželal) Sahir: *Pripovijest srca*. Napisao —. (Preveo ?). — Behar, 2/1901—02, 1, 12.

³⁸⁸ Husein Džahid: *Sila*. Napisao —. S turskog F(ehim) Spaho. — Behar, 2/1901—02, 2, 35.

³⁸⁹ Ahmed Hikmet: *Kap krvi*. Napisao —, preveo A. Dž. Šerić — Behar, 3/1902—03, 5, 67—68.

³⁹⁰ Ajišei-Džavid: *Ninika*. Napisala —. S turskog preveo (Musa) Čazim (Čatić). — Behar, 6/1905—06, 2, 23—24.

³⁹¹ Ali Suad: *U oči Kurban-bajrama*. Crtica od —. S turskog preveo Muhamed Emin (Dizdar). — Behar, 2/1901—02, 22, 339—340.

³⁹² Makbula Lem'an hanuma: *Opametio se*. Napisala —. Preveo Džemal-beg Kapetanović. — Behar, 4/1903—04, 17, 259—261.

³⁹³ Makbula Lem'an hanuma: *Pokajanje*. Preveo A. Dž. Šerić. — Behar, 4/1903—04, 21, 324—326.

³⁹⁴ Maksud zade Mehmed Džemal: *Dobra prilika*. Napisao —. S turskog preveo Fehim (Spaho). — Behar, 6/1905—06, 1, 11—12.

³⁹⁵ Halil-Edib: *Veledušje*. Napisao —. S turskog preveo M. Šemsudin Sarajlić. — Behar, 6/1905—06, 22, 346—348.

³⁹⁶ Anonim: *Dobročinstvo Ibni Džaferovo*. Po turskom Šemsuddin (Sarajlić). — Behar, 3/1902—03, 6, 86—87.

³⁹⁷ Anonim: *Ogledalo*. (Crtica). S turskog preveo Jusuf-beg Resulbegović. — Behar, 2/1901—02, 24, 377—378.

³⁹⁸ Anonim: *Ženidba*. Po arapskom Šemsuddin (Sarajlić). — Behar, 3/1902—03, 3, 39.

³⁹⁹ Anonim: *Vječni čas*. (Perzijska priča). Preveo S(alih) Bakamović. — Behar, 6/1905—06, 20, 311—314.

⁴⁰⁰ Anonim: *Plava ptica*. Priča. S njemačkog preveo H(ajdar) F(azlagić). — Behar, 2/1901—02, 2, 27—29.

⁴⁰¹ Valentin Fern: *Čudotvoran doktor*. — Preveo Selim (Edhem Mulabdić). — Behar, 2/1901—02, 20, 310—313; 21, 372—328.

⁴⁰² Leonardo Meerick: *Život ili smrt*. Novela, Napisao —. (London). S njemačkog preveo Dubravić Muharem. — Behar, 6/1905—06, 8, 116—119.

⁴⁰³ Felix Hollaender: *Pretrga*. Novela. Napisao —, preveo Poslanik (Sulejman Mursel). — Behar, 6/1905—06, 23, 361—364, 24, 377—380.

⁴⁰⁴ Anonim: *Hiljadu srebrnjaka*. S njemačkog H(ajdar) F(azlagić) — Behar, 2/1901—02, 23, 359—361.

⁴⁰⁵ M. Breè: *Amnestija*. Crtica od —. S njemačkog preveo Muharem Dubravić. — Behar, 6/1905—06, 21, 325—326.

⁴⁰⁶ Ekrem (Hamid Šahinović): *Đavo pod čergom*. Šala u jednom činu. Napisao —. — Behar, 2/1901—02, 22, 343—348.

⁴⁰⁷ Ekrem (Hamid Šahinović): *Orden*. Šala u jednom činu. Napisao —. — Behar, 4/1903—04, 10, 148—152; 11, 164—166.

⁴⁰⁸ Ekrem (Hamid Šahinović): *Punica*. (Šala u jednom činu). Napisao —. — Behar, 5/1904—05, 8, 118—123; 9, 134—136; 10, 147—149.

⁴⁰⁹ Sejjah (Hamid Šahinović): *Na uranku*. Dramatski spjev u dvije slike. — Behar, 5/1904—05, 13, 195—197.

⁴¹⁰ Sejjah (Hamid Šahinović): *Na planini*. Dramatski spjev u dvije slike. — Behar, 5/1904—05, 24, 371—373.

⁴¹¹ Ekrem (Hamid Šahinović): *Anđelija*. Dramatski spjev u tri čina. Po narodnoj pjesmi složio —. — Behar, 6/1905—06, 1, 5—7; 2, 20—22; 3, 35—40; 4, 51—53; 5, 67—70.

⁴¹² Riza-beg Kapetanović: *Hadžibeg Rizvanbegović*. Historička tragedija u 5 činova. Spjevao —. — Behar, 5/1904—05, 19, 291—295; 20, 307—313; 21, 323—328— 22, 339—344; 23, 356—359.

⁴¹³ Adem Mešić: *Ismet i Almasa*. Pozorišni komad u četiri čina. — Behar, 5/1904—05, 14, 211—215; 15, 227—231; 16, 243—246; 17, 260—262; 18, 275—278.

⁴¹⁴ Anonim: *Varalica Hamza*. Komedija u tri čina. Po turskom priredio Fehim Spaho. — Behar, 2/1901—02, 8, 115—119; 9, 131—134; 10, 147—149; 11, 163—165; 12, 179—181; 13, 195—198.

⁴¹⁵ Midhat Šamić: *Jedna prerada Molijerovih Skapenovich podvala u Bosni početkom XX stoljeća*. — Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, I, 1963, 140.

⁴¹⁶ *Ibidem*, 142.

⁴¹⁷ Alija Nametak: *Hrvatski prijevod turske lokalizacije »Scapinovich lukavština« od Molière-a*. — Obzor, od 1, VIII 1939, str. 1.

⁴¹⁸ Midhat Šamić: *Nav. čl.*, 157.

⁴¹⁹ Namik Kemal: *Domovina*. (Boj na Slistri). Drama u četiri čina. Napisao —. Preveo Ahmed Naim (Naim Kadić) i

Muhamed Behlilović. — Behar, 3/1902—03, 1, 6—8; 2, 21—23; 3, 38—39; 4, 53—55; 5, 69—70; 6, 88—89; 7, 103—105; 8, 118—120; 9, 136—137.

⁴²⁰ Ljubinka Rajković: *Turski pesnici i pripovedači kod Srba i Hrvata*. Beograd, 1968. str. 32.

⁴²¹ Ispod teksta u drugom nastavku stoji napomena prevodioca: »Do 3. prizora u drugom činu prevodio je sa mnom zajedno Muhamed ef. Behlilović, a dalje sam nastavio sam. Op. prevodioca.« (Behar, 3/1902—03, 2, 21).

⁴²² Ljubinka Rajković: *Nav. dj.*, 32.

⁴²³ *Ibidem*, 33, 34.

⁴²⁴ Henrik Ibsen: *Neprijatelj naroda*. Drama u pet činova od —. (Preveli Mehmed (Spaho?) i Hasan (Hodžić?)). — Behar, 3/1902—03, 11, 167—170; 12, 181—185; 13, 201—203; 14, 212—214; 15, 227—229; 16, 246—248; 17, 263—265; 18, 279—282; 19, 293—295; 20, 308—311; 22, 342—244; 23, 354—359; 24, 371—374.

⁴²⁵ Scribe i Lemoine: *Put kroz prozor*. Vesela igra u jednom činu. Francuski napisali —; s njemačkog od Otta Randolfa, preveo Sulejman Mursel. — Behar, 6/1905—06, 11, 164—167; 12, 179—183; 13, 197—201; 14, 216—218.

⁴²⁶ U Nametkovoju *Bibliografiji folklorne građe u deset godišta »Behara«* (Sarajevo, 1957) nije se uvijek išlo za kriterijem rubrike niti za podnaslovom sakupljača, nego se postupalo slobodnije. Mnoge kratke priče, narodne provenijencije, iz rubrike »Male priče i dosjetke« obrađene su kao narodne, a mnoga priča sa oznakom »istočna« tretirana je kao muslimanska narodna pripovijetka.

⁴²⁷ Anonim (Edhem Mulabdić): *Hiljada i jedna noć*. — Behar, 2/1901—02, 12, 190.

⁴²⁸ Uredništvo: (Napomena) u bilješci ispod teksta nastavka *Hiljadu i jedne noći*. — Behar, 3/1902—03, 1, 10.

⁴²⁹ *Hiljadu i jedna noć*. (Istočna pripovijetka). S originala preveli Osman Nuri Hadžić i Fehim Spaho. — Behar, 2/1901—02, br. 13—24; 3/1902—03, br. 1—24; 4/1903—04, br. 1—22; 5/1904—05, br. 1—24; 6/1905—06, br. 1—11; 7/1906—07, br. 1—21; 8/1907—08, 1—15; 9/1908—09, br. 1—5. Od prvog broja trećeg godišta prevodilac je sam Fehim Spaho.

TREĆI PERIOD:

SEDMO GODIŠTE »BEHARA«
POD UREDNIŠTVOM
M. DŽ. ČAUŠEVIĆA

I. UREĐIVANJE I DRUŠTVENO-POLITIČKA ORIJENTACIJA LISTA

1. Novi program i uređivanje lista

Sedmo godišće »Behara«, kao treći period izlaska ovog lista, koji je formalno obilježen ličnošću novog urednika, teologa Mehmed Džemaludina Čauševića, u suštinskom, programskom i sadržinskom, pogledu predstavlja potpun zaokret, koji karakterišu preovlađivanje publicističke nad književnom građom, zatim politizacija lista, njegovo direktno društveno angažovanje te otvoren panislamistički ton. Idejno-programski udar na dotadašnjeg urednika i njegovo usmjerenje »Behara« izvela je, kako se vidi iz podrške ovom listu pod novim urednikom i sa novim programom, grupica saradnika sa Šemsudinom Sarajlićem na čelu, uz saradnju Osmana Nuri Hadžića, nezadovoljna kako »Beharovom« političkom postranošću, specifičnošću stava prema preobražaju i preporodu Muslimana koji se svodio isključivo na prosvjetno-kulturnu i književnu akciju, tako i kriterijima Mulabdićevog književnog uređivanja, uz očitu saglasnost vlasnika lista Adem-age Mešića, koji je pri tome imao namjeru da od »Behara« napravi političku tribinu suprotstavljenu metodima borbe za vjersku i vakufskoprosvjetnu autonomiju i ujedno dovoljno elastičnu i za drukčiji, samostalan stav u političko-društvenom pogledu i za oportunistički odnos u okvirima austrougarske vlasti. Motive promjene programa i prvi projekat buduće fizionomije i orijentacije lista iznio je sam vlasnik u predstavi koju je 22. marta 1906. godine uputio Zemaljskoj vladi, u kojoj traži odobrenje za promjenu urednika

i programa »Behara«. Njegova predstavka u cijelosti glasi:

Visoka Zemaljska vlado!

Dosadašnjem uredniku »Behara« Edhem ef Mulabdiću otkazao sam, te će odsele list potpisivati kao odgovorni urednik Hadži Mehmed Džemaludin ef Čaušević, član ulema medžlisa.

Ova promjena tim je opravdanija, što je Čaušević izučeni teolog, a »Behar« je — može se reći — više poučno vjerski, nego li zabavni list, a osim toga i prema vani će bolji utisak učiniti, da list potpisuje čovjek, koji je vjerski potpuno naobražen i vješt istočnoj literaturi.

Visoka vlado!

Kroz ovo šest godina, otkako »Behar« izlazi, iskusio sam i potreba je pokazala, da bi trebalo dosadanji pravac lista u neku ruku izmijeniti odnosno nadopuniti. tako bi želio, da list na hrvatski tekst, koji će obuzimati 12 stranica, donosi i četiri strane arapskim slovima, pa bilo to pisano u turskom ili hrvatskom jeziku. Ovaj dodatak je i stoga razloga, što su sve naše vjerske knjige pisane arapskim slovima pa bi time laglje svijet, priljubili uz čitanje i prosvjetu u opće, a tako bi se lakše i u vjeri podučili. Ovim i na ovakav način mogle bi se vremenom provesti nužne reforme u našim vjersko školskim stvarima. Naglašujem, da će u tekstu, pisanu arapskim slovima biti isključivo vjerske i vjersko poučne stvari te nešto iz edebijjata. Da će pak ovaj tekst prama svrsi uređivan biti, jamči za to ime novog urednika.

Nadalje bih želio, da se u »Beharu« mogu i smiju pisati i gospodarsko-društveni članci i rasprave, koje su od općenite i više važnosti. Tako bi trebalo ozbiljno progovoriti o mnogim našim, isključivo islamskim društvenim prilikama i gospodarskim uredbama, o kućnoj ekonomiji, odgajanju djece i td. a na po se bi želio, da »Behar« može donositi, i članke o agrarnom pitanju i u opće o našem (islamskom) materijalnom položaju.

Da je i ova promjena nužna i opravdana, navesti ću samo ovo: U zadnje vrijeme kod nas u Bosni izniklo je toliko listova sa raznim političkim smjerovima i svi se ti listovi dobro proračunatom namjerom bave i našim islamskim stvarima i tako čitatelje zavađaju. Osim toga i svijet sam uviđa, da bi trebalo što šta izmijeniti i popraviti, te je bolje, da se o tome uputi iz lista, koji će u svakome pravcu umjereno i solidno uređjivan biti, nego li iz koje kakvih pretjeranih časopisa.

Time bi »Behar« postao pravom smotrom (revue) islamskoga naroda ovijeh zemalja, te se nadam da će

visoka vlada ove promjene uzeti do znanja i milostivo odobriti.

Pošto »Beharova« godina počima 1 maja ove godine to pokorno molim visoku vladu, da bi blagotvorno svoje riješenje za vremena ponizno potpisanome na ruke dostaviti izvolila.

Tešanj dne 22 marta 1906.

Ademaga Mešić
vlastnik Behara¹

Razlozi i objašnjenja izneseni u ovoj predstavi u vezi s promjenom urednika i programa lista direktno se nadovezuju na *Otvoreno pismo* koje je početkom marta 1906. objavila anonimna grupa »Beharovih« saradnika u »Bosansko-hercegovačkom glasniku«: isticanje islamskog karaktera lista iz *Otvorenog pisma* ponavlja se i u Mešićevoj predstavi; ocrtani lik budućeg urednika konkretizuje se imenom Mehmed Džemaludina Čauševića; zahtjev za ponovnim okupljanjem svih muslimanskih radnih sila iz pisma implicitno je sadržan u formulaciji predstave da se listovi »raznih političkih smjerova« tendenciozno bave muslimanskim stvarima »i tako čitatelje zavađaju«² i u njenom podtekstu koji predviđa sklad i okupljanje.

Novi akcenti, momenti i programske teze koje Mešić ističe u svojoj predstavi, pored onih iz *Otvorenog pisma*, jesu najprije — podvajanje »Beharovog« sloga na »hrvatski tekst« i na tekst štampan »arapskim slovima, pa bilo to pisano u turskom ili hrvatskom jeziku« uz motivaciju ove jezičko-slovne i tehničke inovacije vjersko-prosvjetnim razlozima, što je sasvim u skladu sa uvodnom teološkom karakterizacijom lista. Vlasnik je očigledno imao namjeru da oko ovog dijela lista i oko urednika Čauševića skupi one teološko-klerikalne elemente koji su bili odani vladi i opoziciono raspoloženi prema prvacima muslimanskog autonomnog pokreta, a da od samog pokreta odvoji dio proturski raspoložениh konzervativnih pristalica. Zanimljiva je, pored toga, u predstavi i Mešićeva upotreba hrvatskog imena za narodni jezik ovog lista, prvi puta u vezi s »Beharom«

nakon šest godina njegove aktivnosti, u toku kojih se jezik njegov nije označavao ni jednim nacionalnim imenom bilo hrvatskim bilo srpskim nego je samo uziman kao zajednički maternji jezik i Muslimana i njihovih slovenskim »suplemenika«. U prepisci Zemaljske vlade koja se nakon toga razvila u vezi s Mešićevom molbom jezik se naziva »zemaljski«. Hrvatski naziv za jezik neće se, međutim, spominjati ni u ovom sedmom, pa ni dalje u osmom godištu lista, nego tek od devetog godišta kad se »Behar« deklariše kao hrvatski list. Treći momenat novog programa lista izraženog u predavci jeste ekonomsko-društvena publicistička orijentacija »Behara« uz posebno isticanje tretiranja agrarne problematike.

Svi ovi elementi pokazuju ne samo zamišljenu društvenopolitičku i idejnu orijentaciju novog »Behara« nego i nacionalno-politički i klasni profil buduće saradničke grupe okupljene oko nove redakcije, koji je bio hibridan: hrvatski, muslimanski, klerikalni, na feudalno-buržoaskom prelazu u društvenom pogledu, antidžabićevski, oportunistički u odnosu prema austrougarskoj vlasti, ali i kritički usmjeren u nekim gledištima prema njoj.

O književnom odnosno zabavnom karakteru lista u Mešićevoj predavci ima malo riječi, (»edebijjat« — književnost), on se čak u uvodnim rečenicama potiskuje i negira i, premda predavka stavlja naglasak na karakter budućeg pretežnog gradiva lista, iz nje se dobija utisak da će »Behar« predstavljati potpuno publicistički časopis, reviju za društveno-ekonomska, politička i vjerska pitanja.

U službenoj prepisci koja se u vezi s Mešićevom molbom razvila između Zemaljske vlade i Zajedničkom ministarstva finansija, te između Zemaljske vlade i Vladinog povjerenika uglavnom se ponavljaju ključni stavovi iz Mešićevog teksta u vezi s promjenom urednika i pravca »Behara«, pa čak i njihova motivacija, i to uglavnom afirmativno, sa tonom saglasnosti. Tako se u dopisu koji je Zemaljska vlada uz Mešićevu molbu uputila Zajedničkom ministarstvu u Beč, pored ostalog, na kraju izražava sklonost

Zemaljske vlade da se odazove molbi i primjećuje »da je od ličnosti izdavača Ademage Mešića i za urednika izabranog Hadži Mehmed Džemaludin eff. Čauševića očekivati da će »Behar« u svome projektovanju svoga dosada potpuno korektnog pravca ostati vjeran«. ³ Zajedničko ministarstvo izdalo je nakon toga ovlaštenje Zemaljskoj vladi da potvrdi novog urednika i odobrenje za izmjenu programa »Behara«, ⁴ a Zemaljska vlada se obratila Vladinom povjereniku za grad Sarajevo, kao izvršnom organu, s nalogom da vlasnika lista obavijesti o odobrenju njegovih traženja u vezi s »Beharom«. ⁵ I u dopisu Zajedničkom ministarstvu kao i u dopisu Vladinom povjereniku Zemaljska vlada posebno, u parafrazi, ističe Mešićevu političku motivaciju promjene fizionomije i programa »Behara«.

Ovaj prelazak »Behara« u reviju muslimanskog naroda, — kaže se u dopisu Zemaljske vlade Vladinom povjereniku, — nalazi svoju potvrdu u okolnosti što se razni organi štampe ovih oblasti u okviru svojih političkih tendencija bave i muslimanskim pitanjima i tako samo nastoje da izazivaju svađu, dok »Behar«, naprotiv, ima namjeru da doprinese pretresanju svih tema na umjeren i objektivan način. ⁶

Završavajući administrativnu proceduru u vezi s Mešićevom predstavkom, Vladin povjerenik je 23. aprila 1906. obavijestio vlasnika lista da je Vlada molbi udovoljila u potpunosti. ⁷

Sa ovom promjenom fizionomije i programa lista nalazi se svakako u nekoj vezi i formalna promjena sjedišta redakcije »Behara«. Nakon prva dva broja sedmog godišta, pripremljena u prostorijama koje su se nalazile u Ferhadiji ulici br. 23, redakcija se seli u samu čaršiju u ulicu Gornji Tabaci, broj 25.

Konačno uobličenje novog programa, koji označava početak trećeg razdoblja »Behara« pod uredništvom Čauševića i u intencijama vlasnika Ademage Mešića, izvršeno je u članku uredništva pod naslovom *Čitateljima na početku sedme godine*. ⁸ Program izložen u ovom članku vezuje se s jedne strane za neke stavove izražene u uvodnom članku prilikom

pokretanja »Behara« i još ranije u pismu Osmana Nuri Hadžića upućenom Edhemu Mulabdiću, koji se svode na krilaticu: »islam i prosvjeta«; to jest, »vjerski odgoj i prosvjetni preporod našeg islamskog naroda«,⁹ a s druge strane, proširuje se i nadopunjava novim, ekonomsko-društvenim tematskim oblastima. Nekadašnje opšte odricanje od političke problematike zamijenjeno je u ovom programu kategoričnim isključenjem svake mogućnosti da »Behar« postane stranačko glasilo ili organ bilo koje političke stranke u zemlji.¹⁰ »Behar« jest isključivo i samo glasilo za opće potrebe našeg islamskog naroda, a takov treba i da ostane«,¹¹ izjavljuje se svečano u novom programskom članku. U vremenu oko 1906. godine, kada se vršila intenzivna politizacija jednog dijela Muslimana Bosne i Hercegovine u pravcu opozicionarstva prema austrougarskoj vlasti, koje je pratila i saradnja sa srpskim pokretom za crkveno-školsku autonomiju, ovi antistranački stavovi novog programa »Behara« uz pokušaje intenziviranja muslimanske povezanosti i aktiviranja na užem nacionalno neutralnom, vjerski samobitnom, i na širem panislamskom planu, imali su itekako političku podtekstualnu suštinu — težnju za odvrćanjem Muslimana od Egzekutivnog odbora Muslimanske narodne organizacije pomoću isturanja problematike »vjerskog odgoja i prosvjetnog preporoda« u prvi plan javnog života. U tom cilju u novom programu lista žrtvovana je nekadašnja početna »Beharova« ideja afirmacije narodnog jezika vezana uz razbijanje ukorijenjenih shvatanja da se pisati za Muslimane može samo na turskom ili nekom drugom orijentalnom jeziku. Vezujući egzistenciju Muslimana uz vjerski odgoj i prosvjetni preporod, a ispunjenje ovih ciljeva uz poznavanje jednog od istočnih jezika na kome su pisane vjerske knjige, uredništvo je u novom programu, sasvim suprotno narodno-slovenskim namjerama prvih pokretača »Behara«, istaklo turski jezik, »koji je nama najbliži i sa kojim nas vežu tolike uspomene«, »koji mi nikad zapustiti ne smijemo«,¹² prikriveno ali svjesno apelujući na turkofilska osjećanja i tradicional-

no-sentimentalne simpatije Muslimana prema Carigradu, i onih opoziciono opredijeljenih u borbi za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju.

Od ovog sistema izraženih vjersko-prosvjetnih težnji vodi pouzdan trag ka idejnim inspiratorima i začetnicima njihovim, koje uredništvo imenuje kao »starije i iskusnije naše rodoljube«, koji su mu sugerirali »da bi trebalo »Beharov« program proširiti, a pravac i smjer bolje srediti i opredijeliti«. ¹³ Izlazeći u susret tim željama dijelom svoga teksta na turskom jeziku, u članku se pozivaju na saradnju kako »ulema i starija inteligencija« tako i mlađi orijentalno obrazovani ljudi da pomognu »Beharu« svojim priložima. ¹⁴ Na drugoj strani, za muslimansku »inteligenciju obrazovanu na zapadu«, u novom programu lista rezervisana je oblast obiteljskog i društvenog odgoja, porodičnih i društvenih pitanja, omladine, muslimanskih javnih i privatnih institucija, sve na osnovama islamske etike. ¹⁵ Time je ujedno učinjen pokušaj povezivanja svih slojeva muslimanskog intelektualnog života, stvaranja izvjesne građansko-klerikalne koalicije konformističkog nastrojenja, sa ciljem njihovog okupljanja oko reformisanog »Behara«, čiju će djelatnost ipak karakterisati više prosvjetiteljske, reformatorske, a i u nešto manjoj mjeri opoziciono-političke metode.

U drugom dijelu programa, u kome se duhovno-kulturni napredak Muslimana uslovljava njihovom materijalnom osnovom, izlažu se ekonomsko-društvene ideje novog uredništva, koje se nadovezuju i na dotadašnju podršku ovog lista svim akcijama daljeg razvoja muslimanskog klasnog društva, u ovom periodu još prilično hibridnog i nehomogenog, sa elementima podržavanja feudalno-posjedničke i jačanja trgovačko-zanatske kapitalističke ekonomike. Kao materijalna osnova muslimanskog elementa u Bosni i Hercegovini uzima se tako i zemljoposjed, i trgovina i zanatstvo. Pri tom se agrarnim odnosima daje drukčije tumačenje, ne iz feudalno-posjedničke sfere, nego sa pozicija građansko-kapitalističkog gledanja na zemljišni posjed. Ze-

mljoposjednici su, prema shvatanju »Behara«, potpuni i neograničeni gospodari svog dobra, vlasnici zemlje, a kmetovski odnos nije ništa drugo nego najamnički odnos posebne vrste.¹⁶ Ovo tumačenje agrarnog pitanja »Behar« je dosljedno zastupao u nizu članaka u ovom godištu. Zalažući se za unapređivanje muslimanske trgovine i znatstva i njihovo podizanje na savremeniji nivo, »Behar« je još više isticao da je cjelokupna egzistencija Muslimana Bosne i Hercegovine, kako duhovna, kulturna tako i materijalna, neodvojivo vezana za sudbinu zemljišnog posjeda i feudalno-zemljoposjedničke klase. »... Jer — varat se ne treba — ako nam se izbije posjed iz ruku, ako nam propadne vlastela i posjednici — uzalud nam sve nastojanje — propali smo i mi.« — kaže se u ovom dijelu »Beharovog« programa.¹⁷ Na ovoj programskoj tački, u vezi s agrarnim pitanjem, »Behar« pokazuje shvatanja sasvim saglasna stavovima Muslimanske narodne organizacije, koja će kao politička stranka izrasti iz pokreta za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Razumije se da je u vezi sa zemljišnim posjedom »Behar« uz to još imao, kao i sva muslimanska inteligencija, književna i neknjiževna, do tog trenutka, čitav niz sugestija o njegovom unapređenju, o podizanju na viši nivo poljoprivredne eksploatacije, uz pomoć savremenih agrotehničkih metoda, u opštim uslovima kapitalističke privrede.

I prvi i drugi dio novog »Beharovog« programa odnose se na proširenja i nadopune dotadašnje fizionomije i sadržine lista; treći dio predstavlja jednu redukciju, koja se vezuje uz kampanju i kritiku Mulabdićevog uređivanja »Behara«, karakterističnu, pored ostalog, za racionalna književna shvatanja novog uredništva, kojima su narodna mašta i tradicija predstavljale nekorisnu i besmislenу zabavu, sasvim izvan didaktičko-utilitarnih književnih ciljeva.

Nadalje kanimo, — kaže se u programskom članku, — iz dosadanjeg programa ispustiti cijelu jednu rubriku: *Narodne umotvorine*, jer ova rubrika za pravo nije nikad spadala u jedan list, kakav je »Behar«; to

je građa za pučke ili folklorističke listove, koji se specijalno bave sabiranjem narodnog blaga. Pjesme »otište se stijena od Budima« i narodne priče o »krilatim konjima« i »veziroviću«, koji je poznavao sve ptičije »jezike«, ne mogu nikoga da pouče niti ozbiljnu publiku da zabave.«¹⁸

Izuzimajući pri tome one narodne pjesme koje »pored vanjske ljepote« imaju i »estetsku vrijednost«, one narodne pripovijetke čija je sadržina »moralna i poučna« te »duhovite i poučne« zagonetke, sa obećanjem da će iznimno biti objavljene, uredništvo je otkrilo do kraja svoje književne kriterije, već spominjane jedanput u »Beharu« u pismu Osmana Nuri Hadžića, do krajnosti sužene i dovedene do etičko-poučne isključivosti.

Novog programa uredništvo se uglavnom i držalo u uređivanju lista tokom njegovog sedmog godišta. U »Beharu« se zapaža apsolutno preovlađivanje publicističke građe nad književnom i po obimu i po broju naslova i po mjestu objavljivanja u listu. Iako u njemu i njegovom sadržaju i dalje egzistiraju rubrike »Pjesme originalne«, »Pjesme prevedene«, »Pripovijesti i crtice«, »originalne« i »prevedene«, »Drame«, sa odgovarajućim priložima, te rubrika »Književnost« za književnu kritiku i prikaze, zapaža se vidno opadanje književne saradnje, koje govori o suzdržljivosti, odricanju i apstinenciji bivših saradnika ovog lista od novog »Behara« sa novim programom i pod novim urednikom, te o solidarnosti sa Mulabdićem i njegovim uređivanjem lista. Od starih saradnika javljaju se u ovom godištu samo Šemsudin Sarajlić, Fehim Spaho, Musa Ćazim Ćatić, Mehmed Spaho, Muhamed Seid Serdarević, Fadil Kurtagić, Muhamed Emin Dizdar, A. H. Bulić, te posebno Osman Nuri Hadžić, koji se nakon dužeg izbjegavanja »Behara« ponovno aktivira u njemu, neki od njih pod raznim novim pseudonimima. Nema u »Beharu« ni Bašagića ni Mulabdića, niti bilo koga od saradnika koje su oni podsticali i formirali: Hamida Šahinovića Ekrema, M. H. Muftića, Suleimana Mursela, Hamdije Mulića, Muharema Dubravića, Hazima

Muftića, A. Dž. Šerića (Osman-Sabrije), A. Kadića, Riza-bega Kapetanovića, Murata Hajrovića, Teufika Bašagića, da se i ne spominju oni mnogobrojni saradnici koji su priložima iz narodnog folklora ispunjavali književni dio ovog lista.

»Behar« je književno siromašan, siromašniji nego ikad u svojoj istoriji. Rubrike »Narodne umotvorine«, koja je u velikoj mjeri davala posebno živ književni ton sadržini »Behara«, spasavajući ga ponekad od sivila, suhoće, književne ograničenosti, potvrđujući sa svoje strane veoma živo i uvjerljivo književnu slovensku tradiciju bosanskohercegovačkih Muslimana i njihovog narodnog jezika, u novom, reformisanom »Beharu« nema više. »Behar« jednim dijelom i stoga ima u ovom godištu više publicistički karakter nego književni, iako se u njemu nastavlja i dalje Spahin prevod *Hiljadu i jedne noći*. On donosi u svakom broju članke dnevne aktuelne sadržine iz oblasti ekonomike, socijalne a time i političke problematike. Obimna rasprava Fehima Spahe *Panislamska ideja*, sa započetom *Kratkom povijesti Islama* Muhameda Seida Serdarevića, daje ovom godištu intenzivan panislamistički ton, sa težnjom razvijanja i jačanja islamske solidarnosti bez obzira na državne i geografske granice i nacionalne i rasne razlike. Nekadašnje »Beharove« akcije, podsticanja i podrške sa ovim godištem se gase: nema u njemu članaka, rubrika i bilježaka o »Gajretu«, izuzev jedne u četvrtom broju, o muslimanskim kulturnim priredbama i diletantskim zabavama, kao da se te djelatnosti u kulturnom i javnom životu uopšte ne odvijaju. Nema ni stalne rubrike »Pogled po svijetu« u »Listku« osim u nekoliko prvih brojeva. I dotadašnja rubrika »Male priče i dosjetke« u ovom godištu je faktički dokinuta, iako je donesena u šesnaestom broju sa karakterističnom napomenom urednika:

Makar da smo bili nakanili posve ispustiti i ovu rubriku iz našeg lista, ipak nam je toliko naših saradnika poslalo toga i slična gradiva i svi preporučuju, da im to u listu iznesemo, jer, da se to čitalačkoj publici

silno sviđa. Pa nek bude! ali opet naglasujemo, da ćemo donijeti samo ono, što držimo, da može čitatelje bar koliko poučiti i zabaviti.¹⁹

Po književnim stavovima izraženim u ovom godištu, po izboru književne građe i po obimu vlastite književne saradnje, može se zaključiti da je uređivanje »zabavnog dijela« »Behara« obavljao Šemsudin Sarajlić kao siva književna eminencija urednika Čauševića, koji je i inače bio glavni Čauševićev pomoćnik u dijelu »Behara« na srpskohrvatskom jeziku.²⁰ Uređivanje političko-ekonomskog gradiva iz oblasti »poučne« sadržine ovog godišta »Behara« očigledno je bilo kolektivno, dogovorom i odlukama cijele redakcije, kojoj je generalni politički smjer davao sam vlasnik lista, mada se po obimu saradnje u ovoj oblasti daleko isticao Osman Nuri Hadžić prožimajući je tako svojim idejama, gledanjima i stavovima. Teološka građa i osobito dio »Beharovog« teksta štampan arapskim slovima na turskom i samo po izuzetku na srpskohrvatskom jeziku spadao je u isključivu nadležnost glavnog urednika Mehmed Džemaludina Čauševića, koji je ovaj dio »Beharovog« teksta gotovo sam i ispunjavao.

U ovom reformisanom i u književnom pogledu reduciranom sedmom godištu pojavila se, međutim, ponovo rubrika »Poruke uredništva«, koju je Mulabdić bio ukinuo, oslanjajući se više na direktne usmene i pismene dodire sa saradnicima. Ali rubrika je, kao što se moglo i očekivati s obzirom na sadržinu lista, donosila uglavnom, pored opštih tehničkih uputa i informacija, poruke o publicističkim priložima, tako da uz programske stavove »Behara« može dati neke podatke iz redakcijske praktične operative u vezi s ovom građom. Iz nje se vide i teškoće »Behara«, prvi put u toku njegovog izlaženja, s preventivnom cenzurom, zatim izvjesni pokušaji organizovanja muslimanskih zemljoposjednika u akciji za obezbjeđenjem njihovih vlasničkih prava nad zemljom. Jedina poruka književne sadržine odnosi se na pjesmu jednog saradnika, pri čemu se iznosi koje uslove mora pjesma zadovoljavati da bi uspjela prema mišljenju

»Beharovog« urednika. Oni se, međutim, nimalo ne razlikuju od dotadašnjeg »Beharovog« književnog gledanja na poeziju i svode se, pored pravila ritma i metra, prije svega na »uzvišenu, idealnu misao«, koja se »mora zaodjeti u što ljepše ruho, kako će se i sama njezina forma ugodno dojmiti čitatelja«. ²¹

Rubrika »Sa uredničkoga stola« u uskoj je vezi sa rubrikom »Poruke uredništva«, ali dok se ova obraća saradnicima, rubrika »Sa uredničkoga stola« obraća se čitaocima, komentarišući intervencije cenzure u »Beharu«, iznoseći kakve su namjere uredništvo vodile u objavljivanju pojedinih članaka, šta je iz njih cenzura brisala, kritikujući neke kulturne akcije kao što je osnivanje muslimanske čitaonice u Tešnju, pored starije hrvatske, izvođenje *Balkanske carice* kneza Nikole, uza svu njenu antitursku sadržinu, na njenoj zabavi. ²²

Rubrika »Po zaključku lista« također spada u rubrike uredništva, ali je ona čisto polemička, sa istaknutom odbranaško-napadačkom sadržinom i tonom. U njoj redakcija tretira sve istupe u javnosti protiv »Behara«, protiv Muslimana i njihovih vjerskih, etničkih, političkih i ekonomskih interesa. Po žustrini polemičkog reagovanja, po ironično-ujedljivoj intonaciji, ova rubrika, mada se ne bavi književnom problematikom, dodiruje se sa ranijom polemičkom serijom *Papirnatih križari* koju je pisao Osman Nuri Hadžić i spušta se na razinu novinske publicistike.

Politička i publicistička transformacija dotadašnjeg »Behara«, lista za pouku i zabavu« u sedmom godištu, koji i dalje nosi taj podnaslov, koincidira i sa ponovnim povratkom ovom listu jednog od nekadašnjih njegovih pokretača Osmana Nuri Hadžića i najbolje se ogleda upravo u nizu političkih i društveno-ekonomskih članaka iz njegovog pera koje je u to vrijeme objavio u ovom listu. Rezimirajući karakter »Behara« u ovom periodu sam Hadžić je docnije pisao, odajući istovremeno i vlastito autorstvo svojih članaka potpisanih pseudonimima:

U sedmoj godini u »Beharu« preovlađuje panislamski ton. donosi vesti iz svih islamskih krajeva, turska i arapska štampa registrira njegovu pojavu. Fehim Spaho piše celu jednu raspravu o panislamskoj ideji, a Osman Nuri Hadžić pod raznim pseudonimima političke i socijalne članke, koje preventivna cenzura nemilosrdno pleni.²³

U članku *Stagnacija u našem javnom »životu*, potpisanom pseudonimom »Abdulhak«, Hadžić je pokušao da odgovori na pitanje: »šta je uzrok stagnaciji, zastoju u našem muslimanskom javnom životu u ovim krajevima?«²⁴ Već sam centralni pojam naslova »stagnacija« u istorijskom trenutku pisanja ovog članka izabran je proračunato prvenstveno kao premisa i platforma za relativiziranje i potcjenjivanje savremenog političkog previranja u okviru borbe za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju, koja je upravo početkom te 1906. godine prerastala u muslimansku političku organizaciju uz proširivanje političkog programa.²⁵

Kao prvi uzrok opšte psihološke, socijalno-ekonomske i političke krize koja kao konstatacija proizlazi iz njegovih uvodnih teza pisac je, međutim, istakao upravo one negativne političke i društveno-ekonomske momente nastale austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine koji su u muslimanskoj autonomnoj borbi isticani kao osnova i argumentacija niza protestnih memoranduma. Snage koje su nosile ovu borbu Hadžić, međutim, dosljedan svome tadašnjem i dotadašnjem režimskom političkom stavu, koji u ovom članku dobija hibridne kritičko-oportunističke oblike, prikazuje kao sporadične, neorganizovane, anarhoidne, dok o prvacima ove borbe govori, u otvorenoj aluziji, sa omalovažavanjem i potcjenjivanjem, povezujući i činjenice i zaključke poznatim polemičko-veherentnim tonom svoje publicistike, te pasažima duha i persiflaže u vezi sa cenzurom koja je ostavljala praznine u njegovom tekstu.

Sam istorijat savremenog položaja bosanskohercegovačkih Muslimana, koji je izložen u ovom članku, sa nizom objektivnih političkih i socioloških za-

ključaka, predstavlja u stvari jezgro i osnovu docnije Hadžićeve cjelovite, idejno ujednačene, istorijski i politički iskristalisane studije *Borba muslimana za versku i vakufsko-mearifsku autonomiju*, a poređenje ova dva teksta pokazuje mnogo istovjetnih formulacija, pasaža i zaključaka, s tom razlikom što se ovaj razvoj u studiji daje kao istorija i prošlost, dok u članku on ima prizvuk neposredne prošlosti koja intenzivno zrači na savremeni život.

Slijed momenta u izlaganju i objašnjavanju muslimanskih stavova u zbivanjima autonomnih borbi nije doveden u ovom članku do kraja zbog cenzure, i tek nakon prekida od punih sedam brojeva, »Behar« donosi nastavak i ujedno završetak članka u kome se autor, uz svoju poznatu apsolutizaciju islama kao duhovnog, društvenog i etičkog regulativa života, bavi kritikom muslimanskog klera, njegove nesposobnosti i nemara, kao drugog uzroka zastoju u javnom životu muslimanske sredine.

Prvim svojim dijelom članak predstavlja Hadžićev i pod novim uredništvom »Beharov« prilog tumačenju uzroka i zbivanja u vezi sa autonomnom borbom, iako negativno intoniran prema njenim prvacima i prema načinu njenog vođenja. Konstatacijom negativnih rezultata austrougarske politike u odnosu prema Muslimanima Bosne i Hercegovine, to je ujedno i prvi opoziciono eksponirani članak u ovom listu. A isticanjem ideje o plemenskoj istovjetnosti naroda Bosne i Hercegovine, po kojoj su »i svi drugi, koji su se izrodili i koji žive na ovoj našoj grudi, istog su narodnog plemena, kojeg i mi — pa zvali se oni kojim imenom«,²⁶ — ovaj članak se, makar i marginalno, vezuje uz »Beharova« početna narodnosna shvatanja.

Narodnosna shvatanja Muslimana od strane Osmana Nuri Hadžića i »Behara« u ovom periodu ne idu, međutim, srednjom, neutralno nacionalnom linijom indiferentne političke tolerancije uz čuvanje vlastitog etničko-vjerskog integriteta, nego se politički eksponiraju protiv muslimansko-srpske saradnje, suprotno stavovima pokreta za vjersku i vakufsko-me-

arifsku autonomiju, koji u to vrijeme prerasta u političku formaciju, i u čijoj političkoj praksi saradnja sa srpskim autonomnim pokretom u Bosni i Hercegovini egzistira kao realnost i nužnost jednog perioda. To se osobito vidi iz članka *Izjava »muslimanske« i pravoslavne omladine*,²⁷ u kome se zauzima negativan stav prema rezoluciji bosansko-hercegovačke akademske omladine u Beču od 19. juna 1906, osobito prema njenom isticanju istovjetnosti interesa i težnji Muslimana i Srba u Bosni i Hercegovini, i iz članka *Javno mnijenje*,²⁸ u kome se skupini srpski orijentisanih muslimanskih prvaka, publicista, pjesnika i političara oštro predbacuje izdaja muslimanskog svijeta te unošenje razdora i nesloge u narod.

I iz ostalih članaka u ovom godištu »Behara« izbija težnja da se, makar i postrance, korekcijom i kritikom tuđih stavova, ili vlastitim produbljenjima, i ovaj list uključi u savremena društvena i politička kretanja Muslimana u Bosni i Hercegovini, u kojima je autonomna borba predstavljala matični brzac. Tako su i Hadžićevi članci § 8. *Saferske naredbe*,²⁹ *Prisilna i osigurna sredstva, te ovršni postupak u agrarnim stvarima*,³⁰ *Bosna pred delegacijama*³¹ i drugi kao *Paušaliranje desetine*³² podudarni na liniji kritike ekonomsko-pravnih propisa austrougarske administracije sa opštim stavovima Egzekutivnog odbora o agrarnom pitanju, koji idu putem zaštite posjedničkih prava i interesa. Feudalno-kmetovski odnosi u ovim člancima se definišu kao posjedničko-zakupnički i na toj ekonomsko-pravnoj osnovi se traži puno i dosljedno poštovanje agrarnog zakonodavstva preuzetog od turske uprave.

2. »Behar« na turskom jeziku

U odnosu na dvanaest stranica teksta na srpsko-hrvatskom jeziku u svakom broju, »Behar« je donosio i četiri stranice teksta štampanog arapskim slo-

vima, uglavnom na turskom jeziku, izuzev napisa na srpskohrvatskom pisanih arebicom. Turski prilog je imao svoje zaglavlje sa naslovom »Behar« i ostalim podacima o listu, a ispod teksta završne strane stajalo je ime odgovornog urednika, vlasnika, te štamparije u kojoj se list štampao. »Behar« na turskom izlazio je ujednačeno, samo što je dvadeset prvi broj izašao na šest stranica.

U skladu sa izjavom Mešićevom u predstavi za promjenu programa i urednika, da će u tekstu »Behara« pisanom arapskim slovima »biti isključivo vjerske i vjersko poučne stvari te nešto iz edebijjata«, ³³ u ovom listu su, izuzev dva kronograma Mehmedu Hulusiji, jednog od Muhameda Enveri Kadića i drugog od Sejfidina Kemure, i objavljivani prvenstveno prilozi navedene sadržine, teološki članci, prilozi iz religioznoetičke oblasti, upozorenja na teološke rasprave i knjige, napisi iz oblasti organizacije i problematike muslimanskih vjerskih škola te sveštениčko-staleških pitanja. Ali je vidljiva i težnja da se taj okvir prevaziđe i proširi u prvom redu panislamističkom problematikom, zatim problematikom savremenog socijalnog života Muslimana u Bosni i Hercegovini. Panislamistička ideja iz »Beharovog« teksta na srpskohrvatskom jeziku u ovom dijelu lista je našla svoje prirodno mjesto, a povezanost jednog i drugog dijela lista manifestuje se u turskom prilogu u skretanju pažnje na članke panislamističke sadržine objavljene u ovom listu na srpskohrvatskom jeziku.

Problematika savremenog društvenog života Muslimana u Bosni i Hercegovini tretirana je u nizu članaka različitog karaktera: od onih u kojima se savremena nauka i poznavanje potreba vremena ističu kao religiozno-društvene preporuke, do priloga o indolenciji i učmalosti muslimanske sredine, o neprilikama koje su nadošle s vremenom, o potrebi prosvjećivanja i o poboljšanju stanja bosanskohercegovačkih Muslimana, o agrarnim i ekonomskim problemima itd. Ukoliko nisu potpisani imenom nekog drugog saradnika, članci na turskom jeziku u ovom

dijelu lista potječu iz pera samog urednika Čauševića.³⁴

Posebno mjesto u ovoj oblasti savremenog života Muslimana zauzima skupina članaka o arebici, pismu prilagođenom za srpskohrvatski jezik, sa razlozima za i protiv. Člankom *Bosanska pismenost (arebica)*³⁵ Sejfulah Proho pod pseudonimom »Sejfuđdin« otvara u »Beharu« ovu problematiku, koju nastavlja dalje Hilmi člankom *Pisanje bosanskog jezika arapskim slovima*,³⁶ a potom drugi saradnici, da najzad napisom Džemaludina Čauševića *Malo odgovara Ridvan-beg zade Hasan Hajati efendiji*³⁷ pređe u polemiku. U isto vrijeme Hilmi objavljuje članak *Ima li mogućnosti da se u našim krajevima omasovi učenje turskog jezika*³⁸ kao paradoks propagiranju arebice za potrebe pisanja na narodnom jeziku.

Dio lista na turskom jeziku doprinio je da se poveća popularnost »Behara« u širem islamskom svijetu, sasvim shodno intencijama i idejno-programskom smjeru uredništva u ovom razdoblju. Turski i listovi drugih islamskih zemalja sa simpatijama izvještavaju o »Beharu«, i to sa stanovišta panislamizma i panturcizma, a »Behar« te izvještaje prenosi i na srpskohrvatskom i na turskom jeziku.

Uređivan prema ovako radikalno promijenjenom programu, više kao političko-publicistički a manje kao književni list, »Behar« u trećem svome razdoblju nije imao velikog odziva ni kod čitalačke publike ni u muslimanskoj kulturnoj javnosti, nego je čak izazvao različite negativne komentare, što se osjeća u tonu i između redova i u oproštajnom članku urednika Čauševića *Na koncu sedme godine*,⁴⁰ koji, iako afirmativno postavljen prema vjersko-panislamskom smjeru lista, više zvuči kao pravdanje i odgovor onima sa strane, nego samim aktivnim saradnicima lista. Želeći najbolji uspjeh novom uredniku Šemsibegu Salihbegoviću, Čaušević je objavio da će se time i turski dio »Behara« dokinuti, i tako i formalno zaključio ovaj treći, hibridni, političko-ekscesivni, period lista, koji je predstavljao korak nazad u njegovom razvoju.

II. KNJIŽEVNA SADRŽINA

1. Kritika

Književna kritika u sedmom godištu, odnosno u trećem razdoblju »Behara«, u upoređenju sa dotadašnjom kritikom u ovom listu, odlikuje se stručnim poznavanjem literature, izvjesnom širinom, obrazovanošću zapadnog tipa, ozbiljnošću nezamagljenom lokalnim potrebama muslimanske sredine i polemičko-odbranaškim obračunima. U većini slučajeva ova kritika je anonimna tako da se ne može sa sigurnošću reći da li ju je pisao Šemsudin Sarajlić, u ovom razdoblju intenzivno angažovan oko »Behara«,⁴¹ ili neko drugi, čak možda i neki nemusliman-književnik iz Sarajeva, i pored »Beharove« izričite i oštre muslimanske izolacije u ovom periodu. U upoređenju sa nekim Sarajlićevim potpisanim kritičko-pozorišnim tekstovima ima razloga da se i ova anonimna kritika podvede pod njegovo autorstvo, ali ne toliko jakih da bi se sa sigurnošću mogao izbrisati obazrivi znak pitanja. U okolini redakcije »Behara« Sarajlić je, pored Hadžića koji u to vrijeme nije živio u Sarajevu, bio jedini sa evropskim obrazovnim profilom koji je intenzivno pratio zbivanja u jugoslovenskim i zapadnim književnostima, ali zbunjuje činjenica da se na većini ovih kritika nije potpisao ni imenom niti ijednim od svojih pseudonima.

Ostavljajući po strani ove dileme oko autorstva, za kritiku u ovom razdoblju »Behara« može se konstatovati da je prilično bogata u odnosu na književnu građu koju list donosi, i da pokazuje izrazito prefinjenu kritičku reljefnost u idejno-književnom kontekstu i profilu lista. To se odnosi posebno na jedan niz napisa: o *Nauci o pjesništvu* Joze Dujmušića, o *Ibzenu*, o *Milu*, o »*Savremeniku*« i »*Glasu Matice hrvatske*«, te o umrlim hrvatskim i srpskim književnicima. Osvrt na *Nauku o pjesništvu*⁴² dr Joze Dujmušića pokazuje i teorijski određene stavove

anonimnog prikazivača, koji se kritički postavlja prema Dujmušićevim estetskim uzorima, otvarajući u »Beharu« i malu polemiku,⁴³ poimenično prema Gotšalu, u odbrani Zolinog stvaralaštva od konvencionalnih moralista i estetskog formalizma »koji više ne odgovara modernom ukusu i duhu vremena«,⁴⁴ ističući, prilično odvažno za moralistički smjer lista, ali saglasno stilsko-idejnim karakteristikama mnogih dotadašnjih »Beharovih« pjesama i proza, naturalistički usmjerenih prema životu i ljudima, da »u Zolinim djelima ima tako savršeno lijepih stranica, da bi mogle poslužiti kao uzori ljepote u kojoj estetici«. ⁴⁵ Nekrolog Ibzenu⁴⁶ i jubilarni napis o Džonu Stjuartu Milu⁴⁷ utvrđuju zapadnjački, savršeniji kritički profil anonimnog kritičara, koji se uzdiže iznad razine utilitarističkog pragmatizma u dotadašnjoj »Beharovoj« kritici, ne obazirući se ni jednom riječju na tradiciju primjenljivosti kritičke riječi i težnju književnog orijentisanja čitalačke publike ovog lista. Afirmativan kritički ton prema Ibzenu, koji sa Tolstojom i Zolom, prema riječima kritičara, spada u tri najizrazitija genija prošloga stoljeća,⁴⁸ više je lično uvjerenje, ispovijedanje i književnoetička saglasnost nego riječ književnog sugeriranja i usmjeravanja. Ali neki izrazi idejne karakterizacije Ibzenovog književnog djela, da je »bezobzirno otkrivao i razarao ukorijenjene predrasude«, »svijetlio podno ljudske duše«, »razotkrivao potajne laži i klevete«, ipak obuhvataju na neki način, u malom i pojednostavljenom vidu, i književnoetičke koncepcije »Beharovog« imanentnog programa i većine njegovih literarnih priloga i težnje bosansko-hercegovačkog književnog stvaranja uopšte, dajući im, sa daleke umjetničke visine koincidentno idejno uopštenje njihovih lokalnih ideala.

Odsustvo bosansko-muslimanske lokalne kritičke platforme, obzira tradicije, običaja i vjere, koji prenebregavaju književne kvalitete u pristupu književnim zbivanjima i književnom djelu i objektivan, nezamućen pogled na stvari, šireg nadbosanskog i nadmuslimanskog obuhvata — osjeća se i u drugim

napisima anonimnog kritičara, što u jednom pogledu govori o problematičnosti Sarajlićevog identiteta u njemu i identiteta bilo kojeg muslimanskog saradnika iz tadašnjeg »Beharovog« kruga. U napisu »*Savremenik*« i »*Glas Matice hrvatske*«⁴⁹ pokazuje se da pisac dobro poznaje hrvatske književne prilike i sukobe između starije i mlađe književne generacije, a ujedno se otkriva i njegovo lično književno stajalište koje je negdje po sredini između ovih grupacija. Napis *Umrli književnici*⁵⁰ odaje dobro poznavanje književne djelatnosti trojice umrlih književnika Josipa Eugena Tomića, Stevana Sremca i Josipa Kozarca, o kojima kritičar govori s podjednakom toplinom i priznanjem. Kritička zapažanja o ovim književnicima, međutim, iako svedena na uopštene opaske, prilično su različita: dok se u vezi s Tomićem kritičar zadržava uglavnom na bibliografskom pregledu njegovog rada, kod Sremca on ističe njegov vedri humor i dobru psihologiju, a u vezi sa Kozarcem on se opširnije bavi njegovim književnim značajem ističući ocjene koje ne dopuštaju dvosmislenost u pogledu kritičarevog literarnog i idejnog afiniteta prema ovom piscu. Kozarac je za njega »jedan od najsnažnijih talenata u hrvatskoj književnosti« uz Đalskog i Leskovara, koji su, nakon Šenoine smrti kad je prijetilo zamjetanje hrvatske proze praznom romantikom, osvježili hrvatsku književnost novim životom, proželi je naprednim idejama, zadahnuli novim sokovima, novim zdravljem.⁵¹ U kontekstu »Beharove« književne proze ova ocjena Kozarca, Đalskog i Leskovara ima poseban asocijativni književni značaj, jer su muslimanski prozaisti s Mulabdićem na čelu, preko Mulabdića ili direktno, imali svoje književne koordinate, pored ostalih uzora, i negdje u realističkim okvirima upravo ove trojice hrvatskih pisaca.

U prikazima izdanja i djela domaće bosansko-hercegovačke književnosti osjećaju se, međutim, daleke rezonance nekadašnjeg »Beharovog« polemičko-kritičkog tona sa pozicija odbrane Muslimana i njihovog života. Osvrćući se na Milakovićev »fragme-

nat narodne pjesme» *Marko Kraljević i Đerzelez Alija*, i pored priznanja Milakovićevom dopjevu koji se završava bratimljenjem dvojice »jednakih« juna-ka, kritičar ne propušta da napomene u stilu epskog suparništva da ih ipak pjesma jednakim ne prikazu-je.⁵² U prikazu zbirke Mihajla Milanovića *Muslimanske sevdalinke* ton polemičke kritičnosti znatno je izrazitiji: kritičar zamjera sakupljaču najprije zbog muslimanskog pseudonima »Abdulhak« pod kojim je izdao ovu zbirku, a zatim i zbog toga što se tim imenom služi odavno u »Beharu« jedan sarad-nik Musliman, čiji su članci »naišli na silno i sve-strano odobravanje naše publike«. Sakupljač, među-tim, pored ovog pseudonima nije mogao sakriti svoj pravi identitet, već se odao nizovima riječi u pje-smama koje Musliman ne bi izgovorio onako kako ih on piše. Da on pripada upravo krugu oko »Bo-sanske vile«, još konkretnije zaključuje prikazivač po tumačenju lokaliteta »Hrvatini« iz narodne pjesme kome sakupljač, prema ranijoj bilješci ovog lista, odriče vezu sa imenom »Hrvat«.⁵³

Insinuaciju više političke nego umjetničko-stil-ske prirode sadrži i bilješka Šemsudina Sarajlića o *Pjesmama Jove G. Popovića*, u kojoj kritičar potcrta-va riječi simboličnog podtekstualnog žamora za slo-bodom, koje »nekud najbolje ne zvuče, kad se malo potanje zamislimo u njihovo značenje«.⁵⁴ Pored ovih elemenata koji pokazuju tragove nekadašnjeg pole-mičkog smjera »Beharove« kritike, bilješka o knji-žici Murata Hajrovića *Male priče i dosjetke za mu-slimansku mladež*, sasvim suprotno širokim pogle-dima na literaturu izraženim u ranije prikazanim kritikama, odaje i odjeke nekadašnje kritičke afir-macije etičko-didaktičkih proza domaćih musliman-skih pisaca, pisanih u »islamskom duhu«, na uštrb knjiga iz stranih književnosti, »koje više puta po-gubno djeluju na čitatelja«.⁵⁵

Etičko-didaktički kriterij ocjenjivanja i vredno-vanja književnih djela, toliko bitan u prva dva ra-zdoblja lista ne samo za »Beharovu« književnu kri-tiku nego i za njegov prosvjetno-kulturni program

kao i za cjelokupnu književnu građu koja je objavljena u njemu, osjeća se u ovom sedmom godištu vrlo izrazito u Sarajlićevoj kritici drame *Gospođa Walewska* od Milana Begovića. I pored saznanja da ova drama predstavlja »jednu od najljepših historičkih drama u hrvatskoj književnosti«, i unatoč priznanju njene dramsko-umjetničke vrijednosti, kritičara zbunjuje upravo taj moralno-odgojni kriterij, koji ne može da prevlada ni u upoređenju sa činjenicom patriotskog podviga glavne junakinje, koji je inače kao etičko-socijalna kategorija u »Beharu« bio uvijek na visokoj cijeni. Kritičar je svjestan užasa dileme pred kojom se junakinja nalazi: »ili pošteniem biti narodu izdajnica, ili grijehom biti patriotka«, ali on otklanja katarzu drame, idejno opterećen kriterijem da njeno popuštanje Napoleonu »s moralnog gledišta ima se pravo osuditi« tim prije što »nas pisac ostavlja u neizvjesnosti: kakvim je plodom urodila grofičina žrtva?«⁵⁶

Sarajlićev prikaz gostovanja pozorišnog društva »Dragoš« u Sarajevu⁵⁷ ne sadrži, međutim, ovog muslimansko-moralnog odnosa prema komadima o kojima kritičar govori, nego predstavlja objektivnu pozorišnu kritiku sa zapažanjima kako o tekstovima tako o njihovom izvođenju i glumi. Opterećena tradicijom moralističko-didaktičkog karaktera, kritika u ovom periodu »Behara« ipak je pokazivala i slobodniju težnju prilaženja literaturi, posebno onog šireg južnoslovenskog regiona, s namjerom afirmacije i ugleda.

2. Poezija

Književni dio »Beharove« sadržine u ovom trećem razdoblju izlaženja lista obuhvatao je iste rubrike i oblasti, izuzev folklornih, kao i u prethodnim periodima, a u pogledu saradnje svodio se svega na nekoliko imena. U istoriji »Behara« ovo je bila najveća redukcija saradnika, koja je podsjećala na onu u završnim brojevima prvoga godišta, kad je tadašnji

urednik Bašagić nekim sticajem prilika ostao gotovo usamljen pred prostorima »Beharovog« sloga i orijentisan uglavnom na samog sebe kao saradnika u ispunjavanju lista književnim priložima. Što je tada za »Behar« bio Bašagić, to su u ovom periodu za srpskohrvatsko izdanje »Behara«, u nešto skromnijem književnom vidu, predstavljali Šemsudin Sarajlić, koji je na sebi nosio odgovornost i većinu književnih obaveza zabavnog dijela, i Osman Nuri Hadžić kao glavni stub saradnje društvenog i političkog karaktera u poučnom dijelu. Svega još nekoliko saradnika, pored njih, od dotadašnje prilično široke saradničke množine ostalo je vjerno »Beharu« i pod novim urednikom i sa novim programom, dok su ostali odustali od saradnje, jedni u znak solidarnosti s bivšim urednikom Mulabdićem, drugi zbog promjene programa lista pretežno u pravcu političko-publicističkog smjera uz istovremenu redukciju obima književno-zabavne građe.

Kao što je Hadžić pod raznim pseudonimima objavljivao članke u poučnom dijelu, da bi se stvorila iluzija većeg broja saradnika, dok su pored nje ga u stvari sarađivali sporadično samo još A. Kadić, Saćir Dedić-Lutvica, Mehmed Kozo, Ahmed Mahinić, Muhamed Seid Serdarević, Mehmed i Fehim Spaho, Šemsudin Sarajlić, te sam urednik Čaušević, tako je u književnom dijelu, potpisan različitim pseudonimima, Šemsudin Sarajlić pisao i poeziju i prozu i književnu kritiku, uz Musu Ćazima Ćatića, koji je u »Beharu« objavljivao pjesme i prepjeve, te uz pojedinačne priloge Fadila Kurtagića, A. H. Bulića, Osmana Nuri Hadžića, Fehima Spahe, Muhameda Emīna Dizdara te jednog anonimnog prevodioca s francuskog jezika.

U oblasti originalne poezije u ovom razdoblju »Behara« sreću se dva odranije poznata imena, Šemsudin Sarajlić sa šest pjesama različite sadržine i senzibiliteta i Musa Ćazim Ćatić sa dvije pjesme, od kojih jedna *Ja nisam sanjar* ulazi u prvi red njegovih poetskih ostvarenja, a uz ovu dvojicu javlja se jednom pjesmom i Fadil Kurtagić.

*Ja nijesam sanjar*⁵⁸ jedna je od najljepših i najiskrenijih Čatićevih pjesama, duboko doživljena i eufonično, harmonično izražena. Snažnim uvodnim kontrastom sopstvene ispovijesti, koji predstavlja odricanje sanjarskog idealizma i potvrđivanje i priznanje životne patnje, otvara se ponor pjesnikove lične i socijalne tragike, čija rezonanca traje kroz cijelu pjesmu, u smjeru životne retrospektive, da se opet vrati prvotnom trenutku ispovijednog potvrđenja.

Panorama pjesnikovog života, tipična u svojim tragično-socijalnim akcentima, sadržana je i u Čatićevoj drugoj pjesmi, *Ljubavi*,⁵⁹ ali više podtekstualno, kao životna osnova pohvale jednog drugog pojma, ljubavi, koja se pjesniku ukazuje kao utočište od životnih nedaća i kao koncentracija svega što je lijepo, čisto i plemenito.

Od šest Sarajlićevih pjesama, objavljenih pod raznim pseudonimima u ovom godištu, svaka predstavlja drugu tematsko-emocionalnu oblast, ali se ipak sve nastavljaju na ranije u »Beharu« započete pravce njegove poezije. *Dulusi-humajun*⁶⁰ je tipična prigodnica u slavu sultanovog ustoličenja kakvih je u ovom listu objavljivano i ranije: u retrospektivi vladavine Seldžuka, sa asocijativnim akcentima vojničke snage koja uzdrmava države i ostavlja spomen na sultane velikane, ali i sa posebnim panislamiističkim osvrtom, da je turska slava i vladavina u stvari širenje islama. Mistika svemirskih prostora, vremena i kretanja u pjesmi *U tišini ramazanske noći II*,⁶¹ koja se vezuje uz ranije objavljenu istoimenu pjesmu, koncentriše se u bogu kao pokretaču i ravnatelju svega, i sveukupnom svojom monumentalnom impresijom bezgraničnih mjera i odnosa izaziva skrušenje i osjećanje beznačajnosti čovjeka, koje idejno ne osnažuje ni pjesnikova heretička misao o božijem predodređenju grijeha na kraju. U pjesmi *Na stazi života*⁶² izražen je vizionarski simultanitet kretanja kroz život po tragu simbolične zvizde koja predstavlja nadu, te »zoru — vijesnicu novom danu«. Stimulativni optimizam koji izbija iz

ove pjesme, sa vjerom u budućnost, predstavlja idejno-emocionalnu sadržinu i pjesme *Sugestija*,⁶³ ali izraženu budničkim akcentima karakterističnog opšteg patriotizma, bez konkretizacije roda i domovine. Nasuprot tom opštem patriotizmu, u pjesmi *Na Sultan Ejjubu*⁶⁴ izraženo je bosansko rodoljublje u viziji umrlog Zmaja Gradašćevića, koji u grobu sanja divove u svojoj domovini što rastržu ropske lance u koje je okovana, mada podsticajno-rodoljubiva vizija na završetku biva narušena slikom-pojmom koji predstavlja ton skepticizma i gorčine. I najzad, pjesma *Kita bosioka*⁶⁵ jeste turobna, mračna, melanholična balada, socijalnih akcenata, sentimentalno-otužujućih emocija, u atmosferi novog života koji znači samo sticanje i egoizam uz odsustvo plemenitosti i čovjekoljublja.

Kao prevodioci poezije u ovom godištu javljaju se Musa Ćazim Ćatić i A. H. Bulić. Ćatić prvenstveno vjeran svojim savremenim lirskim simpatijama iz turske književnosti, s prepjevom pjesme *Bosporsko veče*⁶⁶ Sulejmana Nesiba, koja predstavlja pejzaž u sumrak i toplu, opojnu melanholiju anđeoskog mira u pjesnikovoj duši, toliko tipične elemente i za pjesme naših simbolista, osobito Dučića, te s prepjevom pjesme turske pjesnikinje Mührunnisa, sestre Abdulhak-Hamida, pod naslovom *Ja i ćuk*,⁶⁷ date u početnoj intonaciji sanjarskih, mističnih čuvstava, na koju se nadovezuje simbolična alegorija egzistencijalne i sudbinske istovjetnosti noćne ptice i pjesnikinje. Treći prepjev Ćatićev, iz arapske književnosti, *Fahrija*⁶⁸ Antara bin Šedad el-Absi, ulazi u niz prepjevanih i originalnih »ponosnih pjesama«, koje je u našu književnost unio Safvet-beg Bašagić.

Za razliku od poetskih jedinica koje je preveo Ćatić, Bulićevi poetski prevodi uzeti su iz klasike arapske književnosti, od kojih jedan spada u tip marinističke duhovite poetske riječi (Anonim: *Druga mekama: El-hulvanijjetu*)⁶⁹ a drugi u tip etičko-didaktičke poetske poruke (Anonim: *Očev savjet sinu koji polazi na put*).⁷⁰

3. Proza

Oblast proze u sedmom godištu »Behara« prilično je siromašna po broju objavljenih priloga: od originalnih proza objavljena je samo jedna, *Razija*, duža pripovijest Šemsudina Sarajlića, po rasponu radnje gotovo mali roman, od prevedenih proza objavljene su u anonimnom prevodu četiri novele iz zbirke *Pisma iz mog mlina* Alfonsa Dodea, te jedna novela V. Doroševića, ako izuzmemo nastavak *Hiljadu i jedne noći* u prevodu Fehima Spahe kao djelo folklora u širem smislu, koje je i u ovom godištu lista, kao i u prethodnim godinama, bogato ispunjavalo oblast prevedene proze.

Sarajlićeva pripovijest *Razija*,⁷¹ međutim, makar bila i jedina, obimom svojim, izlazeći iz broja u broj, prilično je ispunjavala prostor originalne proze u ovom listu, zamjenjujući na neki način »Beharov« tradicionalni roman, koji je dotada objavljivan počev od drugog u svakom godištu. Osim toga, svojim romantičnim ljubavnim sižeo, te vještim vođenjem zapleta sistemom održavanja fabularne neizvjesnosti, ona je ubrzo stekla popularnost i vezala pažnju čitalaca, slično sentimentalno-ljubavnim prevedenim romanima iz prethodnih godišta. Osim te svoje romantične okosnice, ona je kao djelo zamišljeno od strane pisca imala i drugu ulogu — prosvjetiteljsko-društvene bitnosti, dovodeći svojim hibridnim književno-poučnim karakterom do najviše razine tendenciju iznošenja društvenih, prosvjetnih i kulturnih ideja u književnom obliku i na književan način, dakle, sredstvom koje je po mišljenju većine pisaca iz »Beharovog« kruga bilo veoma pogodno za muslimansku čitalačku publiku u okviru ostvarenja društveno-preobražajnog programa. Književna forma i stilske vrijednosti bile su već prema samom tom shvatanju sekundarnog karaktera, dok je idejna sadržina, tendencija, bila u prvom planu. Osnovni princip ove poetike Sarajlić u ovoj pripovijeci čak i eksplicitno iskazuje. Iz njega proizlaze, pored nivoa piščevog pripovjedačkog talenta u ovoj fazi njego-

vog razvoja, i sva stilsko-tematska pojednostavljenja, pripovijedni nedostaci i knjiškost rješenja.

I u ovoj Sarajlićevoj pripovijesti samo je nešto uzdignuta intonacija romantične ljubavi mogla vezati i zadržati na okupu one prozaično-didaktičke dijelove dijaloškog teksta koji se često pretvaraju u sociološko-moralistički traktat. Tako je kompozicija radnje u ovoj pripovijeci prilično shematična i pokazuje se kao linija radnje uz koju se vezuju piščeva razmatranja, komentari i ideje kao asocijacije, kao produbljenja trenutka, situacije radnje, prilično odudarne po intelektualističko-poučnom stilu od izraza ljubavne fabule i radnje. No s druge strane one služe kao usporenja njena uz povećavanje interesovanja, kao što sama radnja svojim tokom prisiljava čitaoca da se zadrži na njima. Ljubavni siže, zapleten odlukom djevojčinog oca da se iseli u Tursku, povezao je svojom okosnicom ozbiljnu, društvenu problematiku egzistencije, opstanka u vremenu smjene društvenih sistema i klasa, sudara svjetova i epoha u uzbudljivom političkom previranju muslimanske sredine u Bosni i Hercegovini. Kritikom mrtvila muslimanske sredine i njenog nemara za budućnost, dramatičnim konstatovanjem njene zaostalosti i neprosvijećenosti i čak podrugljivog odnosa prema prosvjetnokulturnim aktivnostima, iznošenjem ekonomskog nesnalaženja i propadanja u promijenjenim vremenima, i još uz to napuštanja zavičaja, koji je kod muslimanskih pisaca tretiran kao nedostatak snage, otpornosti, rodoljublja i čak kao izdaja, — Sarajlić je još jednom ponovio, rezimirao i sažeo osnovnu problematiku cjelokupne muslimanske književne aktivnosti devedesetih godina i »Beharove« epohe. Dvije osnovne ideje koje dramatično dominiraju iznad ideološkog nivoa ove proze jesu, kao prva, piščeva poruka o obrazovanju ženskinja i kritika njegovog tadašnjeg mentaliteta i, kao druga, njegova uzbuna oko iseljavanja Muslimana iz Bosne i Hercegovine. One se organski uklapaju i u radnju pripovijesti i proizlaze iz nje kao marginalije ili zaključci, prva sa pozitivnim i vlemenitim likom

Razije, druga sa likom njenog konzervativnog, tvrdo-glavog i fanatičnog oca i atmosferom seobe u idejnom centru. Piščevo sudjelovanje u radnji omogućilo mu je da ih izloži i podnese u prvom redu putem vlastitog dijaloga sa nekim od svojih junaka, a zatim sudbinom samih junaka i epilogom proze.

Ostale, prevedene, proze u ovom periodu »Behara« nemaju obilježje književno-idejne relevantnosti i aktuelnosti za bosansko-muslimansku čita-lačku publiku. Birane su nasumce, ali neke od njih, kao što su one iz serije Alfonsa Dodea *Pisma iz mog mlina*,⁷² predstavljaju literarno-umjetničko osvježanje u kontinuitetu i sastavu »Beharove« proze. Novela V. Doroševića *Porezi*⁷³ ulazi u ovom listu u tradiciju etičko-duhovitih proza, dok odlomak iz romana *Harun-el-Rešid*⁷⁴ anonimnog autora predstavlja književnu uspostavu orijentalne bajoslovne tradicije.

4. Drama

Tradiciju objavljivanja drama specijalno za muslimanske diletantske pozornice nastavlja »Behar« u ovom godištu prevedenom dramom *Besa*,⁷⁵ čiji je autor turski pisac Šemsedin Sami, a prevodilac Muhamed Emin Dizdar, koji je ovo djelo preveo čudnom mješavinom srpskohrvatskog jezika, turskog i bosanskog govora.⁷⁶ Kao i Namik-Kemalova *Domo-vina* i ova drama je »iz arnautskog života«, koji se, kao život jednog naroda na periferiji Turske carevine, očito činio »Beharovim« urednicima dosta inspirativan i blizak životu Muslimana u Bosni i Hercegovini. Ali joj je sadržina drukčija: ljubavno-herojska i socijalna, bez naglašenog patriotizma Namik-Kemalove drame. Ljubavna po tome što se radi o zapletu smetnje sjedinjenju dvoje mladih ljudi, koji je iniciran djelatnošću trećeg čovjeka zaljubljenog u djevojku, herojska, sa koncentracijom tragičkog karaktera, po tome što junak kao uzvrat

za spasenje ispunjava besu i ubija vlastitog sina-napasnika koji je oteo djevojku, socijalna po isticanju jaza između seljaka-plebejaca i begova-ratnika koji se proteže kroz cijelu radnju.

U kontekstu književne tradicije »Behara«, a posebno u savremenom istorijskom trenutku, ovaj antifeudalni akcenat je vrlo značajan i zanimljiv. U romantičarsko-patriotskim poetskim i dramskim tekstovima koji su objavljivani u ovom listu, slavilo se inače uvijek junaštvo, i to baš feudalaca, koji su predstavljani kao nosioci domovinskog otpora kako prema sultanu tako i prema svim drugim uzurpatorima slobode, a u ovoj drami, koja je, iako je uzeta iz albanskog života, po rasporedu društvenih snaga imala dosta istovjetnosti sa domaćom istorijskom tradicijom, njemu se daje negativna karakteristika upravo s obzirom na njegove nosioce koji su prikazani kao neradnici i nasilnici. Nasuprot tome istaknut je u njoj gorštački čobanski ponos, kult vrednoće, rada, poštenja i karaktera. I uz to, iz seljačkih usta, pojam »tanzimata«, reforme kojom je ograničena samovolja begova, kao zakonskog osnova jednakosti seljaka i bega pred sultanom i pravosuđem. Junaštvo, koje se u ovoj drami cijeni jest »besa« kao spoj odvažnosti i karakternosti, kao jedinstvena herojsko-etička kategorija.

U vremenu borbe za vjersko-prosvjetnu autonomiju, koju su predvodili feudalci, ova drama je, sa svojim anifeudalnim akcentima, na neki način, makar i istorijski i u tuđem ambijentu, snižavala njihov društveni ugled, ne doprinoseći njihovoj političkoj popularnosti, i predstavljala glas plebejaca, u ovom slučaju inteligencije i mlade građanske klase, njihovih vrijednosti, protiv begovata kao društveno-ekonomske i političke institucije.

---

¹ Arhiv SR BiH. Zemaljska vlada, 51910/23. III 1906. Predstavka Adem-age Mešića Zemaljskoj vladi za promjenu urednika i programa »Behara«.

² Vidi str. 286 ovog rada.

³ Arhiv Bosne i Hercegovine. Zemaljska vlada, 51.910/I—1906. Koncept dopisa Zemaljske vlade Zajedničkom ministarstvu u Beč, od 2. aprila 1906.

⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine. Zemaljska vlada, 51.910/I—1906. Dopis Zajedničkog ministarstva Zemaljskoj vladi, br. 836 Pr. B. H., Wien, 11. aprila 1906.

⁵ Arhiv grada Sarajeva. Vladin povjerenik, br. 7291—1906. Dopis Zemaljske vlade Vladinom povjereniku za grad Sarajevo, br. 66222 — I — I. B., od 19. aprila 1906.

⁶ Ibidem.

⁷ Arhiv grada Sarajeva. Vladin povjerenik, br. 7291—1906. Koncept odgovora Vladinog povjerenika Adem-agi Mešiću, od 23. aprila 1906. na dopisu upućenom od Zemaljske vlade. — Ovaj dokumenat je objavio Alija Nametak u članku *Iz historije »Behara«*, prvog časopisa bosanskohercegovačkih muslimana (Bibliotekarstvo, XII/1966, 4. 19—21). Osim sitnijih slovničkih grešaka, ispuštanja jedne riječi, te nekih morfoloških različitosti, ovaj objavljeni dokumenat odgovara konceptu u Arhivu grada Sarajeva.

⁸ Uredništvo »Behara«: *Čitateljima na početku sedme godine.* — Behar, 7/1906—07, 1, 1—2.

⁹ Ibidem, 1.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, 2.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Napomena uredništva ispod teksta. — Behar, 7/1906—07, 16. 189.

²⁰ Mehmed Handžić: *Pabirci o naučnom i književnom radu rahmetli H. Džemaluddin ef. Čauševića.* — Novi behar, 11/1937—38, 20, 310.

²¹ *Poruke uredništva.* G. L. u S. — Behar, 7/1906—1907, 18, 216.

²² *S uredničkog stola.* — Behar, 7/1906—07, 15, 178—179.

²³ Osman Nuri Hadžić: *Borba muslimana za versku i vakufsko-mearifsku autonomiju.* Str. 99.

²⁴ Abdulhak (Osman Nuri Hadžić): *Stagnacija u našem javnom životu.* — Behar, 7/1906—07, 4, 38.

²⁵ Osman Nuri Hadžić: *Borba muslimana za versku i vakufsko-mearifsku autonomiju,* 81. — Todor Kruševac: *Sarajevo pod austro-ugarskom upravom 1878—1918,* 320.

²⁶ Abdulhak (Osman Nuri Hadžić): *Stagnacija u našem javnom životu,* 38.

²⁷ Nedim (Osman Nuri Hadžić): *Izjava »muslimanske« i pravoslavne omladine.* — Behar, 7/1906—07, 7, 73—74.

²⁸ Durendiš (Osman Nuri Hadžić): *Javno mnijenje*. — Behar, 7/1906—C*, 7, 76.

²⁹ Abdulhak (Osman Nuri Hadžić): § 8. *Saferske naredbe*. — Behar, 7/1906—07, 1, 7.

³⁰ Abdulhak (Osman Nuri Hadžić): *Prisilna i osigurna sredstva, te ovršni postupak u agrarnim stvarima*. — Behar, 7/1906—07, 2, 15—17.

³¹ Nedim (Osman Nuri Hadžić): *Bosna pred delegacijama*. — Behar, 7/1906—07, 5, 54—55.

³² Dževad (Osman Nuri Hadžić): *Paušaliranje desetine*. — Behar, 7/1906—07, 5, 52—54; 7, 79—80; 8, 86—87; 13, 147—148.

³³ Arhiv Bosne i Hercegovine. Zemaljska vlada, 5.910/23. III 1906. Predstavka Adem-age Mešića Zemaljskoj vladi za promjenu urednika i programa »Behara«. Vidi str. 286 ovog rada.

³⁴ Mehmed Handžić: *Pabirci o naučnom i književnom radu rahmetli H. Džemaluddin ef. Čauševića*. — Behar, 11/1937—38, 20, 310.

³⁵ Sejfuddin (Sejfulah Proho): *Bosanska pismenost (arabica)*. — Behar na turskom, 7/1906—07, 5, 18—20; 6, 23—24.

³⁶ Hilmi: *Pisanje bosanskog jezika arapskim slovima*. — Behar na turskom, 7/1906—07, 10, 37—39.

³⁷ Džemaludin Čaušević: *Malo odgovora Ridvanbeg-zade Hasan Hajati efendiji*. — Behar na turskom, 7/1906—07, 15 (na omotu). (Srpskohrvatski, arabicom).

³⁸ Hilmi: *Ima li mogućnosti da se u našim krajevima omasovi učenje turskog jezika*. — Behar na turskom, 7/1906—07, 18, 69—70.

³⁹ Anonim: »Sabah« o »Beharu«. — Behar, 7/1906—07, 2, 22. — Anonim: »Terđžuman« o »Beharu«. — Behar, 7/1906—07, 3, 33.

⁴⁰ H. M. Džemaluddin Čaušević: *Na koncu sedme godine*. — Behar, 7/1906—07, 24, 288.

⁴¹ Upućujući 1. aprila 1907. u »Beharu« (7/1906—07, 23, na omotu, posljednja strana) poziv na pretplatu za svoju pripovijest *Razija*, on se čak i potpisuje »M. Šemsudin Sarajlić, kod uredništva »Behara«, što pokazuje njegovu ulogu u novoj redakciji.

⁴² Anonim: *Nauka o pjesništvu. Sastavio dr Jozo Dujmušić*. — Behar, 7/1906—07, 2, 22—23.

⁴³ Anonim: *Ljuti se*. — Behar, 7/1907—08, 3, 36.

⁴⁴ Anonim: *Nauka o pjesništvu*, 23.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Anonim: *Ibsen*. — Behar, 7/1906—07, 3, 34—35.

⁴⁷ Anonim: *John Stuart Mill*. — Behar, 7/1906—07, 3, 35.

⁴⁸ Anonim: *Ibsen*, 34.

⁴⁹ Anonim: »*Savremenik*« i »*Glas Matice hrvatske*«. — Behar, 7/1906—07, 3, 33—34.

⁵⁰ Anonim: *Umrli književnici*. — Behar, 7/1906—07, 10, 120.

- ⁵¹ Ibidem.
- ⁵² K.: »Marko Kraljević i Đerzelez Alija.« *Fragmenat narodne pjesme. Dopjevao ga Josip Milaković.* — Behar, 7/1906—07, 7, 82.
- ⁵³ Anonim: *Muslimanske sevdalinke. Narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine. Skupio Abdul-Hak.* — Behar, 7/1906—07, 12, 143.
- ⁵⁴ Š. (Šemsudin Sarajlić): *Pjesme Jove G. Popovića. Knjiga prva.* — Behar, 7/1906—07, 11, 130.
- ⁵⁵ Anonim: *Male priče i dosjetke za muslimansku mladež. Skupio i napisao Murat Hajrović, mualim u Bihaću...* — Behar, 7/1906—07, 7, 83.
- ⁵⁶ Šemsudin (Sarajlić): *Gospođa Walewska. Drama u 5 činova u stihovima. Napisao: Milan Begović.* — Behar, 7/1906—07, 10, 119.
- ⁵⁷ Nazir (Šemsudin Sarajlić): *Pozorišno društvo »Dragoš« u Sarajevu.* — Behar, 7/1906—07, 11, 131—132.
- ⁵⁸ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Ja nijesam sanjar.* — Behar, 7/1906—07, 23, 273—274.
- ⁵⁹ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Ljubavi.* — Behar, 7/1906—07, 4, 43—44.
- ⁶⁰ Šemsudin M. Sarajlić: *Džulusi — Humajun.* — Behar, 7/1906—07, 9, 97.
- ⁶¹ Šemsudin Sarajlić: *U tišini ramazanske noći* — Behar, 7/1906—07, 13, 153—154.
- ⁶² Edib (Šemsudin Sarajlić): *Na stazi života.* — Behar, 7/1906—07, 6, 68—69.
- ⁶³ Edib (Šemsudin Sarajlić): *Sugestija.* — Behar, 7/1906—07, 11, 128.
- ⁶⁴ Halid (Šemsudin Sarajlić): *Na Sultan Ejjubu. Iz ciklusa »Carigradske slike«.* — Behar, 7/1906—07, 18, 212—213.
- ⁶⁵ Sadi (Šemsudin Sarajlić): *Kita bosioaka. (Slika sa sarajevske ulice).* — Behar, 7/1906—07, 2, 17.
- ⁶⁶ Sulejman Nesib: *Bosporsko veče. (S turskog preveo Musa Ćazim Ćatić).* — Behar, 7/1906—07, 9, 12.
- ⁶⁷ Mihrunnisa: *Ja i ćuk. Turski spjevala —. (Preveo) M(usa) Ć(azim) Ćatić.* — Behar, 7/1906—07, 17, 196—197.
- ⁶⁸ Antar bin Šedad el-Absi: *Fahrija. Arapski spjevao —. Preveo: M(usa) Ć(azim) Ćatić.* — Behar, 7/1906—07, 12, 134—135.
- ⁶⁹ Anonim: *Druga mekama: El-Hulvanijjetu. (Preveo) A. H. Bulić.* — Behar, 7/1906—07, 23, 274—275.
- ⁷⁰ Anonim: *Očev savjet sinu, koji polazi na put. (Prijevod s arapskoga). (Preveo) A. H. Bulić.* — Behar, 7/1906—07, 21, 242.
- ⁷¹ Šemsudin M. Sarajlić: *Razija. Pripovijest.* — Behar, 7/1906—07, 7, 76—79; 8, 87—90; 9, 104—106; 10, 114—115; 11, 125—128; 12, 137—141; 13, 148—152; 14, 161—163; 15, 175—176; 16, 184—187; 17, 200—201; 18, 207—210; 19, 220—223; 20, 236—238; 21, 247—249; 22, 259—261.

⁷² Alfonse Daudet: *Segvinova koza*. (Iz knjige »Lettres de mon Moulin«). — Behar, 7/1906—07, 1, 5—7. Alfonse Daudet: *Biksijeva listnica*. Iz knjige »Lettres de mon Moulin«). — Behar, 7/1906—07, 2, 18—20. Alfonse Daudet: *Tajna jednog mlinara*. (Iz knjige »Lettres de mon Moulin«). — Behar, 7/1906—07, 4, 40—42. Alfonse Daudet: *Priča o čovjeku zlatna mozga*. (Iz knjige »Lettres de mon Moulin«). — Behar, 7/1906—07, 6, 64—65.

⁷³ V. Dorošević: *Porezi*. — Behar, 7/1906—07, 3, 26—29.

⁷⁴ Anonim: *Harun-el-Rešid*. Roman iz arabske povijesti. (Odlomak). — Behar, 7/1906—07, 17, 197—200.

⁷⁵ Š(emsedin) Sami: *Besa*. Tragedija u šest činova iz arnautskog života. (Preveo Muhamed Emin Dizdar) — Behar, 7/1906—07, 20, 230—236; 21, 243—247; 22, 254—259; 23, 267—273; 24, 278—283.

⁷⁶ Ljubinka Rajković: *Turski pesnici i pripovedači kod Srba i Hrvata*, 50.

ČETVRTI PERIOD:

OSMO GODIŠTE »BEHARA«
POD NOMINALNIM
UREDNIŠTVOM
Š. SALIHBEGOVIĆA,
A U STVARNOJ REDAKCIJI
M. Ć. ĆATIĆA

I. UREĐIVANJE I KNJIŽEVNO-IDEJNA ORIJENTACIJA LISTA

1. Program i uređivanje lista

Nakon prethodnog perioda pune književne krize i pokušaja publicističko-političke afirmacije »Behara«, osmo godišće pod nominalnim uređivanjem Šemsi-bega Salihbegovića a u stvarnoj redakciji Muse Ćazima Ćatića predstavlja povratak starom programu »Behara« kao zabavno-poučnog lista, i u izvjesnom smislu čak pokazuje težnju za intenzivnijom književnom radikalizacijom njegove sadržine. Vlasnikov pokušaj da od »Behara« načini političko-publicističku tribinu sa ciljem aktivizacije Muslimana na strani protuteže Egzekutivnom odboru Muslimanske narodne organizacije bio je unaprijed osuđen na propast jer list i njegovi urednici nisu imali cjelovitog i koherentnog političko-nacionalnog i socijalnog programa, već su se sa svojim stavovima nalazili u protuslovnom položaju zaštite muslimanskih feudalnih interesa na marginama političkog programa Muslimanske narodne organizacije i afirmacije mlade građanske klase, kritike austro-ugarske vlasti sa muslimanskim vjersko-narodnim pozicijama i istovremenog ugniježdenja u njenom pokroviteljskom krilu, te prilaska kulturnom razvoju sa stajališta panislamističke i panturcističke tradicije. Apstinencija ranijih saradnika od »Behara« u ovom publicističko-političkom periodu lista rječito pokazuje nepopularnost ovog njegovog programa kako među muslimanskom starijom inteligencijom koja je »Behar« pokrenula, tako i među onom mlađom koju je »Behar« formirao i na koju se on oslanjao.

I sama promjena na mjestu odgovornog urednika na početku osmog godišta na svoj način svjedoči o kompromitujućem učinku programa i fizionomije prethodnog godišta. Očito je da se, nakon sedmog godišta, nijedan od uglednijih muslimanskih književnika, ni Bašagić ni Mulabdić, nije želio prihvatiti uređivanja »Behara« ni sa njegovim povratkom na stari program, te je vlasnik bio primoran da za mjesto odgovornog urednika angažuje neknjiževno lice, čovjeka čak bez ikakvog i publicističkog iskustva i žurnalističkog afiniteta, Šemsi-bega Salihbegovića, gradskog veterinara i svoga političkog istomišljenika, a da stvarno uređivanje i književnu brigu oko lista povjeri Musi Ćazimu Ćatiću, mladom ali tada već afirmisanom muslimanskom pjesniku, talentovanom prevodiocu iz istočnih književnosti, boemu, nesvršenom teologu, artisti, senzibilnom melanholiku sa poetskim nadahnućem mističke, erotičke i socijalne suštine.

Formiran hibridno na tradicijama Bašagića i mlađih turskih pjesnika, te istovremeno hrvatskih i srpskih poetskih ugleda, Ćatić je u to doba slovio kao saradnik muslimanskih i hrvatskih listova, koji je izišao iz okrilja i sjene svojih književnih uzora, kao artist sa vlastitim lirskim senzibilitetom i sopstvenim poetskim izrazom u težnji i sklonosti više ličnom, intimnom poetskom doživljavanju a manje objektivnom, društvenom angažovanju svoje poezije. Započevši stihovima u »Bosanskoj vili« 1899. godine i »Pobratimu« 1900, Ćatić se kao pjesnik razvio u »Beharu«, od pjesme u prvom broju njegovog trećeg godišta, kome je, kao jedan od rijetkih, ostao vjeran i u vremenu njegove krize 1906—1907. godine. Preuzimanje brige oko uređivanja »Behara« u četvrtom periodu, odnosno u njegovom osmom godištu, za Ćatića je predstavljalo razvoj vlastitog književnog kontinuiteta u ovom listu i puniju afirmaciju sopstvenog književnog stvaranja, uz davanje izvjesnog ličnog obilježja sadržini i fizionomiji ovog lista. Ono što je za prvo godište »Behara« predstavljala književno impozantna i stimulativna ličnost Safvet-bega

Bašagića, dajući mu ton i pečat i izvjesnu poetsku rezonancu plodnom i obilnom i kvalitetnom vlastitom saradnjom, koja je daleko nadmašavala kvalitet i obim saradnje ostalih saradnika, to je za osmo godište bila stvaralačka ličnost Muse Čazima Čatića, za omladinu boemski romantična i poetski magična i privlačiva.

Neuredan i boemski način života Muse Čazima Čatića, na drugoj strani, bio je uzrok što je on sam često dolazio u sukob sa zavodskim i internatskim propisima Šerijatske sudačke škole, u kojoj je studirao od septembra 1903. godine. Nekadašnji najbolji učenik tešanjske medrese, polaznik carigradske gimnazije te student Šerijatske sudačke škole u Sarajevu, koji je svojom inteligencijom, opštim obrazovanjem, poznavanjem arapskog, turskog i perzijskog, te njemačkog i mađarskog jezika, daleko odskakao od svojih drugova, i svojim znanjem i primjedbama često dovodio u nepriliku i svoje profesore, morao je u maju 1907. ipak napustiti internat ovog zavoda i nastaviti studiranje kao eksternist.¹ Tada je preuzeo redakciju »Behara«.²

Buran i neobuzdan život predstavlja karakteristiku i razdoblja 1907—1908, u kome se Čatić bavio radom u »Beharu«: Kao vanjski student završio je četvrtu godinu Šerijatske sudačke škole i upisao se u petu, ali je 11. maja 1908. morao istupiti iz nje, da bi posebnom odlukom Zemaljske vlade bio pripušten diplomskom ispitu koji je položio 3. novembra 1908.³

O tom »Beharovom« razdoblju Čatićevog života, odnosno Čatićevom periodu »Beharovog« izlaženja, поближе svjedoči Hamdija Kreševljaković, koji je u to doba kao književni početnik i mladi saradnik »Behara« zalazio u krug oko Čatića. U to doba redakcija ovog lista bila je smještena u jednoj zgradi u Gornjim tabacima broj 25, u kojoj je i Čatić stanovao. Za vrijeme njegovog urednikovanja redakcija »Behara« bila je stjecište omladine, te su se u njoj, pored Kreševljakovića, okupljali: Mirhab Šukri Karišiković, Uzeir-beg Gradašćević, Muhamed Alihodžić,

Salih Mešić, Ahmed Rašidkadić i mnogi drugi saradnici i prijatelji »Behara« i njegovog urednika.⁴

Za način Čatićevog rada i stil njegovog života Kreševljaković daje također i jednu ilustraciju koja spada u ovo razdoblje i prilično objašnjava internatske i životne nesporazume pjesnikove, ali ujedno svjedoči i o ogromnoj radnoj energiji njegovoj, čiji rezultat, pored ostalog, predstavlja i osmo godište »Behara«:

Godine 1908, — piše Kreševljaković, — preveo je Čazim »San«, djelo Namik Kemala, koje u turskoj literaturi slovi kao uzor stila. Posredovanjem Muhamed ef. Memiševića preveo ga je Čazim za Smailagu Čemalovića. Taj je posao svršio za cigla tri dana i nikud se nije maknuo, dok ga nije preveo. Posjetio sam ga jednog popodneva, kad je ovo djelo prevodio. Pod pisaćim stolom bio je velik bardak rakije. Radio je i krijepio se. Ovaj je prijevod izvrstan i ne zaostaje ništa za originalom, kako to tvrde oni, koji dobro znaju turski.⁵

U samom »Beharu« Čatić je u ovom godištu objavio nizove izvornih i prevedenih priloga, ispunjavajući ga u najvećoj mjeri upravo svojim književnim radom, tako da ovo razdoblje na prelazu 1907. u 1908. godinu predstavlja doba koje po aktivnosti spada u njegove najplodnije periode te se može upoređivati još jedino sa razdobljem njegovog uređivanja »Bisera« na izmaku Čatićevog životnog puta. U »Beharu« 1908—1909. godine on je objavio niz originalnih pjesama, članaka, značajan esej o turskoj pjesnikinji Niđar, zatim čitavu malu antologiju prevoda iz savremene turske lirске i proze, posebno iz poezije jednog od svojih uzora Teufik Fikreta, nekoliko prevedenih vjersko-prosvjetnih članaka te nizove prevedenih anegdota i aforizima. U cijeloj njegovoj književnoj i publicističkoj saradnji, originalnoj i prevedenoj, osjeća se jedinstven duh savremenijeg gledanja na pojave u životu i društvu, naporedan raspoloženjima intime, topline i individualnog prelamanja stvari u njegovoj književnoj aktivnosti, bilo da je predstavljala rezultat vlastite inspiracije ili ličnog izbora iz tuđeg stvaralaštva. U upoređenju sa obimom i količinom saradnje ostalih saradnika u »Beharu« ovog perioda, može se reći da Čatićeva

književna aktivnost i kvantitativno i psihološki i emocionalno-estetski daje odsudan i preovlađujući ton ovom listu, vraćajući ga uglavnom, pored novih i specifičnih uredničkostilskih i društveno-emocionalnih ličnih osobenosti, osnivačkom i početnom njegovom programu pretežno književnog lista.

U programskom članku uredništva *Početak osme godine* ova nova orijentacija, »da »Behar« bude isključivo književni list«, »da »Behar« bude opet ono, za što je i osnovan«,⁶ s obzirom na živu potrebu za stvaranjem narodne knjige,⁷ posebno se ističe i naglašava, prvi put u istoriji ovog lista, s odlučnošću prvenstveno literarnog smjera, bez kompromisnog vezivanja uz druge oblike ravnopravne društvene, religiozne ili političke akcije. U motivaciji ovog novog programskog zaokreta uredništvo ističe dva razloga: s jedne strane, činjenicu da ionako u nas ima priličan broj političkih listova, a uskoro će se pojaviti još jedan »narodni list, koji će moći udovoljavati potrebi na političkom polju«,⁸ misleći pri tome na Bašagićevo »Ogledalo«, a s druge, potrebu jednog književnog lista, svjesno književne krize koju je prouzrokovala kratkotrajna »Beharova« politizacija i publicistički smjer.

Kao stalan, polazni, fundamentalni i opsesioni motiv književno-kulturnog preporoda bosanskohercegovačkih Muslimana na narodnom jeziku i zapadnom pismu, i u ovom članku se, u obliku rezimea, ističe kontakt sa kulturnom Evropom kroz prošlih trideset godina, koji je »u našem narodu učinio malo burkanje u socijalnom životu«,⁹ čiji su rezultati bili stvaranje potrebe čitanja, želja za proučavanjem naše prošlosti te težnja za naučnim raspravljanjem religiozne problematike.¹⁰ Tako se, u okviru tog historijskog razvoja, u ovom članku, mada u drugom planu, spominju i ostale, neknjiževne oblasti, prema kojima će »Behar« biti i ubuduće otvoren, sa pozivom muslimanskoj inteligenciji na saradnju uz apel na njeno rodoljublje i patriotizam.

Književna rehabilitacija »Behara«, sa povratkom na staro stanje i ponovnim formiranjem neka-

dašnjeg saradničkog kruga, nije se mogla izvesti bez ranijeg polaznog pomirenja ekstremnih polova muslimanske inteligencije, kompromisa njenih nacionalnih »opredjeljenja« u rezultanti specifične muslimanske narodne svijesti kao nadgradnje koja je bila zasnovana na slovensko-islamskom narodnom mentalitetu i tradiciji, zavičajnom patriotizmu, i tamponskom nacionalnom položaju između srpskih i hrvatskih narodnih pokreta u Bosni i Hercegovini. U duhu ovog stanovišta zato se, u nastavku patriotskog apela muslimanskoj inteligenciji, i kaže:

Ako i na kojem mjestu, ono sigurno ovdje imalo bi se pokazati, da kad se radi za narodne stvari, prestaje svaka lična zadjevica, prestaje vlastiti interes, koji je na štetu općenitom narodnom dobru i da se pokaže ona prava patriotska nit, koja spaja dva međusobna neprijatelja, koja je kadra da stvori zajednicu narodnu, koja bi zajednica okrunila rad, pa da se potomstvo sa poštovanjem sjeća svojih pređa, e su im ostavili utrven put na kom će narod dalje stupati do ostvarenja viših ideala.¹¹

U ovom stavu je bila izražena stara nacionalna politika »Behara«, u njemu je bio učinjen korak svođenja polemičko-ekstremističkih pozicija »Behara« iz sedmog godišta na pomirljivu i objedinjavajuću političku platformu, koje se ovaj list držao u ovom osmom godištu, ne toliko deklarisanjem i razvijanjem ovog stava, koliko neuplitanjem, izbjegavanjem političkih polemika i prešutnim tolerisanjem nacionalnih i političkih izjašnjenja muslimanske inteligencije. Negdje pri kraju osmog godišta, u uvodnom članku pod naslovom *Naša inteligencija* jedino je Muhamed Hifzi Muftić još jednom istakao misao jedinstva bosanskohercegovačke muslimanske inteligencije, u stvari direktno svjedočeći o intenzivnom i nezadrživom procesu nacionalne polarizacije i političkog raslojavanja u njenim redovima:

Sva ta naša školovana mladež je bez svake sumnje kao što iste vjere također iste narodnosti, pa ako je slučajno jedan mislio da je Srbin, a drugi da je Hrvat, to je samo mišljenje, a nikako, da biše bili od dva naroda. S toga neka se svaki zove kako hoće, ali znajmo, da smo jedno, i zajednički radimo.¹²

Ovaj stav pomirljivosti prema političkoj i nacionalnoj orijentaciji među Muslimanima nije mogao zadovoljiti, međutim, muslimanskosrpsku opoziciju koncentrisanu oko pokreta za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju, odnosno oko Muslimanske narodne organizacije, što se vidi i iz samog »Behara«, koji u jednom članku prigovara »Musavatu«, zbog napada na »Behar« od strane nekog akademika iz Beča objavljenog u ovom listu.¹³ Ali ni sama redakcija »Behara« ni u toku ovog osmog godišta nije se uvijek dosljedno držala proklamovanog stava političke tolerancije i nacionalne »neutralnosti«, nego je ipak više naginjala hrvatskoj nacionalnoj misli, što se posebno može zaključiti iz objavljivanja jednog pisma Derviša Salihagića i Hifzi Muftića iz Fojnice, u kome se prvi put u istoriji ovog lista u njegovom tekstu ističe »naš hrvatski jezik«.¹⁴ Da je to hrvatsko nacionalno imenovanje jezika bilo težnja i sugestija upravo vlasnika lista i redakcije, svjedoči ispravka koja je, uz ogradu novog uredništva, objavljena kasnije, u devetom godištu »Behara«, kada je »Behar« i programom i jasnim stavom i saradnicima bio zaista deklarisan kao hrvatski list. U ispravci se ističe da u spomenutom dopisu »pogrešno je riječ »hrvatski« umetnuta, koje riječi u originalnu dopisa ne ima«.¹⁵

Onaj princip kome je »Behar« i u ovom periodu ostao vjeran, to je dosljedan antiklerikalni stav, sa istom, još od strane Bašagića i Osmana Nuri Hadžića formulisanom argumentacijom o konzervativnom, nazadnom i štetnom uticaju sveštenstva na muslimanske narodne mase u Bosni i Hercegovini. Na samom početku osmog godišta objavljen je u »Beharu« članak *Za što islamski narodi ne napreduju*,¹⁶ potpisan pseudonimom Faik-Zeki, u čijem su prvom dijelu iznesene karakteristike primitivizma, neobrazovanosti i vjerskog opskurantizma sveštenečke kaste, koji je izazvao oštru reakciju klerikalaca, čak i proklinjanja autora od strane nekih, ali se nijedan nije odvažio da prihvati pismenu polemiku.¹⁷ Sa sličnim, antiklerikalnim ciljem objavljena je u »Be-

haru« i pjesma razočarenja, pokude i rezignacije nad muslimanskim sveštenstvom iz pera muslimanskog teološkog kapaciteta Šejha Muhameda Abduhu, koju je preveo Musa Ćazim Ćatić, a ispod teksta je dodana napomena redakcije u kojoj se još jednom oštro optužuje sveštenstvo zbog svoje reakcionarne djelatnosti na suzbijanju širenja moderne nauke i zapadne kulture.¹⁸

I po tome svome stavu, kao i po ostalim vidovima svoje časopisne fizionomije, »Behar« nastavlja tradiciju prvih šest godišta književno-poučnog lista, na narodnom srpskohrvatskom jeziku i latiničkom pismu, sa isključivo muslimanskim saradnicima, namijenjenog narodnim masama, pismenim i onima na putu pismenosti, i posebno muslimanskoj porodici kao jezgru osobenog muslimanskog etnosa. Osmo godište naročito pokazuje preovlađivanje književnog gradiva nad neknjiževnim priložima u otprilike uzetom omjeru od sedam naprama jedan, raspoređenog u istim rubrikama kao i u prvih šest godišta lista, među kojima ponovno egzistiraju rubrike »Narodne umotvorine« i »Dopisi uredništva«, uz novu rubriku »Iz islamskog svijeta«. U oblasti originalne poezije i naročito originalne proze javlja se niz novih imena, odranije nepoznatih ili poznatih po saradnji u oblasti narodnih umotvorina, a prvi put u istoriji ovog lista pojavljuju se i žene kao domaće saradnice (Vahida, Nafija Zildžić, M. Munira). Ukupno uzevši, »Behar« u osmom godištu znatno je književniji, to jest ima više beletrističke građe, mada je kvalitet priloga prilično neujednačen, budući da je situiran u rasponu od priloga već afirmisanih književnika do početničkih pokušaja.

U rubrici »Dopisi uredništva« pored održavanja književnih dodira sa saradnicima, došle su do izražaja sve ove karakteristike »Behara« u obliku aktivne orijentacije njegovog uredništva, bez obzira čak i na izvjesne otpore u jednom dijelu čitalaca koji su bili za »Behar« iz prethodnog, sedmog godišta. »Pišete nam da odustajete od pretplate na »Behar« jer

vas ne zanima, pošto nema osmanlijskog jezika, a preveć ste siti pjesama. Dobro, prima se.«¹⁹ — poručuje redakcija jednom čitaocu, riješena da nastavi uređivanje prema zacrtanom programu, indirektno otkrivajući i dvojnost shvatanja kako o jeziku i kulturnim uzorima tako i o zastupljenosti beletrističke i publicističke građe u »Beharu«. U isto vrijeme ona poziva saradnike da za »Behar« prevode s turskog i arapskog jezika,²⁰ ističući značaj turskog jezika, s jedne strane, kao sredstva vjerskog povezivanja, a s druge, kao jezika na kojem je napisano mnoštvo lijepih i značajnih književnih djela.²¹ U poruci jednom saradniku redakcija, dosljedno svome programu, ističe da »»Behar« prima samo musl. radove»,²² dok drugome poručuje za poslanu pripovijetku da je ne može donijeti jer »ono što se u njoj opisuje, protiviti se islamskom moralu i običaju»,²³ potvrđujući tako u svemu tradicionalne smjernice redakcijske politike ovog lista. U pogledu književnog suđenja o poslanim radovima opaža se, pored odlučnosti odbijanja nevrijednih radova, i težnja podsticanja i podržavanja mladih saradnika naporedna sa književnim razlaganjem i upućivanjem. »Nije dovoljno pjesniku, da mu se stihovi sriču, srokovanje dapače nije nužno, ali je nužno duboko i zrelo mišljenje, poznavanje svijeta i života, a povrh toga ideali.«²⁴ — poručuje anonimno, ispred uredništva, Musa Ćazim Ćatić, nastavljajući književnoteorijsku tradiciju »Beharove« književne generacije, ali otkrivajući i neke od principa svoga vlastitog poetskog suđenja.

2. »Behar« i društvo »Gajret«

Formalno raslojavanje, polarizacija, kao uvod u kasniji razlaz prohrvatski i prosrpski orijentisanih muslimanskih intelektualaca i javnih radnika, od kojih se svaka strana predstavljala kao pravi, istinski i autentični zastupnik interesa muslimanskih masa u tome istorijskom razdoblju, našli su odraza i na

stranicama osmog godišta, i to reagovanjem na smjenjivanje dotadašnje uprave društva »Gajret« koja se nalazila u rukama Bašagića i njegovih saradnika. Antagonizam izazivan različitim nacionalnim simpatijama i različitim metodama pristupa kulturno-političkom razvoju Muslimana u Bosni i Hercegovini, dotada ograničen na surevnjivost između muslimanskih kulturno-književnih grupa okupljenih, s jedne strane, oko »Nade«, »Osvita« i drugih hrvatskih listova, pa i »Behara« koji u posljednje vrijeme na nekim mjestima nije mogao sakriti svoje prohrvatske naklonosti, i s druge strane, oko »Musavata«, kao organa pokreta za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju, te oko »Bosanske vile«, »Zore« i drugih srpskih listova, aktivnije se iskazao upravo u preuzimanju uprave »Gajreta« u julu 1907. od strane Muslimanske narodne organizacije.

Dvojnost i različenost puteva za društvenim razvitkom i narodnom emancipacijom Muslimana Bosne i Hercegovine egzistirala je u prvoj deceniji dvadesetog vijeka u cijelom procesu muslimanskog narodnog buđenja. Bašagićev intelektualno-književni krug, koji je nosio obilježja malograđanskog mentaliteta i buržoaske društvene akcije, radio je na prosvjetno-kulturnom, književnom, humanističkom i društveno-ekonomskom uzdizanju Muslimana u uvjerenju da osvajanje prosvjetnih i etičkih vrijednosti predstavlja osnovu za savremeni društveni preporod. Džabićev pokret za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju Muslimana Bosne i Hercegovine, koji će kasnije prerasti u Muslimansku narodnu organizaciju, borio se prvenstveno za slobodu muslimanskih vjerskih i društvenih institucija, a zatim za šire političke interese Muslimana na osnovama zaštite feudalnih privilegija. Prva, intelektualna muslimanska grupacija, iako to nije u svojim akcijama ispoljavala, u svojim slovenskim simpatijama orijentisala se prema Hrvatima, kao prema najbližim Jugoslovenima u okviru Austro-Ugarske. Druga, autonomaška grupacija oslanjala se na srpski nacionalni pokret u Bosni i Hercegovini kao na saborački elemenat u

svojoj borbi. Zbog različitih metoda akcije i političko-nacionalne strategije ovih dvaju pokreta, stav i držanje vođa muslimanskog autonomnog pokreta prema osnivanju društva »Gajret« od strane Bašagićevog intelektualnog kruga, već od samog početka morali su biti negativni, da se četiri godine nakon njegovog osnivanja i apstiniranja konzervativaca od ovog društva transformiraju i prerastu u odluku da se »Gajret« preuzme iz ruku njegovih osnivača i privede pod kontrolu i patronat Muslimanske narodne organizacije.

U maju 1907. godine, uoči godišnje skupštine »Gajreta«, Egzekutivni odbor Muslimanske narodne organizacije donio je odluku, koja je objavljena u 19. broju »Musavata« od 14. juna 1907, u kojoj je naložio svojim mjesnim odborima »da nastoje da se što više članova upiše u Gajret, da se tako ovo društvo preuzme u narodne ruke, da bi služilo narodnim željama i intencijama, jer ovako kako je dosad bilo, moglo bi biti od štetnih posledica za našu narodnu akciju«. ²⁵ Čitav odbor »Gajreta« sa Bašagićem na čelu uložio je na to svoj javni protest u »Ogledalu« od 21. juna, ²⁶ a na to je Egzekutivni odbor odgovorio žestokim napadom na predsjednika »Gajreta« Safvet-bega Bašagića, kako to ističe »Behar« u svome komentaru ove akcije, predbacujući sa svoje strane Egzekutivnom odboru da se »čisto boji inteligencije, te svim silama nastoji ocrniti u narodu one ljude, koji su radili, koji su djelovali, a koji će sigurno i u buduće raditi«, i izražavajući svoju bojazan za budućnost ovog društva. ²⁷ Ali na skupštini koja je održana 5. jula 1907, i koja je u »Beharu« praćena bez komentara, Glavni odbor »Gajreta« popunili su članovi Muslimanske narodne organizacije, a predsjedničko mjesto zauzeo je Mahmud-beg Fadilpašić. ²⁸

Suštinski, međutim, ova akcija je u to vrijeme predstavljala više formalno-politički akt nego promjenu kulturno-humanističke bitnosti ovog društva, koja je pored svoga ranijeg programa, zadržala kao

osnovno i dalje muslimansko narodno obilježje, sa izvjesnom formalnom težnjom upoznavanja kulturnih tekovina srpskog naroda. Od starih aktivista ovog društva u njemu i dalje djeluje Edhem Mulabdić, koji jedno vrijeme uređuje i list »Gajret«, dajući tako podršku protivnicima Mešićeve grupe, vjerovatno, s jedne strane, zbog svoga napuštanja »Behara« na njihovu inicijativu, a s druge i zbog toga što ni samo društvo »Gajret« ni njegov list u tom periodu nisu bili do te mjere prosrpski obilježeni da bi se izgubio duh muslimanstva kao etničko-vjerske kategorije. Na stranicama lista »Gajret«, koji osobito u periodu Đikićevog uređivanja dobija književni karakter, objavljuju svoje radove gotovo svi »Beharovi« saradnici, nalazeći u njemu kao u muslimanskom listu, punu mogućnost svoje književne afirmacije, osobito nakon promjene »Beharovog« programa od maja 1908. godine, kojom je on postao otvoreno hrvatski časopis, bez ranijih narodnosnih i vjerskih ograničenja. Kao podatak ovo svjedoči najprije o još uvijek živom kontinuitetu muslimanskog etničko-vjerskog osjećanja kao primarnog unutrašnjeg određenja velikog dijela muslimanske inteligencije u ovom istorijskom razdoblju, bez obzira na političku saradnju bilo sa srpskom bilo sa hrvatskom stranom, te o prisustvu izvjesnog elastično-muslimanskog stava i kod onih fanatičnih nacionalnih opredjeljenika kad se radi o kulturno-prosvjetnom uzdizanju Muslimana.

Političko formiranje muslimanske opozicije, odnosno prerastanje pokreta za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju u Muslimansku narodnu organizaciju sa Egzekutivnim odborom na čelu, te njena orijentacija na saradnju sa srpskim nacionalnim pokretom u Bosni i Hercegovini, čime je u svoje redove djelotvorno uključivala i grupu odranije srpski orijentisanih muslimanskih književnika, obuhvatajući i nastavljajući i njihova opoziciona prosrpska književno-kulturna nastojanja, — utjecalo je i na vlasnika »Behara« Adem-agu Mešića da otvorenije

usmjeri i izrazitije opredijeli list u pravcu hrvatstva, kao političko-nacionalne i književno-kulturne protuteže.

Kao simptom književne krize u »Beharu« i indirektan nagovještaj nužne programske i saradničke promjene koja će uslijediti nakon toga, uredništvo je u dvadeset drugom broju lista objavilo jedan članak u kome je najavilo da će »Behar« »koncem osme godine života prestati da izlazi, i to samo zbog nestašice gradiva«.²⁹ Osvrćući se na entuzijastička vremena pokretanja »Behara« kao na davnu pozitivnu tradiciju koja već prelazi u mit, uredništvo je, možda i previše dramatično, istaklo pomanjkanje saradnje kao popratnu pojavu dalje istorije ovog lista, koja je kulminirala u posljednje dvije-tri godine, »kad no su sav materijal listu dogotovljali tri-četiri čovjeka«,³⁰ dok se u cijelom osmom godištu »javilo tek nekoliko saradnika »Behara«, i to većinom početnika, te je skoro sve radove samo uredništvo moralo da gotovi«.³¹

Već u slijedećem, posljednjem dvobroju »Behara«, dok su još trajali ozbiljni utisci ranije izražene saradničke krize, koja ugrožava izlaženje lista, uredništvo je objavilo jednu poruku pretplatnicima u kojoj je javilo da »Behar« i dalje produžava svoje egzistiranje, ali je prilično nejasno i nemotivisano nagovijestilo da će mu se »promijeniti dosadani program i pravac«,³² pošto je list u dosadašnjem izlaženju »časnio izvršio svoju zadaću u islamskoj porodici«,³³ te da će u njemu »od sad sarađivati naše najvrsnije književničke sile«.³⁴ To je bio uvod u vlasnikovo otvaranje »Behara« prema širokoj i vjerom neograničenoj saradnji hrvatskih književnika u petom razdoblju ovog lista.

Iako je ovo prohrvatsko opredjeljenje, pored jednog kruga hrvatski deklariranih saradnika, imalo za osnovu i ranije, u »Beharu« sporadično izražene, simpatije prema hrvatstvu, u razvoju i kontinuitetu opšte »Beharove« kulturne i narodnosne orijentacije ono je predstavljalo prilično nagao zaokret i skok, psihološki i emocionalno nepripremljen za čitalačku

publiku, slično kao programska promjena iz 1906—1907. u trećem periodu ovog lista. Da je ono u to vrijeme bilo duhovno strano i onom sloju književnih radnika i mlade muslimanske inteligencije koja je dotad djelovala na stranicama ovog lista, najbolje pokazuje njena saradnička apstinencija, odustajanje od »Behara« u periodu koji slijedi nakon toga, i javljanje u »Gajretu«, listu koji je u to vrijeme intenzivnije izražavao i njegovao muslimanski duh kao etničko-narodnu posebnost i supstrat spona istoka i zapada.

II. KNJIŽEVNA SADRŽINA

1. Kritika

U okviru književne kritike ovog perioda »Behara« Musa Ćazim Ćatić se obilježio poetsko-kritičkim principima posebnoga karaktera. Ideali, prevashodno kao kategorija emocionalno-poetskog intenziteta, koja predstavlja simbol nadahnuća, stremljenja, ili tihe čežnje, emocionalne egzaltacije, cilja i smisla života, etičkog opravdanja životnog puta i čovjekove egzistencije, prisutni u ovom ili onom obliku kako u Ćatićevoj vlastitoj poeziji i njegovim stranim simpatijama te u kriteriju njegovog izbora za prevođenje iz turske lirike, nalaze se kao osnovna etičko-emocionalna i stilska supstancija i u njegovim malobrojnim književnokritičkim tekstovima i prikazima. U eseju *Turska pjesnikinja Niđar*, tekstu više biografsko-bibliografskom po svome karakteru, u kome ima nepouzdanog datiranja,³⁵ Ćatić je kao osnovni kvalitet pjesama ove pjesnikinje istakao »nit tople čežnje, intimna uzdisanja i žarke ljubavi«;³⁶ pišući o knjizi *Mukli jecaji*³⁷ (Gizli Figanlar), turskog pjesnika Sulejmana Nazifa, jednog od pisaca iz književne grupe

oko »Servet-i Fununa«, pogrešno uzetoj kao djelo Abdulah Dževdeta, njenog izdavača,³⁸ on je kategoriju svoga opšteg kritičkog mjerila — lirskog ideala — upotpunio emocionalnim elementima rodoljublja, vruće čežnje za slobodom, izražene u rasponu od melanholične lamentacije do osvetničkog poziva, koje je kao najveći poetski kvalitet izlučio iz ove zbirke i ilustrovao prevedenim stihovima ovog pjesnika.

U ono nekoliko ostalih književnih prikaza može se nazreti tradicionalna poučno-etička linija »Beharove« književne kritike, saglasna njegovom poznatom prosvjetiteljskom programu. U pohvalnom sudu anonimnog prikazivača, u stvari Hamida Šahinovića,³⁹ zbirke Josipa Šebečića *Poučne i zabavne priče*⁴⁰ ističe se da je ova knjiga »sama pouka za mladež« i da je propletena »patriotskim osjećajem«, pod kojim se u stvari podrazumijeva specifično rodoljublje, karakteristično za ideologiju književnika iz Mulabdićevog epigonskog kruga i njihovih moralističkih nastavljača, koje nema romantičarsko-bojovnu, ratnu, agresivnu, makar i verbalističnu suštinu, nego humanističko-prosvjetiteljsku sadržinu, oblik i cilj, etičko-socijalnog usmjerenja, od usavršavanja pojedinca do njegovog doprinosa zajednici, njenoj stvarnosti i budućnosti. Plemenitost i humanost to su glavni književno-estetski kvaliteti za »Beharovog« prikazivača i u ovom razdoblju lista, a vjernost prikazivanja života i običaja osnovni književni predušlov. Sa ove verističke platforme, slično nekadašnjoj Hadžićevoj kritici, ali bez polemičnog zaoštrenja, »Beharov« prikazivač negativno ocjenjuje epos Stjepka Ilića *Alibeg Čengić i Biserka*, naglašavajući da nisu dovoljna samo muslimanska imena da bi se književno dočarala slika iz prošlosti Muslimana u Hercegovini, već da uz njih treba dati i muslimanske karaktere,⁴¹ i ističući da je u prikazivanju muslimanskog života Luka Botić bio mnogo bolji od Ilića.⁴²

Više koincidentno nego suštinski, jer se radi o drukčijoj, folklornoj materiji, ali ipak indikativno za pozitivističko-verističku kritičku liniju ovog lista, isti princip autentičnosti i vjernosti javlja se i u

»Beharovom« shvatanju sakupljanja i bilježenja muslimanskih narodnih junačkih pjesama, koje je, kao osvrt i rezime ranijih zbirki i kao prvo stručno mišljenje u ovom listu o narodnim pjesmama, izneseno povodom zbirke Esada Hadžiomerspahića. Anonimni prikazivač smatra da se prilikom bilježenja narodnih pjesama mora »potpuno očuvati njihov narodni karakter«, da se one moraju vjerno prenijeti na papir iz pjevačevih usta, kako je, prema njegovom mišljenju, postupao Herman, a nikako se ne smiju po kancelarijama dopunjavati, kao što se vidi iz zbirke Matice hrvatske.⁴³ »Ne dopada nam se nikako koje-kakovo ispravljanje, — nastavlja prikazivač tonom i kriterijem započetim još u »Bosanskoj vili«, — jer svaki ispravak oduzima joj (narodnoj pjesmi, M. R.) komadić narodnoga duha, što ne bi smjelo da bude, ako se hoće, da zbirka narodne pjesme ostane kao spomenik, iz kojega će buduća vremena proučavati narod i njegov osjećaj, a čak i sam jezik.«⁴⁴ Ističući regionalne razlike muslimanskih junačkih pjesama ne samo u jeziku i epskom izrazu, nego čak i u ocrtavanju pojedinih junaka ili bojnih događaja,⁴⁵ prikazivač još jednom podvlači potrebu vjernosti zapisivačeve reprodukcije i završava, za orijentaciju i naklonosti tadašnjeg »Behara« prilično neobično, s pozivanjem na postupak Vuka Karadžića: »To je naše mišljenje, a tako je radio i Vuk Karadžić.«⁴⁶

Među ostalim kritičkim prikazima u ovom godištu »Behara« zanimljiv je još i prikaz kalendara »Svačić« koji predstavlja kombinaciju književne i likovne kritike, jer se, pored osvrta na književne priloge, u njemu ocjenjuju i likovni prilozi Emanuela Vidovića, po čemu ovaj prikaz predstavlja prvi likovni osvrt u »Beharu«. U književnom dijelu prikaza kritičar je izrazio i jedan karakterističan stav prema prilogima saradnika ovog kalendara »koje većinom poznajemo da su pristaše »moderne« u Hrvatskoj»: njega bi više veselilo da su oni život dalmatinskog naroda prikazivali »posve realno, a ne onako a lá »Narcis««. ⁴⁷ Pored estetičko-artističkih težnji u književnom stvaranju djela mlađe muslimanske

književne generacije, koje će svoj najpuniji izraz dobiti u poeziji samog Muse Čazima Čatića, i praćenja »modernističkih« književnih zbivanja u južnoslovenskom susjedstvu, stavovi ove »Beharove« makar i sporadične književne kritike pokazuju čvrste realističko-pozitivističke inercije, koje su u shvatanju muslimanskog književno-kulturnog kruga okupljenog oko »Behara« prirodnije ulazile u sistem opšteg narodnog osvješćivanja, prosvjetnog, kulturnog, ekonomskog i socijalnog uzdizanja, odnosno rodoljubivo-patriotske težnje koja je u ovom krugu muslimanske inteligencije predstavljala njihovu istovjetnost.

2. Poezija

Poeziji osmog godišta »Behara« osnovni lirski ton daje Musa Čazim Čatić, i to uglavnom svojom ljubavnom lirikom, idući tako više za estetsko-artističkim tonovima i intimnim emocionalnim porivima, nego za društveno angažovanim ciljevima poezije prethodnih godišta ovog lista, u čijoj se pozitivističkoj i moralističkoj intonaciji gubio lični, ispovijedni vid poetskog senzibiliteta. I ovo pokazuje prilično ilustrativno novi karakter »Beharovog« uređivanja, dispozicije i preokupacije urednika Čatića i mlade književne grupe oko njega, koja je preovlađivala prosvjetarsko-moralističku fazu muslimanskog književnog života, imajući u vidu lična doživljavanja i ideale, ugledajući se na modernistička simbolističko-artistička literarna strujanja iz bližeg susjedstva, iz Hrvatske i Srbije, u kojima se čovjek i njegov privatni život postavljao u emocionalno-duhovno središte sa pretenzijom uopštenja i saznanja univerzuma iz takvog ličnog doživljaja.

Sam Čatić se u to doba nalazi na prekretnici, u položaju istovremenog sjedinjenja i razmeđe dva poetska svijeta, istočnog i zapadnog, u istoj poetskoj nedoumici u kojoj se izvjesno vrijeme nalazio i njegov prethodnik Bašagić, koji se jalovo borio da ko-

načno podlegne naslijeđenim inercijama prvog uticaja. U svome ciklusu pod naslovom *Ljubavni akordi*⁴⁸ on nastavlja intonaciju i stil Bašagićeve ljubavne lirike domaćeg, a ne orijentalnog, nastrojavanja, sa poznatim erotskim formulacijama o magičnoj snazi djevojčine ljepote, i žudnji za potčinjavanjem njoj, bliskim narodnoj lirskoj pjesmi sevdalinki. U *Pjesmi uzdisanja*⁴⁹ vidljiva je tako kombinacija istočnjačkog poetskog inventara i narodnog imenovanja poetsko-erotskog ideala, širokog refrena ravne pjesme sevdalinke i modernističkog poriva čežnje i platonske erotike u atmosferi snene prirode i noćnih glasova. Nasuprot tome, u drugoj, *U sevdahu*,⁵⁰ završna egzaltacija erotike nosi obilježja orijentalnog ljubavnog zanosa koji se izjednačava sa rastakanjem pjesnikovog bića i sa smrću kao posljednjom stvari. Pjesma *Hodi k meni*⁵¹ nosi lirski prizvuk Bašagića i njegovih orijentalnih poetskih uzora, i karakterističnu mističko-platonsku simboliku erotike, svedene na nježnosti i snoviđenja.

Čatićev ciklus *Uspomene*,⁵² sastavljen od osam ljubavnih pjesama, predstavlja niz erotičkih, memorijalnih oscilacija od nježnosti do tamne strasti. Stvoren je na sjenci pjesnikovog melanholično-rezigniranog osjećanja prema dragoj koju su drugome dali, i sve emocionalne asocijacije i varijacije pjesnikove imaju polazište u ovom motivu. Čatić se i ovdje pokazuje prevashodno kao pjesnik uspomena, manje kao pjesnik savremenosti, ali uspomene se u ovoj poeziji prelamaju i rezoniraju u savremenom trenutku koji ih određuje i emotivnoj boji. Neke pjesme iz ovog ciklusa predstavljaju značajne domete Čatićeve lirike u ovom vremenu njegovog poetskog kolebanja prije njegove pune simboličko-artističke faze izazvane uticajima savremene hrvatske i srpske poezije.

Melodija, snovi, sjene i mirisi predstavljaju artistički osnov lijepe pjesme *S harfe moje*, prve iz ovog ciklusa, u kojoj pjesnik egzistira sa svojim bljedim licem, sjećanjima i melanholijom ljubav-

nog neispunjenja. Djetinja prostodušnost pjesnikove duše prožima drugu pjesmu, *Uvehli cvijetak*, identifikujući se potpuno s lirskim motivom o cvijetku koji izdiše među jesenskim lišćem i u tom posljednjem času priča tužnu priču nekadašnje sreće. Dok je pjesma *Ah, gdje su zlatni danci* izraz teške, sudbonosne, kao smrt snažne erotike, date u izrazima krajnje snage osjećanja, da se na kraju svede na jedan lirski uzdah, u pjesmi *Zambak* platonsko-lirska erotika druge vrste dobija mističke, iracionalne kvalitete i izraz poznate simbolike snova i mirisa, da se u pjesmi *Ti više n'jesi moja* preobrazi na prvi pogled u gustu erotiku plotske žudnje, a u stvari u strast za ljepotom, za paganskim obožavanjem i ritualnim bogosloženjem. Simbol pepela ljubavi i simbol bjeline pjesnikove duše kao nevine emocije došli su do izraza u lamentativno-melanholičnoj pjesmi *Nad pepelom*, dok se u pjesmi *Prvi cjelov* indirektno, kroz pjesnikovu uspomenu, nazrijeva lik žene, pjesnikovog ideala, koja je kao pandan njegovoj nevinoj ljubavi, otjelovljenje svijetle čednosti i stida. I najzad, kao identitet pjesnikovoj melanholiji i iskupljenje njegove ljubavi, u pjesmi *Pričala mi* data je jedna mala scena, koncentrisana oko suze u djevojčinom oku u trenutku njenog vjenčanja za drugoga.

Kao korak dalje od ove artificijelne ljubavne poezije, u pravcu izražavanja rezimea ličnog, svakodnevnog života, sa karakterističnim socijalnim verizmom pjesnikove sudbine, u ovom periodu su objavljene i dvije pjesme: *Pred očinskim domom*⁵³ i *Na očinu grobu*,⁵⁴ iz kojih probija privatna, porodična pjesnikova drama u intonacijama sudbinskog vaja, socijalnog predbačaja i mističkog mirenja. Prva je stvorena na kontrastu nekadašnje slike pjesnikovog doma, oko kojeg se koncentriše sva sreća njegovog djetinjstva, i izgleda njegove oronulosti koji dobija simbolički kvalitet u dodiru i prožimanju sa dotrajalom pjesnikovom sudbinom. Druga, koja počinje opisom i sjećanjem, a završava izrazima odanosti i poštovanja, također sadrži u sebi klicu pjesnikove melanholije, ovog puta zasnovane nad činjenicom

osamljenosti i ostavljenosti iza smrti roditelja, i ton vremena proteklog u lutanju i izgnaništvu.

Čatićevo poetsko stvaranje u »Beharu« dok ga je on uređivao zaokružavaju još dvije pjesme zasnovane na fonu zimske atmosfere, *Zimska slika*,⁵⁵ koja nosi karakteristike patetične socijalne sadržine, i *U zimskoj noći*,⁵⁶ sa optimističkim kontrastom sunca sa draginih obraza, i treća pod naslovom *Juda*,⁵⁷ sa starozavjetnim motivom i likom oronulog starca Jude, koji u svečanom i patetičnom miru sudbinske prolaznosti vremena i života doživljava svoje vlastito očišćenje u simbolu suze kao izraza lične i opšte povijesne sudbine.

Među poznatijim pjesnicima osmog godišta, pored Čatića, poetsku saradnju u »Beharu« nastavlja i Semsudin Sarajlić malim ciklusom ljubavnim pjesama pod romantičnim naslovom *Kita cvijeća*,⁵⁸ koji u »Beharovoju« poeziji predstavlja individualan glas, koji se ne oslanja na Bašagića kao doajena bosansko-hercegovačkih muslimanskih pjesnika, već slijedi svoju vlastitu poetsku vokaciju, inspirisanu intonacijama, senzibilitetom i mentalitetom narodne pjesme sevdalinke, i ton pustahijsko-sevdalijski, širok, raspojan, hedonistički naklonjen prema životu.

Pjesma *Dva smo cvijeta* predstavlja niz suprotno okrenutih upoređenja pjesnika i drage tipičnih za narodnu liriku: pjesnika, čežnjivog, strastvenog, djevojke, hladne, stidne i neodlučne. *Na serdžadi* je živa, ali melanholična pjesma, poetski iskazana kao scena mladićevog meditiranja o dragoj kojoj je sve dao, a ona ga prevarila, sa tonom duboke ljubavne čežnje, jednostavne i jednosmjerne, derta koji nije moguće ni u piću prevladati. I ne samo lirski izraz, već i Sarajlićevi motivi po svojoj epsko-lirskoj, pripovijednoj, i u isto vrijeme emocionalno-refleksivnoj strukturi srodni su motivima narodne lirike, kao u pjesmi *Jabuke*, u kojoj se motiv koncentriše oko potente razvijanja djevojačke ljepote kojom će one mamiti momke, ili u pjesmi *Zaželim se*, sa antinomijom drage, kojoj pjesnik ide i kad se zaželi ljeta i svijeta, i kad poželi zime i leda, ili najzad u pjesmi *Srce*,

zasnovanoj na narodnom paradoksu: srce su pjesniku ukrala dva oka dragina i smjestila ga da spava usred djevojačkih grudi, a kada bi ono vidjelo u kakvu je nemilost palo, prepuknulo bi od bola.

Treći od značajnijih pjesnika osmog godišta Omer Hifzi Bostandžić, sa svoje tri pjesme, *Moja nada*,⁵⁹ *Sreći*,⁶⁰ *Slobodi*,⁶¹ označava nov poetski kvalitet u lirskoj tradiciji »Behara«, zasnovan, s jedne strane, na sklonosti ka gustoj poetskoj simbolici, a s druge, na aktivnom odnosu prema opštim osjećanjima u društvenoj stvarnosti, koji se izražava u aktivističkoj moralnoj poziciji prema njoj, te u individualnom tonu i stavu kojim pjesnik nastoji da preovlada zablude i inercije ustajale sredine. I originalan, najzad, u kontekstu muslimanske lirike svojom u izvjesnom smislu zapadnjačkom simbolikom, senzibilitetom, ideologijom, pjesničkim izrazom.

Ostala poezija osmog godišta »Behara« ne prevazilazi razinu konvencionalnog poetskog prosjeka, u jakim tradicijama romantičko-prosvjetarskih pjesničkih prethodnika. U stihovima Fadila Kurtagića, poznatijeg inače po noveletama i poetskim slikama u prozi, osjeća se tako nastavak prosjeka naslijeđene lirsko-romantičke tradicije, ali i izvjesno obnavljanje poetskog izraza te prisustvo elemenata savremenijeg poetskog senzibiliteta. Ni on, međutim, ne može se oteti karakterističnoj sadržini naslijeđenog patriotizma, koji se, na primjer u pjesmi *Kad noć tiha*,⁶² iskazuje i iscrpljuje u ideji prosvjećivanja i kulturnog uzdizanja i u borbi protiv tradicionalnog konzervativizma, dakle, u etičko-prosvjetarskim vrijednostima, shvaćenim kao uslov razvoja i napretka, a ne u borbenoj ideji političke ili narodne slobode. Politička, ali pored toga ipak apstraktna oštrica ovog patriotizma, preuzeta uostalom iz Sarajlićevih pjesama sa sličnom idejom, a preko njih iz angažovane poezije srpskog romantizma, izražena je u pjesmi *Preživodi*,⁶³ u kojoj pjesnik na preziran način tretira problem čovjeka nestalnih, spekulativnih uvjerenja, kombinujući ga sa starim paradoksom ustrojstva života i etičkih vrednota u ljudima: dok

zemlja drži takve beskrupulozne ljude, dotle ždere ljude pune ideala. Konkretan, aktuelan povod ima, međutim, Kurtagićeva pjesma *Sastao se pakla zbor*⁶⁴ i težnju za degradacijom klike koja želi da uništi čovjeka zaslužnog za narod.

I drugi pjesnici ovog godišta okupljaju se u svojim stihovima uglavnom oko dvije teme: ljubavne i ove specijalno patriotske. Simbolika ljubavi, romantična, poznata, konvencionalna, prožima pjesme koje su u ovom godištu napisali Fehim Nedžati (Bajraktarević?), Hafiz, Hadže Zade (Hasan Deronja), Mirhab Šukri Karišiković, M. N. B.. Stimulativna patetika rodoljublja, i to onog prosvjetno-kulturnog karaktera, ispunjava po svojoj pojavi jedinstvene stihove Vahide (Hasnije Berberović) i Nafije Zildžić, pored stihova djevojačke čežnje inspirisanih sevdalinkom, te Sejfidina Fikreta Huseinagića, utvrđujući karakterističnu tematiku poetskog stvaranja u ovom periodu »Behara«.

Kao i u prvom periodu, prevedena poezija i u osmom godištu »Behara« zauzima ugledno mjesto u književnoj sadržini ovog lista, pokazujući i slične ciljeve u opštem kontekstu uredničke politike ovog razdoblja »Behara«. I u ovom razdoblju nad poezijom iz zapadnih književnosti preovlađuje uglavnom poezija s orijentalnih jezika, koja je najvećim dijelom rezultat prevodilačko-pjesničke aktivnosti samog urednika Čatića, kao što je nekad bila djelo Bašagićevog rada, a činjenica da su joj prevodioci bili i sami originalni pjesnici osigurala joj je visok nivo umjetničkog prepjeva. Pored svoje uloge ispunjavanja poetskog dijela lista, koji je i u ovom vremenu bio suočen sa problemom nedostatka originalnih saradnika, prevedena poezija je pokazivala i književnu orijentaciju lista i otkrivala književni oslonac urednika i redakcije, a više od svega služila originalnim saradnicima kao primjer načina književnog stvaranja. Pored otkrivanja književnih simpatija i sazvučja poetičkih principa samog pjesnika-prevodioca, u ovom slučaju prvenstveno Čatića, ona je svojim izborom iskazivala i njegova urednička

shvatanja o određenoj stranoj poeziji koja dolazi u obzir za objavljivanje u »Beharu« u savremenom književnom, idejnom i društveno-istorijskom trenutku. Osnovna formalna razlika između prevedene poezije u osmom i u prvom godištu »Behara« bila je u tome što su u osmom godištu, kao i u četvrtom kada je Čatić bio glavni pjesnik-prevodilac ovog lista, preovlađivali prevodi iz turske, poglavito mlađe i savremene poezije, iz književne škole »Servet-i Fununa«, koja je u poeziji stajala pod uticajem francuskih parnasovaca i simbolista, a realista i naturalista u prozi, dok je Bašagić bio poklonik pretežno arapske i perzijske klasike.

Ali i među samim turskim pjesnicima koje je Čatić prepjevao u toku svoje prevodilačke djelatnosti, posebno dok je uređivao »Behar«, mogu se izdvojiti njegove simpatije već po broju pjesama koje je odabirao iz njihovog poetskog opusa. Tako se između dvadeset i dvije prevedene pjesme od dvanaest turskih autora, objavljene u osmom godištu, osobito ističe Teufik Fikret, najveći i najznačajniji predstavnik književne škole »Servet-i Funun«, sa sedam pjesama, bacajući u pozadinu Dženab-Šihabudina i pjesnikinju Niđar, te Abdul-Hak Hamida i Abdulah-Dževdeta, od kojih su prvo dvoje zastupljeni sa po tri pjesme, a druga dvojica sa po dvije pjesme, te ostale autore od kojih je ponaosob prevedena po jedna pjesma. Ova prevedena Teufik Fikretova lirika daje tako osnovni ton ovoj maloj antologiji prevedene turske poezije, otkrivajući ujedno nekoliko osnovnih sopstvenih poetskih vidova. U pjesmi *Vili pjesme*⁶⁵ izraženo je na emocionalan i dramatičan način saznanje ovog pjesnika o vlastitoj poeziji u kome su stvaralački dar i poetsko nadahnuće predstavljani kao varljiva sudbinska nadoknada za životne bolove, melanholiju i patnju. Uz ovu intimno-isповijednu osnovu priklanjaju se iz drugih pjesama ekspresivno-ekstravertni poetski stavovi patetične paklenske dramatike života i simboličke rada i radnika (*Spomenik »Rada«*),⁶⁶ intenzivnog socijalnog apela (*Halukov bajram*,⁶⁷ *Ribari*),⁶⁸ te motiv o tra-

gičnoj dvovidnosti sudbine genijalnog saznanja (*Budha*),⁶⁹ simpatije o nježnoj sentimentalnoj poeziji De Misea (*Alfredu de Musset-u*),⁷⁰ i vizija idile seljačkog života (*Jedan časak mira*),⁷¹ — zaokružavajući tako shemu poetskog senzibiliteta i motivike Teufik Fikreta.⁷²

Iz dviju pjesama Abdul-Hak Hamida zapaža se intiman dodir ovog pjesnika, a uz njega i ostalih pjesnika savremene mlađe generacije, sa evropskim simbolizmom (*U kazalištu »Renaissance«*),⁷³ u kome dominira karakterističan maglovit, samotan i sumoran pejzaž i čovjek kao otuđenik u njemu, sa tajanstvima života i smrti (*Svijetla pojava*).⁷⁴ Melanholična ljubav svelih uspomena i pokopane nade, tako čest motiv i muslimanske bosanskohercegovačke lirike, karakteriše jednu od pjesama Abdulah Dževdeta (*Zbog tebe*),⁷⁵ dok se u drugoj, drukčijoj, izraženi pojam slobode gotovo u cjelini poklapa sa suštinom ovog pojma u poetskoj obradi »Beharovih« pjesnika: kao ideal i simbol znanosti, istine, pravde i slobode duha (*Sloboda*).⁷⁶

Poetska sadržina i motivi ostalih pjesama turskih pjesnika nižu se u raznovrsnosti i raznorodnosti, odražavajući beskrajne vidove života i njegovog emocionalno-duhovnog saznanja. Simbolika škole i nauke ovog puta kao preduslov spoznanja sadržana je i u osnovi pjesme *Istina*⁷⁷ Mehmeda Ihsana; melanholična erotska priviđenja sadržina su pjesme *Tajna ljubav*⁷⁸ Riza Teufika; snaga elemenata prirode dolazi do izražaja u pjesmi *Jednoj planini*⁷⁹ Ismail Safaa; filozofska integracija cijele prirode, života i osjećanja u pojmu poezije suština je *Pjesme*⁸⁰ Redžaizade Mahmud-Ekrema; osjećanje skrušenja pred bogom ispunjava slobodnije prepjevanu⁸¹ pjesmu *Munadžat*⁸² Mualimi Nadžije; i najзад, osjećanje divljenja prema vidovima prirode izraženo je u stihovima Dženaba Šihabudina iz zbirke *Zimski akordi*.⁸³ Gotovo svi ovi pjesnici koje je Čatić preveo za »Behar« bili su pripadnici škole »nove književnosti«, koji su se okupljali oko časopisa »Servet-i Funun«.

Iz arapske poezije objavljene su u ovom periodu »Behara« dvije pjesme u prevodu Muse Čazima Čatića: jedna, već spomenuta, iz pera Šejha Muhameda Abduhu,⁸⁴ i druga koja predstavlja odlomak iz kaside Ebu-Ala El-Mearrije i sadrži mističku opomenu čovjeku da lakše stupa zemljom, jer je sve pepeo mrtvaca i grob na grobu, i da se ispuni sviješću da je bol veći od radosti, da je sav život suza i drijem sa lažnim slikama, dok je grob kolijevka snova.⁸⁵

Iz zapadnoevropske poezije objavljeno je nekoliko pjesama H. Hajnea,⁸⁶ Rozegera,⁸⁷ Rikerta⁸⁸ i Platena,⁸⁹ koje je u »Beharu« preveo pisac pod pseudonimom »Fehim Nedžati« (možda Fehim Bajraktarević).

3. Proza

Još više nego u oblasti poezije, u prozi »Behara« pod Čatićevim uređivanjem osjeća se invazija novih književnih imena, najviše početnika, od kojih će, istina, mnogi, nakon preorijentacije »Behara« od devetog godišta u čisto hrvatski list, nastaviti sa književnom saradnjom u časopisima koji su, unatoč posebnih političko-nacionalnih simpatija, kao što je bio »Gajret«, ili panislamističkih ideoloških refleksa u vođenju lista kao što je bio »Biser«, produžavali osnovnu liniju bosanskohercegovačkog muslimanskog duha i mentaliteta, te književnog i kulturnog okupljanja bosanskohercegovačkih Muslimana, ali većina od njih neće ostaviti ozbiljnijih umjetničkih rezultata na književnom polju, već samo kulturnoistorijski trag i obilježje mladalačkog književnog napora. Od pisaca već poznatih u »Beharu« saraduju Hamdija Mulić i Hamid Šahinović, zatim Šemsudin Sarajlić, Fadil Kurtagić, M. Hifzi Muftić, te nekolicina saradnika, ranije poznatih u oblasti skupljanja narodnih umotvorina, koji su ovog puta učinili pokušaj na polju izvorne proze, kao što su Ibrahim Dautović, Muharem Dubravić, Hasan Deronja, A. Hamdi Aliefendić. Od pisaca koji će docnije

zabilježiti značajan književni razvoj javlja se u ovom periodu Abdurezak Hifzi Bjelevac.

Proza Hamdije Mulića produžava svoje poznato pedagoško-moralističko usmjerenje, upotpunjavajući se novim motivima i novim vaspitno-društvenim aspektima, ali i novim elementima piščevog ličnog humanističko-emocionalnog senzibiliteta ispoljenog u odnosu prema objektivistički postavljenoj materiji. Motivi iz kruga piščevog učiteljskog života i odgojne djelatnosti, ozarenog idealističkim zanosom i plemenitom iskrenošću, uobličavaju se i izražavaju na stilski uprošćen način, čija je originalnost upravo u toj jednostavnoj čistoti, identičnoj emocijama i idejama koje izražava. Čovječnost u osnovi odgojne misije poprima u piščevoj prozi često vidove samilosti prema ustrašenom i zbunjenom djetetu i težnje da iznađe uzroke traumatskih kočnica (*Mali Meh*),⁹⁰ aktivan stav prema odgoju djeteta u ranom etičkom oblikovanju njegove prirode i duha pruža se prema roditeljima u analizi njihovog uticaja na rano formiranje djeteta, sa pedagoškom porukom koja često pripovijednu materiju svodi samo na scensku shemu i narativnu dekoraciju (*Roditeljska muka*).⁹¹ Ponekad je crtica ilustracija, zgodno nađen primjer iz života, koji tezu i poruku potvrđuje deduktivno (*Pogreška*),⁹² drugi put je poruka data kao piščevo direktno izraženo naravoučenje na kraju događaja, kao njegovo svođenje na suštinu odgojne vrijednosti najčešće negativnog vida kao suprotnosti piščevoj pozitivnoj završnoj poruci (*Djeca*,⁹³ *Sekser i ekser*).⁹⁴ Sve ove proze svode se na jedinstveno pitanje moralne odgovornosti roditelja prema svojim nasljednicima, prema svojoj djeci u procesu njihovog ranog duhovnog i etičkog formiranja.

Često i dramatično intonirana, piščeva odgojna problematika se tako širi od djece ka roditeljima, i dalje prema društvu, zajednici, sa oštricom postavljanja moralne odgovornosti prema njihovoj budućnosti i sudbini. Pored akcenata dnevničke intime jednog prosvjetitelja i odgojitelja-idealiste, koji je »muslim, pa naprednih misli i pun žive želje da

svom narodu pomogne«, javljaju se u Mulićevoj prozi i iskušenja njegove zadaće i mentalitet sredine, disharmoničan i suprotan njegovom nastojanju, tipičan za muslimansku sredinu i njen prikaz u muslimanskoj književnosti, ali uz njih, shodno Mulićevom optimističkom nastojanju, i ohrabrenje, osvježanje dodirom sa čovjekom trudbenikom koji sam traži knjigu da čita (*Iz mog dnevnika*).⁹⁵ Od ove opštije prosvjetno-kulturne problematike Mulić je u ovom godištu »Behara« napravio još dva dalja koraka, jedan sa težnjom socijalne meditacije (*U šetnji*),⁹⁶ drugi sa propagiranjem rodoljublja, osjećanja etničke domovinske autentičnosti i vezanosti za rodnu zemlju, poremećenog kod bosanskohercegovačkih Muslimana u vremenima seoba u Tursku (*Uspomena*).⁹⁷

Mnogo efikasnije od vaspitno-moralističke Mulićeve proze, prožete blagošću humanizma i sugestivnošću obraćanja, startuje u ovom godištu »Behara« jedan vid proze Hamida Šahinovića Ekrema, po svome naturalističko-socijalnom karakteru i agresivnosti optužbe jednog sloja muslimanskog društva dotada nepoznat u ovom listu. Ekremova proza *Propali su*⁹⁸ ostala je nezavršena, ali se po naslovu i usmjerenju radnje može zaključiti o završetku Ekremovih junaka iz ovog malog romana. U njoj se otkriva u svoj golotinji, sa insistiranjem na pojedinostima i karakteristikama pokvarenosti koja izmiče ljudskim mjerilima, čitava galerija negativnih, čak i demonskih likova: pijanice, svodnici, lopovi, sve određeno nepošteno, bezočno. A uz taj naturalistički pandemonijum, vezuje se niz socijalnih apostrofa u priilog sirotinje i nevinosti, i optužbi protiv bogataša datih sa britkošću piščevog opredjeljenja na strani protiv nemorala i socijalne nepravde, koje ostaju kao jedinstveno svjedočanstvo romantične literarne žustrine u istoriji ovog lista.

Razvoj ostalih pisaca-početnika, koji se pojavljuju u ovom periodu »Behara« kreće se od lirskih preokupacija, manje-više slobodnih izražavanja ili improvizacija života, pokušaja i ogleda s koje bi se

strane životu prišlo, do djelatnog angažovanja u smislu interesa sredine, u nastojanju da se dade slika onih vidova njenog života koji stvaraju probleme i kočnice za njenu budućnost i opstanak, i u duhovima koji za nju osjećaju izazivaju potrebu upozorenja, kritike, pozitivnog usmjeravanja, preodolijevanja konkretne zablude, otklona skretanja.

Pripovjedačka aktivnost Ibrahima Dautovića u ovom godištu »Behara« također započinje proznim pokušajima sa naglašenom težnjom za simboličkim stilizacijama, emotivnim nagnućem za intonacijom melanholije i izvjesnog fatalističkog kretanja života (*Trešnja bjelica*),⁹⁹ koji povremeno padaju u običnu naraciju, bez posebne draži (*Izliječen*,¹⁰⁰ *Bećina prijevera*),¹⁰¹ sa uvjerenjem karakterističnim za većinu ovih mladih pisaca, da je najvažnije događaj glatko ispričati. Ali se ova proza ubrzo usmjerava na konkretne, izabrane vidove života domaće sredine, zalažeći u ponore njenih konzervativnih otpora i zabluđa, koji joj služe kao vlastiti zaplet i kao povod unutrašnjeg iritiranja i sukoba. U crtici *Tezga*¹⁰² radi se o sukobu vremena, običaja i shvatanja na području trgovačke djelatnosti; u pripovijeci *Porušena sreća*¹⁰³ zaplet je dublji, intimnije ljudski, i koncentriše se oko predrasuda porijekla koje staju na put sreći mladih ljudi. Prva proza pokazuje očito da pisac još uvijek ne zna da poentira siže i da ga pripovijedno zaokruži, ostavljajući ga u fragmentu u trenutku zaintrigiranja, a sa njime i društveni problem koji on sobom nosi. Druga proza je slobodna piščeva improvizacija, pisana novelistički, sa romantičnim završetkom, i bez osobite literarne vrijednosti, u kojoj upravo romantičko-sentimentalno skretanje intonacije sižea i temi oduzima karakter društvene težine.

I dvije Dautovićeve proze socijalne intonacije imaju sličnu strukturalnu shemu. Crtica *Siromah*¹⁰⁴ sazdana je na socijalnoj antinomiji ugleda, pozitivnog morala i poštenja, koji se vezuju sa bogatstvom, a ne i sa siromaštvom, uz koje se vezuju društvene i duhovne suprotnosti ovih kategorija, ali ova ideja ostaje samo kao tematska osnova, pripovijedno nera-

zvijena i obična. U crtici *Gazda*,¹⁰⁵ koja u polazištu sadrži društvenu pojavu zelenaštva, osjeća se udaljenje od stvarnog događaja iz života i razmah vlastite, idilično-romantične fabule, koja se završava u akcentima tragične patetike, pri čemu cijelim tokom pripovijedanje ide tečno, sa težnjom da se događaj ispriča bez zaustavljanja i stilskog dotjerivanja.

*Radovanovo pripovijedanje*¹⁰⁶ među ovim prozama predstavlja mogućnost i potencijalni nagovještaj budućeg kvalitetnijeg razvoja ovog pisca. Iako po svojoj strukturi predstavlja više reportažu, bez jedinstvene fabularne okosnice, više monolog jednog starog seljaka o hajducima i hajdučiji, u kome je ujedno i stav prema starom i novom vremenu, sa naklonošću prema starom, ova proza je uspjela i kao atmosfera i slika nekadašnjeg seoskog života i mentaliteta, i kao pripovijedna struktura data sredstvima verističkog narodnog izraza.

Jedno značajnije ime koje se prvi put javlja i izdvaja među saradnicima »Behara« u ovom godištu jeste Mirhab Šukri Karišiković, prozni liričar po vokaciji, koji u svojim prozama ne gubi poetskog daha, nego varira motiv, raspoloženje i ton, puni ga dalje emocijom održavajući napon do kraja. U crtici *Rana smrt*¹⁰⁷ ima neke mopasanovske jednostavnosti, ali i sklonosti melanholičnoj meditaciji o životu. Junaci su mu nesretni. Oni stalno razmišljaju, i zatim pričaju svoju sudbinu, u kojoj je prisutna i socijalna komponenta. U Karišikovićevim prozama ima pouke, ali se ona kao teza na izvjestan način umekšava u stilu, u emocionalnosti. U ovoj je prisutan prijekor sredini zbog sudbine glavnog junaka, i posebno oštra optužba starije, konzervativne generacije, koja pušta da propadaju talenti. U pripovijeci *San ili java*¹⁰⁸ socijalna nejednakost je uzrok zapleta i ljubavnoj tragediji; ona se kao objektivna društvena kategorija u ovoj prozi subjektivira, progovarajući na usta pisca u obliku optužbe upućene ljudima, kletve njihove pohlepe, pred kojom padaju humane i etičke vrednote. Ali primarna emocija u ovoj prozi pored

svega ostaje jedinstvena erotika, lirske intonacije, poetske čežnje, po čemu se ona i doima kao ljubavna pjesma u prozi. Ovaj specifični emocionalni kvalitet traje u njoj unatoč romantičnom karakteru njene radnje, uprkos banalnom zapletu i raspletu, kao svjedočanstvo pišćeve ljubavno-melanholično-lirske duhovne strukture.

Na ovoj liniji erotske melanholično-lirske proze egzistiraju i početne proze A. Hifzi Bjelevca *Amor*¹⁰⁹ i *Razbijeno srce*,¹¹⁰ objavljene u »Beharu«, u kojima se u tragu i nagovještaju osjećaju neki elementi koji će postati bitni u docnijem stvaranju ovog pisca: kosmopolitski duh i ambijent, prvenstveno turski; uticaj turske sentimentalno-ljubavne literature; melanholični ljubavnici za koje je ljubav totalnost života; pripovijedanje o događajima kao o minulom širokom toku, koji nosi rezonancu sjetne uspomene; klice piščevog docnijeg feminiziranja literature (žene kao glavni junaci, propagiranje ženske prosvjete, emancipacije). Ali, pored ovoga, kao konkretan milje daje se politički život. Dotad izbjegavan, zaobilažen i davan u aluzijama, on predstavlja i opštu karakterističnu značajku proze osmog godišta »Behara«, uz otvoreno napadanje muslimanskih konzervativaca i klera. No, kao crta koja će preovladati sve ove elemente, osjeća se iznad svega erotika, apsolutna, lirska, sa primjesom melanholije, mada dosta plitka, feljtonska (*Razbijeno srce*).

Feljtonske po fragmentarnosti, tankosti i ponekad konvencionalnosti sižea, ali intelektualističke i zapadnjačke po njegovom izboru i pristupu njemu, jesu proze Muharema Dubravića — Gariba u ovom godištu. Pored težnje za stranim, nemuslimanskim ambijentom i junacima (*Povratak*,¹¹¹ *Besposlica*,¹¹² *La bionda sei*),¹¹³ ove proze, kao svoju individualnu karakteristiku, pokazuju i tendenciju za simbolikom krupnih riječi, za dramatičnom ekstremnošću pojmova, krajnje određenih, bez prelaza, za romantičko-naturalističkim izražavanjem života (*Žrtve*).¹¹⁴ Zbiivanje se često daje u plohama, u scenama između kojih je proteklo mnogo vremena (*Povratak*), opisi

ponekad, kada nisu naturalistički dramatični, sa laganom impresionističkom težnjom (*Besposlica*), sadržina, kada nije ispunjena domaćim društvenim aktualizacijama (*Žrtve, Povratak, Diletant*,¹¹⁵ *Dijete s ulice*),¹¹⁶ ispunjava se stranim sudbinama sa značajem opšte vrijednosti (*La bionda sei*).

Na liniji ekspresivnog komentarisanja života, u tehnici prozних medaljona, nastavlja se proza Fadila Kurtagića i u ovom periodu »Behara«, predstavljajući napor traženja nove, nekonvencionalne strukture i izraza, bez prekidanja čvrstog dodira sa savremenim životom muslimanske sredine. Kurtagićeви prozni medaljoni stvarani su po određenom šablonu: sa kratkim događajem u centru, koji zaintrigira piščevu refleksiju o životu, pisani škrto, kao sažet zapis, iz kojeg, upravo zbog sažetosti, izbija dramatična, ekspresivna životna tragika, ali ne beznadežna i bespomoćna, već ona koja vapi kao poziv na akciju. Jednom je to jaka socijalna impresija propasti usljed alkoholizma i prelaska bogatstva u tuđe ruke (*Siromašni bogataš*),¹¹⁷ drugi put je to etička dilema o duhovno-moralnoj niskosti i fizičkoj ljepoti (*Ona*),¹¹⁸ treći put je to zapis o neostvarenoj žudnji za školovanjem u konzervativnoj sredini (*Otac*).¹¹⁹ Ovi medaljoni, koji imaju socijalno-psihološku namjenu, redovno sadržavaju jedan mali, periferni isječak iz života, ali značajan za pojedinca jer predstavlja upravo prelomni momenat individualne i opšte etike, koji omogućava piščev eksplicitni ili imanentni komentar. Idući prema kraju osmog godišta, ovi Kurtagićeви medaljoni sve više se objektiviziraju i koncentrišu oko opšte društveno-političke problematike: od meditacije o položaju domovine i predrasudama sunarodnika (*Predrasude*),¹²⁰ Kurtagićeva proza se transformiše u sadržinu rodoljubive simbolike, sa patetičnim akcentima na zlobi, zavisti i mržnji, nehaju i letargiji koji razaraju društveno biće roda (*Žrtva sentimentalnosti*),¹²¹ da se najzad angažuje u ironičnom komentarisanju ustavnosti i njenih prištalica (*Konstitucija*).¹²²

Ostala proza u »Beharu« odražava osciliranje između romantično-sentimentalne i realističke angažovano-didaktične književne težnje i koncepcije u dugom i bogatom nizu prelaza, međukategorija, hibridnih oblika, koji su obično književni pokušaji, ali ponekad i književni nagovještaji. Tako Šemsudin Sarajlić ide linijom ljubavno-romantične fabule, ali bez njene romantičke ogoljenosti, sa motivacijom, psihologijom i atmosferom savremenog života (*Dobri babo*),¹²³ Nedžib Čardžić se potčinjava didaktičnoj tendenciji u problematici školovanja, reakcionarnosti klera, alkoholizma (*Majčin verem*),¹²⁴ Ahmed Hamdi Aliefendić pokazuje težnju političkog intervenisanja u muslimanskom životu (*Allah-Ćerim*).¹²⁵ Pripovijetke su često ispričani događaji, dosjetljive zgode iz života koje ponekad graniče sa narodnom realističnom pripovijetkom (Ahmed Hamdi Aliefendić: *Raboš*).¹²⁶ Ponekad je sadržina proze iz svakodnevnog života (Muhamed Alihodžić: *Babino srce*),¹²⁷ ponekad su to negativni primjeri sa odgojnom namjenom, koja ih u težnji da se izneseni događaj etički prevaziđe spušta do školske didaktike (Č — ć (N. Čardžić): *Komšije*),¹²⁸ a ponekad didaktička težnja ide do te mjere da proza postaje hibrid pripovijedanja i prosvjećivanja na osnovi etičkih načela (Hadže Zade (Hasan Deronja): *Zaboravio očin kabur*).¹²⁹ Proza je nekad samo reminiscenca, nastavak i komentar tuđe, u ovom slučaju Kranjčevićeve ideje (A. Hotić: ? ...).¹³⁰ Ima u njima socijalnih fragmenata, scena prozaičnih, svedenih samo na ideju i socijalni protest (Sejfudin-Fikret Huseinagić: *Vratio se*),¹³¹ koje često ne mogu da se otkinu od romantične stilizacije, i to one koja događaje svršava naprečac, krajnjim izlazom, bez motivacije, one koja u zbivanjima nalazi simboliku idući za egzaltiranim emocijama, tako da se romantična stilizacija i realistički motiv nađu nasuprot (Mehmed Džemal: *Prokletstvo*).¹³² Nasuprot tome, pripovijetka ponekad u svojoj formalnoj i sadržajnoj primjenljivosti ide u krajnost, napuštajući svoje samostalne pripovijedno-umjetničke tokove, i završava se kao propagandni

plakat (Hazim Muftić: *Jedan nepoznati član »Gajreta«*),¹³³ ili kao pamflet i antiplakat (Karanfilaga (Šemsudin Sarajlić): *Naša udruženja*).¹³⁴ Drugi put se proza graniči sa refleksivno-lirskom pjesmom (M. S. Mehmedbašić: *Na livadi*),¹³⁵ nekad se cjelinom svojom zbija u moralni preobražaj čovjeka (M. Mehmedbašić: *Dječije suze*).¹³⁶ U njima je često sabijen čitav život glavnih junaka, a njihova smrt je i epilog pripovijetke, dok stanje glavnog junaka pred smrt i okolnosti koje do nje dovode zrače piščevom porukom (Remzi: *Maćehinska ljubav*,¹³⁷ M. . . . d Omeragić: *Žrtva neodgoja*)¹³⁸ itd., itd. Poučne istorije i pripovijetke potčinjene tezi nastavljaju stalnu težnju »Beharove« proze još od vremena Mulabdićevog uređivanja kao konkretan književni doprinos opštem naponu muslimanske intelektualne generacije za duhovnim i društvenim preobražajem Muslimana u Bosni i Hercegovini.

Kao i prevedena poezija i strana proza u ovom godištu uglavnom je prevedena po tradiciji s turskog jezika i predstavlja kraća prozna djela savremene turske književnosti. Sa izuzetkom novele Ruždi Nedždeta *Kroz Melunski klanac*, sve ove proze su sentimentalno-poetskog karaktera, sa plemenitom idejom u svojoj osnovi. Osmo godište »Behara« pod uredništvom Muse Ćazima Ćatića karakteriše i inače izvjesna opšta poetizacija sadržine, izvjesna intenzivnija književno-estetska boja, isto kao i Bašagićev period ovog lista, što se vidi, pored ostalog, i po izboru proza iz turske književnosti za prevod u ovom listu. Ta činjenica svjedoči ne samo o opštoj koncepciji Ćatićevog uređivanja lista nego i o opštim književnim simpatijama i unutrašnjoj naklonosti dvojice prevodilaca proze s turskog jezika u ovom godištu, od kojih je jedan bio sam Ćatić, a drugi Ahmed Rašidkadić. No i sama savremena turska proza, iako je imala i djela drukčije tematike, ipak je svojom cjelinom pokazivala upravo ovaj sentimentalno-poetski,

emocijama prožeti vid, namećući se tako njime i samom prevodiocu.

Od osam kraćih turskih proza u »Beharu« Ćatić je preveo četiri. Prva od njih, proza *Djevojče*¹³⁹ Halid Zijaa, u stvari je pjesma u prozi, sa poetskom vizijom mlade djevojke, utjelovljenja nježnosti i ljubavi, proljeća i pjesme. Druge dvije, *Bajram na bajram*¹⁴⁰ Mehmeda Ihsana, i *Remzija*¹⁴¹ Raife Bin-naz, predstavljaju sentimentalne zgode iz života na kojima pisac razvija meditaciju emocionalne plemenitosti, i humanističke etike. *Kroz Melunski klanac*¹⁴² Ruždi Nedždeta podsjeća na ratnu reportažu, u kojoj se razmišlja o skorašnjim osmanlijskim pobjedama, o palim borcima, o životu uz svoju porodicu i smrti na bojnem polju.

Četiri druge turske proze u prevodu Ahmeda Rašidkadića bez izuzetka potvrđuju navedeni karakter sadržine i izraza. *Lipa je mirisala*¹⁴³ Mehmed Dželala predstavlja pjesmu u prozi, simboličnog, pastoralnog, primorskog ambijenta i prilično smjele poetske erotike. *Ruža*¹⁴⁴ Ibni Ganimi i *Zadnja ruža*¹⁴⁵ od Muhjuddina također su po strukturi pjesme u prozi, sa meditacijom o prolaznosti života, snova i nada. Noveleta *Sirota*¹⁴⁶ F. Rasihe je iz one oblasti savremenih turskih proza koje ispunjava tema »siročeta«, emocija sentimentalnosti i ideja milosrđa.

Jedina proza koja nije iz turske književnosti, *Svećenik morala*¹⁴⁷ od Maksima Gorkog, prevedena bez oznake prevodioca, nije objavljena u cjelini, već samo u jednom nastavku, nakon čega je uredništvo obavijestilo čitaoce o bolesti prevodioca,¹⁴⁸ ali završetak ni poslije toga u »Beharu« nije donesen. Da li je tome bio uzrok tehničke prirode, ili je sadržina novele, o čovjeku čije je zanimanje »griješiti protiv društvenog morala«, bila nepodobna za čitaoce »Behara«, po mišljenju urednika, saradnika, ili muslimanske javnosti, ne može se zaključiti ni iz lista ni iz drugih izvora.

4. Drama

Jedina originalna drama koja je objavljena u osmom godištu, to je *Zmaj od Bosne*,¹⁴⁹ dramski spjev u pet činova, od Hamida Šahinovića Ekrema. Ona nije tragedija, mada tragičkog potencijala u njoj ima, koji je, slobodnijom stilizacijom sižea i likova, izvlačenjem emocionalno-psiholoških i etičkih elemenata u prvi plan, njihovim sukobljavanjem i katastrofom, mogao djelu dati odsudno-tragički karakter. Pjesnik se u stvari nalazio pred mogućnostima opredjeljenja, čak ga je i ovaj umjetnički vid vuкао k sebi, ali želeći da ostane i dokumentaran, blizak istoriji i tradiciji, on je dao dramsku obradu samog istorijskog sukoba, sa povodom, tokom i ishodom kako su se zbili. U djelu je, međutim, ostala naglašena, ali nerazvijena težnja za tragičkom intonacijom slova jednog lika, jedne grupe buntovnika i jednog naroda.

Pored razvoja događaja koji su pobuni prethodili i koji su slijedili, Ekrem je dao i nekoliko likova, situiranih posebno i u grupama, obradivši ih u većini shematski, shodno ulozi i položaju u konfliktu, izuzev Husein-kapetana, koji stoji u prvom planu, čiji je lik pokušao dati kompleksnije i uz njega vezati tragiku ljudskog uznosa, iskušenja i pada. Vojna reforma sultana Mahmuda u drami je prikazana u dvostrukoj projekciji na Bosnu i muslimansko stanovništvo. Narod ju je osjećao primitivno i plitko, formalno kao promjenu nošnje, uvođenje »vlaškog odijela« i fesa, tuđeg bosanskohercegovačkim Muslimanima, i suštinski, ispod toga, kao izdaju vjere i prevjeravanje. Bosanski kapetani vidjeli su u njoj težnju za suzbijanjem muslimanskog plemstva, koje je imalo vojni, ratnički karakter, i njegove vlasti i privilegija, i to ukidanjem janjičarskog odžaka i uvođenjem regularne vojske. Oba ova vida reakcije na sultanovu reformu u djelu su povezana jedinstvenim fanatičnim osjećanjem suzbijanja slobode i vjere i posebnog statusa Bosne u okviru Turske carevine, koji je proizišao iz njenog graničnog

položaja prema zapadnom, kršćanskom svijetu. Pošto se u drami uglavnom prikazuje akcija kapetana s Husein-kapetanom na čelu, kroz ekspoziciju, zaplet, motivaciju i cijeli tok radnje osjeća se dvojnost pobuda koje su ih podstakle na otpor i napor da se ugroženost ličnog položaja poveže i predstavi i kao opšta prijetnja narodu, domovini, ponosu, slobodi i vjeri, i da se kao jedinstven organizam prikažu plemstvo i narod. Uz ovu težnju vezuje se u drami i nekoliko istorijsko-fatalističkih motivacija tipičnih za literarni prilazak bosanskohercegovačkih Muslimana istorijskoj problematici Bosne: to je u prvom redu motiv neprekidne sudbinske patnje i iskušenja ove zemlje; zatim osjećanje vjernosti sultanu uz svijest da je on okružen izdajicama koje zlo čine; priznavanje sultanovog suvereniteta, ali samostalno odlučivanje u pogledu praktične vlasti; te, najzad, motiv odvažnosti kao rezultat svijesti o graničarskoj ulozi bosanskohercegovačkih Muslimana.

Sam dramski sukob, pored ovih ličnih i opštih zaoštrenja prema reformi, ima još dva sloja: jedan je etički, drugi lično-emocionalni. Prvi je situiran na suprotnim stavovima Husein-kapetana i njegove majke u odnosu opravdanosti pobune podanika protiv vladara. Husein pobunu identifikira sa božijom voljom, jer je bog na strani naroda u otporu protiv cara koji guši slobodu, a svoju misiju smatra kao volju sudbine da Bosni slobodu vrati. Majka zastupa etiku vjere, koja nalaže muslimanu da bude pokoran i odan vladaru. Ova etička suprotnost nije, međutim, iskorištena kao zaplet drame, mada se moralni princip odlučnosti, odanosti slobodi, zbog kojeg glavni junak i njegovi drugovi stradavaju, ističe kao glavna i odlučujuća potka na kraju.

Drugi, lični i emocionalni sloj sukoba drame sadržan je u rasporedu junaka i odnosima među njima. Pored funkcije u zapletu, on otkriva pobliže i ličnost Husein-kapetana u njenoj ljudskoj kompleksnosti. Kao što je i etička kontroverza o odnosu muslimana prema vladaru bila aktuelna kako u istoriji tako i u savremenom trenutku objavljivanja drame,

tako je i glavni emocionalni kompleks u njoj, kompleks mržnje, nesloge i razdora, na kome se zasniva pogubni uticaj trećih lica, predstavljao za Muslimane u Bosni i Hercegovini društveno-psihološku realnost. Da bi razbio otpor bosanskih kapetana, vezir Namik-paša, prikazan inače u svojoj lukavoj i ciničnoj djelatnosti kao romantično-demonska ličnost, iskorištava antagonizam između Husein-kapetana i hercegovačkih prvaka Smail-age Čengića i Ali-age Stočevića, zaoštravajući ga potkopavanjem sujete, mitom i licemjerstvom. Na tom momentu i lik Husein-kapetana, u drami odranije načet naglašenom crtom slavloljublja, dobija pukotinu ličnog, egoističkog karaktera upravo na tkivu svijetlog idealističkog-patriotskog simbola, u koji pisac želi da ga pretvori, koja se još više otvara u trenutku kada Husein, opijen prvom pobjedom nad Rešid-pašom na Kosovu, proklamuje svoju vlast na sili, moći i osveti, te okrutnosti namjera prema Čengiću i Stočeviću.

Finale drame, nakon poraza Husein-kapetanovog, kome je doprinijela i nadmoćna sila protivnika i izdaja hercegovačkih prvaka, dat je u znaku etičke kategorije kajanja kao moralnog iskušenja junaka, koje se dodiruje sa moralnim principom otpora razapetog između vjere i slobode i odabranog kao sudbinski izlaz i više etičko rješenje. Kara Mahmud-paša nudi Husein-kapetanu i njegovim drugovima oprost za kajanje, ali oni ostaju vjerni izabranom putu i idu u progonstvo. Tako se drama završava opet u znaku etičke simbolike, ali pravolinijski, bez borbe, kolebanja, preokreta i iznevjerenja, prostim stradanjem, analogno istorijskom događaju.

5. Narodne umotvorine

Jedna od posljedica vraćanja »Behara« na početni programa »zabave i pouke« sa ciljem »odgajanja« i »bodrenja« Muslimana i posebno muslimanske porodice, bila je i ponovno uspostavljanje na-

puštene rubrike »Narodne umotvorine« u četvrtom periodu, kao tradicionalnog odjeljka »Beharove« književne građe, neizbježne i nužne osobito u težnji da se ovom listu dade literarni i narodni karakter. Pa iako narodne umotvorine, zajedno s priložima narodnog karaktera iz rubrike »male priče i dosjetke«, ne prelaze u ovom periodu ni polovinu zbira naslova izvornih umjetničkih, domaćih i prevedenih, priloga, jer se »Behar« u ovom periodu ističe veoma intenzivnim književnim obilježjem i bujnošću originalne saradnje, a bez ove rubrike čine svega jednu trećinu njihovog broja, one svojom obilnošću predstavljaju značajnu oblast, koja književni karakter »Behara« proširuje, upotpunjava, obogaćuje i oživljava.

Ali dok narodne pjesme, lirske i lirsko-epske, svojom množinom dostižu drugo godište »Behara«, najbogatije ovom vrstom priloga iz narodne književnosti, od narodnih pripovjedaka objavljena je samo jedna, od Alije Aliefendića. Uz skupljače narodnih pjesama već poznate u »Beharu«, Osman Sabriju, Fehima H. Baščauševića, Aliju Aliefendića, Hamdiju Kreševljakovića, Ahmeda Aliefendića, pojavljuje se i nekoliko novih imena: Muhamed Landžo, Mustafa R. Čelić (Gazanfer), Salih S. Joldić, Mustafa Handžić, Smail Divanefendić i Faik Musakadić. »Male priče i dosjetke« u ovom godištu objavljuju Šemsudin Sarajlić (Šemsuddin), i Fehim H. Baščaušević te skupljač pod pseudonimom »Fakir«, dok »anegdote iz života glasovitih ljudi«, koje također ulaze u neku vrstu opšte narodne tradicije, objavljuje Musa Čazim Čatić.

Od četvrtog broja ovog, osmog godišta »Behar«, pored *Hiljadu i jedne noći*,¹⁵⁰ koju Fehim Spaho još uvijek, ali manje redovito prevodi i objavljuje, započinje donošenje i druge opsežne »istočne priče« pod naslovom *Hatemi Tai*,¹⁵¹ u prevodu Salih Zeki Novkinića, kome se od trinaestog do dvadeset četvrtog broja kao prevodilac pridružuje i Fejzulah Čavkić, da u devetom godištu, nakon jednog prekida

izlaženja ove pripovijetke, od devetnaestog broja Čavkić potpuno preuzme njeno prevođenje sve do kraja godišta, kada se ona u ovom listu i konačno prekida.

---

¹ Hamdija Kreševljaković: *Musa Čazim Čatić*. (Životopis). — Novi behar, 8/1934—35, 20—23, 346.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Uredništvo: *Početak osme godine*. — Behar, 8/1907—08, 1, 1.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Muhamed Hifzi Muftić: *Naša inteligencija*. — Behar, 8/1907—08, 21, 323.

¹³ Anonim: *Ni »Behar« nije prav.* — Behar, 8/1907—08, 17, 272.

¹⁴ Derviš Salihagić i Hifzi Muftić: *Slavnom uredništvu »Behara« u Sarajevu*. — Behar, 8/1907—08, 23 i 24, 376.

¹⁵ Anonim: *Ispravka*. — Behar, 9/1908—09, 2, 32.

¹⁶ Faik — Zeki: *Za što islamski narodi ne napreduju*. — Behar, 8/1907—08, 2, 26—27.

¹⁷ Ur. »Behara«: (*Napomena ispod pjesme Šejha Muhameda Abduhu*). — Behar, 8/1907—08, 8, 121.

¹⁸ Šejh Muhamed Abduhu: * — Behar, 8/1907—08, 8, 121.

¹⁹ *Dopisi uredništva*. A. H. S. Banjaluka. — Behar, 8/1907—08, 2, 32.

²⁰ *Odgovori uredništva*. H. M. u C. — Behar, 8/1907—08, 6, 96.

²¹ Uredništvo »Behara«: (*O značaju turskog jezika u vezi sa izdanjem rječnika S. Bakamovića*). — Behar, 8/1907—08, 9, 144.

²² *Odgovori uredništva*. M. Velebitski. Sarajevo. — Behar, 8/1907—08, 3, 48.

²³ *Odgovori uredništva*. I. Dž. u D. — Behar, 8/1907—08, 7, 112.

²⁴ *Odgovori uredništva*. O. H. B. Mostar. — Behar, 8/1907—08, 3, 48.

²⁵ Osman Nuri Hadžić: *Borba muslimana za versku i vakufsko-mezarifsku autonomiju*, 101.

- ²⁶ Edhem Mulabdić: *Moje uspomene iz saradnje sa merhum Safvetbegom*. — Novi behar, 7/1933—34, 19—21, 294.
- ²⁷ Anonim: »Gajret«. — Behar, 8/1907—08, 5, 80.
- ²⁸ »Gajret« 1903—1928. izdao Glavni odbor, uredio Hamza Humo, u Sarajevu 1928. Str. 77.
- ²⁹ Uredništvo: *Draga braćo muslimani*. — Behar, 8/1907—08, 22, 352.
- ³⁰ *Ibidem*.
- ³¹ *Ibidem*.
- ³² Uredništvo: *Poruka uredništva »Beharovim« pretplatnicima*. — Behar, 8/1907—08, 23 i 24, 378.
- ³³ *Ibidem*.
- ³⁴ *Ibidem*.
- ³⁵ Ljubinka Rajković: *Turski pesnici i pripovedači kod Srba i Hrvata*. Beograd, 1968. Str. 80.
- ³⁶ (Musa) Ćazim (Ćatić): *Turska pjesnikinja Nidar*. — Behar, 8/1907—08, 7, 105.
- ³⁷ Anonim (Musa Ćazim Ćatić): »Gizli Figanlar« (Mukli jecaji). — Behar, 8/1907—08, 4, 64.
- ³⁸ Ljubinka Rajković: *Nav. dj.*, 103.
- ³⁹ Vidi: Šahinović Hamid: *Josip Šebečić, Tri pripovijesti iz muslimanskog života*. — Behar, 9/1908—09, 8, 131.
- ⁴⁰ Anonim (Hamid Šahinović): *Josip Šebečić: Poučne i zabavne priče*. — Behar, 8/1907—08, 5, 79—80.
- ⁴¹ Anonim: *Stjepko Ilić: Alibeg Čengić i Biserka, romantični epos iz dalmatisko-hercegovačkoga života u XVII vijeku, izdanje hrv. knjižare u Zadru*. — Behar, 8/1907—08, 13, 208.
- ⁴² *Ibidem*.
- ⁴³ Anonim: *Muslimanske narodne junačke pjesme. I sveska, sakupio Esad Hadžiomerspahić. Banjaluka 1907*. — Behar, 8/1907—08, 13, 208.
- ⁴⁴ *Ibidem*.
- ⁴⁵ *Ibidem*.
- ⁴⁶ *Ibidem*.
- ⁴⁷ Anonim: *Svačić, hrvatski ilustrovani kalendar za god. 1908...* — Behar, 8/1907—08, 17, 271.
- ⁴⁸ Ašik-Kanber (Musa Ćazim Ćatić): *Iz zbirke »Ljubavni akordi«*. — Behar, 8/1907—08, 10, 150.
- ⁴⁹ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Pjesma uzdisanja*. — Behar, 8/1907—08, 4, 57—58.
- ⁵⁰ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *U sevdahu*. — Behar, 8/1907—08, 7, 107.
- ⁵¹ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Hodi k meni!...* — Behar, 8/1907—08, 8, 121—122.
- ⁵² (Musa) Ćazim (Ćatić): *Iz ciklusa »Uspomene«*. — Behar, 8/1907—08, 12, 189—190; 13, 197—198; 16, 248.
- ⁵³ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Pred očinskim domom*. — Behar, 8/1907—08, 15, 227—228.
- ⁵⁴ Jetim (Musa Ćazim Ćatić): *Na očinu grobu*. — Behar, 8/1907—08, 9, 141.

- ⁵⁵ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Zimska slika*. — Behar, 8/1907—08, 14, 212.
- ⁵⁶ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *U zimskoj noći*. — Behar, 8/1907—08, 18, 276—277.
- ⁵⁷ (Musa) Ćazim (Ćatić): *Juda*. — Behar, 8/1907—08, 11, 164.
- ⁵⁸ Karanfilaga (Šemsudin Sarajlić): *Kita cvijeća*. — Behar, 8/1907—08, 23 i 24, 358—359.
- ⁵⁹ Omer Hifzi Bostandžić: *Moja nada*. — Behar, 8/1907—08, 3, 35.
- ⁶⁰ Omer Hifzi Bostandžić: *Sreći*. — Behar, 8/1907—08, 8, 123.
- ⁶¹ Omer Hifzi Bostandžić: *Slobodi*. — Behar, 8/1907—08, 19, 290—291.
- ⁶² Fadil Kurtagić: *Kad noć tiha*. — Behar, 8/1907—08, 18, 279.
- ⁶³ Fadil Kurtagić: *Prelivodi*. — Behar, 8/1907—08, 19, 295.
- ⁶⁴ Fadil Kurtagić: *Sastao se pakla zbor...* (Posvećeno A. M.). — Behar, 8/1907—08, 23 i 24, 366.
- ⁶⁵ Teufik Fikret: *Vili pjesme*. (Preveo: Keda (Musa Ćazim Ćatić) — Behar, 8/1907—08, 6, 87—88.
- ⁶⁶ Teufik Fikret: *Spomenik »Rada«*. (S turskog preveo: Šair (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 8/1907—08, 8, 123.
- ⁶⁷ Teufik Fikret: *Halukov bajram*. S turskog preveo: Ćazim (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 8/1907—08, 1, 12.
- ⁶⁸ Teufik Fikret: *Ribari*. (S turskog preveo: Ćazim (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 8/1907—08, 1, 12.
- ⁶⁹ Teufik Fikret: *Budha*. (Preveo: Keda (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 8/1907—08, 6, 88.
- ⁷⁰ Teufik Fikret: *Alfredu de Musset-u (velikom francuskom pjesniku)*. Preveo: Ćazim (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 8/1907—08, 14, 218.
- ⁷¹ Teufik Fikret: *Jedan časak mira*. Mom pobratimu Ćazimu. (S turskog preveo) M(usa) Ćazim Ćatić. — Behar, 8/1907—08, 21, 325.
- ⁷² Ova posljednja pjesma, koja nosi podnaslov »mom pobratimu Ćazimu«, nije posvećena Musi Ćazimu Ćatiću, koji se istina poznavao s pjesnikom, nego Teufik Fikretovom prijatelju i saradniku poznatom turskom leksikografu Husseinu Kazimu. (Vidi: Ljubinka Rajković: *Turski pesnici i pripovedači kod Srba i Hrvata*, Beograd, 1968, str. 63).
- ⁷³ Abdul-Hak Hamid beg: *U kazalištu »Renaissance«*. [Preveo: Šair (Musa Ćazim Ćatić)]. — Behar, 8/1907—08, 13, 196.
- ⁷⁴ Abdul-Hak Hamid beg: *Svijetla pojava*. — (S turskog preveo) M(usa) Ćazim Ćatić. — Behar, 8/1907—08, 21, 325—326.
- ⁷⁵ Dr. Abdullah Dževdet: *Zbog tebe*. (S turskog preveo) M(usa) Ćazim Ćatić. — Behar, 8/1907—08, 21, 326.

- ⁷⁶ Dr. Abdullah Dževdet: *Sloboda*. S turskog preveo Sair (Musa Čazim Čatić). — Behar, 8/1907—08, 5, 71.
- ⁷⁷ Mehmed Ihsan: *Istina*. (S turskog preveo) M(usa) Čazim Čatić. — Behar, 8/1907—08, 17, 260. Pod zajedničkim naslovom »S osmanlijskog parnasa«.
- ⁷⁸ Riza Teufik: *Tajna ljubav*. (S turskog preveo) M(usa) Čazim Čatić. — Behar, 8/1907—08, 17, 260. Pod zajedničkim naslovom »S osmanlijskog parnasa«.
- ⁷⁹ Ismail Safa: *Jednoj planini*. — Behar, 8/1907—08, 17, 260.
- ⁸⁰ Mahmud-Ekrem: *Pjesma*. S turskog preveo Čazim (Musa Čazim Čatić). — Behar, 8/1907—08, 20, 307—308.
- ⁸¹ Ljubinka Rajković: *Nav. dj.*, 54.
- ⁸² Muallimi Nadži: *Munadžat*. S turskog preveo: Šair (Musa Čazim Čatić). — Behar, 8/1907—08, 16, 245—246.
- ⁸³ Dženab Šihabuddin: *Iz zbirke »Zimski akordi«*. S turskog preveo: Musa (Čazim Čatić). — Behar, 8/1907—08, 15, 229.
- ⁸⁴ Vidi fusnotu br. 18 ovog poglavlja.
- ⁸⁵ (Ebu-Ala El-Mearri): *Odlomak iz jedne Mearrine kaside*. — (Preveo) (Musa) Čazim (Čatić). — Behar, 8/1907—08, 9, 135—136.
- ⁸⁶ H. Heine: *Pjesmin pozdrav*. (Preveo) Fehim Nedžati (Fehim Bajraktarević?). — Behar, 8/1907—08, 20, 313. Pod zajedničkim naslovom »Iz njemačke lirike«.
- ⁸⁷ Rosegger: *Naše srce*. (Preveo) Fehim Nedžati (Fehim Bajraktarević?). — Behar, 8/1907—08, 20, 313. Pod zajedničkim naslovom »Iz njemačke lirike«.
- ⁸⁸ Rückert: *Sinovi dug*. (Preveo) Fehim Nedžati (Fehim Bajraktarević?). — Behar, 8/1907—08, 20, 313. Pod zajedničkim naslovom »Iz njemačke lirike«.
- ⁸⁹ Grof Platen: *Grob u Buzentu*. S njemačkog preveo Fehim Nedžati (Fehim Bajraktarević?). — Behar, 8/1907—08, 23 i 24, 365—366.
- ⁹⁰ Ata Nerčes (Hamdija Mulić): *Mali Meho*. (Crtica). — Behar, 8/1907—08, 7, 106—107.
- ⁹¹ Ata Nerčes (Hamdija Mulić): *Roditeljska muka*. — Behar, 8/1907—08, 10, 156.
- ⁹² Ata Nerčes (Hamdija Mulić): *Pogreška*. (Crtica). — Behar, 8/1907—08, 11, 169.
- ⁹³ Ata Nerčes (Hamdija Mulić): *Djeca*. (Crtica). — Behar, 8/1907—08, 20, 315.
- ⁹⁴ Ata Nerčes (Hamdija Mulić): *Sekser i ekser*. (Crtica). — Behar, 8/1907—08, 13, 21.
- ⁹⁵ Ata Nerčes (Hamdija Mulić): *Iz mog dnevnika*. — Behar, 8/1907—08, 22, 337—338.
- ⁹⁶ Ata Nerčes (Hamdija Mulić): *U šetnji*. — Behar, 8/1907—08, 3, 46—47.
- ⁹⁷ Ata Nerčes (Hamdija Mulić): *Uspomena*. (Crtica). — Behar, 8/1907—08, 13, 203.

⁹⁸ Ekrem (Hamid Šahinović): *Propali su.* — Behar, 8/1907—08, 11, 162—164; 12, 178—179; 13, 194—196; 14, 212—213; 15, 228—229; 16, 244—245; 17, 261—262; 18, 277.

⁹⁹ Ibrahim Dautović: *Trešnja bjelica.* — Behar, 8/1907—08, 5, 72—73.

¹⁰⁰ Ibrahim Dautović: *Izliječen.* — Behar, 8/1907—08, 7, 107—108.

¹⁰¹ Ibrahim Dautović: *Begina prijevara.* — Behar, 8/1907—08, 9, 136.

¹⁰² Ibrahim Dautović: *Tezga.* (Crtica). — Behar, 8/1907—08, 10, 150—151.

¹⁰³ Ibrahim Dautović: *Porušena sreća.* — Behar, 8/1907—08, 17, 268—269; 18, 283—284.

¹⁰⁴ Ibrahim Dautović: *Siromah.* (Crtica). — Behar, 8/1907—08, 11, 168—169.

¹⁰⁵ Ibrahim Dautović: *Gazda.* (Crtica). — Behar 8/1907—08, 12, 184—186; 13, 196—197.

¹⁰⁶ Ibrahim Dautović: *Radovanovo pripovijedanje.* (Razgovor sa sto i tridesetgodišnjim starcem). — Behar, 8/1907—08, 19, 296—298; 20, 314.

¹⁰⁷ M(irhab) Š(ukri) Karišiković: *Rana smrt.* Crtica. — Behar, 8/1907—08, 10, 148—150.

¹⁰⁸ M(irhab) Š(ukri) Karišiković: *San ili java.* — Behar, 8/1907—08, 14, 215—217; 15, 230—232; 16, 246—248; 17, 263—264.

¹⁰⁹ Nerkesi-zade A. Hifzi (Abdurezak Hifzi Bjelevac): *Amor.* — Behar, 8/1907—08, 10, 152—154; 11, 164—167; 12, 181—184; 13, 198—200.

¹¹⁰ Nerkesi zade A. Hifzi (Abdurezak Hifzi Bjelevac): *Razbijeno srce.* — Behar, 8/1907—08, 18, 280—282.

¹¹¹ Muharem Dubravić Garib: *Povratak.* (Crtica). — Behar, 8/1907—08, 11, 167—168.

¹¹² M(uharem) Dubravić Garib: *Besposlica.* Crtica iz Dubrovnika. — Behar, 8/1907—08, 14, 217—218.

¹¹³ M(uharem) Dubravić Garib: *La bionda sei!.* — Behar, 8/1907—08, 18, 279—280.

¹¹⁴ Muharem Dubravić Garib: *Žrtve.* — Behar, 8/1907—08, 8, 118—121.

¹¹⁵ M(uharem) Garib Dubravić: *Diletant.* — Behar, 8/1907—08, 20, 317—318.

¹¹⁶ M(uharem) Dubravić—Garib: *Dijete s ulice.* (Crtica). — Behar, 8/1907—08, 23 i 24, 370—371.

¹¹⁷ Fadil Kurtagić: *Siromašni bogataš.* — Behar, 8/1907—08, 3, 46.

¹¹⁸ Fadil Kurtagić: *Ona.* — Behar, 8/1907—08, 4, 58—59.

¹¹⁹ Fadil Kurtagić: *Otac.* — Behar, 8/1907—08, 6, 90.

¹²⁰ Fadil Kurtagić: *Predrasude.* — Behar, 8/1907—08, 8, 122—123.

¹²¹ Fadil Kurtagić: *Žrtva sentimentalnosti.* — Behar, 8/1907—08, 14, 213—214.

- ¹²² Fadil Kurtagić: *Konstitucija*. — Behar, 8/1907—08, 18, 277—278.
- ¹²³ Karanfilaga (Šemsudin Sarajlić): *Dobri babo*. — Behar, 8/1907—08, 19, 291—293; 20, 308—312.
- ¹²⁴ Nedžib Čardžić: *Majčin verem*. — Behar, 8/1907—08, 19, 298—300; 20, 316—317; 21, 329—331; 22, 345—348; 23 i 24, 360—365.
- ¹²⁵ Ahmed-Hamdi Aliefendić: *Allah-Čerim*. (Crtica iz života). — Behar, 8/1907—08, 16, 248—252.
- ¹²⁶ Ahmed-Hamdi Aliefendić: *Raboš*. — Behar, 8/1907—08, 22, 348—349.
- ¹²⁷ Muhamed Alihodžić: *Babino srce*. — Behar, 8/1907—08, 22, 349—350.
- ¹²⁸ Č—ć (Nedžib Čardžić): *Komšije*. Crtica. Behar, 8/1907—08, 21, 327—329.
- ¹²⁹ Hadže Zade (Hasan Deronja): *Zaboravio očin kabur*. — Behar, 8/1907—08, 9, 133—135.
- ¹³⁰ A(lija) Hotić: ?... — Behar, 8/1907—08, 23 i 24, 355.
- ¹³¹ Sejfuddin-Fikret Huseinagić: *Vratio se*. — Behar, 8/1907—08, 22, 344—345.
- ¹³² Mehmed Džemal: *Prokletstvo*. — Behar, 8/1907—08, 21, 332—335.
- ¹³³ Hazim Muftić: *Jedan nepoznati član »Gajreta«*. (Uspomena ispred Imareta). — Behar, 8/1907—08, 5, 85—87.
- ¹³⁴ Karanfilaga (Šemsudin Sarajlić): *Naša udruženja*. — Behar, 8/1907—08, 23 i 24, 353—355.
- ¹³⁵ M. S. Mehmedbašić: *Na livadi*. — Behar, 8/1907—08, 9, 141.
- ¹³⁶ M. Mehmedbašić: *Dječije suze*. — Behar, 8/1907—08, 11, 172.
- ¹³⁷ Remzi: *Maćehinska ljubav*. — Behar, 8/1907—08, 23 i 24, 366—367.
- ¹³⁸ M....d (Muhamed) Omeragić: *Žrtva neodgoja*. — Behar, 8/1907—08, 18, 284—285.
- ¹³⁹ Halid-Zija: *Djevojče*. S turskog preveo: Adil (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 8/1907—08, 17, 269.
- ¹⁴⁰ Mehmed Ihsan: *Bajram na bajram*. S turskog preveo: Šair (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 8/1907—08, 17, 265—267.
- ¹⁴¹ Raifa Binnaz: *Remzija*. S turskog preveo: Šair (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 8/1907—08, 2, 28—30; 3, 42—43.
- ¹⁴² Rušdi Nedždet: *Kroz Melunski klanac*. (S turskog preveo: Šair (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 8/1907—08, 8, 123—124; 9, 136—137.
- ¹⁴³ Mehmed Dželal-beg: *Lipa je mirisala*. S turskog preveo: Ahmed Rašidkadić. — Behar, 8/1907—08, 19, 300—301.
- ¹⁴⁴ Ibni Ganim: *Ruža*. (S turskog preveo: Ahmed Rašidkadić). — Behar, 8/1907—08, 22, 338—339.
- ¹⁴⁵ Muhjuddin: *Zadnja ruža*. (S turskog preveo: Ahmed Rašidkadić). — Behar, 8/1907—08, 21, 331—332.
- ¹⁴⁶ F. Rasiha: *Sirota*. S turskog preveo: Ahmed Rašidkadić. — Behar, 8/1907—08, 10, 151—152.

¹⁴⁷ Maksim Gorki: *Svećenik morala*. (Bez oznake prevodioca). — Behar, 8/1907—08, 12, 179—181.

¹⁴⁸ Uredništvo »Behar«: (*Naš list zakasnio je ovaj put radi toga*). — Behar, 8/1907—08, 13, 208.

¹⁴⁹ Ekrem (Hamid Šahinović): *Zmaj od Bosne*. Dramatski spjev u 5 činova. — Behar, 8/1907—08, 1, 3—10; 2, 22—26; 3, 37—41; 4, 53—56; 5, 67—69; 6, 84—85; 7, 100—102; 8, 115—118; 9, 131—133; 10, 146—148.

¹⁵⁰ Vidi fusnotu br. 429 poglavlja *Drugi period »Behara«*.

¹⁵¹ *Hatemi Tai*. (Istočna priča). (Preveli i obradili Salih Zeki Novkinić i Fejzulah Čavkić). Behar, 8/1907—08, br. 4—23 i 24; 9/1908—09, br. 12—23 i 24; 10/1909—1910, br. 1 i 2—4.

PETI PERIOD:

DEVETO I DESETO
GODIŠTE »BEHARA«
POD UREDNIŠTVOM
LJ. DVORNIKOVIĆA,
UZ ODGOVORNOG
UREDNIKA
Š. SALIHBEGOVIĆA

DEPARTMENT OF
COMMERCE
BUREAU OF
NAVIGATION
WASHINGTON
D. C.

I. UREĐIVANJE, NACIONALNA I KNJIŽEVNO- -IDEJNA ORIJENTACIJA LISTA

1. Hrvatska orijentacija »Behara«

Peto razdoblje »Behara«, koje nastaje od početka devetog (1908—1909) a završava se koncem desetog godišta (1909—1910), predstavlja kvalitativan preokret i pun preobražaj dotadašnjeg programa, smjera i fizionomije ovog lista, uzevši u obzir kao jedno i sve mijene, krize i oscilacije njegovog prethodnog osmogodišnjeg izlaženja. Tanka i sporadična nit hrvatske nacionalne težnje, koja se ponekad javljala u osmom godištu, dobila je na samom početku ovog razdoblja čvrstinu i jasnost određenja. Ranija simpatija »Beharovih« pokretača prema hrvatskoj pismenosti, kulturi i književnosti, zamijenjena u ovom listu ispovijedanjima bliskim narodnom mentalitetu muslimanske čitalačke publike, zbog koje je list i pokrenut na prirodnoj narodnosnoj platformi domaćih muslimanskih osjećanja, otvorila se bez ograda prema hrvatskim nemuslimanskim književnim drugovima osobito iz Sarajeva i Bosne i Hercegovine, s kojima su oni odranije sarađivali na stranicama »Nade« i na sastancima Kola sarajevskih književnika. Književna politika pokretača lista u odnosu na opismenjavanje, književno i kulturno uzdizanje muslimanskih masa koju su oni sprovodili s »Beharom«, potiskujući dio svojih hrvatskonacionalističkih simpatija apsolutizacijom i univerzalnošću muslimanstva kao primarnog osjećanja narodnog zajedništva, mada autentična narodnoj svijesti i društvenoj psihologiji same čitalačke publike, ovom nacionalističkom preorijentacijom lista prešla je u drugu, kvalitetno sasvim drukčiju, u nacionalnoidejnom pogledu sasvim suprotnu etapu.

Safvet-beg Bašagić i Osman Nuri Hadžić ponovno se vraćaju »Beharu«, ali bez Mulabdića. »Behar« prestaje biti zatvoreni muslimanski list sa isključivo muslimanskim saradnicima. Dio hrvatskih književnika koji su prestankom »Nade« krajem 1903. godine izgubili domaću književnu publikaciju za objavljivanje svojih radova i živjeli u izvjesnom književnom vakuumu prelazi u »Behar« i preuzima ga pod svoje starateljstvo sa Ljudevitom Dvornikovićem na čelu, kao novim urednikom lista. Nasuprot tome, dio muslimanskih književnika, koji su svoju književnu djelatnost započeli i razvili u ovom listu, a posebno orijentalno i teološki obrazovani saradnici, kojima novi »Behar« nije odgovarao po svojoj nacionalnoj orijentaciji, programu, književnom duhu i književnoj sredini čiji je izraz sada predstavljao, odstupio je od njega i prišao »Gajretu«, koji je, nasuprot idejama hrvatske nacionalne asimilacije i jedinstva novog »Behara«, pored sve svoje srpskomuslimanske političke protuteže, intenzivnije njegovao muslimanski narodni duh i bio izraz mentaliteta muslimanske etničke, običajne i domaće osobenosti.

Osnovni uzrok ovom hrvatskom određenju »Behara« nalazio se u savremenoj političko-društvenoj situaciji Muslimana Bosne i Hercegovine, posebno muslimanskog građanstva i inteligencije, koja je još od polovine devedesetih godina devetnaestog vijeka bila u stanju razvojnog previranja, a u tom trenutku u procesu koncentrisanja na različitim nacionalnim polovima i određenijeg usmjeravanja svoje političke, a uz nju i književno-kulturne akcije. Borba Muslimana za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju, koju su uglavnom vodili muslimanski feudalci uz tanak sloj muslimanske srpski orijentisane inteligencije, okupljeni u Muslimanskoj narodnoj organizaciji, u tom vremenu, sredinom 1908, privodila se kraju. Veći, hrvatski orijentisani, dio muslimanske inteligencije, ne slažući se sa politikom ove stranke i tražeći vlastitog oslonca u narodu, osnovao je 1908. godine posebnu Muslimansku naprednu stranku. Približavao se kritični trenutak aneksije, o kojoj su još od početka 1908. kružili gla-

sovi. Naprama političkoj saradnji Muslimanske narodne organizacije sa Srpskom narodnom organizacijom, hrvatski orijentisana muslimanska inteligencija pokazivala je sve veću neprikrivenu bliskost prema hrvatskom nacionalnom pokretu u akcijama političke, književne i kulturne saradnje. Jedan od rezultata ovog nacionalnog i političkog razmimoilaženja i razdvajanja političko-intelektualnog sloja Muslimana bio je i reformisani »Behar« sa novim, hrvatskim programom. Prostom odlukom vlasnika lista, koja je u suštini predstavljala vid jednostrane političke sprege, te političko-nacionalnim ispoljenjem jedne grupe muslimanskih književnika, uz eliminaciju muslimanske narodno-duhovne bitnosti, »Behar« prestaje biti muslimanski književni list, vođen koncepcijom izražavanja sopstvenog narodnog mentaliteta, života i tradicije.

U programskom članku *Na početku IX godišta*,¹ koji su napisali Osman Nuri Hadžić i Ivan Milićević i potpisali svojim poznatim pseudonimom »Osman-Aziz«, koji je u tome trenutku predstavljao i poznati simbol nekadašnje muslimansko-hrvatske književne saradnje, pored rekapitulacije razvoja i svodenja istorije »Behara« sa težnjom da mu se dade obilježje kontinuiteta istovjetne i jedinstvene književno-kulturne težnje, izneseni su i principi novog programa ovog lista. U pregledu istorije »Behara« došla je do izražaja Hadžićeva poznata idejna platforma šireg, društvenog vrednovanja intencija i ostvarenja ovog lista, na osnovi koje se njegovi književni rezultati obuhvataju i podrazumijevaju kao dio opšte kulturno-prosvjetne težnje, a različiti vidovi programskih usmjerenja ovog lista objašnjavaju jedinstvenim, stalnim i neprekinutim nastojanjem da se podigne kulturni nivo i proširi duhovni horizont Muslimana Bosne i Hercegovine. Zanimljive i kao shvatanje koncepcije »Behara« od strane jednog od njegovih pokretača, iznesene su u pregledu namjere urednikâ ovog lista u odnosu prema muslimanskoj sredini, kojoj je on bio posvećen i upućen. One se steru najprije od opšte težnje »osvještenja, osvježenja« Muslimana nakon razdoblja iznenađenja

i klonulosti izazvanih »srazom istočne i zapadne kulture«, težnje koja se u prvoj fazi, prije »Behara«, konkretizuje u prvom redu kao skretanje pažnje Muslimana na nove socijalno-kulturne prilike, a u drugoj, »Beharovoj« fazi, kao pokušaj prosvjećivanja i preobražavanja muslimanske porodice na osnovi »populariziranja i zdravog tumačenja islamskih zasada«, etničke emancipacije bosanskohercegovačkih Muslimana od istočnih islamskih naroda,² te kritične akcije odbrane njihovih postojećih vjerskih osjećanja od strane hrvatske i srpske literature.³ Integralna vjersko-prosvjetiteljska težnja lista, koju su vodili laički intelektualci u interesu muslimanskog stanovništva, s namjerom »kako bi »Behar« u neku ruku postao islamskom smotnom«, i kako bi se time ujedno prebrodila kriza i na rad podstakla i muslimanska klerikalna inteligencija, razlog je, prema Osmanu-Azizu, dodavanja i turskog teksta »Beharu« u periodu Čauševićevog uređivanja.⁴ A neuspjeh ove akcije podsticanja vjerske inteligencije uzrok je vraćanju »Behara« »na staru mjeru«⁵ za vrijeme četvrtog perioda lista.

»Vjerski« karakter kao isključiva, lična, generalizacija dotadašnjeg »Behara« poslužio je autorima ovog programskog članka kao odskočna premisa da istaknu njegovu novu, čisto književnu perspektivu: dotadašnji »Behar«, koji je bio »više vjerske, nego li svjetske naravi«, treba da se preokrene u »narodni zabavno-poučni list«. Motivacija ovog dijela novog programa, međutim, ne razlikuje se od sličnih stavova dotadašnjih programskih članaka ovog lista, izuzev onih iz njegovog publicističko-političkog perioda 1906—1907. godine. Simbolično-mitski motiv geografsko-duhovnog položaja bosanskohercegovačkih Muslimana kao razmeđe i spone istoka i zapada, definisan od strane Bašagića i preuzet u »Beharu« kao stalno stanovište misije i akcije književnog i kulturnog upoznavanja, povezivanja, oplođavanja, i u ovom programu također zauzima centralno mjesto, ali ovog puta sa praktičnim akcentom približavanja i sljublivanja Muslimana sa Hrvatima. »»Behar« ima da bude ogledalo duševne snage, koja se izvila

i izdigla na najneodređenijoj granici između istoka i zapada«,⁶ rečeno je ovom prilikom, sa prizvukom saznanja o disperznom i difuznom karakteru bosanskomuslimanskog istorijsko-etničkog tla i svijesti o njegovim neslućenim duhovnim potencijalima. A u obećanju štiva u pjesmi i prozi, kako poučnog tako zabavnog, istaknuta je kao njegova osnova — prošlost i sadašnjost i »nepresušivo vrelo narodne osebnosti«.⁷ Na drugom mjestu, kao i mnogo puta ranije, označena je bogata riznica istočnih književnosti kao drugo izвориšte »Beharove« književne građe.⁸ I najzad, kao treća oblast iz koje će ovaj list crpiti svoj materijal, istaknut je »kulturni rad zapada« i zaključeno u duhu programske tradicije »Behara« i u skladu njegove savremene nacionalne konkretizacije:

... pa sljubljujući tako u sebi dvije kulture, istoka i zapada, »Behar«, će morati da sljubljuje i jedan narod raznih vjeroispovijesti, koji može i mora biti tim razvijeniji, što se grije na dva kulturna sunca, tim ljepši što je u svom razvoju različit ali u svojoj suštini ipak jedinstven.⁹

Do ovakve zaključne formulacije o nacionalnom jedinstvu pored vjerske različitosti u okviru hrvatstva, autori ovog programskog članka došli su u prethodnom stavku upotrebom kriterija nacionalnog i književnog određenja jezikom, uz istovremeno odricanje osjećanja narodne posebnosti između hrvatstva i srpstva, te uz mehaničko priklanjanje hrvatskoj strani pozivanjem na nacionalno-književno opredjeljenje književnika okupljenih oko novog »Behara«. Nakon navođenja »hrvatskih književnika bez razlike vjere« iz Sarajeva, — poimenično i redom Safvet-bega Bašagića, Fehima Spahe, dr Tugomira Alaupovića, Silvija Strahimira Kranjčevića, dr Milana Preloga, Osmana Nuri Hadžića i Ivana A. Milicevića, Ljudevita Dvornikovića, Josipa Milakovića, Adalberta Kuzmanovića, Šukrije Alagića, Nikole Ostojića i dr Halid-bega Hrasnice —, koji su prihvatili poziv da preurede i obnove »Behar« kao hrvatski zabavno-poučni list i konstituisali se kao redakcioni odbor, u članku je kratko i s težnjom jezgrovite lo-

gičnosti dato objašnjenje hrvatskog nacionalnog obilježja lista:

Narod naš naime u Bosni i Hercegovini kao i naša braća preko Save i Dunava kao i ona preko Drine govore istim onim jezikom, kojim i mi pišemo, samo ga zovu dvojakim imenom. Prema tome postoje dvije književnosti, hrvatska i srpska. Književnici i saradnici koji preuzeše da uz promijenjeni i prošireni program izdaju »Behar«, broje se u hrvatske književnike i rade na polju hrvatske književnosti. S toga, a i jer trećem imenu pored hrvatskoga i srpskoga ne može nigdje biti mjesta, obnovljeni će »Behar« biti hrvatski list.¹⁰

Ovom nacionalnom stavu pridružuje se u obnovljenom »Beharu«, direktno ili marginalno, čitav niz priloga. Otvorenom nacionalnom deklaracijom hrvatskog imena, simpatija i pripadništva, forsiranog možda više od strane hrvatsko-muslimanske redakcije nego od muslimanskih saradnika hrvatskog deklarisanja, potisnut je donekle, ali ne potpuno, dotadašnji pojam muslimanstva koji se javljao u »Beharu« kao posebna i specifična etnička i nadvjerska narodna kategorija, autonomna i samosvojna među hrvatskom i srpskom nacionalnošću u Bosni i Hercegovini, koegzistentne težnje i položaja. Time je ujedno prevaziđeno i dotadašnje taktičko ustezanje hrvatskog nacionalnog ispoljenja jednog kruga »Beharovih« pokretača i saradnika pred čitalačkom publikom i muslimanskom sredinom. Za potvrdu i učvršćenje hrvatskog nacionalnog jedinstva katolika i muslimana ističu se zajednička slavna povijest i apeluje za prevazilaženje jazova u Bosni, koja je »stjecište dviju kultura, mezevo različitih vjera«;¹¹ povodom jednog izdanja Društva napredne akademске muslimanske omladine u Beču »Svijest«, traži se prihvatanje nacionalne misli kao izlaz za Muslimane Bosne i Hercegovine, pri čemu vjersko stanovište ne smije biti zapreka;¹² umoljavaju se, zatim, hrvatski pisci i nakladnici da svoja djela šalju »Beharu« koji će ih prikazati ili objaviti a hrvatski časopisi i dnevnici da ovaj poziv preštampaju,¹³ uz naglašeno isticanje da je »Behar« »jedini za sada hrvatski beletristički list Bosne i Hercegovine«.¹⁴

2. Saradnici i književna struktura lista

U skladu s ovim objedinjavajućim nacionalnim stavom hrvatstva uredništvo se trudilo da sprovede i analogiju književne saradnje, naporednim objavljivanjem radova i muslimanskih pisaca i pisaca hrvatsko-muslimanske orijentacije, kao i hrvatskih književnika, posebno iz Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Ali nije moglo da održi ravnomjeran paritet ove saradnje, s jedne strane, što se grupa muslimanskih saradnika iz dotadašnjeg »Behara« u obnovljenom listu reducirala, jer su od njega odstupili saradnici sa drukčijim političkim i narodnosnim uvjerenjem, kao i oni koji su se bavili muslimanskom publicistikom, ne nalazeći u novom programu lista mogućnosti za svoju djelatnost. S druge strane, grupa hrvatskih književnih saradnika iz Sarajeva i Bosne i Hercegovine, u nedostatku drugog hrvatskog beletrističkog lista, zasula je »Behar« svojom plodnom saradnjom. Odnos između muslimanskih i nemuslimanskih pisaca u ovom periodu može se pokazati grubim omjerom njihovih objavljenih priloga prema sljedećoj tabeli.

IX godište (1908—1909) — saradnici

priloga — Muslimani	ostali
43 :	102 + 102 (listak)
odnos 1 :	5

X godište (1909—1910) — saradnici

priloga — Muslimani	ostali
75 :	74 + 57 (listak)
odnos 1 :	2

Od muslimanskih saradnika u ova dva godišta »Behara« poimenično se javljaju sljedeći:

IX godište (1908—1909) — 21 saradnik

S. Bašagić	F. Spaho
M. Č. Čatić	F. Čavkić
Š. Sarajlić	E. Kulović
F. Kurtagić	H. Kreševljaković
Osman-Aziz	Mustafa Behlulović
H. Bjelevac	Đul-Behar [F. Hadžibaš- čaušević]
H. Šahinović	Mehmed Čamdžić
Jusuf H. Salihović	M. Muharemagić
H. Mulić	Š. Alagić
M. Hilmi Muhibić	H. R. Tvrtković
S. Huseinagić	
M. Garib (?)	

X godišće (1909—1910) — 15 saradnika

F. Kurtagić	S. Huseinagić
M. Č. Čatić	Remzi (?)
M. H. Hodžić	A. Hadžikadić
F. Čavkić	H. Kreševljaković
H. Đogo	M. Muharemagić
Hamzaliya (?)	Đulbehar [F. Hadžibaščau-
H. Mulić	šević]
Behluli Mustafa	I. E. Džafčić

Iz ovog sumarnog upoređenja može se vidjeti da je broj priloga muslimanskih književnika u devetom godišću »Behara« daleko zaostajao za brojem priloga ostalih saradnika, dok se u desetom godišću, koje je općenito siromašnije od prethodnog, taj omjer popravio u korist saradnje Muslimana, iako se sam broj muslimanskih književnih imena smanjio u odnosu na prethodno godišće. Na području originalne poezije javljaju se Safvet-beg Bašagić, koji se u devetom godišću, nakon dugog odsustvovanja, vratio »Beharu« da se u desetom godišću ponovno izgubi, zatim Musa Ćazim Čatić i Fadil Kurtagić, te Šemsudin Sarajlić, kao i Bašagić, samo u devetom godišću. Orijentalnu poeziju prevode opet samo Musa Ćazim Čatić s turskog i Bašagić, samo u devetom godišću, s arapskog jezika. Na polju originalne proze javljaju se Osman-Aziz, i oni samo u devetom godišću, zatim A. Hifzi Bjelevac, Hamid Šahinović, Hamdija Mulić, Muhamed Hilmi Hodžić, Sejfudin Huseinagić, Jusuf H. Salihović, M. Garib, Husein Đogo, Mustafa Behluli, H. R. Tvrtković, Remzi. Iz turske prozne književnosti Čatić objavljuje u desetom godišću dva prevoda. Fejzulah Čavkić nastavlja u oba godišta prevođenje proze *Hatemi Tai*, dok Fehim Spaho svoj prevod *Hiljadu i jedne noći* objavljuje samo do petog broja devetog godišća. Drama muslimanskih pisaca javlja se samo u desetom godišću i to sa dvije pozorišne igre Huseina Đoge i jednom aktovkom Hamdije Mulića.

Nasuprot djelomičnoj saradnji muslimanskih pisaca u ovim književnim disciplinama u »Beharu«, rubrika »Narodne umotvorine« u cjelini je ispunjena njihovim priložima. Kao saradnici na polju folklora

javlja se imena Hamdije Kreševljakovića, Hamdije Mulića, Mustafe Behlulovića, Fejzulaha Čavkića, Mehmeda Čamdžića, Mustafe Muharemagića, I. E. Džafčića, te Fehim Hadžibaščaušević pod pseudonimom »Đul-Behar«. Ako se još k tome doda nekoliko uvodnih članaka Osmana-Aziza, Esada Kulovića, Atifa Hadžikadića i M. H. Hodžića, te nekoliko eseja i prikaza Safvet-bega Bašagića, Muse Čazima Čatića, Osmana-Aziza, slika muslimanske saradnje u ovom periodu je iscrpljena, zaokružena i završena.

I bez obuhvatanja obimne i raznovrsne saradnje hrvatskih književnika u ovom listu, već sam obuhvat i pregled priloga pisaca Muslimana utvrđuje pojam o čistom književno-beletrističkom karakteru »Behara« u ovom razdoblju njegovog izlaženja, koji uz hrvatsko opredjeljenje predstavlja novi korak i zaokret u tradicionalnoj programskoj liniji ovog lista. Promijenjeni »Behar«, sa kvalitativno novim programom i smjerom i sa proširenim krugom saradnje, nije imao više razloga ni potrebe da kao nekad pravi programske kompromise između književnosti i pouke, između svjetovnog i religioznog prosvjećivanja, da bi osvojio publiku jedinstvene etničko-mentalne strukture i poslužio njenom opštem kulturnom uzdizanju. Gotovo sasvim zapadnjački po svojoj fizionomiji, sadržini i opštoj duhovnoj bitnosti, on nije imao više onog specifičnog dodira sa orijentom, one posebne bosansko-muslimanske sprege istoka i zapada, iako je to navedeno i u njegovom novog programu. Nije se osjećala više ona intenzivna aroma orijenta kontrastna reskom mirisu zapada u samom »Beharu«, niti je atmosfera domaćeg muslimanskog ambijenta bila onako nametljiva isključivošću svoje književne prezentacije. Za muslimanskog čitaoca »Behar« više nije imao nekadašnjeg intimiteta, ni izvornosti, neposrednosti i autentičnosti, ni topline. »... List je tih dviju godina bio zaista dosta kićen, — pisao je kasnije Mulabdić, — ali naravno nije ono što se htjelo s prvim »Beharom«.«¹⁵ Dijeleći izlaženje »Behara« na dva perioda, od prvog do šestog i od osmog do desetog godišta, Mulabdić je prvi period

okvalifikovao kao »narodniji, makar da nema izričito narodnosnog obilježja« i kao »popularniji«, dok je za drugi period napisao da je »književniji« od prvog.¹⁶ Po duhu koji je izbijao iz njega i preovlađivao u opštem utisku, on je bio stran, hladan i dalek. On se zapadnjački usavršava, po fizionomiji, obliku i sadržini postaje sličan književnim listovima iz Hrvatske, ali ne dostiže najuglednije od njih. I pored intenzivne podrške hrvatskih književnika iz Bosne i Hercegovine, on ostaje list književnog prosjeka, provincijalan i dalek savremenim modernim strujanjima u hrvatskoj književnosti. Uostalom, imena hrvatskih saradnika koji su se okupili oko njega nisu mu ni mogla osigurati neki viši i savremeniji nivo književnog kvaliteta.

Bili su to većinom nekadašnji saradnici »Nade« uglavnom iz domaćeg književnog kruga, koji, izuzev Kranjčevića i još nekolicine, ni tada ni kasnije nisu prevazišli mjeru umjetnički postranog prosjeka savremene hrvatske književnosti, a pored njih niz književnih početnika. Uz urednika Ljudevita Dvornikovića »Behar« su ispunjavali još, u oblasti poezije, Silvije Strahimir Kranjčević, Nikola Ostojić, Tugomir Alaupović, Mihovil Nikolić, Mirko Jurkić, Rikard Katalinić Jeretov, Stjepan Ilijić, Josip Milaković, Ivan K. Ostojić, Adolf Makale, Rudolf Fr. Mađer, Anka Topić, A. Jurkić, K. Häussler, A. Frank, te pjesnički saradnici pod pseudonimima: Uvelak (Ljuboje Dlustuš), Dobroslava (Josipa Gazvoda Radošević), M. Ljubinac, Narcis, Budački, Arijadna, Ostojski (Ostojić), O., N. U desetom godištu, međutim, zapaža se odstupanje poznatijih pjesničkih imena. U oblasti proze u »Beharu« se u ovom periodu javljaju: A. Kuzmanović, Ivan Klarić, Rikard Katalinić Jeretov, Andro Frank-Petranović, Rudolf Franjin Mađer, Ivan Trtanj, Vladimir Odić, Mijo Radošević, Ferid Maglajlić (Ferdo Vrbanić), Ivan Pavličević, Budački, Milan Bešlić, Marija Dragutin, Anka Topićeva, Fr. Zippra, uz sličnu pojavu jenjavanja prozne saradnje u desetom godištu. Kao prevodioci u oblasti poezije u »Beharu«

sarađuju Josip Milaković i Iso Velikanović za poljski jezik, Nikola Ostojić i Stjepan Ilijić za talijanski, Kranjčević i Narcis za njemački jezik, a u oblasti proze javlja se prevodnom saradnjom uglavnom s ruskog i češkog jezika Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš), a pored njega još dr. M. P. (dr Milan Prelog) s prevodima s češkog, te Ela Kranjčević s francuskog jezika. Uvodne i poučne članke pišu Ljudevit Dvorniković, Tugomir Alaupović, Josip Milaković, Ljuboje Dlustuš, Ela Kranjčević, Đuro Stj. Blažeković, Stj. Ilijić, dr St. Plivelić, a »književnu« te »socijalnu smotru« ispunjavaju najviše Ljudevit Dvorniković (Lj. D.) i Josip Milaković (J. M.), te dr Milan Prelog (Dr. M. P.), E. A. Ivić, St. J., N. O., Đuro Stj. Blažeković (G. St. Bl.), Ela Kranjčević (E.). Ovaj pregled imena hrvatskih književnika koji sarađuju u ovom razdoblju »Behara«, a posebno ona koja se sreću u svim oblastima književnog rada u ovom listu, pokazuje da je glavni teret saradnje u »Beharu« ovog perioda nosila na sebi domaća, u prvom redu sarajevska hrvatska književna grupa, koja mu nije mogla osigurati književnu razinu mnogo višu od prosjeka jedne hrvatske regionalne književnosti.

Ono što ostaje kao glavna strukturalna karakteristika »Behara« u ovim godinama jeste činjenica da je on zaista čisto književni list, u kojemu se književnom životu posvećuje najveća pažnja, uz koju se vezuje nit hrvatskog nacionalnog određenja, kao neusiljena i prirodna oznaka s obzirom na pretežnost saradnika hrvatske nacionalnosti. Struktura suprotna karakteru najavljenom u programskom članku Osmana-Aziza, iz koga je proizlazio psihološki utisak prevashodne hrvatske nacionalizacije Muslimana, i to vlastitim snagama i uvjerenjima u sopstvenom listu, u kojemu su hrvatski književni saradnici dobro primljeni gosti, drukčije vjere ali iste narodnosti.

U »Beharu« nema više teoloških članaka koji su ovaj list odsudno vjerski odvajali. Krug saradnika, kao i granice tematike i problematike u njemu pro-

širuju se bez konfesionalnih ograničenja. Na pitanje jednog saradnika prima li »Behar« pripovijesti i iz nemuslimanskog života, urednik odgovara »da u pogledu predmeta ne ima isključivosti u saradnji na našem listu; traži se samo u obrađivanju predmeta nužni takt!«¹⁷ U književnim priložima, osobito proznim, i posebno u narodnim umotvorinama, ostaje međutim, dio onog starog, domaćeg muslimanskog mentaliteta, intimne patrijarhalne atmosfere muslimanskog narodnog života, koji koegzistira uz zapadnjački duh i sadržinu drugog, preovlađujućeg dijela »Beharove« književne građe. Što se tiče rubrike »Narodne umotvorine« dobija se utisak da je u redakciji postojao poseban dogovor i stav da se u njoj objavljuje samo muslimanski folklor.

Ovaj period »Behara« karakteriše i pojava suprotne književne tematsko-motivske težnje: Muslimani, zadržavajući se i na toku tradicionalne književne inercije, idu i za smjelijim prihvatanjem zapadnjačke, evropske, u tome istorijskom trenutku savremene, književne tematike i ambijenta; hrvatski pripovjedači iz Bosne i Hercegovine još odavno približavaju se, na tradicijama ilirskih pisaca, te Josipa Eugena Tomića, Luke Botića, Ivana Lepušića i drugih, muslimanskom narodnom životu kao izvoru književne građe i tematike svojih djela.

Ova dvojnost književne orijentacije, uz sve nedostatke i slabosti koji prate književne inspiracije i ostvarenja izvan svoga urođenog ambijenta, na tuđem životnom terenu, u kome vladaju drukčije duhovne tradicije i vrijednosti, nekoherentnost saradničkog kruga, kao i obrazovna visina lista »dosta široka s obzirom na raznolikost publike«,¹⁸ zatim slab odziv šire književne podrške iz Hrvatske i nedovoljno shvatanje za »Behar« i u domaćim hrvatskim književnim krugovima,¹⁹ a iznad svega političko-nacionalistička stilizacija lista, prilično nenadana za muslimansku čitalačku publiku, — predstavljali su uzroke što je »Behar« već na početku desetog godi-

šta počeo pokazivati znakove krize i uredničke i saradničke posustalosti: list izlazi neredovito, u dvobrojima, uz opadanje književnog nivoa. U uvodnom članku *Na početku desetog godišta* uredništvo nije moglo zatajiti svoje nezadovoljstvo rezultatima akcije sa »Beharom«. Ponavljajući ovog puta još otvorenije tendenciju radi koje je »Behar« obnovljen, »da na književnom polju sljubi naš muslimanski svijet sa hrvatskom nacionalnom idejom«, kao dio opšte težnje »za sljubljuvanjem uticaja dviju kultura, čija se različnost baš u našem istorodnom i istojezičnom plemenu ovih zemalja najjače osjetila«,²⁰ koja je imala biti kulturno-nacionalni zadatak cjelokupne hrvatske književne javnosti, uredništvo se izražava sa puno prijekora, rezignacije i razočarenja prema književnoj podršci koju je dobilo, a prešutno i prema ograničenom i nedovoljnom prijemu lista kod čitalačke publike, ali ističe da će u uređivanju »Behara« nastaviti dalje u smjeru zacrtanog programa. O tome svjedoči u istom prvom broju desetog godišta i nacionalnoprogramska pjesma Jospa Milakovića *Beharu na osvitku desetoga godišta*.²¹

U pogledu odnosa prema književnosti i zahtjevima od nje stav novog uredništva nije se mnogo promijenio u upoređenju sa stavovima dotadašnjih urednika, koji su išli za trezvenošću, realizmom i angažovanjem. I novi urednik, mada toleriše romantiku u poetskom stvaranju, traži od njega da se emancipuje od maglovitosti i da izražava »iskrenost osjećaja i veličinu ideja«,²² od kratke proze on zahtijeva da sadrži »neku misao ili društveni problem«, i preporučuje kao lektiru djela Frana Mažuranića i Ivana Turgenjeva,²³ a kao preporuku koja sadrži općenitu vrijednost sugerira karakteristično jednom saradniku: »Sadište iz tih ledenih visina malo niže, među ljude i proučavajte život oko sebe, pa ako vas goni želja za pisanjem, pišite o tom.«²⁴

U kontekstu redakcijsko-organizacione djelatnosti, pored dnevnog uređivanja lista, usmjeravanja

i podsticanja saradnika, i nastojanja da se održi odnos ravnomjernosti, tolerancije i takta prema njima i njihovim priložima u skladu s programom »Behara«, ističe se akcija izdavanja broja posvećenog dvadesetpetogodišnjici Kranjčevićevog pjesničkog rada,²⁵ u kome su se našli okupljeni prilozi najistaknutijih hrvatskih i muslimanskih pisaca iz Bosne i Hercegovine: Osmana-Aziza, T. Alaupovića (pjesma), J. Milakovića, Lj. Dvornikovića, S. Bašagića (pjesma), Lj. Dlustuša, Stj. Ilijića (pjesma), Ele Kranjčević, J. Milakovića (pjesma), dr M. Preloga, da posluže kao svjedočanstva savremenika o ovom pjesniku. Kao razlog i motivacija ove književne akcije, zanimljivi i kao podaci za redakcijsku politiku novog »Behara«, u uredničkoj napomeni na kraju ovog broja navode se tri momenta: zavičajni — činjenica da je Kranjčević »svoju pjesničku snagu razvio baš u ovim zemljama«; ideološko-nacionalni — »jer se njegova pjesnička pojava visokim mislima i plemenitim osjećajima diže visoko iznad uskog područja svagdanjih naših nacionalnih i vjerskih trvenja«; i praktični — da se i onom dijelu čitalačke publike »Beharove«, »koji do sele nije imao prilike upoznati se s njegovim radom«, iznese pojava Kranjčevićeva.

Povodom ovog broja posvećenog Kranjčeviću, na »Behar« se osvrnuo i Antun Gustav Matoš u »Hrvatskom pravu«, s pohvalom, preporukom i konstatacijom da je »Behar« postao »od muslimanskog izrazit hrvatski list, naravno s osobitim obzirom na islamsku kulturu«.²⁷ Ali navodeći među hrvatskim književnicima koji sarađuju u »Beharu« dva puta Bašagića, jedanput pod punim imenom, drugi put pod pjesničkim pseudonimom »Mirza Safvet«, Matoš je pokazao kao da ne poznaje sasvim dovoljno i blisko muslimansko književno stvaranje i njegove predstavnike. U drugom dijelu ove bilješke on je istakao »Beharov« broj posvećen Kranjčeviću kao jedinstven

književni i izdavački podvig u krugu svih ostalih hrvatskih listova:

Dok se Savremenik zadovoljio kod Kranjčevićeve dvadesetpetogodišnjice tek pozivom za pomoć pjesniku, — pisao je Matoš, — ne donesavši o njemu nikakve studije ili barem ankete, Behar ima tom prigodom Kranjčevićev broj: jedini i najbolji od svih naših listova. Među tim člancima, gdje je djelovanje pjesnikovo osvijetljeno s filofske, pedagoške, patriotske i pjesničke strane, najtopliji je topli, intimni, krasne simpatije puni članak Moj Silvije, a autor mu je jamačno (Ela) supruga pjesnikova.²⁸

Drugi događaj, drukčijeg karaktera, ali ilustrativnog značaja, na koji se redakcija osvrnula, i koji karakteriše njene političke stavove unutar Austro-Ugarske, jeste uvodnik urednika Ljudevita Dvornikovića *Historijski dani*²⁹ u vezi sa aneksijom Bosne i Hercegovine. Diktirano s jedne strane oportunizmom austrougarskog državnog činovnika, a s druge, nadom da će to biti korak bliže u ostvarenju snova o ujedinjenju Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, u ovom članku se ističe da aneksija pored istorijskog ima i kulturni značaj: da se njime »za prosvjetno-kulturno napredovanje ovih zemalja otvara nova, sjegurna i čvrsta podloga« pored sankcionisanja »pripadnosti i ustaljenja svog državnopravnog položaja u jednoj velikoj i moćnoj kulturnoj državi«.³⁰

Ovim političkim uvodnikom, neobičnim za čitaoce starog »Behara«, u kome se austrougarski politički datumi i događaji nisu ni jubilaro bilježili, a kamoli pretresali, komentarisali i odobravali, uglavnom se iscrpljuje neposredna problematika vezana za novu redakciju, njenu djelatnost i vođenje lista u ovom razdoblju.

Postoji još samo jedna, i to formalna promjena: sjedište redakcije ostaje u toku devetog godišta u dotadašnjim prostorijama, u ulici Gornji tabaci broj 25, ali se od početka desetog godišta preseljava u prostorije u Čemaluši, broj 95.

II. KNJIŽEVNA SADRŽINA

1. Kritika

Književna kritika Muslimana u ovom razdoblju »Behara« vrlo je ograničena i oskudna, i svodi se na nekoliko pojedinačnih eseja Bašagića, Čatića i Osmanna-Aziza, te nekoliko drugih manjih prikaza. Ono što se može izdvojiti kao opšta crta za književnu esejistiku Bašagića i Čatića jeste da je ona po pristupu, metodologiji, uopštavanju i isticanju vrijednosti u uskoj vezi sa njihovom vlastitom duhovno-poetskom strukturom, da ona pokazuje izborom svojih predmeta i odnosom prema njima lične privlačnosti i duhovne rezonance njenih samih autora: Bašagića sa javnom, opšteknjiževnom, prosvjetarskom težnjom, koji književnosti pristupa objektivno, istovremeno kao ličnoj i kao društvenoj aktivnosti i vrijednosti, Čatića sa emocionalno-estetskim nagnućem, koji u poeziji traži drhtaj melanholije i čežnje i pokret subjektivne istine.

Ističući na uvodnom mjestu značaj literature kao neprolazne umne tečevine sa prosvjetarskim i patriotskim kriterijem, Bašagić je u obliku književnog eseja objavljenog u devetom godištu »Behara« štampao u stvari jedno poglavlje iz svoje disertacije *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* pod naslovom *Tri naša prva pionira na polju istočne književnosti: Adni, Abdulkerim i Ajas*.³¹ Njegov kriterij za pripadnost te literature, kao što se vidi iz naslova ovog rada, sasvim je hibridan: etničko-jezički, što znači bosansko-istočnjački, orijentalni, jer su pisci bili našeg, slovenskog ponijekla, koji su svoja djela pisali na orijentalnim jezicima. Odnos Bašagićev prema epohi u kojoj su oni pisali sadrži jednu dimenziju istorijske tolerancije i naklonosti, on je čak naziva preporodom, »jer je (naš mali narod) istočnu prosvjetu objeručke prigrlio i zaigrao dostojnu ulogu među narodima ogromne turske care-

vine»,³² a u onim našim ljudima koji su postigli književne domete u njoj on vidi izuzetne vitalne i intelektualne snage koje su se probile na prvo mjesto u silnom mnoštvu stvaralaca Turskog carstva, i proslavile svoju zavičajnu domovinu, mada djelima »na tuđeme jeziku«, kako Bašagić sa malim žaljenjem priznaje.³³

Sam pojam književnosti Bašagić u ovom eseju, a sličan stav se može vidjeti u ovom razdoblju i u njegovom članku o državniku i historičaru Rustem-paši Skradincu³⁴ te u članku *Historičar Aali*,³⁵ uzima široko, onako kako ju je i »Behar« u prvom periodu svoga izlaženja uzimao: kao sve ono što je napisano sa humanističkom težnjom pa predstavljalo to nauku ili književnost, svakako i pod uticajem činjenice što je i sam književni rad u vrijeme ovih Bašagićevih pisaca, pored opšte plemenite namjene koja mu je širila granice, predstavljao jedinstven i istovrijedan napor duha koji se ispoljavao sad kao poezija, sad kao mistička filozofija, jednom kao istorija, drugi put kao neka od šerijatskopравnih ili vjerskodogmatičkih disciplina, u smjeni, pretakanju. Tako je i Adni, jedini od trojice kojima se Bašagić u ovom ogledu bavi, ostao poznat čisto kao pjesnik i pisac zbirke pisama, dok se Abdulkerim bavio pravnim znanostima, a Ajas sve više naginjao mističkoj filozofiji. Otkrivajući tragove i dajući podatke o toj njihovoj duhovnoj djelatnosti samo uzgred, Bašagić u ovom eseju baca težište na utvrđivanje identiteta njihovog porijekla i na životnu istoriju ovih ljudi koji su »sva trojica na jednoj samarici došli u Edrenu kao ratni plijen«³⁶ da dopru do vrhunaca javnog i duhovnog života u Turskoj carevini.

Musa Ćazim Ćatić ide sasvim drugim putem u svome eseju *Prvak turskih pjesnika: Fuzulija*.³⁷ Nje ga više zanima djelo ovog pjesnika, kojemu on pristupa instrumentima analitičkog zapažanja, određujući mu mjesto, s jedne strane, u istorijskom razvoju turske književnosti, tragajući za njegovim zračenjem na savremenike i potonjike, a s druge strane, otkrivajući poetska kretanja i uzajamnost pjesnikovog

duha u okviru samog njegovog djela. I dok je kritički jezik Bašagićev jezik istorije i opštih pojmova, Čatićev kritički jezik je izraz poezije i njenih treperenja. Vjerovatno nije ni čudo što je Čatić uzeo za predmet svoga razmatranja upravo ovog pjesnika: on sam je s Fuzulijom imao mnogo zajedničke poetsko-duhovne srodnosti. I kad ističe kako je rodno mjesto Fuzuliji moralo »još u djetinjstvu na nježnu i sanjarsku dušu ovog bogodanog pjesnika utisnuti biljeg melankolije i tuge«,³⁸ i kad konstatuje da »mekano ljubavno čuvstvovanje, intimna sjeta i topla čežnja za idealom provejavaju kroz svaki stih Fuzulijinih pjesama«,³⁹ i kad zaključuje o njemu da je »pjesnik mekanih čuvstava, magijskih slika, ljubavnih uzdisaja i toplih suza«,⁴⁰ — Čatić vidi u tome svemu i svoj vlastiti pjesnički i ljudski identitet.

Slično, uostalom, i Osmanu-Azizu, koji u eseju *Silvije*⁴¹ ističu objektivni, društveni karakter Kranjčevićeve poezije idući podsvjesno za idealima vlastitog književnog i publicističkog rada i za strašću preporoditeljske težnje. Jedan dio elemenata kriterija koji su Osman-Aziz primjenjivali u svojim zahtjevima prema Muslimanima našao je tako izraza i u njihovom pogledu na pojavu Kranjčevića u »hrvatskom prosvjetnom životu, koji je odraz, slika prilika, u kojima žive hrvatski narod«,⁴² ističući budničke i kritičke osobine njegove poezije, njeno etičko, humano i socijalno usmjerenje, krepkost šibanja i jetkosti.

Ekremovim prikazom knjige Josipa Šebečića *Tri pripovijesti iz muslimanskog života*⁴³ iscrpljuje se muslimanska književnokritička saradnja. Ekremove kvalifikacije Šebečićeve proze kreću se u okviru poznatih standarda muslimanske kritike o djelima nemuslimanskih pisaca, koja, osobito ako se bave muslimanskim narodnim životom, rijetko doživljavaju njenu preporuku i pohvalu. U ovom slučaju se osjeća blagonaklonost kritičara i prema piscu i prema njegovim pripovijetkama, u skladu, uostalom, i sa novim programom »Behara«, a kao književni kvalitet ovih proza ističe se što je pisac u njima »musliman-

škome narodu pružio lijepe poduke«. ⁴⁴ Druga pozitivna ocjena je iz oblasti književnog izraza i odnosi se na turcizme u Šebečićevom tekstu, koji su, prema Šahinoviću, »svi uvijek na svom mjestu, što je rijetko kod pisaca nemuslimana kad se bave muslimanskim životom u svojim djelima«. ⁴⁵ Stilska crta koja je dugo vremena iritirala muslimansku književnu kritiku i odbijala muslimanske čitaoce od mnogih djela hrvatskih i srpskih pisaca sa muslimanskom tematikom.

U pregledu ostale književne esejistike i kritike posebno se izdvaja šesti broj devetog godišta »Behara« posvećen Kranjčeviću ne samo kao organizovana akcija urednika i uredništva, nego prvenstveno kao književno i kritičko zborničko ostvarenje jednog kruga saradnika ovog lista. Sa faktografijom Kranjčevićevog života i rada, sa sjećanjima na njegovu javnu i privatnu ličnost, sa književnim, filozofskim i društvenim pristupom njegovoj poeziji, ovaj broj »Behara«, intimiziran pored toga još i pjesmama priznanja, poštovanja, odanosti i posvete, ostaje kao svojevrsan dokument bosanskohercegovačkih književnih savremenika o ovom pjesniku.

Tekuća književna kritika kreće se do kraja ovog perioda u nekoliko paralelnih pravaca: pored studija i eseja iz oblasti književnosti i filozofije Tugomira Alaupovića (*Slike iz naše knjige*), ⁴⁶ Ljudevita Dvornikovića (*Lav Nikolajević Tolostoj*); ⁴⁷ O pojmu slobode; ⁴⁸ Iz kulture drevnog istoka; ⁴⁹ Charles Darwin), ⁵⁰ te Đure Stj. Blažekovića (*Ptice u našoj narodnoj i umjetnoj književnosti*), ⁵¹ u »Beharu« se prate izdanja kako Matice hrvatske, Pedagoško-književnog zbora i Moderne biblioteke, tako i Matice srpske i Male biblioteke Pahera i Kisića, prikazuje se savremena beletristika iz naših i stranih literatura, pri tom od naših više hrvatska, a od stranih više slovenske književnosti. Tu napornu zadaću praćenja, komentarisanja i ocjenjivanja literature u ovom razdoblju »Behara«, iz koga se vidi i književni nivo lista i grupe oko njega, obavljaju ponajviše sam

urednik Ljudevit Dvorniković i član redakcije Josip Milaković, a uz njih još nekoliko saradnika: Ela Kranjčević, Đuro Stj. Blažeković, Nikola Ostojić, dr Milan Prelog i drugi.

Dvornikovićev kritički pristup književnom djelu situira se u rasponu od analize vezane za tekst do šireg esejističkog razmatranja povodom teksta, na jednoj strani, i do polemičke zaoštrenosti, na drugoj. Iz kritika objavljenih u »Beharu« mogu se izlučiti i glavne osobine njegove kritike, koje se, istina, ne slažu u neki sistem, ali predstavljaju izvjesnu osnovu sa opštom oznakom realizma bez ekstrema, koje se Dvorniković prilično dosljedno držao. Dvorniković od poezije zahtijeva misao i »posebni umjetnički izražaj« i nema razumijevanja za sentimentalnu »slado-gorku« liriku⁵² niti za »pretenzije i hvalisanje« pjesnikovo,⁵³ a ističe kao rezultat stvarno, autentično osjećanje u poeziji,⁵⁴ čime prilično jasno definiše svoje polazište i svoj kritički stav. Od proze on isto tako traži »čin i realnu sadržinu«, a ne emocionalnu elegičnost, psihološku analizu, a ne snatrenje,⁵⁵ i sa tih pozicija kritikuje kako sentimentalnost kao jednostran vid književnog pristupa životu tako i tendencioznost,⁵⁶ koja se mora osjetiti, a ne doznati iz piščevih riječi.⁵⁷ U odnosu prema modernoj hrvatskoj prozi on zazire od književnog agitiranja za likove koji predstavljaju prezrene i nepoznate »veličine«⁵⁸ i od težnje da se od »patološkog abnormiteta« stvara »redovni društveni tip«,⁵⁹ i kritikuje »patološko maštanje« i posebno »realizam intimnosti koji zaudara prostotom«,⁶⁰ iz čega se, redukcijom ovih vidova proze, dobija piščeva polazna kritička osnova u odnosu na prozu, pročišćena, izdiferencirana od potencijalnih ekstrema. Posebni obziri prema muslimanskoj prozi bili su razlog da je Dvorniković u svome prikazu Sarajlićeve pripovijesti *Razija* istakao još jedno specijalno i izuzetno kritičko »mjerilo valjanosti za prilike, u kojima je (pripovjetka, M. R.) niknula i kojima je namijenjena«,⁶¹ kao moralno opravdanje piščevog tendenciozno-idealističkog otklona od realizma kako ga je Dvorniković shvatao.

U oblasti književne kritike bitnost Dvornikovićevo­vog stava nije do kraja izražena: zalažući se za moralni princip kritičkog vrednovanja, on napada »političko strančarstvo u književnosti«, ⁶² težeći za kritičkim objektivizmom, on smatra da kritičar griješi kada svoje subjektivne nazore izriče kao opšte priznate sudove, ⁶³ čime stavlja načelnu zamjerku impresionističkoj kritici, bez obzira što formalno toleriše njen subjektivističko-impresionistički pristup književnosti. Ovaj antiimpresionistički kritički stav Dvornikovićev došao je do izražaja u odnosu prema Matoševom sudu o Kranjčeviću, ⁶⁴ pri čemu je iznio i konkretne primjedbe na kritički postupak samog Matoša, kao što su feljtonistički karakter njegove kritike, olako prelaženje preko teških mjesta, premošćivanje »dvojbenih problema« efekt­nim »šlagvortima« s težnjom prikrivanja neispravnosti vlastitih tvrdnja. ⁶⁵ No to ga nije opteretilo u prikazu Matoševih *Umornih priča*, ⁶⁶ u kome je dao niz tačnih književnih opservacija o ovom piscu, iako je za njegovu kritiku ponovno zadržao primjedbu na nedostatak »temeljitosti i mirnoće«. ⁶⁷

Milakovićev pristup književnosti metodološki se bitno razlikuje od Dvornikovićevog. U »Beharu« on objavljuje najviše preglede književne proizvodnje slovenskih naroda s težištem na faktografsko-bibliografskim podacima, uz koje daje poneko opšte zapažanje o karakteru djela. Kao znalac slovenskih jezika, on informiše čitaoce ovog lista o tekućim izdanjima iz češke, slovačke, lužičkosrpske, ukrajinske i slovenačke književnosti. A kada govori o pojedinačnim djelima, instrumenti njegove kritike zasnivaju se na starim pogledima o sadržini i formi, a etika na sentimentalnom slovenskom rodoljublju i na idealima »idilične miline i tihe domaće slovenske religioznosti«. Milakovićevi prikazi djela iz naše literature imaju karakter površnog kritičkog formalizma, i predstavljaju neku vrstu dobroćudnog ćaskanja, sa uputama piscu i izrazima povjerenja u njegov stvaralački dar.

2. Poezija

Redukcija muslimanske lirike u petom razdoblju »Behara« vrši se uglavnom s obzirom na raniji broj poetskih saradnika. Oni što su ostali da sarađuju u ovom listu na polju poezije predstavljaju najznačajnija pjesnička imena koja su se afirmisala u »Beharu«, to su Safvet-beg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić, Šemsudin Sarajlić i Fadil Kurtagić, da se u desetom godištu njihov broj još više smanji i svede samo na Ćatića i Kurtagića. Na ovo opšte smanjenje broja muslimanskih poetskih imena u »Beharu« uticao je, pored novih programskih elemenata ovog lista, i drukčiji, kvalitativno viši opšti poetski nivo njegove lirike postignut obezgraničavanjem saradničkog kruga, otvaranjem njegovih stranica i za nemuslimanske hrvatske pjesnike. Obilna ponuda poetskih priloga omogućavala je uz to redakciji da bude strožija u svome kriterijumu odabiranja i muslimanskih priloga i da se oslobodi izdavačko-kritičkih kompromisa na koje su dotadašnji urednici često bili upućeni zbog nedostatka poetske građe i istovremene muslimanske isključivosti u ograničavanju saradničkog kruga.

Tri pjesme koje je u devetom godištu objavio Bašagić predstavljaju malu panoramu njegovog poetskog raspona od erotike, preko poetike do politike. Mada ni jedna od njih ne predstavlja sintezu svoje oblasti, svaka daje po jedan njihov vid, značajan za konačno njihovo sintetsko svođenje. *Bekrijska ljubav*⁶⁸ je izvrstan primjer razvoja i klimaksa istočnjačke erotske čežnje, strastvene i burne, romantički predimenzionirane i specifične, onako kako ju je Bašagić često predstavljao, koja se prostire između četiri osnovna momenta: počinjući gromovitom zbunjenošću pred djevojčinom ljepotom koja ostavlja u nedoumici između jave i sna, iznenađenja i zanosa, da se razvije u mukama slatke čežnje, i poraste do snažnog erotskog zanosa u kome se pjesnik spušta na koljena, i kulminira u ognju strasti koji ide do herezičkog zaborava oba svijeta — vjere, morala, dru-

štvenih konvencija. Oda *Silviju Strah. Kranjčeviću*,⁶⁹ u svečanom i uzdignutom tonu iznosi najbolje karakteristike Kranjčevićeve poezije, zanimljive i po tome što, izdvojene i podvučene, pokazuju istovjetnost i sa Bašagićevom vlastitom situacijom u odnosu prema muslimanskim mračnjacima i klerikalnoj reakciji, i svrstava ga u društvo »pjesnika slobodne misli« — Mearrije, Voltera i Hajjama — koji su predstavljali i Bašagićev poetski ideal. Bašagićeva uspomena na oca i njegov svijetli moralni i politički lik iznesena je u stihovima *Iz »Milih uspomena«*,⁷⁰ u kojima etičko-slobodarske kvalifikacije pjesnikovog roditelja prevazilaze istorijsko-geografska i memoarska ograničenja Abdul-Hamidove vlade i mladoturske borbe i dobijaju općenit kvalitet kao alegorija i aluzija na svaku situaciju nasilja i gušenja slobode.

Svojim poetskim ciklusom koji je objavio upravo u ovom razdoblju »Behara«, drugi značajni muslimanski pjesnik, Musa Čazim Čatić, dostigao je pun razvoj svoje lirike, obilježivši ovu drugu fazu svoga poetskog iskaza i stvaranja jednim zastankom u neutralnom, umjetnički plodnom položaju između poetskog magnetizma sevdahlijske bosansko-istočnjačke tradicije te inercije vlastitog gorkog saznanja života, na jednoj strani, i privlačne snage senzibiliteta i izraza hrvatsko-srpske savremene lirike na drugoj, da se na kraju opredijeli za ovu drugu stranu. Svjedočanstvo o ovom poetskom kolebanju, opredjeljenju, razvoju, i obnavljanju predstavljaju same Čatićeve pjesme gotovo u onom nizu kako su objavljivane u »Beharu«. Tako pjesma *Rendezvous*⁷¹ počinje obilježjima simbolističke suptilnosti, mekote, nježnosti, ponešto beskrvne, sa pozivom ženi na sastanak u ambijentu modernog, stilskeg, otmjenog dekora, sa vazdušastom i snenom vizijom žene, a završava se vizijom sastanka u znaku istočnjačke erotske želje koja ide do smrti i samozaborava. U pjesmi *U aleji*⁷² ta se transformacija vrši od simbolističkog ambijentalnog raspoloženja koje stvaraju parkovi i predvečerja, snena i meka, uz opojnu melanholiju izdvoje-

nosti i samoće, do Čatićevog autentičnog životnog uzdaha sa motivom neostvarenih snova i »uvele mladosti rane«. Ili je, kao u pjesmi *Ja imam dilber-dragu*,⁷³ početni motiv žene domaći, sevdahlijski, a njegova poređenja modernistička, zapadna. Ili pjesma, kao *Notturmo*,⁷⁴ počinje pod izrazitim uticajem moderne, i to one koja njeguje klasično proste lirske motive i jednostavan i čist izraz, da se završi Čatićevim ličnim zovom nostalgije za zavičajem i za ženom u svome kraju.

U okviru lirskog inventara i senzibiliteta moderne Čatić daje vlastite erotsko-poetske formulacije, nekad vidno naslonjene, dodate, strukturalno nesljubljene, nekad stvaralački asimilovane, prirodno izvedene, istovremeno, jedinstveno doživljene. U pjesmi nježne, paperjaste erotike *Ja sklopio sam oči*,⁷⁵ u atmosferi snenog ambijenta, ispunjenog klasičarskom erotskom simbolikom, Čatićeva erotsko-poetska formulacija, san o umiranju na djevojčinom krilu — izvire iz konteksta kao prirodna lirska težnja. Pjesma *Vodena vila*⁷⁶ predstavlja Čatićevu punu poetsku identifikaciju sa stilsko-motivskom strukturom moderne: simbolika zmijsko-tajanstvenih elemenata u atmosferi tuge i noći, iz koje izbija trepteći pejzaž polja i rijeke i lik nimfe kao erotsko-samrtnog simbola koji mami. Od nekadašnje opisno-izričajne lirike i romantičnog doživljaja erotike Čatić sve više naginje simboličkim iskazima senzibiliteta koji se osamostaljuju i egzistiraju u slojevitim lirskim prelomima.

I doživljaj žene se kod Čatića diferencira na dva plana: na planu estetskom i poetsko-inspirativnom, kao u pjesmi *Moja vila*,⁷⁷ u kojoj je žena doživljena kao muza i estetsko-erotski uzrok i podsticaj pjesnikove poezije; i na planu žive, konkretne erotike, čežnje erotskog dodira, u kome je sadržan pun čulni poriv, kao u pjesmi *Kad vjetrić piri*.⁷⁸ U jednoj od pjesama ovog »Beharovog« ciklusa dato je Čatićevo poetsko samosaznanje o poetskoj suštini i emocionalnoj naklonosti strukture pjesnikovog bića. To je pjesma *Moje srce*,⁷⁹ kreirana kao niz živih, mašto-

vitih, simboličnih slika, u kojemu se u ambijent bezimnosti i osjećanje usamljenosti upliće meka plima emocija naklonjenih »valima jedne sunčane rijeke«, koja plavi spokojstvo »tihe šume« — pjesnikovog srca, a u njemu egzistira žena, ljepota i ljubav kao jedinstveno poetsko počelo.

Na periferiji ovog Čatićevog poetskog toka, koji se poklapa sa petim razdobljem »Behara«, napisane su i tri pjesme različite sadržine, koje upotpunjuju stilsko-idejnu cjelinu pjesnikovog djela. Jedna je *Maštanje*,⁸⁰ inspirisano stihovima nekog turskog autora, erotsko-panteistička pjesma, himničke intonacije, sa perspektivom erotike od platonske igre do mističnog, astralnog zanosa. Odnos prema ženi je obožavanje idola u hramu Prirode; položaj pjesnika je položaj svećenika ženine ljepote. Druga pjesma je *U gladnoj noći*,⁸¹ koja predstavlja avetinjsko-naturalistički doživljaj gladi, sa socijalnom invektivom i vapajem na sudbinu. Treća je oda *Silvije Strahimir Kranjčević*,⁸² u kojoj Čatić uz dobro osjećanje bitnih karakteristika Kranjčevićeve poezije, iskazuje i shvatanje Kranjčevićevog hrvatstva te svoj vlastiti odnos prema znamenjima tog nacionalnog pojma, izražen u za Čatića rijetko karakterističnim stihovima. Tako se Čatićevo nacionalno shvatanje, u kome se u ovoj fazi kao komponenta javlja hrvatstvo u obliku nadvjerske, nadduhovne i nadregionalne kategorije, koja obuhvata i ujedinjuje razlike kultura, vjera i duhovnih struktura, u potpunosti slaže sa nacionalnim manifestom novog »Behara«.

Drugi pjesnik koji se razvio upravo u ovom razdoblju »Behara« je odranije poznati Fadil Kurtagić, koji je od početka svoga književnog rada pokazivao zapadnjačku književnu težnju i nagnuće prema ekspresiji modernog izraza. Ali dok je Čatić uspijevao da atmosferu, senzibilitet i izraz uzora asimiluje, autentizira i oplemeni vlastitim lirskim produbljenjem, Kurtagić je ostajao više sljedbenik modernističkog izraza, zasjenjen i onemogućen njime, i u tim okvirima pratilac tanke niti vlastite konvencionalne melanholije. *Proljetni soneti*⁸³ prvi su izraz toga ma-

nira: ditirambski ton, koji prelazi u ekspresionističku kićenost, moderni standardni marinizam, koji ostaje verbalno, teško i tromo da visi, bez pravog poetskog kvaliteta, bez obzira na siromašnu poetsku misao porodične nostalgije i lične melanholije. Život svjetlosti i optimizma kod Kurtagića se uvijek zamračuje psihozom savremene životne situacije. Emotivna meditacija po pravilu ostaje u trzaju na ivici nekadašnjeg svijetlog života i sadašnjeg stanja patnje i melanholije. U pjesmi *Kao što ptica-majka*⁸⁴ ta antipozicija slika dočarana je originalnije, emocionalno bogatije, u drhtaju svijesti, snoviđenja i prelaza jave. Tipski motivi snenosti, melanholije, umiranja, blagosti tih stanja, sa sviješću konačnog ličnog otuđenja, koje je iznijela moderna, u ovoj pjesmi su došli do punog izražaja, a prostiru se i dalje u nizu Kurtagićevih pjesama kao statička poetska struktura. Nasuprot tome, kao dramatični eksces ove linije senzibiliteta u pjesmi *Svud grobni miris se vuče*⁸⁵ data je lična avetinjska atmosfera grobnog mirisa truleža, gnjiloće, iz koje se pjesniku pružaju košcate ruke: sve je infernalno, u znaku smrti i pjesnikovog predviđanja kraja, kontrastno himničnoj svijetloj atmosferi prirode. Da se u pjesmi *Oj zbogom Vrbase silni*⁸⁶ pjesnik ponovo vrati melanholiji opraštanja od života, prisluškivanja kako mu život vene, uz varljivi smiješak nade da ga u raju čeka blaženstvo. Ta slutnja životnog svršetka, kao osnovna emocija Kurtagićeve lirike, sa drhtavim posezanjem za časovima negdašnje vedrine, došla je do izražaja i u pjesmi *Bratilom jeka se širi*⁸⁷ kao molska tema u ditirambskoj partituri prirode.

Opis prirode je kod Kurtagića pretežan u strukturi pjesme, i to najčešće opis na kome se insistira, koji se fiksira izrazom, poređenjima, i ekspresivno širi, ali površinski, kao stilski, metaforički odraz. A na tu likovnu stranu, upravo ili kontrastno postavljena, lijepi se emocija, tanka i formalna (*Prolietni soneti: Sivi se oblačić šunja*;⁸⁸ *Pučina Vrbasa drhti*).⁸⁹ To jeste kretanje opisa ka simbolizmu, u kome on dosegne ponekad i punu ekspresivnu vrijednost (Ve-

černja idila),⁹⁰ ali je najčešće običan subjektivan odraz koji kao likovno-pojmovna struktura ne ide dalje od poetskog plakata.

Odvojivši potpuno, na jednoj strani, kao pad idejno-postranu pjesmu *Novi zvuci*,⁹¹ u kojoj je Kurtagić platio obol dnevnom društvenom trenutku, pjesma *Rendezvous*,⁹² na drugoj strani, odvojena je, ali na drugi način, lirski i stilski, od kontinuiranog senzibiliteta i izraza ostale Kurtagićeve lirike intimnog karaktera i ističe se kao njen umjetnički domet. Jednostavna, lirski čista, pastelna, blaga i eufonična, ona sadrži, na planu ditiramske atmosfere i alegoričnog poistovjećivanja prirode i žene, valova i cjelova, jedan vid poetske neuhvatljivosti, lirsko-metaforičke mnogostrukosti, neizdiferenciranog poetskog fluida koji je prožima.

Sa Sarajlićevim lirsko-epskim spjevom *Čevra*⁹³ završava se pregled muslimanske poetske proizvodnje u ovom razdoblju »Behara«. Od četiri poetska imena koja se javljaju u ovom periodu, Čatić i Kurtagić pokazuju razvoj koji ide za emancipacijom od lirsko-romantičkog bosansko-orijentalnog tradicionalizma, u pravcu novih, zapadnjačkih, hrvatsko-srpskih poetskih standarda, kvaliteta i kriterija, dok se Bašagić i Sarajlić kreću u pravcu svoje vlastite tradicionalne inercije, prvi, slijedeći tematsko-poetski koncept svojih zbirki, drugi, sa svojim spjevom *Čevra*, prateći još ranije zacrtanu liniju inspiracije narodnim stvaralaštvom, u ovom spjevu konkretizovanu i narodnim magijsko-simboličkim vrijednostima snova i narodnih rukotvorina.

Prevedena poezija u ovom periodu siromašnija je po broju objavljenih pjesama nego u prethodnom godištu, i po tradiciji je ograničena na Musu Ćazima Čatića i Safvet-bega Bašagića kao prevodioce, odražavajući svojom prezentacijom i njihove poznate poetske afinitete. Četiri pjesme koje je Čatić prepjevao djela su mlađih turskih autora i uglavnom sadrže notu lirske melanholije i oznake simbolizma kao poetskog transponovanja emocija i stvari. Pjesma Mak-

bule Lem'ani svodi se na simbolično poređenje ruže i djevojke u stanju melanholične ocvalosti (*Mojoj uveloj ruži*).⁹⁴ Pjesma Mahmud Ekrema predstavlja stihove tuge za izgubljenim sinom, koja traži poeziju bola i uspomena kao emocionalnog pjesnikovog identiteta (*Iz ciklusa »Nidžadi Ekrem«*).⁹⁵ Lirika čistog, prozračnog simbolizma dolazi do izražaja u pjesmi Faik Alije i ostaje da treperi kao svijetla maglica ljubavnog i estetskog divljenja (*Fantazija*).⁹⁶ Tanka poetska erotika sa svijetlim simboličkim oznakama nježnosti, lepršavosti i bezazlenosti u opisu žene karakteriše pjesmu Emina Bulenda (*Jednoj ženi*).⁹⁷ U svemu prevodiočeva sklonost za estetizmom i lirizmom čistih emocionalnih stanja, analogna njegovom vlastitom poetskom nagnuću. Kao što i Bašagićev prevod Ebul 'Ala el-Mearije⁹⁸ sa naglaskom da je on uz Hajjama »najslobodoumniji islamski pjesnik svih vremena«⁹⁹ otkriva duhovnu težnju njegove vlastite poezije javnog i društvenog usmjerenja.

Ostala, hrvatska, poezija u ovom periodu uglavnom je poezija prosjeka koji sadrži i sentimentalnu površnu liriku malograđanske romantike, i psihološke kontroverze modernog senzibiliteta, i akcente konvencionalnog patriotizma kao i vizije društvenog propadanja i degeneracije ideala.

U dvije svoje pjesme objavljene u »Beharu« Kranjčević je napravio dva poetska reza psihologije sa poražavajućim ishodom, individualne koja ima karakter opštosti, i društvene, narodne. Jedna sadrži pjesnikov sarkastički osvrt na vulgarno-materijalizovano svođenje etičkih i rodoljubivih simbola do nivoa trivijalnih počela, sa pjesnikovom toplom refleksijom na kraju, koja ilustruje krizu humanizma i njegovu sudbinu (*Portreti. Prva slika*).¹⁰⁰ Druga predstavlja široku viziju siromaštva, zaturenosti, propadanja, društvene i moralne degeneracije jednog naroda, sa podsmješljivo-prezirnim komentarom pjesnikovim (*San ili java*).¹⁰¹ Sva lirika ostalih pjesnika više je privatnog karaktera, okrenuta sebi i u sebe, a ukoliko ima javne ambicije, opet njene poetsko-

-idejne formulacije svojom težinom i kvalitetom ne prelaze granice jednog privatnog svijeta. Pjesma Mihovila Nikolića jeste tako poetizovana snena erotika sa sviješću lake melanholije o proticanju života.¹⁰² Lirika Rikarda Katalinića Jeretova vezuje se emocionalno i stilski s njegovim poetskim prozama: okamenjenom simbolikom smrti, opredjeljenjem za neizrečenu poeziju nestale mladosti, palih nada i mrtvih snova. Pjesma Adolfa Makalea sva je u demonskoj dramatici elementa iza kojeg ostaje pustoš, studen i groza, a lirika Rudolfa Fr. Mađera daje se u jednoj sferi na relaciji bijesa prirode i tople intime, uzburkane duše i utjehe na krilu žene, a u drugoj na osnovi kranjčevićevskih odjeka kritičkog patriotizma. Lirski raspon Budačkog obuhvata i pjesnički dijalog sa seljakom, sav u kontroverzi idealnog poetskog zanosa i konvencionalnih iktusa mučne životne realnosti, i akcente uzamanosti vjere i boga pred životom i sudbinom, i ciničnu svijest o vlastitom umiranju s osmijehom u truleži kao saznanje o ludosti moralisanja, a tako isto i mržnju na truli mir i slobodu što gnjije, sa paradoksom barjaka u srcu, — sve na stilsko-idejnoj relaciji između ekspresionizma moderne i kranjčevićevskih inercija.

Na drugoj strani je lirika sentimentalne dobroćudnosti i etičkog podsticanja. Lirika Tugomira Alapovića, sva u blagom osvjetljenju starinske emotivnosti, u čijem su okviru izraženi osjećanje tuđinstva, izgubljenosti u stranom svijetu, pod snopovima čudnih pogleda, i romantička simbolika tuge kao sjene-pratilice pjesnikovog života, te svijest o tragičnoj kobi unutrašnjeg pjesnikovog komadanja. I lirika Josipa Milakovića situirana na relaciji od intonacije ode, sa podignutim akcentima prizanja i slave, do stihova pitome dobroćudnosti i suzne raznježenosti, od romantične deklarativne patetike do malograđanskog etičkog patriotizma, u cjelini data u romantičkim klišeima blagog upućivačkog, dušebrižničkog samaritanstva. Stihovi Josipe Gazvode-Radošević (Dobroslava) također nose sentimentalno-romantičko obilježje, sa prizvukom sladunjavoljubavnog spome-

narskog tona, koji se vezuje za sjetu obožavanja i čeznuća, čekanja i usamljenosti. Oni su prijatna malograđanska poezija sasvim konvencionalne emocionalne intonacije, osjećanja tople odanosti i vjernosti ljubavnom idealu, zasjenjena sviješću o neuzvraćenoj ljubavi, nostalgijom mladosti i dosadom gradskog života, koja ponekad promijeni temu i preobrazi se u socijalno nagnuće sa usmjerenjem dobrog djela.

I uz ove pjesnike nizovi još drugih pjesničkih imena, uz koje se vezuju asocijacije plitkih stihotvorskih manira: Ljuboja Dlustuša (Uvelak), Anke Topić, Andre Franka, Stjepka Ilića, Ivana K. Ostojića, M. Jurkića, N. Ostojića, A. Jukića, K. Häusslera, M. Ljubinca, te pjesnika potpisanih pseudonimima i šiframa: Arijadna, Narcis, Ostojski, O., N. Oni čine poetsku gamu hrvatske poezije u »Beharu«.

Poeziju iz evropskih književnosti u ovom periodu »Behara« prevodili su uglavnom hrvatski saradnici. Tako Josip Milaković prevodi Jaroslava Vrhlickog i Hvezdoslava (Pavela Orszaga), Iso Velikanović daje prevode pjesama Adama Mickjevića, Nikola Ostojić prevodi Kampaninija i Danuncija, Stjepko Ilić Kardučija, dok Kranjčević i prevodilac pod pseudonimom »Narcis« objavljuju prevode iz Hajnea, prvi u devetom a drugi u desetom godištu lista, javljajući se uz to još i posebno u desetom godištu: Kranjčević sa prevodom jednog odlomka iz Šekspirovog *Julija Cezara*, »Narcis« sa jednim prevodom iz Šilera.¹⁰³

3. Proza

»Beharova« muslimanska proza u ovom periodu ne prelazi razinu dotadašnjeg svoga prosjeka: standardnog pripovjedačkog izraza, zabavljena ponajviše dnevnim temama, sa povremenim pokušajima da se životni čvorovi simbolički i dramatički ekspresivno postave, ona ne pokazuje ni neko posebno autorsko

obnavljanje — u njoj se ponovno sreće jedan dio imena poznatih iz prethodnog, osmog godišta, a neki i odranije. Mulabdića ni u ovom razdoblju nema, ali se umjesto njega javljaju Osman-Aziz sa jednom svojom već poznatom prozom, i mali niz novih autora-početnika. Ukupno uzevši, u upoređenju prema muslimanskoj poeziji ovog perioda, muslimanska proza, tradicionalno inače razvijenija, ističe se većim brojem zastupljenih autora.

Iz pripovjedačkog prosjeka ove proze izdvaja se Osman-Azizova pripovijetka *Svijet za sebe*¹⁰⁴ višim pripovjedačkim nivoom, svježinom, živošću i slikovitošću pripovjedačke fraze, funkcionalnošću pripovijednih elemenata, te humanim postavljanjem jednog društvenog pitanja i njegovim otvaranjem. »Koliko li razlike između nas, — meditira muslimanski građanin-intelektualac u ovoj pripovijeci o muslimanskom selu i njegovom mentalitetu. — Ovo je posebni svijet za se — mi se vidimo i znademo po imenu, ali jedan drugoga ne razumijemo.« Tipska u Osman-Azizovoj prozi, ova psihološka kontroverza slojeva ljudi u jednog istog naroda, vezuje uza se kao uzrok i socijalnu misao o selu, njegovom tvrdom životu, sirotinji. U njoj nema zaoštrenja između muslimanskog age i muslimanskog kmeta, kao što ga nema uopšte u »Beharovoj« prozi ukoliko se ne radi o posjedniku-nemuslimanu, ali suprotnost i provalija socijalnog položaja nameće se iz teksta, bez obzira na aginu humanost i urođenu, prirodnu pokornost kmetova.

Jače socijalno zaoštrenje, savremenog nivoa hrvatske književnosti, i tamne naturalističke atmosfere, donosi Ekrem u svoje dvije proze *Na parobrodu*.¹⁰⁵ U opštem kontekstu njegovog pripovjedačkog rada one se izdvajaju po tome što se zbivaju u stranom ambijentu, iako pred piščevim očima, mada socijalna osnova i klasna optužba ovih proza predstavljaju u »Beharu« nastavak iste idejne linije započete u ranijoj Ekremovoj nedovršenoj prozi *Propali su*.¹⁰⁶ U književnom kontinuitetu »Behara« ove proze su posebno značajne što se u njima prvi puta

daju likovi radnika u čistom klasnom vidu, istina prilično shematično naturalistički, bez tračka svjetlosti na licima, u sumornim tonovima gorčine i beznađa, ali sa punom sviješću o prisustvu socijalnog neprijatelja. Pored ove istovrsne atmosfere, kao zajednički živi motiv rezimirana je u njima životna činjenica zavođenja i iskorištavanja siromašnih djevojaka od strane gospode kao početak njihove zle sudbine, sa brutalnom simbolikom ljudske okrutnosti. Ove dvije Ekremove proze sa nemuslimanskim ambijentom predstavljaju u kontekstu »Behara« i muslimanske proze pokušaj razmicanja dotadašnjih ambijentalnih i tematsko-idejnih okvira i piščevo literarno približenje hrvatskoj i zapadnjačkoj književnosti.

Hamdija Mulić se sve više okreće savremenoj društvenoj problematici muslimanskog svijeta sa širim dijapazonom tema, napuštajući za izvjesno vrijeme usku tematiku dječje didaktike. I u svome pristupu sa intonacijom kritike sadržanom u čuđenju, zamišljanju nad određenom društvenom pojavom, u zaprepaštenosti nad zabludom. Kao u sličici *Bibliotekar*,¹⁰⁷ u kojoj je odražen mentalitet muslimanske sredine i njen odnos prema knjizi. Proza Mulićeva postaje ponekad manje jasna, manje egzaktna i izričita u svojim zahtjevima. Od eksplicitnog se kreće u implicitno, nešto što se koncentriše oko izrečenog ali ima dublji i suptilniji smisao koji pokreće na razmišljanje. Kao u crtici *Mulla-Bećir*,¹⁰⁸ o seljaku koga je mlađarija seoska, zaražena onim trunkom građanske civilizacije koji je ponijela iz »soldačije«, ili sa rada u gradu, smatrala glupim, a on je imao svoje shvaćanje života, izvornog, prirodnog i nepatvorenog i sjećanje na vremena kada je on još postojao. Ista relativnost shvaćanja života od strane različitih generacija ispunjava i crticu *Na cjepalu*,¹⁰⁹ sa gorčinom propalog čovjeka koji je bez nadzora protraćio imanje pa se sad izdržava vlastitim radom, i sa kriticismom prema drugima koji svjesno idu tim istim putem, s kojima će »nestati našeg plemena«. U sličici *U službi naroda*¹¹⁰ Mulićeva proza se vraća na re-

portažno kazivanje savremene zgode, u ovom slučaju sa kritikom političkih profitera i sumnjivih opozicionaraca. U *Osudi*¹¹¹ ona je društvena kritika, ali paradoksalna, nedoumična, apsurdne ironične rezonance, prema problemu društvene nejednakosti. *Maconja*¹¹² je, najzad, kozerična skica iz dnevnog, aktuelnog društveno-političkog života Muslimana, sa sugestijom o relativnosti političkog ispovijedanja.

Potkraj ovog perioda Mulić se opet vraća svojoj prosvjetiteljski angažovanoj prozi, samo što su ovog puta žene objekat didaktičke piščeve obrade. Ove proze su idilično-agitacionog tona i sadržine, sa plemenitom težnjom i aktuelnim ciljem pravog ženskog obrazovanja (*U komšiluku*).¹¹³ U centru proza je, po staroj Mulićevoj shemi, pozitivni junak, ponekad i sam pisac-učitelj, koji putem obrađivanja pojedinačnih slučajeva teži prosvjetnom, odgojnom, kulturnom i moralnom napretku svoje sredine. U središtu sličice *U današnjim danima*¹¹⁴ to su jedan činovnik, pobornik prosvjećivanja, njegova rodica koju je on sam obrazovao, i mladi učitelj za kojeg je on uda. Siže proza ovog tipa je u potpunosti potčinjen ideji, izrastao iz nje, za razliku od ostalih Mulićevih proza koje su zasnovane na događaju, probranom, rječitom i karakterističnom, iz koga se iščauruje piščeva ideja.

Ukupno uzevši Mulićeve proze iz savremenog života pisane su na liniji opšteg kulturnog zamaha »Beharove« književne generacije. Kod Mulića nema privatne proze, lične, sebi okrenute i zatvorene inspiracije, nego je u njima sve javno i okrenuto javnosti, čak se i lični poriv u njima identifikira sa društvenim ciljem kao iskreno i duboko doživljeno osjećanje prosperiteta zajednice.

Proze Muhameda Hilmi Hodžića, u kojima se izmjenjuje pripovjedačka neumješnost sa mjestima autentične atmosfere muslimanskog života, karakteristične su ne po nekoj književnoj vrijednosti, nego po originalnosti pripovjedačkog oblika, mada neusavršenog u svojoj hibridnosti. Dva su oblika u kojima se one iskazuju, zavisno od vidova života kojima se bave. Domaći život muslimanski, sa obiljem tradicio-

nalnih vjerovanja, Hodžić je izrazio u pripovijednom hibridu folklora i realističkog kazivanja poučnog karaktera. Javni život je pokušao da iskaže s naglašenom težnjom za pripovijednom dokumentarnošću i izvlačenjem tumačenja i zaključaka iz nje.

Proze prve kategorije bave se narodnim vjerovanjima, gatkama, pričama o natprirodnim bićima, koje se izlažu na sijelima, a stilizovane su u pravcu razbijanja praznovjerice (*Nešto iz djevojačkog svijeta ili: Gatke i bajanja*,¹¹⁵ *Bajoslovne priče o »prikazama«*),¹¹⁶ a bez toga i bez realističnog okvira atmosfere i pisca kao rezonera u njemu, koji stvaraju savremen kritički odnos prema folklornoj materiji, one bi ostale samo zabilježena folklorna građa i ne bi spadale u originalnu književnost. Jedna od ovih Hodžićevih proza *Iz muslimanske folkloristike. (Razgovor na sijelu)*¹¹⁷ u toj svojoj mješavini stvarnosti i mašte ide i dalje: komponovano po uzoru na *Hiljadu i jednu noć*, pripovijedanje se odvija po »sijelima« (u svemu četiri sijela), na kojima se narodne pripovijetke, legende, vjerovanja i predanja izmjenjuju sa realističkim zgodama i razglabanjima o savremenom životu Muslimana i njegovoj aktuelnoj problematici, pri čemu se pisac javlja samo kao posmatrač, slušalac i interpretator.

Kao proza druge kategorije egzistira *Muhadžir*,¹¹⁸ Hodžićeva »priča iz bosanskog života«, u kojoj je sproveo svoju težnju za dokumentarnošću u prikazivanju iseljavanja bosanskohercegovačkih Muslimana kao pojave čiji su uzroci političko-društvene prirode a povodi vezani uz vjerski fanatizam. Otuda, uz izvjestan nagon za folkloriziranjem živi lokalni duh, realistični domaći razgovori, dokumentarnost raspoloženja, istorijskog odnosa Muslimana prema Austro-Ugarskoj, prema Džabićevom pokretu, prema iseljavanju i sudbini iseljenika, najzad prema Osmanlijama. Opis događaja i ambijenta je realističko-naturalistički, bez metafora i umjetničkog uljepšavanja stila, pripovijedanjem načinom kako se radnja zbiva. Cjelinom svojom, a posebno fragmentima, pripovijetka se pretvara u propovijed protiv seobe, i

invektivu protiv Džabićeva pokreta zbog dizanja buke i isticanja vjerske ugroženosti, čime doprinosi psihози i pokretu iseljavanja, a uz to u optužbu protiv ši'ardžija koji podstiču seobu, a kupuju imanja iseljenika. Pored ove Hodžićeve pripovijetke, u kategoriju proza u kojima se iseljavanje pokazuje kao luda i lakoumna pogreška, u ovom periodu »Behara« ulazi i »istiniti događaj« H. R. Tvrtkovića *Muhadžir*.¹¹⁹

I Hodžićeve pripovijetke *Berber*,¹²⁰ koja u daljem toku poprima intonaciju i stil narodne pripovijetke, i serija kratkih proza *Crtice iz muslimanskog života*,¹²¹ prvenstveno daju sliku sredine, u prvoj prozi idealno koncipirane jer se stvari odvijaju prema piščevoj želji, u ostalima date sa kritičko-didaktičkim akcentom, kao propovijed u kojoj se iznosi ilustracija postavljene teze i potvrda njena.

Ovim svojim vidom Hodžićeve proze nastavljaju tradiciju jedne od težnji angažovanosti »Beharove« prozne književnosti, kao što serija *Sličice i profili*¹²² Abdurezaka Hifzi Bjelevca, svojim izrazom krajnje uprošćenosti i jednostavnosti, koji ostavlja mjesta za punu ekspresiju simbolike koja se razvija u alegoriju, nastavlja jedan drugi vid kratke proze ovog lista. Škrtost, prosto izrečena poruka, sa težnjom da ostane utisnuta i rezonantna i da pokrene savjesti i uz njih emocije, predstavlja osnovnu crtu njenu. *Živa slika*, crtica iz ove serije, koja se svodi na prizor: mlinar spava, mačka drijema, a miš nosi žito i grize, otkriva se kao puna višeznačna alegorija života, čovjeka i društva, zasnovana na simbolici spavanja, nemara, nebrige, životne i društvene apatije, koju drugi iskorištava. Simbolika propadanja lijepih životnih vrijednosti u proticanju vremena predstavlja sadržinu crtice *U prahu*, u kojoj se nekom slike — jesen, sve zamrzlo, nestalo, u prahu ružica, zgažena, i zlatan medalion — otvara dimenzija poetske refleksije. U sličici *Pauk* insistira se na variranju i punjenju ovog pojma kao simbola, sa izvjesnim tankim porivom isticanja demonijačke suštine ove životinje, alegorijski postavljene u odnosu prema čo-

vjeku. Humani aspekt alegorije ovih proza predstavlja njihov kvalitet, njihov smisao i cilj.

Kao originalnost i novost u pripovijednoj oblasti ovog razdoblja »Behara« ističe se *Jedna uspomena*¹²³ Huseina Đoge kao putopisno-hronički tekst žive, realistične proze, koja odaje izrazitu sposobnost zapažanja i pripovjedački nerv i organizovano izlaganje, sa diskretnim prisustvom humora u komentarisanju ljudskih slabosti i zbivanja, te izrazitu sklonost za živ i spontan dijalog.

Ostali muslimanski prozaisti koji se javljaju u »Beharu« mogu se svesti na suštinsku karakteristiku pripovijedanja svakog pojedinog od njih: Proze Sejfudina Huseinagića sadrže društvenu koncepciju na liniji kulturnog patriotizma i preporoda Muslimana koju je zagovarao »Beharov« intelektualni krug, a epilog im se iskazuje u ispunjenoj pozitivnoj društvenoj akciji (*Moja Hibba*,¹²⁴ *Hajrija*,¹²⁵ *Energija*).¹²⁶ U crtici *Hajrija* izrečena je, poslije Ekremovih socijalnih proza *Na parobrodu*, i jedna od prvih misli u »Beharu« o eksploataciji rada. Serija kratkih ekspresivno-meditativnih proza Muharema Dubravića Gariba *Sa životnog puta* otkriva zapadnjački senzibilitet, nove književne osobine bliže savremenoj hrvatskoj književnosti nego muslimanskoj književnoj tradiciji, emocionalnost otuđenja evropski obrazovanog intelektualca, gorko skeptičnog i razočaranog. Neke od njih čak ne obrađuju ni muslimansku sredinu ni njen mentalitet (*Ostavljeni*,¹²⁷ *Čudna žena*),¹²⁸ već su evropski bezlične po lokaciji i duhovnoj atmosferi. Jedna predstavlja lirsku obradu konvencionalnog ljubavnog motiva, pisanu razlomljenim, emocionalnim stilom i ličnom intonacijom (*Zar je tako moralo biti*).¹²⁹ Druga je osman-azizovska slika bosansko-muslimanske čaršije sa dahom truleži koji izbija iz njene umrtvljenosti i dokonjaštva (*Naša čaršija*).¹³⁰ Mustafa Behlulović u jednim svojim pripovijednim sličicama nastavlja folklorističko - pripovjedačku spregu (*Na sijelu*,¹³¹ *Seoski pjesnik*),¹³² dok u drugima ide linijom konvencionalne obrade socijalnih ili

sentimentalnoromantičnih motiva (*Ono je nekad bilo*,¹³³ *Žrtve ljubavi*).¹³⁴

Najzad, i u ovom periodu »Behara« dolazi do izražaja u muslimanskoj prozi tipski motiv bosanskohercegovačkog muslimanskog stvaranja: o ljubavi dvoje mladih pred kojom stoji roditeljska zapreka. Izlaz iz ove situacije je trojak: ili se roditelji pomire, ili se mladi sjedine uprkos njihovoj zabrani, ili mladi umiru od neostvarene čežnje. U crtici Hamzalije *Nesretna ljubav*¹³⁵ motiv ima treći spomenuti završetak, sa didaktičkom tendencijom u naglašenom ka-
janju roditelja nakon tragedije mladih. U crtici Remzije *Zaljubljene duše*¹³⁶ motiv se završava na drugi spomenuti način, sentimentalno i standardno, ali je razlog netrpeljivosti djevojčina oca prema mladiću nov u »Beharovoju« prozi i sadržan u obrazovanju, naprednim nazorima i evropeizaciji mladića, koji za fanatičnog i konzervativnog starca predstavlja izazov.

Dvije proze od turskog književnika Ahmed Hikmeta (*Dva pisma*,¹³⁷ *Iluzije*),¹³⁸ koje je preveo Musa Ćazim Ćatić, uklapaju se u najširem smislu u tradicionalni idejni kompleks »Beharove« proze, ali se odlikuju posebno višim pripovjedačkim nivoom sa instrumentima psihologije i modernog senzibiliteta, te izvjesnim melanholičnim tonom, koji je funkcionalan za otkrivanje sukoba iluzija i stvarnosti u životu pojedinaca, sa piščevim akcentom protiv navinog idealizma i romantike prema pomodnim stranim uzorima i plediranjem za realnošću i izvjesnom mjerom razumnog pristupa životu, i to konkretnom životu turskog društva sa oznakama njegovog mentaliteta i specifične narodnosne tradicije. Treća od Ahmed-Hikmetovih proza *Doživljaj jedne ružice*,¹³⁹ koju je također preveo Musa Ćazim Ćatić, predstavlja primjer one simboličke književnosti u kojoj se velike životne istine i ljudski emocionalni konflikti saznavaju i razjašnjavaju pomoću nemuštog govora lirskih simbola.

Ostala, hrvatska proza u ovom razdoblju lista diferencira se i koncentriše oko dva glavna smjera, od kojih jedan nastavlja karakterističnu tradiciju one hrvatske književnosti, posebno iz Bosne i Hercegovine, koja je svoje motive uzimala iz savremenog muslimanskog narodnog života, to jest u istorijskom trenutku njegovog dodira sa novim vremenom i zapadnom civilizacijom, dok drugi smjer ide linijom prikazivanja opšteg društvenog života i individualnih sudbina po uzoru na hrvatsku matičnu literaturu i njena stilsko-sadržinska previranja na prelazu stoljeća.

Pisci prvog smjera su Ivan Klarić, Ferid Maglajlić (Ferdo Vrbanić), Andro Frank Petranović, Vladimir Odić i Marija Dragutin. Ivan Klarić je u svojim prozama dao prilično vjernu sliku muslimanskog života iz vremena austrougarske okupacije, izraženu sa duhovnim afinitetom i ličnim simpatijama, bez tragova vjerskog i socijalnog dijeljenja Muslimana od ostalog svijeta u idejno-sadržinskoj osnovi ovih proza, i bez naivnog pretjerivanja u orijentalnoj egzotici njihovog života u pogledu njegove stilске artikulacije u njima (*Pod mahanom*,¹⁴⁰ *Nabodice*).¹⁴¹ Suprotno Klariću, proza Ferde Vrbanića nosi vidne tragove posmatranja i stilizacije muslimanskog života od strane nemuslimanskog pisca. Taj život se daje formalistički, neprirodno i nategnuto, duhom i jezikom stranim muslimanskom čitaocu, sa utiskom da je taj život uzet više kao tema, a ne kao autentična dubinska slika i mentalitet (*Voda*,¹⁴² *Život*).¹⁴³ Pisac ne može da preovlada svoju zapadnjačku mentalno-civilizacijsku bitnost, iako pokazuje težnju da raspravlja i o muslimanskoj društvenoj problematici. U Vrbanićevoj stilskoj interpretaciji ideje prosvjećivanja i ekonomskog uzdizanja Muslimana osjećaju se kao nametljiva propaganda; shvaćanje muslimanske autonomne borbe, koje je u suštini na liniji tradicionalnog »Beharovog« stava, otkriva u ovom stilskom kontekstu još drastičnije piščev nepomirljivo kritički stav, prvi puta ovako određeno iznesen u ovom listu, dok religiozno približa-

vanje muslimana i katolika pod duhovnim okriljem hrvatstva u tom istorijskom trenutku koji nosi obilježje fanatizma zvuči naivno, idealistički i prazno.

Nevješt, neprirodan prikaz muslimanskog života, kao pogled iz stranog svijeta na njega, sa govorom u kome turcizmi stoje kao privjesci, daje i Andro Frank Petranović.¹⁴⁴ Njegov pokušaj da se naglašenom romantikom i sevdahom dade autentičnost kolorita i mentaliteta ima, objektivno, književnog kvaliteta samo kao subjektivna pripovijedno-poetska stilizacija jednog svijeta i kao lično viđenje.

Vladimir Odić i Marija Dragutin prilaze životu Muslimana na različite načine: prvi, sa pristupom prilično neobičnim za standardnu problematiku tog života, samo posmatrački, ali toplo, humanistički, bez kritičko-didaktičkog odnosa u ovom slučaju čak i prema pojavi alkoholizma koji upropaštava čovjeka (*Meho*),¹⁴⁵ druga, sa težnjom sugestije, prosvjetiteljskog uticanja na taj život, koji idu do naivnog idealizma (*U službi prosvjete*).¹⁴⁶

Proze pisaca drugog standardnog smjera pružaju se u širokom dijapazonu vidova sadržine, geografskih regiona, društvenih slojeva, emocionalnih odnosa prema materiji, saznanja i shvatanja života, stilsko-izražajnih osobenosti. Tu je Adalbert Kuzmanović sa prozom sentimentale pitomosti, ljupkih poređenja, u kojoj je uz apoteozu nevinosti i etičke korektnosti, sadržan i tragični završetak sa sudbinom zavedene majke i pišćevim protestom protiv ljudske nečovječnosti (*Dva života*).¹⁴⁷ Tu su i Rikard Katalinić Jerešov sa nizom meditativno-poetskih i lirskih zapisa (*Kritika*,¹⁴⁸ *Kobni glas*,¹⁴⁹ *Vječna pjesma*);¹⁵⁰ Anka Topićeva sa prozama intenzivnog opisa i napregnute melanholije i ljubavne egzaltacije (*Zakopana suza*,¹⁵¹ *Demonški raj*).¹⁵² Zatim Rudolfo Fr. Mađer sa prozama u slavonskom dijalektu i sa ravničarskom erotikom i mentalitetom slavonskog čovjeka (*Ispovijest*,¹⁵³ *Drugi život*),¹⁵⁴ te Ferdo Vrbanić (Ferid Maglajlić) ovog puta sa ćipikovskom prozom iz primorskog života, punom atmosfere mora i lake južnjačke erotike, koja se transformira u opsesiju strasti i nostal-

gije (*Tempi passati*),¹⁵⁵ i ponovo Ivan Klarić sa pripovijetkama provincijske atmosfere i pejorativnog izraza, sa primitivnim i naivnim likovima seljaka i grotesknim likovima građana u njima (*Je li de, knjiga*,¹⁵⁶ *Ekstremi*).¹⁵⁷ Tu je, najzad, i Mijo Radošević sa pripovijetkom o »suvišnom čovjeku«, u kojoj su došli do izražaja senzibilitet i saznanje neurotičkog čovjeka na početku dvadesetog vijeka, sa njegovom psihologijom dosade, besmisla života i ironičkog intelektualizma, sa stavom ruganja i sviješću o društvenom licemjerstvu (*Slomljene duše*).¹⁵⁸ A uz njega Budački sa prozama u stilu dokoličarskog ćaskanja, i sa tonom sveopšteg podsmijeha, sa paradoksom životnih stavova, matoševskim, eksperimentalnim prozama, koje neurotično teku u ekskursima, u kojima se prepliće realnost, ironija i gledanje na zbivanja iz neobičnog, zbunjujućeg ugla, u kojima se iznosi psihologija abnormalnih stanja, nesporazumi duša i osjećanja, i daju karakteri koje sapinje i razapinje laž i licemjerstvo (*Ljubavnik*,¹⁵⁹ *Jagodina ispovijed*,¹⁶⁰ *Melankolik*,¹⁶¹ *Na groblju*,¹⁶² *Pjesma*,¹⁶³ *Ne uvršteni čovjek*).¹⁶⁴ I na kraju Ivan Vrtanj, Iv. Pavličević, Milan Bešlić i Fr. Zippra sa konvencionalnim prozama, bez istaknutijih i značajnijih stilskih i sadržinskih crta.¹⁶⁵

Prozu iz evropskih književnosti u ovom periodu prevode u »Beharu« Pavao M. Rakoš, Ela Kranjčević, dr Milan Prelog, Esad Kulović i jedan nepoznati prevodilac. Najplodniji među njima je Pavao M. Rakoš (Selim Rakošev), koji prevodi pripovijetke sa slovenskih jezika a među autorima koje je birao nalaze se Vladimir Koroljenko, Jaroslav Vrhlicki, Anton Pavlović Čehov, Leonid Andrejev, Vaclav Kosmak, Njemojevski, Maksim Gorki, po drugi put u »Beharu«, zatim Ev. Čirikov, Mickjevič, R. Telešov, V. D. Dorošević, Ana Rehakova, Ljudmila Podjavorinska i S. Andrejev. Uz njega se javljaju Ela Kranjčević (E. K.) sa prevodom jedne feljtonske priče sa francuskog jezika od Mirjam Ari, dr Milan Prelog (Dr. M. P.) s prevodom jedne proze s češkog jezika

od Karela Više, Esad Kulović s jednom s francuskog jezika prevedenom prozom pod naslovom *Gospođa Maintenon svojoj nećakinji*, te anonimni prevodilac jedne novele iz Dodeove zbirke *Priče iz mog mlina* već poznate u »Beharu« po ranijim prevodima iz nje.¹⁶⁶

4. Drama

Drama u ovom periodu nije ravnomjerno zastupljena: u devetom godištu nema ni jednog dramskog teksta, dok se u desetom javlja nekoliko originalnih i jedna prevedena drama. Pored jednog fragmenta Rostanove drame *Chantecler*,¹⁶⁷ koji je u kontekstu svoga prikaza prevela Ela Kranjčević, te dramske adaptacije jedne arapske priče od Muhameda Hilmi Hodžića pod naslovom *Mudrac*,¹⁶⁸ u ovom godištu još Hamdija Mulić objavljuje jedan svoj dramski pokušaj, a kao novo ime dramskog autora u »Beharu« pojavljuje se Husein Dogo sa svoja dva teksta, nastavljajući komediografsku tradiciju koju je u ovom listu zacrtao Ekrem.

Dogino *Pokradeno grožđe*¹⁶⁹ je šaljiva igra, prosta kako po svojoj dramskoj strukturi tako i po strukturi komičnog elementa u sebi. Kao početnički pokušaj, ona se odlikuje laganom i čistom dramskom fakturom, koja i glavnu intrigu i periferne komične momente dovodi u vezu i saglasnost. Tako u njoj, koja je po svome karakteru komedija situacija, vezanih uz zamjenu krivca na osnovu pogrešne indicije, dolaze do izražaja i neke osobine prirode glavnih protagonista. Polazna premisa zapleta je Salkina egoistična crta čuvanja grožđa za sebe od drugih, koju pisac pojačava do strasti, a njen razvoj u zaplet vezan je uz šalu učitelja koji to grožđe sakrivaju, i uz pojavu mađioničara koji nevin slučajno strada kada sumnja padne na njega. Drama nema nikakvih drugih pretenzija osim da zabavi čitaoca ili gledaoca. Za razliku od Ekrema, pisac u ovom tekstu ne ide za ismijavanjem ograničenosti i primitivizma zaostalog

muslimanskog svijeta u dodiru s vlašću i njenom civilizacijom. Ono što je odlikuje to je dobro prikazan domaći ambijent, zatim smisao za dramski dijalog s humorističkim nastrojenjem, te težnja za komičnim efektima koji proizlaze iz situacije.

Druga Đogina drama *Dvije struje* (*»Tvrdiši«* i *»mehkiši«*)¹⁷⁰ ima ozbiljnijih, društveno-etičkih pretenzija. Zamišljena je kao prikaz muslimanske izborne atmosfere, u kojoj se za načelničko mjesto bore predstavnici dviju suprotstavljenih struja, »tvrdiša«, koji su u stvari džabićevci-autonomaši, fanatični politički opozicionari, prijatelji srpskog političkog pokreta, i »mehkiša«, konformista, prosvjetara, političkih prijatelja saradnje sa Hrvatima, napadajući i ismijavajući jedni druge, da se na kraju pokaže da ni novi načelnik nimalo nije odmakao od ličnih težnji za čašću, ugledom, moći i koristi svoga pretходnika. Ova drama, sa piščevim podignutim podsmješljivo-šaljivim pogledom na stvari, u toku razvoja glavne radnje, stoji na prelazu u komediju atmosfere, da se završi kao društveno-etički traktat intervencijom jednog piščevog prosvjetiteljskog rezonera. Ona u suštini i nema prave dramske radnje koja bi tekla diferenciranim dinamičkim tokom izdvajajući se iz miljea i atmosfere. Ona nije prava drama protagonista, iako se formalno i etički vezuje prvenstveno za njih, čiji lični sukobi, pothranjeni slavloljubljem, a ne političko uvjerenje, dijele mase na dvije neprijateljski zavađene grupe, a u stvari doprinose zajedničkom stagniranju, nazatku i šteti, što čini moral same drame. Četvrti čin, koji se događa dvije godine nakon izborne pobjede »tvrdiša« nad »mehkišima«, odvija se kao politička i društveno-etička pouka, koju na vidjelo iznose jedan kritički članak u novinama i akcija pomirenja protivnika koju vodi piščev rezoner Hasan-beg, čovjek rodoljub, uzdignut iznad političkih strasti. Umjesto razdora, on propovijeda slogu i zajednički rad na društvenim akcijama koje su jedini izlaz za Muslimane u novom vremenu, a njegov govor predstavlja poznati, tradicionalni društveni program »Beharove«

kulturno-književne grupe, sa konkretnim teškoćama i prijedlozima društvene akcije.

No i pored stava objektivnog procjenjivanja razdora i političke zaslijepljenosti obiju strana i povijedanja bratske saradnje, pisac nije ostao do kraja politički neopredijeljen u odnosu prema javnim zbivanjima neposredne prošlosti. Dijelevi najprije častoljubive načelničke kandidate od političkih struja kojima su se oni nametnuli, Đogo predstavlja »tvrdiše« kao zagriženu i agresivnu političku grupaciju, koja ističe svoj »narodni« i »muslimanski« karakter, zabacujući kulturu i prosvjetu, dok »mehkiše« ocrtava kao pozitivne, dostojanstvene i racionalne ljude, koji se zalažu za prosvjećivanje. Komične i podsmješljive invektive on upućuje uglavnom prvima, dok se u odnosu prema drugima suzdržava, odajući tako svoje društveno-političke simpatije.

Treći originalni dramski tekst, *Dva mubareća*¹⁷¹ Hamdije Mulića, također je angažovan u društvenom smjeru. On sadrži zgodu o agi-pijanici koji zapušta svoje imanje i propada od alkohola, i o akciji članova antialkoholizarskog društva da ga spasi od poroka i propasti. Ali ova mala drama pisana je nevješto, samo formalno dijaloški, kao kritika alkoholizma, koji je glavni uzrok propadanju bosanskohercegovačkih Muslimana, i propaganda učlanjivanja u kulturno-zabavna i humanitarna društva. Tekst nema književne vrijednosti, ali u kontekstu »Beharovog« idejnog programa ima dokumentarni značaj, kao egzistiranje jednog oblika vaspitanja i prosvjećivanja pomoću književne riječi.

5. Narodne umotvorine

Jedina rubrika u petom periodu »Behara« koju su ispunjavali isključivo muslimanski saradnici bila je »Narodne umotvorine«. Ona je bila još ostala kao jedini ostatak ranijeg zatvorenog muslimanskog »Behara«, koji je odisao duhom posebne muslimanske

tradicije, života i mentaliteta, i bila je posvećena i u ovom periodu isključivo muslimanskim saradnicima. Ostali, hrvatski saradnici, sa izuzetkom Josipa Milakovića, koji je jednu muslimansku narodnu pjesmu objavio u kontekstu svoga članka o njoj, nisu objavljivali ni svoga a pogotovo muslimanskog folklora. Razlozi su bili najprije u tome, što se hrvatska književna generacija koja je ispunjavala »Behar« u petom periodu u svome razvoju bila uzdigla iznad narodnih umotvorina i dosegla mjeru izvornog književnog stvaranja, zatim što je sam hrvatski narodni folklor već dobrim dijelom bio objavljen u posebnim zbornicima pojedinačnih skupljača te u zborniku »Matice hrvatske«, i najzad, i u tome što je redakcija izbjegavala da skupljanjem muslimanskih narodnih pjesama od strane nemuslimanskih skupljača, ili objavljivanjem narodnih pjesama čiji je kršćanski duh u to vrijeme bio stran osjetljivoj i fanatičnoj muslimanskoj sredini, izazove, povrijedi i odvoji i onaj mali ostatak muslimanske čitalačke publike koji je u ovom periodu po inerciji i navici još primao ovaj list, i na taj način do kraja upropasti jedan od nacionalno-političkih ciljeva redakcije i njegovog tadašnjeg smjera.

Muslimanske narodne umotvorine koje su u »Beharu« objavljene u ovom periodu predstavljaju uglavnom nastavak težnje ovog lista za bilježenjem lirsko-epskih i lirskih narodnih pjesama, pri čemu broj objavljenih narodnih pripovjedaka pokazuje znatno opadanje. Pored Hamdije Kreševljakovića (H. Karišković), Hamdije Mulića (Ata Nerces), Fehima H. Baščauševića (Đul-Behar), narodne pjesme bilježe i objavljuju i Mustafa Behlulović (Mustafa Behluli), Fejzulah Čavkić, Mehmed Čamdžić i Mustafa Muharemagić. Narodne pripovijetke objavljuju Mustafa Behlulović, pod zajedničkim naslovom »Pričice iz naroda«, te Mustafa Muharemagić i I. E. Džafčić. Ranija rubrika »Male priče i posjetke« u ovom periodu »Behara« ne postoji. Od istočnih narodnih priča, kao nasljeđe iz ranijih perioda, nastavljaju se u

devetom godištu još *Hiljadu i jedna noć i Hatemi Tai* ali se obje u tom godištu i prekidaju, tako da deseto godišće gubi još jednu od tradicija ranije »Beharove« sadržine.¹⁷²

---

¹ Osman-Aziz (Osman Nuri Hadžić i Ivan Milićević): *Na početku IX godišta.* — Behar, 9/1908—09, 1, 1—3.

² *Ibidem*, 1.

³ *Ibidem*, 2.

⁴ *Ibidem*, 2.

⁵ *Ibidem*, 2.

⁶ *Ibidem*, 3.

⁷ *Ibidem*, 3.

⁸ *Ibidem*, 3.

⁹ *Ibidem*, 3.

¹⁰ *Ibidem*, 2—3.

¹¹ Nikola Ostojić: *Sa Trebevića.* (Pjesma). — Behar, 9/1908—09, 1, 3.

¹² Ljudevit Dvorniković: *Našem narodu.* Nakladom Muhamedage Bajraktarevića. — Behar, 9/1908—09, 3, 47—48.

¹³ Uredništvo »Behara«: *Književni oglas.* — Behar, 9/1908—09, 3, 48.

¹⁴ *Iz uredništva.* — Behar, 9/1908—09, 6, 100.

¹⁵ Edhem Mulabdić: »Behar«. (Prilikom 40-godišnjice njegova pokretanja), 110.

¹⁶ *Ibidem*, 111.

¹⁷ *Poruke uredništva.* A. F. P. u R. (Andro Frank Petranović). — Behar, 9/1908—09, 5, 80.

¹⁸ Uredništvo: *Na početku desetog godišta.* — Behar, 10/1909—10, 1, 2.

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Josip Milaković: *Beharu na osvitku desetoga godišta.* — Behar, 10/1909—10, 1, 1.

²² *Poruke uredništva.* V. K. u D. T. — Behar, 9/1908—09, 7, 116.

²³ *Poruke uredništva.* Džafer. — Behar, 10/1909—10, 4, 64.

²⁴ *Poruke uredništva.* Zephyriny. — Behar, 9/1908—09, 7, 116.

²⁵ Behar, 9/1908—09, br. 6.

²⁶ (Uredništvo): *Iz uredništva.* — Behar, 9/1908—09, 6, 100.

²⁷ A. G. Matoš: *Literarne bilješke.* — Hrvatsko pravo, 14/1908, 3853, 2.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ Ljudevit Dvorniković: *Historijski dani.* — Behar, 9/1908—09, 11, 165—166.

- ³⁰ *Ibidem.*
- ³¹ Safvet-beg Bašagić: *Tri naša prva pionira na polju istočne književnosti: Adni, Abdulkerim i Ajas.* — Behar, 9/1908—09, 1, 3—6.
- ³² *Ibidem*, 4.
- ³³ *Ibidem.*
- ³⁴ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Rustem paša Skradinac.* — Behar, 9/1908—09, 10, 161—162.
- ³⁵ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Historičar Aali.* — Behar, 9/1908—09, 1, 15.
- ³⁶ Safvet-beg Bašagić: *Tri naša prva pionira na polju istočne književnosti: Adni, Abdulkerim i Ajas,* 4.
- ³⁷ Musa Ćazim Ćatić: *Prvak turskih pjesnika: Fuzulija.* — Behar, 9/1908—09, 9, 141—144.
- ³⁸ *Ibidem*, 141.
- ³⁹ *Ibidem.*
- ⁴⁰ *Ibidem*, 143.
- ⁴¹ Osman-Aziz (Osman Nuri Hadžić i Ivan Milićević): *Silvije.* — Behar, 9/1908—09, 6, 82.
- ⁴² *Ibidem.*
- ⁴³ Ekrem (Hamid Šahinović): *Josip Šebečić: Tri pripovijesti iz muslimanskog života.* — Behar, 9/1908—09, 8, 131.
- ⁴⁴ *Ibidem.*
- ⁴⁵ *Ibidem.*
- ⁴⁶ T(ugomir) Alaupović: *Slike iz naše knjige.* — Behar, 9/1908—09, 1, 9—11; 2, 22—24, 3, 40—41; 4, 58—59; 5, 70—74; 7, 110—112; 8, 123—126.
- ⁴⁷ Lj(udevit) Dvorniković: *Lav Nikolajevič Tolstoj.* — Behar, 9/1908—09, 9, 139—141.
- ⁴⁸ Lj(udevit) Dvorniković: *O pojmu slobode.* — Behar, 9/1908—09, 1, 8—9; 2, 22—24; 3, 41—42; 4, 53—57; 5, 75—76; 7, 112—113; 8, 122—123.
- ⁴⁹ — ov — (Ljudevit Dvorniković): *Iz kulture drevnog istoka.* — Behar, 9/1908—09, 8, 126—128.
- ⁵⁰ Ljudevit Dvorniković: *Charles Darwin.* — Behar, 9/1908—09, 18 i 19, 197—199; 20 i 21, 325—326; 23 i 24, 374—377
- ⁵¹ Đuro Stj. Blažeković: *Ptice u našoj umjetnoj i narodnoj književnosti.* — Behar, 9/1908—09, 10, 155—159; 11, 176—179; 12, 186—189; 13, 202—204.
- ⁵² Lj(udevit) D(vorniković): *Sretni i nujni časi. Pjesme od A (Miroljuba) Fvetovića.* — Behar, 9/1908—09, 20 i 21, 337.
- ⁵³ Lj(udevit) D(vorniković): *Rudolfo Fr. Mader: Porivi.* — Behar, 9/1908—09, 10, 162.
- ⁵⁴ Lj(udevit) D(vorniković): *Anka Topićeva: Izgubljena zvijezda.* — Behar, 9/1908—09, 15, 241.
- ⁵⁵ Lj(udevit) D(vorniković): *Niko Andrijašević: Slike i priče iz Neretvanske krajine.* — Behar, 9/1908—09, 2, 29.
- ⁵⁶ Lj(udevit) D(vorniković): *Ferid Maglajlić: Iz starog vilajeta.* — Behar, 10/1909—10, 14 i 15, 239.

- ⁵⁷ Lj(udevit) D(vorniković): *Omladinska knjiga*. — Behar, 9/1908—09, 4, 63.
- ⁵⁸ Lj(udevit) D(vorniković): *Novele i portreti*. Napisao J. Baričević. — Behar, 10/1909—10, 18 i 19, 303.
- ⁵⁹ Lj. D-ć (Ljudevit Dvorniković): *M. Nehajev: Bijeg*. — Behar, 10/1909—10, 10 i 11, 175.
- ⁶⁰ Lj(udevit) D(vorniković): *Karikature. Roman iz savremenog života*. Napisao Mijat Radošević. — Behar, 9/1908—09, 10, 163.
- ⁶¹ Lj(udevit) D(vorniković): *Šemsudin Sarajlić: Razija*. — Behar, 9/1908—09, 13, 210.
- ⁶² Lj(udevit) D(vorniković): *Rudolfo Fr. Mader: Porivi*. — Behar, 9/1908—09, 10, 162. U osvrtu na predgovor Ivana Krnica.
- ⁶³ Lj(udevit) D(vorniković): *Ante Petravić: Nove studije i Portreti*. — Behar, 10/1909—10, 20 i 21, 335.
- ⁶⁴ Lj(udevit) D(vorniković): *Pisci i umjetnici u svojim djelima i u svagdanjem saobraćaju*. — Behar, 9/1908—09, 6, 98.
- ⁶⁵ Lj(udevit) D(vorniković): *»Savremenik«*. — Behar, 9/1908—09, 15, 242.
- ⁶⁶ Lj(udevit) D(vorniković): *A. G. Matoš: Umorne priče*. — Behar, 9/1908—09, 16, 259.
- ⁶⁷ *Ibidem*.
- ⁶⁸ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Bekrijska ljubav*. — Behar, 9/1908—09, 1, 8.
- ⁶⁹ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Silviju Strah. Kranjčeviću. (O 25-godišnjici pjesnikovanja)*. — Behar, 9/1908—09, 6, 93.
- ⁷⁰ Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić): *Iz »Milih uspomena«*. — Behar, 9/1908—09, 9, 133—135.
- ⁷¹ M(usa) Ćazim Ćatić: *Rendezvous*. — Behar, 9/1908—09, 10, 151.
- ⁷² M(usa) Ć(azim) Ćatić: *U aleji*. — Behar, 10/1909—10, 4, 57.
- ⁷³ Musa Ćazim Ćatić: *Ja imam dilber-dragu*. — Behar, 10/1909—10, 18 i 19, 276.
- ⁷⁴ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Notturmo*. — Behar, 10/1909—10, 6, 89.
- ⁷⁵ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Ja sklopio sam oči*. — Behar, 10/1909—10, 7, 99.
- ⁷⁶ M(usa) Ć(azim) Ćatić: *Vodena vila*. — Behar, 10/1909—10, 9, 134.
- ⁷⁷ Musa-Ćazim Ćatić: *Moja vila*. — Behar, 10/1909—10, 20 i 21, 311.
- ⁷⁸ Musa-Ćazim Ćatić: *Kad vjetrić piri*. — Behar, 10/1909—10, 20 i 21, 311.
- ⁷⁹ Musa Ćazim Ćatić: *Moje srce*. — Behar, 10/1909—10, 24, 381.
- ⁸⁰ Musa Ćazim Ćatić: *Maštanje. (Po turskom)*. — Behar, 10/1909—10, 20 i 21, 325—326.

⁸¹ M(usa) Ćazim Ćatić: *U gladnoj noći*. (S jezika jednog siromašnog đaka-pjesnika). — Behar, 10/1909—10, 18 i 19, 284.

⁸² Musa Ćazim Ćatić: *Silvije Strahimir Kranjčević*. — Behar, 9/1908—09, 15, 230—231.

⁸³ Fadil Kurtagić-Bratilski: *Proljetni soneti*. — Behar, 9/1908—09, 23 i 24, 363.

⁸⁴ Fadil Kurtagić: *Kao što ptica-majka*. — Behar, 10/1909—10, 4, 60.

⁸⁵ Fadil Kurtagić: *Svud grobni miris se vuče*. — Behar, 10/1909—10, 3, 36.

⁸⁶ Fadil Kurtagić: *Oj zbogom Vrbase silni*. — Behar, 10/1909—10, 6, 90.

⁸⁷ Fadil Kurtagić-Bratilski: *Bratilom jeka se širi*. — Behar, 10/1909—10, 10 i 11, 155.

⁸⁸ Fadil Kurtagić: *Proljetni soneti*. *Sivi se oblaćić šulja*. — Behar, 10/1909—10, 7, 106.

⁸⁹ Fadil Kurtagić-Bratilski: *Pučina Vrbasa drhti*. — Behar, 10/1909—10, 10 i 11, 155.

⁹⁰ Fadil Kurtagić: *Večernja idila*. — Behar, 10/1909—10, 24, 381.

⁹¹ Fadil Kurtagić: *Novi zvuci*. *Nafiji Zildžićevoj*. — Behar, 10/1909—10, 22 i 23, 344.

⁹² Fadil Kurtagić: *Rendezvous*. — Behar, 10/1909—10, 22 i 23, 341—342.

⁹³ Šemsudin Sarajlić: *Čevra*. Na Vahidinu pjesmu »Čevra« u 23. broju VIII god. »Behara«. — Behar, 9/1908—09, 20 i 21, 322—325; 22, 343—345.

⁹⁴ Makbula Lem'ani: *Mojoj uveloj ruži*. S turskog preveo: M(usa) Ć(azim) Ćatić. — Behar, 9/1908—09, 2, 24.

⁹⁵ Mahmud Ekrem: *Iz ciklusa »Nidžadi Ekrem«*. S turskog preveo: Ćazim (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 9/1908—09, 16, 254.

⁹⁶ Faik Ali: *Fantazija*. (S turskog preveo) M(usa) Ć(azim) Ćatić. — Behar, 10/1909—10, 8, 120.

⁹⁷ Emin Bulend: *II. Jednoj ženi*. (S turskog preveo) M(usa) Ć(azim) Ćatić. — Behar, 10/1909—10, 8, 120—121.

⁹⁸ Ebu 'Ala el-Mearri: *Iz zbirke »Luzumijjat«*. S arapskoga preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić). — Behar, 9/1908—09, 10, 155.

⁹⁹ Safvet-beg Bašagić u napomeni o piscu ispod teksta pjesme (Behar, 9/1908—09, 10, 155).

¹⁰⁰ Silvije Str(ahimir) Kranjčević: *Portreti*. (Prva slika). — Behar, 9/1908—09, 1, 6.

¹⁰¹ Silvije Str(ahimir) Kranjčević: *San ili java*. — Behar, 9/1908—09, 6, 88—89.

¹⁰² Bibliografske podatke za djela ostalih hrvatskih pjesnika objavljena u »Beharu« vidi u *Bibliografiji književnih priloga u »Beharu«*.

¹⁰³ Za podatke o prevodima iz evropskih književnosti također vidi *Bibliografiju književnih priloga u »Beharu«*.

¹⁰⁴ Osman-Aziz (Osman Nuri Hadžić i Ivan Milićević): *Svijet za sebe. (Iz zbirke »S puta i ceste«)*. — Behar, 9/1908—09, 2, 17—20.

¹⁰⁵ Ekrem (Hamid Šahinović): *Na parobrodu*. — Behar, 9/1908—09, 4, 57—58.

¹⁰⁶ Vidi fusnotu br. 98 poglavlja Četvrti period »Behara«.

¹⁰⁷ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Bibliotekar*. — Behar, 9/1908—09, 12, 186.

¹⁰⁸ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Mulla-Bećir. (Crtica)*. — Behar, 9/1908—09, 14, 217—218.

¹⁰⁹ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Na cjepalu*. — Behar, 9/1908—09, 3, 39.

¹¹⁰ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *U službi naroda*. — Behar, 9/1908—09, 22, 346—347.

¹¹¹ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Osuda*. — Behar, 9/1908—09, 23 i 24, 381—382.

¹¹² Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *Maconja*. — Behar, 10/1909—10, 6, 89—90.

¹¹³ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *U komšiluku*. — Behar, 10/1909—10, 7, 109—111.

¹¹⁴ Ata Nerćes (Hamdija Mulić): *U današnjim danima*. — Behar, 10/1909—10, 9, 135—136.

¹¹⁵ Muhamed Hilmi Hodžić: *Nešto iz djevojačkog svijeta ili: Gatke i bajanja*. Sličica iz muslimanskog narodnog života — Behar, 9/1908—09, 13, 197—201.

¹¹⁶ Muhamed Hilmi Hodžić: *Bajoslovne priče o »prikazama«*. — Behar, 10/1909—10, 7, 97—99.

¹¹⁷ Muhamed Hilmi Hodžić: *Iz muslimanske folkloristike. (Razgovor na sijelu)*. — Behar, 9/1908—09, 16, 244—249; 18 i 19, 280—285; 20 i 21, 318—321; 22, 348—351.

¹¹⁸ Muhamed Hilmi Hodžić: *Muhadžir*. Priča iz bosanskog života. — Behar, 10/1909—10, 1 i 2, 12—19; 3, 33—36; 4, 49—51; 5, 66—69; 6, 81—85; 7, 99—101; 8, 116—118.

¹¹⁹ H. R. Tvrtković: *Muhadžir*. Istinit događaj. — Behar, 9/1908—09, 22, 345—346.

¹²⁰ Muhamed Hodžić: *Berber*. Priča iz muslimanskog života. — Behar, 10/1909—10, 10 i 11, 149—150; 12 i 13, 181—185; 14 i 15, 223—228; 16 i 17, 241—243; 18 i 19, 273—276; 20 i 21, 306—311; 22 i 23, 337—341.

¹²¹ Muhamed Hilmi Hodžić: *Crtice iz muslimanskog života*. — Behar, 9/1908—09, 23 i 24, 357—363. (*Rasipnik, Pod beddovom (Proklet od roditelja), Ihtijar*).

¹²² Nerkesi zade A. Hifzi (Abdurezak Hifzi Bjelevac): *Sličice i profili*. — Behar, 9/1908—09, 3, 42—43; 9, 144—145. (*Živa slika, U prahu, Pauk*).

¹²³ Husein Đogo: *Jedna uspomena*. — Behar, 10/1909—10, 4, 52—57.

¹²⁴ Fikret (Sejfuddin Huseinagić): *Moja Hibba*. — Behar, 9/1908—09, 15, 229—230.

¹²⁵ Fikret (Sejfuddin Huseinagić): *Hajrija*. — Behar, 10/1909—10, 10 i 11, 145—148.

- ¹²⁰ Fikret (Sejfuđdin Huseinagić): *Energija*. — Behar, 10/1909—10, 14 i 15, 208—211.
- ¹²⁷ M. Garib (Muharem Dubravić Garib): *Sa životnog puta*. — Behar, 9/1908—09, 18 i 19, 296. *Ostavljeni*.
- ¹²⁸ M(uharem) Dubravić—Garib: *Sa životnog puta*. — Behar, 9/1908—09, 23 i 24, 377—379. *Čudna žena*.
- ¹²⁹ M. Garib (Muharem Dubravić Garib): *Sa životnog puta*. — Behar, 9/1908—09, 18 i 19, 295—296. *Zar je tako moralo biti?*
- ¹³⁰ M(uharem) Dubravić—Garib: *Sa životnog puta*. — Behar, 9/1908—09, 23 i 24, 379—380. *Naša čaršija*.
- ¹³¹ Mustafa Behluli (Behlulović): *Na sijelu*. — Behar, 10/1909—10, 22 i 23, 351—352.
- ¹³² Behlulija (Mustafa Behlulović): *Seoski pjesnik*. — Behar, 10/1909—10, 24, 381—384.
- ¹³³ Mustafa Behluli (Behlulović): *Ono je nekad bilo*. (Priča). — Behar, 10/1909—10, 8, 121.
- ¹³⁴ Behlulija (Mustafa Behlulović): *Žrtve ljubavi*. — Behar, 10/1909—1910, 10 i 11, 155—159.
- ¹³⁵ Hamzalija: *Nesretna ljubav*. Crtica. — Behar, 10/1909—10, 6, 85—89.
- ¹³⁶ Remzi: *Zaljubljene duše*. — Behar, 10/1909—10, 16 i 17, 263—265.
- ¹³⁷ (Ahmed Hikmet): *Dva pisma*. (S turskog preveo M(usa) Ć(azim) Ćatić). — Behar, 10/1909—10, 6, 90—93.
- ¹³⁸ Ahmed Hikmet: *Iluzije*. Turski napisao —, preveo M(usa) Ć(azim) Ćatić. — Behar, 10/1909—10, 18 i 19, 294—297.
- ¹³⁹ Ahmed Hik'met: *Doživljaj jedne ružice*. S turskog preveo: Ćazim (Musa Ćazim Ćatić). — Behar, 10/1909—10, 5, 73—75.
- ¹⁴⁰ Ivan Klarić: *Pod mahanom*. — Behar, 9/1908—09, 3, 33—37; 4, 49—54; 5, 65—70.
- ¹⁴¹ Ivan Klarić: *Nabodice*. — Behar, 10/1909—10, 14 i 15, 231—238.
- ¹⁴² Ferid Maglajlić (Ferdo Vrbanić): *Voda*. Crtica iz života. — Behar, 9/1908—09, 7, 101—107.
- ¹⁴³ Ferid Maglajlić (Ferdo Vrbanić): *Život*. Pripovijetka. — Behar, 9/1908—09, 17, 261—265; 18 i 19, 277—280; 20 i 21, 307—319.
- ¹⁴⁴ Za prozu ostalih hrvatskih književnika u ovom listu vidi *Bibliografiju književnih priloga u »Beharu«*.
- ¹⁴⁵ Vladimir Odić: *Meho*. — Behar, 9/1908—09, 9, 137—138.
- ¹⁴⁶ Marija Dragutin: *U službi prosvjete*. — Behar, 10/1909—10, 8, 113—116; 9, 129—132; 10 i 11, 165—170; 12 i 13, 177—181; 14 i 15, 211—215.
- ¹⁴⁷ A(dalbert) Kuzmanović: *Dva života*. — Behar, 9/1908—09, 1, 6—8.
- ¹⁴⁸ Rikard Katalinić—Jeretov: *Kritika*. — Behar, 9/1908—09, 3, 40.

¹⁴⁹ Rikard Katalinić-Jeretov: *Kobni glas*. — Behar, 9/1908—09, 20 i 21, 330.

¹⁵⁰ R(ikard) Katalinić—Jeretov: *Vječna pjesma*. — Behar, 10/1909—10, 1 i 2, 19.

¹⁵¹ Anka Topićeva: *Zakopana suza*. — Behar, 10/1909—10, 10 i 11, 170—171.

¹⁵² Anka Topićeva: *Demonški raj*. — Behar, 10/1909—10, 12 i 13, 198—200.

¹⁵³ Rudolf Franjin Mađer: *Ispovijest*. — Behar, 9/1908—09, 8, 120—121.

¹⁵⁴ Rudolf Fr(anjin) Mađer: *Drugi život*. Iz »Zapisaka sa sela«. (Druga knjiga u rukopisu). — Behar, 9/1908—09, 12, 182—186.

¹⁵⁵ Ferid Maglajlić (Ferdo Vrbanić): *Tempi passati*. — Behar, 10/1909—10, 10 i 11, 151—155; 12 i 13, 193—197; 14 i 15, 220—221.

¹⁵⁶ Ivan Klarić: »Je li de, knjiga?« — Behar, 9/1908—09, 22, 341—343.

¹⁵⁷ Ivan Klarić: *Ekstremi*. — Behar, 10/1909—10, 16 i 17, 257—262; 18 i 19, 287—293; 20 i 21, 316—319; 22 i 23, 342—344.

¹⁵⁸ Mijo Radošević: *Slomljene duše*. — Behar, 9/1908—09, 11, 167—172.

¹⁵⁹ Budački: *Ljubavnik*. — Behar, 9/1908—09, 20 i 21, 331—332.

¹⁶⁰ Budački: *Jagodina ispovijed*. — Behar, 9/1908—09, 23 i 24, 368—371.

¹⁶¹ Budački: *Melankolik*. — Behar, 10/1909—10, 1 i 2, 23—26.

¹⁶² Budački: *Na groblju*. — Behar, 10/1909—10, 7, 106—109.

¹⁶³ Budački: *Pjesma*. — Behar, 10/1909—10, 12 i 13, 190—193.

¹⁶⁴ Budački: *Ne uvršteni čovjek*. — Behar, 10/1909—10, 16 i 17, 247—253; 18 i 19, 279—284.

¹⁶⁵ Podatke o pripovijetkama ovih hrvatskih književnika u »Beharu« vidi u *Bibliografiji književnih priloga u »Beharu«*.

¹⁶⁶ O prevodima iz evropskih književnosti u »Beharu« vidi podatke u *Bibliografiji književnih priloga u »Beharu«*.

¹⁶⁷ E. (Ela Kranjčević): *Chantecler*. — Behar, 10/1909—10, 20 i 21, 319—324.

¹⁶⁸ M(uhamed) Hilmi Hodžić: *Mudrac*. Šaljivi komad u dvije slike. Sastavio po arapskoj priči M. Hilmi H. — Behar, 10/1909—10, 9, 133—134.

¹⁶⁹ Husein Đogo: *Pokradeno grožđe*. Šaljiva igra u tri čina. — Behar, 10/1909—10, 1 i 2, 2—8.

¹⁷⁰ Husejin Dogo: *Dvije struje*. (»*Tvrđiši*« i »*Mehkiši*«). Pozorišna igra u 4 čina. — Behar, 10/1909—10, 12 i 13, 185—188; 14 i 15, 215—219; 16 i 17, 243—247; 18 i 19, 276—279; 20 i 21, 311—314; 22 i 23, 355—358.

¹⁷¹ Ata Nerčes (Hamdija Mulić): *Dva mubareća*. Šala u tri slike — Behar, 10/1909—10, 24, 370—372.

¹⁷² Podatke o narodnim umotvorinama i njihovim zapisivačima vidi u *Bibliografiji književnih priloga u »Beharu«*.

ŠESTI PERIOD:

POKUŠAJ OBNAVLJANJA
»BEHARA«
POD UREDNIŠTVOM
H. ŠAHINOVIĆA

I. PROGRAM I KNJIŽEVNO-IDEJNA ORIJENTACIJA LISTA

1. Namjere, smjer i program lista

Promjena vlasnika i urednika »Behara« nagoviještena je još u dvadeset četvrtom broju desetog godišta, koji je uredila stara redakcija,¹ u članku pod naslovom *Na svršetku desetogodišnjice »Behara«*,² potpisanom od strane »novog uredništva »Behara«», u kome se na kraju kao novi vlasnik i urednik lista imenuje književnik i pravnik Hamid Šahinović Ekrem. Dvornikovićeve redakcija time se ujedno oprostila od saradnika i čitalaca, a istovremenost djelatnosti redakcije koja odlazi i one koja dolazi trebala je makar simbolično da označi kulturni, književni i politički kontinuitet lista bez obzira na smjenu njegovog uredničkog i vlasničkog vodstva. U svođenju rezultata »Beharovog« dještva, međutim, koji su izneseni u članku novog uredništva, preskočen je period »Behara« pod Dvornikovićevim uređivanjem, dakle, razdoblje njegove izrazito hrvatske nacionalne orijentacije, i uspostavljen književno-kulturni i idejno-politički kontinuitet sa »Beharom« dok se iskazivao kao zatvoren muslimanski list, upućen u svojoj književnoj, kulturnoj i prosvjetnoj akciji na vlastite snage unutar jedinstvenog etničko-vjerskog okvira, što je samo po sebi kao činjenica navodilo na misao o vraćanju »Behara« upravo na te početne pozicije njegovih pokretača, Bašagića i Mulabdića, te njihovog nastavljača Čatića.

U okviru uopštene bilanse djelovanja ovog lista, koji se kvalifikuje kao »prva zasada kulture u novome životu ovih zemalja«,³ i eufemistički jubilarnog

svođenja njegovih rezultata, bez izdavačkih teškoća i saradničkih iskušenja, u članku se ističe da su već prvi brojevi »Behara» pokazali »sa kakvom vrućom željom (je) narod očekivao taj list«, koji se »za mjesec i dva (...) raširio i osvojio za se jaku čitalačku publiku i tako svome opstanku udario čvrst i nesalomljiv temelj«. ⁴ Posljedica takvog odziva bila je, prema članku, da su osnivači dobili snage, a mladi saradnici dali oduška svojoj ushićenosti u pričama, crticama i narodnom blagu i da se »nakon kratkog vremena opazilo u muslimanskom narodu, da sasvim novi život nastupa i da se mnogi, koji su spavali, lagano bude i gledaju u budućnost sa nekakvom većom voljom i sigurnosti«. ⁵

Misao o podsticanju i bujanju književnog rada među muslimanskom omladinom i konstatacija o osjećanju pouzdanja, sigurnosti i oslonca Muslimana u tokovima kulturnog života novog vremena, predstavljaju stvarne elemente učinka ovog lista iznesenog u ovom članku, kao što su bila realna i dobro uočena zapažanja o »Beharovom« djelovanju na razvoj i preobražaj društvenog, porodičnog i političkog života bosanskohercegovačkih Muslimana, koja su kao podaci zanimljiva i instruktivna. »Već prve zime, nakon »Beharovog« izlaska, zaredaše širom zemlje muslimanske zabave na kojima su se recitovali produkti »Beharovi«, ⁶ — kaže se u članku u vezi s prvim vidom djelovanja ovog lista; »od neprocjenjive je vrijednosti, da je otac u familiji slušao, kako sinčić ili kćerka čita »Behar«, koji donosi pouke, morala i oduševljenja za domovinu i narod«, ⁷ — ističe se kao drugi vid njegovog značaja, i najzad, kao treći vid njegovog dejstva, konstatuje se da je »Behar« mnogo uplivisao i na razvoj političkog života Muslimana, da je bio »prvi, koji je budio duhove da potražuju svoja građanska i ina prava i vazda, ako ne direktno, ono indirektno davao pravac u mnogim političkim stvarima«. ⁸ Ova ograda kao i motivacija — »jer i produkti pjesnika i književnika odraz su političkog rada narodnoga« — koja slijedi nakon toga i odaje se kao misao novog urednika, predstavljaju

koliko dobro uočenu taktiku političko-društvene akcije »Beharovih« pokretača i urednika i suštinu njihovog shvatanja o podređivanju svjesne spontanosti upotrebnoj vrijednosti literature, toliko i osnovu poetike samog Hamida Šahinovića Ekrema, koji je kao novi urednik lista dobrim dijelom svoje književne ličnosti izrastao upravo iz Bašagićevog, Mulabdićevog i Hadžićevog, te Mulićevog, Sarajlićevog i Čatićevog »Behara«, i iz idejno-estetskih stavova njihovih književnih djela.

Da nije muslimanski specificirana i povučena kao karakterističan potez idejnog usmjerenja prvobitnog »Behara«, ova društveno-književna koncepcija o odrazu političke djelatnosti u književnom radu ne bi mnogo odudarala ni od uredničke orijentacije petog perioda »Behara« pod Dvornikovićevim vodstvom, u kojem je uostalom objavljen i ovaj članak, ni od sličnih praktičnih vidova, shvatanja i razine pretežnog dijela književnih priloga u njemu. Mnogo uočljiviji otklon sadržan je u nacionalnom reteriranju, u vraćanju »Behara« sa istaknutih hrvatskonacionalnih stajališta na shvatanja muslimanske narodne sadržajnosti i na atribuciju naroda muslimanskim imenom u kontekstu u kome se spominju domovina, kultura, politika, društvena i nacionalna djelatnost. Ova pojava je nesumljivo u vezi, u prvom redu, sa tradicionalnim i prirodnim osjećanjima muslimanskih masa, koja su javni radnici morali respektovati, ali i u vezi sa savremenom političkom situacijom, u kojoj je muslimanska inteligencija sa prohrvatskim simpatijama i kritičkim stavom prema Muslimanskoj narodnoj organizaciji, još od 1908. okupljena u Muslimanskoj naprednoj stranci, koja se od početka 1910. godine nazvala Muslimanska samostalna stranka, posve odbacila hrvatsko narodno-sno obilježje i zauzela čisto muslimansko stanovište, ističući kao svoje ciljeve jačanje i unapređivanje Muslimana. U vodstvu Muslimanske samostalne stranke nalazili su se, pored dotadašnjeg vlasnika Adem-age Mešića, o kome se u članku novog uredništva s poštovanjem govori, i dotadašnji odgovorni

urednik »Behara« Šemsi-beg Salihbegović, a ovoj stranci je bio blizak i novi vlasnik i urednik Hamid Sahinović, tako da je politička veza između narodno-sne orijentacije ove stranke i »Behara« u šestom periodu sasvim jasna.

Sam šesti period »Behara« otvoren je redakcijskim člankom *Našim čitaocima*⁹ u prvom broju jedanaestog godišta, koji je izišao sa znatnim zakašnjenjem, tek 15. oktobra 1910. Pravac i program lista, koji je kao vraćanje na početne, osnivačke pozicije nagoviješten već u spomenutom redakcijskom članku na kraju desetog godišta pozitivnom ocjenom bilansa »Behara« prije njegovog hrvatskog nacionalizovanja, u ovom pristupnom članku uredništva na početku šestog perioda konkretizovan je u potpunosti. Programski princip da će »Behar« ubuduće izlaziti »kao isključivo islamski književno kulturni list«,¹⁰ otvoren svakome Muslimanu koji »hoće da poučava svoj narod i da svoj narod prosvjeđuje«,¹¹ objašnjen je političkim razlozima i poukama savremene društvene situacije. Nakon konstatacije da su Muslimani u Bosni i Hercegovini, usljed posljednjih političkih događaja, ostali »kao oaza među drugim ovdje u zemlji narodima«, iznosi se uvjerenje »da je islamski narod u Bosni i Hercegovini upućen u svakom pogledu jedino sam na se«,¹² a kao elementi muslimanske samobitnosti i etničkog razlikovanja »od drugog autohtonog naroda svih (ovih! M. R.) zemalja« i posebno »od onih stranaca, koji dođoše svojim poslom u ove lijepe zemlje«, ističu se, pored vjere, običaji i sam život, te sopstveni ekonomski interesi i političke težnje,¹³ i u daljem tekstu pomalo fatalistički i gorko se zaključuje:

Kogod hoće objektivno stvar prosuđivati, taj nam neće stavljati prigovora, što se ovako malo separiramo, jer će uvidjeti, da smo i mi separirani od sudbine, ali na koju se mi ne tužimo.«¹⁴

Program novog uredništva, za razliku od hrvatskog nacionalnog kriterija i smjera prethodne redakcije lista, pokazuje raniju težnju obuhvata i uključivanja svih radnih intelektualnih sila pod musli-

manskim imenom, uz isticanje da unutrašnja politička nesloga među Muslimanima i političko strančarstvo za redakciju »Behara« neće postojati niti će utjecati na njene kriterije u primanju priloga.¹⁵

Ostale, sadržinske i književno-idejne tačke programa gotovo u cjelini poklapaju se sa koncepcijama nekadašnjeg Bašagićevog i Mulabdićevog programa »Behara«. Odgojno-poučna težnja, koju u »Beharu« obuhvata pojam prosvjećivanja u islamskom duhu, istaknuta je i u ovom programu na prvo mjesto, sa tradicionalnim ciljem da listu osigura »slobodu pristupa u islamsku familiju«.¹⁶ Preporučuje se, zatim, prevođenje za »Behar« poučnih i beletrističkih priloga iz orijentalnih književnosti, posebno iz turske literature, i to ne, kao ranije, iz spisateljske i uredničke nužde u nedostatku domaćeg izvornog gradiva, uz istovremenu težnju za političkom i duhovnom emancipacijom od orijenta, nego sa svjesnom željom da se zadrži »muslimanski narod Bosne i Hercegovine u prosvjetnom kontaktu sa muslimanima u državi halife«.¹⁷ To, međutim, nije predstavljalo prost korak unatrag niti neku običnu političku špekulaciju na račun vjerskih nagnuća muslimanskih masa tradicionalno povezanih sa Carigradom kao sjedištem vrhovne vjerske institucije, nego je kao ideja izviralo iz saznanja o promijenjenoj društvenoj situaciji u Turskoj nakon revolucije. Kao razlozi ove preporuke iznose se tako elementi novog stanja u ovoj zemlji, u kojoj je, kako se kaže u članku, uz narodnu slobodu zavládala i sloboda u mišljenju i pisanju,¹⁸ »gdje je propjevao svak ko ljubi svoj narod i svoju domovinu«.¹⁹

U dijelu programa u kome se govori o priložima iz domaće izvorne književnosti kao izvor građe za nju ističe se po »Beharovoju« tradiciji na prvom mjestu prošlost, sa onom istom patriotskom sadržinom, epskim tonom i romantičarskim idejama, koje su imale da posluže utvrđivanju narodne samobitnosti bosanskohercegovačkih Muslimana, koje je isticao Bašagić sa ostalim članovima redakcije pri pokretanju »Behara«, ali ovog puta sa nešto naglašenijom

težnjom pouke i kriticizma, a uz prošlost i sadašnjost, kao iskustvo i rezultat poteza iz prošlosti:

Mislimo, da nema ljepše i burnije prošlosti, — kaže se u članku zanosno i patetično, — kao što je prošlost bosansko-hercegovačkih muslimana, obilna ratovima, obilna ljudima čvrstih karaktera, obilna i jadima, što ih je muslimanski narod podnosio, pa kuda ljepših momenata za pjesnika i književnika, da svojoj mašti pusti krila, da crta i kritikuje, da iz prošlosti poučava svoj narod za sadašnjost i budućnost; ta svaki kamen svaki klanac u Bosni i Hercegovini nije ništa drugo nego list naše prošlosti, prošlosti takove, kojom se svaki bosanski musliman može sa pravom podičiti. Tu je kako rekosmo gradiva izobilja, samo još treba vješta ruka, pa eto romana, drama, eposa i crtica. Osim prošlosti i sadanji život muslimana u Bosni i Hercegovini daje gradiva piscu, da se odlikuje, a nadati se, da će se i mnogi odlikovati.²⁰

Pored dodira sa Bašagićevim i Mulabdićevim programom i kontinuiteta odgojno-poučnih koncepcija i istorijsko-tradicionalnih motivacija, te obećanja da će se, uz ostalo, nastaviti i sa objavljivanjem narodnih umotvorina, program Šahinovićeve redakcije u jednom svome stavu nastavljao je i jednu težnju iz trećeg perioda »Behara« pod uredništvom Čauševića i idejnim vodstvom Šemsudina Sarajlića, Osmana Nuri Hadžića i Adem-age Mešića. A to je ponovno oživljavanje ideje o profilu lista kao kulturne revije, u kojoj bi se, pored beletristike, tretirali problemi iz narodne ekonomije, posebno agrarno pitanje, sa karakterističnom formulacijom o svojevrsnosti najamno-vlasničkog odnosa između zemljoposjednika kao vlasnika i iznajmljivača zemlje i kmeta kao njenog obrađivača u Bosni i Hercegovini,²¹ koja je iznesena i u ovom programu u potpuno identičnom objašnjenju, ranije izraženom u seriji društveno-ekonomskih i političkih članaka u trećem periodu »Behara«. Šahinovićev program »Behara« objedinjavao je na taj način najvažnije stavove »Beharovih« programa do petog, nacionalističkog perioda, sve što je listu, po urednikovom saznanju i ocjeni, moglo osigurati opstanak, odziv i podršku saradnika, simpatije i interesovanje čitalačke publike i time njegovu budućnost i razvoj.

2. Uređivanje lista

U skladu sa objavljenim programom i širinom sadržinske platforme lista, u isto vrijeme ograničene na krug isključivo muslimanskih saradnika, u kojoj je pojam prosvjete predstavljao objedinjavajući obuhvat i za književno-kulturnu akciju, uredništvo je promijenilo i podnaslov »Behara«, u kojem je, umjesto nekadašnje tradicionalne odrednice »list za pouku i zabavu«, sada bilo napisano: »list za prosvjetu muslimana u Bosni i Hercegovini«. Pod novim urednikom i vlasnikom i sa novim, povratnim programom izišla su, međutim, samo tri broja jedanaestog godišta, odnosno šestog perioda »Behara«, i to neredovito, što je govorilo o redakcijskim teškoćama, po svemu sudeći, više finansijske nego saradničke prirode. Na posljednjoj strani prvog broja, od 15. oktobra 1910. godine, u poruci *Našim pretplatnicima*²² izneseni su razlozi zašto je »Behar« izišao sa zakašnjenjem, umjesto 1. septembra, kako je oglašeno, tek »oko 1. oktobra« kako se u članku pogrešno navodi, jer je i on očigledno bio složen ranije i namijenjen za taj datum. Kao glavni razlog navedeno je u poruci najprije da je »novo uredništvo imalo dosta posla oko toga, dok je pribavilo za list i najnužnije stvari«,²³ a zatim da je željelo da vidi i kakav će biti odziv pretplatnika i saradnika,²⁴ nakon čega je podvučeno da je list obnovljen na toj osnovi da pretplatnici pokriju troškove njegovog štampanja i razasijljanja, dok su uređivanje i saradnja (»rad«) besplatni.²⁵

Drugi broj jedanaestog godišta izlazi, međutim, tri mjeseca nakon toga, 15. januara 1911, također zbog pretplatničkih teškoća, pri čemu redakcija početak »Beharovog« godišta pomjera na početak kalendarske godine, računajući broj od 15. oktobra 1910. kao broj od 1. januara 1911.²⁶ Treći broj izlazi nominalno 1. februara 1911, kako je označeno na tekstu, a stvarno 15. februara 1911, kako je odštampano na omotu, bez ikakve napomene i poruke uredništva, kao posljednji broj Šahinovićevog obnoblje-

nog »Behara«, koji se tako kao list konačno gasi, naglo i pomalo tužno, šutke, bez završnice, rekapitulacije, bez objašnjenja i bez posljednje rezignirane, ili svečane i patetične riječi.

Ni sadržina ovog kratkog završnog perioda »Beharovog« izlaženja nije odgovorila proklamovanim programskim najavama i načelima. Za razliku od lista u periodu od prvog do šestog godišta, na koji je uredništvo željelo da nalikuje, »Behar« u redakciji Hamida Šahinovića nekako je jednodimenzionalan i jednoličan, bez bogatstva, raznovrsnosti i bujnosti, istog sadržinskog ritma, bez širine saradničke podrške, ispunjen pretežno književnim prilogima nekoliko autora. Pored finansijsko-tehničkih teškoća, vremenski momenat je u tome bio od odlučujućeg značaja: redakcija u ovom svome kratkotrajnom pokušaju obnavljanja »Behara« nije ni stigla da razvije agitaciju među saradnicima niti je bila u mogućnosti da pokaže pravu fizionomiju lista kako ga je ona zamišljala. Ono što je objavljeno od književnih priloga očigledno predstavlja radove članova redakcije i književnika iz kruga oko nje, a to su, pored urednika Hamida Šahinovića Ekrema, bili još Musa Čazim Čatić i Šemsudin Sarajlić, te Husein Đogo, A. Hifzi Bjelevac, Sulejman Mursel, Fejzulah Čavkić, Mustafa Behluli, Ahmed Rašidkadić, S. Konjhodžić i nekoliko saradnika pod pseudonimima: Hamzalija, Đul Behar (F. Hadžibaščaušević), M. H., Politikus, Mehmed-Ali (Dukatar) i Sulejman (Mursel).

Idejno-politička stanovišta obnovljenog »Behara« izražena su u tri članka reformističke i panislamiističke sadržine, te u jednoj seriji kraćih priloga iz rubrike »Šta ima nova«. I dok su prvi članci, uglavnom iz savremene turske publicistike, prevedeni u »Beharu« sa poznatom namjenom ugledanja na savremena idejna strujanja u Turskoj, drugi su aktuelnog domaćeg značaja, osvrti i komentari na unutrašnja politička zbivanja koja se tiču Muslimana u Bosni i Hercegovini. Jedan od ovih članaka iz drugog niza karakteriše identičan potez shvatanja agrarnog pitanja kao privatnog zemljovlasničko-obrađivačkog

odnosa, iznesenog još u trećem periodu »Behara«, ovog puta kao političke linije Muslimanske samostalne stranke, uz distanciranje od Muslimanske narodne organizacije u tom pogledu.²⁷ Za političku evoluciju samog urednika Šahinovića značajno je što se u ovom članku, koji je vjerovatno on i napisao, podvrgava kritici i politički stav Hrvatske narodne zajednice prema agrarnom pitanju, iako je on sam ranije, kao jedini Musliman hrvatskog nacionalnog deklarisanja, bio član vodstva ove političke stranke. Drugi članak je posvećen putovanju muslimanskih saborskih zastupnika u Beč u vezi s kmetovskim nemirima, prema »Beharu«, podstaknutim djelovanjem političkih stranaka,²⁸ i predstavlja političko-idejni nastavak prvog članka, dok se u trećem prilogu izvještava o postavljenju Safvet-bega Bašagića za predsjednika Sabora, sa karakterističnom oprežnošću da se ne zauzme stav prema ovom događaju dok se novi predsjednik ne oglasi sa svoje stolice,²⁹ što je za »Behar« kao list kome je Bašagić bio urednik i osnivač bilo prilično neobično. Razlog ovoj rezervisanosti komentara imao je po svoj prilici izvor u Šahinovićevom ličnom političkom opredjeljenju, dok je Bašagić sa svojom samostalnom kandidaturom zapravo nastavljao liniju »Beharove« političke umjerenosti iz prvog perioda, da se s početkom aktivnosti u Saboru i on sam priključi Muslimanskom klubu u kojem su se okupljali zastupnici Muslimanske narodne organizacije.

II. KNJIŽEVNA SADRŽINA

1. Poezija

Autori nevelikog broja poetskih priloga u ova tri broja »Behara« su Musa Ćazim Ćatić i Šemsudin Sarajlić, na koje se u posljednjim godinama i inače

svodila poetska produkcija u ovom listu. Poetske težnje i stilsko-sadržinski vidovi ove dvojice pjesnika, koji su već zacrtali svoju vlastitu kolotečinu u pjesničkom stvaranju Muslimana u Bosni i Hercegovini, ne pokazuju ni ovog puta neku tendenciju otklona, umnožavanja, nego idu dublje istom poetskom brazdom u istom poetskom tkivu.

U dvjema pjesmama Ćatićevog ciklusa *Iz Ljubavnih melodija*³⁰ osjeća se tako usavršavanje još ranije započete pjesnikove težnje da fiksira mjesto vlastite poetske vokacije i iskaza u dodiru duha i stilsko-poetskog inventara moderne sa vlastitim nagućima orijentalno-mističkom shvatanju ljubavi. Od blage, snatrive, eufonično muzičke molske atmosfere, koja se doima poput »šumnog slapa«, emocionalnost se u prvom dijelu prve pjesme ovog ciklusa stere do atmosfere smiraja sunca, tipične za poeziju simbolizma, sa Ćatićevim vlastitim nastavkom poetskog kontinuiteta, koji od tog polazišta vodi iz nebu, i sa sadržinom ljubavnih suza i čežnje. Da se u drugom dijelu ovog soneta izlože principi vlastite poetike: u tražnji za umjetničkom iskrenošću, za spontanošću iskaza osjećanja, i to onih pretežno melanholično-lirске i strastvene prirode. U drugoj pjesmi ovog malog ciklusa poetsko govorenje se mijenja: dok je u prvoj pjesnikov govor bio upućen ženi, u drugoj on govori o sebi. Pjesnikov otklon od poetskog starta moderne ovdje je potpun: on ide svojim mističko-erotičkim putem, od prožimanja samog sebe jedinstvenim senzibilitetom muzike-ljubavi prema ženi do uznosa ka drugom simbolu — muzike, mističke ljubavi prema bogu, koja je ujedno i raj i vrhunsko blaženstvo.

Treća pjesma Ćatićeva *U sahari života*³¹ ispovijednog je karaktera, više zemaljska, jedna od onih njegovih pjesama u kojima se iskazuje osamljenost i otuđenje pjesnikovo kao rezultat zle sudbine, sa spiritualnošću sadržanoj samo u samrtnoj viziji na kraju. Kroz šumu simbola praznine i samoće, koji predstavljaju realnost pjesnikovog života, te fatamorgane i opsjene, koji su identični sa »uspomenom« u trenutku »kad je tuge noć zakrili«, preko uzvika pitanja

i vapaja da li će i on ikad žuđenom stići kraju, pjesma se stere do proročanskog saznanja o bezimenom grobu, i dopire do odgovora skeptičnog i gorkog, tragičnog pomirenja.

Druge dvije pjesme Čatićeve po sadržini i obliku podsjećaju na njegovu stariju liriku etičko-odgojnog karaktera. U pjesmi *Borba*,³² na planu uzburkanih elemenata i mornara koji se grčevito bori za život, izražena je etičko-stimulativna poruka koja se svodi na završnu formulaciju: »Al' ako se borba hrabro zapodije / Pobjeda većinom lovor vijenac vije«, tako da pjesma u stvari predstavlja životni aforizam, razvijen u scenu i atmosferu i dat u obliku pjesme, kao jedan od rezultata »Beharove« poetsko-didaktičke škole. I pjesmu *Opomena*³³ karakteriše etičko-didaktička, ali i kritička poruka: da se prihvati iskrenost, nevinost, otvorenost i prijateljstvo, koji su rijetki u svijetu u kome vladaju njihove suprotnosti, laskanje, licemjerstvo i nevjera.

Sarajlićeva poezija u obnovljenom »Beharu« također se nadovezuje na dvije odranije poznate idejno-poetske linije ovog pjesnika: na poeziju društveno-etičke sadržine, i na poeziju ljubavnog karaktera. I dok su ljubavne pjesme *Nijesi, što si nekad bila*³⁴ i *Slika zlata moga*³⁵ zasnovane na konvencionalnim erotskim osjećanjima i elementima izraza narodne lirske pjesme, poezija društveno-etičke sadržine ponovno se nameće idejnošću karakterističnom za »Behar«. U pjesmi pod naslovom *Pjesnik*³⁶ Sarajlić je, pored svojih shvatanja o ulozi pjesnika u društvenom životu, koju vidi u spoju »Beharovih« etičkih načela, kao zatočnika slobode i viteštva sa mejdana, propovjednika socijalne pravde i socijalnog saučešća, te slavitelja božije svemoći, izrazio i glavne elemente asocijativno-odgojnog etičkog patriotizma muslimanske intelektualne generacije oko »Behara«.

Tri pjesme koje je Čatić prepjevao s turskog jezika lijepo karakterišu moderni poetski senzibilitet i simboličku idejnost savremene turske poezije i sugeriraju jedan od puteva simbolističkog uticaja i na

samog Čatića. Prva od njih, Teufik Fikretova pjesma *Potreba vjere*,³⁷ predstavlja primjer simbolične, skeptičko-mistične poezije, koja se rađa iz zapanjenosti pred iracionalnim poretком stvari i završava u vjeri kao utočištu. U saznanju da je sve praznina pusta, simbolički izraženom osjećanjem tajanstvene usamljenosti, nejasne ništavosti, pustoši bez sadržine i glasa, u rasponu od neba do zemlje i čovjeka — pjesnik dolazi do vjerovanja kao utjehe u atmosferi straha. U saznanju da je sve tmina, noć i mrak, koji prikriva um i znanost, u ledenoj bešćutnosti od uvjerenja da se pred njegovim okom skriva »bitnost stvari« i »istina prava« — pjesnik dolazi do vjerovanja kao svijetle staze koja vodi do sunčanog zraka. *Resignacija*³⁸ Dželal Sahirova ostvarena je u cjelini i u pojedinostima također izrazom simbola kontrastno grupisanih, kao hladnoća i zima, suza i melanholija, i kao proljeće, radost i smijeh. U procjepu tih kontroverzi nalazi se pjesnik, pritiješnjen, prisiljen na ustupanje, odricanje i pomirenje sa sudbinom, ali i sa težnjom otimanja, željom za radošću i proljećem. Pjesma potpuno zatvorena u krug samoispovijesti, samoosjećanja i samoodređenja. Težinu hladne i crne simbolike balansira u njoj krik odbijanja i vlastite hlepnje. I najzad, i treća pjesma, *Mrtvi sanci*³⁹ Šekib Akifa, zasnovana na kontrastu snova, uspomena na nekadašnju sreću i mladalačko ljubavno uzbuđenje, i sadašnjeg melanholičnog razočarenja, ispunjenog prazninom i rezignacijom, ostvarena je izrazom simbolizma i metaforikom koja živo karakteriše osjećanja u naponu i naponu.

2. Proza

I proza obnovljenog »Behara«, koliko se može vidjeti iz njegova tri broja, sva je u znaku mlađe pripovjedačke generacije: Hamida Šahinovića Ekrema, Huseina Đoge i A. Hifzi Bjelevca, uz koje se javlja i pisac pod pseudonimom »Hamzaliya« sa jed-

nom lirskom novelom. Mada se na osnovu pet novela i pripovjedaka, od kojih su dvije ostale nezavršene, ne mogu stvarati zaključci o stilsko-idejnim i sadržinskim težnjama »Beharove« proze, iz njih se ipak može osjetiti izvjesno napuštanje mulabdićevske zatvoreno-muslimanske tematike, u kojoj su i pisac i njegovi likovi, pojedinci i sredina, nadolazak novog vremena i novih oblika života shvatili kao pošast i kao preobrat, kao običajno-psihološko nasilje i kao dramatičnu smjenu svjetova i društvenih sistema, kada se mora ili adaptirati ili propasti. U toj psihozi je i osmanazizovska proza budnički i kritički optuživala vitalnost, volju i karaktere Muslimana, njihovo opadanje, zaostajanje, degeneraciju do te mjere da ih vrijeme gazi i uništava, njihovo psihološko, intelektualno i ekonomsko egzistiranje u srednjem vijeku i anahronično i slijepo vegetiranje na dinamičnom prelazu devetnaestog u dvadeseto stoljeće. Ta dramatična tematsko-motivska faza muslimanske proze, u kojoj se zvonilo na uzbu-
nu, bila je u dobroj mjeri prevaziđena, muslimanska sredina se na izvjestan način počela društveno i psihološki prilagođava, počelo se postepeno uviđati da budućnost nije u zemljišnom posjedu, čiji su se temelji ljuljali, niti u renti sa zemlje, koja je postajala sve tanja, nego u školovanju i izučavanju zadata. Ostajale su izvjesne konzervativno-patrijarhalne ograde u svijesti muslimanske porodice, kao osnovne ćelije muslimanskog društva, kočnice u prihvatanju javne djelatnosti kao dijela javnog života i njene dalje reprodukcije, osobito u pogledu usklađivanja ženinog rada i položaja sa društvenim i ekonomskim potrebama koje su tražile i njeno angažovanje. Evropska zapadnjačka shvatanja počela su prodirati u muslimansku prozu kao prirodna polazišta i već osvojene psihološke pozicije, čija je opravdanost već riješena, a s njima i izvjestan intelektualni ambijent, koji su omogućavali piscu da na konzervativizam i anahroničnu zatvorenost gleda superiorno, kritički, da upotrebljava novu idejnu argumentaciju i nova stilsko-sugestivna sredstva. U ovih

nekoliko tekstova na zalasku »Beharovog« izlaženja ove težnje su date samo kao nagovještaj jedne književne orijentacije, i više kao asocijacija i odraz potpunije amancipacije od konzervativnih i preživjelih oblika života, koju će kao idejnu osnovu književnog stvaranja razviti drugi muslimanski književni list »Gajret«.

Šahinovićeva novela *Moj saradnik*,⁴⁰ na primjer, nema naglašenog muslimanskog ambijenta, dotad tradicionalnog u »Beharu« kao isključivo muslimanskom listu, a po sadržini i pripovijednoj izvedbi približava se prosjeku savremene hrvatske proze kožeričnog tipa koja nosi društvenu poruku na kraju i svodi se na problem položaja književnika-idealiste u društvu. U kompozicionom pogledu novela predstavlja i objedinjava tri radnje u istom naporednom sinhronitetu. Prva je autorovo formiranje predstave i narastanje saznanja o piscu koji mu je došao kao saradnik u redakciju od utiska da je čudan čovjek razbarušen, zanesen i pomalo čudak, do priznanja da je bio »učitelj naroda«, neshvaćen i tragičan. Druga je piščevo pripovijedanje sižea vlastite pripovijetke o siromašnom i sposobnom mladiću, kojeg sredina upropaštava svojim malograđanskim predrasudama i neshvatanjem, te on skončava život, birajući taj put u dilemi oportunizma ili ludila. Treća je vezana uz ponašanje, želje i stavove samog pisca koji bi putem književnosti želio da mijenja društvo, ali i sam stradava zbog odnosa sredine prema piscima kao zanesenjaci, koja smatra da su pisci i novinari »početak svih komedija na svijetu«.

Nezavršena Šahinovićeva pripovijetka *U novom životu*⁴¹ predstavlja prozni pokušaj kritike begovskog života u savremenom trenutku, sa obilježjima lijenosti, alkoholizma, degeneracije i beživotnosti, te društvene izlišnosti predstavnika tog sloja, kao nastavak onog tipa naturalističke proze koju je u »Beharu« Šahinović započeo također nezavršenom pripovijetkom *Propali su*. U objavljenoj prvoj glavi ove pripovijetke, datoj realistično, sa obiljem živih poje-

dinosti, ocrtan je begov tromi lik u okviru posjete glumačke družine koja treba da daje predstavu u njegovoj kasabi, i atmosfere pjesme i pića koja se razvija u begovom konaku, kao nagovještaj budućeg dodira ovih dvaju života i svjetova iz kojeg se razvija pripovijedna materija.

Suprotno razvijenom pripovjedačkom postupku Šahinovića u kome poruka angažovano govori, u prilasku A. Hifzi Bjelevca društvenoj problematici otkriva se smjelije idejno polazište i sasvim drukčiji pripovjedački postupak. Njegova crtica *Povratak*⁴² predstavlja krokiranu prozu, lirske intonacije, sa sugestivnom i pomalo patetičnom rezonancom, o problemu shvatanja dviju generacija u vezi s položajem žene u braku: majke, koja smatra da kćerka udajom postaje muževljeva svojina, a on za nju sav svijet; i kćerke, koja zna voljeti, zna se žrtvovati, ali se ne da ponižavati. U »Beharu« ovo je jedna od rijetkih proza posvećenih pitanju položaja žene u porodici, i jedina koja stvari predočava iz ugla ženinog doživljavanja i koja govori njenim jezikom, i to kao nagovještaj i prethodnica težnje za društvenom emancipacijom žene.

U bližem dodiru sa Šahinovićevim stvaranjem, ali onim humorističnog karaktera, nalazi se humoreska *Međed*⁴³ Huseina Đoge. Ova pripovijetka, koja je u »Beharu« ostala prekinuta, o medvjedu kojeg su seljaci uhvatili pa žele da ga poklone vlastima, napisana je veoma živo i zasnovana na elementima primitivne narodne psihologije, koja u odnosu prema vlasti djeluje komično. Kao komika prikazivanja muslimanskog sela i njegovih žitelja, ona ide dalje od Ekremovih drama objavljenih u »Beharu«, šire i obuhvatnije u iznošenju psihologije, života, komičnih zgoda i frazeologije narodnog govora. Čak se i sam pisac u njoj, pripovijedajući u prvom licu, identifikira sa seljakom i njegovim načinom mišljenja, doživljavanja i zaključivanja. Ono što preovlađuje u ovoj prozi, to je atmosfera, intenzivna, autentična i realistična, koja postaje komična u dodiru sa gradskim načinom mišljenja; ono što izbija iz nje, to je

rasan pripovjedač, sa ozbiljnim i dobroćudnim nervom zapažanja komičnog duha, situacije i osobina.

Kao proza iz druge sfere, u bližem dodiru sa poezijom sentimentalno-romantičnog tona, nalazi se u »Beharu« Hamzalićina novela *Stara vrba*,⁴⁴ sva u lirskom krajoliku i mjesečinastim raspoloženjima, i u znaku ustreptale ljubavi koja nalazi svoje ostvarenje u dragovoljnoj idiličnoj smrti zaljubljenih.

Lavina,⁴⁵ novela anonimnog pisca, koju je s njemačkog preveo Idrisi-Sabri, predstavlja jedinstvenu alegoričnu prozu među »Beharovim« književnim priložima, kao daleki ali prisutni odjek predviđanja revolucionarnih preobražaja. To je simbolično-lirska crtica o čovjeku u kome smjena zime proljećem rađa ideju o uništavanju i obnavljanju prirode. »Lavine moraju doći, inače nema proljeća«, — to je bit njegove filozofije, kojoj se i on sam žrtvuje, duboko simbolična, shvatljiva i kao dijalektika obnavljanja društva, kao nagovještaj nužnih i neminovnih preokreta, koji će uroditi klicama novog života. U »Beharu« značajna kao rezonanca savremenih idejnih tokova zapadne književnosti.

3. Drama

Šahinovićeva aktovka *Pred gradske izbore*,⁴⁶ koja je objavljena u ovom jedanaestom godištu »Behara«, s jedne strane, nastavlja liniju komediografske aktivnosti ovog pisca, a s druge, mijenja ambijent njegove radnje, jer umjesto života muslimanskog sela, predstavlja život muslimanske gradske sredine. Zanimljivo je i karakteristično pored toga da se komična intriga plete u njoj oko načelnika, koji je »frdekter«, to jest čovjek u političkom pogledu odan vladi, i da se ovaj dramski tekst objavljuje u »Beharu«, koji je u toku svoga izlaženja do trećeg perioda, dok je bio vođen od Bašagića i Mu-

labdića, po tradiciji nominalno bio uglavnom protiv miješanja u politiku, više neutralan i tolerantan, i tek povremeno, uglavnom preko ranih i kontroverznih političkih stavova Osmana Nuri Hadžića, izražavao je prizvuk kritičkog stava prema autonomnoj borbi Muslimana, i to sa pozicija režimskog konformizma. Ovo političko-idejno usmjerenje komedije, makar bilo u ovoj drami i usputno i periferno, dato u kontekstu komične naivnosti, ipak govori o drukčijim, nešto promijenjenim političkim koncepcijama Šahinovićevog »Behara« prema režimskom konformizmu. Bitnost pojma »frdekter« vezanu uz pojam »mehkiš« i »frankovac« kao obilježje oportunizma, konformizma, pa čak i reakcionarstva i izdaje muslimanskih narodnih interesa, definisali su autonomaši i koncentrisali na svoje muslimanske političke neistomišljenike. U ovoj drami autor je ovaj naziv upotrijebio samo formalno, bez ulaženja u njegovu političku suštinu i primisao, dok se u doradenom i proširenom tekstu ove drame, koji je objavio 1934. godine pod naslovom *Frdekteri*,⁴⁷ prema ovoj pojavi on konkretnije određuje, mada više prema njenim nosiocima i pretežno humoristički, idući za komičnim situacijama u kojima dolazi do izražaja njihova zbunjenost. Međutim, i sama upotreba ovog pojma, kao izraza jedne društveno-političke pojave, u »Beharu«, i to u komičnom kontekstu i sa komičnom namjerom, značila je u ovom vremenu izvjesno određeno političko iskustvo kako urednika tako i lista, uz istovremen pogled odozgo na politička trvenja, u skladu sa programskim načelom političkog neupuštanja i negativnog odnosa prema političkom strančarstvu.

U ovoj prvoj varijanti ove drame, objavljenoj pod naslovom *Pred gradske izbore*, pisac daje predizbornu atmosferu u prostorijama načelnika jedne provincijske opštine, prilazeći akterima sa komične strane. Pri tome on slijedi svoj komediografskotehnički stil započet u prvim njegovim komedijama, koji jedno lice u ovoj aktovki i eksplicitno definiše:

»Na sve strane nespo razumni (nesporazumi! M. R.). Gotova građa za komediju.« Ti nespo razumi koji laju komični efekat u ovoj Ekremovoj komediji posljedica su prerušavanja, usljed čega se stiče kriv pojam o ličnostima, zatim, sakrivanja, i najzad, zamjene primalaca pisama, što predstavlja ključni motiv i uzrok zapleta, jer pisma koja je načelnik uputio svojim političkim pristalicama padaju u ruke njegovim političkim protivnicima. Nedoumica, dezinformacija, zbrka i politički promašaj, s jedne strane, i adut i prednost u političkoj borbi usljed na taj način dobijenog sredstva pritiska, s druge, ne dovodi se, međutim, u drami do loma i katastrofe kao rezultata zacrtane linije radnje, nego se, slično završetku ranije, Dogine drame *Tvrđiši i mehkiši*, ali nešto funkcionalnije, konstruiše pomirenje i sloga, i to preko rezonera i ženidbe djece političkih protivnika. Sasvim u skladu sa opštom etičkom idejnošću »Behara«, u kojem su se nesloga i svađa i unutrašnje međusobne borbe kvalifikovale kao uzrok svih muslimanskih narodnih zala i iskušenja, slabljenja i nazadovanja, tragične istorijske sudbine, a njihovo preovlađivanje se isticalo kao preduslov ekonomskog, društvenog, političkog, te kulturnog i narodnog razvoja i napretka.

Od prevedenih dramskih tekstova, objavljena su dva prizora prvog čina prekinute drame *Selim III*,⁴⁸ koju je napisao Murad efendi, a s njemačkog jezika preveo S. Konjhodžić. To je drama iz vremena reformisanja vojske i administracije u Turskoj carevini pod sultanom Muradom III, koje je izazvalo otpor i reakciju u janjičarskim redovima. Kao trag sudbine ove prevedene drame u »Beharu«, na završetku trećeg broja samo je ostala »pripomena uredništva«, u kojoj je objašnjeno da su zbog donošenja cijelog teksta aktovke *Pred gradske izbore*, izostali nastavci drame *Selim III* i pripovijetke *U novom životu*.⁴⁹ To je bila i posljednja vijest o ovom dramskom djelu.

4. Narodne umotvorine

Izašli brojevi jedanaestog godišta pokazuju da je »Behar« imao namjeru nastaviti i tradicionalnu rubriku »Narodne umotvorine«, koja i u ovom godištu čini sastavni dio prvog i drugog broja, a da je ona imala biti ispunjavana od starih saradnika i uređivana po uobičajenom uzoru, pokazuje njena sadržina. U svemu su u njoj objavljene dvije narodne lirsko-epske pjesme te jedna lirska, koje su zabilježili Fehim H. Baščaušević (Đul-Behar) i Fejzulah Čavkić te jedan anonimni zapisivač, vjerovatno sam urednik Šahinović, zatim tri kratke narodne pripovijetke, koje je objavio Mustafa Behlulović (Behluli Mustafa) pod zajedničkim naslovom *Sličice iz naroda*.⁵⁰

¹ Bilješka ispod teksta *Na svršetku prve desetogodišnjice »Behara«*. — Behar, 10/1909—10, 24, 370.

² Novo uredništvo »Behara«: *Na svršetku prve desetogodišnjice »Behara«*. — Behar, 10/1909—10, 24, 369—370.

³ Ibidem, 369.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Redakcija »Behara«: *Našim čitaocima*. — Behar, 11/1910—11, 1, 1—3.

¹⁰ Ibidem, 1.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, 2.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Uredništvo »Behara«: *Našim pretplatnicima*. — Behar, 11/1910—11, 1, 16.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

- ²⁶ Redakcija »Behara«: *Gospodi čitateljima i pretplatnicima.* — Behar, 11/1910—11, 2, 32.
- ²⁷ Anonim (Hamid Šahinović?): *Nemiri mustedžira u Bosni i Hercegovini.* — Behar, 11/1910—11, 1, 13—14.
- ²⁸ Anonim (Hamid Šahinović?): *Putovanje muslim. saborskih poslanika u Beč radi mustedžirskih nemira.* — Behar, 11/1910—11, 1, 14—15.
- ²⁹ Anonim (Hamid Šahinović?): *Dr. Bašagić predsjednik Sabora.* — Behar, 11/1910—11, 1, 15.
- ³⁰ Musa Čazim Čatić: *Iz Ljubavnih melodija.* Vahidi. — Behar, 11/1910—11, 3, 35—36.
- ³¹ Musa Čazim Čatić: *U sahari života.* Pobratimu Šemsudin. — Behar, 11/1910—11, 3, 46—47.
- ³² Edib (Musa Čazim Čatić): *Borba.* — Behar, 11/1910—11, 1, 8.
- ³³ Edib (Musa Čazim Čatić): *Opomena.* — Behar, 11/1910—11, 3, 48.
- ³⁴ Karanfilaga (Šemsudin Sarajlić): *Nijesi, što si nekad bila.* — Behar, 11/1910—11, 3, 48.
- ³⁵ Šemsudin (Sarajlić): *Slika zlata moga.* — Behar, 11/1910, 2, 20.
- ³⁶ Šemsudin Sarajlić: *Pjesnik.* Uspomeni. — Behar, 11/1910—11, 3, 43—44.
- ³⁷ Teufik Fikret: *Potreba vjere.* (S turskog preveo) (Musa) Čazim Čatić. — Behar, 11/1910—11, 1, 3.
- ³⁸ Dželal Sahir: *Resignacija.* (S turskog preveo) (Musa) Čazim Čatić. — Behar, 11/1910—11, 1, 3.
- ³⁹ Šekib Akif: *Mrtvi sancu.* (S turskog preveo) (Musa) Čazim Čatić. — Behar, 11/1910—11, 1, 8.
- ⁴⁰ Ekrem (Hamid Šahinović): *Moj saradnik.* — Behar, 11/1910—11, 1, 6—8.
- ⁴¹ Hamid Šahinović: *U novom životu.* — Behar, 11/1910—11, 2, 18—20.
- ⁴² Abdurrezak-Hifzi Bjelevac: *Povratak.* — Behar, 11/1910—11, 3, 47—48.
- ⁴³ Husein Đogo: *Međed.* (Humoreska). — Behar, 11/1910—11, 2, 24—25; 3, 45—46.
- ⁴⁴ Hamzalića: *Stara vrba.* — Behar, 11/1910—11, 2, 25—27.
- ⁴⁵ Anonim: *Lavina.* S njemačkog: Idrisi-Sabri. — Behar, 11/1910—11, 2, 27—28.
- ⁴⁶ Ekrem (Hamid Šahinović): *Pred gradske izbore.* Šala u jednome čine od —. — Behar, 11/1910—11, 3, 36—43.
- ⁴⁷ Dr Ekrem [Hamid] Šahinović: *Frdekteri.* Šala u 1. činu. Sarajevo, 1934.
- ⁴⁸ Murad efendi: *Selim III.* Drama u 5 činova. Napisao —. S njemačkog preveo S. Konjhodžić. — Behar, 11/1910—11, 2, 22—23 (nezavršeno).
- ⁴⁹ *Pripomena uredništva.* — Behar, 11/1910—11, 3, 48.
- ⁵⁰ Podatke o narodnim umotvorinama u ovom periodu »Behara« vidi u Bibliografiji književnih priloga »Beharu«.

NA ZAVRŠETKU
KNJIŽEVNO-ČASOPISNE
HRONIKE »BEHARA«:
OSVRT I ZAKLJUČNA
ZAPAŽANJA

THE NATIONAL ARCHIVES
COLLECTION OF
THE NATIONAL ARCHIVES
AND RECORDS ADMINISTRATION
SERIES 100-100000

Tako se ugasio »Behar«, prvi književni list bosanskohercegovačkih Muslimana, nakon jedanaestogodišnjeg neprekidnog izlaženja, od kojeg je prvih šest godina predstavljalo period književno-idejne i političko-nacionalne programske dosljednosti i stabilnosti, a narednih pet godina prošlo u nizu izdavačkih i uredničkih, političkih, idejnih i književnih otklona, preobražaja, kompromisa i vraćanja na stari smjer. Ali generacija pisaca koja je u njemu stasala i književnost, koja se u njemu stilski uobličila i umjetnički ojačala, idejno formulisala, potvrdila i stvaralački razvila, nastavili su da žive dalje, u drugim, narednim časopisima, u okviru drugih izdanja i preko zasebnih knjiga, slijedeći i usavršavajući izvornu stilsko-idejnu bitnost narodnosnog jezgra svoje sredine, njenog mentaliteta, tradicije i etničkih obilježja, i afirmišući vlastiti, specifični integralni duh, i pored različitih društvenih i nacionalnih orijentacija i ličnih nastrojenja svojih nosilaca.

Sam »Behar« je ostao u sjećanju za sve muslimanske književne, kulturne i društvene radnike kao svijetla i pomalo nostalgичna uspomena iz jedne epohe književnog i kulturnog razvoja. Jedan od osnivača »Behara« i književnik koji je ovaj list najduže uređivao, Edhem Mulabdić, pisao je docnije u jednom od svojih memoarskih članaka o utisku praznine i nedostajanja koji je u kulturnoj javnosti i u čitalačkoj publici izazvao prestanak »Beharovog« izlaženja, te o komentarima koji su se vodili oko toga, »Ubiše ga premnoge injekcije baš kad je trebalo da proslavi desetogodišnjicu svoga života«, govorilo se,

po svjedočanstvu Mulabdićevom, u muslimanskoj javnosti, a dr Hamdija Karamehmedović je pripovijedao da su oni kao studenti u Beču s većim interesovanjem iščekivali da im poštar iz svoje torbe svakih petnaest dana izvadi »Behar«, nego novčanu dostavnicu. Naročito se isticalo njegovih prvih šest godišta i žalilo za njegovim gubitkom.¹

Jedan od takvih razgovora, prisjeća se Mulabdić, dao je povoda da se jedne večeri godine 1912, u eri Muslimansko-hrvatske koalicije u Saboru i spajanja Muslimanske narodne organizacije i Muslimanske samostalne stranke u Ujedinjenu muslimansku organizaciju, okupi uži krug muslimanskih književnika i prvaka na dogovor da se »Behar« oživi onakav kakav je bio prvih godina. Među njima su bili i sva trojica nekadašnjih osnivača »Behara«, Safvet-beg Bašagić, Edhem Mulabdić i Osman Nuri Hadžić, a pored njih još i Fehim Spaho, Hasan Hodžić, dr Hamdija Karamehmedović, Mustaj-beg Halilbašić te još neki kojih se Mulabdić, nakon dvadeset i šest godina, nije mogao sjetiti, ali među kojima nije bilo bivšeg vlasnika lista Adem-age Mešića.²

Mulabdić je, prema odluci inicijatora, za ovaj prvi sastanak bio pripremio referat i izradio nacrt kako bi trebalo da izgleda jedan prosječan broj »Behara«, »zamislivši idealno, — kako sam navodi u svome članku, — i pisce i radove sve naravno iz naše sredine i za našu užu čitalačku publiku.«³ Razgovor je nakon referata doveo do sporazumnog principijelnog zaključka da se »Behar« obnovi u onom obliku kakav je bio u prvih šest godina svoga izlaženja, uz jednoglasnu osudu eksperimentisanja s ovim listom u posljednje četiri godine.⁴ Ali kada se uzeo u razmatranje nacrt i sadržina lista, pojavila su se oprečna mišljenja najprije u vezi s oštrinom tona nekadašnjeg »Beharovog« odbranaško-polemičkog stava, zatim povodom panislamizma, koji je u »Beharu« između redaka naziran, a koji, po mišljenju nekih, nije bitno potreban muslimanskoj sredini, najzad, u vezi s pitanjem o smjeru lista: da li da bude humanistički, ili realistički.

»Stari »Behar« bio je i suviše humanističkog smjera, ističe se s jedne strane, — piše Mulabdić, — sve same pjesme i priče, pa ako je i za zabavu, dosta je, a i pouka je mršava jer je jednostrana, pa...

— Pa šta...?! ustremio se pjesnički temperamenat jednog od prisutnih.

— Realistički smjer listu, odgovara istim tonom drugi. Eto šta!...

Razvila se diskusija, koja je, po riječima Mulabdića, poprimala ton i obilježja polemike, u kojoj se iznose plemeniti, humani argumenti književnog, idealističkog karaktera, i protuargumenti pragmatističkih koncepcija s obzirom na saznanja iz oblasti prirodnih nauka i savremene tehnike, koji traže realizam, racionalnost i odlučnost u književnom djelovanju. Padaju aluzije na propast feudalizma pored obilja zanosne pjesme i živih njezinih heroja.⁵ Na kraju je jedan od hladnokrvnih učesnika zaustavio tu bujicu riječi, predloživši da svaki od njih pojedinačno promisli o smjeru lista, a da će se na idućem sastanku sve konačno pretresti. »Naravno do drugog sastanka i ne dođe, — zaključuje na kraju Mulabdić. — Ne dođe do njega i stoga, što doskora buknu svjetski rat i moj primljeni nacrt lista ostane u džepu.⁶

U razvoju književnog, kulturnog i društvenog života bosanskohercegovačkih Muslimana u doba austrougarske vladavine »Behar« je predstavljao ključnu organizovanu etapu, u prvom redu zbog toga što je bio u to doba jedini nezavisni muslimanski književni list i što je uključivao u sebe najveći dio muslimanske književne proizvodnje, pa se tako i hronika njegovog djelovanja pokazuje danas kao prilično cjelovit i koherentan odsjek istorije književnog stvaranja u Bosni i Hercegovini. Svojom redakcijskom i književnom politikom do kraja osmog godišta »Behar« je trasirao liniju prirodnog narodnog ispoljavanja Muslimana na osnovama njihove južnoslovenske izvornosti i specifičnih duhovnih nanosa i tradicija, te naporedan potez političkog odvajanja i oslobađanja od turstva koje je za njih dugo vremena

predstavljalo identitet vjere. Djelujući sa ovih pozicija, ovaj list je pogađao u samu bit duhovnih i narodnosnih osjećanja muslimanskog stanovništva u tome istonijском trenutku, pretvarajući ga tako sasvim spontano i prirodno u svoju čitalačku publiku. S druge strane, sa ovakvim svojim programom i orijentacijom on je u svoj književni prostor privlačio i većinu muslimanskih književnih snaga, koje su se u njemu mogle ispoljavati bez političko-nacionalnih naljepnica kao popratnih pojava ili čak uslova njihove pojavnosti u drugim književnim listovima u kojima su sarađivali do pojave »Behara«.

Sa naglašenom težnjom da bude izraz i udovoljenje narodnih i društvenih potreba i sa orijentacijom u smislu plodnog prilagođavanja Muslimana duhu i tekovinama zapadne kulture i civilizacije a samim tim dovodenjem u istu razinu sa ostalim narodnim skupinama u Bosni i Hercegovini, »Behar« je preko književne građe u idejnom pogledu vršio novu pragmatičnu intenzifikaciju propagande školovanja i savremenog ekonomskog osamostaljavanja, duhovnog preobražavanja od romantičarskog tradicionalizma u racionalan i realan život, i to putem oplođavanja narodnog mentaliteta primjerima predačke tradicije i etike, ali ispunjene novom društveno-kulturnom sadržinom. A naporedo s time isticana je ideja narodne sloge, preovlađivanja razdora i zbližavanja na istom književno-kulturnom poslu, bez obzira na pojedinačna politička ispoljenja i nacionalne simpatije u društvenim previranjima toga vremena.

Ova kompleksna ideološka težnja »Beharove« književne sadržine predstavljala je osnovu uredničkog vođenja lista i stalan korektiv unutrašnjeg profila književne građe, koja je zbog toga velikim djelom ostajala na razini angažovanosti ili čak primijenjenosti, stvarajući poredbenu osnovu za odskoke pojedinaca. U književno-estetskom pogledu, u cijelom toku »Beharovog« izlaženja književna građa je bila izložena djelstvu dviju suprotstavljenih težnji: stvaranja »knjige za narod«, i stvaranja djela autonomne književne vrijednosti; inercije popularne primijenje-

nosti, i samostalnog književnog ispoljavanja, — koje su u svome dijalektičnom jedinstvu i dopunjavanju na »Beharovim« stranicama svaka na svoj način pridonosile raznovrsnosti, bujnosti i intenzitetu književnog života.

U opštem književnom stvaranju na stranicama ovog lista vršio se tokom vremena i jedan specifičan stilsko-idejni proces, od koga su, ali ne uvijek, bili pošteđeni samo pojedini posebno daroviti književni stvaraoci, koji su slijedili put vlastite vokacije, unutrašnjeg zrenja i razvoja. To je bio proces interferencije i međusobnog djelovanja književnih struktura, u velikoj mjeri zavisao od prilično mehaničkih shvatanja o iznošenju pragmatične i didaktične sadržine, »pouke«, u književnoj formi, literarnom »ruhu«, kao posljedice aktuelnih kulturnih i društvenih kretanja i potreba muslimanske savremenosti, na jednoj strani, i pojedinačnih uredničkih koncepcija vođenja lista, na drugoj. On se pokazivao kao prodiranje lirskog supstrata u proznu sadržinu i time njeno poetiziranje, i kao unošenje realistički-angažovanog idejnog elementa u poetsku strukturu i time njeno prozaiziranje, — a oba djeinstva zaustavljena na stupnju određenog zasićenja davala su oblike specifične društvene simbolike, patetičnog emocionalnog apela upućenog čitaocima. Drama je pri tome kao složeniji oblik ostajala po strani, ali i u njoj se taj proces manifestovao na relaciji patetično-tragičnog heroiziranja istorijske materije, odnosno realistično-komediografskog pristupa savremenom životu čiji se vidovi osamostaljuju kao groteskno-simbolička pojava.

U programskim člancima »Behara« često se isticalo da redakcija ide za takvom književnom građom koju može bez opasnosti duhovnog otuđenja pružiti muslimanskoj porodici. Obilježavanje »Behara« i kao porodičnog lista slagalo se ujedno i s njegovim identifikovanjem s narodnosnim izvorima muslimanskog mentaliteta, tradicije i etike, a oba ova principa nalazila su svoje oživotvorenje u književnim priložima koje je ovaj list donosio, iz narodne knji-

ževnosti, iz oblasti originalnog stvaranja, iz stranih literatura. U tome pogledu »Behar« je uspio da stvori jedinstvenu kombinaciju svoga književnog, duhovnog i etičkog profila, jedan spoj uzajamno dopunjavajućih književnih oblika, sadržina i vrsta, koji je odgovarao istorijskom trenutku muslimanskog književno-kulturnog, prosvjetnog i društvenog razvoja na domaćim izvornim osnovama. Zbog toga se u razmatranju razvoja književnog života Muslimana i, šire uzevši, opštih književno-kulturnih kretanja u Bosni i Hercegovini u vremenu austrougarske vladavine može govoriti o »Beharovoj« poeziji, prozi, drami i kritici, o književnim shvatanjima »Behara«, o »Beharovoj« društvenoj i narodnosnoj ideologiji i etici.

U sveukupnosti svoga djelovanja »Behar« se pokazuje i kao svjedok strujanja jednog doba i kao sudionik u njihovom usmjeravanju i oblikovanju; ovaj list je bio ne samo izraz savremenog književnog života Muslimana nego inicijator i stvaralac njegovog bića. U njemu su se okupljale književne snage, ali on ih je i sam pronalazio i formirao u smislu svojih shvatanja književnosti i njene uloge u društvu. A ta shvatanja, koja su u svojoj osnovi imala aktivističnu, djelotvornu i preobražajnu težnju, i djela ostvarena u skladu s njima, predstavljala su značajan i karakterističan dio u cjelini opšte književne atmosfere i savremenih književnih kretanja u Bosni i Hercegovini.

---

¹ Edhem Mulabdić: *Među »Beharima«*. (Jedna uspomena). — *Novi behar*, 10/1936—37, 23—24, 295.

² *Ibidem*. — Edhem Mulabdić: *Moje uspomene iz saradnje sa merhum Safvetbegom*. — *Novi behar*, 7/1933—34, 19—21, 296.

³ Edhem Mulabdić: *Među »Beharima«*, 295.

⁴ *Ibidem*, 296.

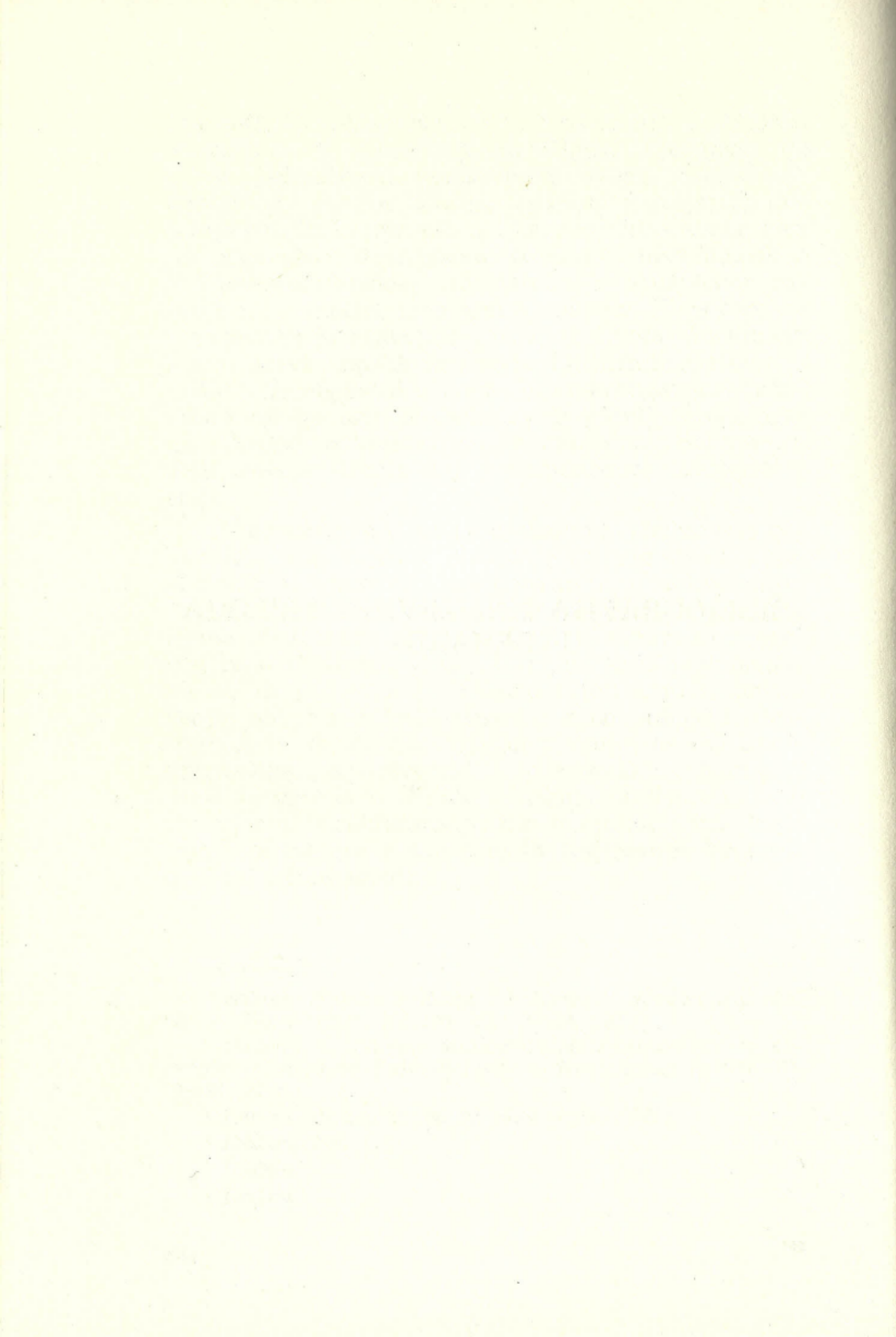
⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

BIBLIOGRAFIJA KNJIŽEVNIH PRILOGA
U »BEHARU«

I. KNJIŽEVNOST

1. POEZIJA

A. A. S.: *Bajram sirote.*

— 6/1905—1906, 23, 356; 1. aprila 1906.

* Pjesma.

Alaupović, Tugomir: *Iz »Seoskih elegija«. Tuđin.*

— 9/1908—1909, 2, 20—21; 1. juna 1908.

* Pjesma.

Alaupović, Tugomir: *Moja druga.*

— 9/1908—1909, 4, 54; 1. jula 1908.

* Pjesma.

Alaupović, Tugomir: *Pobratimu Silviju. Uz dvadeset i pet-godišnjicu književnog rada.*

— 9/1908—1909, 6, 83; 1. avgusta 1908.

* Pjesma.

Alaupović, Tugomir: *Iz »Seoskih elegija«.*

— 9/1908—1909, 10, 148—149; 1. oktobra 1908.

* Pjesma.

Arijadna: *Dragi mi je...*

— 10/1909—1910, 12 i 13, 181; 1. i 15. decembra 1909.

* Pjesma.

Asim: *»Beharu« (Prilikom V. godine).*

— 5/1904—1905, 2, 18; 15. maja 1904.

* Pjesma.

Bakšić, Salih Zeki: *»Gajret«.*

— 4/1903—1904, 23, 354—355; 1. aprila 1904.

* Pjesma.

Bakšić, Salih Zeki: *Kurban-bajram.*

— 5/1904—1905, 20, 307; 15. februara 1905.

* Pjesma.

Bakšić, Salih-Zeki: *Na očinu grobu.*

— 6/1905—1906, 5, 67; 1. jula 1905. # Salih Zeki.

* Pjesma.

Potpis: Salih-Zeki, Ljubinje

Bašagić, Safvet: *Slatko spominjanje. »Nezira« rumunjskoj narodnoj pjesmi.*

— 1/1900—1901, 10, 155. — 15. septembra 1900. # Nevres.

* Pjesma. »Nezira«, je pjesma kojom se po formi, stihu i mislima podražava drugoj pjesmi.

Bašagić, Safvet: *Što da ti pjevam...*

— 1/1900—1901, 12, 186. — 15. oktobra 1900. # Nevres.

* Pjesma.

Bašagić, Safvet: *Brat sestri, (u spomenar).*

— 1/1900—1901, 18, 282; 15. januara 1901. # Nazim.

* Pjesma.

Bašagić, Safvet: *Na kurban — bajram. (Sabahski ezan).*

— 1/1900—1901, 23, 357; 1. aprila 1901. # Mirza Safvet.

* Pjesma.

Bašagić, Safvet: *Na Turi-Sina.*

— 1/1900—1901, 24, 377—378; 15. aprila 1901. # Mirza Safvet.

* Pjesma.

Bašagić, Safvet: *Čeif. Prikazao —.*

— 1/1900—1901, 24, 383; 15. aprila 1901. # M.

* Pjesma.

U sadržaju autor: Nevres.

Bašagić, Safvet: *»Gajretova« himna.*

— 3/1902—1903, 21, 321; 1. marta 1903. # Muhibbi »Gajret«.

* Pjesma.

Bašagić, Safvet: *Moje pjesme.*

— 4/1903—1904, 1, 8; 1. maja 1903. # Mirza Safvet.

* Pjesma.

Bašagić, Safvet: *Mala poslanica. (Za utjehu svima koji su promašili cilj).*

— 4/1903—1904, 7, 104; 1. avgusta 1903. # — Mirza Safvet.

* Pjesma.

Bašagić, Safvet: *Očitovanje. (Fahrija).*

— 5/1904—1905, 1, 2—3; 1. maja 1904. # Mirza Safvet.

* Pjesma.

Ispod pjesme datum: U Sarajevu, 17. aprila 1904.

- Bašagić, Safvetbeg: *Savjet očevima*. Od —,
(Deklamovao na »Gajretovoj« zabavi Nusret Aličehić, uč-
nik III raz. osnovne škole. —
— 6/1905—1906, 24, 372—373; 15. aprila 1906.
* Pjesma.
- Bašagić, Safvet: *Bèkrijska ljubav*.
— 9/1908—1909, 1, 8; 15. maja 1908. # Mirza Safvet.
* Pjesma.
- Bašagić, Safvet: *Silviju Strah. Kranjčeviću. (O 25-godišnjici
pjesnikovanja)*.
— 9/1908—1909, 6, 93; 1. aprila 1908. # Mirza Safvet.
* Pjesma.
Datum: U Docu kod Sarajeva, 28. jula.
- Bašagić, Safvet: *Iz »Milih uspomena«*.
— 9/1908—1909, 9, 133—135; 15. septembra 1908.
Mirza Safvet.
* Pjesma.
- Berberović Hasnija: *Nevjera*.
— 8/1907—1908, 4, 58; 15. juna 1907. # Vahida.
* Pjesma.
- Berberović, Hasnija: *Želja*.
— 8/1907—1908, 19, 295—296; 1. februara 1908. # Vahida.
* Pjesma.
- Berberović, Hasnija: *Uzdasi*.
— 8/1907—1908, 20, 315; 15. februara 1908. # Vahida.
* Pjesma.
- Berberović, Hasnija: *Gusle*.
— 8/1907—1908, 23 i 24, 365; 1. i 15. aprila 1908. # Vahida.
* Pjesma.
- Berberović, Hasnija: *Čevra*.
— 8/1907—1908, 23 i 24, 365; 1. i 15. aprila 1908. # Vahida.
* Pjesma.
- Bostandžić, Omer Hifzi: *Ljubi vjeru, čuvaj doma. Iz tuđine*.
— 4/1903—1904, 22, 339; 15. marta 1904.
* Pjesma.
- Bostandžić, Omer Hifzi: *Moja nada*.
— 8/1907—1908, 3, 35; 1. juna 1907.
* Pjesma.
- Bostandžić, Omer Hifzi: *Sreći*.
— 8/1907—1908, 8, 123; 15. avgusta 1907.
* Pjesma.

- Bostandžić, Omer Hifzi: *Slobodi*.
 — 8/1907—1908, 19, 290—291; 1. februara 1908.
 * Pjesma.
- Budački: *Pjesnik i težak. (Dialog)*.
 — 9/1908—1909, 13, 201—202; 15. novembra 1908.
 * Pjesnički dijalog.
- Budački: *Zimska pjesma*.
 — 9/1908—1909, 16, 245; 1. januara 1909.
 * Pjesma.
- Budački: *Intimni akordi*.
 — 9/1908—1909, 18 i 19, 285—286; 1. februara 1909.
 * Pjesma.
- Budački: *Moja pjesma*.
 — 10/1909—1910, 8, 116; 1. oktobra 1909.
 * Pjesma.
- Budački: *Nad Silvijevim grobom*.
 — 10/1909—1910, 9, 132—133; 15. oktobra 1909.
 * Pjesma.
- Budački: *Ko santa leda*.
 — 10/1909—1910, 12 i 13, 185; 1. i 15. decembra 1909.
 * Pjesma.
- Budački: *Na ljubavnom sastanku*.
 — 10/1909—1910, 20 i 21, 315; 1. i 15. juna 1910.
 * Pjesma.
- Budački: *Dodaj mi pehar*.
 — 10/1909—1910, 22 i 23, 350; 1. i 15. jula 1910.
 * Pjesma.
- Bušatlić, H.: *Moja želja*.
 — 3/1902—1903, 10, 149; 15. septembra 1902.
 * Pjesma.
- Bušatlić, A. Hamdi beg: *Na grobu kćeri...*
 — 4/1903—1904, 10, 147; 15. septembra 1903.
 * Pjesma.
- Čatić, Musa Ćazim: *Islam*.
 — 3/1902—1903, 1, 3; 1. maja 1902. # Musa Ćazim.
 * Pjesma.
- Čatić, Musa Ćazim: *Domovini na rastanku*.
 — 3/1902—1903, 6, 85—86; 15. jula 1902. # Musa Ćazim.
 * Pjesma.

- Ćatić, Musa-Ćazim: »Beharu«. (Na pragu četvrte godine).
— 4/1903—1904, 1, 4; 1. maja 1903.
* Pjesma.
- Ćatić Musa Ćazim: »Nat«.
— 4/1903—1904, 5, 66—67; 1. jula 1903.
* Pjesma.
- Ćatić, Musa Ćazim: »Ašiklije«. *Pjeva* —.
— 4/1903—1904, 9, 135; 1. septembra 1903.
* IV pjesme: (»Davno je bilo, oh! prvi puta«), »Kada ne mogu »abu hajata« (,) (»Nek' se majska ruža stidi«), (»U Tvom cv'jetnom perivoju«).
- Ćatić, Musa Ćazim: *Domovini*.
— 4/1903—1904, 11, 164; 1. oktobra 1903.
* Pjesma.
- Ćatić, M. Ć.: *Brat sestri*. (Na dan svadbe).
— 4/1903—1904, 18, 276; 15. januara 1904.
* Pjesma.
- Ćatić, M. Ć.: *U mejhani*.
— 4/1903—1904, 20, 317; 15. februara 1904.
* Pjesma.
- Ćatić, M. Ć.: »Gajret«. *Na pragu druge godine*.
— 4/1903—1904, 21, 333; 1. marta 1904.
* Pjesma.
- Ćatić, M. Ć.: *Tvrđica*.
— 4/1903—1904, 24, 370—371; 15. aprila 1904.
* Pjesma.
- Ćatić, Musa Ćazim: *Lejlei-mevlud*.
— 5/1904—1905, 3, 35—36; 1. juna 1904.
* Pjesma.
- Ćatić, Musa Ćazim: *Ašiklije*.
— 5/1904—1905, 5, 67; 1. jula 1904. # Garib.
* Pjesme I-III.
- Ćatić, M. Ć.: *Afijundžija*.
— 5/1904—1905, 6, 83; 15. jula 1904.
* Pjesma.
- Ćatić, Musa Ćazim: *Slike sa sela*. (Mojoj Lejli).
— 5/1904—1905, 9, 131; 1. septembra 1904.
* Pjesme I-III.
- Ćatić, Musa Ćazim: *Na grobu moga učitelja*. (Merham Mahmudi Mesud ef. Smailbegovića, muftije tešanjskog).

- 5/1904—1905, 10, 155; 15. septembra 1904.
 * Pjesma. Datum: Tešanj, 28. avgusta 1904.
 Čatić, M. Č.: *Ašiklije*.
 — 5/1904—1905, 13, 198; 1. novembra 1904.
 * Dvije pjesme (I, II).
 Čatić, M. Č.: *Griješnik. (Pokajanje)*.
 — 5/1904—1905, 14, 211; 15. novembra 1904.
 * Pjesma.
 Čatić, M. Č.: *Lejlei — Kader*.
 — 5/1904—1905, 15, 226—227; 1. decembra 1904.
 * Pjesma.
 Čatić, M. Č.: *Na obali Didžle*.
 — 5/1904—1905, 21, 323; 1. marta 1905.
 * Pjesma.
 Čatić, M. Č.: *U majskom jutru. (Temdžid)*.
 — 6/1905—1906, 2, 24—25; 15. maja 1905.
 * Pjesma.
 Čatić, Musa Čazim: *Islamska štamparija. (Prilikom otvo-
 renja)*.
 — 6/1905—1906, 6, 86; 15. jula 1905.
 * Pjesma.
 Čatić, M. Č.: *Požar u Tešnju. (20. augusta 1905)*.
 — 6/1905—1906, 11, 164; 1. oktobra 1905.
 * Pjesma.
 Čatić, M. Č.: *Težaku*.
 — 6/1905—1906, 13, 195—196; 1. novembra 1905.
 * Pjesma.
 Čatić, M. Č.: *Jednoj bogatašici*.
 — 6/1905—1906, 16, 243; 15. decembra 1905.
 * Pjesma.
 Čatić, M. Č.: *Ljubavi*.
 — 7/1906—1907, 4, 43—44; 15. juna 1906.
 * Pjesma.
 Čatić, M. Č.: *Ja n'jesam sanjar*.
 — 7/1906—1907, 23, 273—274; 1. aprila 1907.
 * Pjesma.
 Čatić, M. Č.: *Pjesma uzdisanja*.
 — 8/1907—1908, 4, 57—58; 15. juna 1907.
 * Pjesma.

- Čatić, M. Č.: *U sevdahu*.
— 8/1907—1908, 7, 107; 1. augusta 1907.
* Pjesma.
- Čatić, M. Č.: *Hodi k meni!...*
— 8/1907—1908, 8, 121—122; 15. augusta 1907.
* Pjesma.
- Čatić, Musa Čazim: *Na očinu grobu*.
— 8/1907—1908, 9, 141; 1. septembra 1907. # Jetim.
* Pjesma.
- Čatić, Musa Čazim: *Iz zbirke »Ljubavni akordi«*.
— 8/1907—1908, 10, 150; 15. septembra 1907. # Ašik Kanber.
* Pjesme: I, II, III, IV.
- Čatić, Musa Čazim: *Juda*.
— 8/1907—1908, 11, 164; 1. oktobra 1907. # Čazim.
- Čatić, Musa Čazim: *Iz ciklusa »Uspomene«*. — *Zehri*.
— 8/1907—1908, 12, 189—190, 15. oktobra 1907. # Čazim.
* Pjesme: I. S harfe moje; II. Urekli cvjetak;
III. Ah, gdje su zlatni danci...
- Čatić, Musa Čazim: *Iz ciklusa »Uspomene«*. *Zehri*.
— 8/1907—1908, 13, 197—198; 1. novembra 1907. # Čazim.
* Pjesme: IV. Zambak, V. Ti više n'jesi moja.
- Čatić, M. Č.: *Zimska slika*.
— 8/1907—1908, 14, 212; 15. novembra 1907.
* Pjesma.
- Čatić, M. Č.: *Pred očinskim domom*.
— 8/1907—1908, 15, 227—228; 1. decembra 1907.
* Pjesma.
- Čatić, Musa Čazim: *Iz ciklusa »Uspomene«*. *Zehri*.
— 8/1907—1908, 16, 248; 15. decembra 1907. # Čazim.
* Pjesme: VI. Nad pepelom; VII. Prvi cjelov; VIII. Pričala mi.
- Čatić, M. Č.: *U zimskoj noći*.
— 8/1907—1908, 18, 276—277; 15. januara 1908.
- Čatić, M. Čazim: *Rendez vous*.
— 9/1908—1909, 10, 151; 1. oktobra 1908.
* Pjesma.
- Čatić, Musa Čazim: *Silvije Strašimir Kranjčević*.
— 9/1908—1909, 15, 230; 231; 15. decembra 1908.
* Pjesma.

- Čatić, M. Č.: *U aleji*.
— 10/1909—1910, 4, 57; 1. augusta 1909.
* Pjesma.
- Čatić, M. Č.: *Nokturno*.
— 10/1909—1910, 6, 89; 1. septembra 1909.
* Pjesma.
- Čatić, M. Č.: *Ja sklopio sam oči*.
— 10/1909—1910, 7, 99; 15. septembra 1909.
* Pjesma.
- Čatić, M. Č.: *Vodena vila*.
— 10/1909—1910, 9, 134; 15. oktobra 1909.
* Pjesma.
- Čatić, Musa Ćazim: *Ja imam dilber-dragu*.
— 10/1909—1910, 18 i 19, 276; 1. i 15. marta 1910.
* Pjesma.
- Čatić, M. Ćazim: *U gladnoj noći. (S jezika jednog siromašnog đaka — pjesnika)*.
— 10/1909—1910, 18 i 19, 284; 1. i 15. marta 1910.
* Pjesma.
- Čatić, Musa-Ćazim: *Kad vjetrić piri*.
— 10/1909—1910, 20 i 21, 311; 1. i 15. juna 1910.
* Pjesma.
- Čatić, Musa-Ćazim: *Moja vila*.
— 10/1909—1910, 20 i 21, 311; 1. i 15. juna 1910.
* Pjesma.
- Čatić, Musa Ćazim: *Maštanje. (Po turskom)*.
— 10/1909—1910, 20 i 21, 325—326; 1. i 15. juna 1910.
* Pjesma.
- Čatić, Musa Ćazim: *Moje srce*.
— 10/1909—1910, 24, 381; 1. augusta 1910.
* Pjesma.
- Čatić, Musa Ćazim: *Borba*.
— 11/1910—1911, 1, 8; 15. oktobra 1910. # Edib.
* Pjesma.
- Čatić, Musa Ćazim: *Iz ljubavnih melodija, Vahidi*.
— 11/1910—1911, 3, 35—36, 1. (15.) februara 1911.
* Pjesme: I i II.
- Čatić, Musa Ćazim: *U sahari života. Pobratimu Šemsudinu*.
— 11/1910—1911, 3, 46—47; 1. (15.) februara 1911.
* Pjesma

- Ćatić, Musa Ćazim: *Opomena*.
— 11/1910—11, 3, 48; 1. (15) februara 1911. # Edib.
* Pjesma.
- Čurić, A.: *Majci*.
— 5/1904—1905, 23, 356; 1. aprila 1905.
* Pjesma.
- Dautović, Ali-Riza: *Ti mi bješe...*
— 4/1903—1904, 2, 21; 15. maja 1903.
* Pjesma.
- Deronja, Hasan: *Selam dragoj*.
— 8/1907—1908, 9, 136; 1. septembra 1907. # Hadže Zade.
* Pjesma.
- Deronja, Hasan: *Sjećanje*.
— 8/1907—1908, 14, 214—215; 15. novembra 1907. # Hadže Zade.
* Pjesma.
- Dlustuš, Ljuboje: *Momu Pegazu*.
— 9/1908—1909, 18 i 19, 301; 1. februara 1909. # Uvelak.
* Pjesma.
- Dlustuš, Ljuboje: *Mudracima*.
— 9/1908—1909, 18 i 19, 301; 1. februara 1909. # Uvelak.
* Pjesma.
- Dlustuš, Ljuboje: *Na te mislim...*
— 9/1908—1909, 23 i 24, 371; 15. aprila 1909. # Uvelak.
* Pjesma.
- Dlustuš, Ljuboje: *Trn*.
— 10/1909—1910, 5, 65—66; 15. augusta 1909. # Uvelak.
* Pjesma.
- Dlustuš, Ljuboje: *Slavulj*.
— 10/1909—1910, 12 i 13, 188—190; 1. i 15. decembra 1909.
Uvelak.
* Pjesma.
- Dubravić, Muharem: *Na »Gajretovu« godišnjicu*.
— 4/1903—1904, 20, 311; 15. februara 1904.
* Pjesma.
- Đikić, Osman A.: *Ćerka cara krvopije. (Priča iz starina)*.
Carigrad, 15. juna 1900.
— 1/1900—1901, 6, 90—91. — 15. jula 1900.
* Pjesma. Balada.

- Dikić, Osman A.: *Derviš*.
 — 1/1900—1901, 8, 119; — 15. augusta 1900.
 * Pjesma. Ispod pjesme: Buna, 18. jula 1900. god.
- Dikić, Osman A.: *Hazreti Omer. (Sličica iz prvih dana Islama)*.
 — 1/1900—1901, 11, 165—166. — 1. oktobar 1900.
 * Pjesma.
- Dikićeva, Hatidža A.: *Svome bratu*.
 — 6/1905—1906, 9, 133; 1. septembar 1905.
 * Pjesma.
- Fehim Nedžati: *Ljubav c'jeli svemir kreće*.
 — 8/1907—1908, 19, 298, 1. februara 1908.
 * Pjesma. Autor: Fehim Bajraktarević?
- F. Nedžati: *Sanjao sam*.
 — 8/1907—1908, 22, 344—345; 15. marta 1908.
 * Pjesma. Autor: Fehim Bajraktarević?
- Frank, Andro: *Dvije zvijezde*.
 — 10/1909—1910, 14 i 15, 230; 1. i 15. januara 1910.
 * Pjesma.
- Frank, Andro: *Njoj*.
 — 10/1909—1910, 16 i 17, 262; 1. i 15. februara 1910.
 * Pjesma.
- Frank, Andro: *Maštanje*.
 — 10/1909—1910, 16 i 17, 265; 1. i 15. februara 1910.
 * Pjesma.
- Frank, Andro: *Na rastanku*.
 — 10/1909—1910, 20 i 21, 328; 1. i 15. juna 1910.
 * Pjesma.
- Frank, Andro: *Mojoj ljubavi*.
 — 10/1909—1910, 20 i 21, 328; 1. i 15. juna 1910.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Kad ovako*.
 — 9/1908—1909, 7, 107; 15. augusta 1908. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Dobro veče*.
 — 9/1908—1909, 7, 107; 15. augusta 1908. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Stisnut se valja*.
 — 9/1908—1909, 8, 123; 1. septembra 1908. # Dobroslava.
 * Pjesma.

- Gazivoda Radošević, Josipa: *Snatrenje*.
— 9/1908—1909, 9, 137; 15. septembra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Slutnja*.
— 9/1908—1909, 9, 137; 15. septembra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Listopadska noć*.
— 9/1908—1909, 11, 166; 15. oktobra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Kad te nema*.
— 9/1908—1909, 11, 166; 15. oktobra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Već je prošla...*
— 9/1908—1909, 11, 166—167; 15. oktobra 1908.
Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Ja ću doći...*
— 9/1908—1909, 11, 167; 15. oktobra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Ja se bojim...*
— 9/1908—1909, 11, 167; 15. kotobra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Zašto plačeš*.
— 9/1908—1909, 12, 186; 1. novembra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Rekla bih ti*.
— 9/1908—1909, 12, 186; 1. novembra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Ja te ljubim*.
— 9/1908—1909, 13, 204; 15. novembra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Opet*.
— 9/1908—1909, 13, 204; 15. novembra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Kad bih znala...*
— 9/1908—1909, 14, 218; 1. decembra 1908. # Dobroslava.
* Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Dviije sile*.
— 9/1908—1909, 16, 249; 1. januara 1909. # Dobroslava.
* Pjesma.

- Gazivoda Radošević, Josipa: *Mećava*.
 — 9/1908—1909, 16, 249; 1. januara 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Zimski suton*.
 — 9/1908—1909, 17, 261; 15. januara 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Zimska večer*.
 — 9/1908—1909, 17, 261; 15. januara 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Zvijezdama*.
 — 9/1908—1909, 18 i 19, 280; 1. februara 1909. # Dobroslava.
 Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Ne bih pošla*.
 — 9/1908—1909, 18 i 19, 280; 1. februara 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *I to je san*.
 — 9/1908—1909, 20 i 21, 317; 1. i 15. marta 1909.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Svrćaju se*.
 — 9/1908—1909, 20 i 21, 317; 1. i 15. marta 1909.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Koga vidiš?*
 — 9/1908—1909, 20 i 21, 317; 1. i 15. marta 1909.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Svibanjsko jutro*.
 — 9/1908—1909, 22, 346; 1. aprila 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Ja već sada*.
 — 9/1908—1909, 20 i 21, 317; 1. i 15. marta 1909.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: »*Gledaj, dušo*«.
 — 10/1909—1910, 3, 36; 15. jula 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.

- Gazivoda Radošević, Josipa: *Među srećom i proljećem.*
 — 10/1909—1910, 3, 36, 15. jula 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Rujansko predvečerje.*
 — 10/1909—1910, 7, 104; 15. septembra 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Pred daljinom.*
 10/1909—1910, 7, 104; 15. septembra 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Čemu slika?*
 10/1909—1910, 9, 138; 15. oktobra 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Kada usneš.*
 — 10/1909—1910, 9, 138; 15. oktobra 1909. # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Pošla bih.*
 — 10/1909—1910, 10 i 11, 150—151; 1. i 15. novembra 1909.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Spominjanje.*
 — 10/1909—1910, 10 i 11, 151; 1. i 15. novembra 1909.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Na sva brda.*
 — 10/1909—1910, 14 i 15, 211; 1. i 15. januara 1910.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Mojem čedu.*
 — 10/1909—1910, 16 i 17, 243; 1. i 15. februara 1910.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *U predvečerje.*
 — 10/1909—1910, 20 i 21, 324; 1. i 15. juna 1910.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.
- Gazivoda Radošević, Josipa: *Ja bih htjela.*
 — 10/1909—1910, 20 i 21, 324; 1. i 15. juna 1910.
 # Dobroslava.
 * Pjesma.

Gazivoda Radošević, Josipa: *Očekivanje*.

— 10/1909—1910, 20 i 21, 324; 1. i 15. juna 1910.

Dobroslava.

* Pjesma.

Gazivoda Radošević, Josipa: *Nostalgija*.

— 10/1909—1910, 24, 377; 1. augusta 1910. # Dobroslava.

* Pjesma.

Hadžić, Osman Nuri: *Momu dragulju. (Na slici gospođici A. S.)*

— 1/1900—1901, 5, 73; 1. jula 1900. # Vamik.

* Pjesma.

Hafiz: *Daleko je ona*.

— 8/1907—1908, 9, 135; 1. septembra 1907.

* Pjesma.

Hafiz — to je pseudonim.

Hafiz: *Žrtve sevdaha*.

— 8/1907—1908, 13, 203—204; 1. novembra 1907.

* Pjesma.

Häussler, K.: *Raisuli*.

— 10/1909—1910, 14 i 15, 220; 1. i 15. januara 1910.

* Pjesma.

Huseinagić, Sejfuđdin Fikret: *Na rastanku*.

— 8/1907—1908, 10, 154; 15. septembra 1907.

* Pjesma.

Ilijić, Stj.: *Silviju Strah. Kranjčeviću. Prigodom XXV.-godišnjice pjesnikovanja*.

— /1908—1909, 6, 95; 1. avgusta 1908.

* Pjesma.

Ilijić, Stj.: *Pastirska symphonija. (Spjevano za glazbu)*.

— 10/1909—1910, 1 i 2, 10—11, 1. i 15. juna 1909.

* Pjesme: Proljeće; Pastir; Zbor pastira i pastirica; Ljeto; Zbor žeteoca i žetelica; Vilinski zbor u šumi; Jesen; Zbor ratara na berbi; Zima.

Potpis: Stj. Ilijić, Mostar.

Ilijić, Stj.: *Noć na razvalinama staroga Solina*.

— 10/1909—1910, 9, 136; 15. oktobra 1909.

* Pjesma.

Uz potpis: Mostar.

Ilijić, Stjepan: *Aeroplan*.

— 10/1909—1910, 12 i 13, 197; 1. i 15. decembra 1909.

* Pjesma.

Ilijić, Stj.: *Proljetno veče*.

— 10/1909—1910, 16 i 17, 257; 1. i 15. februara 1910.

* Pjesma.

Ilijić, Stj.: *Moru*.

— 10/1909—1910, 20 i 21, 324—325; 1. i 15. juna 1910.

* Pjesma.

Jalovčić, Mehmedalija: *Na bratovu grobu*.

— 8/1907—1908, 5, 71; 1. augusta 1908. # Mehmedalija J.

* Pjesma.

Jukić, A.: *Pjesmi*.

— 10/1909—1910, 1 i 2, 26—27; 1. i 15. juna 1909.

* Pjesma.

Napomena: Iz pokojnikove neštampane književne zao-
stavštine.

Jukić, A.: *Sjena*.

— 10/1909—1910, 4, 58—59; 1. augusta 1909.

* Pjesma.

Jurkić, M.: *Iz rodnog kraja*.

— 9/1908—1909, 3, 41; 15. juna 1908.

* Pjesma.

Jurkić, Mirko: *Vili pjesme moje*.

— 9/1908—1909, 18 i 19, 296—297; 1. februara 1909.

* Pjesma.

Jurkić, Mirko: *Vili Slavjanstva na umoru*.

— 10/1909—1910, 10 i 11, 148—149; 1. i 15. novembra 1909.

* Pjesma.

Kadić Muhamed Enveri: *Kronogram povodom smrti Mehmed
Hulusi paše*.

— 7/1906—1907, 24, 97.

* Pjesma. Na turskom jeziku.

Kapetanović, Riza beg: *Beharu*.

— 1/1900—1901, 1, 3; 1. maja 1900.

* Pjesma je posvećena pokretanju Behara.

Kapetanović, Riza beg: *Džemili*.

— 1/1900—1901, 5, 77; 1. jula 1900.

* Pjesma.

Kapetanović, Riza beg: *Slijepi miši*.

— 1/1900—1901, 12, 188. — 15. oktobra 1900.

* Pjesma.

Kapetanović, Rizabeg; *Pošljednji zraci*.

— 1/1900—1901, 15, 233; 1. decembra 1900.

* Pjesma.

Kapetanović, Riza beg: *Ramazanija*.

— 1/1900—1901, 18, 277; 15. januara 1901.

* Pjesma.

Kapetanović, Riza beg: *Gajret*.

— 3/1902—1903, 21, 322; 1. marta 1903.

* Pjesma.

Ispod pjesme: Sarajevo, na dan glavne skupštine 20. februara 1903.

Ispod teksta napomena da je ta pjesma zabunom štampana i u »Bošnjaku«, iako je bila namijenjena prvobitno za »Behar«.

Kapetanović, Riza-beg?: *Čobanče*.

— 4/1903—1904, 4, 51; 15. juna 1903. # Riza.

* Pjesma.

Karišiković, Mirhab Šukri: *Majska je noć*.

— 8/1907—1908, 3, 35; 1. juna 1907. # Mirhab.

* Pjesma.

Karišiković, Mirhab Š.: *Iz ciklusa »Ljubavne iskrice«*.

— 8/1907—1908, 10, 151; 15. septembra 1907.

* Pjesme: I, II.

Karišiković, M. Š.: *U vedroj noći*.

— 8/1907—1908, 16, 244; 15. decembra 1907.

* Pjesma.

Katalinić—Jeretov, Rikard: *Smrt vodilica*.

— 9/1908—1909, 5, 74; 15. jula 1908.

* Pjesma.

Katalinić Jeretov, Rikard: *Nad odrom Silvije Strahimira Kranjčevića*.

— 9/1908—1909, 12, 182; 1. novembra 1908.

* Pjesma.

Katalinić—Jeretov, Rikard: *Najljepše pjesme*.

— 9/1908—1909, 20 i 21, 330; 1. i 15. marta 1909.

* Pjesma.

Katalinić—Jeretov, R.: *Povratak lađa*.

— 10/1909—1910, 1 i 2, 19; 1. i 15. juna 1909.

* Pjesma.

Kemura, Sejfudin šejh: *Kronogram povodom smrti Mehmed Hulusi paše.*

— 7/1906—1907, 24, 97.

* Pjesma. Na turskom jeziku.

Kranjčević, Silvije St.: *Portreti. (Prva slika).*

— 9/1908—1909, 1, 6, 15. maja 1908.

* Pjesma.

Kranjčević, Silvije Str.: *San ili java.*

— 9/1908—1909, 6, 88—89; 1. augusta 1908.

* Pjesma.

Kurtagić, Fadil: *Nemoj zdvajati. Jednom prijatelju.*

— 7/1906—1907, 10, 116—117, 15. septembra 1906.

* Pjesma.

Kurtagić, Fadil: *Što se smiešiš.*

— 8/1907—1908, 7, 108; 1. augusta 1907.

* Pjesma.

Kurtagić, Fadil: *Ocu.*

— 8/1907—1908, 11, 168; 1. oktobra 1907.

* Pjesma.

Kurtagić, Fadil: *Kad noć tiha.*

— 8/1907—1908, 18, 279; 15. januara 1908.

* Pjesma.

Kurtagić, Fadil: *Prelivodi.*

— 8/1907—1908, 19, 295; 1. februara 1908.

* Pjesma.

Kurtagić, Fadil: *Sastao se pakla zbor... (Posvećeno A. M.)*

— 8/1907—1908, 23 i 24, 366, 1. i 15. aprila 1908.

* Pjesma.

Kurtagić—Bratilski, Fadil: *Proljetni soneti.*

— 9/1908—1909, 23 i 24, 363; 15. aprila 1909.

* Soneti: Sunašce prosiplje prame; Ne plači, sestrice mila;
Ja život veliki ljubim; Laste se vraćaju mile.

Kurtagić, Fadil: *Svud grobni miris se vuče...*

— 10/1909—1910, 3, 36; 15. jula 1909.

* Pjesma.

Kurtagić, Fadil: *Kao što ptičica — majka.*

— 10/1909—1910, 4, 60; 1. augusta 1909.

* Pjesma.

Kurtagić, Fadil: *Oj zbogom Vrbase silni.*

— 10/1909—1910, 6, 90; 1. septembra 1909.

* Pjesma.

- Kurtagić, Fadil: *Proljetni soneti. Sivi se oblačić šulja.*
 — 10/1909—1910, 7, 106; 15. septembra 1909. # Kurtagić.
 * Pjesma.
- Kurtagić—Bratilski; Fadil: *Bratilom jeka se širi.*
 — 10/1909—1910, 10 i 11, 155; 1. i 15. novembra 1909.
 * Pjesma.
- Kurtagić—Bratilski, Fadil: *Pučina Vrbasa drhti.*
 — 10/1909—1910, 10 i 11, 155; 1. i 15. novembra 1909.
 * Pjesma.
- Kurtagić, Fadil: *Rendez vous.*
 — 10/1909—1910, 22 i 23, 341—342; 1. i 15. jula 1910.
 * Pjesma.
- Kurtagić, Fadil: *Novi zvuci. Nafiji Zildžićevoje.*
 — 10/1909—1910, 22 i 23, 344; 1. i 15. jula 1910.
 * Pjesma.
- Kurtagić, Fadil: *Večernja idila.*
 — 10/1909—1910, 24, 381; 1. augusta 1910.
 * Pjesma.
- Ljubinać, Miljenko: *Na rastanku.*
 — 10/1909—1910, 6, 85; 1. septembra 1909.
 * Pjesma.
- M. N. B.: *Sudbini.*
 — 8/1907—1908, 22, 337; 15. marta 1908.
 * Pjesma.
- M. N. B.: *Njoj.*
 — 8/1907—1908, 23 i 24, 360; 1. i 15. aprila 1908.
 * Pjesma.
- Mader, Rudolf Fr.: *Olujina.*
 — 9/1908—1909, 18 i 19, 288; 1. februara 1909.
 * Pjesma.
- Mader, Rudolf Fr.: *Hrvatu.*
 — 9/1908—1909, 18 i 19, 288, 1. februara 1909.
 * Pjesma.
- Mader, Rudolfo Franjin: *San.*
 — 10/1909—1910, 9, 140; 15. oktobra 1909.
 * Pjesma.
- Makale, Adolf: *Vihar.*
 — 9/1908—1909, 15, 236—237; 15. decembra 1908.
 * Pjesma.

Medini Šira U-ć.: *Proljeće*.

— 8/1907—1908, 4, 58; 15. juna 1907.

* Pjesma.

U sadržaju nema ni pjesme ni autora.

Milaković, Josip: *Intimna pjesma*.

— 9/1908—1909, 6, 97; 1. augusta 1908.

* Pjesma.

Datum: Sarajevo, 8. jula 1908.

Milaković, Josip: *Caru a kralju*. (2/12. 1848. — 2/12. 1908).

— 9/1908—1909, 14, 215; 1. decembra 1908.

* Pjesma.

Milaković, J.: *Stihovi*.

— 9/1908—1909, 17, 265; 15. januara 1909.

* Pjesme: Moru; Zadnja kap; Anahronizam; F. Š. Kahaču.

Milaković, Josip: *Beharu na osvitku desetoga godišta*.

— 10/1909—1910, 1, 1; 1. i 15. juna 1909.

* Pjesma.

Milaković, Josip: *Bratu*.

— 10/1909—1910, 4, 52; 1. augusta 1909.

* Pjesma.

Milaković, Josip: *Na Bledu*.

— 10/1909—1910, 5, 65; 15. augusta 1909.

* Pjesma.

Milaković, Josip: *Cvrčku*.

— 10/1909—1910, 10 i 11, 151; 1. i 15. novembra 1909.

* Pjesma.

Milaković, Josip: *Caru i kralju. O njegovom pohodu 30./5. — 3./6. 1910.*

— 10/1909—1910, 20 i 21, 305; 1. i 15. juna 1910.

* Pjesma.

Milaković, Josip: *Podmuklica*.

— 10/1909—1910, 20 i 21, 314—315; 1. i 15. juna 1910.

* Pjesma.

N.: *Na stanici*.

— 9/1908—1909, 4, 56; 1. jula 1908.

* Pjesma.

Narcis: *Sahranjena ljubav*.

— 10/1909—1910, 7, 101; 15. septembra 1909.

* Pjesma.

Nikolić, Mihovil: *Nocturne*.

— 9/1908—1909, 3, 37; 15. juna 1908.

* Pjesma.

O.: *Rendezvous*.

— 9/1908—1909, 2, 22; 1. juna 1908.

* Pjesma.

Osojski: *Iz zatišja*.

— 10/1909—1910, 18 i 19, 279; 1. i 15. marta 1910.

* Pjesma.

Ostojić, Ivan K.: *Vrati mi se, vilo, vrati*.

— 9/1908—1909, 8, 119—120; 1. septembra 1908.

* Pjesma.

Ostojić, Ivan K.: *Dnevna slika*.

— 9/1908—1909, 11, 172; 15. oktobra 1908.

* Pjesma.

Ostojić, I. K.: *Glas premili iz daljine*.

— 9/1908—1909, 22, 347—348; 1. aprila 1909.

* Pjesma.

Ostojić, I. K.: *Nalaz*.

— 10/1909—1910, 1 i 2, 8—9; 1. i 15. juna 1909.

* Pjesma.

Ostojić, Nikola: *Sa Trebevića*.

— 9/1908—1909, 2, 3; 15. maja 1908.

* Pjesma.

Sarajlić, Šemsudin: *Opsjenitelji savjesti*.

— 4/1903—1904, 3, 38; 1. juna 1903. # Šemsuddin.

* Pjesma.

Sarajlić, Šemsudin: *Pjanac*.

— 4/1903—1904, 6, 86, 15. jula 1903. # Šemsuddin.

* Pjesma.

Sarajlić, Šemsudin: *Grob izdajice*.

— 4/1903—1904, 8, 116; 15. augusta 1903. # Šemsuddin.

* Pjesma.

Sarajlić, Šemsudin: *Vražije prokletstvo*.

— 4/1903—1904, 19, 293; 1. februara 1904. # Šemsuddin.

* Pjesma.

Sarajlić, Šemsudin: *»Gajretu«*. *Prilikom prve mu godišnjice*.

— 4/1903—1904, 20, 307; 15. februara 1904. # Šemsuddin.

* Pjesma.

- Sarajlić, Šemsudin: *Zimski san*.
— 4/1903—1904, 21, 323—324; 1. marta 1904. # Šemsuddin.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Rane*.
— 5/1904—1905, 4, 51—52; 15. juna 1904. # Šemsuddin.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Pucaju žice...*
— 5/1904—1905, 7, 115; 1. augusta 1904. # Karanfilaga.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Na kiši. »Post nubila Phoebus«*.
— 5/1904—1905, 11, 162—163; 1. oktobra 1904. # Karanfilaga.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Fatimi*.
— 5/1904—1905, 12, 179; 15. oktobra 1904.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Domovini*.
— 5/1904—1905, 17, 259; 1. januara 1905. # Šemsuddin.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Pokajanje*.
— 6/1905—1906, 10, 151—152; 15. septembra 1905. # Šemsuddin.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *U tišini ramazanske noći*.
— 6/1905—1906, 19, 210; 15. novembra 1905. # Šemsudin.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *U ponoći*.
— 6/1905—1906, 19, 295; 1. februara 1906. # Šemsuddin.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Mlado mi je srce opareno*.
— 6/1905—1906, 20, 308; 15. februara 1906. # Šemsuddin.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Djevojački jadi. Iz zbirke pjesama »Sabah-zorski vjetrovi«*.
— 6/1905—1906, 20, 308—309. 15. februara 1906.
Karanfilaga.
* Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Udri pobro u sićane žice. Iz zbirke pjesama: »Sabah-zorski vjetrovi«*.
— 6/1905—1906, 21, 323; 1. marta 1906. # Karanfilaga.
* Pjesma.

- Sarajlić, Šemsudin: *Kita bosioka. (Slika sa sarajevske ulice).*
 — 7/1906—1907, 2, 17; 15. maja 1906. # Sadi.
 * Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Na stazi života.*
 — 7/1906—1907, 6, 68—69; 15. jula 1906. # Edib.
 * Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin M.: *Džulusi — Humajun. — Sarajevo, 1. septembra 1906.*
 — 7/1906—1907, 9, 97, 1. septembra 1909.
 * Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Sugestija*
 — 7/1906—1907, 11, 128; 1. oktobra 1906. # Edib.
 * Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *U tišini ramazanske noći.*
 — 7/1906—1907, 13, 153—154; 1. novembra 1906.
 * Pjesma.
 Ispod teksta napomena: »Prvi dio ove pjesme štampan je u 14. broju »Behara«, 4 (153).
- Sarajlić, Šemsudin: *Na Sultan Ejjubu, Iz ciklusa »Carigradske slike«.*
 — 7/1906—1907, 18, 212—213; 15. januara 1907. # Halid.
 * Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Kita cvijeća.*
 — 8/1907—1908, 23 i 24, 358—359; 1. i 15. aprila 1908.
 # Karanfilaga.
 * Ciklus pjesama: Dva smo svijeta; Na serdžadi; Jabuke; Zaželim se; Srce.
- Sarajlić, Šemsudin: *Čevra. Na Vahidinu pjesmu »Čevra« u 23. broju VIII god. »Behara«.*
 — 9/1908—1909, 20 i 21, 322—325; 1. i 15. marta 1909. — 22, 343—345; 1. aprila 1909.
 * Pjesma.
- Sarajleći, Šemsudin: *Slika zlata moga.*
 — 11/1910—1911, 2, 20, 15. januara 1911. # Šemsuddin.
 * Pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Pjesnik, Uspomeni.*
 — 11/1910—1911, 3, 43—44; 1. (15.) februara 1911.
 * Pjesma.

Sarajlić, Šemsudin: *Nijesi, što si nekad bila...*

— 11/1910—1911, 3, 48; 1. (15.) februara 1911.

Karanfilaga.

* Pjesma.

Šahinović, Hamid: *Žrtve*.

— 5/1904—1905, 7, 99—101; 1. augusta 1904. # Sejjah.

* Pjesma.

Šahinović, Hamid: *Uspomene*.

— 6/1905—1906, 6, 83—84; 15. jula 1905. 7, 100—101; 1. augusta 1905. — 8, 116; 15. augusta 1905. — 9, 134; 1. septembra 1905. — 10, 149; 15. septembra 1905.

* Pjesma.

Šahinović, Hamid: *Zlata, pjesnička pripovijest iz prošlosti. Posvećena N. N. od Ekrema.*

— 6/1905—1906, 13, 203—206; 1. novembra 1905. 14, 212—215; 15. novembra 1905. — 15, 232—235; 1. decembra 1905. — 16, 246—248; 15. decembra 1905. — 17, 259—262; 1. januara 1906. # Ekrem.

* Pripovijetka u stihovima.

Šahinović, Hamid. *Grob prokletnice.*

— 6/1905—1906, 22, 340—341; 15. marta 1906. # Ekrem.

* Pjesma.

Šahinović Hamid: *Ranjenik.*

— 6/1905—1906, 24, 374—377; 15. aprila 1906. # Ekrem.

* Pjesma.

Šahinović, Hamid: *Razgovori.*

— 8/1907—1908, 2, 19; 15. maja 1907. # Sejjah.

* Tri pjesme (I, II, III).

Šahinović, Hamid: *Razgovori.*

— 8/1907—1908, 3, 51—52; 15. juna 1907. # Sejjah.

* Pjesme: 3, 4.

Šahinović, Hamid: *Razgovori.*

— 8/1907—1908, 7, 103—104; 1. augusta 1907. # Sejjah.

* Pjesme: 5, 6.

Topić, Anka: *Bol Hrvata.*

— 9/1908—1909, 23 i 24, 377; 15. aprila 1909.

* Pjesma.

Topićeva, Anka: *Moja molitva.*

— 10/1909—1910, 1 i 2, 28—29; 1. i 15. juna 1909.

* Pjesma.

Topićeva, Anka: *Karakter — dukat.*

— 10/1909—1910, 8, 118—119; 1. oktobar 1909.

* Pjesma.

Topićeva, Anka: *Kidaj lance.*

— 10/1909—1910, 10 i 11, 159; 1. i 15. novembra 1909.

* Pjesma.

Topićeva Anka: *Poljub moje pjesme.*

— 10/1909—1910, 14 i 15, 215; 1. i 15. januara 1910.

* Pjesma.

Topić, Anka: *Naše premaljeće.*

— 10/1909—1910, 18 i 19, 293—294; 1. i 15. marta 1909.

* Pjesma.

U. beg G.: *Prva ljubav.*

— 4/1903—1904, 8, 119; 15. augusta 1903.

* Pjesma.

Zildžić Nafija: *Proljeće je granulo.*

— 8/1907—1908, 2, 27; 15. maja 1907. # N. Zildžić (Ruždijanka).

* Pjesma:

Ispod teksta napomena redakcije: »Mada je posve početnička ova pjesmica, mi joj ipak rado ustupamo mjesto u našem listu, jer je izišla iz pera jedne vrlo mlade naše ruždijanke, što je velika rijetkost kod nas Muslimana.«

Zildžić, Nafija: *Napred!*

— 8/1907—1908, 17, 267—268; 31. decembra 1907.

* Pjesma.

2. PROZA

Ajanović, Hamzaliya: *Nesretna ljubav. Crtica.*

— 10/1909—1910, 6, 85—89; 1. septembra 1909. # Hamzaliya.

* Pripovijetka.

Ajanović, Hamzaliya: *Stara vrba.*

— 11/1910—1911, 2, 25—27; 15. januara 1911. # Hamzaliya.

* Pripovijetka.

Aliefendić, Ahmed-Hamdi: *Allah-Ćerim. (Crtica iz života).*

— 8/1907—1908, 16, 248—252; 15. decembra 1907.

* Pripovijetka.

Aliefendić, Ahmed Hamdi: *Raboš*.

— 8/1907—1908, 22, 348—349; 15. marta 1908.

* Pripovijetka.

Alihodžić, Muhamed: *Babino srce*.

— 8/1907—1908, 22, 349—350; 15. marta 1908.

* Pripovijetka.

Bahtijarević, Edhem: *Mladenačka krv. Pripovijetka iz života*.

— 1/1900—1901, 10, 152—154; — 15. septembra 1900. — 11, 166—168; — 1. oktobra 1900; 12, 184—186; 15. oktobra 1900; 13, 199—202. — 1. novembra 1900. — 14, 216—217; 15. novembra 1900.

* Pripovijetka.

Od br. 11: Napisaó Edhem Bahtijarević, realac.

Bahtijarević, Edhem: *Slobodno selo. (Crtica iz prošlosti)*.

— 3/1902—1903, 6, 83; 15. jula 1902. # Bahtijaraga.

* Pripovijetka.

Bašagić, Safvet: *Prvi put u lovu*.

— 1/1900—1901, 24, 15. aprila 1901. # Nazim.

* Crtica.

Behlulović, Mustafa: *Ono je nekad bilo. (Priča)*.

— 10/1909—1910, 8, 121; 1. oktobra 1909. # Behluli Mustafa.

* Pripovijetka.

Behlulović, Mustafa: *Žrtve ljubavi*.

— 10/1909—1910, 10 i 11, 155—159; 1. i 15. novembra 1909.

Behlulija.

* Pripovijetka.

Behlulović, Mustafa: *Na sijelu*.

— 10/1909—1910, 22 i 23, 351—352; 1. i 15. jula 1910.

Behluli Mustafa.

* Pripovijetka.

Behlulović, Mustafa: *Seoski pjesnik*.

— 10/1909—1910, 24, 381—384; 1. augusta 1910.

Behlulija.

* Pripovijetka.

Bešlić, Milan: *Eglen u kahvi*.

— 9/1908—1909, 22, 352; 1. aprila 1909.

* Pripovijetka.

Bjelevac, Abdurezak Hifzi: *Amor*.

— 8/1907—1908, 10, 152—154; 15. septembra 1907. — 11, 164—167; 1. oktobra 1907, — 12, 181—184; 15. oktobra

1907. — 13. 198—200; 1. novembra 1907. # Nerkezizade A. Hifzi.
- * Pripovijetka.
- Bjelevac, Abdurrezak Hifzi: *Razbijeno srce*.
- 8/1907—1908, 18, 280—282; 15. januara 1908.
- # Nerkezi zade A. Hifzi.
- * Pripovijetka.
- Bjelevac, A. Hifzi: *Sličice i profili*.
- 9/1908—1909, 3, 42—43; 15. juna 1908. # Nerkezi Zade A. Hifzi.
- * Crtice: I. Živa slika; II. U prahu.
- Bjelevac, A. Hifzi: *Sličice i profili*.
- 9/1908—1909, 9, 144—145; 15. septembra 1908. # Nerkezi Zade A. Hifzi.
- * Pripovijetka: Pauk.
- Bjelevac, Abdurrezak-Hifzi: *Povratak*.
- 11/1910—1911, 3, 47—48; 1. (15.) februara 1911.
- * Pripovijetka.
- Budački: *Ljubavnik*.
- 9/1908—1909, 20 i 21, 331—332; 1. i 15. marta 1909.
- * Pripovijetka.
- Budački: *Jagodina ispovijed*.
- 9/1908—1909, 23 i 24, 368—371; 15. aprila 1909.
- * Pripovijetka.
- Budački: *Melanholik*.
- 10/1909—1910, 1 i 2, 23—26; 1. i 15. juna 1909.
- * Pripovijetka.
- Budački: *Na groblju*.
- 10/1909—1910, 7, 106—109; 15. septembra 1909.
- * Pripovijetka.
- Budački: *Pjesma*.
- 10/1909—1910, 12 i 13, 190—193; 1. i 15. decembra 1909.
- * Pripovijetka.
- Budački: *Ne uvršteni čovjek*.
- 10/1909—1910, 16 i 17, 247—253; 1. i 15. februara 1910;
- 18 i 19, 279—284; 1. i 15. marta 1910.
- * Pripovijetka.
- Buljušmić, Hakija: *Vrijedan sin. Crtica iz duvanjskog života*.
- 3/1902—1903, 16, 243—244; 15. decembra 1902.
- * Pripovijetka.

- Bušatlić, Abdulah, Ajni: *Ramina brada. (Istinit događaj).*
 — 1/1900—1901, 5, 74—75. — 1. jula 1900. # Hafzi Ajni.
 * Pripovijetka.
- Bušatlić, Abdulah Ajni: *Zagasivao pušci. Crtica iz lovačkog života.*
 — 1/1900—1901, 6, 95—96. — 15. jula 1900. # A. B.
 * Crtica.
- Čardžić, Nedžib: *Ihtijar Salko. Crtica.*
 — 8/1907—1908, 14, 222; 15. novembra 1907.
 * Pripovijetka.
- Čardžić, Nedžib: *Majčin verem. (Pripovijest).*
 — 8/1907—1908, 19, 298—300; 1. februara 1908, — 20, 316—317; 15. februara 1908. — 21, 329—331; 1. marta 1908.
 — 22, 345—348; 15. marta 1908. — 23 i 24, 360—365; 1. i 15. aprila 1908.
 * Pripovijetka.
- Čardžić, Nedžib: *Komšije. Crtica.*
 — 8/1907—1908, 21, 327—329; 1. marta 1908. # Č. — ć.
 * Pripovijetka.
 U sadržaju oznaka: Č. ć.
- Čardžić, Nedžib: *Uspomena na prijedorsku trku. Crtica.*
 — 8/1907—1908, 22, 340—344; 15. marta 1908. # N. Č.
 * Pripovijetka.
- Čatić, A.: *S kabura. (Crtica).*
 — 2/1901—1902, 23, 354—356; 1. aprila 1902.
 * Pripovijetka.
- Dautović, Ibrahim: *Trešnja bjelica.*
 — 8/1907—1908, 5, 72—73; 1. jula 1907.
 * Pripovijetka.
- Dautović, Ibrahim: *Izliječen.*
 — 8/1907—1908, 7, 107—108; 1. avgusta 1907.
 * Pripovijetka.
- Dautović, Ibrahim: *Begina prijevara.*
 — 8/1907—1908, 9, 136; 1. septembra 1907.
 * Pripovijetka.
- Dautović, Ibrahim: *Tezga. (Crtica).*
 — 8/1907—1908, 10, 150—151; 15. septembra 1907.
 * Pripovijetka.
- Dautović, Ibrahim: *Siromah. (Crtica).*
 — 8/1907—1908, 11, 168—169; 1. oktobra 1907.
 * Crtica.

Dautović, Ibrahim: *Gazda. (Crtica).*

— 8/1907—1908, 12, 184—186; 15. oktobra 1907. — 13, 196—197; 1. novembra 1907.

* Pripovijetka.

Dautović, Ibrahim: *Porušena sreća.*

— 8/1907—1908, 17, 268—269; 31. decembar 1907. — 18, 283—284; 15. januara 1908.

* Pripovijetka.

Dautović, Ibrahim: *Radovanovo pripovijedanje. (Razgovor sa sto i tridesetgodišnjim starcem).*

— 8/1907—1908, 19, 296—298; 1. februara 1908, — 20, 314; 15. februara 1908.

* Pripovijetka.

Deronja, Hasan: *Zaboravio očin kabur.*

— 8/1907—1908, 9, 133—135; 1. septembra 1907. # Hadže Zade.

* Pripovijetka.

Dizdar, Muhamed Emin: *Božiji džeza. (Crtica).*

— 1/1900—1901, 22, 344; 15. marta 1901. # M. Emin.

* Pripovijetka.

Dizdar, Muhamed Emin: *Očina kletva.*

— 1/1900—1901, 23, 360—361; 1. aprila 1901. # M. Emin.

* Pripovijetka.

Dizdar, Muhamed Emin: *Proljetno jutro.*

— 1/1900—1901, 24, 382; 15. aprila 1901. # M. Emin.

* Proza.

Dragutin, Marija: *U službi prosvjete.*

— 10/1909—1910, 8, 113—116; 1. oktobra 1909. — 9, 129—132; 15. oktobra 1909. — 10 i 11, 165—170; 1. i 15. novembra 1909. — 12 i 13, 177—181; 1. i 15. decembra 1909 — 14 i 15, 211—215; 1. i 15. januara 1909.

* Pripovijetka.

Dubravić Garib, Muharem: *Žrtve.*

— 8/1907—1908, 8, 118—121; 15. augusta 1907.

* Pripovijetka.

Dubravić Garib, Muharem: *Povratak. (Crtica).*

— 8/1907—1908, 11, 167—168; 1. oktobra 1907.

* Pripovijetka.

Dubravić Garib, M.: *Besposlica. Crtica iz Dubrovnika.*

— 8/1907—1908, 14, 217—218; 15. novembra 1907.

* Pripovijetka.

- Dubravić Garib, M.: *La bionda sei!*
 — 8/1907—1908, 18, 279—280; 15. januara 1908.
 * Pripovijetka.
- Dubravić, M. Garib: *Diletant.*
 — 8/1907—1908, 20, 317—318; 15. februara 1908.
 * Pripovijetka.
- Dubravić-Garib, M.: *Dijete s ulice. (Crtica).*
 — 8/1907—1908, 23 i 24, 370—371; 1. i 15. aprila 1908.
 * Pripovijetka.
- Dubravić-Garib, M.: *Sa životnog puta.*
 — 9/1908—1909, 18 i 19, 295—296; 1. februara 1909. # M. Garib.
 * Pripovijetke: Zar je tako moralo biti? Ostavljeni.
- Dubravić-Garib, M.: *Sa životnog puta.*
 — 9/1908—1909, 23 i 24, 377—380; 15. aprila 1909.
 * Pripovijetke: Čudna žena; Naša čaršija.
- Đogo, Husein: *Jedna uspomena.*
 — 10/1909—1910, 4, 52—57; 1. augusta 1909. — 5, 69—71; 15. augusta 1909.
 * Pripovijetka.
 Na str. 96 nalazi se ispravka u vezi s pogrešnim prelomom ove pripovijetke.
- Đogo, Husein: *Međed. (Humoreska).*
 — 11/1910—1911, 2, 24—25; 15. januara 1911. — 3, 45—46; 1. (15.). februara 1911. (nezavršeno).
 * Pripovijetka.
 Uz ime autora oznaka: Beč.
- Fazlagić, Hajdar: *Golubica.*
 — 1/1900—1901, 1, 15. — 1. maja 1900.
 * Poetska sličica, kao pjesma u prozi.
- Fazlagić, Hajdar: *Skromna želja.*
 — 1/1900—1901, 4, 64. — 15. juna 1900. # H. Fazlagić.
 * Pjesma u prozi.
- Fazlagić, H.: *Bez svojih.*
 — 1/1900—1901, 17, 267; 1. januara 1901.
 * Prozni napis.
- Fazlagić, H.: *Kućne neprilike. (Istiniti događaj).*
 — 1/1900—1901, 18, 282—283; 15. januara 1901.
 * Kratka proza.

Fazlagić, H.: *Pod Vlašićem*.

— 5/1904—1905, 24, 374; 15. aprila 1905.

* Članak. Istorijska refleksija.

Ferid: *Porušena ljubav. (Posvećeno H. D.)*.

— 8/1907—1908, 18, 278—279; 15. januara 1908. — 19, 293—294; 1. februara 1908. — 21, 326—327; 1. marta 1908. — 22, 339—340; 15. marta 1908. — 23 i 24, 369—370; 1. i 15. aprila 1908.

* Pripovijetka.

Frank-Petranović, Andro: *Uništen život*.

— 9/1908—1909, 8, 117—119; 1. septembra 1908.

* Pripovijetka.

Hadžić, Hakija: *Agina vižlad. Istinit događaj*.

— 2/1901—1902, 5, 74; 1. jula 1901. # Hakija.

* Crtica.

Hadžić, Hakija: *Otmica. Istinita crtica od Hakije*.

— 3/1902—1903, 3, 51—53; 15. juna 1902. # Hakija.

* Pripovijetka.

Hadžić, Osman Nuri i Miličević Ivan A.: *Svijet za sebe. (Iz zbirke »S puta i ceste«)*.

— 9/1908—1909, 2, 17—20; 1. juna 1908. # Osman Aziz.

* Pripovijetka.

Hodžić, Muhamed Hilmi: *Nešto iz djevojačkog svijeta ili: Gatke i kajanja. Sličica iz muslimanskog narodnog života*.

— 9/1908—1909, 13, 197—201; 15. novembra 1908.

* Folklorna proza.

Hodžić, Muhamed Hilmi: *Iz muslimanske folkloristike. (Razgovor na sijelu)*.

— 9/1908—1909, 16, 244—249; 1. januara 1909 — 18. i 19, 280—285; 1. februara 1909. — 20 i 21, 318—321; 1. i 15. marta 1909. — 22, 348—351; 1. aprila 1909.

* Folkloristički članak — proza.

Hodžić, Muhamed Hilmi: *Crtice iz muslimanskog života*.

— 9/1908—1909, 23 i 24, 357—363; 15. aprila 1909.

* Poučno-moralističke pripovijetke: Rasipnik; Pod beddom (Proklet od roditelja); Ihtijar.

Hodžić, Muhamed Hilmi: *Muhadžir. Priča iz bosanskog života*.

— 10/1909—1910, 1 i 2, 12—19; 1. i 15. juna 1909, — 3,

33—36; 15. jula 1909. — 4, 49—51; 1. augusta 1909. — 5, 66—69; 15. augusta 1909. — 6, 81—85; 1. septembra 1909. — 7, 99—101; 15. septembra 1909. — 8, 116—118; 1. oktobra 1909.

Hodžić, Muhamed Hilmi: *Bajoslovne priče o prikazama.*

— 10/1909—1910, 7, 97—99; 15. septembra 1909. — 8, 119—120; 1. oktobra 1909.

* Proza.

Hodžić, Muhamed: *Berber. Priča iz muslimanskog života.*

— 10/1909—1910, 10 i 11, 149—150; 1. i 15. novembra 1909. — 12. i 13, 181—185; 1. i 15. decembra 1909. — 14. i 15, 223—228; 1. i 15. januara 1910 — 16. i 17, 241—243; 1. i 15. februara 1910. — 18. i 19, 273—276; 1. i 15. marta 1910. — 20 i 21, 306—311; 1. i 15. juna 1910, 22 i 23, 337—341; 1. i 15. jula 1910.

* Pripovijetka.

Hotić, Alija: ? ...

— 8/1907—1908, 23 i 24, 355; 1. i 15. aprila 1908.

* Kratka proza.

Husejin: *Roditeljski blagoslov. (Crtica).*

— 3/1902, 2, 19—20; 15. maja 1902.

* Pripovijetka.

Husein: *Brat za brata.*

— 8/1907—1908, 11, 174—175; 1. oktobra 1907.

* Pripovijetka.

Huseinagić, Sejfuđin-Fikret: *Vratio se.*

— 8/1907—1908, 22, 344—345; 15. marta 1908.

* Pripovijetka.

Huseinagić, Sejfuđin: *Moja Hibba.*

— 9/1908—1909, 15, 229—230; 15. decembra 1908. # Fikret

* Pripovijetka.

Huseinagić, Sejfuđin: *Hajrija.*

— 10/1909—1910, 10 i 11, 145—148; 1. i 15. novembra 1909.

Fikret.

* Pripovijetka.

Huseinagić, Sejfuđin: *Energija.*

— 10/1909—1910, 14 i 15, 208—211; 1. i 15. januara 1910.

Fikret.

* Pripovijetka.

- Islamović, M.: *Gorka opomena. Crtica iz života.*
 — 5/1904—1905, 4, 52; 15. juna 1904.
 * Pripovijetka.
- Kadrispahić, Mehmed: *Muhadžir. Pripovijetka iz života.*
 — 3/1902—1903, 9, 131—133; 1. septembra 1902. — 10, 147—
 —149; 15. septembra 1902. — 11, 163—164; 1. oktobra
 1902. — 12, 179—180; 15. oktobra 1902. — 13, 195—198,
 1. novembra 1902. # Mehmed K....
 * Pripovijetka.
- Kapetanović, Riza beg: *Vračara.*
 — 1/1900—1901, 2, 22—23. — 15. maja 1900.
 * Pripovijetka.
- Kapetanović, Rizabeg: *Budalasti Haso.*
 — 1/1900—1901, 4, 55—66. — 15. juna 1900.
 * Crtica.
- Kapetanović, Riza beg: *Knez.*
 — 1/1900—1901, 6, 89—90. — 15. jula 1900.
 * Kraća pripovijetka.
- Kapetanović, Riza beg: *Lepir. Uspomena.*
 — 1/1900—1901, 12, 189—190. — 15. oktobra 1900.
 * Crtica — pjesma u prozi.
- Kapetanović, Riza beg: *U zgodan čas.*
 — 1/1900—1901, 17, 264—265; 1. januara 1901.
 * Crtica.
- Karišiković, M. Š.: *Rana smrt. Crtica.*
 — 8/1907—1908, 10, 148—150; 15. septembra 1907.
 * Pripovijetka.
- Karišiković, M. Š.: *San ili java.*
 — 8/1907—1908, 14, 215—217; 15. novembra 1907. — 15,
 230—232; 1. decembra 1907. — 16, 246—248; 15. decembra
 1907. — 17, 263—264; 31. decembra 1907.
 * Pripovijetka.
- Katalinić-Jeretov, Rikard: *Kritika.*
 — 9/1908—1909, 3, 40; 15. juna 1908.
 * Kratka proza.
- Katalinić-Jeretov, Rikard: *Varnice.*
 — 9/1908—1909, 5, 74; 15. jula 1908.
 * Pjesma u prozi.
- Katalinić-Jeretov, Rikard: *Kobni glas.*
 — 9/1908—1909, 20 i 21, 330; 1. i 15. marta 1909.
 * Pjesma u prozi.

Katalinić-Jeretov, R.: *Vječna pjesma*.

— 10/1909—1910, 1 i 2, 19; 1. i 15. juna 1909.

* Pjesma u prozi.

Klarić, Ivan: *Pod mehanom*.

— 9/1908—1909, 3, 33—37; 15. juna 1908. — 4, 49—54; 1. jula 1908. — 5, 65—70; 15. jula 1908.

* Pripovijetka iz muslimanskog života.

Klarić, Ivan: »*Je li de, knjiga?*«

— 9/1908—1909, 22, 341—343; 1. aprila 1909. — 23 i 24, 363—368.

* Pripovijetka.

Klarić, Ivan: *Nabodice*.

— 10/1909—1910, 14 i 15, 231—238; 1. i 15. januara 1910.

* Pripovijetka.

Klarić, Ivan: *Ekstremi*.

— 10/1909—1910, 16 i 17, 257—262; 1. i 15. februara 1910. — 18. i 19. 287—293; 1. i 15. marta 1910. — 20 i 21, 316—319; 1. i 15. juna 1910. — 22 i 23, 342—344; 1. i 15. jula 1910.

* Pripovijetka.

Kurtagić, Fadil: *Siromašni bogataš*.

— 8/1907—1908, 3, 46; 1. juna 1907.

* Kratka proza.

Kurtagić, Fadil: *Ona*.

— 8/1907—1908, 4, 58—59; 15. juna 1907.

* Kratka proza.

Kurtagić, Fadil: *Otac*.

— 8/1907—1908, 6, 90; 15. jula 1907.

* Kratka proza.

Kurtagić, Fadil: *Predrasude*.

— 8/1907—1908, 8, 122—123; 15. augusta 1907.

* Pripovijetka.

Kurtagić, Fadil: *Žrtva sentimentalnosti*.

— 8/1907—1908, 14, 213—214; 15. novembra 1907.

* Pripovijetka.

Kurtagić, Fadil: *Konstitucija*.

— 8/1907—1908, 18, 277—278; 15. januara 1908.

* Kratka proza.

Kuzmanović, A.: *Dva života*.

— 9/1908—1909, 1, 6—8, 15. maja 1908.

* Pripovijetka.

- M. H.: *Kućni zabun. (Crtica).*
 — 6/1905—1906, 22, 341—342; 15. marta 1906.
 * Pripovijetka.
- M. N. B.: *Pod prozorom svog kamina.*
 — 8/1907—1908, 22, 340; 15. marta 1908.
 * Pjesma u prozi.
- Mađer, Rudolf Franjin: *Ispovijest.*
 — 9/1908—1909, 8, 120—121; 1. septembar 1908.
 * Pripovijetka.
- Mađer, Rudolf Fr.: *Drugi život. Iz »Zapisnika sa sela« (druga knjiga u rukopisu).*
 — 9/1908—1909, 12, 182—186; 1. novembra 1908.
 * Pripovijetka.
- Mehmed Džemal: *Prokletstvo.*
 — 8/1907—1908, 21, 332—335; 1. marta 1908.
 * Pripovijetka.
- Mehmedbašić, M. S.: *Na livadi.*
 — 8/1907—1908, 9, 141; 1. septembra 1907.
 * Kratka proza.
- Mehmedbašić, M.: *Dječije suze. (Crtica).*
 — 8/1907—1908, 11, 172; 1. oktobra 1907.
 * Crtica.
- Muftić, Hazim: *Guska. (Crtica).*
 — 4/1903—1904, 8, 117; augusta 1903.
 * Pripovijetka.
- Muftić, Hazim: *Jedan nepoznati član »Gajreta«. (Uspomena ispred Imareta).*
 — 8/1907—1908, 5, 85—87; 15. juna 1907.
 * Proza.
- Muftić, Muhamed Hifzi: *Bura. Crtica.*
 — 2/1901—1902, 6, 83—84; 15. jula 1901.
 * Pripovijetka.
- Muftić, M. H.: *Halilov preporod.*
 — 6/1905—1906, 23, 357—359; 1. aprila 1906.
 * Pripovijetka.
- Muftić, Muhamed Hifzi: *Prijatelji.*
 — 8/1907—1908, 7, 102—103; 1. augusta 1907.
 * Pripovijetka.
- Muharemagić, Mustafa: *Hodža Kafa Bošnjak. Priča.*
 — 9/1908—1909, 18 i 19, 294—295; 1. februara 1909.
 * Pripovijetka. Uz ime autora stoji oznaka: D. Tuzla.

- Muharemagić, Mustafa: *Hodža Kafa Bošnjak. Priča.*
 — 9/1908—1909, 18 i 19, 294—295; 1. februara 1909.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Bijela medžidija. (Uspomena).*
 — 1/1900—1901, 1, 4—6 — 1. maja 1900.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Šehiti.*
 — 1/1900—1901, 3, 39—42; 1. juna 1900.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Dva trgovca. (Iz kronike).*
 — 1/1900—1901, 7, 103—107. — 1. augusta 1900.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Kućni rahatluk. (Crtica).*
 — 1/1900—1901, 8, 119—122; — 15. augusta 1900.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Zekonja. Crtica.*
 — 1/1900—1901, 15, 231—233; 1. decembra 1900.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Bez glave. Uspomena.*
 — 1/1900—1901, 18, 279—281; 15. januara 1901.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Ihtijar Sejfo. Crtica.*
 — 2/1901—1902, 2, 20—21; 15. maja 1901.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Bumbar. Crtica.*
 — 2/1901—1902, 14, 212—214; 15. novembra 1901. # E. M.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Prvi ezan. (Crtica).*
 — 4/1903—1904, 1, 4—6; 1. maja 1903.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Slikar. Jedna zgodica iz života.*
 — 4/1903—1904, 12, 180; 15. oktobra 1903. # Mujo.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Novo vrijeme. Crtica.*
 — 4/1903—1904, 20, 308—309; 15. februara 1904.
 * Pripovijetka.
- Mulabdić, Edhem: *Na Ilidžu. Slika.*
 — 5/1904—1905, 6, 83—84; 15. jula 1904.
 * Prozna slika.

- Mulabdić, Edhem: *Jedna rotacija. Crtica*.
 — 5/1904—1905, 11, 163—165; 1. oktobra 1904. # Selim.
 * Pripovijetka.
- Mulić, Hamdija: *Iz sužanjstva. Uspomena*.
 — 1/1900—1901, 17, 262—263; 1. januara 1901. # Ata Nerćes.
 * Crtica.
- Mulić, Hamdija: »*Mladost — ludost*«. (Crtica).
 — 1/1900—1901, 19, 296—297; 1. februara 1901. # Ata Nerćes.
 * Pripovijetka.
- Mulić, Hamdija: *Uspomena u narodu. (Iz putničke bilježnice)*.
 — 1/1900—1901, 22, 346—347; 15. marta 1901. # Ata Nerćes.
 * Kratka proza.
- Mulić, Hamdija: *Radi mejnika. (Crtica)*.
 — 2/1901—1902, 1, 4—5; 1. maja 1901. # Ata Nerćes.
 * Pripovijetka.
- Mulić, Hamdija: *Dert. (Crtica)*.
 — 2/1901—1902, 7, 99—100; 1. augusta 1901. # Ata Neućes.
 * Pripovijetka.
- Mulić, Hamdija: *Jašar-bajraktar. Crtica*.
 — 2/1901—1902, 15, 226—228; 1. decembra 1901. # Ata Nerćes.
 * Pripovijetka.
- Mulić, Hamdija: *Pod kulom Ali paše Rizvanbegovića. (Iz putničke bilježnice)*.
 — 3/1902—1903, 8, 115—116; 15. augusta 1902. # Ata Nerćes.
 * Putnički zapis.
- Mulić, Hamdija: *Kolar. Crtica*.
 — 4/1903—1904, 3, 36—37; 1. juna 1903. # Ata Nerćes.
 * Pripovijetka.
- Mulić, Hamdija: *Pod motikom. Crtica*.
 — 5/1904—1905, 1, 3—4; 1. maja 1904. # Ata Nerćes.
 * Pripovijetka.
- Mulić, Hamdija: *Naš pjevač. Crtica*.
 — 6/1905—1906, 9, 133—134; 1. septembra 1905. # Ata Nerćes.
 * Pripovijetka.
- Mulić, Hamdija: *Na bunjištu*.
 — 6/1905—1906, 20, 310—311; 15. februara 1906.
 * Kratka proza.

Bez potpisa.

U sadržaju: Ata Nerćes (Hamdija Mulić).

Mulić, Hamdija: *Kradljivac*.

— 6/1905—1906, 20, 311; 15. februara 1906. # Ata Nerćes.

* Kratka proza.

Mulić, Hamdija: *Crvaci*.

— 6/1905—1906, 20, 311; 15. februara 1906.

* Kratka proza.

Bez potpisa.

U sadržaju: Ata Nerćes (Hamdija Mulić).

Mulić, Hamdija: *U šetnji. (Crtica)*.

— 8/1907—1908, 3, 46—47; 1. juna 1907. # Ata Nerćes.

* Crtica.

Mulić, Hamdija: *Mali Meho. (Crtica)*.

— 8/1907—1908, 7, 106—107; 1. augusta 1907. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Roditeljska muka*.

— 8/1907—1908, 10, 156; 15. septembra 1907. # Ata Nerćes.

* Crtica.

Mulić, Hamdija: *Pogreška. (Crtica)*.

— 8/1907—1908, 11, 169; 1. oktobra 1907. # Ata Nerćes.

* Crtica.

Mulić, Hamdija: *Sekser i ekser. (Crtica)*.

— 8/1907—1908, 13, 201; 1. novembra 1907. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Uspomena. (Crtica)*.

— 8/1907—1908, 13, 203; 1. novembra 1907. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Djeca. (Crtica)*.

— 8/1907—1908, 20, 315, 15. februara 1908. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Iz mog dnevnika. (Spomen prijatelju N.)*.

— 8/1907—1908, 22, 337—338; 15. marta 1908. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Moda. (Crtica)*.

— 8/1907—1908, 23 i 24, 359—360; 1. i 15. aprila 1908. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Na cjepalu*.

— 9/1908—1909, 3, 39; 15. juna 1908. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Bibliotekar*.

— 9/1908—1909, 12, 186; 1. novembra 1908. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Mula-Bećir. (Crtica)*.

— 9/1908—1909, 14, 217—218; 1. decembra 1908. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *U službi naroda*.

— 9/1908—1909, 22, 346—347; 1. aprila 1909. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Osuda*.

— 9/1908—1909, 23 i 24, 381—382; 15. aprila 1909. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *Maconja*.

— 10/1909—1910, 6, 89—90; 1. septembra 1909. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *U komšiluku*.

— 10/1909—1910, 7, 109—111; 15. septembra 1909. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

Mulić, Hamdija: *U današnjim danima. Sličica iz Bosne*.

— 10/1909—1910, 9, 135—136; 15. oktobra 1909. # Ata Nerćes.

* Pripovijetka.

M. Munira: *Osman*.

— 8/1907—1908, 23 i 24, 355—358, 1. i 15. aprila 1908.

* Pripovijetka.

Murat: *Ale Bajraktar. Crtica iz nedavne prošlosti*.

— 1/1900—1901, 16, 251—252; 15. decembra 1900.

* Pripovijetka.

Murat: *U nevolji. Napisao*.

— 1/1900—1901, 23, 365—366; 1. aprila 1901.

* Kratka proza.

Mursel, Sulejman: *Iz dobra u zlo, sa zdravlja na bolest*.

— 8/1907—1908, 11, 169—171; 1. oktobra 1907.

* Pripovijetka.

Odić, Vladimir: *Meho*.

— 9/1908—1909, 9, 137—138, 15. septembra 1908.

* Pripovijetka.

Omanović, S.: *Izgubljen. (Crtica).*

— 8/1907—1908, 15, 229—230; 1. decembra 1907.

* Pripovijetka.

Omanović, S.: *U snu...*

— 8/1907—1908, 16, 254—255; 15. decembra 1907.

* Pripovijetka.

Omeragić, M....d: *Žrtva neodgoja.*

— 8/1907—1908, 17, 264—265; 31. decembra 1907. — 18, 284—285; 15. januara 1908.

* Pripovijetka.

U sadržaju oznaka: Omeragić M. Dž.

Pavličević, Iv.: *Moj prvi govor.*

— 9/1908—1909, 18 i 19, 286—287; 1. februara 1909.

* Proza.

R.: *Telefon.*

— 2/1901—1902, 24, 370—373; 15. aprila 1902.

* Pripovijetka.

Radošević, Mijo: *Slomljene duše.*

— 9/1908—1909, 11, 167—172; 15. oktobra 1908.

* Pripovijetka.

Remzi: *Maćehinska ljubav.*

— 8/1907—1908, 23 i 24, 366—367; 1. i 15. aprila 1908.

* Pripovijetka.

Remzi: *Zaljubljene duše.*

— 10/1909—1910, 16 i 17, 263—265; 1. i 15. februara 1910.

* Pripovijetka.

Salihović, Jusuf H.: *Bijela vrana. (Crtica iz narodnog života).*

— 9/1908—1909, 10, 150—151; 1. oktobra 1908.

* Pripovijetka.

Sarajlić, Šemsudin: *Što se Avdagi dogodilo u Stambolu. Istinit događaj.*

— 3/1902—1903, 1, 3—4; 1. maja 1902. # Šemsuddin.

* Pripovijetka.

U sadržaju godišta ova pripovijetka nije zabilježena.

Sarajlić, Šemsudin M.: *Razija. Pripovijest.*

— 7/1906—1907, 7, 76—79; 1. avgusta 1906. — 8, 87—90; 15. avgusta 1906, 9, 104—106; 1. septembra 1906. — 10, 114—115; 15. septembra 1906. — 11, 125—128; 1. oktobra 1906. — 12, 137—141; 15. oktobra 1906. — 13, 148—152; 1. novembra 1906. — 14, 161—163; 15. novembra 1906. — 15, 175—176; 1. decembra 1906. — 16, 184—187; 15. de-

- cembra 1906. — 17, 200—201; 1. januara 1907. — 18, 207—210; 15. januara 1907. — 19, 220—223; 1. februara 1907. — 20, 236—238; 15. februara 1907. — 21, 247—249; 1. marta 1907. — 22, 259—261; 15. marta 1907.
- * Pripovijetka.
- Sarajlić, Šemsudin: *Dobri babo*.
— 8/1907—1908, 19, 291—293; 1. februara 1908. — 20, 308—312; 15. februara 1908. # Karanfilaga.
- * Pripovijetka.
- Sarajlić, Šemsudin: *Naša udruženja*.
— 8/1907—1908, 23 i 24, 353—355; 1. i 15. aprila 1908.
Karanfil.
- * Članak — kozerija.
- Sarajlić, Šemsudin: *Pismo Aleksandra Velikoga*.
— 6/1905—1906, 18, 278—279; 15. januara 1906.
- * Proza — pismo.
- Seid: *Nevina žrtva*.
— 4/1903—1904, 14, 211—213; 15. novembra 1903.
- * Pripovijetka.
- Spaho, Fehim: *Mladi kućanik. Crtica*.
— 2/1901—1902, 4, 51—53; 15. juna 1901.
- * Pripovijetka.
- Šahinović, Hamid: *Poslije deset godina. Pripovijest iz života. Napisao Ekrem*.
— 2/1901—1902, 16, 243—245; 15. decembra 1901. — 17, 259—261; 1. januara 1902. — 18, 275—278; 15. januara 1902. — 19, 291—293; 1. februara 1902. — 20, 307—309; 15. februara 1902. — 21, 323—324; 1. marta 1902.
Ekrem.
- * Pripovijest.
- Šahinović, Hamid: *Na iftaru. Šaljiva crtica. Napisao Ekrem*.
— 3/1902—1903, 7, 99—101; 1. augusta 1902. # Ekrem.
- * Pripovijetka.
- Šahinović, Hamid: *Na sijelu. Šaljiva crtica*.
— 4/1903—1904, 15, 228—229; 1. decembra 1903. 16, 243—245; 15. decembra 1903. # Ekrem.
- * Pripovijetka.
- Šahinović, Hamid: *Propali su*.
— 8/1907—1908, 11, 162—164; 1. oktobra 1907. — 12, 178—179; 15. oktobra 1907. — 13, 194—196; 1. novembra

1907. — 14, 212—213; 15. novembra 1907. — 15, 228—229;
1. decembra 1907. — 16, 244—245; 15. decembra 1907. —
17, 261—262; 31. decembra 1907. — 18, 277; 15. januara
1908. # Ekrem.
- * Pripovijetka.
- Šahinović, Hamid: *Na parobrodu*.
— 9/1908—1909, 4, 57—58; 1. jula 1908. — 7, 107—108; 15.
augusta 1908. # Ekrem.
- * Pripovijetka.
- Šahinović, Hamid: *Moj saradnik*.
— 11/1910—1911, 1, 6—8; 15. oktobra 1910. # Ekrem.
- * Pripovijetka.
- Šahinović, Hamid: *U novom životu*.
— 11/1910—1911, 2, 18—20; 15. januara 1911. (Nezavršeno).
- * Pripovijetka.
- Serić, A. Dž.: *Današnji naraštaj. Crtica*.
— 5/1904—1905, 2, 19—20; 15. maja 1904. — 3, 36—38; 1.
juna 1904. # Osman Sabri.
- * Pripovijetka.
- Serić A. Dž.: *Kader. Crtica*.
— 6/1905—1906, 18, 276—278; 15. januara 1906. # Osman
Sabri.
- * Pripovijetka.
- Teofil: *Bijedni roditelji. Crtica*.
— 8/1907—1908, 15, 236—237; 1. decembra 1907.
- * Pripovijetka.
- Topićeva, Anka: *Zakopana suza*.
— 10/1909—1910, 10 i 11, 170—171; 1. i 15. novembra 1909.
- * Pripovijetka.
- Topićeva, Anka: *Demoniski raj*.
— 10/1909—1910, 12 i 13, 198—200, 1. i 15. decembra 1909.
- * Pripovijetka.
- Trtanj, Iv.: *Iz maloga grada*.
— 9/1908—1909, 9, 135—137; 15. septembra 1908.
- * Pripovijetka.
- Tvrtković, H. R.: *Muhadžir. (Istiniti događaj)*.
— 9/1908—1909, 22, 345—346; 1. aprila 1909.
- * Pripovijetka.
- Ugljen, Sadik: *Halva ga izliječila. Napisao*.
— 1/1900—1901, 1, 14—15; 1. maja 1900.
- * Pripovijetka.

Vehabović, M.: *Dedina lula. (Slika iz života).*

— 3/1902—1903, 3, 35—36; 1. juna 1902.

* Pripovijetka.

U sadržaju nije zabilježena.

Vrbančić, Ferdo: *Voda. Crtica iz života.*

— 9/1908—1909, 7, 101—107; 15. augusta 1908. # Ferid Maglajlić.

* Pripovijetka.

Vrbančić, Ferdo: *Život. Pripovijetka.*

— 9/1908—1909, 17, 261—265; 15. januara 1909. — 18 i 19, 277—280; 1. februara 1909. — 20 i 21, 309—317; 1. i 15. marta 1909. # Ferid Maglajlić.

* Pripovijetka.

Vrbančić, Ferdo: *Život. Pripovijetka.*

— 9/1908—1909, 17, 261—265; 15. januara 1909. — 18 i 19, 277—280; 1. februara 1909. — 20 i 21, 309—317; 1. i 15. marta 1909. # Ferid Maglajlić.

* Pripovijetka.

Vrbančić, Ferdo: *Tempi passati. Pripovijetka.*

— 10/1909—1910, 10 i 11, 151—155; 1. i 15. novembra 1909. — 12 i 13, 193—197; 1. i 15. decembra 1909. — 14 i 15, 220—221; 1. i 15. januara 1910. # Ferid Maglajlić.

* Pripovijetka.

Zija: *Zimski razgovori. Napisao — . —*

— 3/1902—1903, 17, 258—260; 1. januara 1903. — 18, 275—277; 15. januara 1903. — 19, 291—292; 1. februara 1903. — 22, 340—342; 15. marta 1903.

* Pripovijetka.

Zippra, Fr.: *Dervišev zapis.*

— 10/1909—1910, 16 i 17, 253—257; 1. i 15. februara 1910.

* Pripovijetka.

Zippra, F.: *Sihir. Pripovijetka iz narodnog života.*

— 10/1909—1910, 22 i 23, 358—359; 1. i 15. jula 1910.

* Pripovijetka.

3. DRAMA

Bašagić, Safvet-beg: *Abdullah paša. Dramatski spjev u 4. čina iz 18. vijeka.*

— 1/1900—1901, 1, 9—11. — 1. maja 1900; 2, 26—28. — 15.

maja 1900; 3, 44—47. — 1. juna 1900; 4, 57—61. — 15. juna 1900; 5, 71—73. — 1. jula 1900; 6, 87—89. — 15. jula 1900.

* Sve do posljednjeg nastavka djelo je izlazilo u »Beharu« nepotpisano. U završnom nastavku štampano je ime autora: Safvet-beg Bašagić.

Đogo, Husein: *Pokradeno grožđe. Šaljiva igra u tri čina.*
— 10/1909—1910, 1 i 2, 2—8; 1. i 15. juna 1909.

* Drama.

Đogo, Husejin: *Dvije struje. (»Tvrđiši« i »Mehkiši«). Pozorišna igra u 4 čina.*

— 10/1909—1910, 12 i 13, 185—188; 1. i 15. decembra 1909.
— 14 i 15, 215—219; 1. i 15. januara 1910. — 16 i 17, 243—247; 1. i 15. februara 1910. — 18 i 19, 276—279; 1. i 15. marta 1910. — 20 i 21, 311—314; 1. i 15. juna 1910. — 22 i 23, 355—358; 1. i 15. jula 1910.

* Drama.

Hodžić, M. Hilmi: *Mudrac. Šaljivi komad u dvije slike. Sastavio po arapskoj priči M. Hilmi H.*

— 10/1909—1910, 9, 133—134; 15. oktobra 1909. # M. Hilmi H.

* Drama.

Kapetanović, Rizabeg: *Hadžibeg Rizvanbegović. Historička tragedija u 5 činova. Spjevao —.*

— 5/1904—1905, 19, 291—295; 1. februara 1905, — 20, 307—313; 15. februara 1905. — 21, 323—328; 1. marta 1905. — 22, 339—344; 15. marta 1905. — 23, 356—359; 1. aprila 1905.

* Drama u stihovima.

Mešić, Adem: *Ismet i Almasa. Pozorišni komad u četiri čina.*

— 5/1904—1905, 14, 211—215; 15. novembra 1904. — 15, 227—231; 1. decembra 1904. — 16, 243—246; 15. decembra 1904. — 17, 260—262; 1. januara 1905. — 18, 275—278; 15. januara 1905.

* Drama.

Mulić, Hamdija: *Dva mubareća. Šala u tri slike.*

— 10/1909—1910, 24, 370—372; 1. augusta 1910. # Ata Nerćes.

* Drama.

Spaho, Fehim: *Varalica Hamza. Komedija u tri čina. Po turskom priredio Fehim Spaho.*

— 2/1901—1902, 8, 115—119; 15. augusta 1901. — 9, 131—134; 1. septembra 1901. — 10, 147—149; 15. septembra 1901. — 11, 163—165; 1. oktobra 1901. — 12, 179—181; 15. oktobra 1901. — 13, 195—198; 1. novembra 1901.

* Drama. Turska adaptacija »Skapenovih podvala« od Molijera.

Šahinović, Hamid: *Đavo pod čergom. Šala u jednom činu. Napisao: Ekrem.*

— 2/1901—1902, 22, 343—348; 15. marta 1902.

* Drama.

Šahinović, Hamid: *Orden. Šala u jednom činu. Napisao Ekrem.*

— 4/1903—1904, 9, 132—135; 1. septembra 1903. — 10, 148—152; 15. septembra 1903. — 11, 164—166; 1. oktobra 1903. # Ekrem.

* Komedija.

Šahinović, Hamid: *Punica. (Šala u jednom činu). Napisao Ekrem.*

— 5/1904—1905, 8, 118—123; 15. augusta 1904. — 9, 134—136; 1. septembra 1904. — 10, 147—149; 15. septembra 1904. # Ekrem.

* Drama.

Šahinović, Hamid: *Na uranku. Dramski spjev u dvije slike.*

— 5/1904—1905, 13, 195—197; 1. novembra 1904. # Sejjah.

* Drama.

Šahinović, Hamid: *Na planini. Dramatski spjev u dvije slike.*

— 5/1904—1905, 24, 371—373; 15. aprila 1905. # Sejjah.

* Dramatski spjev.

Šahinović, Hamid: *Anđelija. Dramatski spjev u tri čina. Po narodnoj pjesmi složio: Ekrem.*

— 6/1905—1906, 1, 5—7; 1. maja 1906. — 2, 20—22; 15. maja 1906; 3, 35—40; 1. juna 1905. — 4, 51—53; 15. juna 1905. — 5, 67—70; 1. jula 1905.

* Drama u stihovima.

Šahinović, Hamid: *Zmaj od Bosne. Dramatski spjev u 5 činova.*

— 8/1907—1908, 1, 3—10; 1. maja 1907. — 2, 22—26; 15. maja 1907. — 3, 37—41; 1. juna 1907. — 4, 53—56; 15. juna 1907. — 5, 67—69; 1. jula 1907. — 6, 84—85; 15.

jula 1907. — 7, 100—102; 1. augusta 1907. — 8, 115—118;
15. augusta 1907. — 9, 131—133; 1. septembra 1907. —
— 10, 146—148; 15. septembra 1907. # Ekrem.

* Drama.

Šahinović, Hamid: *Pred gradske izbore. Šala u jednome
činu od Ekrema.*

— 11/1910—1911, 3, 36—43; 1. (15.) februara 1911.

* Drama.

4. POEZIJA DRUGIH NARODA

Anonim: *Nazira. Preveo s turskog Seradž (Safvet-beg Ba-
šagić).*

— 1/1900—1901, 1, 20, 316; 15. februara 1901.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »Dvije pjesmice o Dervišu.
Abdul-Hak Hamid beg: *U kazalištu »Renaissance«.* (Preveo:
Šair (M. Ć. Ćatić).

— 8/1907—1908, 13, 196; 1. novembra 1907.

* Pjesma.

Abdul-Hak Hamid: *Svijetla pojava. (S turskog preveo) M.
Ćazim Ćatić.*

— 8/1907—1908, 21, 325—326; 1. marta 1908.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »S osmanlijskog parnasa«.
Dr. Abdullah Dževdet: *Sloboda. S turskog preveo Šair (M.
Ć. Ćatić).*

— 8/1907—1908, 5, 71; 1. jula 1907.

* Pjesma.

Dr. Abdullah Dževdet: *Zbog tebe. (S turskog preveo) M.
Ćazim Ćatić.*

— 8/1907—1908, 21, 326; 1. marta 1908.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom: »S osmanlijskog parnasa«.
Dželal Sahir: *Mome ocu. Preveo Ćazim (M. Ć. Ćatić).*

— 6/1905—1906, 18, 279; 15. januara 1906. # Sahir.

* Pjesma.

Dželal Sahir: *Rezignacija. (S turskog preveo) Ćazim Ćatić.*

— 11/1910—1911, 1, 3; 15. oktobra 1910.

* Pjesma.

- Dženab Šihabuddin: *Iz zbirke »Zimski akordi«. S turskog preveo: Musa (M. Ć. Ćatić).*
 — 8/1907—1908, 15, 229; 1. decembra 1907.
 * Pjesme: I, II, III.
- Emin Bulend: *II. Jednoj ženi. (S turskog preveo) M. Ć. Ćatić.*
 — 10/1909—1910; 8, 120—121; 1. oktobra 1909.
 * Pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom: S osmanlijskog parnasa.
- Faik Ali: *I. Fantazija. (S turskog preveo) M. Ć. Ćatić.*
 — 10/1909—1910, 8, 120; 1. oktobra 1909.
 * Pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom: S osmanlijskog parnasa.
- Ismail Safa: *Jednoj planini.*
 — 8/1907—1908, 17, 260; 31. decembra 1907.
 * Pod zajedničkim naslovom: M. Ćazim Ćatić: S osmanlijskog Parnasa.
- Mahmud-Ekrem: *Pjesma. S turskog preveo Ćazim (M. Ć. Ćatić).*
 — 9/1907—1908, 20, 307—308; 15. februara 1908.
 * Pjesma.
- Muhmud Ekrem: *Iz ciklusa »Nižadi Ekrem«. S turskog preveo: Ćazim (M. Ć. Ćatić).*
 — 9/1908—1909, 16, 254; 1. januara 1909.
 * Pjesma.
 Ispod teksta bilješka o pjesniku.
- Makbula Lem'ani: *Mojoj uveloj ruži. S turskog preveo: M. Ć. Ćatić.*
 — 9/1908—1909, 2, 24; 1. juna 1908.
 * Pjesma.
- Mehmed Ihsan: *Istina.*
 — 8/1907—1908, 17, 260; 31. decembra 1907.
 * Pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom: M. Ćazim Ćatić: S osmanlijskog Parnasa.
- Mihrunnisa: *Ja i ćuk. Turski spjevala — (Preveo) M. Ć. Ćatić.*
 — 7/1906—1907, 17, 196—197; 1. januara 1907.
 * Pjesma.
- Muallimi Nadži: *Munadžat. S turskog preveo: Šair (M. Ć. Ćatić).*
 — 8/1907—1908, 16, 245—246; 15. decembra 1907.

- Namik-Čemal: *Dva druga na jednoj slici. S turskog preveo Mirza Safvet (S. Bašagić).*
 — 6/1905—1906, 1, 4; 1. maja 1906.
 * Pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Istočni parnas«.
- Riza Teufik: *Tajna ljubav.*
 — 8/1907—1908, 17, 260; 31. decembar 1907.
 * Pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom: M. Ćazim Ćatić: S osmanlijskog parnasa.
- Skopljak, Ali ef.: *Od Darniša na svijetu. Preveo s turskog Seradž (Safvet-beg Bašagić).*
 — 1/1900—1901, 20, 316; 15. februara 1901.
 * Pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Dvije pjesmice o Darnišu«.
- Sulejman Nesib: *Bosporsko veče. (S turskog preveo M. Ć. Ćatić).*
 — 7/1906—1907, 9, 112; 15. septembra 1906.
 * Pjesma.
- Šekib Akif: *Mrtvi sancii. (S turskog preveo) Ćazim Ćatić.*
 — 11/1910—1911, 1, 8; 15. oktobra 1910.
 * Pjesma.
- Teofik-i-Fikret: *Ramazanska sadaka. Preveo: Nazim.*
 — 1/1900—1901, 16, 248—249; 15. decembra 1900.
 * Pjesma.
 Preveo S. Bašagić.
- Teufik Fikret: *Na šadrvanu. S turskog preveo: Ćazim (M. Ć. Ćatić).*
 — 6/1905—1906, 3, 35; 1. juna 1905.
 * Pjesma.
 U Beharu pogrešno pripisana Es'ad-Nedžibu.
- Teufik Fikret: *Ribari. [S turskog preveo: Ćazim (Musa Ćazim Ćatić)].*
 — 8/1907—1908, 1, 12; 1. maja 1907.
 * Pjesma.
- Teufik Fikret: *Halukov bajram. S turskog preveo: Ćazim (M. Ć. Ćatić).*
 — 8/1907—1908, 1, 12; 1. maja 1907.
 * Pjesma.

Teufik Fikret: *Vili pjesme. (Preveo: Keda (M. Ć. Ćatić).*

— 8/1907—1908, 6, 87—88; 15. jula 1907.

* Pjesma.

Teufik Fikret: *Budha. [Preveo: Keda (M. Ć. Ćatić)].*

— 8/1907—1908, 6, 88; 15. jula 1907.

* Pjesma.

Teufik Fikret: *Spomenik »Rada«. [S turskog preveo: Šair (M. Ć. Ćatić)].*

— 8/1907—1908, 8, 123; 15. augusta 1907.

* Pjesma.

Teufik Fikret: *Alfredu de Musset-u (velikom francuskom pjesniku). Preveo: Ćazim (M. Ć. Ćatić).*

— 8/1907—1908, 14, 218; 15. novembra 1907.

* Pjesma.

Teufik Fikret: *Jedan časak mira. Mom pobratimu Ćazimu. (S turskog preveo) M. Ćazim Ćatić.*

— 8/1907—1908, 21, 325; 1. marta 1908.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom: »S osmanlijskog parnasa«.

Teufik Fikret: *Moje gnijezdo. (Preveo) Musa Ćazim Ćatić.*

— 10/1909—1910, 24, 373; 1. augusta 1910.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom: S osmanlijskog Parnasa.

Teufik Fikret: *Slikajući... (Preveo) Musa Ćazim Ćatić.*

— 10/1909—1910, 24, 373; 1. augusta 1910.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom: S osmanlijskog Parnasa.

Teufik Fikret: *Zlatni snijeg. (Preveo) Musa Ćazim Ćatić.*

— 10/1909—1910, 24, 373; 1. augusta 1910.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom: S osmanlijskog Parnasa.

Teufik Fikret: *Potreba vjere. (S turskog preveo) Ćazim Ćatić.*

— 11/1910—1911, 1, 3; 15. oktobra 1910.

* Pjesma.

Anonim: *Očev savjet sinu, koji polazi na put. (Prijevod s arapskoga). (Preveo). A. H. Bulić.*

— 7/1906—1907, 21, 242; 1. marta 1907.

* Pjesma u prvom dijelu; u drugom — proza.

- Anonim: *Druga mekama: El-hulvânijjetu. (Preveo) A. H. Bulić.*
 — 7/1906—1907, 23, 274—275; 1. aprila 1907.
 * Proza. Dijelovi u stihovima.
- Antar bin Šedad el-Absi: *Fahrija, Arapski spjevao —. Preveo: M. Ć. Ćatić.*
 — 7/1906—1907, 12, 134—135; 15. oktobra 1906.
 * Pjesma.
- (Ebu-Ala El-Mearri): *Odlomak iz jedne Mearrine kaside. (Preveo: Ćazim — M. Ć. Ćatić).*
 — 8/1907—1908, 9, 135—136; 1. septembra 1907.
 * Pjesma.
- Ebu 'Ala el-Me'arri: *Iz zbirke »Luzumijjat«. S arapskoga preveo M. Safvet (S. Bašagić).*
 — 9/1908—1909, 10, 155; 1. oktobra 1908.
 * Pjesma.
- Ebu Firas: *Ponosna pjesma. S arapskoga preveo Mirza Safvet (S. Bašagić).*
 — 6/1905—1906, 2, 19; 15. maja 1905.
 * Pjesma.
 Pod naslovom »Istočni parnas«.
- Hazreti Alija kalifa IV: *Iskrice hazreti Alije chalife IV. Preveo: Mir.-vet (Safvet-beg Bašagić).*
 — 1/1900—1901, 23, 362—363; 1. aprila 1901, 24, 381—382; 15. aprila 1901.
 * Sentence u stihovima.
- Ibni Ebi Hukaik: *Glasi iz smrtne postelje. S arapskoga preveo Mirza Safvet (S. Bašagić).*
 — 6/1905—1906, 1, 4; 1. maja 1906.
 * Pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Istočni parnas«.
- Nef'ija: *Dželaluddini Rumiji. Odlomak iz Nefine »kaside-i-medhije«. S turskog preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić).*
 — 1/1900—1901, 14, 217—218; 15. novembra 1900.
 * Prevod pjesme.
- Šejh Muhamed Abduhu: ***. — (Preveo M. Ć. Ćatić).
 — 8/1907—1908, 8, 121; 15. augusta 1907.
 * Pjesma.
 Ispod teksta napomena uredništva.
 I tekst pjesme na arapskom jeziku.

Šenfera el Azdi: Odlomak iz »Lamijjetul-areb«. Šenfera el Azdi (510 po is.). S arapskoga preveo Mirza Safvet (Safvet beg Bašagić).

— 1/1900—1901, 13, 202—203. 1. novembra 1900.

* Prevod pjesme.

Hafiz: (Nije vr'jedna kobi ovog sv'jeta sreća). S perzijskoga preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić).

— 1/1900—1901, 7, 110; 1. augusta 1900.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »Istočni Parnas«.

Hajjam: (Od tebe nauči gazela). S perzijskoga preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić).

— 1/1900—1901, 7, 110; 1. augusta 1900.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »Istočni Parnas«.

Ibni Jemin Ferjumed: Alkemijska. Perzijski ispjevao —, preveo M. S. (Safvet Bašagić).

— 1/1900—1901, 24, 380; 15. aprila 1901.

* Pjesma.

Ibni Jemin: Svijet. S perzijskoga preveo Mirza Safvet (S. Bašagić).

— 6/1905—1906, 1, 5; 1. maja 1906.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »Istočni Parnas«.

Sultan M. Selčuković: (S mahom sablje svjetodržca). S perzijskoga preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić).

— 1/1900—1901, 7, 119; 1. augusta 1900.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »Istočni Parnas«.

Sultan Tugril Selčuković: (Pri sastanku juče koliko veselja). S perzijskoga preveo M. Safvet (Safvet-beg Bašagić).

— 1/1900—1901, 7, 110; 1. augusta 1900.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »Istočni Parnas«.

Heine, H.: Pjesmin pozdrav. (Preveo) Fehim Nedžati (Fehim Bajraktarević?).

— 8/1907—1908, 20, 313; 15. februara 1908.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »Iz njemačke lirike«.

Heine, H.: *Iz »Knjige pjesama« od H. Heinea. Preveo: Silvije Str. Kranjčević.*

— 9/1908—1909, 20 i 21, 326—327; 1. i 15. marta 1909.

* 4 pjesme.

Heine, H.: *Pozdrav. Prev. Narcis (Munib Osmanagić).*

— 10/1909—1910, 22 i 23, 351; 1. i 15. jula 1910.

* Pjesma.

Platen, grof: *Grob u Buzentu. S njemačkog preveo Fehim Nedžati (Fehim Bajraktarević?).*

— 8/1907—1908, 23 i 24, 365—366; 1. i 15. aprila 1908.

* Pjesma.

Rosegger: *Naše srce. (Preveo) Fehim Nedžati (Fehim Bajraktarević?).*

— 8/1907—1908, 20, 313; 15. februara 1908.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »Iz njemačke lirike«.

Rückert: *Sinovlji dug. (Preveo) Fehim Nedžati (Fehim Bajraktarević?).*

— 8/1907—1908, 20, 313; 15. februara 1908.

* Pjesma.

Pod zajedničkim naslovom »Iz njemačke lirike«.

Schiller, Fr.: *Žalovanka nad smrću mladića. Prev. Narcis (Munib Osmanagić).*

— 10/1909—1910, 22 i 23, 352—353; 1. i 15. jula 1910.

* Pjesma.

Campanini Naborre: *Pšenica. Preveo Nikola Ostojić.*

— 9/1908—1909, 9, 138; 15. septembra 1908.

* Pjesma.

Carducci: *Ruit hora. (Preveo) Stj. Ilijić.*

— 9/1908—1909, 18 i 19, 299; 1. februara 1909.

* Pjesma.

Autor i naslov glase: Stj. Ilijić:

Ruit hora. (Carducci: »Odi barbare«).

D'Anunzio, G.: *Prezreni. Preveo: Nik. Ostojić.*

— 9/1908—1909, 13, 205—206; 15. novembra 1908.

* Pjesma.

Uz ime autora piše: »Canto novo«.

Mickiewicz, Adam: *Farys. Kasyda u čast emiru Tadž-al-Fehru. S poljskoga preveo Iso Velikanović.*

— 9/1908—1909, 7, 108—110; 15. augusta 1908.

* Pjesma.

Mickiewicz, Adam: *Oda mladosti. S poljskoga preveo Iso Velikanović.*

— 9/1908—1909, 8, 121—122; 1. septembra 1908.

* Pjesma.

Hvezdoslav (Pavel Orszag): *Da očajaš mi? (Preveo) Josip Milaković.*

— 9/1908—1909, 12, 189; 1. novembra 1908.

* Pjesma.

Vrhlicky, Jaroslav: *Pjesme. Prev. Josip Milaković.*

— 9/1908—1909, 5, 70; 15. jula 1908.

* Pjesme: Ti poč' ćeš ružicama; Za ljubavi ću mrvu.

5. PROZA DRUGIH NARODA

Anonim: *Kućne tajne. Crtica iz carigradskog života. Preveo Fehim Spaho.*

— 1/1900—1901, 20, 312—314; 15. februara 1901.

* Pripovijetka.

Anonim: *Svakom svoje. Pripovijetka iz anadolskog života. Preveo M. Hajrović.*

— 1/1900—1901, 21, 327—328; 1. marta 1901.

* Pripovijetka.

Anonim: *Ogledalo. (Crtica). S turskog preveo Jusufbeg Resulbegović.*

— 2/1901—1902, 24, 377—378; 15. aprila 1902.

* Pripovijetka (narodna).

Anonim: *Dobročinstvo Ibni Džaferovo. Po turskom Šemsuddin (Sarajlić).*

— 3/1902—1903, 6, 86—87; 15. jula 1902. # Šemsuddin.

Anonim: *Dva razgovora u trideset godina (Iz novine »Hannumlere mahsus« s turskog preveo Teofik).*

— 5/1904—1905, 12, 183—184; 15. oktobra 1904.

* Proza.

- Ahmed Hikmet: *Kap krvi*. Napisao —, preveo A. Dž. Šerić.
— 3/1902—1903, 5, 67—68; 1. jula 1902.
* Pripovijetka.
- Ahmed Hikmet: *Doživljaj jedne ružice*. S turskog preveo: Ćazim (M. Ć. Ćatić).
— 10/1909—1910, 5, 73—75; 15. augusta 1909.
* Pripovijetka.
- (Ahmet Hikmet): *Dva pisma*. (S turskog preveo M. Ć. Ćatić).
— 10/1909—1910, 6, 90—93; 1. septembra 1909. — 7, 101—104; 15. septembra 1909.
* Proze.
- Ahmed Hikmet: *Iluzije*. Turski napisao —, preveo M. Ć. Ćatić.
— 10/1909—1910, 18 i 19, 294—297; 1. i 15. marta 1910.
* Pripovijetka.
- Ahmed Midhat: *Tajne*. Roman iz carigradskog života. Napisao —.
— 3/1902—1903, 1, 8—10; 1. maja 1902. — 2, 24—26; 15. maja 1902. — 3, 40—42; 1. juna 1902. — 4, 58—60; 15. juna 1902. — 5, 71—74; 1. jula 1902. — 6, 89—92; 15. jula 1902. — 7, 107—110; 1. augusta 1902. — 8, 122—125; 15. augusta 1902. — 9, 137—140; 1. septembra 1902. — 10, 151—154; 15. septembra 1902. — 11, 170—172; 1. oktobra 1902. — 12, 187—190; 15. oktobra 1902. — 13, 203—205; 1. novembra 1902. — 14, 214—217; 15. novembra 1902. — 15, 229—239; 1. decembra 1902. — 16, 248—252; 15. decembra 1902. — 17, 265—267; 1. januara 1903. — 18, 282—285; 15. januara 1903. — 19, 296—299; 1. februara 1903. — 20, 312—315; 15. februara 1903. — 22, 344—348; 15. marta 1903. — 23, 359—364; 1. aprila 1903. — 24, 375—378; 15. aprila 1903.
* Roman.
- U sadržaju označen prevodilac s turskog: A. Dž. Šerić.
- Ajišei-Džavid: *Ninika*. Napisala —. S turskog preveo Ćazim (M. Ć. Ćatić).
— 6/1905—1906, 2, 23—24; 15. maja 1905.
* Pripovijetka.
- Ali Suad: *U oči Kurban-bajrama*. Crtica od —. S turskog preveo Muhamed Emin (Dizdar?). —
— 2/1901—1902, 22, 339—340; 15. marta 1902.
* Pripovijetka.

Dželal Sahir: *Pripovijest srca. Napisao Sahir.*

— 2/1901—1902, 1, 12; 1. maja 1901.

* Kratka poetska proza.

Fatime-Alijje hanuma: *Razgovor. Roman iz turskog života. Napisala —.*

— 4/1903—1904, 1, 8—12; 1. maja 1903. — 2, 21—26; 15. maja 1903. — 3, 38—43; 1. juna 1903. — 4, 55—59; 15. juna 1903. — 5, 69—74; 1. jula 1903. — 6, 86—92; 15. jula 1903. — 7, 105—109; 1. augusta 1903. — 8, 120—125; 15. augusta 1903. — 9, 135—140; 1. septembra 1903. — 10, 154—158; 15. septembra 1903. — 11, 167—172; 1. oktobra 1903. — 12, 182—187; 15. oktobra 1903. — 13, 198—203; 1. novembra 1903. — 14, 215—218; 15. novembra 1903. — 15, 231—235; 1. decembra 1903. — 16, 246—253; 15. decembra 1903. — 17, 264—269; 1. januara 1904. — 18, 279—285; 15. januara 1904. — 19, 293—299; 1. februara 1904. — 20, 312—316; 15. februara 1904. — 21, 328—332; 1. marta 1904. — 22, 342—348; 15. marta 1904. — 23, 357—364; 1. aprila 1904. — 24, 374—381; 15. aprila 1904.

* Roman.

U sadržaju označen prevodilac: D. M. Emin (Muhamed Emin Dizdar).

Fatima Alijje kanuma: *Udi. Napisala —. (Preveo D. M. Emin).*

— 6/1905—1906, 4, 55—58; 15. juna 1905. — 5, 72—75; 1. jula 1905. — 6, 89—91; 15. jula 1905. — 7, 102—105; 1. augusta 1905. — 8, 123—124; 15. augusta 1905. — 9, 135—137; 1. septembra 1905. — 10, 152—155; 15. septembra 1905. — 11, 169—171; 1. oktobra 1905. — 12, 187—189; 15. septembra 1905. — 13, 201—203; 1. novembra 1905, 14, 218—220; 15. novembra 1905. — 15, 235—237; 1. decembra 1905. — 16, 248—250; 15. decembra 1905. — 17, 266—267; 1. januara 1906. — 18, 281—282; 15. januara 1906. — 19, 295—298; 1. februara 1906.

* Roman.

U sadržaju i na završetku romana oznaka: S turskog preveo D. M. Emin (Dizdar Muhamed Emin).

F. Rasiha: *Sirota. S turskog preveo: Ahmed Rašidkadić.*

— 8/1907—1908, 10, 151—152; 15. septembra 1907.

* Pripovijetka.

- Halid-i-Zija: *Osmanova vojna*. Napisao: —. *S turskoga preveo: Nazim (Bašagić, Safvet)*.
— 1/1900—1901, 21, 330—331; 1. marta 1901.
* Pripovijetka.
- Halid-i-Zija: *Suhoparni život*. Napisao —. *S turskoga preveo Nazim (Safvet Bašagić)*.
— 1/1900—1901, 23, 363—364; 1. aprila 1901.
* Proza.
- Halid Zija: *Djevojče*. *S turskog preveo: Adil. (M. Ć. Ćatić)*.
— 8/1907—1908, 17, 269; 31. decembar 1907.
* Pjesma u prozi.
- Halil Edib: *Veledušje*. Napisao —. *S turskog preveo M. Šemsudin Sarajlić*.
— 6/1905—1906, 22, 346—348; 15. marta 1906.
* Pripovijetka.
- Husein-i-Džahid: *Moj stari hrast*. Preveo Ibni Šir. (*Safvet beg Bašagić*).
— 1/1900—1901, 24, 380—391; 15. aprila 1901.
* Proza.
- Husein Džahid: *Sila*. Napisao Husein Džahid. *S turskog F. Spaho*.
— 2/1901—1902, 2, 35; 1. juna 1901.
* Crtica.
- Ibni Ganim: *Ruža*. (*S turskog preveo: Ahmed Rašidkadić*).
— 8/1907—1908, 22, 338—339; 15. marta 1908.
* Pripovijetka.
- Makbula Lem'an hanuma: *Opametio se*. Napisala —. Preveo *Džemal-beg Kapetanović*.
— 4/1903—1904, 17, 259—261; 1. januara 1903.
* Pripovijetka.
- Makbula Lem'an hanuma: *Pokajanje*. Preveo A. Dž. Šerić.
— 4/1903—1904, 21, 324—326; 1. marta 1904.
* Pripovijetka.
- Maksud zade Mehmed Džemal: *Dobra prilika*. Napisao —. *S turskog preveo Fehim (Fehim Spaho)*.
— 6/1905—1906, 1, 11—12; 1. maja 1905.
* Pripovijetka.
- Mehmed Dželal: *Sudbina jedne porodice*. Roman iz carigradskog života. *S turskog preveo Selim. (Edhem Mulabdić)*.
— 2/1901—1902, 1, 7—9; 1. maja 1901. — 2, 23—25; 15. maja 1901. — 3, 38—42; 1. juna 1901. — 4, 55—59; 15. juna 1901.

1901. — 5, 67—72; 1. jula 1901. — 6, 86—90; 15. jula 1901. — 7, 102—105; 1. augusta 1901. — 8, 121—124; 15. augusta 1901. — 9, 135—137; 1. septembra 1901. — 10, 151—153; 15. septembra 1901. — 11, 169—171; 1. oktobra 1901. — 12, 183—186; 15. oktobra 1901. — 13, 202—204; 1. novembra 1901. — 14, 216—217; 15. novembra 1901. — 15, 229—232; 1. decembra 1901. — 16, 251—253; 15. decembra 1901. — 17, 268—270; 1. januara 1902. — 18, 280—283; 15. januara 1902. — 19, 295—298; 1. februara 1902.

* Roman.

Autor nije označen.

Mehmed Dželal-beg: *Lipa je mirisala. S turskog preveo: Ahmed Rašidkadić.*

— 8/1907—1908, 19, 300—301; 1. februara 1908.

* Pripovijetka.

Mehmed Ihsan: *Bajram na bajram. S turskog preveo: Šair (M. Č. Čatić).*

— 8/1907—1908, 17, 265—267; 31. decembra 1907.

* Pripovijetka.

Muhjuddin: *Zadnja ruža. (S turskog preveo: Ahmed Rašidkadić).*

— 8/1907—1908, 21, 331—332; 1. marta 1908.

* Pjesma u prozi.

Raifa Binnaz: *Remzija. S turskog preveo: Šair. (M. Č. Čatić).*

— 8/1907—1908, 2, 28—30; 15. maja 1907. — 3, 42—43; 1. juna 1907.

* Pripovijetka.

Rušdi Nedždet: *Kroz Melunski Klanac. (S turskog preveo: Šair. (M. Č. Čatić).*

— 8/1907—1908, 8, 123—124; 15. augusta 1907. — 9, 136—137, 1. septembra 1907.

* Proza — pripovijetka.

Uššaki zade Halid-Zija: *Ferdi i drugovi. Roman. Napisao — Preveo A. Dž. Šerić.*

— 5/1904—1905, 1, 7—10; 1. maja 1904. — 2, 22—27; 15. maja 1904. — 3, 38—41; 1. juna 1904. — 4, 55—57; 15. juna 1904. — 5, 72—76; 1. jula 1904. — 6, 85—87; 15. jula 1904. — 7, 104—107; 1. avgusta 1904. — 8, 123—126; 15. augusta 1904. — 9, 137—139; 1. septembra 1904. — 10, 149—151; 15. septembra 1904. — 11, 167—170; 1. okto-

bra 1904. — 12, 181—183; 15. oktobra 1904. — 13, 199—201; 1. novembra 1904. — 14; 216—218; 15. novembra 1904. — 15, 233—236; 1. decembra 1904. — 16, 247—250; 15. decembra 1904; 17, 263—265; 1. januara 1905. — 18, 279—282; 15. januara 1905. — 19, 298—302; 1. februara 1905. — 20, 315—319; 15. februara 1905.

* Roman.

Anonim: *Govor ponosne Arapke. (S arapskog preveo) M. S. (Safvetbeg Bašagić).*

— 1/1900—1901, 15, 243; 1. decembra 1900.

* U rubrici »Listak. Svaštice«.

Ispod teksta: Ovaj govor sam preveo iz djela »Mešahirun-nisa« (Glasovite žene).

Anonim: *Ženidba. Po arapskom Šemsuddin (Sarajlić).*

— 3/1902—1903, 3, 39; 1. juna 1902.

* Pripovijetka.

Anonim: *Harun-el-Rešid. Roman iz arabske povijesti. (Odlomak).*

— 7/1906—1907, 17, 197—200; 1. januara 1907.

* Odlomak romana.

U napomeni ispod teksta se kaže da će ovaj roman uskoro u posebnoj knjizi izići.

Anonim: *Vječni čas. (Perzijska priča). Preveo S. Bakamović.*

— 6/1905—1906, 20, 311—314; 15. februara 1906.

* Pripovijetka.

Anonim: *Gospođa Maintenon svojoj nećakinji. Prevod s francuskog. (Preveo) Esad ef. Kulović.*

— 9/1908—1909, 4, 60; 1. jula 1908.

* Proza.

Daudet Alfonse: *Segvinova koza. (Iz knjige »Lettres de mon Moulin«).*

— 7/1906—1907, 1, 5—7; 1. maja 1906.

* Pripovijetka.

Bez oznake prevodioca.

Daudet Alfonse: *Biksijeva listnica. Iz knjige »Lettres de mon Moulin«.*

- 7/1906—1907, 2, 18—20; 15. maja 1906.
 * Pripovijetka.
 Nije označen prevodilac.
- Daudet Alfonse: *Tajna jednog mlinara. (Iz knjige »Lettres de mon Moulin«.*
 — 7/1906—1907, 4, 40—42; 15. juna 1906.
 * Pripovijetka.
 Prevodilac nije označen.
- Daudet Alfonse: *Priča o čovjeku zlatna mozga. (Iz knjige »Lettres de mon Moulin«.*
 — 7/1906—1907, 6, 64—65; 16. jula 1906.
 * Pripovijetka.
 Bez oznake prevodioca.
- Daudet Alfonse: *Zvijezde. (Iz knjige »Lettres de mon Moulin«.*
 — 9/1908—1909, 5, 76—78; 15. jula 1908.
 * Pripovijetka.
 Bez oznake prevodioca.
- Grof Gobineau: *Kandaharski ljubavnici. Od grofa —, prevoda Salih Emin (Alićehić). (Od broja 9 prevodi Mehmed Teofik Azabagić).*
 — 1/1900—1901, 2, 28—30. — 15. maja 1900; 3, 47—49. — 1. juna 1900; 4, 62—64. — 15. juna 1900; 5, 77—79. — 1. jula 1900; 6, 94—95. — 15. jula 1900; 8, 124—126. — 15. augusta 1900. — 9, 138—140. — 1. septembra 1900; 10, 156—157, — 15. septembra 1900; 11, 171—172; 1. oktobra 1900.
 * Pripovijest.
- Harry Myriam: *Pod Galaadskim balzamima. S francuskog prevela E. K. (Ela Kranjčević).*
 — 9/1908—1909, 3, 43—45; 15. juna 1908.
 * Pripovijetka.
- Langat, D.: *Topalasto šćene. Napisao D. Langat, s francuskog preveo Esad ef. Kulović.*
 — 1/1900—1901, 1, 12—13. — 1. maja 1900.
 * Pripovijetka.
 Ispod teksta napomena:
 »Po želji g. pisca ostavljamo pravopis i jezik kako on piše. Ur.«.

- Mendès Catulle: *Lèa. Crtica*. — Prevela E. (Ela Kranjčević).
— 9/1908—1909, 18 i 19, 290—292; 1. februara 1909.
* Pripovijetka.
- Anonim: *Plava ptica. Priča. S njemačkog preveo H. F. (Hajdar Fazlagić)*.
— 2/1901—1902, 2, 27—29; 15. maja 1901.
* Pripovijetka.
- Anonim: *Hiljadu srebrnjaka. S njemačkog H. F. (Hajdar Fazlagić)*.
— 2/1901—1902, 23, 359—361; 1. aprila 1902.
* Pripovijetka.
- Anonim: *Punac. Kineska novela. S njemačkog preveo Sulejman Mursel*.
— 6/1905—1906, 17, 263—266; 1. januara 1906.
* Pripovijetka.
- Anonim: *Lavina. S njemačkog: Idrisi-Sabri*.
— 11/1910—1911, 2, 27—28; 15. januara 1911.
* Pripovijetka.
- Breč, M.: *Amnestija. Crtica od —. S njemačkog preveo Muharem Dubravić*.
— 6/1905—1906, 21, 325—326; 1. marta 1906.
* Pripovijetka.
- Fern, Valentin: *Čudotvoran doktor. —. Preveo Selim (Mulabdić, Edhem)*.
— 2/1901—1902, 20, 310—313; 15. februara 1902. — 21, 327—328; 1. marta 1902.
- Hollaender, Felix: *Pretrga. Novela. Napisao —, preveo: Poslanik (Sulejman Mursel)*.
— 6/1905—1906, 23, 361—364; 1. aprila 1906. — 24, 377—380; 15. aprila 1906.
* Pripovijetka.
- Meerick, Leonardo: *Život ili smrt. Novela. Napisao — (London) S njemačkog preveo Dubravić Muharem*.
— 6/1905—1906, 8, 116—119; 15. augusta 1905.
* Pripovijetka.
- Anonim: *Žywila. (Litavska priča). Po ruskom preveo: Selim Rakošev. (Pavao M. Rakoš). Osijek*.
— 10/1909—1910, 9, 138—140; 15. oktobra 1909.
* Pripovijetka.

Andrejev, Leonid: *Div. Ruski napisao* —, preveo Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš).

— 9/1908—1909, 18 i 19, 302; 1. februara 1909.

* Pripovijetka.

Andrejev, Leonid: *Laž. Ruski napisao* —, preveo Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš).

— 10/1909—1910, 12 i 13, 200—203; 1. i 15. decembra 1909.

* Pripovijetka.

Čehov, A. P.: *Istražni sudac. Ruski napisao* —, preveo Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš).

— 9/1908—1909, 18 i 19, 288—290; 1. februara 1909.

* Pripovijetka.

Čirikov, Ev.: *Nagrade. Ruski napisao* —, preveo Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš).

— 9/1908—1909, 20 i 21, 329—330; 1. i 15. marta 1909.

* Pripovijetka.

Dorošević, V.: *Porezi.*

— 7/1906—1907, 3, 26—29; 1. juna 1906.

* Pripovijetka.

Nema oznake prevodioca.

Dorošević, V. D.: *Savjest. Kitajska bajka. Ruski napisao* —, preveo Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš).

— 10/1909—1910, 5, 75—77; 15. augusta 1909.

* Pripovijetka.

Gorki, Maksim: *Svećenik morala.*

— 8/1907—1908, 12, 179—181; 15. oktobra 1907.

* Pripovijetka.

Bez oznake prevodioca.

Gorki, Maksim: *Mudrac. Ruski napisao* —, preveo Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš).

— 9/1908—1909, 20 i 21, 328—329; 1. i 15. marta 1909.

* Pripovijetka.

Korolenko, Vladimir: *Šuma šušti. S ruskoga Selim Rakošev. (Pavao M. Rakoš).*

— 9/1908—1909, 10, 151—153; 1. oktobra 1908. — 11, 172—174; 15. oktobra 1908. — 12, 191—192; 1. novembra 1908. — 13, 206—209; 15. novembra 1908.

* Pripovijetka.

Telešov, R.: *Poštena riječ. Ruski napisao —, Preveo Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš).*

— 10/1909—1910, 1 i 2, 9—10; 1. i 15. juna 1909.

* Pripovijetka.

Mickiewicz, Adam: *Ko je bolji. Napisao —, preveo Pavao M. Rakoš. Osijek.*

— 9/1908—1909, 23 i 24, 380—381; 15. aprila 1909.

* Pripovijetka.

Kosmak, Vaclav: *Dimnjačari i lopovi. Češki napisao —, preveo Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš).*

— 9/1908—1909, 18 i 19, 302—304; 1. februara 1909.

* Pripovijetka.

Niemojevski: *Na željezničkom stroju. Napisao —, preveo Selim Rakošev, Osijek (Pavao M. Rakoš).*

— 9/1908—1909, 20 i 21, 327—328; 1. i 15. marta 1909.

* Pripovijetka.

Rehakova, Ana: *Nađeni zapisnik. Češki napisala —, preveo: Pavao M. Rakoš.*

— 10/1909—1910, 8, 121—125; 1. oktobra 1909.

* Pripovijetka.

Vika, Karel: *Ljubavna legenda. Češki napisao —. Preveo: M. P. (Milan Prelog).*

— 9/1908—1909, 14, 219—224; 1. decembra 1908. — 15, 231—236; 15. decembra 1908. — 16, 249—254; 1. decembra 1908.

* Pripovijetka.

Vrhlicky, Jar.: *Šareno crjepovlje. Češki napisao —, preveo Selim Rakošev (Pavao M. Rakoš).*

— 9/1908—1909, 17, 267—273; 15. januara 1909.

* Pripovijetka.

Vrhlicky, Jar.: *Abisaga. Češki napisao —, preveo Selim Rakošev. (Pavao M. Rakoš).*

— 10/1909—1910, 3, 39—43; 15. jula 1909.

* Pripovijetka.

Podjavorinska, Ljudmila: *Na brodu. Slovački napisala —, preveo Pavao M. Rakoš.*

— 10/1909—1910, 10 i 11, 159—164; 1. i 15. novembra 1909.

* Pripovijetka.

6. DRAMA DRUGIH NARODA

Murad efendi: *Selim III. Drama u 5 činova. Napisao —. S njemačkog preveo S. Konjhodžić.*

— 11/1910—1911, 2, 22—23; 15. januara 1911. (Nezavršeno).

* Drama.

Namik Kemal: *Domovina (Boj na Silistri). Drama u četiri čina. Napisao Namik Kemal. Preveo Ahmed-Naim (Naim Kadić) [i Muhamed Behlilović].*

— 3/1902—1903, 1, 6—8; 1. maja 1902. — 2, 21—23; 15. maja 1902. — 3, 38—39; 1. juna 1902. — 4, 53—55; 15. juna 1902. — 5, 69—70; 1. jula 1902. — 6, 88—89; 15. jula 1902. — 7, 103—105; 1. augusta 1902. — 8, 118—120; 15. augusta 1902. — 9, 136—137; 1. septembra 1902.

* Drama.

U napomeni ispod teksta na str. 21 piše prevodilac: »Do 3. prizora u drugom činu prevodio je sa mnom zajedno Muhamed ef. Behlilović, a dalje sam nastavio sam. Op. prevodioca.

Semsudin Sami: *Besa. Tragedija u šest činova, iz arnautskog života.*

— 7/1906—1907, 20, 230—236; 15. februara 1907. — 21, 243—247; 1. marta 1907. — 22, 254—259; 15. marta 1907. — 23, 267—273; 1. aprila 1907. — 24, 278—283; 15. aprila 1907. # Š. Sami.

* Drama. Prevodilac Muhamed Emin Dizdar.

Ibsen, Henrik: *Neprijatelj naroda. Drama u pet činova od —.*

— 3/1902—1903, 11, 167—170; 1. oktobra 1902. — 12, 181—185; 15. oktobra 1902. — 13, 201—203; 1. novembra 1902. — 14, 212—214; 15. novembra 1902. — 15, 227—229; 1. decembra 1902. — 16, 246—248; 15. decembra 1902. — 17, 263—265; 1. januara 1903. — 18, 279—282; 15. januara 1903. — 19, 293—295; 1. februara 1903. — 20, 308—311; 15. februara 1903. — 22, 342—344; 15. marta 1903. — 23, 354—359; 1. aprila 1903. — 24, 371—374; 15. aprila 1903.

* Drama.

U sadržaju i na kraju teksta su kao prevodioci označeni Mehmed i Hasan (Mehmed Spaho i Hasan Hodžić).

Scribe i Lemoine: *Put kroz prozor. Vesela igra u jednom činu. Francuski napisali —; s njemačkog od Otta Randolfa, preveo Sulejman Mursel.*

— 6/1905—1906, 11, 164—167; 1. oktobra 1905. — 12, 179—183; 15. oktobra 1905. — 13, 197—201; 1. novembra 1905. — 14. 216—218; 15. novembra 1905.

*Drama.

Shakespeare: *Julije Cezar. (Preveo) Kranjčević.*

— 10/1909—1910, 5, 71—73; 15. augusta 1909.

* Čin 3, prizor 2, drame.

7. AFORIZMI

Anonim: *Aforizmi.*

— 9/1908—1909, 18 i 19, 290; 1. februara 1909.

* 2 aforizma.

Anonim: *Aforizmi.*

— 10/1909—1910, 7, 106; 15. septembra 1909.

* 1 aforizam Feuchterslebena.

Anonim: *Aforizmi.*

— 10/1909—1910, 8, 125—126; 1. oktobra 1909.

* 5 aforizama.

Anonim: *Aforizmi.*

— 10/1909—1910, 9, 138; 15. oktobra 1909.

* 2 aforizma.

Anonim: *Aforizmi.*

— 10/1909—1910, 9, 140; 15. oktobra 1909.

* 12 aforizama.

Anonim: *Aforizmi.*

— 10/1909—1910, 10 i 11, 164; 1. i 15. novembra 1909.

* 1 aforizam.

Abdullah Quilliam: *Prigodne misli. S engleskog preveo: Fehim Nedžati (Fehim Bajraktarević?).*

— 8/1907—1908, 19, 301; 1. februara 1908.

* 7 aforizama.

Bašagić, Safvet-beg: *Riječi velikih ljudi. Preveo M. S.*

— 1/1900—1901, 4, 57; 15. juna 1900. * M. S.

- * Dvije izreke Efdaludini Čašani i jedna izreka od Ebul-
-ala Elmearri, prevedene u stihovima.
- Bašagić, Safvet-beg: *Mudri savjeti Lokmanovi*.
— 1/1900—1901, 9, 141—142; 1. septembra 1900; 10, 155—156.
— 15. septembra 1900. # Seradžuddin.
- * Savjeti arapskog mudraca Lokmana. Nepotpisano. U
sadržaju stoji pseudonim: Seradžuddin.
- Bašagić, Safvet-beg: *Glasovite riječi ljudi od riječi i čina*.
— 1/1900—1901, 18, 285; 15. januara 1901. # Seuadž.
- * 13 sentencija istočnjačkih velikana.
- Bašagić, Safvet-beg: *Riječi velikih ljudi od riječi i čina*.
Preveo: Seradž.
— 1/1900—1901, 21, 333; 1. marta 1901. # Seradž.
- * 11 izreka islamskih velikana.
- Bašagić, Safvet-beg: *Riječi velikih ljudi od riječi i čina*.
— 1/1900—1901, 24, 382—383; 15. aprila 1901. # Bez potpisa.
- * 9 izreka istočnih velikana.
- Bašagić, Safvet: *Riječi velikih ljudi*. *Pribilježio Mirza Safvet*.
— 4/1903—1904, 10, 152; 15. septembra 1903. # Mirza
Safvet.
- * Šest izreka Šejhi Bestamije, Hazreti Alije, Hazreti Ome-
ra, (2), Šejhi Ruhaije (2).
- Bjelevac, Abdurezak Hifzi: *Iskrice s istoka i zapada*.
Sabrao.—
— 8/1907—1908, 11, 171—172; 1. oktobra 1907. # Hifzi Mo-
starac.
- * 12 aforizama.
- Bušatlić, H.: *Iskrice. Sabrao B...*—
— 3/1902—1903, 10, 149; 15. septembra 1902. # B...
- * Stihovani aforizmi od Sadija i od Fuzulija (kod posljed-
njeg naslov: Ljepoti).
- Čatić, Alija: *Iskrice s istoka i zapada*.
(*Sabrao A. Č.*)
— 8/1907—1908, 22, 350—351; 15. marta 1908.
- * 23 aforizma uglavnom zapadnih velikana.
- Čatić, Musa Čazim: *Istočno biserje. Prevodi Musa Čazim*.
— 3/1902—1903, 24, 374; 15. aprila 1903.
- * Prevod aforističkih izreka u stihu: F. Razija, N. Kemala,
S. Šamija, Ekrema, Zija paše.
- Čatić, Musa Čazim: *Istočno biserje. Sabrao* —.
— 4/1903—1904, 3, 43; 1. juna 1903.

- * Šest aforizama od F. Razije, M. Nadžije, Sulejman paše, Sadullah paše, Abdul-Hak Hamida,
 Čatić, Musa Čazim: *Istočni biser. Preveo Musa Čazim.*
 — 4/1903—1904, 7, 102; 1. augusta 1903. # Musa Čazim.
- * Pet prepjevanih aforizama Sirri paše, Ebu-Zija Tefrika, Zujjur beja, N. Kemala, Sadullah paše.
 Čatić, Musa-Čazim: *Zrnje biserovo. (S'istoka). Sabrao — . —*
 — 4/1903—1904, 12, 187; 15. oktobra 1903.
- * 12 aforizama Imami Malika (3), Imami Hanbela (5), Mehmedi Tahira (1), Niđar hanume (3).
 Čatić, Musa-Čazim: *Misli i načela Napoleona I.*
 — 4/1903—1904, 13, 195; 1. novembra 1903.
- * 6 izreka.
 Nema potpisa na tekstu, ali je autor označen u sadržaju.
 Čatić, Musa Čazim: *Istočni biser. Preveo Čazim.*
 — 5/1904—1905, 12, 185—186; 15. oktobra 1904. # Čazim.
- * 20 sentencija.
 Čatić, Musa Čazim: *Istočno biserje. Sabrao: Keda.*
 — 8/1907—1908, 8, 127; 15. augusta 1907. # Keda.
- * 3 aforizma.
 Čatić, Musa Čazim: *Istočno biserje. (Sabrao: Keda M. Č. Čatić).*
 — 8/1907—1908, 9, 140; 1. septembra 1907. # Keda.
- * 11 aforizama.
 Demirović, Salih: *Mudre izreke. S turskog preveo — . —*
 — 2/1901—1902, 10, 155; 15. septembra 1901.
- * 13 sentencija.
 Fazlagić, Hajdar: *Iskrice. Sabrao — . —*
 — 4/1903—1904, 20, 309; 15. februara 1904. # H. F.
- * 14 sentencija.
 Hadžić, Osman Nuri: *Iskrice s istoka i zapada. Sabrao Vamik.*
 — 3/1902—1903, 1, 10; 1. maja 1902. # Vamik.
- * 10 sentencija zapadnjačkih i istočnjačkih velikana.
 Hadžić, Osman Nuri: *Iskrice s istoka i zapada. Sabrao Vamik.*
 — 3/1902—1903, 2, 23—24; 15. maja 1902. # Vamik.
- * 13 sentencija istočnih i zapadnih velikana.
 H. Baščaušević, Fehim: *Riječi velikih ljudi.*
 — 5/1904—1905, 7, 103; 1. augusta 1904. # F. H. B.
- * 8 sentencija.

H. Baščaušević, Fehim: (*Iskrice*).

— 5/1904—1905, 17, 262; 1. januara 1905. # F. H. B.

* 5 aforizama.

H. Baščaušević, Fehim: *Riječi velikih ljudi. Sabrao i preveo F. H. B.*

— 6/1905—1906, 5, 70; 1. jula 1905. # F. H. B.

* 6 aforizama.

H. Baščaušević, Fehim: *Zrnje biserovo.*

— 8/1907—1908, 5, 73; 1. jula 1907. # Muhamed-Fehim.

* 14 aforizama.

Baščaušević, Fehim: *Sentencije. (Sabrao i preveo).*

— 8/1907—1908, 10, 157; 15. septembra 1907. Muhamed-Fehim.

Hodžić, Hasan: *Napoleonova načela i misli.*

— 3/1902—1903, 24, 379; 15. aprila 1903. # H. H.

* 13 Napoleonovih izreka.

Husein: *Mudre izreke. (Od lorda Chesterfielda).*

— 3/1902—1903, 9, 141; 1. septembra 1902.

* Sentencije.

Huseinagić, Sejfuđdin F.: *Aforizmi. Skupio — . —*

— 8/1907—1908, 3, 42; 1. juna 1907.

* 2 aforizma.

Huseinagić, Sejfuđdin F.: *Aforizmi.*

— 8/1907—1908, 5, 77; 1. jula 1907.

* 9 aforizama.

Ibrahim B. gimn.: *Iskrice. Zabilježio — . —*

— 5/1904—1905, 9, 133; 1. septembra 1904.

* 13 sentencija.

Kučukalić, Mujaga: *Zrnje biserovo. Skupio — . —*

— 5/1904—1905, 6, 87; 15. jula 1904.

* 12 sentencija.

* 17 sentencija.

Mulabdić, Edhem: *Zrnje biserovo. Po njemačkom prikupio — . —*

— 1/1900—1901, 12, 190—191. 15. oktobra 1900.

* 11 sentencija.

Mulabdić, Edhem: *Zrnje biserovo. S njemačkog E. M.*

— 2/1901—1902, 3, 44; 1. juna 1901. # E. M.

* 10 sentencija.

- Mulabdić, Edhem: *Zrnje biserovo. Po njemačkom: E. M.*
 — 2/1901—1902, 6, 91; 15. jula 1901. # E. M.
 * 10 aforizama.
- Mulabdić, Edhem: *Zrnje biserovo.*
 — 2/1901—1902, 14, 212; 15. novembra 1901. # E. M.
 * 16 sentencija.
- Mulabdić, Edhem: *Zrnje biserovo.*
 — 2/1901—1902, 20, 313; 15. februara 1902. # E. M.
 * 22 sentencije sa Zapada i Istoka.
- Mulabdić, Edhem: *Zrnje biserovo.*
 — 3/1902—1903, 13, 207; 1. novembra 1902. # E. M.
 (u sadržaju).
 * 7 sentencija.
- Mulabdić, Edhem: *Zrnje biserovo.*
 — 3/1902—1903, 16, 248; 15. decembra 1902. # E. M.
 * 8 sentencija.
- Mulabdić, Edhem: *Iskrice. Skupio Mulabdić.*
 — 5/1904—1905, 15, 231; 1. decembra 1904.
 * 9 sentencija J. Paula, Montaique-a, Rückerta, Grabbe-a, Swifta, Napoleona III, Goethe-a, Lichtenberga, Wielanda.
- Mulabdić, Edhem: *Iskrice. Sabrao Mulabdić.*
 — 5/1904—1905, 17, 262; 1. januara 1905. # Mulabdić.
 * 10 aforizama evropskih mislilaca.
- Mulabdić, Edhem: *Iskrice.*
 — 5/1904—1905, 22, 339; 15. marta 1905.
 * 6 sentencija.
- Mulabdić, Edhem: *Iskrice. Sakupio Selim.*
 — 6/1905—1906, 12, 183; 15. septembra 1905. # Selim.
 * 6 aforizama zapadnih velikana.
- Mulabdić, Edhem: *Iskrice. Sabrao Selim.*
 — 6/1905—1906, 15, 227—228; 1. decembra 1905. # Selim.
 * 7 aforizama.
- Mulabdić, Edhem: *Iskrice. Skupio Selim.*
 — 6/1903, 18, 275; 15. januara 1906. # Selim.
 * 7 aforizama zapadnih velikana.
- Mursel, Sulejman: *Iskrice. Po njemačkom pokupio »Poslanik«.*
 — 3/1902—1903, 4, 60; 15. juna 1903. # »Poslanik«.
 * 11 aforizama.

- Mursel, Sulejman: *Iskrice. Po njemačkom pokupio Poslanik.*
 — 4/1903—1904, 5, 68—69; 1. jula 1903. # Poslanik.
 * 21 aforizam i izreka.
- Mursel, Sulejman: *Iskrice. Sakupio Poslanik.*
 — 4/1903—1904, 16, 243; 15. decembra 1903. # Poslanik.
 * 11 aforizama.
- Mursel, Sulejman: *Iskrice. Upaljetkovao — . —*
 — 6/1905—1906, 1, 7; 1. maja 1906. # Poslanik.
 * 11 aforizama.
- Mursel, Sulejman: *Iskrice. Sakupio: Poslanik.*
 — 6/1905—1906, 13, 195; 1. novembra 1905. # Poslanik.
 * 18 aforizama.
- Mursel, Sulejman: *Mudre izreke. Prikupio Poslanik.*
 — 6/1905—1906, 19, 292; 1. februara 1906. # Poslanik.
 * 11 aforizama u obliku distihona.
- Mursel, Sulejman: *Mudre izreke. Po njemačkom »Poslanik«.*
 — 6/1905—1906, 22, 339—340; 15. marta 1906. # Poslanik.
 * 11 izreka u stihovima.
- Mursel, Sulejman: *Iskrice. Prikupio »Poslanik«.*
 — 6/1905—1906, 23, 361; 1. aprila 1906.
 * 8 aforizama.
- Mursel, Sulejman: *Iskrice. Prikupio »Poslanik«.*
 — 6/1905—1906, 24, 373; 15. aprila 1906. # Poslanik.
 * 14 aforizama.
- Mursel, Sulejman: *Mudre izreke. Po njemačkom složio — . —*
 — 11/1910—1911, 2, 23—24; 15. januara 1911.
 * 8 aforizama.
- Mursel, Sulejman: *Iskrice. Sabrao: Poslanik.*
 — 11/1910—1911, 2, 25; 15. januara 1911. # Poslanik.
 * 20 aforizama.
- Mursel, Sulejman: *Epigrami. Po njemačkom složio — . —*
 — 11/1910—1911, 2, 30—31; 15. januara 1911.
 * 10 epigrama.
- Nametak, Hasan: *Ili je bolje znati, ili imati.*
 — 1/1900—1901, 16, 248; 15. decembra 1900.
 * Religijske izreke.
- Resulbegović, Jusufbeg: *Iskrice iz arapske prošlosti. S arapskog preveo — . —*
 — 5/1904—1905, 19, 291; 1. februara 1905.
 * Izreke i preporuke arapskih velikana.

- Spaho, Fehim: *Istočni biser. Sabrao* —. —
 — 1/1900—1901, 6, 95; 15. jula 1900.
 * Izreke istočnjačkih umnih velikana.
- Spaho, Fehim: *Istočni biser. Sabrao* —. —
 — 1/1900—1901, 14, 220; 15. novembra 1900.
 * 10 sentencija od istočnjačkih velikana.
- Serić, A. Dž.: *Riječi velikih ljudi. Po njemačkom ubrao i preveo Osman Sabri.*
 — 5/1904—1905, 11, 166—167; 1. oktobra 1904. # Osman Sabri.
 * Citati iz Miraboa, Behmerta, Tolstoja, Rila, Rusoa, Demostena, Lesinga, Blumentala, Stara.
- Serić, A. Dž.: *Riječi velikih ljudi. Po njemačkom ubrao i preveo Osman Sabri.*
 — 5/1904—1905, 13, 195; 1. novembra 1904. # Osman Sabri.
 * Citati iz J. J. Mohra, Lyella, Chamforta, Börnea.
- Serić, A. Dž.: *Iskrice. Skupio Osman Sabri.*
 — 5/1904—1905, 16, 242; 15. decembra 1904. # Osman Sabri.
 * 13 aforizama Getea, Šilera i dr.
- Serić, A. Dž.: *Iskrice.*
 — 5/1904—1905, 17, 275; 15. januara 1905. # Osman Sabri.
 * 21 aforizam evropskih književnika.
- Serić, A. Dž.: *Iskrice. Po njemačkom prikupio Osman Sabri.*
 — 6/1905—1906, 9, 135; 1. septembra 1905. # Osman Sabri.
 * 22 aforizma.

8. NARODNE PJESME

- Anonim: *Što se ono Travnik zamaglio?*
 — 1/1900—1901, 23, 367; 1. aprila 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Anonim: *Sestra i brat.*
 — 1/1900—1901, 23, 367; 1. aprila 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- * * *: *Ferman iz kaurške zemlje.*
 — 2/1901—1902, 12, 187—188; 15. oktobra 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine« Narodna pjesma.

- A.: *Ženidba Omera berbera*.
 — 4/1903—1904, 10, 158; 15. septembra 1903.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Ahmed Hamdi: *Ženidba faljenog Alage i Zagorac Ahmeta*.
 — 5/1904—1905, 24, 379—380; 15. aprila 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Alibašić, Hasan: *Lijepa Nizama*. Narodna pjesma.
 — 3/1902—1903, 20, 317; 15. februara 1903.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Aliefendić A.: *Muatajbeg Dukatarević*. Narodna pjesma.
 — 3/1902—1903, 11, 174; 1. oktobra 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Aliefendić, a.: *Đul-Hatema djevojka*. —
 — 4/1903—1904, 19, 300—301; 1. februara 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Aliefendić, Ahmed: *Stambolka djevojka*. Narodna pjesma.
 — 3/1902—1903, 4, 62; 15. juna 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Aliefendić, Ahmed: *Ženidba ćatib Husejina*.
 — 4/1903—1904, 12, 189; 15. oktobra 1903. * Aliefendić.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Aliefendić, Ahmed: *Hadži Musić Meho*.
 — 5/1904—1905, 12, 188; 15. oktobra 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Aliefendić Ahmed: *Zaboravno ime*.
 — 3/1907—1908, 12, 192; 15. oktobra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma. Iz zbirke Ahmeda Aliefendića. U sadržaju pogrešno pod: Alija Aliefendić.
- Aliefendić, Ahmed: *Ašik dragi*.
 — 8/1907—1908, 13, 206; 1. novembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

- Aliefendić, Ahmed: *Jarko sunce*.
 — 8/1907—1908, 13, 206; 1. novembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Ahmed: *Razbolje se gondže Mehemed*.
 — 8/1907—1908, 13, 206—207; 1. novembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Ahmed: *Ženidba biser mujezina*.
 — 8/1907—1908; 23 i 24, 375; 1. i 15. aprila 1908.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Ahmed: *Prvi sevdah*.
 — 8/1907—1908, 23 i 24, 375; 1. i 15. aprila 1908.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Kopčičeva kćerka*. Narodna pjesma.
 — 5/1904—1905, 4, 58; 15. juna 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
 Potpisi Alija Aliefendić, iz Janje.
- Aliefendić, Alija: *Ljepotica Fata*.
 — 5/1904—1905, 12, 189; 15. oktobra 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Tri jarana*.
 — 5/1904—1905, 13, 204; 1. novembra 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
 Potpis: Alija Aliefendić iz Janje.
- Aliefendić, Alija: *Džindić kapetan i Temza Hamzagina*.
 — 5/1904—1905, 17, 267; 1. januara 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
 Potpisano: Zabilježio Alija Aliefendić u Janji.
- Aliefendić, Alija: *Ženidba paše, Mehmed-paše*. Narodna pjesma.
 — 6/1905—1906, 11, 172—173; 1. septembra 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.

- Aliefendić, Alija: *Ženidba Nišić Ibrahima*.
 — 6/1905—1906, 16, 250—251; 15. decembar 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Mehmeda mila majka karala*.
 — 8/1907—1908, 8, 128; 15. augusta 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Tekla Sava...*
 — 8/1907—1908, 8, 128; 15. augusta 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Dva jarana*.
 — 8/1907—1908, 9, 142; 1. septembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Četiri dragana*.
 — 8/1907—1908, 9, 142; 1. septembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Halil aga i sluga*.
 — 8/1907—1908, 10, 159; 15. septembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Ljuba*.
 — 8/1907—1908, 10, 159; 15. septembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Alibegovica*.
 — 8/1907—1908, 12, 191—192; 15. oktobra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Neven bega seka*.
 — 8/1907—1908, 13, 205—206; 1. novembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Nevjesta*.
 — 8/1907—1908, 15, 237; 1. decembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.

- Aliefendić, Alija: *Snaha i djeveri*.
 — 8/1907—1908, 15, 238; 1. decembar 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Aliefendić, Alija: *Mjezimica Mejra*.
 — 8/1907—1908, 15, 238; 1. decembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Bajraktarević, Fehim: *Ženidba Gondže Muhameda. Narodna pjesma*.
 — 5/1904—1905, 8, 127; 15. augusta 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Bajraktarević, Fehim: *Vjerna ljuba age Hasaage. Narodna pjesma*.
 — 6/1905—1906, 3, 43, 1. juna 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna pjesma.
- Bajrević, Jusuf: *Zlata sa Glasinca. Narodna pjesma. Zabilježio B. J.*
 — 1/1900—1901, 21, 334—336; 1. marta 1901. # B. J.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Bašagić, Muhamed beg: *Sabah-zora. Zabilježio Muja*.
 — 1/1900—1901, 19, 304; 1. februara 1901. # Muja.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna lirski pjesma.
- Bašagić, Muhamed beg: *Dvije seke. Zabilježio Muja*.
 — 1/1900—1901, 19, 304; 1. februara 1901. # Muja.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna lirski pjesma.
- Bašagić, Muhamed-beg: *Dva brata*.
 — 1/1900—1901, 20, 320; 15. februara 1901. # M. B.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behlulović, Mustafa: *Ženidba gondže Mehameda*.
 — 9/1908—1909, 15, 239—240; 15. decembra 1908.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behlulović, Mustafa: *Dvoj' se mladi za goricom ljubi*.
 — 9/1908—1909, 15, 240; 15. decembra 1908.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Konja kuje Hadži Malić Bego*.
 — 10/1909—1910, 4, 61—62; 1. augusta 1909.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

- Behluli, Mustafa: *Zuko Atlagić*.
 — 10/1909—1910, 5, 77—78; 15. augusta 1909.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Ljubu bije Ljuboviću Bego*.
 — 10/1909—1910, 7, 111; 15. septembra 1909.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Ženidba bega Ahmet bega*.
 — 10/1909—1910, 7, 111—112; 15. septembra 1909.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Grad gradio paša Novljanine*.
 — 10/1909—1910, 8, 126; 1. oktobra 1909.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Smrt bega Ahmet bega*.
 — 10/1909—1910, 8, 126; 1. oktobra 1909.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Prije zore ...*
 — 10/1909—1910, 8, 126—127; 1. oktobra 1909.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Sjever prosi od juga djevojku*.
 — 10/1909—1910, 20 i 21, 331; 1. i 15. juna 1910.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Ferenčević Mujo i Ajka Dizdareva*.
 — 10/1909—1910, 20 i 21, 331; 1. i 15. juna 1910.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Lov — lovili Arnautovići*.
 — 10/1909—1910, 20 i 21, 332; 1. i 15. juna 1910.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Mujo Velagić i tri djevojke*.
 — 10/1909—1910, 20 i 21, 332—333; 1. i 15. juna 1910.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Behluli, Mustafa: *Ženidba Novskog kapetana*.
 — 10/1909—1910, 22 i 23, 365—367; 1. i 15. jula 1910.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Bjelevac, Abdur-Rezak: *Dizdareva Fata*.
 — 2/1901—1902, 5, 76—77; 1. jula 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Bjelevac, Abdur-Rezak: *Pobre*.
 — 2/1901—1902, 7, 108; 1. augusta 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

- Čamdžić, Mehmed: *Na koga mi dragi nalikuje*.
— 9/1908—1909, 18 i 19, 292; 1. februara 1909.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čamdžić, Mehmed: *Đulbehara*.
— 9/1908—1909, 18 i 19, 292; 1. februara 1909.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čamdžić, Mehmed: *Ženidba Ibrišimagića*.
— 9/1908—1909, 18 i 19, 292; 1. februara 1909.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čamdžić, Mehmed: *Vjerna ljuba bega Mustaj-bega*.
— 9/1908—1909, 18 i 19, 292—293; 1. februara 1909.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čamdžić, Mehmed: *Omer i Hasnija*.
— 9/1908—1909, 18 i 19, 293—294; 1. februara 1909.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čavkić, Fejzullah: *Svilen mendilj*.
— 9/1908—1909, 16, 257; 1. januara 1909.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čavkić, Fejzullah: *Ne ću stara*.
— 9/1908—1909, 16, 257—258; 1. januara 1909.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čavkić, Fejzullah: *Biserbegovica*.
— 10/1909—1910, 12 i 13, 204—205; 1. i 15. decembra 1909.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čavkić, F.: *Za sevdahom*.
— 10/1909—1910, 14 i 15, 222; 1. i 15. januara 1910.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čavkić, Fejzulah: *Emina djevojka*.
— 11/1910—1911, 2, 29; 15. januara 1911.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čavkić, Fejzulah: *Gdje ćeš u punice?*
— 11/1910—1911, 2, 29—30; 15. januara 1911.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čelić, Mustafa R.: *Kći bosanskog valije*.
— 8/1907—1908, 4, 62—63; 15. juna 1907.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Čelić, Mustafa R.: *Beg Ljubović i Bakir bega seka*.
— 8/1907—1908, 14, 222—223; 15. novembra 1907.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Celić, Mustafa: *Begzada i pehlivan Ale*.

— 8/1907—1908, 20, 319—320; 15. februara 1908.

Gazanfer.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Čelić, Mustafa: *Soko leti iznad Biograda*.

— 8/1908—1909, 20, 320; 15. februara 1908. # Gazanfer.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Čelić, Mustafa: *Bašču sadi Sarajlija Salko*.

— 8/1907—1908, 21, 335; 1. marta 1908. # Gazanfer.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Čelić Mustafa: *Tri peškeša*.

— 8/1907—1908, 21, 335; 1. marta 1908. # Gazanfer.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Čelić, Mustafa: *Beg Ljubović i latinke djevojke*.

— 8/1907—1908, 21, 335; 1. marta 1908. # Gazanfer.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Dautović, Ibrahim: *Smrt Hasan-aginice*.

— 1/1900—1901, 9, 142; 1. septembra 1900.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Zabilježio Ibrahim Dautović iz Bijeljine.

Dautović Ibrahim: *Prevareni đuvegija*.

— 2/1901—1902, 13, 205; 1. novembra 1901.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Dautović, Ibrahim: *Ženidba soko Hasanage*.

— 2/1901—1902, 24, 380—381; 15. aprila 1902.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Dautović, Ibrahim: *Salko i djevojke*.

— 4/1903—1904, 8, 126; 15. augusta 1903.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Dautović, Ibrahim: *Ljepotica Fata*.

— 4/1903—1904, 14, 220; 15. novembra 1903.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Dautović, Ibrahim: *Bijela džamija*.

— 6/1905—1906, 3, 43—44; 1. juna 1905.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Dedić, H.: *Ženidba Mehmed efendiye. Narodna pjesma*.

— 3/1902—1903, 13, 207; 1. novembra 1902.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Dedić, H.: *Smrt ljepotice Fate*.

— 4/1903—1904, 15, 237; 1. decembra 1903.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

- Deronja, Hasan: *Zaim bega seka*.
 — 1/1900—1901, 2, 30—31; 15. maja 1900.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Zabilježio Hasan Deronja.
- Deronja, Hasan: *Hasan aga i vila*. Narodna pjesma.
 — 1/1900—1901, 22, 352; 15. marta 1901. # Hadže Zade.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Deronja, Hasan: *Narodne popijevke*. Sabrao Hadže Zade.
 — 1/1900—1901, 24, 386; 15. aprila 1901. # Hadže Zade.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodne izreke u deseteračkim distihovima.
- Deronja, Hasan: *Djever i nevjesta*.
 — 2/1901—1902, 6, 92; 15. jula 1901. # Hadže Zade.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Deronja, Hasan: *Tuga za dragim*.
 — 2/1901—1902, 11, 172; 1. oktobra 1901. # Hadže Zade.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Deronja, Hasan: *Dul-taban vezir*. Narodna pjesma.
 — 6/1905—1906, 9, 138—139; 1. septembra 1905. # Hadže Zade.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Divanefendić, Smail: *Ženidba Kopčić Alibega*.
 — 8/1907—1908, 22, 351; 15. marta 1908. — 23 i 24, 370—375;
 1. i 15. aprila 1908.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Dul-Emin: *Čelebija Ahmo*. Narodna pjesma.
 — 3/1902—1903, 24, 380; 15. aprila 1903.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Fazlibegović, Muhamed: *Beg Ajkuna i Atlagić Zuko*.
 — 5/1904—1905, 11, 171—172; 1. oktobra 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Gradišćanac, Ibrahim: *Budimski vezir i njegova ljubav*. (Narodna pjesma).
 — 3/1902—1903, 10, 158—159; 15. septembra 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. S.: *Adembegovica*.
 — 5/1904—1905, 7, 108—110; 1. augusta 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Ženidba Soko Hasan-age*. Zabilježio —.

- 1/1900—1901, 6, 96—97. — 15. jula 1900.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Kćerka bega Ljubovića. Iz zbirke*; —
— 1/1900—1901, 10, 160—161. — 15. septembra 1900.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Ljepotica Fata*.
— 2/1901—1902, 1, 12—13; 1. maja 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Tri katmera*.
— 2/1901—1902, 6, 92; 15. jula 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Derzelez Alija i Kraljević Marko*.
— 2/1901—1902, 9, 139; 1. septembra 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Vita jela*.
— 2/1901—1902, 11, 172; 1. oktobra 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, F.: *Ženidba bega Muhamed bega*.
— 2/1901—1902, 23, 364; 1. aprila 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Đul-Behara*.
— 3/1902—1903, 22, 350; 15. marta 1903.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Djevojačka kletva*.
— 4/1903—1904, 6, 94; 15. jula 1903.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Kopčičeva seka*.
— 4/1903—1904, 11, 172—173; 1. oktobra 1903.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Udaja Nazli-begovice*.
— 4/1903—1904, 18, 285; 15. januara 1904. # F. H. B.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Nesretna majka. Narodna pjesma*.
— 4/1903—1904, 21, 333; 1. marta 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Djevojke-hašarije*.
— 5/1904—1905, 5, 77; 1. jula 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
H. Baščaušević, Fehim: *Sužanj Ali-beže. Narodna pjesma*.
— 5/1904—1905, 6, 89—90; 15. jula 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

- H. Baščaušević, Fehim: *Nebija djevojka*.
— 5/1904—1905, 10, 155—156; 15. septembra 1904.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Ženidba age Hasan-age. Narodna pjesma*.
— 5/1904—1905, 15, 237; 1. decembra 1904.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Ženidba Stambolije Salke*.
— 6/1905—1906, 2, 26; 15. maja 1905.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Bez potpisa: Potpis iza sljedeće nar. pjesme. Sabrao Fehim H. Baščaušević.
- H. Baščaušević, Fehim: *Gondže Mehmed-beže. Sabrao* —.
— 6/1905—1906, 2, 27; 15. maja 1905.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Ali paša i Sulejman Čehaja*.
— 6/1905—1906, 17, 268; 1. januara 1906.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Zla nevjesta*.
— 6/1905—1906, 18, 282; 15. januara 1906.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Nesuđena draga Avdić Ali-bega*.
Iz zbirke »Haremske pjesme« —.
— 6/1905—1906, 19, 298—299; 1. februara 1906.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Biserova draga*.
— 8/1907—1908, 2, 30; 15. maja 1907.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Evlad Ali-bega*.
— 8/1907—1908, 2, 30; 15. maja 1907.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Dva brata*.
— 8/1907—1908, 5, 77—78; 1. jula 1907. # F. H. B.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Djevojka prevarila momka*.
— 8/1907—1908, 7, 111; 1. augusta 1907.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Ženidba soko Rizvan-age*.
— 8/1907—1908, 18, 286—287; 15. januara 1908. — 19, 302—303.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
U sadržaj nije uneseno.
- H. Baščaušević, Fehim: *Ženidba bega Alibega*.
— 9/1908—1908—1909, 17, 271—272; 15. januara 1909. # Đul-Behar.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Ženidba Nakić Husejina*.
— 9/1908—1909, 20 i 21, 332—334; 1. i 15. marta 1909. —
22, 352—354; 1. aprila 1909. # Đul-Behar.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Ženidba sirotan Selima*.
— 10/1909—1910, 10 i 11, 172—173; 1. i 15. novembra 1909.
Đul-Behar.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Udaja Džafer-begovice*.
— 10/1909—1910, 10 i 11, 173—174; 1. i 15. novembra 1909.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Đul-Behar.
- H. Baščaušević, Fehim: *Dizdareva Fata*.
— 10/1909—1910, 18 i 19, 300—301; 1. i 15. marta 1910.
Đul-Behar.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Gondže Mehemed*.
— 10/1909—1910, 18 i 19, 301—302; 1. i 15. marta 1910.
Đul-Behar.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Nesuđeno zlato. Iz zbirke »Haremske pjesme«*.
— 11/1910—1911, 1, 11—12; 15. oktobra 1910. # Đul-Behar.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- H. Baščaušević, Mustafa: *Ženidba bega Mustaj-bega*.
— 2/1901—1902, 20, 316—317; 15. februara 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Hadžirakanović, Safija: *Rosna livada. Narodna pjesma*.
— 6/1905—1906, 14, 220—221; 15. novembra 1905.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Hajdarović, Mustafa: *Zlato Muhamed*.
— 5/1904—1905, 17, 268; 1. januara 1905.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Potpis Mustafa Hajdarović, učenik u Stocu.

Hamdija: *Jedinak u majke*.

— 2/1901—1902, 14, 221; 15. novembra 1901.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Handžić, Mustafa: *Osman i Vila*.

— 8/1907—1908, 8, 128; 15. augusta 1908.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Handžić, Mustafa: *Zlatni paša*.

— 8/1907—1908, 10, 159; 15. septembra 1907.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Joldić, S. Salih: *Ne zadajte djevojkama jada*.

— 8/1907—1908, 4, 63; 15. juna 1907.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Joldić, S. Salih: *Ženidba age Hasanage*.

— 8/1907—1908, 6, 94—95; 15. jula 1907.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Kadrispahić, Mehmed: *Karanfil Alaga*.

— 4/1903—1904, 3, 45; 1. juna 1903. K. Mehmed.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Kreševljaković, Hamdija: *Sumbul udovica*.

— 8/1907—1908, 10, 158—159; 15. septembra 1907.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Kreševljaković, H.: *Prvi sevdah*.

— 8/1907—1908, 11, 175—176; 1. oktobra 1907.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Kreševljaković, Hamdija: *Onomadne u petak u podne*.

— 8/1907—1908, 16, 256; 15. decembra 1907.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Bez potpisa ispod teksta. U sadržaju označen zapisivač.

Kreševljaković, Hamdija: *Djevojka i jabuka*.

— 8/1907—1908, 17, 271; 31. decembar 1907.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Kreševljaković, Hamdija: *Ljudi vele da je Sumbul mavi*.

— 8/1907—1908, 17, 271; 31. decembra 1907.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Kreševljaković, Hamdija: *Dertu derman*.

— 8/1907—1908, 17, 271; 31. decembar 1907.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Kreševljaković, H.: *Šećer Salko moje milo zlato!*

— 9/1908—1909, 1, 13; 15. maja 1908. # H. Karišiković,
potpis ispod teksta.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
U sadržaju: H. Kreševljaković.
- Kreševljaković, H.: *Dvoje dragih*.
— 9/1908—1909, 1, 13; 15. maja 1908. # H. Karišiković.
Potpis ispod teksta.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
U sadržaju: H. Kreševljaković.
- Kreševljaković, Hamdija: *Behlulaginica*.
— 9/1908—1909, 8, 128—129; 1. septembra 1908.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Kreševljaković, Hamdija: *Djever i nevjesta*. —
— 10/1909—1910, 3, 43; 15. jula 1909.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Kreševljaković, H.: *Paša kara Muju Haznadara*.
— 10/1909—1910, 3, 43—44; 15. jula 1909.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Kreševljaković, H.: *Uranila Hasanaginica*.
— 10/1909—1910, 3, 44; 15. jula 1909.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Kurtagić, Mustafa: *Alibegovica*. Nar. pjesma.
— 5/1904—1905, 1, 12; 1. maja 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Lando, Muhamed: *Djevojačka kletva*.
— 8/1907—1908, 3, 47; 1. juna 1907.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Landžo, Muhamed: *Jadi za dragom*.
— 8/1907—1908, 3, 47; 1. juna 1907.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Bez potpisa ispod teksta. U sadržaju ime zapisivača.
Landžo, Muhamed: *Drug se drugu na djevojku tuži*.
— 8/1907—1908, 5, 77; 1. jula 1907.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Landžo, Muhamed: *Suđena draga*.
— 8/1907—1908, 7, 110—111; 1. augusta 1907.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Landžo, Muhamed: *Zilkađa djevojka i bazrdan Omer*.
— 8/1907—1908, 9, 142; 1. septembra 1907.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Latif: *Aga Hasan-aga*. Narodna pjesma.
— 3/1902—1903, 3, 46; 1. juna 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

- Latif: *Dragi i draga. Narodna pjesma.*
 — 3/1902—1903, 3, 46; 1. juna 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Latif: *Nesuđeno zlato. Narodna pjesma.*
 — 3/1902—1903, 7, 110—111; 1. augusta 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- M. K.: *Mladi mujezini. Narodna pjesma.*
 — 6/1905—1906, 17, 267—268; 1. januara 1906.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- M. K.: *Kliče vila. Narodna pjesma.*
 — 6/1905—1906, 17, 268; 1. januara 1906.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- M. K.: *Pravi sevdah. Narodna pjesma.*
 — 6/1905—1906, 17, 268; 1. januara 1906.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mehmed: *Djevojačka kletva.*
 — 2/1901—1902, 19, 302; 1. februara 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Autor: Mehmed Spaho?
- Mehmedbašić, Mahmud: *Ženidba soko Omerage.*
 — 3/1902—1903, 18, 287; 15. januara 1903. # M. Mehmedbašić.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mehmedbašić, Mahmud: *Vita jela.*
 — 3/1902—1903, 23, 365; 1. aprila 1903. # M. Mehmedbašić.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mehmedbašić, Mahmud: *Mujo i njegova draga.*
 — 4/1903—1904, 5, 79; 1. jula 1903. # M. Mehmedbašić.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mehmedbašić, Mustafa: *Alibega seka.*
 — 6/1905—1906, 15, 237—238; 1. decembra 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pored potpisa: Stolac.
- Mehmedbašić, Mustafa: *Ljuba Čengić Alibega.*
 — 6/1905—1906, 18, 283; 15. januara 1906.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Milaković, Josip: *Ženidba bega Zaim-bega.*
 — 9/1908—1909, 1, 12—13. 15. maja 1908.
 * U okviru članka J. Milakovića »Jedna osebnost narodna romanca«. Narodna pjesma.

- Preštampana iz VII tečaja »Književnih pupoljaka«, gdje
 ju je zabilježio Hamza Zaimović.
- Muftić, Enver: *Hasan aga. Sabrao* —
 — 1/1900—1901, 5, 79—80; 1. jula 1900.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Muftić, Hazim: *Kuna Hasanaga*.
 — 2/1901—1902, 8, 126; 15. augusta 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Muftić, Hazim: *Djevojačke kletve*.
 — 2/1901—1902, 21, 333; 1. marta 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Muharemagić, Mustafa: *Ženidba Sirotan Alije*.
 — 10/1909—1910, 16 i 17, 268—270; 1. i 15. februara 1910.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pored potpisa: D. Tuzla.
- Mulabdić, Edhem: *Senjanin Ivan*.
 — 2/1901—1902, 15, 235; 1. decembra 1901. # Selim Sabit.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mulić, Hamdija: *Ženidba Kopčić Alibega*.
 — 1/1900—1901, 11, 175; 1. oktobra 1900. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mulić, Hamdija: *Ženidba Šećer Salihage*.
 — 2/1901—1902, 6, 92; 15. jula 1901. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mulić, Hamdija: *Čelebija Mujo. Narodna pjesma*.
 — 3/1902—1903, 14, 219—220; 15. novembra 1902. # Ata
 Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mulić, Hamdija: *Mujo i njegova draga*.
 — 4/1903—1904, 20, 317; 15. februara 1904. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mulić, Hamdija: *Ema Emagina*.
 — 6/1905—1906, 5, 76; 1. jula 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Iza nje slijedi narodna pjesma potpisana sa: Ata Nerćes.
- Mulić, Hamdija: *Jamac djevojka*.
 — 6/1905—1906, 5, 77; 1. jula 1905. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Mulić, Hamdija: *Zlata Atlagića*.
 — 6/1905—1906, 10, 156—157; 15. septembra 1905. # Ata
 Nerćes.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Mulić, Hamdija: *Materina njega*.
 — 6/1905—1906, 10, 157; 15. septembra 1905. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Mulić, Hamdija: *Najla materina*.
 — 6/1905—1906, 10, 157; 15. septembra 1905. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Mulić, Hamdija: *I (U Alije careva spahije)*.
 — 9/1908—1909, 9, 145; 15. septembra 1908. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
 Mulić, Hamdija: *II (Sinoć sam ti dolazio)*.
 — 9/1908—1909, 10, 159; 1. oktobra 1908. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
 Mulić, Hamdija: *III (O djevojko, ne kuni me mlada)*.
 — 9/1908—1909, 10, 159; 1. oktobra 1908. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
 Mulić, Hamdija: *IV (U djevojke bijeli sanduci)*.
 — 9/1908—1909, 10, 159; 1. oktobra 1909. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
 Mulić, Hamdija: *V (Djever mi pita nevjestu)*.
 — 9/1908—1909, 10, 159; 1. oktobra 1908. # Ata Nerćes.
- Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
 Mulić, Hamdija: *VI (Vavlića ptica vavlica)*.
 — 9/1908—1909, 10, 159—160; 1. oktobra 1908. # Ata Nerćes.
- Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
 Mulić, Hamdija: *VII (Oj djevojko moja dilbagijo)*.
 — 9/1908—1909, 10, 160; 1. oktobra 1908. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
 Mulić, Hamdija: *VIII (U mahali hajinim djevojka)*.
 — 9/1908—1909, 10, 160; 1. oktobra 1908. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
 Mulić, Hamdija: *IX (Svu noć sam se premolila majci)*.
 — 9/1908—1909, 10, 160; 1. oktobra 1908. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.

- Mulić, Hamdija: *X (Djevojka je zelen bor gojila)*.
 — 9/1908—1909, 10, 160; 1. oktobra 1908. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
- Mulić, Hamdija: *XI (Sunce jarko zapadu se kloni)*.
 — 9/1908—1909, 10, 160; 1. oktobra 1908. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
- Mulić, Hamdija: *XII (Vid' oraha debela debeloga)*.
 — 9/1908—1909, 23 i 24, 382! 15. aprila 1909. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
- Mulić, Hamdija: *XIII (Mujaga se kroz ružu veraše)*.
 — 9/1908—1909, 23 i 24, 382; 15. aprila 1909. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
- Mulić, Hamdija: *XIV (Kad Mehina majka umiraše)*.
 — 9/1908—1909, 23 i 24, 382; 15. aprila 1908. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
- Mulić, Hamdija: *X (U kadune Hasanaginice)*.
 — 9/1908—1909, 23 i 24, 382—383; 15. aprila 1909. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
- Mulić, Hamdija: *XVI (Bješe vedro pa se naoblači)*.
 — 10/1909—1910, 9, 141; 15. oktobra 1909. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
- Mulić, Hamdija: *XVII (Podne vika, pođoh iz Travnika)*.
 — 10/1909—1910, 9, 142; 15. oktobra 1909. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod zajedničkim naslovom »Haremske ruže«.
- Mulić, Hamdija: *Haremske ruže. (Zlatno sedlo po vodi plivaše)*.
 — 10/1909—1910, 14 i 15, 222—223; 1. i 15. januara 1910.
 # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Muratagić, Mustafa: *Na rastanku. Pjesma iz prošlosti*.
 — 5/1904—1905, 21, 331—332; 1. marta 1905.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Ispod pjesme: Zabilježio Mustafa Muratagić, realac.
Musakadić, Faik: *Čelebija Mujo i ljepotica Fata*.
— 8/1907—1908, 23 i 24, 375; 1. i 15. aprila 1908.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Mustafa Natic: *Čelebija Mujo. Narodna pjesma*.
— 3/1902—1903, 16, 254; 15. decembra 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
N. N.: *San. (Narodna pjesma)*.
— 3/1902—1903, 15, 234; 1. decembra 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Naš Haso: *Nesuđena ljuba Zirević Alage. Zabilježio: Naš Haso*.
— 1/1900—1901, 17, 269; 1. januara 1901. — 18, 286; 15. januara 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
O. K.: *Ženiđba bega Osmanbega*.
— 5/1904—1905, 13, 203; 1. novembra 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Omer: *Sirotica Fata. (Narodna pjesma)*.
— 3/1902—1903, 12, 191; 15. oktobra 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Omer = Musa Ćazim Ćatić?
- Omer: *Bosanka djevojka*.
— 3/1902—1903, 17, 269; 1. januara 1903.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Omer = M. Ć. Ćatić?
- Omer: *Djevojačka kletva. (Narodna pjesma)*.
— 4/1903—1904, 1, 14; 1. maja 1903.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Omer = M. Ć. Ćatić?
- Omer: *Djevojačka kletva. (Narodna pjesma)*.
— /1904—1905, 16, 251; 15. decembra 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Omer = Musa Ćazim Ćatić?
- Rebac, Hasan: *Hasanaginica*.
— 3/1902—1903, 1, 12; 1. maja 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- S. M.: *Ljubović Bego i Fatima*.
— 2/1901—1902, 13, 204—205; 1. novembra 1901.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Autor: Edhem Mulabdić?
- S. M.: *Jedina u majke*.
— 2/1901—1902, 14, 221; 15. novembra 1901.
Autor: Edhem Mulabdić?
- S. M.: *Begemina i Mustajbeg*.
— 2/1901—1902, 16, 253—254; 15. decembra 1901. — 17,
270—271; 1. januara 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Autor: Edhem Mulabdić?
- S. S.: *Pobratimstvo*.
— 2/1901—1902, 11, 172; 1. oktobra 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sahanija, Akif: *Ljepotica Fata*. Narodna pjesma.
— 3/1902—1903, 5, 78—79; 1. jula 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Salem: *Razgovor*.
— 2/1901—1902, 6, 92; 15. jula 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Salem: *Rasla jela*.
— 2/1901—1902, 11, 172; 1. oktobra 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Salihagić, Suljaga: *Kako je sagrađena Ferhadija*.
— 5/1904—1905, 23, 362—363; 1. aprila 1905. # S. S.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Bez potpisa ispod teksta. U sadržaju: S. S.
- Salihagić, Suljaga: *Mladi Muhamed*.
— 6/1905—1906, 1, 14—15; 1. maja 1905. # S. S. Kotorlija.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
Potpis: S. S. Kotorlija, realac.
- Salih-i-Sabri: *Nimica Fatima*. Zabilježio —.
— 1/1900—1901, 24, 384—385; 15. aprila 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Salihbegović, Esad: *Djevojka i Behar*.
— 2/1901—1902, 11, 172; 1. oktobra 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Salihbegović, Esad: *Zmaj i djevojka*.
— 2/1901—1902, 14, 220; 15. novembra 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

- Salihbegović, Esad: *Jabuka i djevojka*.
 — 2/1901—1902, 18, 286; 15. januara 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Salihbegović, Esad: *Stambolka djevojka*.
 — 2/1901—1902, 21, 333; 1. marta 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Salihbegović, Esad: *Car i Mujaga*.
 — 2/1901—1902, 22, 350; 15. marta 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sarajlić, Šemsuddin: *Brat i sestra u sužanjstvu. Zabilježio Šemsuddin*.
 — 2/1901—1902, 2, 29—30; 15. maja 1901. — 3, 44—45; 1. juna 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Zapio se*.
 — 2/1901—1902, 13, 205; 1. novembra 1901. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Pehlivan-djevojka*.
 — 2/1901—1902, 14, 220; 14. novembra 1901. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Majka i djevojka*.
 — 2/1901—1902, 19, 302; 1. februara 1902. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Smrt Sarajlića Muje*.
 — 2/1901—1902, 21, 332—333; 1. marta 1902. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Ahmo i Fata*.
 — 3/1902—1903, 2, 29; 15. maja 1902. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Košuljica. (Narodna pjesma)*.
 — 3/1902—1903, 9, 143; 1. septembra 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Mujagina majka. Narodna pjesma*.
 — 5/1904—1905, 2, 29—30; 15. maja 1904. — 3, 43—44; 1. juna 1904. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Sarajlić, Šemsudin: *Narodne popijevke. Bilježi Šemsuddin*.
 — 5/1904—1905, 18, 285; 15. januara 1905. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.

Tri narodne pjesme:

I (Ah! Vjetar ružu niz polje nosaše...);

II (Mor-dolama al-binjiša pita...);

III (Hej! Uranio aga Hasan-aga...).

Sarajlić, Šemsudin: *Đerzelez Alija i Banović Strajilo*.

— 6/1905—1906, 4, 58—60; 15. juna 1905. # Šemsuddin.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Sarim: *Seka Šestokrilovića. Narodna pjesma*.

— 3/1902—1903, 19, 301; 1. februara 1903.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Serhatlić Abdulah Hilmi: *Naza Nazić-begova*.

— 1/1900—1901, 15, 236—237; 1. decembra 1900. — 16, 255—256; 15. decembra 1900. # S. A. Hilmi.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Na kraju drugog nastavka, ispod teksta, napomena da je pjesma primljena od pretplatnika Behara iz Ušaka u Maloj Aziji.

Serhatlić, Abdulah Hilmi: *Dva brata*.

— 2/1901—1902, 3, 61; 15. juna 1901. # S. Abdullah-Hilmi.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Serhatlić, Abdulah Hilmi: *Mehemed i njegovi dvori*.

— 2/1901—1902, 13, 205; 1. novembra 1901. # S. Abdulah Hilmi.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Slinić, Ibrahim: *Ljepotica Fata*.

— 5/1904—1905, 22, 346—347; 15. marta 1905. # I. Slinić.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Slinić, Ibrahim: *Atlagića Fata*.

— 5/1904—1905, 24, 377—378; 15. aprila 1905. # I. Slinić.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Slinić, Ibrahim: *Gabelkinja Zlata*.

— 6/1905—1906, 9, 140—142; 1. septembra 1905. I. Slinić.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Slinić, Muhamed: *Tri djevojke*.

— 4/1903—1904, 24, 381; 15. aprila 1904.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Spaho, Mehmed: *Mali Mujo*.

— 1/1900—1901, 4, 65—66. — 15. juna 1900.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

- Spaho, Mehmed: *Nevjestina kletva*.
 — 1/1900—1901, 7, 110; 1. augusta 1900.
 * Narodna pjesma. U rubrici »Narodne umotvorine«.
- Spaho, Mehmed: *Šećer Salihaga*. (Nar. pjesma).
 — 1/1900—1901, 12, 191. — 15. oktobra 1900.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šaran-Trebinjac, Halid: *Lijepa Ajka i Zrnić Mustafaga*.
 — 2/1901—1902, 10, 155—157; 15. septembra 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šaran-Trebinjac, Halid: *»Madžarija«*.
 — 2/1901—1902, 18, 286; 15. januara 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šaran-Trebinjac, Halid: *Tri žuta limuna*.
 — 2/1901—1902, 22; 350; 15. marta 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šaran-Trebinjac, Halid: *Turundža*.
 — 2/1901—1902, 22, 350; 15. marta 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šaran, Halid: *Dani-begovica*. Narodna pjesma.
 — 3/1902—1903, 6, 94—95; 15. jula 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šaran-Trebinjac, Halid: *Mujo i Ajkuna*. Narodna pjesma.
 — 3/1902—1903, 8, 127; 15. augusta 1902. # H. Šaran.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Kad je kuga zuhur učinila*. Iz zbirke *Osmana Sabrije*.
 — 6/1905—1906, 6, 93; 15. jula 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Razbolje se Havalicu Bego*.
 — 6/1905—1906, 7, 108; 1. augusta 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Serhatlije dobre konje hrane*.
 — 6/1905—1906, 8, 125—127; 15. augusta 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Tavna noći, tavana ti si*.
 — 6/1905—1906, 13, 206—207; 1. novembra 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.

- Šerić, A. Dž.: *Vino pije Vilić Husejine*.
 — 6/1905—1906, 13, 207; 1. novembra 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Paša sprema u seir djevojke*.
 — 6/1905—1906, 13, 207; 1. novembra 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Platno b'jeli Homarino Zlato*.
 — 6/1905—1906, 14, 221; 15. novembra 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Behar cvate, trava raste*.
 — 6/1905—1906, 14, 221; 15. novembra 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Na derneku više Sarajeva*.
 — 6/1905—1906, 14, 221; 15. novembra 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Alibeg se s ljubom zavadio*.
 — 6/1905—1906, 16, 251; 15. decembra 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Dvoje mlado sitno smilje bralo*.
 — 6/1905—1906, 20, 314; 15. februara 1906. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *U polju se ruža cvatijaše...*
 — 6/1905—1906, 20, 314; 15. februar 1906. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Podigo se Tuzla-Dervišbeže*.
 — 6/1905—1906, 20, 314; 15. februara 1906. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Često knjige uz Bosnu prohode*.
 — 6/1905—1906, 20, 314—315; 15. februara 1905. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
- Šerić, A. Dž.: *Serhatlije dobre konje hrane. Iz zbirke Osman-Sabrije*.
 — 8/1907—1908, 1, 15; 1. maja 1907. # Osman Sabri.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.
 Pod istim naslovom i u godištu 6/1905—1906.
- Tale: *Čelebija Mujo i njegova draga*.
 — 1/1900—1901, 1, 13—14. — 1. maja 1900.
 * Narodna pjesma. U rubrici »Narodne umotvorine«. Zabilježio: Tale.

Tale: *Ali-begovica*.

— 1/1900—1901, 8, 127; 15. augusta 1900.

* Narodna pjesma. U rubrici »Narodne umotvorine«.

Tale: *Brdarića Zila*.

— 1/1900—1901, 13, 208—209; 1. novembra 1900. — 14, 222; 15. novembra 1900.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Zildžić, Džemal: *Čelgidžija Mujo*. (Narodna pjesma).

— 6/1905—1906, 21, 330—332; 1. marta 1906.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

9. NARODNE PRIPOVIJETKE

A. M.: *Riječ dukat*. Narodna pripovijetka.

— 5/1904—1905, 24, 378—379; 15. aprila 1905.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Autor: Ahmed Mahinić.

A. M.: *Lijepo je svašto znati*. Narodna pripovijetka.

— 6/1905—1906, 7, 109; 1. augusta 1905. # M. A.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
U sadržaju potpis: A. M. Autor: Ahmed Mahinić?

A. M.: *Tvrđica*, Narodna priča.

— 6/1905—1906, 11, 173—174; 1. septembra 1905.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Autor: Ahmed Mahinić?

Abdul-Vehabović, Mustafa: *Maćeha*. Narodna pripovijetka.

— 1/1900—1901, 9, 143—144; 1. septembra 1900.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Zabilježio: Abdul-Vehabović Mustafa, gimnazijalac.

Abdul-Vehabović, Mustafa: *Od smrti se ne može pobjeći*.
Narodna priča.

— 1/1900—1901, 23, 368; 1. aprila 1901.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pjesma.

Abdul-Vehabović, Mustafa: *Medvjedica*. (Basna).

— 2/1901—1902, 1, 13—14; 1. maja 1901.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.

Aliefendić, Ahmed: *Ženski šer*.

— 6/1905—1906, 12, 189—190; 15. septembra 1905.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.

- Aliefendić, Ahmed: *Tri murada*.
 — 8/1907—1908, 15, 238—239; 1. decembra 1907.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Aliefendić, Alija: *Nesrudin-hodža i kadija*. (Narodna priča).
 — 6/1905—1906, 21, 332; 1. marta 1906.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Aliefendić, Alija: *Ogledalo*.
 — 6/1905—1906, 21, 332; 1. marta 1906.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Bajraktarević, Fehim: *Pravedni kadija*. Narodna pripovijetka.
 — 5/1904—1905, 14, 220; 15. novembra 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Bajrević, Jusuf: *Damad Efendija*. Narodna pripovijetka. *Zabilježio —, učitelj*.
 — 1/1900—1901, 14, 222—224; 15. novembra 1900. — 15, 237—238; 1. decembra 1900. — 16, 256—257; 15. decembra 1900.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Bašagić, Safvet: *Mudri kadija*. *Zabilježio Nevres*.
 — 1/1900—1901, 24, 385—386; 15. aprila 1901. # Nevres.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Behlulović, Mustafa: *Kome bog daje ne pita ga čiji je sin*. (Narodna priča).
 — 10/1909—1910, 18 i 19, 297—300; 1. i 15. marta 1910.
 # Behluli Mustafa.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Bjelevac, Abdur-Rezak: *Sve sve, al zanat!* Narodna pripovijetka.
 — 2/1901—1902, 8, 126—127; 15. avgusta 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Dautović, Ibrahim: *Dobra plaća*. Narodna pripovijetka.
 — 3/1902—1903, 8, 127; 15. avgusta 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Dautović, Ibrahim: *Dobri savjeti*. Narodna pripovijetka.
 — 5/1904—1905, 10, 156; 15. septembra 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Deronja, Hasan: *Tri druga*.
 — 2/1901—1902, 15, 237; 1. decembra 1901. # Hadže Zade.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.

Drljević, Osman: *Mudri Solomun*.

— 5/1904—1905, 23, 364; 1. aprila 1905. # Drljević.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Džafčić, I. E.: *Tri brata i tri sestre*.

— 10/1909—1910, 20 i 21, 328—331; 1. i 15. juna 1910.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Uz potpis: B. Krupa.

Đogo, Husein: *Lisica i sirac*.

— 3/1902—1903, 3, 47; 1. juna 1902. # H. Đogo.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Dulbegović, Ibrahim: *Darežljivost*. Narodna pripovijetka.

— 3/1902—1903, 4, 63; 15. juna 1902.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Esed: *Đogat*. Narodna pripovijetka.

— 5/1904—1905, 13, 204—405; 1. novembra 1904.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Esed: *Šumica*. Narodna priča.

— 3/1902—1903, 17, 270—271; 1. januara 1903.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Fazlagić, Hajdar: *Ko šta radi, taj nek i pati*. Narodna priča.

— 5/1904—1905, 21, 332—333; 1. marta 1905. # H. F.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Fazlagić, Hajdar: *Orobljeni kadija*.

— 6/1905—1906, 14, 221—222; 15. novembra 1905. # H. F.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Fejzagić, Džemal: *Bogataš i Ciganin*. Narodna priča.

— 3/1902—1903, 19, 301—302; 1. februara 1903. # Džemal F.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
H. Baščaušević, Fehim: *Pijevac i lisica*. Basna.

— 2/1902—1903, 1, 13; 1. maja 1902.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
H. Baščaušević, Fehim: *Konj i vuk*. (Basna).

— 3/1902—1903, 9, 143—144; 1. septembra 1902. # F. H.
Baščaušević.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Basna.

H. Baščaušević, Fehim: *Tri sestre*. (Narodna bajka).

— 3/1902—1903, 15, 234—237; 1. decembra 1902.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
H. Baščaušević, Fehim: *Pravi prijatelj*. (Narodna pripovijetka).

- 4/1903—1904, 2, 28—30; 15. maja 1903.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 H. Baščaušević, Fehim: *Čovjek i medjed. Basna.*
 — 4/1903—1904, 11, 173; 1. oktobra 1903.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna basna.
 H. Baščaušević, Fehim: *Car i seljak.*
 — 5/1904—1905, 1, 12; 1. maja 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 H. Baščaušević, Fehim: *Huso Kahvedžija. (Narodna pripovijetka).*
 — 5/1904—1905, 18, 285—286; 15. januara 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 H. Baščaušević, Fehim: *Medvjed i lisica. Basna.*
 — 6/1905—1906, 3, 44, 1. juna 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Basna.
 Hadžić, Hakija: *Ahmet-Hodža. Narodna pripovijetka.*
 — 1/1900—1901, 19, 304—305; 1. februara 1901. # Hakija.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Hadžić, Hakija: *Raspikuća. Narodna pripovijetka.*
 — 1/1900—1901, 22, 353; 15. marta 1901. # Hakija.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Hadžić, Hakija: *Mačkovo tobe. (Po narodnoj priči).*
 — 2/1901—1902, 23, 365; 1. aprila 1902. # Hakija.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna priča.
 Hadžić, Hakija: *Cicvara ih pobila. (Narodna pripovijetka).*
 — 2/1901—1902, 23, 365; 1. aprila 1902. # Hakija.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Hajrović, M.: *Uzeo vraga radi blaga. Narodna pripovijetka.*
 — 5/1904—1905, 5, 77—78; 1. jula 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Hajrović, M.: *Adžo i div.*
 — 5/1904—1905, 17, 268—270; 1. januara 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Hajrović, M.: *Dva brata. (Narodna pripovijetka).*
 — 6/1905—1906, 6, 93—94; 15. jula 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Hamdija: *Zla žena. Narodna pripovijetka. Zabilježio —.*
 — 2/1901—1902, 2, 30—31; 15. maja 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.

- Hamdija: *Devet godina s'mejitom bila*. Zabilježio Hamdija.
— 2/1901—1902, 3, 45—46; 1. juna 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Hasandedić, A.: *Husni-Hasan*. Narodna pripovijetka. Napisao
— . —
— 1/1900—1901, 21, 336—339; 1. marta 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Hodžić, Mustafa: *Evlija*. Narodna pripovijetka.
— 5/1904—1905, 2, 30—31; 15. maja 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Potpis: Mustafa Hodžić, iz B. Gradiške.
Huseinagić Sejfudin: *Hodža i žena*.
— 5/1904—1905, 22, 347; 15. marta 1905.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Husejnagić, Sejfuđdin: *Čovjek i žena*. Narodna pripovijetka.
— 6/1905—1906, 4, 60—61; 15. juna 1905.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Islamović, Mustafa: *»Zlogovor«*.
— 5/1904—1905, 10, 156—157; 15. septembra 1904. # Isla-
mović.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Jedanaestaković: *Tri brata*. Narodna pripovijetka.
— 3/1902—1903, 5, 79—80; 1. jula 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Kreševljaković, Hamdija M.: *Halal para*.
— 5/1904—1905, 4, 58—59; 15. juna 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Kurspahić, Mehmed: *Tri brata*. Narodna pripovijetka.
— 3/1902—1903, 6, 95—96; 15. jula 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Kurtagić, Fadil: *Deli Mehmed*. Narodna pripovijetka.
— 6/1905—1906, 15, 238; 1. decembra 1905.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Pored potpisa: učiteljski pripravnik.
Mahinić, Ahmed: *Carski saraji*. (Narodna pripovijetka).
— 3/1902—1903, 1, 13; 1. maja 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Mehmedbašić, Mahmud: *Sabur-selamet*. (Narodna pripovi-
jetka).
— 3/1902—1903, 2, 30—31; 15. maja 1902.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Zabilježio —. gimn. u Mostaru.
- Mehmedbašić, Mahmud: *Ženski šer. (Narodna priča)*.
— 3/1902—1903, 10, 158—159; 15. septembra 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Zabilježio: Mahmud Mehmedbašić, gimnazijalac.
- Mesihović, Dž.: *Zla žena. Narodna priča*.
— 3/1902—1903, 7, 111; 1. augusta 1902.
- M. Muhamedi-Sami: *Deli Satura. Narodna pripovijetka*.
— 1/1900—1901, 18, 287—288; 15. januara 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Muftić, Enver: *Igman-Alija. Narodna pripovijetka*.
— 1/1900—1901, 3, 49—50; 1. juna 1900.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
- Muftić, Hazim: *Čelin san. Narodna pripovijetka*.
— 2/1901—1902, 7, 109; 1. augusta 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Muftić, Hazim: *Išaretom*.
— 2/1901—1902, 17, 271; 1. januara 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka-
-anegdota.
- Muftić, Hazim: *Lisičiji Sud. Basna*.
— 2/1901—1902, 24, 382; 15. aprila 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Basna.
- Muftić, Hazim: *Fala Bogu, kad je san! Narodna pripovijetka*.
— 3/1902—1903, 3, 46—47; 1. juna 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Muharemagić, Mustafa: *Hodža kafa Bošnjak*.
— 9/1908—1909, 18—19, 294—295.
- * Narodna pripovijetka. Pored imena oznaka: D. Tuzla.
- Muharemagić, Mustafa: *Arnaut Onbaša. Pripovijetka*.
— 10/1909—1910, 5, 73; 15. augusta 1909.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Pripovijetka.
- Muharemagić, Mustafa: *Daidža i sestrić. Pripovijetka*.
— 10/1909—1910, 6, 94—95; 1. septembra 1909.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Muharemagić, Mustafa: *»Čamurbe« to je moje turkesalo*.
— 10/1909—1910, 9, 141; 15. oktobra 1909.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
- Muharemagić, Mustafa: *Tri brata pogađača. Narodna pripovijetka*.

- 10/1909—1910, 16 i 17, 270—271; 1. i 15. februara 1910.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Muharemagić, M.: *Ko pravo radi i bog mu pomaže. Priča iz naroda.*
- 10/1909—1910, 22 i 23, 359—365; 1. i 15. jula 1910. — 24, 377—381; 1. augusta 1910.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Mulić, Hamdija: *Zlatna jabuka. (Basna).*
- 1/1900—1901, 2, 31—32; 15. maja 1900. # Pribilježio: Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Mulić, Hamdija: *Pravda i krivda. Narodna pripovijetka.*
- 1/1900—1901, 7, 110—111; 1. augusta 1900. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Mulić, Hamdija: *Dilber djevojka. Narodna pripovijetka.*
- 1/1900—1901, 12, 191—192. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 N. N.: *Rad ga izveo na put. Po narodnom pričanju.*
- 4/1903—1904, 14, 220—221; 15. novembra 1903.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Omer: *Ruh. (Duša). Po narodnom pripovijedanju. Zabilježio —.*
- 2/1901—1902, 16, 255; 15. decembar 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Sakupljač: M. Č. Čatić?
- Omer: *Car i Nasrudin efendija.*
 — 2/1901—1902, 271; 1. januara 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Sakupljač: M. Č. Čatić?
- Omer: *Muž i žena. Narodna pripovijetka.*
 — 2/1901—1902, 19, 302—303; 1. februara 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Sakupljač: M. Č. Čatić?
- Omer: *Nasrudin efendija i kradljivci.*
 — 2/1901—1902, 20, 318; 15. februara 1902.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
 Sakupljač: M. Č. Čatić?
- Omer: *Carev san. Narodna pripovijetka.*
 — 2/1901—1902, 21, 334—335; 1. marta 1902.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Sakupljač: M. Č. Čatić?
Omer: *Tražio ikbala. (Narodna pripovijetka).*
— 2/1901—1902, 24, 381; 15. aprila 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Sakupljač: M. Č. Čatić?
Salihović, Salih H.: *Hrđava pamet.*
— 4/1903—1904, 4, 61; 15. juna 1903.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Sarajlić, Šemsudin: *Po jarana. Narodna pripovijetka.*
— 2/1901—1902, 6, 93; 15. jula 1901. # Šemsuddin.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Sarajlić, Šemsudin: *Iskopano blago. Narodna pripovijetka.*
— 3/1902—1903, 14, 220; 15. novembra 1902. # Šemsuddin.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Sarajlić, Šemsudin: *Pravi musafir. Narodna pripovijetka.*
— 4/1903—1904, 7, 110—111; 1. augusta 1903. # Šemsuddin.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Sarajlić, Šemsudin: *Hrsuzi i hrsuzbaša. (Nardona pripovijetka).*
— 5/1904—1905, 11, 172—173; 1. oktobra 1904. # Šemsuddin.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Slinić, Ibrahim: *Majstor i iščija. (Narodna pripovijetka).*
— 2/1901—1902, 24, 382; 15. aprila 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Pribilježio Slinić Ibrahim, gimn. u Sarajevu.
Slinić, Ibrahim: *Sultan i Bošnjak. Po narodnom pripovijedanju.*
— 5/1904—1905, 3, 44; 1. juna 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Slinić, Ibrahim: *Pametna djevojčica. (Narodna pripovijetka).*
— 6/1905—1906, 7, 109; 1. augusta 1905. # I. Slinić.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Šaran-Trebinjac, Halid: *Arzikamberov zanat.*
— 2/1901—1902, 11, 173—174; 1. oktobra 1901. — 12, 188—
—190; 15. oktobra 1901. — 13, 206; 1. novembra 1901. —
14, 221—223; 15. novembra 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Šaran, Halid: *Prijevara. Narodna pripovijetka.*
— 5/1904—1905, 6, 90—91; 15. jula 1904.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.

Šaran-Trebinjac, Halid: *Hadžićevo rob. Narodna pripovijetka.*

— 5/1904—1905, 16, 252—254; 15. decembra 1904.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.
Zulfikarpašić-Čengiđ, Hakibeg: *Dobro se dobrim vraća. Narodna pripovijetka.*

— 6/1905—1906, 18, 283—285; 15. januara 1906.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna pripovijetka.

10. ISTOČNE NARODNE PRIPOVIJETKE

Anonim: *Mudri kadija. Istočna pripovijetka.*

— 3/1902—1903, 10, 157—158; 15. septembra 1903.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Istočna narodna pripovijetka.

Bašagić, Safvet: *Nasamareni kadija. Istočna pripovijetka. Po arapskom: Nazim.*

— 1/1900—1901, 14, 218; 15. novembra 1900. # Nazim.

* Narodna pripovijetka.

Bjelevac, Abdurezak-Hifzi: *Tutiya. (Istočna pripovijetka).*

— 3/1902—1903, 12, 192; 15. oktobra 1902.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna istočna pripovijetka.

Bušatlić, hafiz Ajni: *Adalet (Pravda). Istočna pripovijetka.*

— 2/1901—1902, 3, 62; 15. juna 1901.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Istočna narodna pripovijetka.

Deronja, Hasan: *Vuk i lisica. Arapska basna.*

— 4/1903—1904, 13, 205; 1. novembra 1903. # Hadže Zade.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna arapska basna.

Dukatar, hafiz M. A.: *Darežljivost Džaferi-Bermekije. Arapska pripovijetka. Preveo —.*

— 1/1900—1901, 17, 267—268; 1. januara 1901.

* Arapska narodna pripovijetka.

H. Baščaušević, Fehim (Preveo): *Dobar savjet. Preveo F. H. B.*

— 4/1903—1904, 10, 159; 15. septembra 1903. # F. H. B.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Istočna narodna pripovijetka.

- Hajrović, M.: *Tevećul. Arapska priča*.
— 1/1900—1901, 7, 109; 1. augusta 1900.
* Narodna arapska pripovijetka.
- Hajrović, M.: *Sabur. Arapska pripovijetka*.
— 1/1900—1901, 9, 135—136; 1. septembra 1900.
* Arapska narodna pripovijetka.
- Hajrović, Murat: *Zavidnost. Arapska pripovijetka*.
— 1/1900—1901, 12, 186—187; 15. oktobra 1900.
* Arapska narodna pripovijetka.
- Hajrović, M.: *Mudra osuda. Istočna pripovijetka*.
— 2/1901—1902, 15, 236—237; 1. decembra 1901.
* U rubrici »Narodne umotvorine«.
Istočna narodna pripovijetka.
- Hajrović, M.: *Kome Bog daje, ne pita se čiji je sin. (Istočna priča)*.
— 6/1905—1906, 16, 251—254; 15. decembra 1905.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna istočna priča.
- Hajrović, M.: *Prva muka — posljedna last. Istočna pripovijetka*.
— 6/1905—1906, 19, 300—301; 1. februara 1906. — 20, 315—316; 15. februara 1906.
* U rubrici »Narodne umotvorine«.
Istočnjačka narodna pripovijetka.
- Kazazović, Salih: *Mačak i miš. Arapska basna*.
— 3/1902—1903, 11, 175; 1. oktobra 1902. # S. K.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Arapska basna.
- Mahinić, Ahmed: *Carski saraji. Prevod s arapskog*.
— 5/1904—1905, 23, 363; 1. aprila 1905. # A. M.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Arapska narodna pripovijetka.
- Mahinić, Ahmed: *I caru može zanat zatrebati. Istočna priča*.
— 6/1905—1906, 2, 27; 15. maja 1905. # A. M.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Narodna istočna pripovijetka.
- Mehmed: *Mudri hodža: Istočna pripovijetka. Zabilježio —*.
— 1/1900—1901, 13, 203—204; 1. novembra 1900.
* Narodna pripovijetka.
- Muftić, Hazim: *Prije smrti pokaj se. Iz hadisi Erbeina preveo —*.
— 6/1905—1906, 10, 158; 15. septembra 1905.
* U rubrici »Narodne umotvorine«. Islamska legenda.

- Muftić, Hazim: *Ne želi drugom zla.*
 — 6/1905—1906, 7, 126; 15. augusta 1905.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Pripovijetka iz islamske mitologije.
- Mulabdić, Edhem: *Temin padišah i njegov Đul. (Istočna pripovijetka.*
 — 2/1901—1902, 9, 140—142; 1. septembra 1901. # E. M.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Istočna narodna pripovijetka.
- Ragib: *Koziji i Ribiji sin. (Čovjek snuje, a Bog odlučuje).*
Istočna priča. Preveo Ragib.
 — 2/1901—1902, 10, 155—157; 15. septembra 1901.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Istočna narodna pripovijetka.
- Repovac, Nasihudin: *Baci niz vodu, naći ćeš uz vodu. Arapska priča.*
 — 6/1905—1906, 9, 139—140; 1. septembra 1905.
 * U rubrici »Narodne pripovijetke«.
 Narodna arapska priča.
- Sarajlić, Šemsudin: *Tri sluge. Istočna pripovijetka.*
 — 2/1901—1902, 15, 235—236; 1. decembra 1901. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna istočna pripovijetka.
- Sarajlić, Šemsudin: *Mudro dijete. Istočna pripovijetka.*
 — 2/1901—1902, 18, 286—287; 15. januara 1902. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna istočna pripovijetka.
- Sarajlić, Šemsudin: *Pravednost. Istočna pripovijetka.*
 — 3/1902—1903, 24, 381; 15. aprila 1903. # Šemsuddin.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna istočna pripovijetka.
- Slinić, I.: *Dragocjena kapa. (Istočna pripovijetka).*
 — 5/1904—1905, 9, 141—142; 1. septembra 1904.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«.
 Narodna istočna pripovijetka.
 U sadržaju nema ni autora ni pripovijetke.
 Pripovijetka potpisana sa: J. Slivić.
- Šeheriya Salih: *Bagdatski hrsuz. Istočna pripovijetka. Zabilježio — . —*

— 1/1900—1901, 5, 80—81; 1. jula 1900.

* Narodna istočna pripovijetka.

U rubrici »Narodne umotvorine«.

Anonim: *Hatemi Tai. (Istočna priča). (Preveli i obradili Salih Zeki Novkinić i Fejzulah Čavkić).*

— 8/1907—1908, 4, 60—62; 15. juna 1907. — 5, 74—77; 1. jula 1907. — 6, 92—94; 15. jula 1907. — 7, 109—110; 1. augusta 1907. — 8, 124—126; 15. augusta 1907. — 9, 137—140; 1. septembra 1907. — 10, 157—158; 15. septembra 1907. — 11, 172—174; 1. oktobra 1907. — 12, 187—189; 15. oktobra 1907. — 13, 201—203; 1. novembra 1907. — 14, 218—221; 15. novembra 1907. — 15, 233—235; 1. decembra 1907. — 16, 255—256; 15. decembra 1907. — 17, 269—270; 31. decembra 1907. — 18, 285—286; 15. januara 1908. — 19, 301—302; 1. februara 1908. — 20, 318—319; 15. februara 1908. — 23. i 24, 371—374; 1. i 15. aprila 1908. — 9/1908—1909, 12, 189—191; 1. novembra 1908. — 13, 204—205; 15. novembra 1908. — 14, 224—226; 1. decembra 1908. — 15, 237—238; 15. decembra 1908. — 16, 256—257; 1. januara 1909. — 17, 269—270; 15. januara 1909. — 18. i 19, 304—305; 1. februara 1909. — 20 i 21, 334—335; 1. i 15. marta 1909. — 22, 354—355; 1. aprila 1909. — 23 i 24, 371—374; 15. aprila 1909. — 10/1909—1910, 1. i 2, 27—28; 1. i 15. juna 1909. — 3, 44—46; 15. jula 1909. — 4, 60—61; 1. augusta 1909.

Anonim: *Hiljada i jedna noć. (Istočna pripovijetka). S originala preveli: Osman Nuri Hadžić i Fehim Spaho.*

— 2/1901—1902, 13, 200—202; 1. novembra 1901. — 14, 218—220; 15. novembra 1901. — 15, 232—234; 1. decembra 1901. — 16, 247—249; 15. decembra 1901. — 17, 264—266; 1. januara 1902. — 18, 283—285; 15. januara 1902. — 19, 298—301; 1. februara 1902. — 20, 314—316; 15. februara 1902. — 21, 329—332; 1. marta 1902. — 22, 343—350; 15. marta 1902. — 23, 362—364; 1. aprila 1902. — 24, 379—380; 15. aprila 1902. — 3/1902—1903, 1. 10—12; 1. maja 1902. — 2, 27—29; 15. maja 1902. — 3, 44—45; 1. juna 1902. — 4, 60—62; 15. juna 1902. — 5, 76—78; 1. jula 1902. — 6, 92—94; 15. jula 1902. — 7, 105—107; 1. augusta 1902. — 8, 125—127; 15. augusta 1902. — 9, 141—143; 1. septembra 1902. — 10, 155—157; 15. septembra 1902.

— 11, 172—174; 1. oktobra 1902. — 12, 190—191; 15. oktobra 1902. — 13, 205—207; 1. novembra 1902. — 14, 218—219; 15. novembra 1902. — 15, 232—334; 1. decembra 1902. — 16, 252—254; 15. decembra 1902. — 17, 268—269; 1. januara 1903. — 18, 285—287; 15. januara 1903. — 19, 299—300; 1. februara 1903. — 20, 315—317; 15. februara 1903. — 22, 348—350; 15. maja 1903. — 23, 364—365; 1. aprila 1903. — 24, 379—380; 15. aprila 1903. 4/1903—1904, 1, 12—13; 1. maja 1903. — 2, 26—28; 15. maja 1903. — 3, 43—44; 1. juna 1903. — 4, 59—61; 15. juna 1903. — 5, 78—79; 1. jula 1903. — 6, 93—94; 15. jula 1903. — 7, 109—110; 1. augusta 1903. — 8, 125—126; 15. augusta 1903. — 9, 140—141; 1. septembra 1903. — 12, 187—189; 15. oktobra 1903. — 13, 203—204; 1. novembra 1903. — 14, 219—220; 15. novembra 1903. — 15, 236; 1. decembra 1903. — 17, 269—270; 1. januara 1904. — 19, 299—300; 1. februara 1904. — 22, 348—349; 15. marta 1904. 5/1904—1905, 1, 11—12; 1. maja 1904. — 2, 27—29; 15. maja 1904. — 3, 41—43; 1. juna 1904. — 6, 87—89; 15. jula 1904. — 7, 107—108; 1. augusta 1904. — 8, 126—127; 15. augusta 1904. — 9, 139—141; 1. septembra 1904. — 11, 170—171; 1. oktobra 1904. — 12, 187—188; 15. oktobra 1904. — 13, 201—203; 1. novembra 1904. — 14, 218—220; 15. novembra 1904. — 16, 250—251; 15. decembra 1904. — 17, 265—267; 1. januara 1905. — 18, 283—285; 15. januara 1905. — 21, 329—331; 1. marta 1905. — 22, 345—346; 15. marta 1905. — 23, 361—362; 1. aprila 1905. — 24, 376—377; 15. aprila 1905. 6/1905—1906, 1, 13—14; 1. maja 1905. — 2, 25—26; 15. maja 1905. — 3, 42—43; 1. juna 1905. — 4, 58—59; 15. juna 1905. — 5, 75—76; 1. jula 1905. — 6, 91—92; 15. jula 1905. — 7, 106—108; 1. augusta 1905. — 8, 124—125; 15. augusta 1905. — 9, 137—138; 1. septembra 1905. — 10, 155—156; 15. septembra 1905. — 11, 171—172; 1. augusta 1905. 7/1906—1907, 1, 8—9; 1. maja 1906. — 2, 20—21; 15. maja 1906. — 4, 44—45; 15. juna 1906. — 5, 57—58; 1. jula 1906. — 6, 69—70; 15. jula 1906. — 7, 80—82; 1. augusta 1906. — 8, 94—95; 15. augusta 1906. — 9, 106; 1. septembra 1906. — 10, 117—118; 15. septembra 1906. — 11, 128—130; 1. oktobra 1906. — 12, 141—143; 15. oktobra 1906. — 13, 154—155; 1. novembra 1906. — 14, 163—164; 15. novem-

bra 1906. — 15, 177—178; 1. decembra 1906. — 16, 188—189; 15. decembra 1906. — 17, 201—202; 1. januara 1907. — 18, 211—212; 15. januara 1907. — 19, 225—226; 1. februara 1907. — 20, 238—239; 15. februara 1907. — 21, 249—250; 1. marta 1907. 8/1907—1908, 1, 11—12; 1. maja 1907. — 2, 27—28; 15. maja 1907. — 4, 59—60; 15. juna 1907. — 6, 90—92; 15. jula 1907. — 7, 108—109; 1. augusta 1907. — 12, 190—191; 15. oktobra 1907. — 13, 204—205; 1. novembra 1907. — 15, 235—236; 1. decembra 1907. 9/1908—1909, 1, 11; 15. maja 1908. — 2, 28—29; 1. juna 1908. — 3, 45—46; 15. juna 1908. — 4, 60—61; 1. jula 1908. — 5, 78—79; 15. jula 1908.

- * Od br. 10 godine 3/1902—1903, ovu pripovijest prevodi sam Fehim Spaho, kao što se i kaže ispod teksta na str. 10.

11. MALE PRIČE I DOSJETKE

Anonim: *Prezident Krüger.*

— 1/1900—1901, 12, 195; 15. oktobra 1900.

- * U rubrici »Listak. Svaštice«.

Anegdota o predsjedniku burske republike Krügeru.

Anonim: *Male priče i dosjetke.*

— 1/1900—1901, 17, 268—269; 1. januara 1901.

- * Sadržaj: Behluli Dana; Zgodan odgovor.

Anonim: *(Male priče i dosjetke).*

— 1/1900—1901, 20, 319—320; 15. februara 1901.

- * Sadržaj: Čovjek i svijet; Haruni-Rešidove opomene.

Anonim: *Male priče i dosjetke.*

— 3/1902—1903, 5, 74—76; 1. jula 1902.

- * Sadržaj: Car i Hazreti Hidr; Hasani Basrija r. a.

Aliefendić, Ahmed: *(Male priče i dosjetke).*

— 5/1904—1905, 12, 186; 15. oktobra 1904.

- * Sadržaj: Neće džaba da laže; Berećet.

Aliefendić, Ahmed: *(Male priče).*

— 5/1904—1905, 14, 221; 15. novembra 1904.

- * Sadržaj: Vratio mu šilo za ognjilo.

- Bajraktarević, Fehim: (*Male priče*).
 — 5/1904—1905, 14, 222; 15. novembra 1904.
 * Sadržaj: Sokrat.
- Bašagić, Safvet: *Hladnokrvnost*.
 — 1/1900—1901, 1, 20; 1. maja 1900. # M. S.
 * U rubrici »Listak«. »Svaštice«.
 Anegdota.
- Bašagić, Safvet: *Sreća i Aleksander*.
 — 1/1900—1901, 1, 20; 1. maja 1900. # M. S.
 * U rubrici »Listak«. »Svaštice«.
 Anegdota.
- Bašagić, Safvet: *Male priče i dosjetke*. (*Zabilježio Seradž*).
 — 1/1900—1901, 16, 253—254; 15. decembra 1900. # Seradž.
 * Sadržaj: Prijateljstvo; Veledušje; Domoljublje.
- Bašagić, Safvet: *Male priče i dosjetke*.
 — 1/1900—1901, 18, 285—286; 15. januara 1901. # Seradž.
 * Sadržaj: Ne šali se s pjesnikom; Zgodna poslanica; Zgodan izgovor.
- Bašagić, Safvet: *Bešar i njegov magarac*. *Preveo Seradž*.
 — 1/1900—1901, 19, 300; 1. februara 1901. # Seradž.
 * Anegdota.
 U sadržaju ime prevodioca: Seradžuddin.
- Bašagić, Safvet: *Male priče i dosjetke*.
 — 1/1900—1901, 19, 302—303; 1. februara 1901. # Seradž.
 * Sadržaj: Ne diraj u pjesnika; Otac sinu; Kakvo pitanje takav odgovor; Neumjesno pitanje.
- Bašagić, Safvet: *Male priče i dosjetke*.
 — 1/1900—1901, 20, 319; 15. februara 1901. # Seradž.
 * Sadržaj: Riječi ljudi od riječi i čina: Harun i učenjak.
- Bašagić, Safvet: (*Male priče i dosjetke*).
 — 1/1900—1901, 21, 334; 1. marta 1901. # Seradž.
 * Sadržaj — Na bojnem polju.
- Bašagić, Safvet: *Male priče i dosjetke*.
 — 1/1900—1901, 23, 366; 1. aprila 1901. # Seradž.
 * Sadržaj: Jednakost pred sudom; Zgodan odgovor; Neumrla satira: Ibret.
- Bašagić, Safvet: (*Male priče i dosjetke*).
 — 1/1900—1901, 24, 384; 15. aprila 1901. # Nazim.
 * Sadržaj: Pametno dijete.

Bašagić, Safvet: *Uzgedne bilješke.*

- 6/1905—1906, 3, 41—42; 1. juna 1905. # Mirza Safvet.
- * 10 anegdota.

Bašagić, Teufik: *(Male priče i dosjetke).*

- 1/1900—1901, 24, 384; 15. aprila 1901. # T. B.
- * Sadržaj: Ne mogu ga se otresti; Umjestan odgovor; Flegma.

Behlulović, Mustafa: *Pričice iz naroda.*

- 10/1909—1910, 1 i 2, 29—30; 1. i 15. juna 1909.
- # Behluli Mustafa.
- * Sadržaj: Preći objed od selama; Kadija i teravija; Mudar bogataš.
- Uz potpis: D. Tuzla.

Behlulović, Mustafa: *Pričice iz naroda.*

- 10/1909—1910, 4, 62—63; 1. augusta 1909. # Behluli Mustafa.
- * Sadržaj: Šibica mu poštenje pokvarila; Svekrovi orasi; Pametna djevojka.

Behlulović, Mustafa: *Sličice iz naroda.*

- 11/1910—1911, 1, 10—11; 15. oktobra 1910. # Behluli Mustafa.
- * U rubrici: »Narodne umotvorine«.
- Sadržaj: I. Mnogo jacija; II. Mlinar i seljak; III. Seljak i Švabo.

Bjelevac, Abdurezak: *Dva šperca.*

- 2/1901—1902, 20, 317; 15. februara 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
- Kratka narodna anegdota.

Bjelevac, Abdurezak: *Cigo i rišćanin.*

- 2/1901—1902, 20, 317; 15. februara 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
- Kratka narodna priča.

Bjelevac, Abdurezak: *Crnogorac u Džamiji.*

- 2/1901—1902, 20, 318; 15. februara 1902.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. Kratka narodna priča.

Čatić, Musa Ćazim: *Anekdote iz života glasovitih ljudi.*

Sabrao Šair (M. Č. Čatić).

- 8/1907—1908, 15, 232—233; 1. decembra 1907.
- * Sadržaj: Newton kao parlamentarac; Ragib paša i Hašmet; Diderot; Timurlenk i pjesnik; Montesquieu i

- papa; Dr. Platon i dječarci; Sultan Mahmut i Izet-mula; Knez Bismark i Gorčakov; Aristid i velikaš.
- Čatić, Musa Čazim: *Anekdote iz života glasovitih ljudi. Sabrao: Šair (M. Č. Čatić).*
- 8/1907—1908, 16, 252—254; 15. decembra 1907.
- * Sadržaj: Diogen o ženama; Ljudevit XIV i časnik; Veliki Aleksandar i prosjak; Nabija i konjušnik; Sijavuš paša i valija; Ferezdek; Ferardžija i pariški slikari; Hašmet i brbljavci; Izet-mula i jedan lažljivac; Ibni Lejs; Mirza Babir i seljak; Timurlenk i Nasrudin; Harun i Behlul.
- Demirović, Salih ef.: *Male priče i dosjetke. Sabrao —.*
- 1/1900—1901, 13, 208; 1. novembra 1900.
- * Sadržaj: Mudri Šekik; I kažnjen i nagrađen; Dug jednog šaljivdžije.
- Deronja, Hasan: *(Male priče i dosjetke). Iz zbirke.*
- 1/1900—1901, 16, 254; 15. decembra 1900. # Hadže Zade.
- * Sadržaj: Arnaut i njegova mukavva.
- Deronja, Hasan: *(Male priče i dosjetke).*
- 6/1905—1906, 7, 106; 1. augusta 1905. # Hadže Zade.
- * Sadržaj: Nasuddin hodžine bisage; Lisica. Preveo Hadže Zade.
- Dizdar, Muhamed Emin: *Male priče i dosjetke.*
- 3/1902—1903, 2, 26; 15. maja 1902. # M. Emin.
- * Sadržaj: Haruni-Rašidov liječnik.
- Dizdar, Muhamed Emin: *Male priče i dosjetke. Preveo M. Emin.*
- 3/1902—1903, 10, 154; 15. septembra 1902. # M. Emin.
- * Sadržaj: Nauka; Imami Azam.
- Dubravić, Muharem: *Male priče i dosjetke.*
- 4/1903—1904, 2, 19; 15. maja 1903.
- * Sadržaj: Mudro dijete. Potpis: Muharem Dubravić, gimnazijalac.
- Fakir: *Male priče i dosjetke. (Sabrao —).*
- 8/1907—1908, 8, 127; 15. augusta 1907.
- * Sadržaj: Diplomatski odgovor; Pjesnikov sarkazam; Kako Arapi ljube pjesnike; Jedna utjeha; Abdul-Melik i Ša'bija; Djela su slava.
- Ferezdek: *Iz medresanskih zakutaka.*
- 7/1906—1907, 19, 223—225; 1. februara 1907.

- * Sadržaj: Novak; Pile; Peškeš; Ders; Uzdah; »Teubih«; Robovi; Med; Preokret; Mališan.
- F. Nedžati: *Džamija i nadripjesnik*.
  - 8/1907—1908, 23 i 24, 376; 1. i 15. aprila 1908.
  - * U rubrici »Listak. Svaštice«. (Fehim Bajraktarević?). Anegdota.
- H. G. P.: *(Male priče i dosjetke)*.
  - 4/1903—1904, 24, 371—372; 15. aprila 1904.
  - * Sadržaj: Pravo govori.
- H. N.: *(Male priče i dosjetke)*.
  - 1/1900—1901, 15, 236; 1. decembra 1900.
  - * Jedan odgovor.
  - Autor: Hasan Nametak (?).
- Hadžić, Osman Nuri: *Male priče i dosjetke. Upaljetkovao Vamik*.
  - 1/1900—1901, 10, 158; 15. septembra 1900. # Vamik.
  - * Štampane su sljedeće anegdote: 1. Izliječio ga od nezadovoljstva; 2. Ko je šupalj pod uši, drži se za uši; 3. Čednost; 4. Očinska vječnost; 5. Ništica.
- Hadžić, Osman Nuri: *Male priče i dosjetke. Upaljetkovao Vamik*.
  - 1/1900—1901, 11, 173; 1. oktobra 1900. # Vamik.
  - * Pod ovim naslovom su donesena četiri priloga: Tko ne ljubi svoju djecu — nije za državnika; Svak o svom zanatu; Ezop i putnik; Majmunova osveta.
- Hadžić, Osman Nuri: *(Male priče i dosjetke)*.
  - 1/1900—1901, 14, 221; 15. novembra 1900. # Upaljetkovao: Vamik.
  - * Sadržaj: Poštuj težaka; Zgodna poslovice. Ipod teksta Hadžićeva napomena u vezi sa anegdotom »Čednost«, koju je on pripisao Duvalu, a Fehim Spaho veli da je to rekao Ebu Jusuf.
- Hadžić, Osman Nuri: *Male priče i dosjetke. Sabrao i preveo Vamik*.
  - 2/1901—1902, 11, 166—167; 1. oktobra 1901. # Vamik.
  - * Sadržaj: Pjesnikova nagrada; San; Opomena.
- Hadžić, Osman Nuri: *Male priče i dosjetke. Sabrao i preveo Vamik*.
  - 2/1901—1902, 12, 186—187; 15. oktobra 1901. # Vamik.
  - * Sadržaj: So; U zgodan čas; Dva komadića kruha.

Hadžić, Osman Nuri: *Male priče i dosjetke*.

— 7/1906—1907, 16, 189—190; 15. decembra 1906. # Hajruddin.

* Sadržaj: Molière i njegov učenik; Koliko jezika treba ženi; Filip Macedonski i njegovi klevetnici; Veleđuše; Vojvoda od Modene i kardinal Campeji; General Antigonus i njegovi vojnici; Theodosius, Arkadius i Honorius; Aleksandar Veliki i Parmemo; Zgodan odgovor; Naivan odgovor; Zastiđen znatiželjković; Ariosto i njegova kućica.

Hajrović, M.: *Male priče i dosjetke*.

— 1/1900—1901, 14, 221; 15. novembra 1900.

* Sadržaj: Lakomost; Čarobni dolaf.

Hajrović, M.: *Male priče i dosjetke*.

— 1/1900—1901, 15, 236; 1. decembra 1900.

* Sadržaj: Dvostruko ogledalo; Više mene stoji; Jedno za drugo; Bakil.

Hajrović, M.: (*Male priče i dosjetke*).

— 1/1900—1901, 18, 286; 15. januara 1901.

* Sadržaj: Metevekili.

Hajrović, M.: *Male priče i dosjetke*.

— 3/1902—1903, 3, 56—57; 15. juna 1902.

* Sadržaj: Ptičiji jezik; Dječinja igra; Ličina; Slijepac.

Hajrović, M.: *Male priče i dosjetke*.

— 3/1902—1903, 6, 87; 15. jula 1902.

* Sadržaj: Smatraj pošljedak.

Hajrović, M.: *Male priče i dosjetke*.

— 4/1903—1904, 1, 7—8; 1. maja 1903.

* Sadržaj: Pjesnik i krojač; Gatar.

Hajrović, M.: *Male priče i dosjetke*.

— 4/1903—1904, 13, 195—196; 1. novembra 1903.

* Sadržaj: Slušaj roditelje; Hajdučki nož.

Hajrović, M.: *Male priče i dosjetke*.

— 4/1903—1904, 22, 338—339; 15. marta 1904.

* Sadržaj: Mljekar; Nesmotrenost.

Hajrović, M.: *Male priče i dosjetke*.

— 5/1904—1905, 11, 173—174; 1. oktobra 1904.

* Sadržaj: Pamet caruje, a snaga klade valja; Mala kruška.

- Haki ibni Sulejman: (*Male priče i dosjetke*).
 — 4/1903—1904, 24, 371; 15. aprila.
 * Sadržaj: Devet hila (varka), deseto junaštvo.
- Hamdija: (*Male priče i dosjetke*).
 — 6/1905—1906, 7, 105—106; 1. augusta 1905.
 * Sadržaj: Itibar; Koga je više.
- H. Baščaušević, Fehim: (*Male priče i dosjetke*).
 — 3/1902—1903, 2, 27; 15. maja 1902.
 * Sadržaj: Skupocjen nakit.
- H. Baščaušević, Fehim: *Male priče i dosjetke*.
 — 5/1904—1905, 12, 186; 15. oktobra 1904.
 * Sadržaj: Ciganin pred kadijom; Hamdija; Mrkac.
- H. Baščaušević, Fehim: (*Male priče*).
 — 5/1904—1905, 14, 221; 15. novembra 1904.
 * Sadržaj: Nasrudin hodža i njegova krava.
- H. Baščaušević, Fehim: *Male priče i dosjetke*.
 — 6/1905—1906, 7, 105; 1. augusta 1905; # F. H. B.
 * Sadržaj: Nagrada.
- H. Baščaušević, Fehim: (*Male priče i dosjetke*).
 — 6/1905—1906, 21, 330; 1. marta 1906.
 * Sadržaj: Dosjetljivi ciganin.
- H. Baščaušević, Fehim: *Male priče i dosjetke. Sabrao i preveo*. —
 — 8/1907—1908, 14, 221—222; 15. novembra 1907.
 * Sadržaj: Pjevač i hamal; Brbljavac kod govornika; Spašena košulja; Alkemista i Leon X; Lakomi i česma.
- H. Baščaušević, Fehim: *Male priče i dosjetke. Sabrao i preveo*.
 — 8/1907—1908, 6, 89—90; 15. jula 1907.
 * Sadržaj: Viječni teret; Ezop i životinje; Udvorni vladar; Kako mišljaše i naredi Fridrik Veliki.
- Hifzi Mostari: (*Male priče i dosjetke*).
 — 3/1902—1903, 10, 155; 15. septembra 1902.
 * Sadržaj: Zgodan odgovor.
- Islamović, M.: (*Male priče i dosjetke*).
 — 4/1903—1904; 1, 8; 1. maja 1903.
 * Sadržaj: Mudri kadija.
- Islamović, M.: (*Male priče i dosjetke*).
 — 4/1903—1904, 24, 371; 15. aprila 1904.
 * Sadržaj: Dva pravila za život.

- Karabdić, Ševkija: *Male priče*.
 — 5/1904—1905, 14, 221; 15. novembra 1904.
 * Sadržaj: Ženini savjeti.
- Kazazović, Salih: (*Male priče i dosjetke*).
 — 3/1902—1903, 10, 155; 15. septembra 1902. # S. K.
 * Sadržaj: Što je najljepše na svijetu; Jedan odgovor.
- Kazazović, Salih: *Male priče i dosjetke. Skupio* —.
 — 4/1903—1904, 7, 102—103; 1. augusta 1903. # S. K.
 * Sadržaj: Hadžadž i starac; Izjelica; Nadmudreni hrsuzi.
- Kurtagić, Fadil: (*Male priče i dosjetke*).
 — 6/1905—1906, 21, 330; 1. marta 1906.
 * Sadržaj: Dosjetljiv osuđenik.
 Pokraj imena stoji: učiteljski pripravnik.
- Muftić, Hazim: *Male priče i dosjetke*.
 — 1/1900—1901, 21, 333; 1. marta 1901.
 * Sadržaj: Mravja hrana.
- Muftić, Hazim: (*Male priče i dosjetke*).
 — 6/1905—1906, 21, 330; 1. marta 1906.
 * Sadržaj: Za istinu kažnjen.
- Muftić, Ismet: (*Male priče i dosjetke*).
 — 6/1905—1906, 7, 106; 1. augusta 1905.
 * Sadržaj: Babina varka.
- Mulić, Hamdija: *Narodne pošalice. Sabrao Ata Nerćes*.
 — 2/1901—1902, 9, 142—143; 1. septembra 1901. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. 4. narodne anegdote.
- Mulić, Hamdija: *Narodne pošalice*.
 — 2/1901—1902, 16, 255—256; 15. decembra 1901. # Ata Nerćes.
 * U rubrici »Narodne umotvorine«. 6. anegdota iz naroda.
- Mulić, Hamdija: *Male priče i dosjetke. Skupio Ata Nerćes*.
 — 4/1903—1904, 19, 291—292; 1. februara 1904. # Ata Nerćes.
 * Sadržaj: O Ali paši Rizvanbegoviću (dvije), O Nasrudin hodži (jedna).
- Nazif Hilmi: *Male priče i dosjetke*.
 — 1/1900—1901, 24, 383—384; 15. aprila 1901.
 * Sadržaj: Razboritost.
- Rebac, Hasan: *Male priče i dosjetke*.
 — 4/1903—1904, 8, 119—120; 15. augusta 1903.
 * Sadržaj: Alipaša Rizvanbegović; Šperci; Opet šperci.

S. A.: *Gostoprinstvo u Arapa. (Po franceskom).*

— 1/1900—1901, 1, 19—20; 1. maja 1900.

* U rubrici »Listak«. «Svaštice».

Anegdote.

S. H. B.: (*Male priče i dosjetke*).

— 4/1903—1904, 19, 292; 1. februara 1904.

* Sadržaj: Sam budala; Našla slika priliku (Istočna pripovijetka) preveo S. H. B.

Sarajlić, Šemsudin: (*Male priče i dosjetke*).

— 1/1900—1901, 19, 303; 1. februara 1901. # Šemsuddin.

* Sadržaj: Behluli Dana.

Sarajlić, Šemsudin: (*Male priče i dosjetke*).

— 3/1902—1903, 2, 27; 15. maja 1902. # Šemsuddin.

* Sadržaj: Muajdija i Mensur.

Sarajlić, Šemsudin: (*Male priče i dosjetke*).

— 3/1902—1903, 10, 155; 15. septembra 1902. # Šemsuddin.

* Sadržaj: Htio vunu da sije.

Sarajlić, Šemsudin: (*Male priče i dosjetke*).

— 4/1903—1904, 2, 19; 15. maja 1903. # Šemsuddin.

* Sadržaj: Gramatičar i mornar.

Sarajlić, Šemsudin: (*Male priče i dosjetke*).

— 4/1903—1904, 7, 103; 1. augusta 1903. # Šemsuddin.

* Sadržaj: Upoređenje; Dok se god jaše, računa nema.

Sarajlić, Šemsudin: (*Male priče i dosjetke*).

— 4/1903—1904, 8, 120; 15. augusta 1903. # Karanfilaga.

* Sadržaj: Dobar čovjek; Noširevanova pravednost.

Sarajlić, Šemsudin: *Male priče i dosjetke*.

— 6/1905—1906, 12, 186—187; 15. septembra 1905.

* Sadržaj: Namjerila se kosa na brus; Pjesnička dosljednost; Islamski šarti; Nasilnik; Glupan pivničar.

Bez potpisa. U sadržaju oznaka: Šemsuddin-Karanfilaga.

Sarajlić, Šemsudin: *Male priče i dosjetke*.

— 6/1905—1906, 14, 215; 15. novembra 1905. # Karanfilaga.

* Sadržaj: Istina ga spasila; Opravdanje; Spava; O havi se ne živi; Duhovit slikar; Doglavnikova dosljednost; Vještina ga spasila; Pizistrat;

U sadržaju pseudonim: Šemsuddin — Karanfilaga.

Sarajlić, Šemsudin: *Male priče i dosjetke*.

— 6/1905—1906, 15, 231—232; 1. decembra 1905. # Šemsuddin.

- * Sadržaj: Amerikanac i Evropejac; Tri najveća liječnika na svijetu; Plemstvo iz davnine; Učitelj i učenik; Kralj i kipar; Diplomacija; Bojazan; Sretan glupan; Ispravio pogrešku.

Sarajlić, Šemsudin: *Male priče i dosjetke*.

— 6/1905—1906, 21, 329—330; 1. marta 1906. # Šemsuddin.

- * Sadržaj: Glupan; Dobar sluga; Ni govora džaba nema; Otkle im voda dolazi; Dug; Dvije prijateljske molbe; Oštroumno dijete.

Sarajlić, Šemsudin: *Kratke priče i dosjetke*.

— 8/1907—1908, 12, 186—187; 15. oktobra 1907. # Šemsuddin.

- * Sadržaj: Vjerovanje i nevjerovanje; Može li unići u grad? Dvije karpuze; Umjetnik; Nenaravna plemenitost; Hodža i dijete; A zar se neće ohladiti; Društvene trice; Bolji mjesec od sunca; Rastanak i ljubav; Hitan račun.

Server: (*Male priče i dosjetke*).

— 3/1902—1903, 3, 57; 15. juna 1902.

- * Sadržaj: Umjestan odgovor; Očitovanje na lijep način; Vezirov majstorluk.

Slinić, Ibrahim: (*Male priče*).

— 5/1904—1905, 14, 221—222; 15. novembra 1904.

- * Sadržaj: Žena i hrsuz; Žena i turski vojnici.

Softa: (*Male priče i dosjetke*).

— 4/1903—1904, 1, 19; 15. maja 1903.

- * Sadržaj: Otac i sin.

Spaho, Fehim: *Male priče i dosjetke*.

— 1/1900—1901, 11, 173—174; 1. oktobra 1900.

- * Pod ovim naslovom su donesena tri priloga: Čednost; Ljubav prema bližnjima; U smrti je ljepota svijeta.

Spaho, Fehim: *Male priče i dosjetke*.

— 1/1900—1901, 12, 190; 15. oktobra 1900.

- * Anegdote: Ljudevit XIV — pjesnik; Napoleon Bonaparte; Vrijeme je novac; Velikodušje; Nasjela; Mudar odgovor.

Spaho, Fehim: *Male priče i dosjetke*. *Sabrao* —.

— 1/1900—1901, 16; 15. decembra 1900.

- * Sadržaji: Dobar lijek; Dobar dokaz; Ne će on fetve; Zanat; Slikarstvo i liječništvo.

Spaho, Fehim: *(Male priče i dosjetke)*.

— 1/1900—1901, 19, 303; 1. februara 1901.

* Sadržaj: Oštromno dijete; Drugo oštromno dijete.

Spaho, Fehim: *Male priče i dosjetke*.

— 1/1900—1901, 22, 351—352; 15. marta 1901.

* Sadržaj: Ruka se hoće; Nasilje; Dosjetljiv sluga.

Spaho, Fehim: *(Male priče i dosjetke)*.

— 1/1900—1901, 23, 366—367; 1. aprila 1901. # Fehim.

* Sadržaj: Trajna slast; Noširevanova pravednost.

Šerić, A. Dž.: *Male priče i dosjetke*.

— 3/1902—1903, 3, 43; 1. juna 1902.

* Sadržaj: Dobro se dobrim nagrađuje; Dobar odgovor; Dobar primjer; Milostinja; Mudri derviš.

Talib: *Dva seljaka*.

— 2/1901—1902, 20, 318; 15. februara 1902.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Kratka narodna priča.

Talib: *Boj*.

— 2/1901—1902, 20, 318; 15. februara 1902.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Kratka narodna priča.

12. NARODNE POSLOVICE

Deronja Hasan: *Narodne poslovice. Sabrao Hadže Zade*.

— 1/1900—1901, 18, 289; 15. januara 1901. — 19, 305—306; 1. februara 1901. — 20, 322; 15. februara 1901. # Hadže Zade.

* U rubrici »Narodne umotvorine«.

188 narodnih poslovica i narodnih fraza.

H. Baščaušević, Fehim: *Narodne poslovice*.

— 5/1904—1905, 10, 157—158; 15. septembra 1904.

* U rubrici »Narodne umotvorine«.

Zbirka poslovica. 97 narodnih poslovica i upoređenja.

Mulabdić, Edhem: *Turske poslovice. Pribrao Mulabdić*.

— 5/1904—1905, 14, 218; 15. novembra 1904.

* 25 poslovica.

13. NARODNE ZAGONETKE

Anonim: *Narodne zagonetke*.

— 1/1900—1901, 13, 212; 1. novembra 1900.

* U rubrici »Listak. Zagonetke«.
10 zagonetki.

Bajraktarević, Fehim: *Zagonetke*.

— 5/1904—1905, 14, 224; 15. novembra 1904.

* 6 zagonetki. Odgonetke u br. 16, str. 256.

Bektašević, Fehim: *Narodne zagonetke*. Sabrah Fehim Bektašević iz Konjica.

— 1/1900—1901, 10, 164; 15. septembra 1900.

* U rubrici »Listak. Zagonetke«.
7 zagonetki. Odgonetke u br. 12, str. 196.

Deronja, Hasan: *Zagonetke*. (*Narodne zagonetke*).

— 1/1900—1901, 6, 100; 15. jula 1900. # Hadže Zade.

* U rubrici »Listak. 7 zagonetki«. Odgonetke u br. 8
str. 132.

Deronja, Hasan: *Narodne zagonetke*.

— 1/1900—1901, 9, 148; 1. septembra 1900. # Hadže Zade.

* U rubrici »Listak«. 14 zagonetki. Odgonetke u br. 11,
str. 180.

Dipić, Ahmed: *Zagonetke*.

— 4/1903—1904, 7, 112; 1. augusta 1903.

* O zagonetki. Odgonetke u br. 9, str. 144.

Dizdar, Salih Džemal: *Da što mi ti da što? Sabrao —.*—

— 4/1903—1904, 20, 320; 15. februara 1904.

* U rubrici »Listak«.
6. zagonetaka. Odgonetke u br. 22, str. 352.

H. Baščaušević, Fehim: *Narodne zagonetke*.

— 1/1900—1901, 8, 132; 15. augusta 1900.

* U rubrici »Listak«. 8 zagonetki.
Odgonetke u br. 10, str. 164.

H. Baščaušević, Fehim: *Narodne zagonetke*.

— 1/1900—1901, 12, 196; 15. oktobra 1900.

* U rubrici »Listak. Zagonetke«.
Osam narodnih zagonetki.

H. Baščaušević, Fehim: *Zagonetke*.

— 1/1900—1901, 18, 292; 15. januara 1901.

* 9 zagonetki. Odgonetke u br. 20, str. 324.

- H. Baščaušević, Fehim: *Zagonetke*.
 — 2/1901—1902, 1, 16; 1. maja 1901.
 * 7 zagonetki: Odgonetke u br. 3, str. 48.
- H. Baščaušević, Fehim: *Narodne zagonetke i pitalice*.
 — 2/1901—1902, 15, 240; 1. decembra 1901.
 * U rubrici »Listak«.
 9 zagonetki i pitalica. Odgonetke u br. 17, str. 272.
- H. Baščaušević, Fehim: *Zagonetke. Dašto mi ti dašto?*
 — 4/1903—1904, 12, 192; 15. oktobra 1903.
 * U rubrici »Listak«. 12 zagonetki. Odgovnetke u br. 14, str. 224.
- H. Baščaušević, Fehim: *Da što mi ti da što?*
 — 4/1903—1904, 22, 352; 15. marta 1904. # Fehim H. B.
 * U rubrici »Listak. Zagonetke«.
 9 zagonetki. Odgonetke u br. 24, str. 384.
- H. Baščaušević, Fehim: *Zagonetke*.
 — 5/1904—1905, 5, 80; 1. jula 1904.
 * 15 zagonetki. Odgonetke u br. 7, str. 112.
- Hadžimujagić, Mehmed: *Zagonetke*.
 — 1/1900—1901, 5, 81; 1. jula 1901.
 * 6 zagonetki. Odgonetke u br. 5, str. 81.
- Hasandedić, Ahmet: *Zagonetke*.
 — 1/1900—1901, 3, 52; 1. juna 1900.
 * U rubrici »Listak«. 6 zagonetki. Odgonetke u br. 5, str. 84.
- Kreševljaković, M.: *Narodne zagonetke*.
 — 6/1906—1907, 7, 112; 1. augusta 1905.
 * U rubrici »Listak«. 4 zagonetke. Odgonetke u br. 9, str. 144.
- Mulabdić, Edhem: *Zagonetke. Sabrao Selim*.
 — 1/1900—1901, 2, 35—36; 15. maja 1900. # Selim.
 * 10 zagonetki. Odgonetke u br. 4, str. 68.
- Mulabdić, Edhem: *Narodne zagonetke od —.*
 — 2/1901—1902, 11, 176; 1. oktobra 1901. # Selim Sabit.
 * U rubrici »Listak. Zagonetke«.
 8 narodnih zagonetki. Odgonetke u br. 14, str. 224.
- Mulabdić, Edhem: *Zagonetke*.
 — 4/1903—1904, 5, 80; 1. jula 1903. # Selim Sabit.
 * 8 zagonetki, Odgonetke u br. 7, str. 112.
- Mulić, Hamdija: *Narodne zagonetke*.
 — 1/1900—1901, 11, 180; 1. oktobra 1900. # Ata Nerćes.

- * U rubrici »Listak. Zagonetke«. 10 zagonetki.
10. zagonetki. Odgonetke u br. 13, str. 212.
- Mulić, Hamdija: *Zagonetke. Da što mi ti da što?*
— 4/1903—1904, 14, 224; 15. novembra 1903. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Listak«. 13. zagonetki. Odgonetke u br. 17,
str. 272.
- Mulić, Hamdija: *Zagonetke. Da što mi ti da što.*
— 4/1903—1904, 17, 272; 1. januara 1904. # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Listak«. 6 zagonetki.
Odgonetke u br. 19, str. 304.
- Serhatlić, A. Hilmi: *Narodne zagonetke.*
— 2/1901—1902, 12, 191; 15. oktobra 1901. # S. A. Hilmi.
- * U rubrici »Listak. Zagonetke«. 8 zagonetki.
Odgonetke u br. 15, str. 240.
- Spaho, Mehmed: *Zagonetke. (Narodne zagonetke).*
— 1/1900—1901, 4, 68; 15. juna 1900. # Mehmed Spahić.
- * 10. zagonetki. Odgonetke u br. 6, str. 100.
- Šaran-Trebinjac, Halid: *Narodne zagonetke.*
— 2/1901—1902, 8, 128; 15. augusta 1901.
- * U rubrici »Zagonetke«.
10 narodnih zagonetki. Odgonetke u br. 10, str. 160.
- Šaran-Trebinjac, Halid: *Narodne zagonetke. Sabrao —.—*
— 2/1901—1902, 9, 144; 1. septembra 1901.
- * U rubrici »Listak«.
10 narodnih zagonetki. Odgonetke u br. 11, str. 176.
- Šaran-Trebinjac, Halid: *Narodne zagonetke.*
— 2/1901—1902, 17, 272; 1. januara 1902.
- * U rubrici »Listak. Zagonetke«.
10 zagonetki. Odgonetke u br. 19, str. 304.
- Zildžić, Mehmed: *Zagonetke.*
— 1/1900—1901, 23, 372; 1. aprila 1901.
- * 6 zagonetki. Odgonetke u br. 24, str. 388.

14. OSTALI FOLKLOR

- Čatić, Alija: *Iz narodne frazeologije.*
— 2/1901—1902, 5, 77—78; 1. jula 1901.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
27 primjera iz narodne frazeologije.

Falan: *Iz narodne frazeologije.*

— 1/1900—1901, 5, 81; 1. jula 1900.

* U rubrici »Narodne umotvorine«.

Hadžić, Hakija: *Iz narodne frazeologije.*

— 1/1900—1901, 11, 175—176; 1. oktobra 1900. # Hakija.

* U rubrici »Narodne umotvorine«.

Trinaest primjera narodne frazeologije sa objašnjenjima.

Hadžić, Hakija: *Iz narodne frazeologije.*

— 1/1900—1901, 13, 209; 1. novembra 1900. # Hakija.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. 14 primjera iz narodne frazeologije.

Hadžić, Hakija: *Iz narodne frazeologije. Sabrao —.*

— 1/1900—1901, 23, 369; 1. aprila 1901. # Hakija.

* U rubrici »Narodne umotvorine«.

27 primjera narodne frazeologije.

Hadžimujagić, Mehmed: *Iz narodne frazeologije.*

— 1/1900—1901, 5, 81; 1. jula 1900.

* U rubrici »Narodne umotvorine«.

Mulabdić, Edhem: *Narodna frazeologija.*

— 1/1900—1901, 2, 24; 15. maja 1900.

* Sedam primjera narodne frazeologije.

Mulić, Hamdija: *Iz narodne frazeologije. Zabilježio Ata Nerćes.*

— 1/1900—1901, 10, 161; 15. septembra 1900. # Ata Nerćes.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. Deset primjera narodne frazeologije s objašnjenjima.

Mursel, Sulejman: *Iz narodne frazeologije. Sabrao Poslanik.*

— 1/1900—1901, 20, 321; 15. februara 1901. # Poslanik.

* 54 primjera narodne frazeologije.

Nametak, Hasan: *Iz narodne frazeologije.*

— 1/1900—1901, 5, 81; 1. jula 1900.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. 7 primjera.

Nametak Hasan: *Iz narodne frazeologije.*

— 1/1900—1901, 13, 209; 1. novembra 1900.

* U rubrici »Narodne umotvorine«. 9 primjera iz narodne frazeologije.

Ured. »Behara«: *Šta ne valja?*

— 1/1900—1901, 7, 111—112; 1. augusta 1900.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
Poziv za skupljanje narodnih rečenica koje vele »šta ne valja«.
- Dautović, Ibrahim: (*Šta ne valja*).
— 1/1900—1901, 11, 176—177; 1. oktobra 1900.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
21 primjer narodnih vjerovanja. Sabrao Ibrahim Dautović, učen. trg. škole u Bijeljini.
- Deronja, Hasan: *Šta ne valja?*
— 1/1900—1901, 14, 224—225; 15. novembra 1900. # Hadže Zade.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
88 primjera narodnog vjerovanja.
- Hadžibaščaušević, Fehim: (*Šta ne valja*).
— 1/1900—1901, 15, 239; 1. decembra 1900.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
31 primjer narodnog vjerovanja.
- H. Baščaušević, Fehim: *Šta ne valja?*
— 1/1900—1901, 16, 257; 15. decembra 1900.
- * 22 primjera narodnog vjerovanja.
- Hadžić, Hakija: *Šta ne valja*.
— 1/1900—1901, 16, 257—258; 15. decembra 1900. 17, 270;
1. januara 1901. # Hakija.
- * 75 primjera narodnog vjerovanja.
- Hamdia: (*Šta ne valja*).
— 1/1900—1901, 14, 225; 15. novembra 1900.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
24 primjera narodnog vjerovanja.
- Mulabdić, Edhem i Kapetanović, Riza-beg: *Šta ne valja...?*
— 1/1900—1901, 7, 112; 1. augusta 1900. — 8, 127—128;
15. augusta 1900; 9, 144—145; 1. septembra 1900; 10,
158—160. — 15. septembra 1900, 11, 176. — 1. oktobra
1900.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«. 255 primjeraka narodnih vjerovanja.
- Mulić, Hamdija: (*Šta ne valja*.)
— 1/1900—1901, 11, 176; 1. oktobra 1900 # Ata Nerćes.
- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
21 primjer narodnih vjerovanja.
- Salem: *Šta ne valja*.
— 1/1900—1901, 15, 238—239; 1. decembra 1900.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
25 primjera narodnog vjerovanja.
Sakupljač: Edhem Mulabdić?

Serhatlić, Abdulah-Hilmi: (*Šta ne valja*).
— 1/1900—1901, 11, 177; 1. oktobra 1900.

- * U rubrici »Narodne umotvorine«.
8 primjera narodnih vjerovanja. Sabrao Serhatlić Abdulah-Hilmi, iz Ušaka (Mala Azija).

II. O KNJIŽEVNOSTI

1. O JUGOSLOVENSKIM KNJIŽEVNOSTIMA

Anonim: *Seoske fotografije*.

— 1/1900—1901, 5, 82; 1. jula 1900.

* U rubrici »Listak«, »Književnost«.

Prikaz knjige pripovijedaka Jovana Protića: *Seoske fotografije*, koju je izdala knjižara Pahera i Kisića u Mostaru u ediciji »Mala biblioteka«.

Anonim: *Pesnički zbornik*.

— 1/1900—1901, 5, 82; 1. jula 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

O antologiji »srpskog, hrvatskog i stranog pjesništva za školu i domaću upotrebu«, koju je sastavio Jovan Maksimović, a izdaje ga štamparsko-umjetnički zavod Pahera i Kisića u Mostaru.

Anonim: *Abdullah-paša, dramski spjev u 4 čina iz XVIII vijeka, iz bosanske prošlosti, napisao Safvetbeg Bašagić-Redžepašić. (Preštampano iz »Behara«). U Sarajevu 1900.*

— 1/1900—1901, 8, 129—130; 15. augusta 1900.

* U rubrici »Listak«, »Književnost«. Prikaz knjige.

Anonim: *Ugarci. Mato Ostojić. Brzotiskom Narodne tiskare u Spljetu 1900.*

— 1/1900—1901, 10, 162; 15. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«, »Književnost«.

Anonim: *Megjnevenče. Čitančica za veću i manju decu. Priredio: Čika Zmajova. Štampa srpske štamparije u Zagrebu 1900.*

— 1/1900—1901, 10, 162; 15. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

Anonim: »Disjecta«.

— 1/1900—1901, 11, 177; 1. oktobra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

Prikaz pripovijetke Damjana Đ. Omčikusa u »Disjectu«, knj. 13, sv. II »Male biblioteke« Pahera i Kisića, Mostar.

Anonim: »Knez od Semberije« (istorijska scena) od Brani-slava Đ. Nušića.

— 1/1900—1901, 11, 177—178; 1. oktobra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«. Prikaz Nušićeve knjige, koja je izišla kao 14. sv. »Male biblioteke« Pahera i Kisića u Mostaru.

Anonim: *Bosanska književnost*.

— 1/1900—1901, 16, 258; 16, 258; 15. decembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

O studiji Koste Nermana u knjizi »Bosnien und Hercegovina in Wort und Bild.«

Anonim: *Josip Milaković. Staze i putevi*.

— 1/1900—1901, 17, 275; 1. januara 1901.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

Prikaz knjige pjesama.

Anonim: »Pregršt šušnja«. *Sakupio Neurastenicus. Naklada dioničke tiskare u Zagrebu*.

— 1/1900—1901, 22, 354; 15. marta 1901.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Prikaz-bilješka.

Anonim: *Petar Zrinski*.

— 2/1901—1902, 1, 14; 1. maja 1901.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Prikaz drame Evgenija Kumičića.

Anonim: *Prilog za istraživanje motiva naših narodnih pjesama*.

— 2/1901—1902, 9, 143; 1. septembra 1901.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O knjižici pod gornjim naslovom, koju je napisao M. Cherubin Šegvić i izdao u Zagrebu.

Posljednja bilješka u ovoj zbirci potpisana je sa: Vamik. Možda je O. N. Hadžić dao i ove bilješke.

Anonim: *Jedan običaj u prosvijetljenom svijetu i — naši književnici i nakladnici*.

— 2/1901—1902, 10, 159—160; 15. septembra 1901.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

- Anonim: *Carigradske slike i prilike, putopisne crtice od Čede Mijatovića.*
 — 2/1901—1902, 17, 272; 1. januara 1902.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Anonim: *Rahmetullahi alejhi!*
 — 3/1902—1903, 1, 13—14; 1. maja 1902.
 * U rubrici »Listak«.
 Nekrolog Jusufu Bajreviću.
- Anonim: *Mehmed beg Kačetanović. Ljubušak.*
 — 3/1902—1903, 7, 112; 1. augusta 1902.
 * U rubrici »Listak«. Nekrolog. Život i rad.
- Anonim: *Hifzi ef. Muftić.*
 — 3/1902—1903, 24, 381—382; 15. aprila 1903.
 * U rubrici »Listak«.
 Nekrolog. Život i rad.
- Anonim: *Kako se djeca fantaziraju.*
 — 4/1903—1904, 1, 14; 1. maja 1903.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 Povodom antiturskog pisanja u dječjem somborskom listu »Golub«, br. 7.
- Anonim: *Lopudska sirotica. Fragment Petra Preradovića. Dopjevao Stjepko Ilijić. Donja Tuzla 1903.*
 — 4/1903—1904, 3, 46; 1. juna 1903.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Anonim: *Čudo i sramota.*
 — 4/1903—1904, 4, 62; 15. juna 1903.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 Bosanska vila prigovara Beharu zbog stava prema A. Karabegoviću.
- Anonim: *Avdija, poučna knjižica za školsku mladež od Jusufbega Čengića iz Foče, povećao i izdao Beg Kapetanović Ljubušak, naklada knjižare B. Buchwalda i druga, Sarajevo, 1903.*
 — 4/1903—1904, 5, 79; 1. jula 1903.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Anonim: *Fanatizam u literaturi.*
 — 6/1905—1906, 5, 77; 1. jula 1905.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 O romanu H. Sjenkjevića »Na polju slave«, koji izlazi u »Obzoru«.

Anonim: *Merhum Jusufbeg Filipović.*

— 6/1905—1906, 22, 351; 15. marta 1906.

* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke«.

Nekrolog. Život i rad. Vlasnik i urednik »Bošnjaka« od 1894.

Anonim: *Naša pjesma. Antologija hrvatskog i srpskog pjesništva. Sastavio Josip Milaković.*

— 7/1906—1907, 1, 9; 1. maja 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Nauka o pjesništvu. Sastavio dr. Jozo Dujmušić.*

— 7/1906—1907, 2, 22—23; 15. maja 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Knjiga je izišla u Sarajevu.

Anonim: »*Savremenik*« i »*Glas Matice hrvatske*«.

— 7/1906—1907, 3, 33—34; 1. juna 1906.

* U rubrici »Listak, Književnost«.

Anonim: *Ljuti se.*

— 7/1906—1907, 3, 36; 1. juna 1906.

* U rubrici »Listak«. Iznad naslova stoji: »Po zaključku lista«.

U vezi sa prikazom knjige dr. Jozе Dujmušićа »Nauka o pjesništvu«, koji je izišao u br. 2 »Behara« 1906—07.

Anonim: *Arnautske priče.*

— 7/1906—1907, 4, 45—46; 15. juna 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O knjizi narodnih arnautskih priča Ćire Truhelke, Sarajevo.

Anonim: *Male priče i dosjetke za muslimansku mladež. Skupio i napisao Murat Hajrović, mualim u Bihaću, Sarajevo, tisak i naklada islamske dioničke štamparije, 1906.*

— 7/1906—1907, 7, 83; 1. augusta 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Muslimanske sevdalinke. Narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine, Skupio Abdul-Hak. Izdanje knjižarnice M. Milanovića u Sarajevu.*

— 7/1906—1907, 12, 143; 15. oktobra 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Stjepko Ilić: Alibeg Čengić i Biserka*, romantični epos iz dalmatinsko-hercegovačkoga života u XVII. vijeku, izdanje hrv. knjižare u Zadru.

— 8/1907—1908, 9, 144; 1. septembra 1907.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Muslimanske narodne junačke pjesme. I. sveska, sakupio Esad Hadžiomerspahić, Banjaluka 1907.*

— 8/1907—1908, 13, 208; 1. novembra 1907.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Svačić, hrvatski ilustrovani kalendar za god. 1908. Izdaje hrvatska knjižnica u Zadru. God. V.*

— 8/1907—1908, 17, 271; 31. decembar 1907.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Dvadeset-godišnjica posljednjeg Ilirca.*

— 9/1908—1909, 1, 16; 15. maja 1908.

* U rubrici »Listak. Socijalna i prosvjetna smotra«.

Anonim: *Sjajno izdanje Kranjčevićevih pjesama.*

— 9/1908—1909, 4, 64; 1. jula 1908.

* U rubrici »Listak. Književna Smotra«.

Anonim: *(Vatroslav Jagić slavi 70-godišnjicu).*

— 9/1908—1909, 4, 64; 1. jula 1908.

* U rubrici »Listak. Književna Smotra«.

Anonim: *Sedamdesetgodišnjica Vatroslava Jagića.*

— 9/1908—1909, 5, 80; 15. jula 1908.

* U rubrici »Listak. Socijalna i prosvjetna Smotra«.

Anonim: *Dopunji bibliografije Kranjčevićeve poezije.*

— 9/1908—1909, 6, 99—100; 1. augusta 1908.

* U rubrici »Listak«.

Anonim: *Silvije Strahimir Kranjčević preminuo.*

— 9/1908—1909, 12, 181; 1. novembra 1908.

* Nekrolog.

Anonim: *Pošljedni dani i pogreb Kranjčevićev.*

— 9/1908—1909, 12, 195—196; 1. novembra 1908.

* U rubrici »Listak. Prosvjetna i socijalna smotra«.

Anonim: *Za grobni spomenik S. Str. Kranjčevića.*

— 9/1908—1909, 20 i 21, 338; 1. i 15. marta 1909.

* U rubrici »Listak, Socijalna i prosvjetna smotra«.

Anonim: *(Jubilej Ivana Trnskog proslavljen u Zagrebu.)*

— 9/1908—1909, 22, 356; 1. aprila 1909.

* U rubrici »Listak. Socijalna i prosvjetna smotra«.

Anonim: *Josip Milaković. Majčina dušica. Zagreb 1909.*

— 10/1909—1910- 4, 63; 1. augusta 1909.

* U rubrici »Listak, Književna i umjetnička smotra«.

Anonim: *Stogodišnjica Ljudevita Gaja.*

— 10/1909—1910, 4, 63—64; 1. augusta 1909.

* U rubrici »Listak, Socijalna i prosvjetna smotra«.

Anonim: *Jukićeva i Martićeva korespondencija s Gajem.*

— 10/1909—1910, 6, 96; 1. septembra 1909.

* U rubrici »Listak. Socijalna i prosvjetna smotra«.

Anonim: *Ivan Trnski.*

— 10/1909—1910, 22 i 23, 368; 1. i 15. jula 1910.

* U rubrici »Listak. Socijalna i prosvjetna smotra«.

Anonim: *Uspomeni Stanka Vraza.*

— 10/1909—1910, 24, 384; 1. augusta 1910.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Alaupović, Tugomir: *Slike iz naše knjige.*

— 9/1908—1909, 1, 9—11; 15. maja 1908, — 2, 22—24; 1. juna 1908. — 3, 40—41; 15. juna 1908. — 4, 58—59; 1. jula 1908. — 5, 70—74; 15. jula 1908. — 7, 110—112; 15. augusta 1908. — 8, 123—126; 1. septembra 1908. # T. Alaupović.

* Članci o književnicima: Luka Botić; Andrija Kačić-Miošić; August Šenoa; Hrvatska knjiga od pada apsolutizma do smrti Augusta Šenoe (1861—1881); Stanko Vraz; Ljudevit Gaj; Antun Nemčić.

Bašagić, Safvet: *Čuvstva i poleti.*

— 1/1900—1901, 4, 67; 15. juna 1900. # M. S.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

Prikaz knjige pjesama Nikole Ostojića. *Čuvstva i poleti.* Naklada komanditnog društva u D. Tuzli.

Bašagić, Safvet: *Knjiga Boccadoro. Xeres de la Maraja. Zbirka pjesama 1898. — 1899. Zagreb 1900.*

— 1/1900—1901, 9, 145; 1. septembra 1900. # Bez potpisa.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

Prikaz knjige Milana Begovića.

Bašagić, Safvet: *Za razjašnjenje.*

— 4/1903—1904, 3, 46—47; 1. juna 1903. # Nazim.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Bašagić, Safvetbeg: *Poziv na pretplatu.*

— 6/1905—1906, 1, 15; 1. maja 1905.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

- Poziv na pretplatu za dramski spjev.
S. Bašagića »Boj pod Ozijom«.
- Bašagić, Safvetbeg: *Poziv na pretplatu*.
— 6/1905—1906, 10, 158; 15. septembra 1905.
* U rubrici »Listak. Književnost«.
Poziv za pretplatu za knjige: »Pod Ozijom« i »Misli i čuvstva«.
- Bjelevac, Abdurezak: *Poziv na pretplatu*.
— 10/1909—1910, 20 i 21, 336; 1. i 15. juna 1910.
* U rubrici »Listak«.
Za knjigu »Sličice i profili«.
Uz ime: (Nerkesi-zade A. Hifzi).
- Blažeković, Đuro Stj.: *Ptice u našoj umjetnoj i narodnoj književnosti*.
— 9/1908—1909, 10, 155—159; 1. oktobra 1908. — 11, 176—179; 15. oktobra 1908. — 12, 186—189; 1. novembra 1908. — 13, 202—204; 15. novembra 1908.
* Članak.
- Blažeković, Stjepan Đuro: »Književnici«.
— 9/1908—1909, 20, 21, 338—339; 1. i 15. marta 1909.
Stj. Đ. Bl-ć.
* U rubrici »Listak. Socijalna i prosvjetna smotra«.
- Blažeković, Đ., Stj.: *Nešto o pticama koje je stvorila narodna mašta*.
— 10/1909—1910, 16 i 17, 265—268; 1. i 15. februara 1910.
* Članak.
- Dlustuš, Lj.: *Kranjčević kao nastavnik*.
— 9/1908—1909, 6, 93—95; 1. augusta 1908.
* Esej.
- Društvo hrvatskih književnika: *Književni oglas*.
— 9/1908—1909, 17, 175; 15. januara 1909. — 18 i 19, 308; 1. februara 1909.
* U rubrici »Listak«.
Na izdanja Društva hrvatskih književnika.
- Dvorniković, Ljudevit: *Matica hrvatska*.
— 9/1908—1909, 1, 14, 15. maja 1908.
* O novim knjigama.
U rubrici »Listak. Književna smotra«.
U sadržaju potpis: Lju. D.
Ispod teksta nema potpisa.

Dvorniković, Ljudevit: »Hrvatski pedag.-književni zbor u Zagrebu«.

— 9/1908—1909, 1, 14—15; 15. maja 1908.

* O novim knjigama.

Bez potpisa. U sadržaju: Lj. D.

Dvorniković, Ljudevit: *Niko Andrijašević. Slike i priče iz Neretvanske Krajine. Izdanje Matice hrvatske 1907.*

— 9/1908—1909, 2, 29—30; 1. juna 1908. # Lj. D.

* U rubrici »Listak. Književna Smotra«.

Dvorniković, Ljudevit: *Omladinska knjiga.*

— 9/1908—1909, 4, 63; 1. jula 1908. # Lj. D.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

O brošuri »Rasad« koju je uredio Rudolf Franjin Mađer.

Dvorniković, Ljudevit: *Spiridion Petranović: Varnice (1904—1907).*

— 9/1908—1909, 5, 79; 15. jula 1908. # Lj. D.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

Dvorniković, Lj.: *Filozofija Kranjčevićeve poezije.*

— 9/1908—1909, 6, 89—93; 1. augusta 1908.

* Esej.

Dvorniković, Ljudevit: *Pisci i umjetnici u svojim djelima i u svagdanjem saobraćaju.*

— 9/1908—1909, 6, 98; 1. augusta 1908. # Lj. D.

* U rubrici »Listak«.

O Kranjčeviću.

Dvorniković, Ljudevit: *Književna pljeva na rešetu.*

— 9/1908—1909, 7, 114—116; 15. augusta 1908. # Lj. D.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

O književnom radu R. Maldinija.

Dvorniković, Ljudevit: *Rudolfo Fr. Mađer: Pozivi. Osijek 1908.*

— 9/1908—1909, 10, 162—163; 1. oktobra 1908. # Lj. D.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

Dvorniković, Ljudevit: *Karikature. Roman iz savremenog života. Napisao Mijat Radošević.*

— 9/1908—1909, 10, 163; 1. oktobra 1908. # Lj. D.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

Dvorniković, Ljudevit: *Šemsuddin Sarajlić: Razija. Pripovijest. Sarajevo, 1908.*

— 9/1908—1909, 13, 210—211; 15. novembra 1908.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

- Dvorniković, Ljudevit: *Anka Topićeva: Izgubljena zvijezda*.
— 9/1908—1909, 15, 241; 15. decembra 1908. # Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna smotra«.
Zbirka pjesama. Izdana u Sarajevu.
- Dvorniković, Ljudevit: »*Savremenik*«.
— 9/1908—1909, 15, 241—243; 15. decembra 1908. # Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna smotra«.
O sadržini posljednjeg broja 1908, posvećenog Kranjčeviću.
- Dvorniković, Ljudevit: *Dragan Melkus: Moj plavi prijatelj i druge pripovijesti*.
— 9/1908—1909, 15, 243; 15. decembra 1908. # Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna smotra«.
Izdano u Osijeku.
- Dvorniković, Ljudevit: »*Knjige »Matice hrvatske*«.
— 9/1908—1909, 16, 258—259; 1. januara 1909. # Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna smotra«.
Za 1908.
- Dvorniković, Ljudevit: *A. G. Matoš: Umorne priče. Zagreb 1909*.
— 9/1908—1909, 16, 259; 1. januara 1909. # Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna smotra«.
- Dvorniković, Ljudevit: *Silvije Str. Kranjčević: Odabrane pjesme omladini — Sarajevo 1909*.
— 9/1908—1909, 18 i 19, 307; 1. februara 1909. # Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Dvorniković, Ljudevit: *Jedan pjesnički jubilej*.
— 9/1908—1909, 20 i 21, 336; 1. i 15. marta 1909. # Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
30-godišnjica od prve pjesme Josipa Milakovića. O radu J. Milakovića.
- Dvorniković, Ljudevit: *Humoristička knjižnica. Zagreb 1909*.
— 9/1908—1909, 20 i 21, 336—337; 1. i 15. marta 1909.
Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Dvorniković, Ljudevit: *Sretni i nujni časi. Pjesme od A. (Mirosljuba) Evetovića. Osijek*.
— 9/1908—1909, 20 i 21, 337; 1. i 15. marta 1909. # Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.

- Dvorniković, Ljudevit: *Hrvatski đачki listovi*.
 — 9/1908—1909, 23 i 24, 383—384; 15. aprila 1909. # Lj. D.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Dvorniković, Ljudevit: *Dinko Šimunović: Mrkodol. Naklada društva hrvatskih književnika. Zagreb, 1909.*
 — 10/1909—1910, 1 i 2, 30—31; 1. i 15. juna 1909. # Lj. D.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Dvorniković, Ljudevit: *Iz hrvatske književnosti*.
 — 10/1909—1910, 8, 127—128; 1. oktobra 1909. # Lj. D-ć.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 O knjigama: R. F. Mađer: »Pozivi«, knj. II i »Novi zvuci«, knj. III. — Franjo Sudarević: »Čovjek bez stida«. — I. Mitrović: »Pjesme«. Humoristička knjižnica, sv. 13—14.
- Dvorniković, Ljudevit: *Ivo Grohovac — Riječanin. Glasovi sa Kvarnera. Pjesme. Rijeka 1909.*
 — 10/1909—1910, 9, 142—143; 15. oktobra 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Dvorniković, Ljudevit: *M. Nehajev: Bijeg. Povijest jednog našeg čovjeka. Zagreb 1909.*
 — 10/1909—1910, 10 i 11, 174—175; 1. i 15. novembra 1909. # Lj. D-ć.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Dvorniković, Ljudevit: *Josip Milaković: Iz slavenskih lugova. Pjesnički prijevodi. Zagreb 1909.*
 — 10/1909—1910, 12 i 13, 205—206; 1. i 15. decembra 1909. # Lj. D.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Dvorniković, Ljudevit: *Izidor Poljak: Pjesme. Sarajevo 1909.*
 — 10/1909—1910, 12 i 13, 206; 1. i 15. decembra 1909. # Lj. D.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Dvorniković, Ljudevit: *Silvije Str. Kranjčević. Pjesme. Zagreb 1908.*
 — 10/1909—1910, 12 i 13, 207; 1. i 15. decembra 1909. # Lj. D.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 Potpis samo u sadržaju.
- Dvorniković, Ljudevit: *Ferid Maglajlić: Iz starog vilajeta. Pripovijesti. Izdala »Matica hrvatska«. Zagreb 1909.*

- 10/1909—1910, 14 i 15, 238—239; 1. i 15. januara 1910.
Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
Dvorniković, Ljudevit: »*Mlada Hrvatska*«.
- 10/1909—1910, 14 i 15, 239—240; 1. i 15. januara 1910.
Miro.
* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
Potpis ispod teksta: Miro. U sadržaju: Lj. D.
Dvorniković, Ljudevit: *Književni pabirci*.
- 10/1909—1910, 16 i 17, 271—272; 1. i 15. februara 1910.
Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
Bez potpisa. U sadržaju — inicijali.
Dvorniković, Ljudevit: *Novele i portreti. Napisao J. Baričević. Zagreb 1910.*
- 10/1909—1910, 18 i 19, 302—303; 1. i 15. marta 1910.
Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
Dvorniković, Ljudevit: *Ante Petravić: Nove studije i portreti, Osijek 1910.*
- 10/1909—1910, 20 i 21, 334—335; 1. i 15. juna 1910. # Lj. D.
* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Hadžić, Osman Nuri: *Smrt Sulejmana II Sjajnoga. (Na adresu »Pobratima«).*
- 1/1900—1901, 11, 174—175; 1. oktobra 1900.
* Članak je izazvan pjesmom Branislava Klaića »Smrt Sulejmana II Sjajnoga« u zagrebačkom »Pobratimu« (od 15. sept. 1900), u kojoj se vrijeđaju vjerska osjećanja Muslimana.
- Hadžić, Osman Nuri: *Kula od uzdaha, historički događaj iz prve polovice XVII. vijeka, napisao prof. Josip-Virgil Perić.*
- 1/1900—1901, 12, 193; 15. oktobra 1900. # Vamik.
* U rubrici »Listak. Književnost«.
- Hadžić, Osman Nuri: »*La Bosnie-Herzégovine à l'exposition de Paris 1900.*«
- 1/1900—1901, 13, 210—211; 1. novembra 1900. # Vamik.
* U rubrici »Listak. Književnost«.
O albumu povodom svjetske izložbe, koji je pod gor-

- njim naslovom izdao Adolf Holzhausen u Beču. Kritikuju se neke literarne nepreciznosti u ovoj knjižici.
- Hadžić, Osman Nuri: *Devesilje. U pesmi Zmajova*.
— 1/1900—1901, 15, 240—241; 1. decembra 1900. # Vamik.
* U rubrici »Listak. Književnost«.
- Hadžić, Osman Nuri: »Pobratimstvo«. (*Pismo uredništvu*).
— 1/1900—1901, 17, 271—273; 1. januara 1901. # Vamik.
* Povodom knjige pjesama Omer-bega Sulejmanpašića-Skopljaka, Osmana A. Đikića i S. A. Karabegovića »Pobratimstvo«.
- Hadžić, Osman Nuri: *Križarske vojne?*
— 1/1900—1901, 17, 273—274; 1. januara 1901. # Hajrudin.
* U rubrici »Listak. Književnost«.
Povodom pripovijetke dr. Frana S. Gundrama — Orebićanina »Mejrima« (Prosvjeta, br. 23 i 24, 1901).
- Hadžić, Osman Nuri: *Papirnatih križari*.
— 2/1901—1902, 5, 74—76; 1. jula 1901. # Vamik.
* Polemički članak u odbranu muslimana.
Povodom članka »Zašto Turci ne jedu svinjsko meso?« od Velimira Stojkovića, koji je izišao u »Karadžiću« sv. za maj, i »Đulse« Ivana Lepušića u »Viencu« br. 15—19, 1901.
- Hadžić, Osman Nuri: *Papirnatih križari*.
— 2/1901—1902, 7, 109—110; 1. augusta 1901. # Vamik.
* U rubrici »Listak. Književnost«.
Replika na odgovor pjesnika Lepušića na Hadžićevu raniju kritiku pod istim naslovom.
- Hadžić, Osman Nuri: *Papirnatih križari. »Znameniti Srbi Muhamedanci.«*
— 2/1901—1902, 8, 124—125; 15. augusta 1901. # Vamik.
* O knjizi Milenka Vukićevića pod gornjim naslovom, i o pisanju »Brankova kola« o njoj.
- Hadžić, Osman Nuri: »*Papirnatih križari*«.
— 2/1901—1902, 9, 143; 1. septembra 1901. # Bez potpisa.
* U rubrici »Listak. Književnost«.
Posljednja bilješka u ovoj rubrici potpisana je sa Vamik. O. N. Hadžić autor je i ove bilješke.
- Hadžić, Osman Nuri: *Knjeginja Jelena, bosanska legenda u četiri čina; napisao Ivanov*.
— 2/1901—1902, 9, 143; 1. septembra 1901. # Vamik.
* U rubrici »Listak. Književnost«.

- Hadžić, Osman Nuri: *Papirnati križari*. »Karadžić«.
- 2/1901—1902, 14, 223; 15. novembra 1901; 15, 237—238; 1. decembra 1901. # Vamik.
  - * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Hadžić, Osman Nuri: *Papirnati križari*.
- 2/1901—1902, 18, 278—280; 15. januara 1902. — 19, 293—295; 1. februara 1902. # Vamik.
  - * Polemički članak.
- Hadžić, Osman Nuri: *Mistifikacija ili propagandini službenici u poslu?*
- 2/1901—1902, 20, 318—319; 15. februara 1902. # Bez potpisa.
  - * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Hadžić, Osman Nuri: »Poturica gori od Turčina«. (Na adresu hrvatskih i srpskih novina).
- 3/1902—1903, 4, 64; 15. juna 1902. # Vamik.
  - * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Polemika.
- Hadžić, Osman Nuri: *Papirnati križari*.
- 3/1902—1903, 14, 222; 15. novembra 1902. # Vamik.
  - * U rubrici »Listak. Književnost«.
- O novom izdanju »Opće povjesnice« dr. Hoića.
- Hadžić, Osman Nuri: *Ibrahimbeg Redžebpašić — Bašagić*.
- 3/1902—1903, 14, 221; 15. novembra 1902.
  - * U rubrici »Listak«. Nekrolog.
- Hadžić, Osman Nuri: *Ibrahim-beg Redžebpašić-Bašagić*.
- 3/1902—1903, 15, 237—239; 1. decembra 1902. # Bez potpisa.
  - * Nekrološko-biografski članak.
- Autor: O. N. Hadžić. Jer je u prethodnom broju on napisao sličan članak s obećanjem da će o biografiji progovoriti kasnije.
- Hadžić, Osman Nuri i Milićević, Ivan A.: *Silvije*.
- 9/1908—1909, 6, 82; 1. augusta 1908. # Osman-Aziz.
  - * Članak.
- Hulusi: *Drskost ili tupoglavost?*
- 4/1903—1904, 4, 62; 15. juna 1903.
  - * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Iljić, Stj.: *Popularizacija naše knjige u stranom svijetu*.
- 9/1908—1909, 13, 211—212; 15. novembra 1908.
  - * U rubrici »Listak. Književna smotra«.

- Ivanović, Emil Aleksander: *Tvrtko. Epska pjesma. Spjevao dr Fran Binički. Sarajevo 1908.*
 — 9/1908—1909, 12, 193—195; 1. novembra 1908.
 * U rubrici »Listak. Književna smotra«. Filozofsko-istorijska analiza.
- K.: »Marko Kraljević i Đerzelez Alija«. *Fragmenat narodne pjesme. Dopjevao ga Josip Milaković. Sarajevo. Zemaljska štamparija 1906.*
 — 7/1906—1907, 7, 82; 1. augusta 1906.
 * U rubrici »Listak. Književnost«. Milaković je dopjevao fragmenat pjesme koja je štampana u Hermanovom zborniku, knj. I, str. 583—585.
- Karabeg, Ali-Riza: *Kalendar »Gajret«.*
 — 6/1905—1906, 23, 364—365; 1. aprila 1906.
 * U rubrici »Listak. Književnost«. O člancima u kalendaru: Sejfullah Proho: Čim se čovjek poslije smrti koristi; Džemaluddin Čaušević: (O Miradžu).
- Kemal: *Tugomir Alaupović: Probrane pjesme.*
 — 3/1902—1903, 23, 366; 1. aprila 1903.
 * U rubrici »Listak. Književnost«. O zbirci koja je izišla u Zagrebu 1902. Autor: E. Mulabdić?
- Kranjčević, Ela: *Moj Silvije.*
 — 9/1908—1909, 6, 95—97; 1. augusta 1908. # Ela.
 * Esej.
- Kranjčević, Ela: *Domjanić: Pjesme. Izdanje društva hrvatskih književnika.*
 — 10/1909—1910, 1 i 2, 31—32; 1. i 15. juna 1909. # E.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
- Mađer, Rudolfo Franjin: *Književna zamolba.*
 — 8/1907—1908, 22, 352; 15. marta 1908.
 * U rubrici »Listak. Književnost«. Poziv piscima da pošalju za bibliografiju podatke o svojim djelima.
- Milaković, Josip: *Jedna osebuja narodna romanca.*
 — 9/1908—1909, 1, 12—13; 15. maja 1908. — 2, 27—28; 1. juna 1908.
 * Kratak uvod, zatim narodna pjesma »Ženidba bega Zajim-bega« u cjelini, a na kraju opširan komentar.

Milaković, J.: *O. Ber. Markušić: Krvavi behari. U Sarajevu 1908.*

— 9/1908—1909, 5, 79; 15. jula 1908.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

Milaković, Josip: *Silvije Strahimir Kranjčević. Biografsko-bibliografski nacrt.*

— 9/1908—1909, 6, 83—88; 1. augusta 1908.

* Članak. Književni esej.

Milaković, J.: *Rodu o jeziku.*

— 9/1908—1909, 10, 162; 1. oktobra 1908.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

O studiji Ivana Trnskog u Radu JAZU br. 172.

Milaković, Josip: *Književno pismo »Trubarjev zbornik« dra Frana Ilešića.*

— 10/1909—1910, 1 i 2, 19—23; 1. i 15. juna 1909.

* Književnoistorijski prikaz.

Milaković, Josip: *Muslimanske narodne junačke pjesme. Sakupio Esad Hadžiomerspahić. U Banjoj Luci nakladom S. Ugrenovića.*

— 10/1909—1910, 6, 95—96; 1. septembra 1909. # J. M.

* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.

Milaković, Josip: *Pjesme Isaije Mitrovića. U Osijeku 1909.*

— 10/1909—1910, 8, 128; 1. oktobra 1909. # J. M.

* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.

Milaković, Josip: *Jure Turić: Igra životom.*

— 10/1909—1910, 20 i 21, 333—334; 1. i 15. juna 1910.

* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.

Mulabdić, Edhem: »Mala biblioteka«.

— 2/1901—1902, 22, 351; 15. marta 1902. # Bez potpisa.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Bilješka o sv. 19, br. 1. Male biblioteke: Humoristikon.

Mulabdić, Edhem: »Kraljica Lepa«. *Istorijski roman, napisao Eugenij Kumičić, Zagreb 1902.*

— 3/1902—1903, 14, 222; 15. novembra 1902. # Bez potpisa.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Mulabdić, Edhem: »Vienac«.

— 3/1902—1903, 19, 302; 1. februara 1903. # Bez potpisa.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Mulabdić, Edhem: »Bosanke«.

— 3/1902—1903, 18, 287; 15. januara 1903. # Bez potpisa.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

- Kratka bilješka o knjizi pripovijedaka Mihajla Milanovića.
- Mulabdić, Edhem: *M. Milanović: »Bosanke«*.
 — 3/1902—1903, 20, 318; 15. februara 1903. # Selim.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 O knjizi pripovjedaka M. Milanovića.
- Mulabdić, Edhem: *»Mala biblioteka«*.
 — 3/1902—1903, 23, 366; 1. aprila 1903. # Bez potpisa.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 O izdanjima Male biblioteke u Mostaru.
- Mulabdić, Edhem: *»Ilustrovani mali svijet«*.
 — 3/1902—1903, 24, 382; 15. aprila 1903. # S-m.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 O listu za djecu koji izlazi u Sarajevu.
- Mulabdić, Edhem: *»Čudo i sramota«*.
 — 3/1902—1903, 24, 382; 15. aprila 1903. # m.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 Povodom pjesme Avde Karabegovića u »Bosanskoj vili«
 br. 3, str. 50.
- Mulabdić, Edhem: *»Podvala«*.
 — 4/1903—1904, 1, 14; 1. maja 1903. # Bez potpisa.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 Povodom jedne pjesme »U oči okupacije« u Obzoru,
 br. 83, 1903.
- Mulabdić, Edhem: *Još jedno čudo i sramota*.
 — 4/1903—1904, 1, 14—15; 1. maja 1903. # Bez potpisa.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 Povodom Avde Karabegovića, u vezi s čijom pjesmom
 je pisano u prošlom broju Behara.
- Mulabdić, Edhem: *Udovica, pripovijetka XVIII vijeka, napisao Josip Eugen Tomić, u Zagrebu 1902*.
 — 4/1903—1904, 9, 142; 1. septembra 1903. # Bez potpisa.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Mulabdić, Edhem: *»Kaludđer«*.
 — 4/1903—1904, 11, 173—174; 1. oktobra 1903. # Bez potpisa.
 * U rubrici »Listak. Književnost«.
 Prikaz spjeva od Mihajla Milanovića.
- Mulabdić, Edhem: *Straža*.
 — 4/1903—1904, 12, 189—190; 15. oktobra 1903. # Bez potpisa.

- * U rubrici »Listak. Književnost«. O romanu Boleslava Prusa, koji je izišao u Zagrebu u prevodu Josipa Matice.
- Mulabdić, Edhem: »Nada«.
- 4/1903—1904, 17, 270; 1. januara 1904. # Bez potpisa.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- O prestanku izlaženja »Nade«.
- Mulabdić, Edhem: *I opet zabadanje*.
- 4/1903—1904, 24, 382—383; 15. aprila 1904. # Bez potpisa.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Polemika. O pisanju A. Šantića u Br. Kolu; o pisanju »Srpske domaje« i »Bosanske vile«.
- Mulabdić, Edhem: *Đurđica Agićeva, pripovijest od Ksavera Šandora Đalskog, naklada »Matice hrvatske«, 1903.*
- 5/1904—1905, 1, 13; 1. maja 1904. # Bez potpisa.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Mulabdić, Edhem: »Zlatarevo zlato«. *Historička prip. Augusta Šenoe, peto izdanje 1904. Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (St. Kugli).*
- 5/1904—1905, 10, 158; 15. septembra 1904. # Salih.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Mulabdić, Edhem: *Opet jedna podvala.*
- 5/1904—1905, 19, 296—298; 1. februara 1905. # Salih.
- * Polemika povodom knjige Stjepana Radića: *Moderna kolonizacija i Slaveni. Matica hrvatska 1904.*
- Mulabdić, Edhem: *Za rođenim ognjištem.*
- 6/1905—1906, 6, 94; 15. jula 1905. # Bez potpisa.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- O romanu Boška Petrovića.
- Mulabdić, Edhem: *Srpsko pozorište iz Novog Sada.*
- 6/1905—1906, 8, 126—128; 15. augusta 1905. # Bez potpisa.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- O Ćorovićevom komadu »On«.
- Mulabdić, Edhem: *Beg Mirko.*
- 6/1905—1906, 9, 142; 1. septembra 1905. # Bez potpisa.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Prikaz pripovijetke A. Tentora.
- Mulić, Hamdija: *Razgovor s muslimankom o »Hasanaginici«.*
- 10/1909—1910, 12 i 13, 203—204; 1. i 15. decembra 1909.
- * Članak.
- Mustafa: »Lovor« i prvi torpedo.
- 5/1904—1905, 21, 333—334; 1. marta 1905.

- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- n-n.: *Ibrahim ef. Repovac*.
- 1/1900—1901, 3, 50—51; 1. juna 1900.
- * U rubrici »Listak«.
- Nekrolog. Život i rad ovog profesora arapskog jezika, prevodioca i saradnika lista »Pobratim« u Zagrebu.
- Ostojić, Nikola: *R. Katalinić-Jeretov: »Sa Jadrana«*.
- 9/1908—1909, 14, 227—228; 1. decembra 1908. # N. O.
- * U rubrici »Listak. Književna smotra«.
- Prelog, dr Milan: *Nove pjesme Silvija Kranjčevića*.
- 9/1908—1909, 6, 97—98; 1. augusta 1908.
- * U rubrici »Listak«.
- Sarajlić, Šemsudin: *Essay-i iz područja psihološke pedagogije i estetike. Napisao Ljudevit Dvorniković*.
- 7/1906—1907, 5, 59; 1. jula 1906. # Šemsuddin.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Sarajlić, Šemsudin: *Gospođa Walewska. Drama u 5 činova u stihovima. Napisao Milan Begović*.
- 7/1906—1907, 10, 119; 15. septembra 1906. # Šemsuddin.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Sarajlić, Šemsudin: *Pjesme Jove G. Popovića. Knjiga prva. Štampa Srpske štamparije u Zagrebu 1906*.
- 7/1906—1907, 11, 130; 1. oktobra 1906. # Š.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Sarajlić, Šemsudin: *(Poziv na pretplatu za »Raziju«)*.
- 7/1906—1907, 23, na posljednjoj strani omota; 1. aprila 1907.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Sarajlić, M. Šemsuddin: *Književni oglas*.
- 9/1908—1909, 10, 164; 1. oktobra 1908.
- * U rubrici »Listak«.
- Za pripovijetku »Razija«.
- (Šahinović, Hamid): *Prijatelju!*
- 5/1904—1905, 8, 128; 15. augusta 1904.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Poziv na pretplatu za dramu »Punica« u posebnoj knjižici.
- Šahinović, Hamid: *Dragi prijatelju*.
- 6/1905—1906, 4, 61; 15. juna 1905. # Ekrem.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Poziv na pretplatu za komad »Anđelija«.

Šahinović, Hamid: *Dragi prijatelju!*

— 6/1905—1906, 19, 301; 1. februara 1906. # Ekrem.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Apel za pretplatu na knjigu »Hifzibeg«. To jest da prijatelji kojima je poslao primjerak na rasturanje, pošalju novce.

Šahinović, Hamid: *Dragi prijatelji.*

— 6/1905—1906, 24, 380—381; 15. aprila 1906. # Ekrem.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Da se sprema novci za »Hifzibega« kojeg je poslao na raspačavanje.

Šahinović, Hamid: *Josip Šebečić: »Poneke i zabavne priče«.*

— 8/1907—1908, 5, 79—80; 1. jula 1907. # Bez potpisa.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Šahinović, Hamid: *Josip Šebečić: Tri pripovijesti iz muslimanskog života (Spahija, Dva bunara sreće, Omeri Bahli i Osmani Vehbi). Mostar 1908.*

— 9/1908—1909, 8, 131; 1. septembra 1908. # Ekrem.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

Uprava »Hrv. Matice«: (*Izdanja knjiga za 1908*).

— 9/1908—1909, 13, 212; 15. novembra 1908.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Vehbija: *Kratkovidni i dalekovidni.*

— 3/1902—1903, 16, 254—255; 15. decembra 1902.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O priči Sv. Ćorovića u Brankovu kolu.

Anonim: *Suze i osmjesi.*

— 1/1900—1901, 6, 98; 15. jula 1900.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Bilješka o knjizi pjesama I. K. Ostojića »Suze i osmjesi«, D. Tuzla 1900.

Anonim: *Poziv na pretplatu »Vienca«.*

— 1/1900—1901, 6, 98—99; 15. jula 1900.

* Poziv na pretplatu »Vienca«, koji preuzima Matica hrvatska. Štampan je Matičnim proglas.

Anonim: *Prelom.*

— 1/1900—1901, 6, 99; 15. jula 1900.

* Primljen je književni oglas na roman Milana Nedeljkovića »Prelom«, koji izdaje knjižara Pahera i Kisića u Mostaru.

Anonim: »*Bosnische Post*«.

— 1/1900—1901, 9, 146; 1. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

Kratka bilješka o listu. Autor bilješke najvjerojatnije S. Bašagić.

Anonim: »*Bosanska vila*«.

— 1/1900—1901, 9, 146; 1. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«. Kratak sadržaj lista (br. 13, 1900). Autor bilješke najvjerojatnije S. Bašagić.

Anonim: »*Bošnjak*«.

— 1/1900—1901, 9, 146; 1. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

Bilješka o »Bošnjaku«. Autor najvjerojatnije S. Bašagić.

Anonim: »*Brankovo kolo*«.

— 1/1900—1901, 9, 146; 1. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«. Bilješka sa sadržajem »Brankova kola« br. 31 i 32, 1900. Autor najvjerojatnije S. Bašagić.

Anonim: »*Budućnost*«.

— 1/1900—1901, 9, 146; 1. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

Bilješka o listu. Autor najvjerojatnije S. Bašagić.

Anonim: »*Crvena Hrvatska*«.

— 1/1900—1901, 10, 162; 15. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«. Bilješka o listu. Sadržaj.

Anonim: »*Dom i Svet*«.

— 1/1900—1901, 10, 162; 15. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«. Bilješka o listu. Sadržaj.

Anonim: »*Golub*«.

— 1/1900—1901, 10, 162; 15. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«. Bilješka o listu. Sadržaj.

Anonim: »*Ljubljanski zvon*«.

— 1/1900—1901, 11, 178; 1. oktobra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«. Bilješka o listu.

Anonim: »*Luča*«.

— 1/1900—1901, 12, 193; 15. oktobra 1900.

- * U rubrici »Listak. Književnost«. O listu »Luča« (Cetinje).
Sadržina lista.
- Anonim: »Nada«.
- 1/1900—1901, 12, 193; 15. oktobra 1900.
- * U rubrici »Listak. Književnost«. Bilješka o sadržini 19.
broja ovog lista.
- Anonim: »Neven«.
- 1/1900—1901, 12, 193; 15. oktobra 1900.
- * U rubrici »Listak. Književnost«. Bilješka o 1. broju
ovog lista ove godine.
- Anonim: »Prosvjeta«.
- 1/1900—1901, 13, 211; 1. novembra 1900.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Sadržaj broja 18, god. VIII.
- Anonim: »Prosvjeta«.
- 1/1900—1901, 13, 211. 1. novembra 1900.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- O listu »Prosvjeta« koji izlazi na Cetinju (8 broj, god.
XI), sadržaj.
- Anonim: »Starohrvatska prosvjeta«.
- 1/1900—1901, 14, 226; 15. novembra 1900.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Bilješka o listu.
- Anonim: »Zora«.
- 1/1900—1901, 15, 241; 1. decembra 1900.
- * U rubrici »Listak. Književnost«. Oglas i sadržina broja
10, god. V.
- Anonim: »Život«.
- 1/1900—1901, 19, 306; 1. februara 1901.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Sadržina časopisa »Život«, 1, 1901.
- Anonim: »Književni list«.
- 2/1901—1902, 1, 14; 1. maja 1901.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- Bilješka o cetinjskom listu.
- Anonim: (Primili smo na prikaz kalendar »Hrvoje«, što ga je
uredio Ante Jukić, a izišao u nakladi hrvatske dioničke
tiskare u Mostaru).
- 2/1901—1902, 15, 238; 1. decembra 1901.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: »Mala biblioteka«.

— 2/1901—1902, 21, 336; 1. marta 1902.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Bilješka o pozivu na pretplatu za 1902. g.

Anonim: »Književni vjesnik«.

— 2/1901—1902, 21, 336; 1. marta 1902.

* U rubrici »Listak. Književnost«. Bilješka o listu.

Anonim: »Golub«.

— 2/1901—1902, 21, 336; 1. marta 1902.

* U rubrici »Listak. Književnost«. Objava lista.

Anonim: »Pregled«.

— 2/1901—1902, 22, 351; 15. marta 1902.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O »Pregledu« Male biblioteke, br. 1, god. 1.

Anonim: *Trzaji, pjesme Silvija Strahimira Kranjčevića.*

— 3/1902—1903, 8, 128, 15. augusta 1902.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Kratka bilješka.

Anonim: »Hrvoje«.

— 3/1902—1903, 17, 271—272; 1. januara 1903.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O kalendaru »Hrvoje« za 1903.

Anonim: *Knjige »Matice hrvatske«.*

— 3/1902—1903, 20, 317—318; 15. februara 1903.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: »Pjesme«.

— 3/1902—1903, 23, 366; 1. aprila 1903.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Bilješka o pjesmama Marije Kumičićeve. Izd. Zagreb.

Anonim: »Svjetska knjižnica«.

— 3/1902—1903, 24, 382; 15. aprila 1903.

* U rubrici »Listak. Književnost«. Oglas.

Anonim: *Konferencija u Matici srpskoj.*

— 4/1903—1904, 8, 127; augusta 1903.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Prikaz Matičine knjižice.

Anonim: »Hrvatski preporod«.

— 4/1903—1904, 15, 237; 1. decembra 1903.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Oglas o djelu Đ. Šurmina.

Anonim: *Zavada*.

— 4/1904—1905, 17, 270; 1. januara 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Oglas za dramu Franje Sudarevića u Osijeku.

Anonim: *Dragoljub*.

— 4/1903—1904, 18, 286; 15. januara 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Sastavio Đ. Stj. Deželić u Zagrebu.

Anonim: »*Hrvoje*«.

— 4/1903—1904, 19, 301; 1. februara 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O kalendaru »Hrvoje« za 1904, Mostar. Bilješka.

Anonim: »*Abdullah-paša*«.

— 4/1903—1904, 20, 317; 15. februara 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Djelo je rasprodano; neka ga niko ne naručuje dok Behar ne javi za novo izdanje.

Anonim: »*Matica hrvatska*«.

— 4/1903—1904, 23, 364; 1. aprila 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Izdanja Matice hrvatske.

Anonim: »*Punica*«.

— 5/1904—1905, 10, 158; 15. septembra 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Izišla je komedija H. Šahinovića kao posebna knjižica.

Anonim: »*Sijelo*«.

— 5/1904—1905, 12, 190; 15. oktobra 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«. O listu na hrvatskom jeziku, beletrističke sadržine koji je počeo izlaziti u Pragu.

Anonim: *Poziv na pretplatu*.

— 5/1904—1905, 12, 190; 15. oktobra 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«. Oglas Adalberta Kuzmanovića za djelo »Za obraz«, drama u 3 čina iz bosanskog života.

Anonim: »*Punica*«.

— 5/1904—1905, 13, 206; 1. novembra 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Ovaj Ekremov (Hamid Šahinović) šaljivi komad rasprodan je.

Anonim: *Boj pod Banjalukom i Avdija*.

— 6/1905—1906, 2, 27—28; 15. maja 1905.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Nova izdanja djela Mehmedbega Kapetanovića Ljubuškaka.

Anonim: *Pod Ozijom*.

— 6/1905—1906, 4, 61; 15. juna 1905.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Bilješka o djelu S. Bašagića, uz obećanje da će se Behar na nju osvrnuti.

Anonim: *Mirza Safvet: »Misli i čuvstva«*. — Ekrem: *»Hifzibeg«*.

— 6/1905—1906, 14, 222; 15. novembra 1905.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Oglas uz obećanje opširnijih prikaza.

Anonim: *»Matica hrvatska«*.

— 6/1905—1906, 17, 269; 1. januara 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Knjige M. hrvatske u 1905. godini.

Anonim: *»Kalendar »Gajret«*.

— 6/1905—1906, 19, 301; 1. februara 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Apel za rasprodaju kalendara, koji će uskoro izići iz štampe.

Anonim: *Kalendar »Gajret«*.

— 6/1905—1906, 21, 332—333; 1. marta 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Kalendar »Gajret«*.

— 6/1905—1906, 22, 348; 15. marta 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Sadržina kalendara.

Anonim: *Kroatische Lieder (Hrvatske pjesme)*.

— 6/1905—1906, 22, 348—349; 15. marta 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Prevod Eduarda Kollera. Izd. E. Pierson's Verlag Dresden.

Anonim: *Kalendar »Gajret«*.

— 6/1905—1906, 23, 366; 1. aprila 1906.

* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke«.

Anonim: *Kalendar »Gajret«.*

— 6/1905—1906, 24, 384; 15. aprila 1906.

* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke«.

Anonim: *Mala biblioteka.*

— 7/1906—1907, 3, 34; 1. juna 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Nekoliko pisama sa stare Krajine.*

— 7/1906—1907, 4, 46; 15. juna 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Letopis Matice srpske.*

— 7/1906—1907, 6, 71; 15. jula 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Sadržina knj. 237, III za 1906.

Anonim: »*Mala biblioteka*«.

— 7/1906—1907, 6, 71; 15. jula 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Svesci do br. 121—125.

Anonim: *Natječajne nagrade »Matice hrvatske«.*

— 7/1906—1907, 9, 107; 1. septembra 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Umrli književnici.*

— 7/1906—1907, 10, 120; 15. septembra 1906.

* U rubrici »Listak. Razne bilješke«.

Anonim: *Letopis »Matice srpske«.*

— 7/1906—1907, 12, 144; 15. oktobra 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Sadržina knj. 239; sv. V za 1906.

Anonim: *Letopis Matice srpske.*

— 7/1906—1907, 16, 191; 15. decembra 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Sadržina knj. 240, sv. VI za 1906.

Anonim: *Mala biblioteka.*

— 7/1906—1907, 16, 192; 15. decembra 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Sadržina sv. 126—132.

Anonim: *Knjige društva sv. Jeronima.*

— 7/1906—1907, 16, 192; 15. decembra 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Za god, 1906.

Anonim: »Matica hrvatska«.

— 7/1906—1907, 17, 204; 1. januara 1907.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Primili smo ove knjige.*

— 8/1907—1908, 4, 64; 15. juna 1907.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: »Prosvjeta«.

— 8/1907—1908, 9, 144; 1. septembra 1907.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: »Ljubljanski zvon«.

— 8/1907—1908, 9, 144; 1. septembra 1907.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: »Glas Matice hrvatske«.

— 8/1907—1908, 17, 272; 31. decembra 1907.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: »Trnski«.

— 8/1907—1908, 17, 272; 31. decembra 1907.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Bilješka o studiji Josipa Milakovića.

Anonim: *Književni poziv.*

— 9/1908—1909, 2, 32; 1. juna 1908.

* U rubrici »Listak«.

Poziv na saradnju za »Bibliografiju Bosne i Hercegovine«.

Anonim: *Primili smo četvrtu svesku »Moderne biblioteke« ...*

— 9/1908—1909, 8, 131; 1. septembra 1908.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

Anonim: (*Knjige »Matice srpske«*).

— 9/1908—1909, 9, 146; 15. septembra 1908.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«. Ljetopis; Otelo; St. Sremac: Iz knjiga starostavnih.

Anonim: *Mala biblioteka.*

— 9/1908—1909, 10, 163; 1. oktobra 1908.

* U rubrici »Listak. Književna smotra«.

O izdanjima Male biblioteke. Bilješka.

Anonim: *Bibliografija.*

— 9/1908—1909, 11, 180; 15. oktobra 1908.

* U rubrici »Listak«.

Anonim: *Svačić. Hrvatski ilustrovani kalendar za običnu godinu 1909.*

- 9/1908—1909, 14, 228; 1. decembra 1908.
 * U rubrici »Listak. Književna smotra«. Izdano u Zadru.
 Anonim: *Primili smo*.
- 9/1908—1909, 16, 259—260; 1. januara 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna smotra«.
 Bilješke: »Ljetopis Matice srpske«, sv. 5 i 6, 1908. i 1 za 1909. — »Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu«, br. 10, 11, 12, god. XXIV, i br. 1, god. XXV.
 Anonim: (*Primljene knjige*).
- 9/1908—1909, 22, 356; 1. aprila 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 Anonim: »Mala biblioteka«.
- 10/1909—1910, 1 i 2, 32; 1. i 15. juna 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 Poruka uredništva Male biblioteke čitaocima.
 Anonim: (*Primili smo*).
- 10/1909—1910, 3, 47; 15. jula 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 O primljenim knjigama.
 Anonim: (*Primili smo*).
- 10/1909—1910, 4, 63; 1. augusta 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 Nove knjige.
 Anonim: (*Primili smo 1. broj »Vijenca«*).
- 10/1909—1910, 9, 143; 15. oktobra 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 Anonim: »Matica hrvatska«.
- 10/1909—1910, 10 i 11, 175—176; 1. i 15. novembra 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 Objava Matice hrvatske.
 Anonim: *Književni dar »Matice hrvatske«*.
- 10/1909—1910, 12 i 13, 207; 1. i 15. decembra 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 Za god. 1909.
 Anonim: *Hrvatskim književnicima na znanje*.
- 10/1909—1910, 16 i 17, 272; 1. februara 1909.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.
 Anonim: (*Primljene knjige*).
- 10/1909—1910, 18 i 19, 303; 1. i 15. marta 1910.
 * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.

Anonim: (*Primljene knjige*).

— 10/1909—1910, 20 i 21, 335; 1. i 15. juna 1910.

* U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«.

Anonim: *Ljetopis Matice srpske*.

— 10/1909—1910, 24, 383; 1. augusta 1910.

* U rubrici »Listak. Književnost.

2. O KNJIŽEVNOSTIMA DRUGIH NARODA

Anonim: *Ajat-ul-iber. (Čudotvorni znaci)*.

— 1/1900—1901, 5, 82; 1. jula 1900.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O pripovijeci koju je napisao Ahmed Fehmi dopisnik novine »Muejjed« u Beni Suvejfu.

Mehmed: *Sultan-ul-heva ve terbijjet-ul-benat. Napisao Bursum ef. Basili.*

— 1/1900—1901, 5, 83; 1. jula 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«.

O dva arapska romana pod navedenim naslovom.

Anonim: *El-Muejjed*.

— 1/1900—1901, 10, 162; 15. septembra 1900.

* U rubrici »Listak«. Književnost«. Bilješka o listu. Sadržaj.

Anonim: *Enisul-Dželis. (Prijetan drug)*.

— 1/1900—1901, 10, 162; 15. septembra. 1900.

* U rubrici »Listak«. Književnost«.

Bilješka o listu. Sadržaj.

Anonim: *Iktitaf. I, II i III dio*.

— 1/1900—1901, 11, 178; 1. oktobra 1900.

* U rubrici »Listak«. »Književnost«. O knjizi izabranih djela starih i savremenih pjesnika i književnika turskih.

Anonim: *Nove knjige u turkeštanskoj književnosti*.

— 1/1900—1901, 12, 194; 15. oktobra 1900.

* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke«.

Anonim: *»Serveti Funun« (Bogatstvo nauka)*.

— 1/1900—1901, 14, 226; 15. novembra 1900.

* U rubrici »Listak. Književnost«. Bilješka o listu.

Anonim: *Hiljada i jedna noć*.

— 2/1901—1902, 12, 190; 15. oktobra 1901.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Najava da će početi da izlazi »Hiljada i jedna noć« u Beharu u prevođu Osmana Nuri Hadžića i Fehima Spahe.

Anonim: *Razgovor.*

— 4/1903—1904, 24, 382; 15. aprila 1904.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Analiza romana »Razgovor« od Fatime-Aijje.

Anonim: *Ferdi i drugovi.*

— 5/1904—1905, 20, 319—320; 15. februara 1905.

* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke«.

O romanu koji je objavljen u »Beharu«.

Anonim: *Novi list, zabavno poučni u Misiru.*

— 6/1905—1906, 1, 15; 1. maja 1905.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: *Ha, ha ha!*

— 6/1905—1906, 23, 364; 1. aprila 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Pod ovim imenom počeo izlaziti satirični list S. Gasprinskog u Krimu (Rusija).

Anonim: *Hiljada i jedna noć.*

— 7/1906—1907, 1, 9; 1. maja 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Obavijest o izlaženju.

Anonim: *Smrt jedne islamske spisateljice.*

— 7/1906—1907, 18, 215; 15. januara 1907.

* U rubrici »Listak. Razne bilješke«.

Ahmet-ul-Benat hanuma u Rusiji.

Anonim: *Pjesnik Nila.*

— 9/1908—1909, 3, 47; 15. juna 1908.

* U rubrici »Listak. Iz islamskog svijeta«.

O misirskom pjesniku Hafiz ef. Ibrahimu.

Bašagić, Safvet: *Rebab-šikeste. Razbijene gusle. (Zbirka pjesama) od Teofik Fikret bega. Carigrad, ćanuni sani 1315.*

— 1/1900—1901, 1, 17; 1. maja 1900. # M. S.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Bašagić, Safvet: *Teofiki Fikret. Razbijene gusle (Rebab šikeste) drugo izdanje.*

— 1/1900—1901, 6, 99; 15. jula 1900. # Bez potpisa.

Bašagić, Safvet: *Bir jazin tarihi. (Povijest jednoga ljeta).*

— 1/1900—1901, 14, 225—226; 15. novembra 1900.

Bez potpisa.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O knjizi pripovijedaka turskog noveliste Halid Zija-a.

Bašagić, Safvet: »*Hajal ičunde*« (U mašti). *Husein-i-Džahid*).

— 1/1900—1901, 24, 386—387; 15. aprila 1901. # Bez potpisa.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Prikaz romana.

Bašagić, Safvet: *Arif-Hikmet beg.*

— 4/1903—1904, 3, 45—46; 1. juna 1903.

* U rubrici »Listak«. Nekrolog.

Bašagić, Safvet: *Stambolska pjesnikinja.*

— 5/1904—1905, 1, 4—6; 1. maja 1904. # Mirza Safvet.

* Esej o turskoj pjesnikinji Fitnet.

Bašagić, Safvetbeg: *Tri naša prva pionira na polju istočne književnosti: Adni, Abdulkerim i Ajas.*

— 9/1908—1909, 1, 3—6; 15. maja 1908. — 2, 21—22; 1. juna 1908. — 3, 38—39; 15. juna 1908. — 4, 54—56; 1. jula 1908.

* Književnoistorijski članak.

Bulić, A. H.: *Prevod prve Haririjeve mekame.*

— 6/1905—1906, 18, 279—380; 15. januara 1906.

* Članak o jednom obliku arapske proze. Prevod Haririjeve prve mekame.

Čatić, Musa Ćazim: *Turska pjesnikinja Niđar.*

— 8/1907—1908, 7, 104—106; 1. augusta 1907. # Ćazim.

* Esej. U tekstu prevod triju pjesama ove književnice (I, II, III).

Čatić, Musa Ćazim: »*Gizli Figanlar*«. (Mukli jecaji).

— 8/1907—1908, 4, 64; 15. juna 1907. # Bez potpisa.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O knjizi pjesama turskog pjesnika Abdullah Dževdet beja, u Gijundži (Rusija).

Čatić, Musa Ćazim: *Prvak turskih pjesnika: Fuzulija.*

— 9/1908—1909, 9, 141—144; 15. septembra 1908.

* Književni esej.

Serdarević, Muhamed-Seid: *Ebul-alâi Mearri.*

— 5/1904—1905, 12, 179—181; 15. oktobra 1904.

* Članak o arapskom pjesniku.

Serdarević, Muhamed Seid: *Muslihuddin Šejh Sâdija*. Napisao —.

— 6/1905—1906, 10, 150—151; 15. septembra 1905. 11, 167—168; 1. oktobra 1905. — 12, 183—186; 15. oktobra 1905.

* Članak o pjesniku i mističnom filozofu perzijskom.

Spaho, Fehim: *Kamusi turski (turski rječnik)*. Napisao Š. Sami, a nakladom Dževdeta, vlasnika i glavnog urednika »Ikdama«, Carigrad, štamparija »Ikdama«, 1317.

— 1/1900—1901, 21, 339; 1. marta 1901. # Fehim.

* U rubrici »Listak. Književnost«. Prikaz rječnika.

Spaho, Fehim: *Iz novije arapske književnosti*.

— 2/1901—1902, 18, 287; 15. januara 1902. — hm. —

* U rubrici »Listak. Književnost«.

O knjigama: Muslim ibni Muhamed, Ljubav; Muslim ibni Muhamed, Knjiga proljeća; Abaskul Han, Dobro dijete; Francusko-arapski rječnik.

Spaho, Fehim: *Šemsuddin Sami beg*.

— 5/1904—1905, 7, 110—111; 1. augusta 1904. # -h-.

* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke«.

Nekrolog uz pregled života i rada.

Spaho, Mehmed i Dizdar, Muhamed: *Pregled arapske književnosti*. Napisali —.

— 2/1901—1902, 1, 5—7; 1. maja 1901. — 2, 22—23; 15. maja 1901. — 3, 35—37; 1. juna 1901. — 4, 59—61; 15. juna 1901. — 5, 72—73; 1. jula 1901. — 6, 90—91; 15. jula 1901. — 8, 120—121; 15. augusta 1901. — 10, 153—155; 15. septembra 1901.

Anonim: *Neera: Knjiga mojega sina. (Il libro di mio figlio). Da te naučim misliti, sa dozvolom spisateljice preveo Ivan Vasin Popović. Sarajevo, štamparija Tira i Foglera 1901.*

— 2/1901—1902, 13, 207—208; 1. novembra 1901.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Anonim: »U tatarskom robstvu«.

— 7/1906—1907, 10, 119—120; 15. septembra 1906.

* U rubrici »Listak. Književnost«. O romanu H. Sjenkjeviča koji izlazi u »Domu i svijetu«, u kome se vrijeđaju muslimani.

Anonim: *Neumjesnu mekoću i hiperkulturu u borbi za svoj narod...*

- 10/1909—1910, 9, 144; 15. oktobra 1909.
- * U rubrici »Listak. Socijalna i prosvjetna smotra«.
Pokazao je H. Sienkiewicz.
- Anonim: *Tolstoj — isključen iz crkve.*
- 1/1900—1901, 18, 291; 15. januara 1901.
- * U rubrici »Listak. Svaštice«.
- Dvorniković, Lj.: *Lav Nikolajevič Tolstoj.*
- 9/1908—1909, 9, 139—141, 15. septembra 1908.
- * Književni esej.
- Jugović Risaković, Viktorija: »*Studien reigen aus der croatischen und serbischen Dichtkunst.*«
- 10/1909—1910, 14 i 15, 240; 1. i 15. januara 1910.
- * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra«, Pisateljica namjerava izdati knjigu pod gornjim naslovom.
- Anonim: *Ibsen.*
- 7/1906—1907, 3, 34—35; 1. juna 1906.
- * U rubrici »Listak. Razne bilješke«.
- Kranjčević, Ela: *Nešto o Ibsenovim »Sablastima«.*
- 9/1909—1910, 3, 47—48; 15. jula 1909. # E.
- * U rubrici »Socijalna i prosvjetna smotra«.
- Kranjčević, Ela: »*Bijesni Herkul.*«
- 9/1908—1909, 18 i 19, 307—308; 1. februara 1909. # E.
- * U rubrici »Listak. Književna i umjetnička smotra.
O djelu »Furie« Julesa Bois-a.
- Kranjčević, Ela: *Chantecler.*
- 10/1909—1910, 20 i 21, 319—324; 1. i 15. juna 1910. # E.
- * O drami E. Rostand-a. Prepričana drama sa jednim fragmentom piščevog prevedenog teksta.
- Milaković, J.: *Jakub Bart Čišinski: Za Čiehim Basnje. Buddyšin. Z nakladom Dra. Muky.*
- 9/1908—1909, 2, 30; 1. juna 1908.
- * U rubrici »Listak. Književna smotra«.
- Milaković, J.: *Slovačka literatura u minuloj godini.*
- 9/1908—1909, 4, 64; 1. jula 1908.
- * U rubrici »Listak. Književna smotra«.
- Milaković Josip: *Tvori Tarasa Ševčenka. Kobzar. Tom I. (1838—1847).*
- 9/1908—1909, 5, 79; 15. jula 1908. # M.
- * U rubrici »Listak. Književna smotra«.
U sadržaju potpis: J. M.

Milaković, Josip: *Narodna pjesma u ugarskih Hrvata.*

— 9/1908—1909, 15, 244; 15. decembra 1908. # J. M.

* U rubrici »Listak. Socijalna i prosvjetna smotra«.

(F. Nedžati): »*Ilijada*« na arapskom jeziku.

— 8/1907—1908, 23 i 25; 376; 1. i 15. aprila 1908.

* U rubrici »Listak. Svaštice«. Autor: Fehim Bajraktarević?

3. PROGRAMSKI ČLANCI REDAKCIJE »BEHARA«

Alibegović, Ali-beg i Sadiković, Alija: (*Pismo*). — (na turskom).

— 7/1906—1907, 15, 60.

* Pismo na srpskohrvatskom, arabicom.

Pod zajedničkim naslovom »Prispjela pisma«.

Ali Ulvi: *Pismo iz Ismile.* (na turskom).

— 7/1906—1907, 9, 34—35.

* Pismo Behara u kome se hvali, što se donosi materijal i na turskom jeziku.

Bašagić, Safvet beg: *Čitateljima i prijateljima »Behara«.*

— 2/1901—1902, 1, 16, 1. maja 1901.

* Povodom odlaska sa mjesta urednika »Behara«.

Čaušević, Mehmed Džemaludin: *Malo odgovora Rizvan-zade Hasan Hajati efendiji.*

— 7/1906—1907, 15 (na omotu). (Srpskohrvatski-arabicom). # M. Dž.

* Članak.

Čaušević, Mehmed Džemaludin: (*Odgovor na pisma Ali Riza Karabega*).

— 7/1906—1907, 28, 84—86. # Džemaludin.

Čaušević, H. M. Džemaludin: *Na koncu sedme godine.*

— 7/1906—1907, 24, 288; 15. aprila 1907.

Čaušević, Mehmed Džemaludin: *Na kraju sedmog godišta.*

— 7/1906—1907, 24, 98. # Mehmed Džemaludin.

* Oproštajno pismo povodom napuštanja redakcije Behara.

Garib: *Pismo uredništvu.*

— 4/1903—1904, 4, 52—55; 15. juna 1903.

- * Dopis iz Kaira o boravku u Bakče-Saraju u Rusiji i o ruskim muslimanima. O listu »Terđžuman« i njegovom uredniku Smail begu Gasprinskom.
- Hadžić, Osman Nuri: *Zadaća »Behara«*. *Pismo uredništvu. U Krajini, početkom oktobra 1900.*
- 1/1900—1901, 13, 206—208; 1. novembra 1900. # * * *
- * Programski članak.
- Hadžić, Osman Nuri i Milićević Ivan: *Na početku IX. godišta.*
- 9/1908—1909, 1, 1—3; 15. maja 1908. # Osman-Aziz.
- * Programski članak.
- H. Hikmet: *»Odgovor Domu«*.
- 2/1901—1902, 24, 383; 15. aprila 1902.
- * U rubrici »Listak. Književnost«.
- U vezi sa bilješkom »Perzijski poslanik u Beču«, u 5 br. »Doma« 1902.
- Hajati, Rizvanbegović Hasan: *Prispjela pisma.*
- 7/1906—1907, 14, 56.
- * Pismo Hasana Hajatija Rizvanbegovića upućeno Beharu i Pismo drugog muslimana u Derventi.
- Hajati Rizvanbegović, Hasan: *(Pismo).*
- 7/1906—1907, 15, 59.
- * Pismo na turskom jeziku. Pod zajedničkim naslovom »Prispjela pisma«.
- Ismail Fuad: *Pismo uredništvu.*
- 4/1903—1904, 6, 84—85; 15. jula 1903.
- * Pismo uredništvu iz Kaira, 3. juna 1903.
- Jedan siromah: *Pismo iz Novog.*
- 7/1906—1907, 20, 80.
- * Pismo potpisano sa jedan siromah (Derviš).
- Karabeg Ali Riza: *Pismo iz Mostara.*
- 7/1906—1907, 19, 74—76.
- * Pismo je uputio uredništvu Behara Ali Riza Karabeg povodom objavljivanja članka »Štedionica« u broju 17. Iza pisma je donesen i odgovor Behara.
- Karabeg Ali Riza: *Pismo iz Mostara.*
- 7/1906—1907, 21, 82—84.
- * Pismo Ali Riza Karabega u vezi »Štedionice«.
- Mešić, Ademaga: *Otvoreno pismo saradnicima »Behara«*. *Te-šanj, 23. aprila 1906.*
- 7/1906—1907, 1, 12; 1. maja 1906.
- * U rubrici »Listak«.

- Mulabdić, Edhem: *Dragi moji prijatelji, saradnici i čitatelji.*
 — 6/1905—1906, 24, 384; 15. aprila 1906.
 * U rubrici »Listak«.
 Oproštaj zbog odlaska sa uredničkog mjesta.
- Mulahusić, Čašif: (*Pismo*).
 — 7/1906—1907, 15, 58—60.
 * Pismo na turskom jeziku. Pod zajedničkim naslovom »Prispjela pisma«.
- Novo Uredništvo »Behara«: *Na završetku prve desetgodišnjice »Behara«.*
 — 10/1909—1910, 24, 369—370; 1. augusta 1910.
 * Uvodnik.
- Proho, Sejfulah: *Pismo iz Cazina.*
 — 7/1906—07, 9, 35. # Sejfudin.
 * Na turskom jeziku.
- Redakcija »Behara«: *Našim čitaocima.*
 — 11/1910—1911, 1, 1—3; 15. oktobra 1910.
 * Programski članak.
- Redakcija »Behara«: *Gospodi čitateljima i pretplatnicima.*
 — 11/1910—1911, 2, 32; 15. januara 1911.
 * Napomena da broj 1 od 15. oktobra 1910, važi kao broj od 15. januara 1911.
- Rizvić, M. Hasan i dr.: *Priposlano. Slavnom uredništvu »Behara«. Javna izjava.*
 — 5/1904—1905, 18, 288; 15. januara 1905.
 * U rubrici »Listak«.
 U »Slavenskom odjeku«, »Srbobranu« i »Hrvatskom pravu« štampaju se dopisi iz Cazina u kojima se napada kot. predstojnik Atif Brahtijarević i cazinski načelnik Selman-beg Ćorović.
 Potpisnici ove javne izjave odbijaju ove napade u navedenim listovima.
- Salihagić, Derviš i Hifzi Muftić: *Slavnom uredništvu »Behara« u Sarajevu.*
 — 8/1907—1908, 23 i 24; 376—377; 1. i 15. aprila 1908.
 * U rubrici »Listak«.
 Pismo u vezi sa zabranom prevođenja vjerskih knjiga na hrvatski jezik. Datum: U Fojnici, 18. marta 1908.
- Toromanović, Sulejman: *Pismo iz Cazina.*
 — 7/1906—1907, 20, 80.
 * Pismo Sulejmana Toromanovića na turskom jeziku.

Uredništvo i uprava »Behara«: *Našim čitateljima i suradnicima.*

— 1/1900—1901, 1, 1—3; 1. maja 1900.

* Iznosi se program »Behara«, koji se sastoji u islamskoj prosvjeti, i podizanju opšteg prosvjetnog i kulturnog nivoa »islamskog naroda u Bosni i Hercegovini«. »Behar« će donositi građu koja pretežno u islam zasijeca, ali i zabavnu građu (pjesme, pripovijetke, drame, narodne umotvorine, povijesne članke).

Uredništvo »Behara«: *Našim pretplatnicima.*

— 1/1900—1901, 12, 192; 15. oktobra 1900.

Uredništvo i uprava »Behara«: *Našim čitateljima i prijateljima.*

— 2/1901—1902, 12, 191—192; 15. oktobra 1901.

* Apel za pretplatu i za saradnju.

Uredništvo »Behara« (Mulabdić, Edhem): *»Behar« na kraju druge godine.*

— 2/1901—1902, 21, 324—326; 1. marta 1902. — 22, 340—343; 15. marta 1902. — 23, 356—358; 1. aprila 1902. — 24, 374—377; 15. aprila 1902.

* Pismo redakcije »Behara« i odgovori Hifzi Muftića i Ali-Riza Karabega; Mehmeda Kadrispahića, K. M., Mehmeda Spahe, Hafiz Ajni Bušatlića, Ahmed Hifzi Karabega, Halida Šarana-Trebinjca, M. T. Azabagića, Mehmed Ali-bega Kapetanovića, Mustafa bega Kapetanovića, Hasana Hodžića, A. Fettaha Sadikovića, Ešrefa Azabagića.

Uredništvo »Behara«: *Poziv na pretplatu.*

— 2/1901—1902, 24, 384; 15. aprila 1902.

Uredništvo »Behara«: *Riječ dvije na početku treće godine.*

— 3/1902—1903, 1, 16; 1. maja 1902.

(Uredništvo): *Na pragu četvrte godine.*

— 4/1903—1904, 1, 16; 1. maja 1903.

* Proglas uredništva.

Uredništvo »Behara«: *Na kraju četvrte godine.*

— 4/1903—1904, 24, 369—370; 15. aprila 1904.

* Članak.

Uredništvo: *Na pragu školske godine.*

— 5/1904—1905, 9, 132—133; 1. septembra 1904.

- * Članak o potrebi intenzivnijeg školovanja i o ulozi »Gaj-reta« u tome.
 Nepotpisano. U sadržaju oznaka: Uredništvo.
 Uredništvo »Behara«: *Natječaj*.
 — 5/1904—1905, 15, 1. decembra 1904.
- * U rubrici »Listak«.
 Natječaj za izradu radnje o Gazi Husrev-begu, koja bi izlazila u »Beharu«.
 Uredništvo: *Naše gospodarsko preporadanje*.
 — 5/1904—1905, 18, 282—283; 15. januara 1905.
- * Članak.
 Nepotpisan. U sadržaju oznaka: Uredništvo.
 Uredništvo: *Vakufsko povjerenstvo*.
 — 5/1904—1905, 24, 374—375; 15. aprila 1905.
- * Članak.
 Bez potpisa. U sadržaju oznaka: Uredništvo.
 Uredništvo »Behara«: *Na kraju pete godine*.
 — 5/1904—1905, 24, 383—384; 15. aprila 1905.
- * U rubrici »Listak«.
 Uredništvo »Behara«: *Na pragu VI godine*.
 — 6/1905—1906, 1, na omotu; 1. maja 1905.
- * O građi koju će Behar donositi u VI godini.
 Uredništvo »Behara«: *Na kraju VI godine*.
 — 6/1905—1906, 24, 384; 15. aprila 1906.
- * U rubrici »Listak«.
 Uredništvo »Behara«: *Čitateljima na početku sedme godine*.
 — 7/1906—1907, 1, 1—2; 1. maja 1906.
- * Članak programski.
 Uredništvo »Behara«: *Na znanje*.
 — 7/1906—1907, 11, 132; 1. oktobra 1906.
- * U rubrici »Listak«. Izvinjenje zbog štamparskih grešaka u prošlom broju.
 Uredništvo: *Le toscin macedonien*.
 — 7/1906—1907, 2, 13; 15. maja 1906.
- * Jedan odlomak iz članka »1. maj« koji je izišao u 17. broju sarajevskog lista »Dan« (1906).
 Bez potpisa.
 U sadržaju oznaka: Uredništvo.
 Uredništvo: *Početakom osme godine*.
 — 8/1907—1908, 1, 1—2; 1. maja 1907.
- * Programski članak.

- Uredništvo »Behara«: *Poziv na pretplatu.*
 — 8/1907—1908, 5, 80; 1. jula 1907.
 * U rubrici »Listak«.
- Uredništvo »Behara«. (*O značaju turskog jezika, u vezi sa izdanjem rječnika S. Bakamovića.*)
 — 8/1907—1908, 5, 80; 1. jula 1907.
 * U rubrici »Listak«.
- Uredništvo »Behara«: *Poziv na pretplatu.*
 — 8/1907—1908, 10, 160; 15. septembra 1907.
 * U rubrici »Listak«.
- Uredništvo »Behar«: *Zašto je »Behar« zakasnio?*
 — 8/1907—1908, 13, 208; 1. novembra 1907.
 * U rubrici »Listak«.
- Uredništvo »Behara«: *Našim pretplatnicima.*
 — 8/1907—1908, 14, 224; 15. novembra 1907.
 * U rubrici »Listak«.
 Za izmirenje pretplate.
- Uredništvo: *Draga braća muslimani!*
 — 8/1907—1908, 22, 352; 15. marta 1908.
 * U rubrici »Listak«.
 O stanju lista.
- Uredništvo: *Poruka uredništva »Beharovim« pretplatnicima.*
 — 8/1907—1908, 23 i 24, 378; 1. i 15. aprila 1908.
 * O izlaženju i pravcu »Behara« u narednom periodu.
- Uredništvo »Behara«: *Književni oglas.*
 — 9/1908—1909, 3, 48; 15. juna 1908.
 * U rubrici »Listak«.
 Piscima i časopisima da šalju izdanje na prikaz.
- (Uredništvo): *Iz uredništva.*
 — 9/1908—1909, 6, 100; 1. augusta 1908.
 * U rubrici »Listak«.
- (Uredništvo): (*N. Zildžića. ruždijanki u Sarajevu.*)
 — 9/1908—1909, 8, 130; 1. septembra 1908.
 * U rubrici »Listak«.
 Pismo i pjesma. Z. Emirmehmedefendić kao odgovor Nafiji Zildžić na njenu pjesmu.
- Uredništvo »Behara«: *Književni oglas.*
 — 9/1908—1909, 8, 132; 1. septembra 1908.
 * U rubrici »Listak«.
 Za brošuru »Spomen-spis S. S. Kranjčevića« u kojoj je materijal 6. broja Behara.

Uredništvo: *Na početku desetog godišta.*

— 10/1909—1910, 1 i 2; 1. i 15. juna 1909.

* Programski članak.

Uredništvo »Behara«: *Našim pretplatnicima.*

— 11/1910—1911, 1, 16; 15. oktobra 1910.

* U rubrici »Listak«.

Uredništvo »Behara«: *Pripomena uredništvu.*

— 11/1910—1911, 3, 48; 1. (15.) februara 1911.

* Usljed toga, što je u ovome broju »Behara« donešen cijeli komad »Pred gradske izbore«, morala je izostati drama »Selim III« i pripovijetka »U novom životu«, a i ostalo.

Anonim: *Misirska novina o »Beharu«.*

— 1/1900—1901, 8, 130; 15. augusta 1900.

* U rubrici »Listak. Književnost«.

Navod o »Beharu« iz 30. broja godine 1900. lista »Sandžak«.

Anonim: »Bos. Vila«.

— 4/1903—1904, 6, 95; 15. jula 1903.

* U rubrici »Listak. Pogled po svijetu«. Polemika sa Bos. vilom zbog vijesti o pogromu Jevreja u Kišenjevu.

Anonim: *(U vezi s događajima u Makedoniji pisanje lista »Srpske novosti«, koji izlazi u Pešti, u kojem se napada islam, te pisanje Natka Nodila sa istim ciljem u split-skom »Jedinstvu«.*

— 4/1903—1904, 11, 174—175; 1. oktobra 1903.

* U rubrici »Listak. Pogled po svijetu«. Polemički.

Anonim: *(O pisanju lista »Priatelj naroda« iz Zagreba u s bajkom koja se prenosi u Travniku i dovodi u vezu s požarom u tom gradu).*

— 4/1903—1904, 13, 208; 1. novembra 1903.

* U rubrici »Listak. Pogled na svijetu«.

Anonim: *Lijepa zamisao.*

— 4/1903—1904, 15, 238; 1. decembra 1903.

* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke«. Omladina iz Bos. Novog sastaje se na večer i čita »Behar«.

Anonim: *Profesor iz srednjeg vijeka.*

— 4/1903—1904, 17, 270; 1. januara 1904.

* U rubrici »Listak«. Kulturne bilješke.

- O pisanju prof. Milana Ivančevića iz Bjelovara u bo-
žićnjem broju »Narodnih novina«. Polemički.
- Anonim: *Lijepa zamisao*.
— 4/1903—1904, 18, 286—287; 15. januara 1904.
* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke».
O čitanju korisna štiva na sastancima omladine.
- Anonim: *Izgubljeni brojevi »Beharovi«*.
— 4/1903—1904, 20, 318; 15. februara 1904.
* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke».
- Anonim: *»Beharovo« zakašnjavanje*.
— 4/1903—1904, 23, 364; 1. aprila 1904.
* U rubrici »Listak. Književnost».
- Anonim: *»Behar« u njemačkom prevodu*.
— 4/1903—1904, 23, 364; 1. aprila 1904.
* U rubrici »Listak. Književnost».
- Anonim: *»Behar« u prevodu*.
— 5/1904—1905, 10, 158; 15. septembra 1904.
* U rubrici »Listak. Književnost».
- Anonim: *»Osvitov« sud o turskoj vojsci*.
— 5/1904—1905, 22, 348; 15. marta 1905.
* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke».
Polemika.
- Anonim: *»Priatelji »Behara«*.
— 5/1904—1905, 23, 365; 1. aprila 1905.
* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke».
Poziv za pretplatu na Behar.
- Anonim: *Naše uredništvo*.
— 6/1905—1906, 3, 45; 1. juna 1905.
* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke».
Uredništvo se preselilo.
- Anonim: *Natječaj*.
— 6/1905—1906, 3, 45; 1. juna 1905.
* U rubrici »Listak. Kulturne bilješke».
Za temu o Husrev-begu.
- Uredništvo »Behara«: *»Behar«*.
— 6/1905—1906, 21, na omotu; 1. marta 1906.
* Informacije o sadržini i cijeni »Behara».
- Anonim: *»Sabah« o »Beharu«*.
— 7/1906—1907, 2, 22; 15. maja 1906.
* U rubrici »Listak».

Anonim: »Terđžuman« o »Beharu«.

— 7/1906—1907, 3, 33; 1. juna 1906.

* U rubrici »Listak«.

Anonim: »Sabah«.

— 7/1906—1907, 3, 33; 1. juna 1906.

* U rubrici »Listak«.

Laskave riječi »Sabaha« o »Beharu«.

Anonim: »Tuna«.

— 7/1906—1907, 3, 33; 1. juna 1906.

* U rubrici »Listak«.

»Tuna«, list bugarskih muslimana čestita »Beharu« na novom programu.

Anonim: *Sa uredničkoga stola.*

— 7/1906—1907, 6, 70; 15. jula 1906.

* U rubrici »Listak«.

O intervencijama cenzure u »Beharu«.

Anonim: *Sarajevo — kršćanski grad.*

— 7/1906—1907, 6, 72; 15. jula 1906.

* U rubrici »Listak«. Po zaključku lista. Polemika sa »Hrvatskim dnevnikom« u kome je u broju od 11. jula 1906, str. 6 izišao članak »Nedeljni počinak«, u kome se kaže da je Sarajevo kršćanski grad.

Anonim: *S uredničkog stola.*

— 7/1906—1907, 10, 118; 15. septembra 1906.

* U rubrici »Listak«.

O cenzuri.

Anonim: *Tuđe poštuj, a svojim se diči!*

— 7/1906—1907, 14, 168; 15. novembra 1906.

* U rubrici »Listak. Po zaključku lista«.

Anonim: *S uredničkog stola.*

— 7/1906—1907, 15, 178—179; 1. decembra 1906.

* U rubrici »Listak«.

Anonim: *Paraphraseurima Srpske riječi.*

— 7/1906—1907, 15, 180; 1. decembra 1906.

* U rubrici »Listak. Po zaključku lista«.

Anonim: *Pismo od šejtana.*

— 7/1906—1907, 17, 204; 1. januara 1906.

* U rubrici »Listak. Po zaključku lista«.

Pismo iz šaljivog rusko-muslimanskog lista »Munla Nasruddin«.

Anonim: *Poštovanim čitaocima.*

— 7/1906—1907, 1, 1—2.

Anonim: *Islamska jeka.*

— 7/1906—1907, 2, 8.

- * U napisu se govori između ostalog i o tome, kako su reagirali listovi u islam. svijetu na početak donošenja turskog teksta u Beharu. Navodi se list »Sabah« koji je upozorio na članak »Hidžaska željeznica«.

Anonim: *Vrlo važno pismo.*

— 7/1906—1907, 4, 46—47; 15. juna 1906.

- * U rubrici »Listak. Razne bilješke«.

Prenosi se iz »Terdžumana« pismo Samurakua, urednika lista »Če-ču-ban«.

Anonim: *Vrlo važno pismo.*

— 7/1906—1907, 5, 59; 1. jula 1906.

- * U rubrici »Listak. Razne bilješke«.

Pismo Ismaila, urednika »Terdžumana« Samurakuu, uredniku lista »Če-ču-ban«.

Anonim: *Dopisi čitalaca.* — Behar, (na turskom), 7/1906—1907, 7, 26—28; 9, 35—36; 10, 39—40; 11, 44; 12, 48; 13, 52; 16, 63—64; 17, 67—68; 18, 71—72; 22, 88—89; 23, 94.

- * Dopisi čitalaca »Beharu«.

Anonim: *Jedan članak u listu »Dunav«.* — Behar (na turskom), 7/1906—1907, 11, 44.

- * O članku u kome se govori o dijelu lista »Behar« na turskom jeziku.

Anonim: *Osvjedočio se.* — Behar (na turskom), 7/1906—1907, 18, 72. **

- * Članak na srpskohrvatskom jeziku, arabicom.

Anonim: *Pristiglo nam sa Krima.* — Behar (na turskom), 7/1906—1907, 20, 79—80.

- * Pisanje listova Terdžuman i Sabah o bosanskohercegovačkim Muslimanima.

Anonim: *Ni »Behar« nije prav.* — Behar, 8/1907—1908, 17, 272; 31. decembra 1907.

- * U rubrici »Listak«.

REGISTAR

- Aali Bosnevi, 385, 414
 Abaskul Han (Abascul Han), 192, 605
 Abdihak Hamid (Abdülhak Hamit Tarhan), 81, 142, 309, 343, 344, 361, 497
 Abdulah Dževdet (Abdullah Cevdet), 335, 343, 344, 361, 362, 497, 604
 Abdullah, Viljem (Abdullah, William), 515
 Abdulkerim, 384, 385, 414, 604
 Abdulvehabović, Mustafa — v. Vehabović Mustafa
 Abdurahman Fehmi (Abdurrahman Fehmi), 192
 Adni (Mahmud Paša Abogović), 384, 385, 414, 604
 Ahmed Fehmi, 602
 Ahmed Hamdi — v. Aliefendić Ahmed Hamdi
 Ahmed Hikmet (Müftüoğlu, Ahmet Hikmet), 244, 405, 418, 505
 Ahmed Midhat (Ahmet Midhat), 81, 135, 193, 194, 195, 221, 238, 274, 279, 505
 Ahmet-ul Benat hanuma, 603
 Aiše Džavid (Ayşe Cavid), 244, 279, 505
 Ajanović, Hamzališa, 376, 405, 418, 430, 434, 438, 442, 476
 Ajas, 384, 385, 414, 604
 Akif-paša (Akif Paša), 80
 Alagić, Šukrija, 168, 375
 Alaupović, Tugomir, 68, 189, 373, 379, 382, 387, 397, 414, 453, 580, 588
 Alibašić, Hasan, 259, 522
 Alibegović, Ali-beg, 607
 Ali Bej (Ali Bey), 253
 Aličehić, Salih Emin, 19, 100, 115, 152, 268, 269, 510
 Aliefendić, Ahmed Hamdi, 259, 260, 261, 262, 345, 352, 358, 364, 476—477, 522, 523, 545—546, 558
 Aliefendić, Alija, 259, 261, 358, 523, 524, 525, 546
 Alihodžić, Muhamed, 323, 352, 364, 477
 Alija, halifa IV, 92, 114, 501
 Ali Suad (Ali Suad), 245, 279, 505
 Ali Ulvi, 607
 Andrejev, Leonid Nikolajevič, 408
 Andrejev, S., 408, 512
 Andrijašević, Niko, 414, 582
 Antar bin Šedad el Absi ('Antara al-'Absi 'Umar ibn-i Šeddad), 309, 316, 501
 Ari, Mirjam (Harry, Myriam), 408, 510
 Arif Hikmet (Hersekli, Arif Hikmet), 140, 193, 194, 273, 279, 604
 Arijadna, 398
 Azabagić, Ešref, 127, 129, 132, 265, 610

Azabagić, Mehmed Teufik,
22, 35, 49, 50, 100, 110,
115, 127, 163, 510, 610

Bahtijaraga — v. Bahtija-
rević Edhem

Bahtijarević, Edhem, 94, 99,
115, 127, 223, 235, 278, 477

Bajraktarević, Fehim, 259,
261, 262, 342, 345, 362, 462,
502, 503, 515, 525, 546, 559,
562, 569, 606

Bajraktarević, Muhamed-
-aga, 413

Bajrević, Jusuf, 106, 107,
201, 525, 546, 577

Bajron, Džordž Gordon
(Byron, George Gordon),
143

Bakamović, Salih, 246, 255,
279, 359, 509, 612

Bakšić, Salih Zelki, 219,
453—454

Barićević, J., 415, 585

Bašagić, Ibrahim-beg, 587

Bašagić, Muhamed-beg, 106,
525

Bašagić, Safvet-beg, 10, 12,
17—19, 21—23, 25, 32, 33—
34, 35, 36, 38, 39, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 49, 50, 52,
54, 55, 56, 57, 59, 60, 65,
67, 68, 69, 70, 71, 72, 74,
77—83, 86—88, 91—92, 93,
102, 103—104, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113, 114,
116, 119—122, 125, 132,
135—145, 147, 148, 149,
152, 158, 160, 161—163,
164—165, 168, 170, 171,
172, 173, 177, 182, 191, 192,
193, 194, 198, 201, 202,
203—205, 206, 207, 208,
211, 212, 213, 219, 220, 221,
231, 247, 257, 261, 262, 265,
266, 267, 268, 269, 270, 272,
274, 293, 307, 309, 322, 325,
327, 330, 331, 337, 338, 340,
342, 360, 370, 373, 375, 376,
377, 382, 384, 385, 386, 390,
391, 395, 396, 414, 415, 416,

423, 425, 427, 428, 431, 438,
442, 446, 450, 454—455,
477, 494—495, 497, 499,
501, 502, 507, 509, 515, 516,
546, 553, 559—560, 575,
580—581, 594, 598, 603—
604, 607

Bašagić, Teufik-beg, 50, 56,
152, 173, 268, 274, 294

Bašcaušević, Mustafa, 259

Begović, Milan, 71, 112, 306,
316, 580, 592

Behlilović, Muhamed, 152,
249, 254, 267, 281, 514

Behluli, Mustafa — v. Be-
hlulović Mustafa

Behlulović, Mustafa, 375,
376, 377, 404, 412, 418, 430,
441, 477, 525—526, 546,
560

Bektašević, Fehim, 108, 569

Berberović, Hasnija, 328,
342, 416, 455

Berberović, Muhamed, 268,
269

Bešlić, Milan, 378, 408, 477
Binički Fran, 588

Bjelevac, Abdurezak Hifzi,
42, 155, 243, 259, 261, 346,
350, 363, 375, 403, 417, 430,
434, 437, 442, 477—478,
516, 526, 546, 553, 560, 581

Blažeković, Đuro Stjepan,
379, 387, 388, 414, 581

Bodenštet, Fridrih (Boden-
stedt, Friedrich von), 143

Bokačo, Đovani (Boccaccio,
Giovanni), 81

Bostandžić, Omer Hifzi, 219,
431, 361, 455—456

Botić, Luka, 335, 380, 580

Bre, M., (Bree, M.), 247, 280,
511

Budački, 378, 397, 408, 419,
456, 478

Bukvica, Abdulah, 128, 132,
133, 168, 200, 266

Bulić, Alija H., 152, 267, 273,
293, 307, 309, 316, 500, 501,
604

Buljušmić, Hakija, 223, 234,
 278, 478
 Bursum ef. Basili, 602
 Bušatlić, Abdulah Ajni, 33,
 34, 46, 94, 98, 115, 127, 129,
 132, 148, 222, 261, 265, 479,
 553, 610
 Bušatlić, Hamdi-beg, 120,
 202, 219, 456, 516
 Cipra, Franjo (Zippa, Fra-
 njo), 378, 408, 494
 Čamdžić, Mehmed, 375, 377,
 412, 527
 Čardžić, Nedžib, 352, 364,
 479
 Čaušević, Mehmed Džema-
 ludin, 42, 283, 285, 286,
 287, 295, 301, 307, 314, 315,
 372, 428, 588, 607
 Čavkić, Fejzulah, 358, 359,
 365, 375, 376, 377, 412, 430,
 441, 527, 556
 Čehov, Anton Pavlovič, 408
 Čengiđ, Jusuf-beg, 577
 Čirikov, Evgenije N., 408,
 511
 Čokić, Ibrahim, 127, 128,
 265
 Čatić, Alija, 223, 234, 278,
 479, 516, 571
 Čatić, Musa Čazim, 42, 120,
 149, 153, 155, 156, 177, 202,
 205—212, 213, 215, 216,
 220—221, 243, 257, 260,
 261, 268, 271, 275, 276, 277,
 279, 293, 307, 308, 309, 316,
 319, 321, 322, 323, 324, 328,
 329, 334, 337—340, 342,
 343, 344, 345, 353, 358, 360,
 361, 362, 364, 375, 376, 377,
 384, 385, 386, 390, 391—
 —393, 395, 405, 414, 415,
 416, 423, 430, 431, 432—
 —433, 434, 442, 456—461,
 497, 498, 499, 500, 501, 505,
 507, 508, 516, 517, 539,
 551—552, 560—561, 604
 Čelić, Mustafa, 527—528

Čemalović, Smail-aga, 324
 Čišinski-Bart, Jakub, 606
 Čorović, Svetozar, 183, 186,
 591, 593
 Čurčić, Fehim, 269
 Čurić, A., 219, 461
 Danuncio, Gabriele (D'An-
 nunzio, Gabriele), 398,
 503
 Darwin, Čarls (Darwin,
 Charles Robert), 387, 414
 Dautović, Ibrahim, 58, 106,
 109, 259, 261, 345, 348, 363,
 479—480, 528, 546, 573
 Dedić, H., 259, 528
 Dedić-Lutvica, Šaćir, 307
 Defterdarević, Ahmed-beg,
 268
 Defterdarević, Ibrahim-beg,
 20, 268
 Demirović, Salih, 108, 128,
 132, 517, 561
 Deronja, Hasan, 56, 106,
 108, 109, 110, 259, 261, 342,
 345, 352, 364, 461, 480, 528,
 546, 553, 561, 568, 569, 573
 Derviš-paša Mostarac, 142
 Deželić, Đ. Stj., 597
 Dima sin, Aleksandar (Du-
 mas fils, Alexandre), 81
 Dipić, Ahmed, 569
 Divanefendić, Smail, 358,
 528
 Dizdar, Muhamed Emin, 56,
 60, 93, 94, 97, 98, 111, 115,
 147, 150, 152, 168, 192, 195,
 200, 222, 242, 260, 261, 267,
 273, 279, 293, 307, 312, 317,
 480, 505, 506, 514, 561, 605
 Dizdar, Salih Džemal, 262,
 569
 Dlastuš, Ljuboje, 378, 379,
 382, 398, 461, 581
 Dode, Alfons (Daudet, Al-
 phonse), 310, 312, 317, 409,
 509—510
 Domjanić, Dragutin, 588
 Dorošević, V. D., 310, 312,
 317, 408, 511

- Dragutin, Marija, 378, 406, 407, 418, 480
 Drljević, Osman, 261, 547
 Dubravić Garib, Muharem, 219, 262, 280, 293, 345, 350, 363, 375, 376, 404, 418, 461, 480—481, 511, 561
 Dučić, Jovan, 309
 Dujmušić, Jozo, 302, 303, 315, 578
 Dukatar, Mehmedalija, 50, 107, 127, 132, 430, 553
 Dvorniković, Ljudevit, 42, 367, 370, 373, 378, 379, 382, 383, 387, 388, 389, 413, 414, 415, 423, 425, 581—585, 592, 606
 Džabić, Ali Fehmi, 20, 121, 122, 146, 330, 402, 403
 Džafčić, Ibrahim E., 376, 377, 412, 547
 Dželaal Šahir (Erozan, Celal Šahir), 193, 220, 244, 277, 279, 434, 442, 497, 506
 Dženab Šihabudin (Cenap Šehabettin), 343, 344, 362, 498
 Džinić, Hamdi-beg, 20
 Dalski, Ksaver Šandor (Babić, Ljubo), 80, 187, 189, 273, 304, 591
 Đikić, Hatidža, 219, 462
 Đikić, Osman, 42, 65, 68, 76, 77, 86, 90, 113, 114, 210, 332, 461—462, 586
 Đoko, Husein, 261, 376, 404, 409—411, 417, 419, 420, 430, 434, 437, 442, 481, 495, 547
 Đubegović, Ibrahim, 261, 547
 Dul-Emin, 529
 Ebu Alai Mearri, 192, 273, 345, 362, 391, 396, 416, 501, 604
 Ebu Firas, 221, 277, 501
 Ebu Zija Tevfik (Ebu Ziya Tevfik), 220
 Emin Bulend (Serdaroğlu. Emin Bülent), 396, 416, 498
 Eminefendić, Uzeir, 128
 Esed (pseudonim), 261, 547
 Euripid (Euripides), 143
 Evetović, A. (Miroljub), 414, 583
 Fabković, Skender, 79, 113
 Fadilpašić, Mahmud-beg, 331
 Faik Ali (Faik Ali Ozansoy), 396, 416, 498
 Fakir, 561
 Falan (pseudonim), 108, 572
 Fatima Alijja (Fatma Aliyye Hanım), 135, 194, 195, 196, 239, 242, 279, 506, 603
 Fazlagić, Hajdar, 19, 36, 49, 93, 94, 97, 115, 152, 164, 223, 261, 267, 268, 269, 280, 481—482, 511, 517, 547
 Fazlibegović, Muhamed, 260, 529
 Fehim Nedžati — v. Bajraktarević Fehim
 Fejzagić, Džemal, 261, 547
 Ferezdek (pseudonim), 561
 Fern, Valentin (Fern, Walentin), 247, 280, 511
 Filipović, Jusuf-beg, 578
 Fitnet (Fitnat), 193, 194, 604
 F. Rasiha (F. Rasiha), 354, 364, 506
 Frank-Petranović, Andro, 378, 406, 407, 413, 462, 482
 Fuduli (Fuzuli, Muhammed ibn Suleyman), 80, 142, 385, 386, 414, 604
 Gaj, Ljudevit, 580
 Garib (pseudonim), 219, 607
 Gasprinski, Ismail-beg, 603
 Gazivoda Radošević, Josipa, 378, 397, 462—466
 Gete, Johan Volfgang (Goethe, Johann Wolfgang), 143

- Gobino, Žozef Artir (Gobineau, Joseph Arthur), 100, 115, 195, 510
- Gorki, Maksim (Pješkov, Aleksej Maksimovič), 354, 365, 408, 512
- Gotšal, Rudolf (Gottschall, Rudolf), 303
- Gradašćević, Uzeir-beg, 323
- Gradišćanac, Ibrahim, 259, 529
- Grđić-Bjelokosić, Luka, 182
- Grohovac-Riječanin, Ivo, 584
- Gundram Orebićanin, Fran S., 75, 586
- Hadžibaščaušević, Fehim, 58, 106, 108, 109, 259, 260, 261, 262, 358, 375, 376, 377, 412, 430, 441, 517, 518, 529—532, 547—548, 553, 564, 568, 569—570, 573,
- Hadžić, Hakija, 108, 109, 128, 132, 223, 234, 261, 278, 482, 548, 572, 573
- Hadžić, Osman Nuri, 10, 11—19, 21—22, 29, 35, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51—54, 55, 58, 65, 68, 69, 70, 72, 74—77, 78, 86, 93, 94, 99, 108, 110, 112, 113, 119, 122, 124, 132, 134, 135, 145, 149, 156, 158, 160, 162, 163, 179—183, 184, 186, 201, 222, 227, 232, 234, 255, 257, 261, 263, 265, 268, 269, 270, 272, 281, 285, 290, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 302, 307, 314, 315, 327, 335, 359, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 379, 382, 384, 386, 399, 413, 414, 417, 425, 428, 438, 446, 466, 482, 517, 556, 562—563, 576, 585—587, 603, 608
- Hadžihrustanagić, Mustafa, 269
- Hadžijahić, Muhamed, 265
- Hadžikadić, Atif, 376, 377
- Hadžimujagić, Mehmed, 108, 127, 132, 570, 572
- Hadžiomerspahić, Esad, 336, 360, 579, 589
- Hadžirakanović, Safija, 260, 532
- Hafiz Širazi, Šemsuddin Muhammed, 92, 114, 143, 502
- Hafiz (pseudonim), 342, 466
- Hafiz ef. Ibrahim, 603
- Hajati Rizvanbegović, Hasan, 607, 608
- Hajdarević, Mustafa, 260, 532
- Hajjam (Omar Chayyâm), 92, 114, 391, 396, 502
- Hajne, Hajnrih (Heine, Heinrich), 345, 362, 398, 502—503
- Hajrović, Murat, 94, 101, 106, 107, 108, 116, 152, 261, 262, 267, 294, 305, 316, 504, 548, 554, 563, 578
- Haki ibni Sulejman (pseudonim), 262, 563
- Halid Zija (Uşaklıgil, Halit Ziya), 80, 82, 83, 102, 116, 148, 195, 197, 240, 279, 354, 364, 507, 508, 604
- Halilbašić, Mustaj-beg, 42, 159, 446
- Halil Edib (Halil Edip), 246, 279, 507
- Hamdija, 260, 261, 262, 548, 549, 563, 573
- Hamzaliya — v. Ajanović
- Hamzaliya
- Handžić, Mehmed, 314, 315
- Handžić, Mustafa, 358, 533
- Hangi, Antun, 77, 78, 113, 182
- Hariri (Harîrî al Basri, Abû Muhammed al-Qâsim ibn 'Ali ibn Muhammed ibn 'Utmân), 192, 273, 604
- Hasandedić, Ahmed, 107, 108, 127, 549, 570
- Hatibović, Hilmi, 269
- Hektorović, Petar, 80
- Henda, Ahmed-aga, 159

- Herman, Kosta (Hörmann, Kosta), 42, 70, 106, 132, 336, 576, 588
H. Hikmet, 608
Hifzi Mostari (pseudonim), 262, 564
Hilmi (pseudonim), 301, 315
Hinković, Hinko, 190
Hodžić, Hasan, 35, 127, 128, 132, 148, 163, 164, 165, 249, 255, 265, 269, 270, 281, 416, 514, 518, 610
Hodžić, Muhamed Hilmi, 376, 377, 401—403, 409, 417, 419, 482—483, 495
Hodžić, Mustafa, 261, 549
Hoić, 587
Hojzler, K. (Häussler, K.), 378, 398, 466
Holchauen, Adolf (Holzhausen, Adolf), 586
Holender, Feliks (Holländer, Felix), 247, 280, 511
Homer (Homeros), 142
Horacije Flak, Kvint (Horatius Flaccus, Quintus), 143
Hotić, Alija, 532, 364, 483
Hrasnica, Halid-beg, 269, 373
Hulusi, Mehmed, 300, 587
Humo, Hamza, 42, 270, 360
Husein (pseudonim), 223, 234, 278, 483, 518
Huseinagić, Sejfudin Fikret, 261, 342, 352, 364, 375, 376, 404, 417, 418, 466, 483, 518, 549
Husein Džahid (Hüseyin Cahit Yalçın), 80, 81, 82, 83, 102, 113, 116, 244, 279, 507, 604
Husein Kazim (Hüseyin Kazim), 361
Ibni Ebi Hukaik (Ibn 'Abī Ḥuqaiq), 221, 277, 501
Ibni Ganim (Ibn-i Ganîm), 354, 364, 507
Ibni Jemin Ferjumiendi (Ibn-i Yemin Feryümen-di), 92, 114, 222, 277, 502
Ibni Revah (Ibn-i Rawwâh), 140
Ibnul Mutez (Ibni al-Mutez, "Abdullah ibn Muḥammad ibn al-Halifa al-Mutez bi-Allahi), 71
Ibzen, Henrik (Ibsen, Henrik Johan), 249, 255, 256, 281, 302, 303, 514, 606
Idrisi-Sabri (pseudonim), 438, 442, 511
Igo, Viktor (Hugo, Victor-Marie), 237
Ilešić, Fran, 589
Ilić, Jovan, 76
Ilić, Vojislav, 70, 72, 80
Ilijić, Stjepan, 156, 268, 335, 360, 378, 379, 382, 398, 466—467, 503, 577, 579, 587
Islamović, Mustafa, 223, 235, 261, 262, 278, 484, 549, 564
Ismail Fuad, 608
Ismail Safa, 344, 362, 498
Ivanov, 586
Ivančević, Milan, 614
Ivanović, Emil Aleksander, 588
Ivić, E. A., 379
Jagić, Vatroslav, 579
Jakšić, Đura, 70
Jedanaestaković (pseudonim), 261, 549
Joldić, Salih, 533
Jovanović Zmaj, Jovan, 72, 75, 76, 110, 112, 575, 586
Jugović Risaković, Viktorija, 606
Jukić, Ante, 398, 467, 595
Jukić, Ivan Franjo, 580
Jurkić, Mirko, 378, 398, 467
Kačić Miošić, Andrija, 580
Kačanski, Stevan Vladislav, 76
Kadić, Alija, 49, 127, 132, 152, 267, 294, 307

- Kadić, Muhamed Enveri, 300, 467
 Kadić, Naim, 249, 254, 280, 514
 Kadrispahić, Mehmed, 127, 128, 132, 168, 223, 231, 259, 265, 278, 484, 533, 610
 Kalaj, Benjamin (Kállay, Benyamin), 23, 26, 146, 268
 Kalajdžić, Muhamed Bekir, 42
 Kampanini, Nabore (Campanini, Naborre), 398, 503
 Kapetanović, Džemal-beg, 279
 Kapetanović, Mehmed-Ali-beg, 127, 132, 610
 Kapetanović, Mustafa-beg, 127, 128, 132, 265, 610
 Kapetanović Ljubušak, Mehmed-beg, 42, 132, 201, 274, 577, 598
 Kapetanović Ljubušak, Ri-za-beg, 19, 35, 37, 49, 86, 88—89, 93, 94, 96, 97, 109, 114, 115, 152, 116, 170, 171, 172, 173, 202, 219, 222, 247, 249, 251, 268, 269, 280, 294, 467—468, 484, 495, 573
 Karabdić, Ševkija, 262, 565
 Karabeg, Mehmed Hifzi, 127, 131, 132, 266, 610
 Karabeg, Ali-Riza, 127, 130, 132, 265, 588, 607, 608, 610
 Karabegović, S. Avdo, 68, 76, 184, 577, 586, 590
 Karadžić, Vuk, 336
 Kardučić, Džozue (Carducci, Giosuè), 398, 503
 Karamehmedović, Hamdija, 446
 Karišiković, Mirhab Šukri, 323, 342, 349, 363, 468, 484
 Kasiodor (Cassiodorus, Flavius Aurelius), 143
 Katalinić Jeretov, Rikard, 378, 397, 407, 418, 468, 484—485, 592
 Kazazović, Salih, 261, 262, 554, 565
 Kemal, 588
 Kemura, Sejfidin, 300, 469
 Kerner, Teodor (Körner, Theodor), 143
 Klaić, Branislav, 74, 585
 Klarić, Ivan, 378, 406, 408, 418, 419, 485
 Klinger, Fridrih Maksimilijan (Klinger, Friedrich Maximilian), 143
 Koler, Eduard (Koller, Eduard), 598
 Konfučije (Ch'iu Chung-ni K'ung), 143
 Konjhodžić, Salih, 430, 440, 442, 514
 Koroljenko, Vladimir Galaktionovič, 408, 512
 Kosmak, Vaclav, 408, 513
 Kozarac, Josip, 304
 Kozo, Mehmed, 307
 Krajinić, Sima, 76
 Kranjčević, Ela, 379, 382, 383, 388, 408, 409, 419, 510, 511, 588, 606
 Kranjčević, Silvije Strahimir, 40, 46, 70, 352, 373, 379, 382, 383, 386, 387, 389, 391, 393, 396, 397, 398, 415, 416, 469, 503, 579, 581, 582, 583, 584, 587, 588, 589, 592, 596, 612
 Kremer, Alfred (Kremer, Alfred Freiherr von), 192
 Kreševljaković, Hamdija, 13, 43, 261, 274, 323, 324, 358, 359, 375, 376, 377, 412, 533—534, 549
 Kreševljaković, Mehmed, 262, 570
 Krstić, Vasa, 171, 172
 Kruševac, Todor, 269, 314
 Kučukalić, Mujaga, 518
 Kukić, Hamid, 42
 Kulović, Esad, 22, 35, 49, 100, 115, 162, 163, 255, 375, 408, 409, 509, 510
 Kumičić, Marija, 596
 Kumičić, Evgenij, 187, 188, 272, 273, 576, 589

- Kurspahić, Mehmed, 261, 549
 Kurt, Mehmed Dželaludin, 168, 262
 Kurtagić, Fadil, 261, 293, 307, 341—342, 345, 350, 361, 363, 364, 375, 376, 390, 393—395, 416, 469—470, 485, 549, 565
 Kurtagić, Mustafa, 259, 534
 Kurtović, Šukrija, 42
 Kuzmanović, Adalbert, 373, 378, 407, 418, 485, 597
- Langa, D. (Langat, D.), 36, 100, 115, 510
 Landžo, Muhamed, 358, 534
 Latif (pseudonim), 260, 534, 535
 Lemoan, Ogist (Lemoine, Auguste), 249, 256, 281, 515
 Lepušić, Ivan, 180, 181, 380, 586
 Leskovar, Janko, 304
- Ljubimac, M., 378, 398, 470
- Mader, Rudolf Fr., 378, 397, 407, 414, 415, 419, 470, 486, 582, 584, 588
 Maglajlić, Ferid — v. Vrbanić Ferdo
 Mahinić, Ahmed, 261, 307, 549, 554
 Mahmud Ekrem (Recaizade Mahmut Ekrem), 81, 193, 344, 362, 398, 416, 498
 Makale, Adolf, 378, 397, 470
 Makbula Lem'an (Makbule Lem'an), 245, 279, 396, 416, 498, 507
 Maksimović, Jovan, 72, 575
 Maldini, R., 582
 Marković, Bogdan, 64—65, 112
 Markušić, O. Ber., 589
 Martić, fra Grgo, 70, 580
 Matavulj, Simo, 190
 Matoš, Antun Gustav, 382, 383, 389, 413, 415, 583
- Mažuranić, Fran, 381
 Mažuranić, Ivan, 70
 Mehić, Omer, 128, 133, 266
 Mehmed (pseudonim), 107, 535, 554
 Mehmedbašić, Mahmud, 259, 261, 535, 549—550
 Mehmedbašić, Mustafa, 260, 353, 364, 486
 Mehmed Džela (Mehmet Celal), 195, 236, 279, 354, 364, 507—508
 Mehmed Džemal (Maksudzade Mehmet Cemal), 245, 279, 507
 Mehmed Džemal (pseudonim), 352, 364, 486
 Mehmed Ihsan (Mehmet Ihsan), 344, 354, 362, 364, 498, 508
 Melkus, Dragan, 583
 Memišević, Muhamed, 324
 Mende, Katul (Mendès, Cattulle), 511
 Merik, Leonard (Meerick, Leonardo), 247, 280, 511
 Mesihović, Đulaga, 261, 550
 Mešić, Adem-aga, 21, 22, 25, 44, 45, 152, 153, 176, 178, 249, 252, 267, 268, 269, 280, 285, 286, 287, 288, 289, 300, 313, 314, 315, 332, 425, 428, 446, 495, 608
 Mešić, Salih, 324
 Mickjević, Adam (Mickiewicz, Adam), 398, 408, 504, 513
 Mihrunnisa (Abdülhak Mihrünnisa), 309, 316, 498
 Mijatović, Čedomil, 577
 Mila (pseudonim), 181
 Milaković, Josip, 70, 112, 304, 305, 316, 373, 378, 379, 381, 382, 388, 389, 397, 398, 412, 413, 471, 504, 535, 576, 578, 580, 583, 584, 588—589, 600, 606—607
 Milanović, Mihajlo, 185, 186, 305, 578, 590
 Mil, Džon Stjuart (Mill, John Stuart), 302, 303, 315

- Milićević, Ivan, 11, 12, 22, 43, 68, 93, 94, 99, 222, 227, 232, 234, 371, 373, 375, 376, 377, 379, 382, 384, 386, 399, 413, 414, 417, 482, 587, 607
- Milutinović Sarajlija, Simo, 80
- Mise, Alfred de (Musset, Alfred de), 344, 361, 500
- Mitrović, Isaija, 584, 589
- M. Muhamedi Sami (pseudonim), 107, 550
- M. Muhamedovac (pseudonim), 110
- M. Munira (pseudonim), 328
- Molijer — Žan-Batist Poklen (Molière — Jean-Baptiste Poquelin) 172, 248, 253, 271, 280
- Mrazović, Milena, 78
- M. Selčuković, 92, 114
- Mualimi Nadži (Muallim Naci), 81, 344, 498
- Muftić, Enver, 106, 107, 536, 550
- Muftić, Hazim, 108, 200, 233, 259, 261, 278, 294, 353, 364, 486, 536, 550, 554—555, 565
- Muftić, Ismet, 565
- Muftić, Muhamed Hifzi, 127, 128, 129, 132, 148, 201, 223, 231, 265, 274, 278, 293, 326, 327, 345, 359, 486, 577, 609, 610
- Muftić, Omer, 268
- Muhamed Abduhu, 328, 345, 359, 501
- Muharemagić, Mustafa, 375, 377, 412, 486—487, 550—551
- Muhibić, Hilmi, 19, 170, 268, 269, 375
- Muhjudin (Muhyuddin), 354, 364, 508
- Mulabdić, Edhem, 10, 10—13, 15—20, 22, 34, 35, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 54, 55, 56, 65, 69, 77, 93, 94—96, 97, 98, 99, 100, 102, 105, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 119—122, 125—127, 129, 134, 135, 136, 145, 146—157, 160, 162, 163, 164, 168, 170, 173, 176, 178, 183—191, 194—197, 200, 201, 212, 219, 222, 223, 224—225, 226, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 243, 257, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 278, 280, 281, 285, 290, 293, 304, 307, 322, 335, 360, 370, 377, 399, 413, 423, 425, 427, 428, 438, 445, 446, 447, 450, 487—488, 507, 511, 518, 519, 536, 555, 568, 570, 572, 573, 588, 589—591, 609, 610
- Mulahusić, Čašif, 609
- Mulić, Hamdija, 35, 46, 56, 58, 59, 93, 94, 97—98, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 128, 130, 132, 152, 222, 223, 226—227, 259, 262, 265, 267, 277, 278, 293, 345, 346—347, 362, 375, 376, 377, 400—401, 409, 411, 412, 417, 420, 488—490, 495, 536—538, 551, 565, 570—571, 572, 573, 591
- Muradbašić, Osman, 152, 267
- Murad efendi, 440, 514
- Murat (pseudonim), 99, 115
- Muratagić, Mustafa, 260, 538
- Mursel, Sulejman, 108, 111, 127, 132, 148, 249, 256, 280, 281, 293, 430, 490, 511, 519, 520, 572
- Musakadić, Faik, 358, 539
- Muslihudin šejh Sadi (S'adi Širazi, šayh Muslihuddin), 198, 274, 605
- Muslim ibni Muhamed (Muslim ibn-i Muḥammad), 192, 605
- Mustafa (pseudonim), 591
- Mutevelić, Hamdi-beg, 268

- Nametak, Alija, 13, 43, 45,
46, 116, 149, 267, 274, 280,
281, 314
- Nametak, Hasan, 108, 127,
520, 572
- Namik Kemal (Namik Ke-
mal), 81, 135, 140, 142, 170,
172, 193, 194, 220, 221, 249,
254, 277, 280, 312, 324, 499,
514
- Narcis, 378, 379, 398, 471,
503
- Naš Haso, 106, 539
- Natik, Mustafa, 259
- Nazif Hilmi (pseudonim),
56, 565
- Nedeljković, Milan, 593
- Nedim (Nedim, Ahmet), 80
- Nef'i (Nef'i, Ömer), 80, 92,
114, 501
- Nehajev, Milutin Cihlar,
414, 584
- Nemčić, Antun, 580
- Nenadović, Ljubomir, 171,
172
- Nera (Neera — Radius
Anna) 200, 274, 605
- Nerkesi (Nergisi, Mehmet),
80, 142
- Neurastenicus, 576
- Nidâr (Nigâr Hanım), 334,
343, 360, 604
- Nikolić, Mihovil, 397, 472
- Nodilo, Natko, 613
- Novkinić, Salih Zeki, 358,
365, 556
- Nušić, Branislav, 73—74,
112, 190, 576
- Njemojevski, Andžej (Nie-
moewski, Andrzej), 408,
513
- Odić, Vladimir, 378, 406,
407, 418, 490
- Omčikus, Damjan Đ., 73,
576
- Omer — v. Musa Čazim
Čatić
- Omeragić Mehmed, 353, 364
- Orsag, Pavel (Orszag, Pa-
vel), 398, 504
- Osman-Aziz — v. Hadžić,
Osman Nuri i Milićević,
Ivan
- Ostojić, Ivan Kazimir, 70,
398, 472, 593
- Ostojić, Mate, 70, 112, 575
- Ostojić, Nikola, 70, 112, 373,
378, 379, 388, 413, 472, 503,
580, 592
- Pandža, Šaćir, 205
- Pavlićević, Ivan, 378, 408,
491
- Pejanović, Đorđe, 268
- Perić, Josip Virgil, 75, 110,
112, 585
- Pertev, Izet, 268, 269
- Pertev paša (Pertev paša),
80
- Petranović, Spiridion, 582
- Petranka, Frančesko (Pe-
trarca, Francesco), 143
- Petrović, Ante, 415, 585
- Petrović, Boško, 591
- Petrović, Nikola I, 296
- Platen, August (Platen,
Graf von Platen Haller-
mund, Auguste), 345, 362,
503
- Plivelić, Stjepan, 379
- Podjavorinska, Ljudmila,
408, 513
- Politikus (pseudonim), 430
- Poljak, Izidor, 584
- Popović, Ivan Vasin, 200,
274, 605
- Popović, Jovo G., 305, 316,
592
- Prelog, Milan, 373, 379, 382,
388, 408, 513, 592
- Preradović, Petar, 88, 141,
142, 172, 577
- Proho, Sejfulah, 301, 315,
588, 609
- Protić, Jovan, 73, 575
- Pruc, Robert (Prutz, Ro-
bert), 143
- Prus, Boleslav (Prus, Bo-
lesław), 200, 591

- Radičević, Branko, 184
 Radić, Ante, 78
 Radić, Stjepan, 185, 591
 Radošević, Mijo, 378, 408, 415, 419, 491, 582
 Ragib (pseudonim), 261, 555
 Raif Binnaz (Raifa Binnas), 354, 364, 508
 Rajković, Ljubinka, 277, 281, 317, 360, 362
 Rakoš, Pavao M., 379, 408, 511, 512, 513
 Randolph, Oto (Randolf Otto), 256, 281, 519
 Rašidkadić, Ahmed, 324, 353, 354, 364, 430, 506, 507, 508
 Rebac, Hasan, 259, 262, 539, 565
 Rehakova, Ana, 408, 513
 Remzi (pseudonim), 353, 364, 376, 405, 418, 491
 Repovac, Ibrahim-beg, 19, 132, 167, 592
 Repovac, Nasihudin, 261, 555
 Resulbegović, Jusuf-beg, 279, 504, 520
 Ridvanbeg zade, Hasan Hajati — v. Hajati Rizvanbegović, Hasan
 Rikert, Fridrih (Rückert, Friedrich), 345, 362, 503
 Riza Teufik (Riza Tevfik Bölükbaşı), 344, 362, 499
 Rizvić, M. Hasan, 609
 Rostan, Edmon (Rostand, Edmond), 409, 606
 Rozeger, Peter (Rosegger, Peter), 345, 362, 503
 Ruždi Nedžad (Rüşdi Necdet), 353, 354, 364, 508

 Sabit (Alauddin Sabit), 80
 Sadiković, Abdul-Fettah, 127, 129, 610
 Sadiković, Alija, 607
 Sadulah paša (Sadullah paša), 220
 Sahanija, Akif, 259, 540

 Salem (pseudonim), 109, 260, 540, 573
 Salih (pseudonim), 152, 268
 Salihagić, Derviš, 327, 359, 609
 Salihagić, Suljaga, 260, 540
 Salihbegović, Esad, 259, 540, 541
 Salibegović, Šemsi-beg, 42, 301, 319, 321, 322, 367, 426
 Salih-i-Sabri (pseudonim), 106, 540
 Salihović, Jusuf, 375, 491
 Salihović, Salih, 261, 552
 Sarajlić, Šemsudin, 108, 110, 149, 153, 155, 202, 210, 212—216, 223, 232, 235, 243, 257, 259, 261, 262, 268, 276, 278, 279, 285, 293, 295, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 310—311, 315, 316, 340, 341, 345, 353, 358, 361, 364, 375, 376, 388, 390, 395, 415, 416, 428, 430, 431, 433, 442, 472—475, 491—492, 504, 507, 509, 541—542, 552, 555, 566—567, 582, 592
 Sarić, Murad, 42
 Sarim (pseudonim), 260, 542
 Savić, Risto, 22, 44, 46
 Seid (pseudonim), 223, 235, 278, 492
 Sejdović, Mehmed H., 127, 132, 152, 266, 267
 Selim I Javuz (Selim I Yavuz), 142
 Serdarević, Muhamed Seid, 148, 192, 198, 273, 274, 293, 294, 307, 604, 605
 Serhatlić, Abdulah Hilmi, 58, 106, 109, 111, 128, 259, 262, 542, 571, 574
 Server (pseudonim), 262, 567
 Sirri paša (Sirri paša), 220
 Sjenkjević, Henrik (Sienkiewicz, Henryk), 199, 577, 605, 606

- Skarić, Vladislav, 43, 45, 268
 Skopljak, Ali, 499
 Skradinac, Rustem-paša, 414
 Skrib, Ežen (Scribe, Eugène), 249, 256, 281, 515
 Slinić, Ibrahim, 260, 261, 262, 542, 552, 555, 567
 Slinić, Muhamed, 259, 542
 Smailbegović, Mesud, 275
 Sofoklo (Sofokles), 142—143
 Softa (pseudonim), 262, 567
 Sokolović, Mehmed-paša, 79, 142
 Spaho, Fehim, 19, 34, 36, 44, 46, 49, 65, 101, 108, 109, 110, 116, 119, 147, 148, 149, 164, 170, 172, 176, 191, 192, 193, 223, 234, 248, 253, 263, 264, 269, 271, 273, 278, 280, 281, 293, 294, 307, 310, 358, 373, 375, 376, 446, 492, 496, 504, 507, 520, 556—558, 567—568, 603, 605
 Spaho, Mehmed, 49, 106, 108, 127, 128, 130, 132, 148, 168, 192, 200, 249, 255, 260, 265, 273, 281, 293, 307, 514, 542, 543, 571, 610
 Sremac, Stevan, 304
 Stanković, Jevrem, 184
 Stanojević, 190
 Stojanović, Nikola, 43, 45, 268
 Stojković, Velimir, 586
 Suavi (Suavi), 194
 Sudarević, Franjo, 584, 597
 Sujjur bej (Suyyur bey), 220
 Sulejman Nazif (Süleyman Nazif), 334
 Sulejman Nesib (Süleyman Nesip), 309, 316, 499
 Sulejmanpašić Skopljak, Omer-beg, 68, 76, 586
 Sumbul, Avdo, 42
 Svrzo, Hamid, 269
 Šahinović, Hamid, 42, 49, 120, 148, 152, 168, 170, 200, 201, 202, 216—218, 222, 223, 227—229, 248, 249—252, 267, 274, 276, 278, 280, 293, 335, 345, 347, 355, 360, 363, 365, 375, 376, 386, 399—400, 404, 409, 414, 417, 421, 423, 425, 426, 428, 429, 430, 431, 434, 436—437, 438—440, 442, 475, 492—493, 496—497, 592—593, 597, 598
 Šamić, Midhat, 271, 280
 Šantić, Aleksa, 591
 Šarac, Sulejman, 22
 Šaran Trebinjac, Halid, 127, 129, 132, 259, 261, 262, 266, 543, 552—553, 571, 610
 Šebečić, Josip, 335, 360, 386, 387, 414, 593
 Šegvić, Kerubin, 576
 Šeheriya, Salih, 107, 555
 Šehović, Ahmet, 20
 Šekib Akif (Şekib Akif), 434, 442, 499
 Šekspir, Viljem (Shakespeare, William), 398, 415
 Šemsedin Sami (Şemsettin Sami), 193, 273, 312, 317, 514, 605
 Šenfera el Azdi, 92, 114, 502
 Šenoa, August, 185, 188, 304, 580, 591
 Šerić, Ahmed Džemal, 148, 152, 195, 223, 230, 238, 240, 243, 260, 262, 267, 278, 279, 294, 358, 493, 505, 507, 508, 521, 543, 544, 568
 Ševčenko, Taras, 606
 Šiler, Fridrih (Schiller, Friedrich), 143, 398
 Šimunović, Đinjo, 584
 Šinasi (Şinasi, Ibrahim), 80
 Šurmin, Đuro, 596
 Tale (pseudonim), 36, 106, 544, 545
 Talib (pseudonim), 568
 Telešov, R., 408, 513
 Tentor, Ante, 187, 591

- Teufik Fikret (Tevfiq Fikret), 36, 71, 80, 81, 92, 113, 114, 140, 220, 277, 324, 343, 344, 361, 434, 442, 499—500, 603
 Tolstoj, Lav Nikolajevič, 303, 387, 414, 606
 Tomić, Josip Eugen, 180, 187, 188, 273, 304, 380, 590
 Topić, Anka, 378, 398, 407, 414, 419, 475—476, 493, 583
 Topić, Ibrahim, 268
 Toromanović, Sulejman, 609
 Tresić-Pavičić, Ante, 71, 78
 Trnski, Ivan, 579, 580, 589, 600
 Trtanj, Ivan, 408, 493
 Truhelka, Ćiro, 578
 Tugril Selčuković, 92, 114, 502
 Turgenjev, Ivan Sergejevič, 381
 Turić, Đuro, 78, 589
 Tvrtković, H. Rašid, 375, 376, 403, 417, 493
 Ugljen, Sadik, 36, 49, 93, 94, 222, 493
 Uzunić, Ešref, 268
 Vajl, Gustav (Weil, Gustav), 192
 Vehabović, Mustafa, 107, 223, 235, 261, 278, 494, 545
 Vehbija (pseudonim), 272, 593
 Velc, Ferdinand, 32, 46
 Velikanović, Iso, 379, 393, 504
 Vidović, Emanuel, 336
 Vika, Karel, 409, 513
 Volter (Voltaire — François-Marie Arouet), 391
 Vraz, Stanko, 580
 Vrbanić, Ferdo, 111, 378, 406, 407, 414, 418, 419, 494, 584
 Vrhlicki, Jaroslav, 398, 408, 504, 513
 Vukićević, Milan, 586
 Zija (pseudonim), 223, 231, 233, 278, 494
 Zija paša (Ziya paşa), 81, 194, 221
 Zildžić, Džemal, 260, 545
 Zildžić, Mehmed, 108, 571
 Zildžić, Nafija, 328, 342, 476, 612
 Zola, Emil (Zola Émile), 303
 Zulfikarpašić-Čengić, Haki-beg, 261, 553

THE FIRST OF THE
SECOND OF THE
THIRD OF THE
FOURTH OF THE
FIFTH OF THE
SIXTH OF THE
SEVENTH OF THE
EIGHTH OF THE
NINTH OF THE
TENTH OF THE
ELEVENTH OF THE
TWELFTH OF THE
THIRTEENTH OF THE
FOURTEENTH OF THE
FIFTEENTH OF THE
SIXTEENTH OF THE
SEVENTEENTH OF THE
EIGHTEENTH OF THE
NINETEENTH OF THE
TWENTIETH OF THE
TWENTY-FIRST OF THE
TWENTY-SECOND OF THE
TWENTY-THIRD OF THE
TWENTY-FOURTH OF THE
TWENTY-FIFTH OF THE
TWENTY-SIXTH OF THE
TWENTY-SEVENTH OF THE
TWENTY-EIGHTH OF THE
TWENTY-NINTH OF THE
THIRTY OF THE
THIRTY-FIRST OF THE
THIRTY-SECOND OF THE
THIRTY-THIRD OF THE
THIRTY-FOURTH OF THE
THIRTY-FIFTH OF THE
THIRTY-SIXTH OF THE
THIRTY-SEVENTH OF THE
THIRTY-EIGHTH OF THE
THIRTY-NINTH OF THE
FORTY OF THE
FORTY-FIRST OF THE
FORTY-SECOND OF THE
FORTY-THIRD OF THE
FORTY-FOURTH OF THE
FORTY-FIFTH OF THE
FORTY-SIXTH OF THE
FORTY-SEVENTH OF THE
FORTY-EIGHTH OF THE
FORTY-NINTH OF THE
FIFTY OF THE
FIFTY-FIRST OF THE
FIFTY-SECOND OF THE
FIFTY-THIRD OF THE
FIFTY-FOURTH OF THE
FIFTY-FIFTH OF THE
FIFTY-SIXTH OF THE
FIFTY-SEVENTH OF THE
FIFTY-EIGHTH OF THE
FIFTY-NINTH OF THE
SIXTY OF THE
SIXTY-FIRST OF THE
SIXTY-SECOND OF THE
SIXTY-THIRD OF THE
SIXTY-FOURTH OF THE
SIXTY-FIFTH OF THE
SIXTY-SIXTH OF THE
SIXTY-SEVENTH OF THE
SIXTY-EIGHTH OF THE
SIXTY-NINTH OF THE
SEVENTY OF THE
SEVENTY-FIRST OF THE
SEVENTY-SECOND OF THE
SEVENTY-THIRD OF THE
SEVENTY-FOURTH OF THE
SEVENTY-FIFTH OF THE
SEVENTY-SIXTH OF THE
SEVENTY-SEVENTH OF THE
SEVENTY-EIGHTH OF THE
SEVENTY-NINTH OF THE
EIGHTY OF THE
EIGHTY-FIRST OF THE
EIGHTY-SECOND OF THE
EIGHTY-THIRD OF THE
EIGHTY-FOURTH OF THE
EIGHTY-FIFTH OF THE
EIGHTY-SIXTH OF THE
EIGHTY-SEVENTH OF THE
EIGHTY-EIGHTH OF THE
EIGHTY-NINTH OF THE
NINETY OF THE
NINETY-FIRST OF THE
NINETY-SECOND OF THE
NINETY-THIRD OF THE
NINETY-FOURTH OF THE
NINETY-FIFTH OF THE
NINETY-SIXTH OF THE
NINETY-SEVENTH OF THE
NINETY-EIGHTH OF THE
NINETY-NINTH OF THE
HUNDRED OF THE

THE FIRST OF THE
SECOND OF THE
THIRD OF THE
FOURTH OF THE
FIFTH OF THE
SIXTH OF THE
SEVENTH OF THE
EIGHTH OF THE
NINTH OF THE
TENTH OF THE
ELEVENTH OF THE
TWELFTH OF THE
THIRTEENTH OF THE
FOURTEENTH OF THE
FIFTEENTH OF THE
SIXTEENTH OF THE
SEVENTEENTH OF THE
EIGHTEENTH OF THE
NINETEENTH OF THE
TWENTIETH OF THE
TWENTY-FIRST OF THE
TWENTY-SECOND OF THE
TWENTY-THIRD OF THE
TWENTY-FOURTH OF THE
TWENTY-FIFTH OF THE
TWENTY-SIXTH OF THE
TWENTY-SEVENTH OF THE
TWENTY-EIGHTH OF THE
TWENTY-NINTH OF THE
THIRTY OF THE
THIRTY-FIRST OF THE
THIRTY-SECOND OF THE
THIRTY-THIRD OF THE
THIRTY-FOURTH OF THE
THIRTY-FIFTH OF THE
THIRTY-SIXTH OF THE
THIRTY-SEVENTH OF THE
THIRTY-EIGHTH OF THE
THIRTY-NINTH OF THE
FORTY OF THE
FORTY-FIRST OF THE
FORTY-SECOND OF THE
FORTY-THIRD OF THE
FORTY-FOURTH OF THE
FORTY-FIFTH OF THE
FORTY-SIXTH OF THE
FORTY-SEVENTH OF THE
FORTY-EIGHTH OF THE
FORTY-NINTH OF THE
FIFTY OF THE
FIFTY-FIRST OF THE
FIFTY-SECOND OF THE
FIFTY-THIRD OF THE
FIFTY-FOURTH OF THE
FIFTY-FIFTH OF THE
FIFTY-SIXTH OF THE
FIFTY-SEVENTH OF THE
FIFTY-EIGHTH OF THE
FIFTY-NINTH OF THE
SIXTY OF THE
SIXTY-FIRST OF THE
SIXTY-SECOND OF THE
SIXTY-THIRD OF THE
SIXTY-FOURTH OF THE
SIXTY-FIFTH OF THE
SIXTY-SIXTH OF THE
SIXTY-SEVENTH OF THE
SIXTY-EIGHTH OF THE
SIXTY-NINTH OF THE
SEVENTY OF THE
SEVENTY-FIRST OF THE
SEVENTY-SECOND OF THE
SEVENTY-THIRD OF THE
SEVENTY-FOURTH OF THE
SEVENTY-FIFTH OF THE
SEVENTY-SIXTH OF THE
SEVENTY-SEVENTH OF THE
SEVENTY-EIGHTH OF THE
SEVENTY-NINTH OF THE
EIGHTY OF THE
EIGHTY-FIRST OF THE
EIGHTY-SECOND OF THE
EIGHTY-THIRD OF THE
EIGHTY-FOURTH OF THE
EIGHTY-FIFTH OF THE
EIGHTY-SIXTH OF THE
EIGHTY-SEVENTH OF THE
EIGHTY-EIGHTH OF THE
EIGHTY-NINTH OF THE
NINETY OF THE
NINETY-FIRST OF THE
NINETY-SECOND OF THE
NINETY-THIRD OF THE
NINETY-FOURTH OF THE
NINETY-FIFTH OF THE
NINETY-SIXTH OF THE
NINETY-SEVENTH OF THE
NINETY-EIGHTH OF THE
NINETY-NINTH OF THE
HUNDRED OF THE

SADRŽAJ

Pokretači i pokretanje »Behara«	7

*Prvi period: Prvo godište »Behara« pod uredništvom
S. Bašagića*

I. Uređivanje i književno-idejna orijentacija lista	
1. Uređivanje lista	49
2. Usmjeravanje saradnika	57
3. Drugi o »Beharu«	61
II. Književna sadržina	
1. Kritika	66
2. Poezija	85
3. Proza	93
4. Drama	103
5. Narodne umotvorine	105

*Drugi period: »Behar« od drugog do šestog godišta
pod uredništvom E. Mulabdića*

I. Uređivanje i književno-idejna orijentacija lista	
1. Uređivanje lista	119
2. »Beharova« anketa	125
3. Bašagićeva kritičko-didaktička radnja kao izraz idejne orijentacije lista	135
4. Od početka četvrtog godišta prema svršetku razdoblja	146
5. Pobuna saradnika i odstupanje Mulabdićevo	148
6. »Gajret« i ostale akcije i podrške uredništva	158
II. Književna sadržina	
1. Kritika	179
2. Poezija	201
3. Proza	222
4. Drama	247
5. Narodne umotvorine	257

*Treći period: Sedmo godište »Behara« pod uredništvom
M. Dž. Čauševića*

I. Uređivanje i društveno-politička orijentacija lista

1. Novi program i uređivanje lista	285
2. »Behar« na turskom jeziku	299

II. Književna sadržina

1. Kritika	302
2. Poezija	306
3. Proza	310
4. Drama	312

*Četvrti period: Osmo godište »Behara« pod nominal-
nim uredništvom Š. Salihbegovića, a u stvarnoj
redakciji M. Č. Čatića*

I. Uređivanje i književno-idejna orijentacija lista

1. Program i uređivanje lista	321
2. »Behar« i društvo »Gajret«	329

II. Književna sadržina

1. Kritika	334
2. Poezija	337
3. Proza	345
4. Drama	355
5. Narodne umotvorine	357

*Peti period: Deveto i deseto godište »Behara« pod
uredništvom Lj. Dvornikovića, uz odgovornog
urednika Š. Salihbegovića*

**I. Uređivanje, nacionalna i književno-idejna orijen-
tacija lista**

1. Hrvatska orijentacija »Behara«	369
2. Saradnici i književna struktura lista	375

II. Književna sadržina

1. Kritika	384
2. Poezija	390
3. Proza	398
4. Drama	409
5. Narodne umotvorine	411

*Šesti period: Pokušaj obnavljanja »Behara« pod
uredništvom H. Šahinovića*

I. Program i književno-idejna orijentacija lista

1. Namjere, smjer i program lista	423
2. Uređivanje lista	429

II. Književna sadržina

1. Poezija	431
2. Proza	434
3. Drama	438
4. Narodne umotvorine	441

<i>Na završetku književno-časopisne hronike »Behara«:</i> <i>Osvrt i zaključna zapažanja . . . . .</i>	443

<i>Bibliografija književnih priloga u »Beharu« . . . .</i>	451

<i>Registar . . . . .</i>	617

1. The first part of the report is a general introduction to the subject of the study.

2. The second part of the report is a detailed description of the methods used in the study.

3. The third part of the report is a discussion of the results of the study.

4. The fourth part of the report is a conclusion and a list of references.

5. The fifth part of the report is a list of appendices.

6. The sixth part of the report is a list of figures and tables.

7. The seventh part of the report is a list of footnotes.

8. The eighth part of the report is a list of abbreviations.

9. The ninth part of the report is a list of symbols.

10. The tenth part of the report is a list of other references.

Muhsin Rizvić
BEHAR
književnoistorijska monografija

Izdavač:
»Svjetlost«, izdavačko preduzeće, Sarajevo

Za izdavača:
Vladimir Knor

Tehnički urednik:
Hilmo Hadžić

Korektor:
Mahmud Traljić

Štampa:
Novinsko preduzeće »Oslobođenje«,
Sarajevo

Za štampariju:
Petar Skert

behar

književnoistorijska
monografija

rižvić

